

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ШЛЯХ ДО МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Л. А. АВРАМЧУК, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри банківської справи
e-mail: lidiyavr@gmail.com

К. С. ЛОЗОЦЬКА, студентка напряму підготовки «Облік і аудит»
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: lozotska@yandex.ru

Анотація. Висвітлено сутність євроінтеграційних процесів. Показано перспективи розвитку відносин між Україною та ЄС. Політичні переваги інтеграції України у ЄС пов'язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки. Зближення з ЄС є гарантією, а виконання його вимог – інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні. До того ж, членство у ЄС відкриє шлях до колективних структур спільної безпеки Євросоюзу, забезпечить ефективнішу координацію дій з європейськими державами у сфері контролю за експортом і нерозповсюдженням зброї масового знищення, дасть змогу активізувати співробітництво в боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, контрабандою, нелегальною міграцією, наркобізнесом тощо.

Приєднання України до європейської спільноти загалом відповідає її національним інтересам за умови врахування необхідних рекомендацій, об'єктивного та всебічного вивчення факторів інтеграції, її впливу на політичну, економічну, соціальну та культурну (ідеологічну) сфери держави, вироблення власної лінії поведінки в межах, які не суперечитимуть членству України в ЄС.

Ключові слова: євроінтеграційні процеси, правова адаптація, макроекономічна стабільність, гуманітарна сфера, Європейський Союз

Актуальність. Інтеграційні процеси є самі по собі дуже складними процесами, тому необхідно чітко розуміти, що потрібно для ефективного входження в зону ЄС та з якими проблемами може зіткнутись Україна на своєму шляху. Європейський вибір має стати підґрунтям для загальнонаціонального єднання на основі ідеї модернізації країни. Відновлення гарантій усім, без винятку, жителям України їхніх конституційних прав у повному обсязі – перший україносерйозний іспит України в ролі асоційованого члена ЄС. Усі ці аспекти визначають актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблематики взаємовідносин Україна – ЄС, питання розвитку сільського господарства в умовах глобалізаційних процесів та аналіз

євроінтеграційних проблем України, у тому числі й із особливостями розвитку галузі сільського господарства, зробили такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як В. Копійка, Н. Антонюк, О. Шубравська, Г. Черевко, О. Краєвська, Ю. Губені, В. Вардовський, П. Гайдучкий, П. Саблук, Н. Мусис.

Отримані ними результати дозволяють сформувати систему знань на євроінтеграційну перспективу економіки. Однак, враховуючи актуальність даної тематики, ця проблема потребує подальших досліджень.

Мета дослідження – аналіз перспектив інтеграції України до ЄС та оцінка переваг членства в ЄС.

Адже для подолання системної кризи, консолідації країни, протистояння зовнішній агресії та подолання її наслідків як ніколи важливо забезпечити максимальний позитивний ефект євроінтеграції для розвитку українського суспільства.

Матеріали і методи дослідження. Враховуючи мету нашого дослідження, при визначенні сутності євроінтеграційних процесів було використано такі загальнонаукові методи дослідження, як аналіз і синтез, оскільки євроінтеграційні процеси стають невід'ємною ознакою та напрямом розвитку економіки України. У зв'язку з цим, необхідною є розробка політики, яка б враховувала соціально-економічну, екологічну, демографічну та інші складові, та базувалася на ознайомленні, вивченні й застосуванні на практиці досвіду ведення сільського господарства у зарубіжних країнах, який викликає закономірно підвищений інтерес. Було використано також метод абстрагування, який застосовувався у процесі всієї роботи, оскільки він дозволяє вибрати найсуттєвіше і найважливіше зі значного обсягу інформації; метод порівнянь, був застосований при оцінці позитивних і негативних рис євроінтеграції для України. Першочергового значення при цьому набуває взаємозумовлена діяльність держави та господарюючих суб'єктів, спрямована на забезпечення продовольчої безпеки, зокрема, на регіональному рівні, та комплексний підхід при плануванні розвитку територій; методи індукції і дедукції, за допомогою яких було сформовано висновки до аналізу як кожного показника окремо так і до групи показників, що досліджувалися в роботі.

Результати дослідження та їх обговорення. Євроінтеграція – цивілізаційний вибір України, одна з ключових вимог Революції гідності. У системі зовнішньополітичних пріоритетів України вона посідає особливе місце. Виступаючи на XVII саміті Україна – ЄС, який відбувся у Києві 27 квітня 2015 року, Президент України П. Порошенко наголосив, що перспектива членства у ЄС є стратегічним орієнтиром українських прагнень до перетворення і ключовою метою, заради якої здійснюються реформи. Уперше Україна брала участь у саміті в статусі держави, яка уклала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом.

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід

на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід’ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку [1, с. 60].

Політичні переваги інтеграції України у ЄС пов’язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки. Зближення з ЄС є гарантією, а виконання його вимог – інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні. Крім того, членство у ЄС відкриє шлях до колективних структур спільної безпеки Євросоюзу, забезпечить ефективнішу координацію дій з європейськими державами у сфері контролю за експортом і нерозповсюдження зброї масового знищення, дасть змогу активізувати співробітництво в боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, контрабандою, нелегальною міграцією, наркобізнесом тощо.

Враховуючи особливості сучасного стану економіки України, можна навести такі аргументи на користь розвитку співпраці з ЄС:

1. Європейський Союз являє собою великий ринок збуту виробів та джерело задоволення потреб України в найрізноманітніших споживчих та інвестиційних товарах.

2. Співробітництво України з Європейським Союзом необхідне для технологічного оновлення українського виробництва.

3. Європейський Союз – це джерело досвіду функціонування ринкової соціально орієнтованої економіки та державного регулювання економічних процесів.

4. Протягом десятиліть українські підприємства були фактично відрізані від світового ринку.

5. Однією з тенденцій сучасного промислового розвитку є формування виробничо-комерційних ланцюгів, учасниками яких є фірми та підприємства різних країн.

6. Розвиток співробітництва з ЄС сприятиме повнішому використанню потенціалу України як транзитної держави.

7. Розвиток співробітництва з ЄС неминуче означає необхідність запровадження відповідних правил і стандартів вироблення та реалізації економічної політики, поведінки первинних економічних агентів.

8. Розвиток міжнародного співробітництва та економічних зв’язків з ЄС безпосередньо впливає на більш раціональний розподіл ресурсів, підвищення ефективності економічних процесів, тобто має позитивні наслідки в довготерміновому плані.

9. Саме на європейському фінансовому ринку, який на сьогодні є найбільшим у світі, Україна може мобілізувати кошти, необхідні для забезпечення макроекономічної стабільності, диверсифікуючи тим самим джерела зовнішніх запозичень [2, с. 150–151].

За даними Держстату, у січні – червні 2015 року в економіку України іноземними інвесторами вкладено 1042,4 млн дол. США та вилучено 351,3 млн дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу). Зменшення капіталу за рахунок переоцінки, утрат та перекласифікації, за

даними Держстату, за цей період становить 3604,0 млн дол. США (у т. ч. за рахунок курсової різниці – 3539,3 млн дол. США).

Розглянемо обсяг прямих іноземних інвестицій, млрд. дол. США

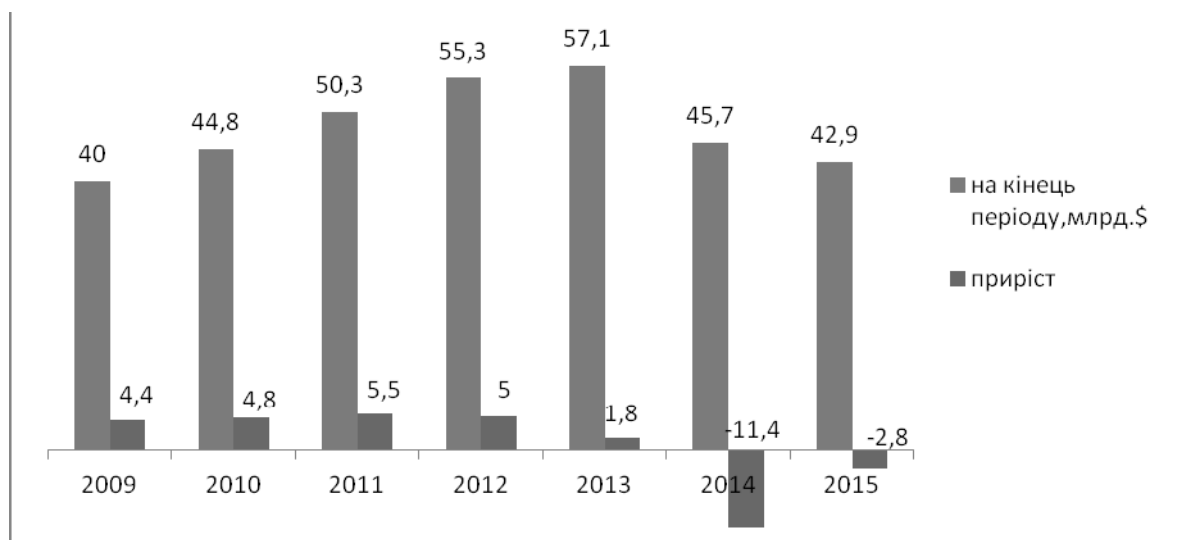

Рис. 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій, млрд. дол. США [3]

Обсяг залучених із початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України на 01.07.2015 року становив 42851,3 млн дол. США та в розрахунку на одну особу населення становить 1000,5 дол. США [3].

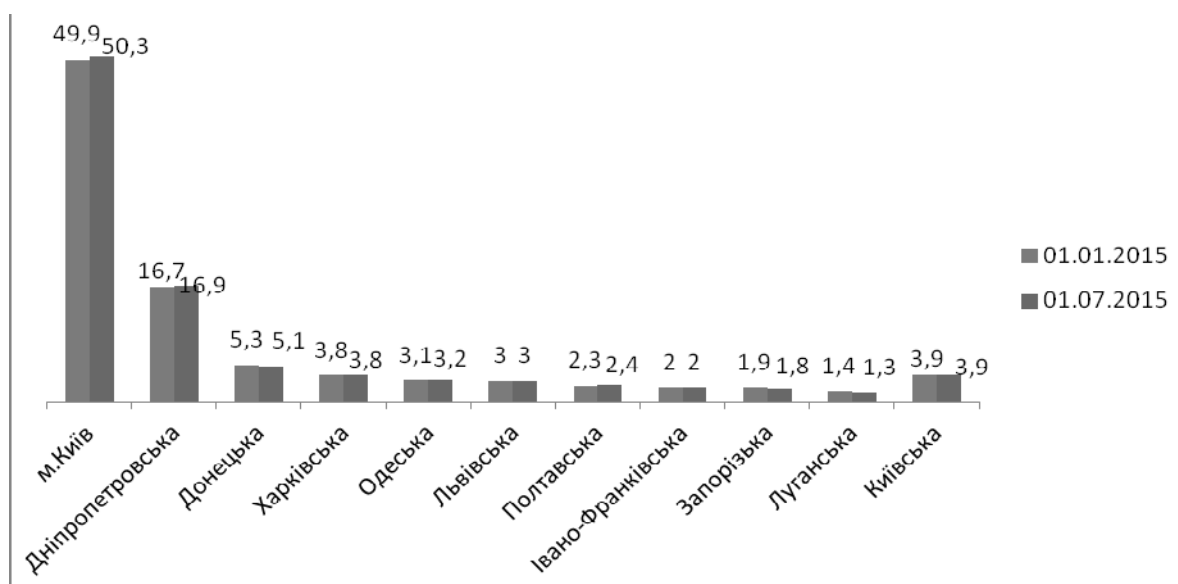

Рис. 2. Розподіл залучених прямих іноземних інвестицій за основними регіонами – реципієнтами інвестицій України [3]

До десяти регіонів: Дніпропетровської, Донецької, Харківської, Київської, Луганської, Львівської, Одеської, Запорізької, Полтавської,

Івано-Франківської областей та до м. Київ надійшло найбільше від усіх залучених прямих іноземних інвестицій – 93,7 %.

Таке спрямування прямих іноземних інвестицій та капітальних інвестицій в регіональному розрізі не сприяє рівномірному соціально-економічному розвитку регіонів та збільшує розрив у їх розвитку [4].

Розглянемо розподіл залучених прямих іноземних інвестицій за основними регіонами – реципієнтами інвестицій України.

Соціальні переваги членства в ЄС пов'язані з наявним тут високим рівнем соціальних стандартів і розвитку гуманітарної сфери, ефективним захистом прав працівників, розвиненою системою охорони довкілля. Наслідком інтеграції України в ЄС стануть суттєві зміни в забезпеченні права на вільне працевлаштування, адекватної оплати та безпеки праці, гарантій соціального забезпечення, належних умов життя громадян, охорони здоров'я, освіти, культури, соціального захисту і соціального страхування відповідно до європейських стандартів [5].

Євроінтеграція сприятиме зростанню продуктивності економіки й темпів технологічної модернізації під впливом конкуренції на єдиному європейському ринку та забезпеченню вільного доступу до новітніх технологій, капіталу, інформації; підвищенню кваліфікації робочої сили за умов їх вільного руху в межах єдиного ринку; створенню більш сприятливого інвестиційного середовища; істотному зростанню обсягів торгівлі на ринку ЄС; створенню передумов для прискореного зростання взаємообміну в галузях з підвищеним рівнем науки й техноємності; підвищенню якості регулятивних інститутів у бюджетній, банківській, фінансовій сферах та корпоративному управлінні. Економічна інтеграція також надасть можливість використовувати фонди регіонального розвитку ЄС для прискорення виходу на вищий рівень економічного розвитку, властивий більш розвиненим країнам Євросоюзу [6].

Сама мета інтеграції, як доводить досвід практично всіх нових країн членів ЄС, стала потужним стимулом необхідних для цього соціально-економічних перетворень. Після розширення ЄС Україна стає безпосереднім сусідом, що визначить посилення впливу ЄС на Україну, зокрема, в контексті подальшої демократизації українського суспільства і зміцнення європейської орієнтації населення України.

Етапами правової адаптації є імплементація Угоди про партнерство та співробітництво, укладання галузевих угод, приведення чинного законодавства України у відповідність зі стандартами ЄС, створення механізму приведення проектів актів законодавства України у відповідність із нормами ЄС [7].

Розглядаючи, наприклад, торговельно-економічну сферу, можна виокремити такі переваги (у довготерміновій перспективі): розширений Євросоюз може стати найбільш значним ринком збуту українських товарів та джерелом українського імпорту й стати для України головним торговельним партнером; поліпшаться умови доступу українських експортерів до окремих товарних ринків нових членів ЄС, унаслідок переважного зниження рівня тарифного захисту й підвищення рівня

конкурентного середовища в країнах-кандидатах; запровадження в країнах-кандидатах інститутів ринкового регулювання ЄС має призвести до певного скорочення обсягів контрабандних торгових операцій та інших форм тіньових операцій, що матиме позитивний вплив на державний бюджет України [8].

Ми вважаємо, що недоліками інтеграції України до ЄС у найближчій перспективі можуть бути: перехід нових держав-членів до єдиного митного тарифу ЄС та збільшення рівня тарифного захисту щодо низки товарів українського експорту; позбавлення нових держав – членів ЄС можливості самостійно регулювати свій торговельний режим щодо України; можлива втрата українськими експортерами традиційних ринків збуту в нових країнах-членах ЄС внаслідок розширення сфери застосування антидемпінгових заходів щодо України; скорочення обсягів традиційного українського експорту до ЄС внаслідок часткової переорієнтації товаропотоків між нинішніми та новими членами ЄС.

Висновки і перспективи. Проаналізувавши можливі позитивні та негативні наслідки вступу України до ЄС, слід зазначити, що входження до Європейського Союзу є логічним наслідком прагнення України до цивілізованої правової держави й розбудови демократичного суспільства, зумовлений сучасними реаліями та вимогами об'єктивних суспільно-економічних і політичних законів розвитку. В сучасному глобалізованому суспільстві найбільшу вигоду отримують саме ті країни, які об'єднують свої зусилля заради досягнення спільних інтересів та високих показників розвитку.

Отже, приєднання України до європейської спільноти загалом відповідає її національним інтересам за умови врахування необхідних рекомендацій, об'єктивного та всебічного вивчення факторів інтеграції, її впливу на політичну, економічну, соціальну та культурну (ідеологічну) сфери держави, вироблення власної лінії поведінки в межах, які не суперечитимуть членству України в ЄС.

Список літератури

1. Фіалко А. Проблеми і перспективи інтеграції України до ЄС [Електронний ресурс] / А. Фіалко. – Режим доступу : <http://www.uceps.org.ua/ua/>
2. Копійка В. В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна / В. В. Копійка. – К. : Юрид. думка, 2005. – 448 с.
3. Веб-сторінка Національного банку України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
4. «Хто є хто в Європейському Союзі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.europa.eu.int/comm/igc2000/dialogue/info/offdoc>
5. На шляху інтеграції України до ЄС : інформ. бюл. з євроінтеграційних питань [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – К., 2013. – № 1–8. – Режим доступу : <http://dmsu.gov.ua/yevropeiska-intehratsiia/informatsiinyi-biuletenezievrointehratsiinykh-pytan> (27.11.2013).
6. Укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС – найкращий стимул для широкомасштабних реформ [Електронний ресурс] // Віче. – 2013. – № 19. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3896/> (27.11.2013).

7. Сушко О. Шенгенська зона турбулентності [Електронний ресурс] / О. Сушко // Дзеркало тижня. – 2011. – № 13. – 8 квітня. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/POLITICS/shengenska_zona_turbulentnosti.html. – Назва з екрана.
8. Пироженко О. В. Європейська інтеграція України як проблема економічної діяльності – 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vkontexte.ru/>

References

1. Fialko, A. Problemy i perspektyvy intehtatsii Ukrainy do YeS [Elektronic resource]. – Rezhym dostupu : <http://vwww.uceps.org.ua/ua/>.
2. Kopiika, V. V. (2005). Yevropeyskyi Soiuz: Dosvid rozshyrennia i Ukraina. – K.: Yuryd. dumka, 448. The website of the National Bank of Ukraine // [Electronic resource]. – Access : <http://www.bank.gov.ua>.
3. Veb-storinka Natsionalnoho banku Ukrainy // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.bank.gov.ua>.
4. «Khto ye khto v Yevropeiskomu Soiuzi» [Elektronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.europa.eu.int/comm/igc2000/dialogue/info/offdoc/>.
5. Na shliakhu intehtatsii Ukrainy do YeS : inform.biul. z yevrointehtatsiinykh pytan [Elektronic resource] / Kabinet Ministriv Ukrainy. – K., 2013. – № 1–8. – Rezhym dostupu : <http://dmsu.gov.ua/yevropeiska-intehtatsiia/informatsiinyi-biuleten-zievrointehtatsiinykh-pytan> (27.11.2013).
6. Ukladennia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS – naikrashchiy stymul dlia shyrokomasshtabnykh reform” [Elektronic resource] // Viche. – 2013. – № 19. – Rezhym dostupu : <http://www.viche.info/journal/3896/> (27.11.2013).
7. Sushko, O. (2011). Shenhenska zona turbulentnosti [Elektronic resource] / O. Sushko // Dzerkalo tyzhnia, 13. – 08 kvitnia. – Rezhym dostupu : http://gazeta.dt.ua/POLITICS/shengenska_zona_turbulentnosti.html. – Nazva z ekrana.
8. Pyrozhenko, O. V. Yevropeiska intehtatsiia Ukrainy yak problema ekonomichnoi diyalnosti – 2002 [Elektronic resource]. Rezhym dostupu : <http://www.vkontexte.ru/>.

ЕВРОИНТЕГРАЦИЯ УКРАИНЫ КАК ПУТЬ К МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

Л. А. Аврамчук,
К. С. Лозоцкая

Аннотация. Освещена сущность евроинтеграции Украины, на основе данных характеристик показаны перспективы развития отношений между Украиной и ЕС. Политические предпочтения интеграции Украины в ЕС связаны с созданием надежных механизмов политической стабильности, демократии и безопасности. Сближение с ЕС является гарантией, а выполнение его требований – инструментом развития демократических институтов в Украине. Кроме того, членство в ЕС откроет путь к коллективным структурам совместной безопасности Евросоюза, обеспечит эффективную координацию действий с европейскими государствами в сфере

контроля за экспортом и нераспространением оружия массового уничтожения, позволит активизировать сотрудничество в борьбе с терроризмом, организованной преступностью, контрабандой, нелегальной миграцией, наркобизнесом и т. п.

Присоединение Украины, в общем, соответствует ее национальным интересам при условии учета предоставленных ниже рекомендаций, объективного и всестороннего изучения факторов интеграции, ее влияния на политическую, экономическую, социальную и культурную (идеологическую) сферы государства, выработка собственной линии поведения в пределах, которые не будут противоречить членству Украины в ЕС.

Ключевые слова: евроинтеграционные процессы, правовая адаптация, Госстат, гуманитарная сфера

EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE AS A WAY TO MACROECONOMIC STABILITY

L. A. Avramchuk,
K. S. Lozotska

Abstract. *This article highlights the essence of European integration processes. Shown prospects of relations between Ukraine and the EU. The political benefits of the integration of Ukraine into the EU related to the creation of reliable mechanisms of political stability, democracy and security. Rapprochement with the EU is a guarantee, and the implementation of its requirements – tool for building democratic institutions in Ukraine. Moreover, EU membership will open the way to collective structures of common security of the European Union; will ensure effective coordination with European countries in the field of export control and non-proliferation of weapons of mass destruction; will help to intensify cooperation in combating terrorism, organized crime, smuggling, illegal migration, drug trafficking etc.*

Therefore, joining of Ukraine to EU in general, consistent with its national interest., on the stipulation that the necessary recommendations, objective and comprehensive study of the factors of integration and its impact on the political, economic, social and cultural (ideological) sphere state to develop its own courses within which do not contradict Ukraine's membership in the EU.

Keywords: *European integration processes, legal adaptation, macroeconomic stability, humanitarian sphere, the European Union*

РОЗВИТОК КООПЕРАЦІЇ В ГАЛУЗІ СВИНАРСТВА ЯК НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СВИНИНИ

Т. І. БАЛАНОВСЬКА, кандидат економічних наук,
професор кафедри менеджменту ім. проф. Й. С. Завадського
e-mail: balanovskaya@nubip.edu.ua

Г. С. БІЛЕЦЬКА, ст. викладач кафедри менеджменту
ім. проф. Й. С. Завадського

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: annaserg@ukr.net

Анотація. Тенденції розвитку галузі свинарства України останніх років свідчать, що значна частка свинини виробляється в господарствах населення та фермерських господарствах. З ряду причин, вони неспроможні забезпечити дотримання всіх вимог технології утримання, годівлі й розведення тварин, налагодити ефективний процес переробки та збуту готової продукції. Це негативно позначається на конкурентоспроможності свинини.

Високого рівня економічної ефективності виробництва свинини та підвищення її конкурентоспроможності можна досягти за рахунок створення сільськогосподарськими товаровиробниками кооперативних об'єднань із виробництва та реалізації свинини. Такі об'єднання сприятимуть забезпеченню товаровиробників необхідними засобами виробництва – кормами, технікою, племінною худобою, надаватимуть ветеринарні й консультаційні послуги, здійснюватимуть забій свиней, переробку і збут м'ясних продуктів.

Розглянуто особливості розвитку кооперації у галузі свинарства як одного з напрямів підвищення конкурентоспроможності свинини, наведено приклад моделі кооперації у свинарстві для господарств населення і фермерських господарств. Визначено, що участь у кооперативних об'єднаннях товаровиробників, що спеціалізуються на виробництві свинини, дасть їм змогу повністю забезпечити власні потреби в кормах і створить передумови для економії на витратах, налагодити переробку м'яса і збут готової продукції за різними каналами реалізації. Створення й функціонування обслуговуючих кооперативів у галузі свинарства може стати ефективним засобом, що сприятиме освоєнню нових прогресивних технологій утримання тварин, інноваційному розвитку та модернізації виробництва, розвитку й самозахисту товаровиробників, значному підвищенню ефективності їх функціонування через зниження витрат на виробництво та збут, поліпшенню якісних показників свинини та підвищенню її конкурентоспроможності.

Ключові слова: кооперація, обслуговуючі кооперативи, господарства населення, фермерські господарства, якість, конкурентоспроможність, продукція, свинарство

Актуальність. Сучасні умови господарювання у сфері агропромислового виробництва можна охарактеризувати підвищеним рівнем невизначеності, а отже, ризикованості, що викликано швидкими змінами дії факторів зовнішнього середовища, в тому числі непередбачуваністю дій конкурентів. Забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств у цілому та їх продукції, зокрема, за таких умов потребує використання нових підходів до управління конкурентоспроможністю, які дозволять посилити конкурентні позиції товаровиробників. Традиційною та перспективною галуззю сільського господарства є свинарство, що, завдяки специфічним особливостям тварин (таким як багатоплідність, порівняно невеликі затрати кормів у розрахунку на приріст одиниці живої ваги, високий забійний вихід, гарні поживні та смакові якості м'яса), здатне забезпечити швидке зростання виробництва високоякісної м'ясної продукції.

Упродовж 2011–2015 років понад 50% поголів'я свиней вирощувалося в господарствах населення, де термін відгодівлі тварин довший і вони досягають більшої забійної ваги. Це позитивно впливає на якісні показники та смакові властивості свинини. Проте ефективність такого виробництва є низькою через ряд причин: часто не забезпечується дотримання всіх вимог технології утримання, розведення та годівлі тварин (не проводиться племінна й селекційна робота для підвищення продуктивності свиней, відсутній науково обґрунтований підхід до годівлі); обмежений доступ до ринків збуту продукції (частина її потрапляє до кінцевих споживачів через посередників або продається селянами на стихійних ринках); зростають ціни на енергоресурси, корми, ветеринарне обслуговування. Як наслідок – низький рівень продуктивності тварин та висока собівартість виробництва свинини.

Результати попередніх досліджень [2, с. 25] свідчать, що зазначені фактори негативно позначаються на конкурентоспроможності свинини. Одним зі шляхів, що допоможе господарствам населення та фермерським господарствам, а також іншим суб'єктам малого підприємництва, досягти високого рівня економічної ефективності виробництва свинини та підвищення її конкурентоспроможності, є налагодження взаємовигідного співробітництва шляхом створення кооперативних об'єднань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням підвищення ефективності ведення сільського господарства, в тому числі розвитку кооперативних процесів в аграрній сфері, присвячені праці багатьох науковців, зокрема В. П. Горьового, Ю. О. Лупенка, М. Й. Маліка, Л. В. Молдаван, А. Папцова, О. В. Піменової, О. І. Табенської, О. М. Шпичака та інших.

Проте, проблемам розвитку кооперативного руху у галузі свинарства приділено менше уваги. Так, особливості розвитку кооперації у цій галузі

розглядала О. І. Лугова, а розроблював модель свинарського обслуговуючого кооперативу О. Ю. Бабаєв. Зважаючи на актуальність проблем, що стосуються сільськогосподарської кооперації та її проявів у галузі свинарства, існує необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета дослідження – розглянути особливості розвитку кооперації в галузі свинарства як одного з напрямів підвищення конкурентоспроможності свинини.

Матеріали і методи дослідження. У процесі написання статті застосовувалися такі методи досліджень, як аналізу і синтезу, наукової абстракції, логічного узагальнення, графічний.

Результати дослідження та їх обговорення. Згідно із Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію», сільськогосподарський кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, що є сільськогосподарськими товаровиробниками, на засадах добровільного членства та об'єднання майнових пайових внесків для спільної виробничої діяльності у сільському господарстві та обслуговування переважно членів кооперативу [5].

Кооперативна діяльність проявляється у різних видах (рис. 1). За цілями, завданнями і характером діяльності кооперативи поділяються на виробничі та обслуговуючі. Виробничі кооперативи здійснюють господарську діяльність на засадах підприємництва з метою отримання доходу. Обслуговуючі кооперативи спрямовують свою діяльність на обслуговування сільськогосподарського та іншого виробництва учасників кооперації. Їх створюють для надання комплексу послуг, пов'язаних із виробництвом, переробкою, збутом продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва і рибництва, водночас, не ставлячи за мету отримання прибутку.

Залежно від виду діяльності обслуговуючі кооперативи поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні та інші.

У разі поєднання кількох видів діяльності утворюються багатофункціональні кооперативи.

Крім зазначених, існують споживчі кооперативи та кредитні спілки [4; 5].

Зважаючи на різнобічність видів кооперативних об'єднань можемо припустити, що розвиток коопераційних процесів може стати важливим чинником у розв'язанні низки проблем, що мають місце в аграрному секторі економіки. Об'єднані в кооперативи виробники зможуть спільно використовувати майно, проводити певні сільськогосподарські роботи, отримувати необхідні послуги та позикові кошти. Це створює передумови для зменшення виробничих витрат і підвищення конкурентоспроможності продукції.

Погоджуємося з думкою О. В. Піменової [9, с. 120], що конкурентний ефект кооперації полягає в реалізації членами кооперативу економічних переваг від членства в ньому, дозволяючи при цьому уникати посередницьких послуг, спільно використовувати об'єкти соціальної та виробничої інфраструктури й за рахунок цього знижувати собівартість продукції.

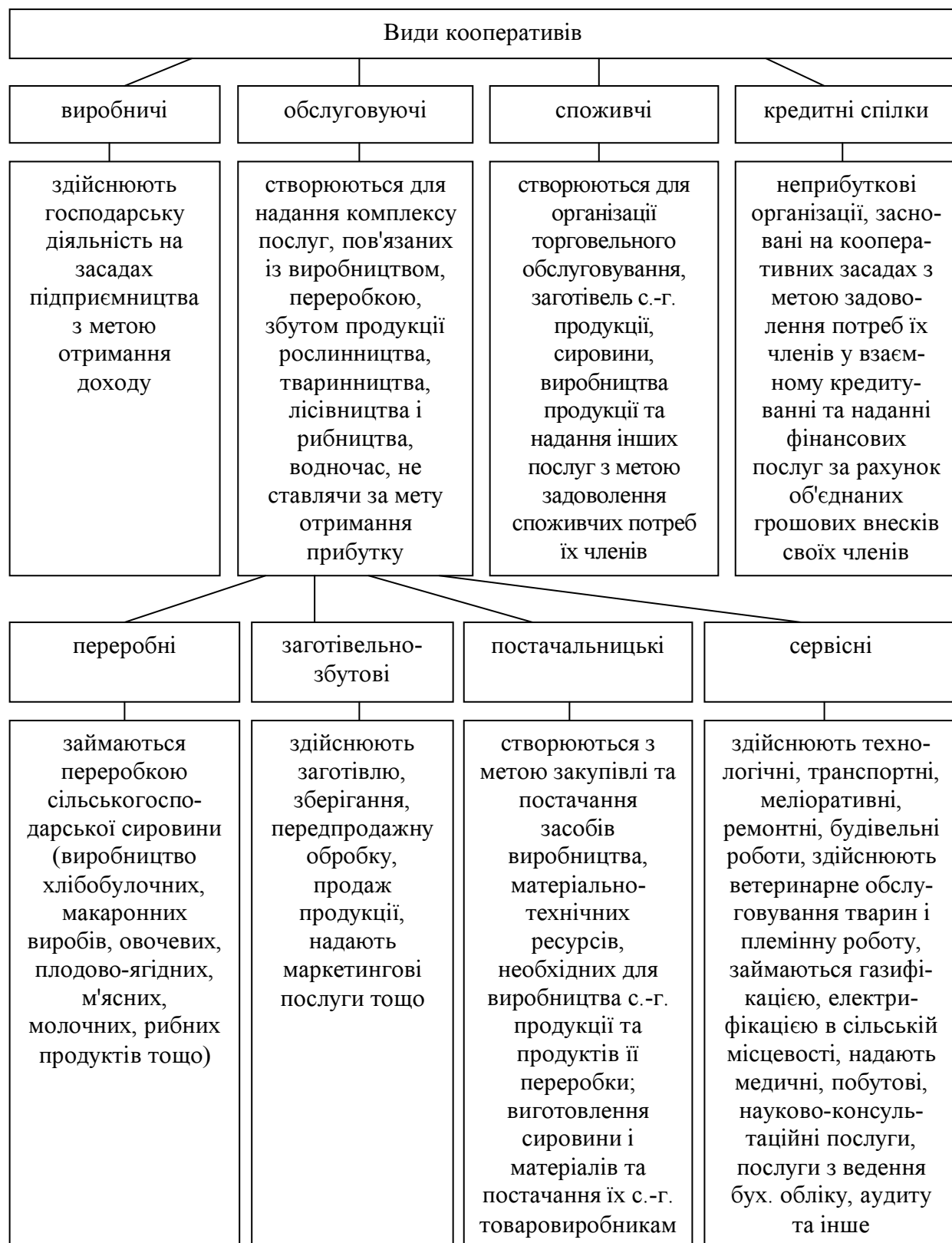

Рис. 1. Види кооперативів*

*Сформовано авторами на основі [4; 5].

Водночас, сільськогосподарська кооперація є не тільки економічно вигідною, а й соціально-екологічною формою господарювання, оскільки, з

одного боку, забезпечує самозайнятість його членів та створює додаткові робочі місця для сільського населення, а з іншого – раціональне використання природних ресурсів та дбання про навколишнє середовище членами кооперативу, які є не тільки сільськогосподарськими виробниками, але й сільськими мешканцями, які живуть і працюють у селі.

Враховуючи, що специфічною характерною рисою сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу є те, що його члени одночасно виступають співвласниками кооперативного об'єднання і його клієнтами, що має велике стимулююче значення, сприяє зосередженню інтересів учасників кооперативу.

У більшості розвинених країн кооперативи стали наймасовішою організацією фермерів. У Швеції, Данії, Норвегії, Фінляндії, Нідерландах, Японії кооперація в аграрному секторі охоплює 100%, у Франції та Німеччині – не менше, ніж 80% усіх сільських товаровиробників. Кооперативи і збутові кооперативні об'єднання в ЄС посідають важливе місце в оптовому збуті плодоовочевої продукції. Вони реалізують у Франції 30% овочів і 42 % фруктів, у Нідерландах – 85 і 80, Німеччині – 24 і 44, Великобританії – 17 і 33, Італії – 10 і 31%. Ефективність діяльності кооперативів забезпечується за рахунок концентрації виробництва, розвитку всієї системи маркетингу: зберігання, доробка, транспортування, реалізація продукції, інформаційно-рекламна діяльність, що дає змогу виготовлювати продукцію високої якості та значно скоротити витрати.

Наявність сховищ із регульованим газовим середовищем дозволяє 75% продукції реалізувати навесні, у період, коли попит на дану продукцію зростає й ціни максимальні. Збут продукції відбувається за допомогою спеціальних служб, одна з яких займається прямим її постачанням у роздрібну торгівельну мережу, інша – в оптову. Для перевезення продукції кооператив забезпечений власним транспортом. Інформаційно-рекламна служба займається рекламою, а також постачанням фермерів ринковою інформацією (ціна, сорт, якість, обсяги реалізації) [10, с. 280].

У галузі тваринництва у Франції кооперативи забезпечують фермерів необхідними засобами виробництва – кормами, добривами, насінням для вирощування кормових культур, технікою, а також надають ветеринарні й консультаційні послуги. До послуг, які надають у галузі свинарства безпосередньо господарствам, додаються функції, які сприяють вертикальній організації галузі: постачання засобів виробництва (племінна худоба, корми, техніка), забій свиней, переробка і збут м'ясних продуктів [8, с. 80].

Кооперативна система розвинена у сільському господарстві Данії, де фермери об'єдналися в багатопрофільні кооперативи. Нині понад 90% свиней забивають, переробляють та реалізують ці співтовариства. Фермери Данії зуміли налагодити майже стовідсотково кооперативну систему роботи: вони одночасно є власниками як виробничих, так і переробних потужностей галузі. Фермер – член кооперативної бойни, зобов'язаний лише туди постачати свою продукцію. У свою чергу, кооперативи зобов'язані всю цю продукцію приймати. Таким чином, у під-

приємств відпадає необхідність шукати сировину, а у фермерів – турбуватися про збут продукції. Єдине завдання переробника – забезпечити виробникові якнайкращу ціну. Наукові інститути й дослідні центри підтримують тісний зв'язок із фермерами, тому останні оперативно отримують інформацію про всі інновації та запроваджують їх. Селекційні центри та станції штучного запліднення здебільшого теж кооперативні, тому саме виробники спільно з переробними підприємствами встановлюють для селекціонерів цілі [3, с. 50].

Досвід країн із розвиненим свинарством свідчить, що найкращих результатів можна досягти за рахунок створення сільськогосподарськими товаровиробниками кооперативних об'єднань з виробництва та реалізації свинини. Приклад моделі кооперації у свинарстві для господарств населення і фермерських господарств наведено на рис. 2.

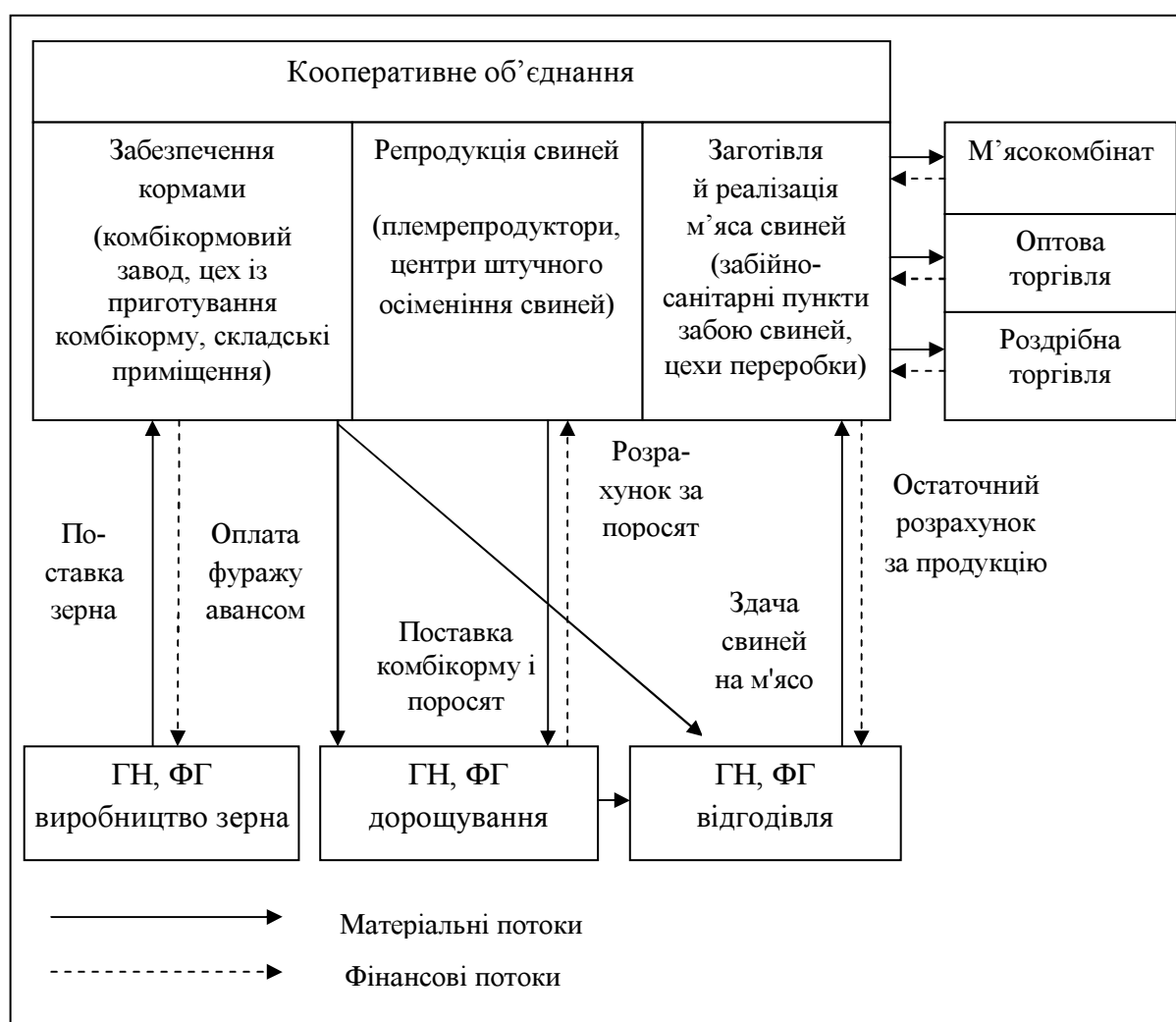

Рис. 2. Модель кооперації у свинарстві

*Доповнено авторами на основі [7, с. 128].

Оскільки до складу такого об'єднання входять підрозділи, які вирощують зернові, а також комбікормовий завод і складські приміщення, це дасть змогу повністю забезпечити власні потреби в кормах і створить

передумови для економії на витратах, оскільки господарства – члени кооперативу матимуть змогу придбати корми за собівартістю та отримати прибуток із подальших стадій переробки свинини й збуту готової продукції. Крім того, знижується або повністю зникає ризик нестачі кормів, зникає потреба у пошуку продавців зерна, забезпеченні своєчасної поставки зерна. Кооператив закуповує в господарствах населення й у фермерів зерно та виготовлює з нього комбікорм, організовує послуги із забезпечення членів кооперативу поросятами м'ясних порід, які здійснюють дорощування та відгодівлю, а при досягненні маси свиней 115 кг кооператив забирає їх, здійснює заготівлю й реалізацію м'яса партіями за різними каналами збуту. Після реалізації кооперативом свиней, відгодованих його членами, з ними проводиться повний розрахунок.

Відтак, участь у кооперативному об'єднанні сільськогосподарських товаровиробників, що спеціалізуються на виробництві свинини, на думку О. І. Лугової [7, с. 127–128], надасть їм можливість знизити або навіть уникнути таких видів трансакційних витрат: внутрішні – витрати безпосередньо пов'язані з просуванням продукції на ринку власними силами; зовнішні – витрати безпосередньо пов'язані з придбанням послуг сторонніх організацій, які сприяють просуванню продукції на ринку; втрачені можливості (втрата доходів) – втрата частини виручки в результаті суперечності при визначенні якісних показників продукції, реалізації продукції з порушенням оптимальних строків і за заниженими цінами, втрати у випадку псування продукції у процесі реалізації.

Бабаєв О. Ю. вирізняє такі напрями діяльності свинарських обслуговуючих кооперативів у вигляді надання послуг щодо організації:

- поставок кормів;
- переробки гною та реалізації продуктів цієї переробки;
- ветеринарного та зоотехнічного обслуговування;
- інженерного обслуговування обладнання;
- будівельно-ремонтних робіт;
- придбання, доставки, установки та налагодження нового обладнання, постачання запасних частин, ремонтних матеріалів та ін.;
- придбання та зберігання ветеринарних препаратів, спермопродукції, засобів дезінфекції, дезінсекції, дератизації та ін.;
- придбання й доставки нових порід свиней та кнурів, племінних тварин;
- запровадження нових технологій у свинарстві, передового досвіду ефективного утримання та розведення свиней;
- участі членів кооперативу у виставках, ярмарках, тематичних семінарах, науково-комунікативних заходах з питань свинарства, інноваційних технологій;
- збуту свиней у живій вазі;
- переробки продукції свинарства, виготовлення напівфабрикатів, готових харчових продуктів для реалізації кінцевим споживачам;
- створення та обслуговування системи реалізації продукції свинарства (наприклад, створення фірмових магазинів, торгових пунктів);

- маркетингових досліджень;
- бухгалтерського обліку, економічного та аналітичного обслуговування діяльності членів кооперативу в галузі свинарства;
- транспортного обслуговування діяльності членів кооперативу;
- організація надання членам кооперативу юридичних та інших, не заборонених законодавством, послуг.

Крім цих, можливі й інші напрями діяльності свинарського обслуговуючого кооперативу. За наведеною вище класифікацією описаний кооператив буде багатофункціональним [1, с. 15–16].

Варто зазначити, що в галузі свинарства обслуговуючі кооперативи необхідні для фермерських господарств та господарств населення, які на сьогодні є основними виробниками свинини. Ефект від діяльності не буде відчутним для великих вертикально інтегрованих підприємств (кооперативи впливатимуть на діяльність таких підприємств лише опосередковано через відносини конкуренції на ринках продукції свинарства) [1, с. 16; 9, с. 120].

Загалом, створення свинарських обслуговуючих кооперативів є перспективним напрямом розвитку галузі, що дасть змогу: провести технічну й технологічну модернізацію виробництва на інноваційній основі; підвищити рівень доходів і рівень фінансової стійкості виробників свинини за рахунок більш ефективної діяльності без посередників; створити умови для ековиробництва свинини та забезпечити її доступ на ринки збуту.

Як зазначає президент Асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України Р. Я. Корінець, перспектива кооперації у свинарстві дуже велика. Адже це, здебільшого, дозволить здійснювати ветеринарний контроль та більш вигідно реалізувати партії свиней. Звичайно, діяльність обслуговуючого кооперативу цим не обмежується, адже таке об'єднання дозволить і більш вигідно закуповувати корми, і ветпродукцію. Утім, найнагальнішим питанням залишається збут м'яса подвірного забою. Отже, розвиток кооперативних боєнь та первинної переробки – найближча перспектива [6].

Висновки і перспективи. Як свідчить тенденція останніх років, значна частка свинини виробляється в господарствах населення та фермерських господарствах. З причини обмеженості фінансових і матеріальних ресурсів вони неспроможні забезпечувати дотримання всіх вимог технології утримання, годівлі та розведення тварин. Відсутність належних умов для забою свиней, сертифікованих лабораторій з оцінки і контролю якісних показників продукції, доступу до облаштованих місць реалізації негативно позначаються на якості та, відповідно, конкурентоспроможності свинини, яку вироблюють такі господарства.

Світовий досвід свідчить про те, що важливою умовою розвитку та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є кооперування діяльності у сфері постачання матеріальних засобів, переробки, заготівлі та збуту продукції, а також сервісного обслуговування.

З огляду на описані вище причини, в обслуговуючій кооперації зацікавлені саме господарства населення та фермерські господарства, а

також інші суб'єкти малого підприємництва – виробники свинини. Це дозволить їм конкурувати з великими підприємствами та вирішувати ряд інших проблем.

Створення й функціонування обслуговуючих кооперативів у галузі свинарства може стати ефективним засобом, що сприятиме освоєнню нових прогресивних технологій утримання тварин, інноваційному розвитку та модернізації виробництва, розвитку та самозахисту товаровиробників, значному підвищенню ефективності їх функціонування через зниження витрат на виробництво та збут, поліпшенню якісних показників свинини та підвищенню її конкурентоспроможності.

Список літератури

1. Бабаєв О. Ю. Розробка концепції (моделі) свинарського обслуговуючого кооперативу як одного із напрямів підвищення прибутковості свинарства в регіоні [Електронний ресурс] / О. Ю. Бабаєв. – Режим доступу : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.3/14.pdf>
2. Балановська Т. І. Вплив продуктивності тварин та рівня їх годівлі на формування конкурентоспроможності свинини / Т. І. Балановська, Г. С. Іванова // Міжнародний збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 3 (18). – С. 23–26.
3. Данія – країна свинарів // Прибуткове свинарство. – 2010. – № 1. – С. 50–52.
4. Про кооперацію : закон України від 10.07.2003 № 1087-IV. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>
5. Про сільськогосподарську кооперацію : закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80/ed20001130>
6. Кооперація в свинарстві – бути чи не бути? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pigua.info/uk/news/6844/>
7. Лугова О. І. Особливості розвитку кооперації у свинарстві / О. І. Лугова // Вісник ЖНАЕУ (Економічні науки). – 2012. – № 1 (30), т. 2. – С. 124–131.
8. Папцов А. Кооперация в сельском хозяйстве Нидерландов / А. Папцов // АПК: экономика, управление. Серия «За рубежом». – 2013. – № 4. – С. 80–88.
9. Піменова О. В. Сільськогосподарська кооперація як чинник забезпечення конкурентоспроможності в аграрному секторі економіки в умовах глобалізації / О. В. Піменова // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2013. – № 10 (151). – С. 118–122.
10. Табенська О. І. Світовий досвід розвитку кооперації та агропромислової інтеграції в сільському господарстві / О. І. Табенська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2013. – № 3 (7). – С. 279–283.

References

1. Babayev, O. Yu. Rozrobka kontseptsii (modeli) svynars'koho obsluhovuyuchoho kooperatyvu yak odnogo iz napryamiv pidvyshchennya prybutkovosti svynarstva v rehioni [Elektronic resourse]. – Rezhym dostupu: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.3/14.pdf>.
2. Balanovs'ka, T. I. (2010). Vplyv produktyvnosti tvaryn ta rivnya yikh hodivli na formuvannya konkurentospromozhnosti svynyny / T. I. Balanovs'ka, H. S. Ivanova // Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats', 3 (18), 23–26.
3. Daniya – krayina svynariv (2010) // Prybutkove svynarstvo, 1, 50–52.

4. Zakon Ukrainy «Pro kooperatsiyu» vid 10.07.2003 № 1087-IV. – Rezhyhm dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.
5. Zakon Ukrainy «Pro sil'skohospodars'ku kooperatsiyu» vid 17.07.1997 № 469/97-VR. – Rezhyhm dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80/ed20001130/>
6. Kooperatsiya v svynarstvi – buty chy ne buty? [Elektronic resourse) Rezhyhm dostupu: <http://pigua.info/uk/news/6844/>
7. Luhova, O. I. Osoblyvosti rozvytku kooperatsiyi u svynarstvi (2012) / O. I. Luhova // Visnyk ZhNAEU (Ekonomichni nauky), 1 (30), 2, 124–131.
8. Paptsov, A. (2013). Kooperatsyya v sel'skom khozyaystve Nyderlandov / A. Paptsov // APK: ekonomyka, upravlenye. Seriya «Za rubezhom», 4, 80–88.
9. Pimenova, O. V. (2013). Sil'skohospodars'ka kooperatsiya yak chynnyk zabezpechennya konkurentospromozhnosti v ahrarynomu sektori ekonomiky v umovakh hlobalizatsiyi / O. V. Pimenova // Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Seriya: Ekonomika, 10 (151), 118–122.
10. Tabens'ka, O. I. (2013). Svitovyy dosvid rozvytku kooperatsiyi ta ahropromyslovoyi intehtratsiyi v sil'skomu hospodarstvi / O. I. Tabens'ka // Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya «Ekonomika», 3 (7), 279–283.

РАЗВИТИЕ КООПЕРАЦИИ В ОТРАСЛИ СВИНОВОДСТВА КАК НАПРАВЛЕНИЕ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СВИНИНЫ

**Т. И. Балановская,
А. С. Билецкая**

Аннотация. *Тенденции развития отрасли свиноводства Украины последних лет показывают, что значительная доля свинины производится в хозяйствах населения и фермерских хозяйствах. Из-за ряда причин они не могут обеспечить соблюдение всех требований технологии содержания, кормления и разведения животных, наладить эффективный процесс переработки и сбыта готовой продукции. Это негативно сказывается на конкурентоспособности свинины.*

Высокого уровня экономической эффективности производства свинины и повышения ее конкурентоспособности можно достичь за счет создания сельскохозяйственными товаропроизводителями кооперативных объединений по производству и реализации свинины, которые будут способствовать обеспечению их необходимыми средствами производства – кормами, техникой, племенным скотом, предоставлять ветеринарные и консультационные услуги, осуществлять забой свиней, переработку и сбыт мясных продуктов.

Рассмотрены особенности развития кооперации в отрасли свиноводства как одного из направлений повышения конкурентоспособности свинины, приведен пример модели кооперации в свиноводстве для хозяйств населения и фермерских хозяйств. Определено, что участие в кооперативных объединениях товаропроизводителей, специализирующихся на производстве свинины, позволит им полностью обеспечить собственные потребности в кормах и создаст

предпосылки для экономии на затратах, наладить переработку мяса и сбыт готовой продукции по разным каналам реализации. Создание и функционирование обслуживающих кооперативов в отрасли свиноводства может стать эффективным средством, что будет способствовать освоению новых прогрессивных технологий содержания животных, инновационному развитию и модернизации производства, развитию и самозащите товаропроизводителей, значительному повышению эффективности их функционирования путем снижения расходов на производство и сбыт, улучшению качественных показателей свинины и повышению ее конкурентоспособности.

Ключевые слова: кооперация, обслуживающий кооператив, хозяйства населения, фермерские хозяйства, качество, конкурентоспособность, продукция, свиноводство

DEVELOPMENT OF COOPERATION IN THE PIG INDUSTRY AS THE DIRECTION OF IMPROVING THE PORK COMPETITIVENESS

**T. I. Balanovska,
H. S. Biletska**

Abstract. *Trends of the last years in the pig industry of Ukraine show that a significant share of pork produced in households and private farms. There are such a number of reasons why they can't provide compliance with all requirements of maintenance technology, feeding, breeding and establish an effective way of processing and marketing of finished products. All of these factors have a negative impact on the pork competitiveness.*

High level of economic efficiency of pork production and improving its competitiveness can be achieved through the creation by agricultural producers cooperative associations for production and realization of pork. Such associations will help to ensure producers necessary means of production – feeds, machinery, tribal livestock, provide veterinary and other services to carry out the slaughter of pigs, processing and marketing of meat products.

The article discusses the features of the development of cooperation in the pig industry as one of the ways of increasing the pork competitiveness and shows an example of a cooperation model for pig households and private farms. It was determined that participation in cooperative associations of producers specializing in the production of pork, will allow them to fully meet its own needs in feeds, create the preconditions for saving costs and will lead to the processing of meat and sales of finished products to various channels of realization. Establishment and functioning of service cooperatives in the pig industry can be an effective tool that will promote the development of new advanced technologies of animal keeping, innovative development and modernization of the production, a significant increase in the efficiency of their operation due to the decrease of the production and trade costs, improve quality parameters of pork and raise its competitiveness.

Keywords: *cooperation, service cooperatives, households, private farms, quality, competitiveness, product, pig breeding*

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ

І. Ф. БАРКОВА, магістр
Софійський університет С. К. Охридського
(м. Софія, Болгарія)
e-mail: irina.barkova.88@mail.ru

Т. С. КІНЄВА, доцент кафедри статистики та економічного аналізу
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: tanya_kineva@mail.ru

Анотація. Розглянуто як теоретичні питання становлення системи соціальної відповідальності бізнес-структур в Україні в умовах ринкової економіки. Розкрито окремі практичні аспекти та визначено основні актуальні питання сучасного розвитку і закріплення соціально спрямованої діяльності компаній, що вже у своїй діяльності використовують норми міжнародного стандарту ISO 26000:2010 «Керівництво з соціальної відповідальності». Визначено сутність поняття соціальної відповідальності бізнесу, розглянуто рівні її реалізації, а також соціальні програми, в межах яких можлива соціалізація діяльності господарських одиниць України.

Коротко проаналізовано міжнародний та вітчизняний досвід розвитку соціальної відповідальності. Обґрунтовано необхідність нерегламентаційного підходу до соціалізації підприємств, через визнання головного принципу – «добровільна соціальна активність заради результату, а не заради вигоди». Розкрито та обґрунтовано інституційне поле, в межах якого можливе найефективніше впровадження постулатів соціальної відповідальності з найменшим обтяженням для всіх учасників даного процесу, але за максимального досягнення основної мети – підвищення рівня розвитку суспільства в умовах раціонального використання біоресурсного потенціалу. Наведено аналітичну оцінку сучасного стану соціальної відповідальності бізнесу. Запропоновано дискусійні питання щодо проблем розвитку соціальної відповідальності бізнесу в умовах становлення ринкової економіки.

Ключові слова: *бізнес, біопотенціал, біологічний капітал, соціальна відповідальність, сталий розвиток*

Актуальність. У сучасних умовах екологізації життя, зумовленої зменшенням запасу природних ресурсів, дедалі гостріше постає питання підвищення еколого-економічної ефективності людської діяльності. Процес господарювання передбачає широке використання природних благ, однак унаслідок нераціональної експлуатації порушується процес їх відтворення, що в результаті призводить до вичерпання запасів ресурсів і

негативного впливу на довкілля. Донедавна вважалося, що обсяг природного капіталу є необмеженим, чим обумовлюється нівелювання або формальне визначення його ціни пропорційно сумі вкладених інвестицій. Нинішній стан навколишнього дає підстави говорити про вичерпання природного потенціалу, що не лише є обмежуючим економічним чинником, а й потребує докорінних змін умов господарювання.

Міжнародна конференція 1992 р. в Ріо-де-Жанейро з питань сталого розвитку, остаточно закріпила нові вимоги з боку світового співтовариства до діяльності бізнес-структур із визначенням пріоритетності господарювання на постулатах еколого-соціальної відповідальності. Дана конференція стала потужним імпульсом активізації вивчення ролі підприємств (особливо великих) у вирішенні екологічних та соціальних проблем, а також розробки програм їх практичної реалізації на корпоративному, національному і міжнародному рівнях, з чітким визначенням сфери відповідальності та функцій бізнесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання ролі підприємств в реалізації соціальних проблем суспільства в умовах забезпечення сталого розвитку висвітлено в наукових працях Ф. Ф. Бутинця, Б. І. Валуєва, С. Ф. Голова, О. Д. Гудзинського, В. М. Жука, Г. Г. Кірейцева, Н. М. Малюги, В. К. Савчука, Л. В. Чижевської, М. Г. Чумаченка, В.О. Шевчука та інших дослідників. Відмічаючи вагоме наукове значення розробок вітчизняних та зарубіжних науковців, зауважимо необхідність системного дослідження соціалізації бізнес-процесів та управління цим процесом. Розробка такої системи, передбачає наявність концепції соціальної відповідальності бізнесу, з урахуванням екологічних та економіко-інституційних чинників.

Мета дослідження – визначення та обґрунтування засад практичної концептуалізації соціальної відповідальності бізнес-структур в Україні, з урахуванням задач сталого розвитку. Основними задачами досягнення поставленої мети є:

- визначення сутності соціальної відповідальності;
- обґрунтування необхідності та розробка концепції соціалізації діяльності господарських одиниць;
- розробка алгоритму практичної концептуалізації соціальної відповідальності бізнесу, з метою раціонального використання біопотенціалу та досягнення синергічного ефекту.

Матеріали і методи дослідження. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених щодо сутності й напрямів практичного впровадження соціальної відповідальності бізнесу, статистичні дані Державної служби статистики України та результати особистих спостережень автора. В основу реалізації визначеної мети покладено системний підхід і комплекс методів економічного пізнання причинно-наслідкових зв'язків при реалізації соціальної відповідальності бізнесу.

Результати дослідження та їх обговорення. Категорія "соціальна відповідальність бізнесу" виникла в середині ХХ ст. і передбачає, що біз-

нес, окрім дотримання законів економіки і виробництва якісного продукту, добровільно бере на себе додаткові зобов'язання перед суспільством, а також робить значний внесок у поліпшення якості життя людей. Однак найбільшій популярності дана проблема, як на Заході, так і в нашій країні, набула вже на початку третього тисячоліття з актуалізацією питань сталого розвитку в межах окремих господарських одиниць та людства в цілому.

Сучасний світ живе в умовах гострих соціальних проблем. Тому особливого значення сьогодні набувають пошук та практичне використання нових ефективних інструментів управління сталим розвитком. Концепція соціальної відповідальності бізнесу є ефективним та апробованим міжнародними компаніями інструментом забезпечення сталого розвитку.

Першооснову соціалізації бізнес-процесів визначила благодійність компаній як засіб самореклами та самоствердження. Погоджуючись із позицією керівника компанії Hewlett-Packard Д. Паккардом, який зазначав, що «...група людей об'єднується у компанію для того, щоб зробити внесок у розвиток суспільства, який не може бути реалізований кожною окремою особистістю». Тобто, за своєю сутністю соціальна відповідальність бізнесу зумовлює можливість реалізації ефекту синергії [3, 6].

Упродовж кількох останніх десятиліть бізнес-одиниці усвідомили не лише необхідність раціонального використання природного ресурсного потенціалу, а й факт власної відповідальності за нього, вирішення соціально-еколого-економічних проблем, підвищення якості життя громад і дотримання прав людини. Саме важливість практичного вирішення бізнес-структурами зазначених проблем визнається сучасним суспільством. За таких умов, соціальна відповідальність стає квінтесенцією бізнесу (ною філософією), відповідно до якої, компанії у своїй діяльності орієнтовані не лише на отримання максимально можливого прибутку, а й на досягнення суспільного блага та підтримання екологічного біоресурсного балансу.

Для точнішого розуміння сутності соціальної відповідальності розглянемо основні наукові позиції щодо змістового навантаження даної категорії (див. таблицю).

Отже, соціальна відповідальність бізнесу є динамічна та стратегічно-орієнтована сукупність зобов'язань організації, координованих зацікавленими сторонами та спрямованих на практичну реалізацію соціальних програм як на мікро-, так і на макрорівнях господарювання, спрямованих на комплексну самореалізацію компанії з обов'язковим забезпеченням сталого розвитку суспільства. При цьому, основними рушійними силами стрімкого розвитку та закріплення переорієнтації вітчизняного бізнесу відповідно до норм соціальної відповідальності, є:

- глобалізація та пов'язане з нею загострення конкуренції між учасниками на ринку товарів, робіт і послуг;
- зростаючі розміри і вплив компаній;
- посилення механізмів державного регулювання господарських процесів;
- конкуренція між організаціями за професійний кадровий ресурс;

- зростання громадянської активності орієнтованої на збереження та відновлення природно-ресурсного потенціалу;
- зростаюча роль нематеріальних активів (ділової репутації, іміджу, брендів та ін.).

Визначення змісту соціальної відповідальності різними науковцями [6]

№	Автор та джерело	Зміст поняття
1	Галушка З. І. Стратегічний менеджмент : навч.-метод. посіб. / Зоя Галушка, Іван Комарницький. – Чернівці : Рута, 2006. – С. 35–38.	Соціальна відповідальність бізнесу виникає як об'єктивна потреба не лише суспільства, а й самих підприємств, які прагнуть знайти своє місце в конкурентному середовищі, свого споживача, зацікавити до співпраці національних і зарубіжних партнерів, висококваліфікованих спеціалістів.
2	Охріменко О. О. Соціальна відповідальність : навч. посіб. / О. О. Охріменко, Т. В. Іванова. – НТУ України «Київський політехнічний інститут», 2015. –180 с.	Соціальна відповідальність – соціальне явище, що являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їх порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами.
3	Палацці М. Корпоративна соціальна відповідальність та успіх у бізнесі / М. Палацці, Дж. Статчер. – 1997. – С. 17.	Соціальна відповідальність у своїй основі є філософією або способом мислення між підприємництвом та суспільством, причому для реалізації та сталості впродовж довгострокового періоду, ці відносини потребують чіткого управління.
4	Стівен П. Менеджмент : пер. з англ. / П. Стівен, М. Коултер // 6-те вид. – М. : Вільямс, 2004. – С. 192–195.	Соціальна відповідальність – це зобов'язання компанії наслідувати довгострокові суспільно корисні цілі, що прийнято як першочергове завдання відповідно до законодавчих норм та економічних умов господарювання.
5	Фіглін Л. Модель управління якістю соціальної відповідальності організації / Л. Філін // Проблеми теорії і практики управління. – 2003. – № 2.	Соціальна відповідальність – здатність організації або підприємства оцінювати наслідки своєї діяльності для сталого соціального розвитку суспільства. Це поняття охоплює такі проблеми як екологія, соціальна справедливість, правова рівність. Організації зобов'язані проявляти відповідальність у 3 областях – фінанси, вплив їх діяльності на суспільство та зовнішнє середовище, вплив на екологію. Це стосується не лише бізнес-структур, а й органів управління різних рівнів.

Однак, в умовах закріплення соціальної відповідальності суб'єктів господарювання, важливим є розуміння її демократичності, яка передбачає не монополізаційну модель соціалізації бізнесу, коли він сам визначає ступінь та розмір свої соціальної відповідальності, а це є один із кластерів загальнодержавної соціальної політики.

Сутнісно хибним є сприйняття бізнес-структур як «державного соціального гаманця», які за право займатися підприємницькою діяльністю зобов'язані сплачувати борги та прикривати невиконання державою своєї основної функції – забезпечення добробуту своїх громадян. Основна ціль підприємництва – це отримання прибутку, а сучасні умови господарювання через концепцію сталого розвитку лише координують бізнес-структури, представляючи нову модель управління, ключове місце в якій займають еколого-соціальні питання [6].

Поруч із природними законами, вирішальна роль в економічній системі належить людині, без урахування впливу якої неможливо забезпечити ефективний розвиток суспільства. Адже довгостроковий та динамічний запас ресурсів при максимальному збалансованому використанні природного потенціалу, формує саме людський капітал. Саме це обґрунтовує справедливості сприйняття бізнесу як важливого інвестора для суспільного розвитку. І основними інвестиційними напрямками є:

- людський капітал через реалізацію програм розвитку дітей та молоді, профілактику різних захворювань, популяризацію та доступність профілакторно-санаторного лікування;

- муніципальна інфраструктура – вкладення капіталу в поліпшення адміністрування окремих територій та розвиток їх громад у контексті реалізації власних інтересів.

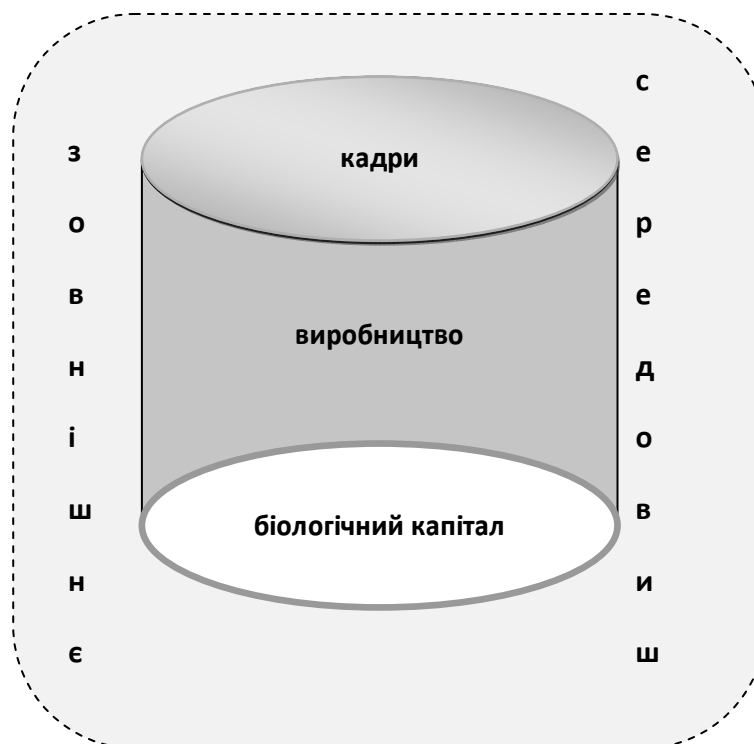
Зазначена модель соціальної відповідальності не може бути реалізована без належного керування і, у першу чергу, на законодавчому рівні, тобто з боку держави. По-перше, у процесі господарської діяльності підприємство проводить розрахунки як з іншими господарськими одиницями, так і з державними органами (Податкова інспекція, Пенсійний фонд тощо). По-друге, для реалізації соціальних програм щодо розвитку людського капіталу, необхідні загальнодержавні програми та механізми впровадження, які б визначали всі процедурні моменти і, перш за все, вирішували питання оподаткування. За відсутності прозорої системи реалізації соціальних проектів бізнес-одиницями, постає серйозна проблема їх локального виконання на основі неформальних методів виконання, що, по суті, ми сьогодні й маємо. По-третє, розвиток муніципальної інфраструктури, без закріплення правил та контролю за виконанням договірних відносин у ланцюжках державної та міжнародної кооперації є неможливим.

Ринкова інтеграція бізнес-процесів «руйнує стіну» між державою та підприємцями, переорієнтовуючи їх взаємовідносини у коло дружніх і партнерських. За таких умов, сплата податків і виконання законодавчих вимог – це мінімум, виконання якого забезпечує отримання лише до 20% соціальних вигід суспільством. У сучасних умовах соціальна активність суб'єктів різних рівнів (від окремого громадянина до держави) є добровільною, ґрунтуючись на розумінні, що розвиток суспільства, зростання компанії та добробут окремого громадянина взаємопов'язані.

Переорієнтація умов господарювання спричинена стратегією сталого та інноваційного розвитку сучасного суспільства, потребує зміни

як технологічних характеристик, так і загального механізму управління діяльністю підприємств. Надання пріоритетів ринковим механізмам господарювання, призвело до виснажливого використання біологічного потенціалу. За таких умов спостерігаємо ресурсорієнтованість господарських процесів, без належної капіталізації, необхідної для забезпечення раціонального самовідтворення біологічного капіталу. Неврахування цінності значення природного капіталу, в остаточному підсумку, зумовлює бездієвість та неспроможність економічності системи вирішувати соціально-еколого-економічні проблеми господарювання суспільства [5]. Нехтування законами еколого-соціально-економічної рівноваги економічної системи зумовлюють екстенсивне зростання масштабів економіки, виснажливе використання природних ресурсів за рахунок майбутніх поколінь та недооцінювання значення людського потенціалу.

Інфографіка концепції соціальної відповідальності бізнесу

Спираючись на вищезазначене, можемо представити концепцію соціальної відповідальності бізнесу, якою є система підходів (теоретичних, методичних, організаційних, технологічних і практичних) щодо визначення цілей, задач, критеріїв оцінки оптимальності, раціональності й ефективності, принципів, методів та напрямів реалізації функції соціалізації розвитку суспільства. Унаочнення даної концепції наведено на інфографіці (див. рисунок).

З теоретичної точки зору, досліджувана концепція розкриває ідеї та принципи пізнання реалізації соціальних процесів, з урахуванням впливу дії факторів зовнішнього і внутрішнього середовищ.

Висновки і перспективи. Отже, якщо бізнес націлений на довготривалий розвиток, поліпшення репутації та підвищення інвестиційної

привабливості, то соціальна відповідальність є обов'язковим елементом системи управління. Становлення соціальної відповідальності бізнесу – тривалий процес, особливо в умовах становлення ринкової економіки, коли гостро стоять питання закріплення власних позицій на ринку. Умови сьогодення є доволі важкими для бізнес-одиниць країни, тому обґрунтованим є несприйняття або поверхнєве виконання норм соціалізації. Спираючись на досвід розвинених країн, вважаємо, що дане явище є тимчасовим і переважно зумовлене економіко-політичною кризою.

Західні компанії витрачають сотні мільярдів доларів щороку на забезпечення власної соціальної відповідальності, що є не лише приводом для гордості, а й суттєво позначається на рівні ділової репутації компанії. Для підприємств України соціальна відповідальність бізнесу є стратегічним напрямом діяльності, який потребує не лише інституційної переорієнтації засад господарювання, а й необхідність державного регулювання даних питань. Адже без належних державних програм соціального розвитку та системи підтримки бізнесу за своє закріплення в соціальній системі громади, неможливим є сталий розвиток країни в цілому.

Список літератури

1. Бегма Ю. К. Якісне дослідження методів впровадження соціальної відповідальності бізнесу в Україні / Бегма Ю. К., Вінніков О. Ю., Редько О. І. – К., 2006. – С.18–26.
2. Галушка З. І. Стратегічний менеджмент : навч.-метод. посіб. / Зоя Галушка, Іван Комарницький. – Чернівці : Рута, 2006. – С. 35–38.
3. Глебова И. С. Социальная ответственность бизнеса в России и за рубежом : учеб. пособие / И. С. Глебова. – Казань : Казанский государственный университет им. В. И. Ульянова-Ленина, 2008.
4. Гоголя О. П. Соціальна відповідальність бізнесу : монографія / О. П. Гоголя, І. П. Кудінова ; Кабінет Міністрів України, НУБіП України. – Ніжин : Лисенко М. М., 2011. – 175 с.
5. Гринів Л. С. Екологічно збалансована економіка : проблеми теорії / Л. С. Гринів. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 240 с.
6. Курицько Р. Что такое СОБ? Что такое социальная ответственность бизнеса (ее иногда называют корпоративная ответственность бизнеса) (СОБ)? [Электронный ресурс] / Р. Курицько. – Режим доступа : <http://csrjournal.com/839-что-такое-sob-что-такое-socialnaja.html>
7. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця, А. І. Даниленка, М. Г. Жулинського, Е. М. Лібанової, О. С. Онищенко. – К. : НБУВ, 2009. – 687 с.
8. Шаповал В. М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою : монографія / В. М. Шаповал ; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2011. – 356 с.

References

1. Behma, Yu. K., Vinnikov, O. Yu., Redko, O. I. (2006). Yakisne doslidzhennia metodiv vprovadzhennia sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v Ukraini. / Yu. K. Behma, O. Yu. Vinnikov, O. I. Redko. – K., 18–26.

2. Halushka, Z. I., Komarnytskyi, I. F. (2006). Stratehichniy menedzhment / Zoia Halushka, Ivan Komarnytskyi // Navchalno-metodychnyi posibnyk. – Chernivtsi, „Ruta”, 35–38.
3. Hlebova, Y. S. (2008). Sotsyal'naya otvetstvennost' byznesa v Rossyy y za rubezhom: Uchebnoe posobyе. – Kazan': Kazanskyy hosudarstvennyi unyversytet ym. V. Y. Ul'yanova-Lenina.
4. Hohulia, O. P. (2011). Sotsialna vidpovidalnist biznesu : monohrafiia / O. P. Hohulia, I. P. Kudinova; Kabinet Ministriv Ukrainy, NUBiP Ukrainy. – Nizhyn : Lysenko M. M., 175.
5. Hryniv, L. S. (2001). Ekolohichno zbalansovana ekonomika : problemy teorii / Hryniv L. S. – Lviv : Vyd. tsentr LNU im. I. Franka, 240.
6. Kuryk'o, R. Chto takoe SOB? Chto takoe sotsyal'naya otvetstvennost' byznesa (ee ynohda nazyvayut korporatyvnaya otvetstvennost' byznesa) (SOB)? [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa : <http://csrjournal.com/839-chto-takoe-sob-chto-takoe-socialnaja.html>.
7. Sotsialno-ekonomichnyi stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy: natsionalna dopovid (2009) / za zah. red. V. M. Heitsia, A. I. Danylenka, M. H. Zhulynskoho, E. M. Libanovoi, O. S. Onyshchenka. – K.: NVTs NBUV, 687.
8. Shapoval, V. M. (2011). Sotsialna vidpovidalnist biznesu v strukturi upravlinnia ekonomikoiu : monohrafiya / V. M. Shapoval ; Nats. hirn. un-t. – D. : NHU, 356.

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ БИЗНЕСА

**И. Ф. Баркова,
Т. С. Кинева**

Аннотация. Рассмотрено в качестве теоретических вопросов становление системы социальной ответственности бизнес-структур Украины, в условиях рыночной экономики. Раскрыты отдельные практические аспекты и определены основные актуальные вопросы современного развития и закрепления социально направленной деятельности компаний, которые в своей деятельности уже используют нормы международного стандарта ISO 26000:2010 «Руководство по социальной ответственности». Определена сущность понятия социальной ответственности бизнеса, рассмотрены уровни ее реализации, а также социальные программы, в пределах которых возможна социализация деятельности хозяйственных единиц Украины.

Кратко проанализирован международный и отечественный опыт развития социальной ответственности. Обоснована необходимость нерегламентационного подхода к социализации предприятий, через признание главного принципа – «добровольная социальная активность ради результата, а не ради выгоды». Раскрыто и обосновано институциональное поле, в пределах которого возможно эффективное внедрение постулатов социальной ответственности с наименьшим обременением для всех участников данного процесса, но при максимальном достижении основной цели – повышения уровня развития общества в условиях рационального использования биоресурсного потенциала. Приведена аналитическая оценка современного состояния

социальной ответственности бизнеса. Предложены дискуссионные вопросы по проблемам развития социальной ответственности бизнеса в условиях становления рыночной экономики.

Ключевые слова: бизнес, биопотенциал, биологический капитал, социальная ответственность, устойчивое развитие

SOCIAL RESPONSIBILITY BUSINESS

**I. F. Barkova,
T. S. Kinieva**

Abstract. *The article considers theoretical issues of formation of social responsibility of business structures in Ukraine in the conditions of market economy. Revealed some practical aspects and identifies the key topical issues of modern development and consolidation of the socially-oriented activities of companies, their activities using standards of the international standard ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility". The study also identified the essence of the concept of social responsibility, considers the levels of its implementation, as well as social programs within which potential socialization activities of economic units of Ukraine.*

A brief comparative analysis of international and domestic experience in the development of social responsibility. The necessity dereglementation approach to the socialization of enterprises, through the recognition of the main principles – "voluntary social activity for the result, but not for profit." Revealed and substantiated the institutional field within which there can be effective implementation of the tenets of social responsibility with minimal burden to all stakeholders in the process, but at the maximum fundamental objective of raising the level of development of society in conditions of rational use of bioresource potential. Provides analytical assessment of the current state of social responsibility of business. Offers discussion questions on the issues of development of social responsibility of business in conditions of market economy formation.

Keywords: *business, action potential, biological capital, social responsibility, sustainable development*

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ У ВИКОРИСТАННІ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Н. В. БОБРОВСЬКА, кандидат економічних наук,
асистент кафедри обліку і аудиту
Миколаївський національний аграрний університет
e-mail: dymina_nadinka@mail.ru

А. Г. КОСТИРКО, кандидат економічних наук,
викладач кафедри обліку і аудиту
Миколаївський національний аграрний університет
e-mail: kosturkoa@gmail.com

Анотація. Системно обґрунтовано теоретичні засади щодо використання природних ресурсів, виявлено можливості до їх самовідновлення з урахуванням впливу регіональних особливостей екосистем через зростаючу роль екологічної свідомості й відповідальності бізнес-середовища. Формування умов щодо раціонального використання природних ресурсів за видами, їх збереження та екосистем у сукупності, є вагомим підґрунтям розвитку бізнес-середовища, зокрема аграрного сектору економіки, і спрямоване на виховання екологічної свідомості товаровиробників, що зумовлює актуальність теми дослідження.

Теоретичні засади пізнання сутності екологічної свідомості ґрунтуються на діалектичному методі. Досягнення поставлених задач здійснювалося за допомогою прийомів системного дослідження і спостереження, було використано методи порівняння й узагальнення.

Обґрунтовано актуальність процесу формування нової культури поведінки особистості, що є підґрунтям у вихованні екологічної культури і сприяє набуттю екологічних знань, екологічного мислення та екологічної свідомості бізнес-середовища.

Розглянуто причини екологонебезпечного виробництва. Зроблено висновок, що мотиваційні напрями й відповідність стимулів у бізнес-середовищі повинні орієнтуватися на розуміння наслідків діяльності, отримання суспільно корисних інтересів від екологічно спрямованої діяльності, бажання поліпшити якість життя суспільства, використовуючи «еко-технології», що потребує відповідних змін світогляду особистості й переоцінки традиційного використання природних ресурсів за видами у кількісному значенні.

Обґрунтовано, що зростання рівня негативного впливу на навколишнє середовище потребує істотної модифікації екологічної свідомості, що сприятиме збереженню екосистем.

Ключові слова: природні ресурси, екологічна свідомість, екологічна культура, соціальна відповідальність, бізнес-середовище, екосистема, навколишнє середовище

Актуальність. Процес соціально-економічного розвитку держави, який впродовж тривалого часу здійснювався на принципах кількісного використання природно-ресурсної основи без дотримання екологічних вимог, загострив суперечності між зростаючими потребами суспільства і можливостями природних ресурсів за видами до самовідновлення. Екстенсивний характер діяльності більшості підприємств, надмірна концентрація відходів виробництв зумовлюють загострення питання мінімізації екологічних загроз. Формування умов щодо раціонального використання природних ресурсів за видами, їх збереження та екосистем у сукупності, є вагомим підґрунтям розвитку бізнес-середовища, зокрема, аграрного сектору економіки, і спрямоване на виховання екологічної свідомості товаровиробників, що зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Більшість наукових розробок не висвітлюють аспекти розвитку галузей економіки у поєднанні соціальних, економічних та екологічних аспектів. Дослідження проводяться, переважно, у напрямі отримання економічних інтересів бізнес-середовища.

Актуальність питання зумовлена зростаючою потребою у збереженні екосистем. Напрями, відповідно до теми статті, досліджували такі вітчизняні вчені, як О. Балацький, В. Борисова [1], О. Вишневська [2], В. Горлачук, С. Дорогунцов, Б. Данилишин, О. Котикова [3], Л. Мельник [4], С. Рогач, П. Саблук, В. Савчук, Є. Хлобистов [7].

Мета дослідження – обґрунтування теоретичних засад щодо використання природних ресурсів, виявлення можливостей до їх самовідновлення з урахуванням впливу регіональних особливостей екосистем через зростаючу роль екологічної свідомості й відповідальності бізнес-середовища.

Матеріали і методи дослідження. Теоретичні засади пізнання сутності екологічної свідомості ґрунтуються на діалектичному методі. Досягнення поставлених задач здійснювалося за допомогою прийомів системного дослідження й спостереження, було використано методи порівняння та узагальнення.

Результати дослідження та їх обговорення. Упродовж тривалого часу суспільство, обираючи напрями адаптації до змін навколишнього середовища з метою задоволення своїх потреб, загостило суперечності між добробутом і станом екосистем.

Постійне прагнення людства до бажання максимально задовольнити свої потреби в економічному сенсі, призвело до руйнації екологічної підсистеми. Саме тому, доцільно обґрунтувати залежність ступеня економічного зростання і рівня впливу на навколишнє середовище через оцінку декаплінг-фактора, що дає змогу визначити швидкість зростання макроекономічних показників відносно кількості шкідливих викидів (рис. 1).

Виявлено зростання антропогенного тиску на навколишнє природне середовище, декаплінг-фактор за викидами шкідливих речовин і скидами зворотних вод є найвищим у 2012 р. і становить 0,1438 та 0,1785, відповідно, а коефіцієнт утворення небезпечних відходів є найвищим у 2014 р. і

становить 0,3259, має тенденцію до зростання. Виявлено, що екстенсивний характер діяльності більшості підприємств, розвиток і надмірна концентрація відходів виробництв зумовлюють специфіку екологічних загроз. Таким чином, у результаті зростання економічної складової зростає також навантаження на довкілля, що відбувається при отриманні лише економічних інтересів і використання нераціональної системи природокористування, що потребує вдосконалення.

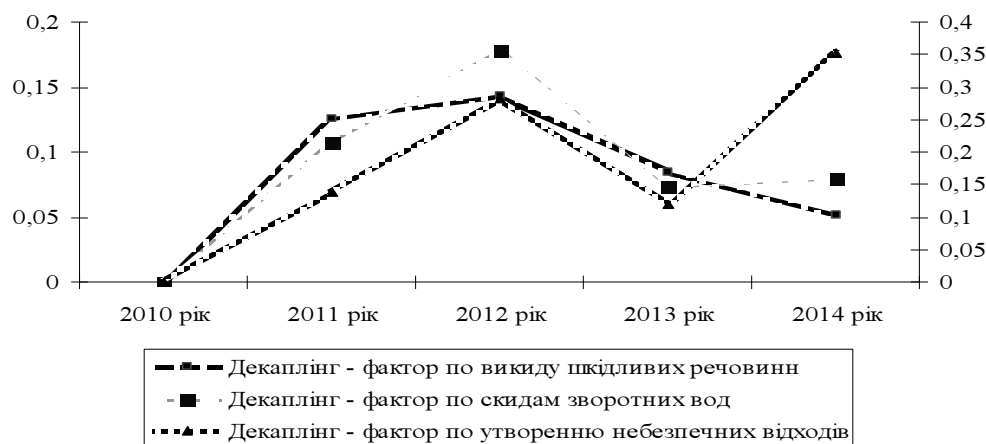

Рис. 1. Рівень декаплінг-фактора по Україні в динаміці*

*Джерело: розраховано з використанням статистичної інформації.

Важливими аспектами подальшого розвитку є зацікавленість бізнес-середовища у здійсненні природоохоронних заходів, встановлення відповідальності за екологічні порушення при використанні природних ресурсів, що потребує посилення функції контролю і підвищення соціальної відповідальності та рівня екологічної свідомості.

Отже, на часі актуальним є процес формування нової культури поведінки особистості, що є підґрунтям у вихованні екологічної культури і сприяє набуттю екологічних знань, екологічного мислення та екологічної свідомості бізнес-середовища.

Більшість власників і керівників підприємств не мають за мету вирішення питання екологізації виробництв. Однією з причин є відсутність мотивації та відповідних стимулів, а також необхідності залучення додаткових фінансових ресурсів, що свідчить про орієнтацію переважно на отримання економічних інтересів. Мотиваційні напрями і відповідність стимулів у бізнес-середовищі повинні орієнтуватися на розуміння наслідків діяльності, отримання суспільно корисних інтересів від екологічно спрямованої діяльності, бажання поліпшити якість життя суспільства використовуючи «еко-технології».

Ведення еколого-орієнтованої відповідальності бізнес-середовища потребує відповідних змін світогляду особистості, необхідною є переоцінка традиційного використання природних ресурсів за видами у кількісному значенні до поновлення якісного компонента природного середовища, окремих елементів природно-ресурсної основи за територіальною ознакою.

Екологічна свідомість включає не тільки знання про стан і зміни в природі, але й розуміння можливих напрямів та способів вирішення екологічних проблем, усвідомлення необхідності запобігання подальшого порушення екологічної рівноваги з метою збереження природних компонентів екосистем.

На основі екологічної свідомості формується екологічна культура, яка передбачає глибокі знання про навколишнє природне середовище, екологічний тип мислення і відповідальне ставлення до природи і природних ресурсів за видами, вміння вирішувати екологічні проблеми та безпосередню участь у природоохоронній діяльності [2, 7].

Екологічна культура заснована на цілісності системи «суспільство-природа» і включає діалектичний синтез екологічних стосунків, екологічної діяльності та екологічної свідомості. У цьому синтезі головним інтегруючим чинником є екологічна свідомість та екологічна спрямованість у діяльності, як основа екологічного управління у системі «суспільство-природа» (рис. 2).

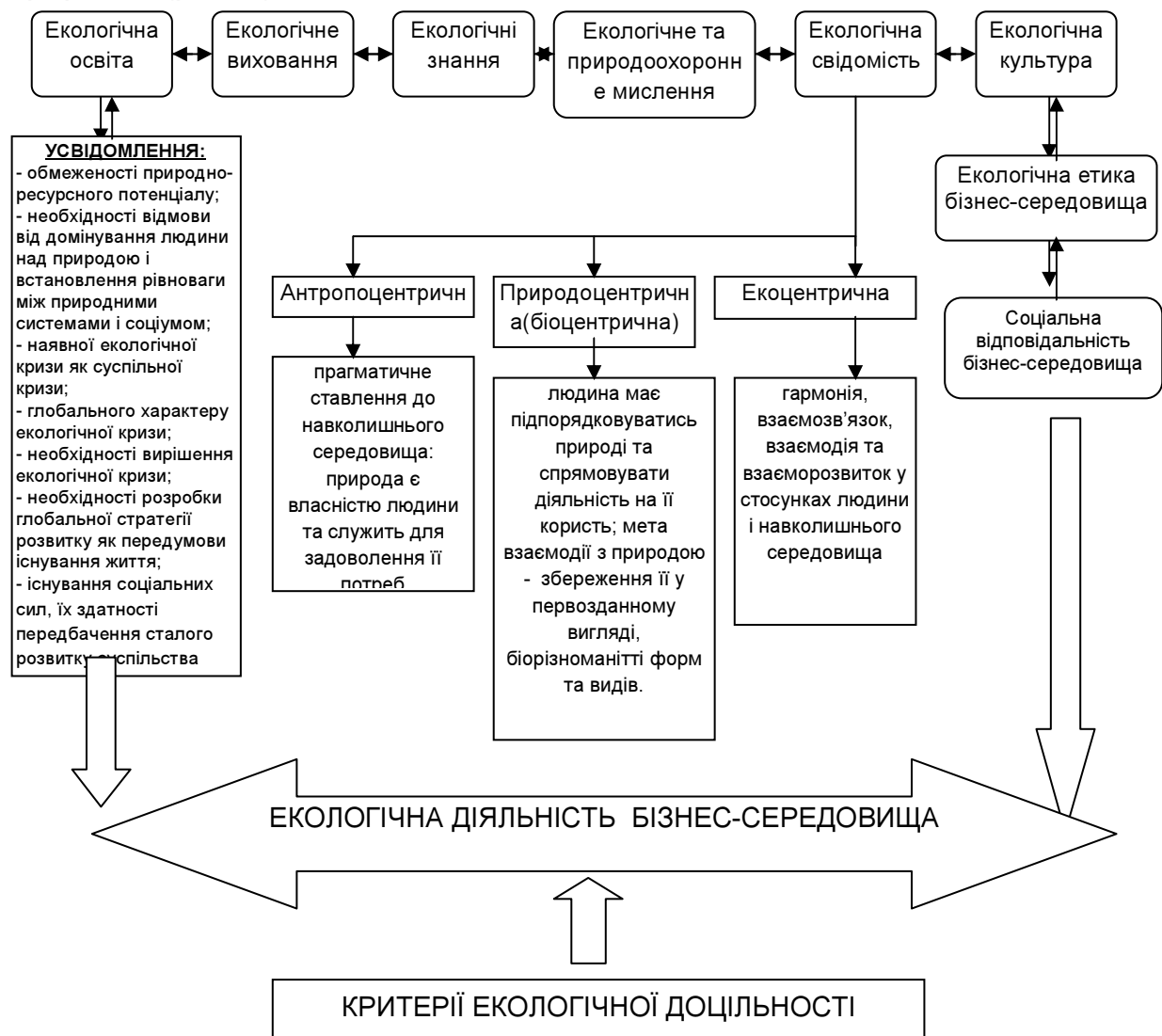

Рис. 2. Взаємозв'язок екологічної культури та формування екологічної свідомості у бізнес-середовищі*

*Джерело: розроблено і запропоновано авторами.

Сучасна екологічна ситуація спонукає до необхідності екологічного виховання і забезпечення екологічної етики у веденні бізнесу. До основних важелів стимулювання екологічної свідомості та відповідального ставлення до навколишнього природного середовища відносять екологічне страхування, екологічний аудит, удосконалення системи ефективного користування природними ресурсами за видами.

Практична реалізація цих механізмів поліпшує не лише результати діяльності підприємства, а й формує позитивний імідж, сприятливий інвестиційний клімат та підвищує рівень конкурентоспроможності товаровиробника.

Зростаючі потреби суспільства у життєвих засобах і ресурсах за одночасно чистого й екологобезпечного довкілля, з одного боку, і обмеженість природних ресурсів за видами, функціонування біосфери за своїми законами, з другого, підвищують актуальність раціонального використання природно-ресурсного потенціалу. За цих умов, важливим завданням науки є дослідження передумов і закономірностей переходу суспільства до екологобезпечного виробництва [3].

Отже, кожній особистості потрібно усвідомити єдність з усім іншим світом, щоб подолати суперечності, які виникають у сфері взаємодії з природою. Адже глибоке вивчення системної організації біосфери та її функцій, визначення ролі людини стосовно неї, сприяють формуванню стратегії безконфліктного збалансованого розвитку природи та людини. **Висновки і перспективи.** Зростання рівня негативного впливу на навколишнє середовище потребує істотної модифікації екологічної свідомості, що сприятиме збереженню екосистем. Саме екологічна свідомість, як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної свідомості, підприємницької свідомості та відповідальності зокрема, екологічної культури, як складової системи національного виховання особистості, екологізацію освітнього процесу та програму підготовки у розвитку суспільства.

Список літератури

1. Борисова В. А. Інвестування природного ресурсного потенціалу АПК / В. А. Борисова // Економіка АПК. – № 9. – 2002. – С. 81–87.
2. Вишневська О. М. Природно-ресурсна основа розвитку аграрного сектора: теоретичні і практичні аспекти : монографія / О. М. Вишневська, Н. В. Бобровська. – Миколаїв, 2015. – 180 с.
3. Котикова О. І. Тенденції вітчизняного землекористування та закономірності переходу його до моделі стійкого розвитку / О. І. Котикова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Вип. 4 (47). – 2008. – С. 66–70.
4. Мельник Л. Г. Економіка природних ресурсів / Л. Г. Мельник, І. М. Сотник, О. Ю. Чигирин. – Суми : Університетська книга, 2010. – 348 с.
5. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua>
6. Сотник М. І. Декаплінг-аналіз економічного зростання та впливу на довкілля в регіонах України / М. І. Сотник, Л. А. Кулик // Економічний часопис-XXI. – 2014. – № 7–8 (2). – С. 60–64.

7. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика / [Андерсон В. М., Андрєєва Н. М., Алимов О. М. та ін.] ; за наук. ред. д.е.н., проф. Є. В. Хлобистова / ІЕПСР НАН України, ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, НДІ СРП. – Сімферополь : АРИАЛ, 2011. – 589 с.

8. Фундаментальні основи формування екологічно орієнтованих механізмів реалізації соціально-економічного потенціалу в умовах інформаційного суспільства. Звіт про науково-дослідну роботу (проміжний) / керівник НДР Л. Г. Мельник. – Суми. – 2012. – 113 с. (С. 20). Режим доступу : http://www.sumdu.edu.ua/images/stories/scientific_inf/research/NDR_Melnyk_zvit_2012.pdf

References

1. Borisova, V. A. (2002). Investuvannia pryrodnoho resursnoho potentsialu APK [Investment of AIC natural resource potential]. *Ekonomika APK – Economy of AIC*, 9, 81–87.

2. Vishnevskaya, O. M., & Bobrovskaya, N. V. (2015). Pryrodno-resursna osnova rozvytku ahrarnoho sektora: teoretychni i praktychni aspekty [Natural resource basis of the agrarian sector's development: theoretical and practical aspects]. Mykolaiv.

3. Kotikova, E. I. (2008). Tendentsiyi vitchyznianoho zemlekorystuvannia ta zakonmirnosti perekhodu yoho do modeli stiikoho rozvytku [Trends in domestic land use laws and its transition to a sustainable development model]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria – Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea region*, 4 (47), 66–70.

4. Melnyk, L. G., Sotnyk, I. M., & Chyhyryn, O. Y. (2010). *Ekonomika pryrodnykh resursiv* [Economics of Natural Resources]. Sumy: Universytetska knyga.

5. Sait Ministerstva ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy [The official website of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine]. [Elektronnyi resurs]. – Retrieved from <http://www.menr.gov.ua>.

6. Sotnyk, M. I., & Kulik, L. A. (2014). Dekaplinh-analiz ekonomichnoho zrostannya ta vplyvu na dovkillia v rehionakh Ukrainy [Decoupling analysis of economic growth and environmental impact in regions Ukraine]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI – Economic Chronical-XXI*, 7–8 (2), 60–64.

7. Anderson, V. N., Andreev, N. M., & Alymov, O. M. [et al]. (2011). *Stalyi rozvytok ta ekolohichna bezpeka suspilstva: teoriia, metodolohiya, praktyka* [Sustainable development and environmental security of society: theory, methodology, practice]. Ye. V. Khlobystov (Ed.); DU «IEPSR NAN Ukrainy», IPREED NAN Ukrainy, SumDU, NDI SRP. Simferopol: YT «ARYAL».

8. Fundamentalni osnovy formuvannia ekolohichno-orientovanykh mekhanizmiv realizatsii sotsialno-ekonomichnoho potentsialu v umovakh informatsiinoho suspilstva [Fundamentals formation of environmentally oriented mechanisms for the implementation of social and economic potential of the society's informational provision]. Retrieved from http://www.sumdu.edu.ua/images/stories/scientific_inf/research/NDR_Melnyk_zvit_2012.pdf

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ В ИСПОЛЬЗОВАНИИ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ

Н. В. Бобровская
А. Г. Костырко

Аннотация. Системно обоснованы теоретические основы по использованию природных ресурсов, выявлены возможности для их самовосстановления с учетом влияния региональных особенностей экосистем через возрастающую роль экологического сознания и ответственности бизнес-среды. Формирование условий для рационального использования природных ресурсов по видам, их сохранения и экосистем в совокупности, является весомым основанием развития бизнес-среды, в частности, аграрного сектора экономики, и направлено на воспитание экологического сознания товаропроизводителей, обуславливает актуальность темы исследования.

Теоретические основы познания сущности экологического сознания основываются на диалектическом методе. Достижение поставленных задач осуществлялось с помощью приемов системного исследования и наблюдения, использовались методы сравнения и обобщения.

Обоснована актуальность процесса формирования новой культуры поведения личности, что является основой в воспитании экологической культуры и способствует приобретению экологических знаний, экологического мышления и экологического сознания бизнес-среды.

Рассмотрены причины экологоопасного производства. Сделан вывод, что мотивационные направления и соответствие стимулов в бизнес-среде должны ориентироваться на понимании последствий деятельности, получение общественно полезных интересов от экологически направленной деятельности, желание улучшить качество жизни общества используя «эко-технологии», что требует соответствующих изменений мировоззрения личности и переоценки традиционного использования природных ресурсов по видам, которое представляет количественное использование.

Обосновано, что рост уровня негативного воздействия на окружающую среду требует существенной модификации экологического сознания, что будет способствовать сохранению экосистем.

Ключевые слова: природные ресурсы, экологическое сознание, экологическая культура, социальная ответственность, бизнес-среда, экосистема, окружающая среда

ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS IN USE OF NATURAL RESOURCES

N. V. Bobrovskaya

A. G. Kostyrko

Abstract. The article is devoted to the system of theoretical foundations of the natural resources' use. The opportunities of their self-healing, taking into account the impact of regional specificities of ecosystems through the increasing role of environmental awareness and responsibility of the business environment have been identified. Creating the conditions for sustainable use of natural resources by species, the conservation of natural resources and ecosystem as a whole is a strong base of business environment development,

in particular, the agrarian sector, and is aimed at the raising of the environmental awareness of producers which determines the relevance of the research topic.

Theoretical basis of environmental awareness's essence is based on the dialectical method. The achievement of the objectives was carried out with the help of systems of research techniques and methods of comparisons and generalizations.

The relevance of the formation of a new culture of human behavior which is the basis for the education of ecological culture and contributes to the acquisition of environmental knowledge, environmental thinking and business environment of ecological consciousness have been grounded.

The reasons of ecological and dangerous production were discussed. It is concluded that the motivational direction and incentives in a business environment should be focused on understanding the effects of activities, obtaining public of ecologically oriented benefit interests and activities, the desire to improve the quality of the community life using the "eco-technology", which requires a corresponding worldview, personal changes and revaluation of traditional use of natural resources by type, which is a quantitative use.

It is proved that the increase of the negative impact on the environment requires significant modification of environmental awareness that will help to preserve the ecosystem.

Keywords: *natural resources, ecological consciousness, ecological culture, social responsibility, business environment, the ecosystem, the environment*

УДК 338.31:631.1

УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ

О. В. БОГДАНЮК, кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри статистики та економічного аналізу,
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: Elena.Bogdaniuk@ukr.net

Анотація. Актуальність. Основні конкурентні переваги України зосереджені в аграрному секторі економіки, який справедливо оцінюється як базова складова національної економіки, що покликана відігравати ключову роль у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку України. Оскільки діяльність сільськогосподарських підприємств пов'язана з виробництвом продукції, показники її конкурентоспроможності

in particular, the agrarian sector, and is aimed at the raising of the environmental awareness of producers which determines the relevance of the research topic.

Theoretical basis of environmental awareness's essence is based on the dialectical method. The achievement of the objectives was carried out with the help of systems of research techniques and methods of comparisons and generalizations.

The relevance of the formation of a new culture of human behavior which is the basis for the education of ecological culture and contributes to the acquisition of environmental knowledge, environmental thinking and business environment of ecological consciousness have been grounded.

The reasons of ecological and dangerous production were discussed. It is concluded that the motivational direction and incentives in a business environment should be focused on understanding the effects of activities, obtaining public of ecologically oriented benefit interests and activities, the desire to improve the quality of the community life using the "eco-technology", which requires a corresponding worldview, personal changes and revaluation of traditional use of natural resources by type, which is a quantitative use.

It is proved that the increase of the negative impact on the environment requires significant modification of environmental awareness that will help to preserve the ecosystem.

Keywords: *natural resources, ecological consciousness, ecological culture, social responsibility, business environment, the ecosystem, the environment*

УДК 338.31:631.1

УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ

О. В. БОГДАНЮК, кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри статистики та економічного аналізу,
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: Elena.Bogdaniuk@ukr.net

Анотація. Актуальність. Основні конкурентні переваги України зосереджені в аграрному секторі економіки, який справедливо оцінюється як базова складова національної економіки, що покликана відігравати ключову роль у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку України. Оскільки діяльність сільськогосподарських підприємств пов'язана з виробництвом продукції, показники її конкурентоспроможності

будуть визначальними при обчисленні конкурентоспроможності галузі, а отже, і країни в цілому.

Мета. Удосконалити оцінку конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції задля підвищення її якості та безпеки.

Методи. У процесі дослідження було застосовано загальнонаукові, абстрактно-логічні та конкретно-наукові методи і прийоми. Зокрема: діалектичний метод пізнання, аналіз та синтез, індукція та дедукція, системний підхід (для вивчення теоретико-методологічної та інформаційно-методичної бази формування показників конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції); історичний підхід (при вивченні питання актуальності обраної тематики); метод експертних оцінок (під час розробки параметрів конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції).

Результати. Проведене дослідження дає можливість зробити висновки: по-перше, в умовах виходу України на світові ринки, де існують підвищені вимоги до якості й безпеки продуктів харчування, значно вищі соціальні стандарти та рівень життя населення, існуюча методика оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції потребує уточнення та вдосконалення; по-друге, конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції – комплексний показник, величина якого формується в процесі біологічної трансформації біологічних активів і залежить від генетичних особливостей сорту, агротехнічних заходів щодо вирощування, особливостей зберігання, транспортування готової продукції тощо; по-третє, методика розрахунку конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції має враховувати специфіку сільського господарства та унікальність сільськогосподарської продукції як складової продовольчої безпеки держави, здоров'я та добробуту нації.

Перспективи. Незважаючи на повноту висвітлених питань, дослідження проблеми конкурентоспроможності завжди є актуальним. Особливо актуальними, на сьогодні, є питання вдосконалення оцінки конкурентоспроможності вітчизняної продукції напередодні й після повноцінного вступу в силу Угоди про асоціацію України з ЄС.

Ключові слова: конкурентоспроможність, якість, соціально-екологічна безпека, сільськогосподарська продукція

Актуальність. Розвиток світової економіки характеризується динамічними глобалізаційними процесами, підвищенням ролі науки, техніки та технологій, впливом геополітичних змін, зміцненням торгівельних зв'язків та інтеграцією світових фінансових ринків. У таких умовах посилюється конкуренція між країнами, ринками впливу, виробниками продукції. Щоб швидко реагувати на дії конкурентів, країни повинні опрацювати дієві механізми ринкової боротьби, оцінити свої конкурентні переваги й бути на крок попереду.

За даними Всесвітнього економічного форуму, у рейтингу глобальної конкурентоспроможності [1] Україна за 2015 р. втратила 3 позиції і спустилася з 76-ї (у 2014 р.) на 79-те місце серед 140 країн світу. Маючи нестабільну політичну ситуацію, військові дії на Сході, неконкурентну

економіку та низькі соціальні стандарти, Україна неспроможна зайняти високі рейтингові позиції. Саме тому, питання виходу України з кризового стану, вступу до ЄС, вирішення проблем національної, продовольчої та екологічної безпеки мають вирішуватися завдяки забезпеченню відповідного рівня конкурентоспроможності серед інших країн.

Основні конкурентні переваги України, на нашу думку, зосереджені в аграрному секторі економіки, який, за словами науковців, «...справедливо оцінюється як базова складова національної економіки, що покликана відігравати провідну роль у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку України» [2, с. 118–119]. Оскільки діяльність сільськогосподарських підприємств пов'язана з виробництвом продукції, показники її конкурентоспроможності будуть визначальними при обчисленні конкурентоспроможності галузі, а отже, і країни в цілому. На сьогодні є велика кількість напрацювань вчених щодо питань оцінки конкурентоспроможності продукції, однак в умовах виходу України на світові ринки, де існують підвищені вимоги до якості й безпеки продуктів харчування, значно вищі соціальні стандарти та рівень життя населення, існуюча методика оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції потребує уточнення та вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Враховуючи актуальність досліджуваної теми, питання конкурентоспроможності вивчалися багатьма науковцями, серед яких слід виокремити як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Розкриття проблеми конкурентоспроможності оприлюднені в працях Л. Антонюк [3], В. Андрійчука [4], В. Вітвіцького [5], М. Ільчука, О. Кирилюк, А. Коновала [6], М. Маліка, О. Нужної [7], П. Саблука [8], О. Шпичака [9] та інших вітчизняних науковців.

Серед зарубіжних слід виокремити таких вчених, як А. Сміт, Д. Рікардо, К. Макконелл, А. Маршал, М. Портер, Дж. Робінсон, А. Томпсон, Й. Шумпетер, праці яких мали значний внесок у розвиток вітчизняної теорії та методики визначення та обчислення показника конкурентоспроможності.

Незважаючи на повноту висвітлених питань, дослідження проблеми конкурентоспроможності завжди є актуальним. Особливо актуальними на сьогодні є питання вдосконалення оцінки конкурентоспроможності вітчизняної продукції напередодні й після повноцінного вступу в силу Угоди про асоціацію України з ЄС.

Мета дослідження – удосконалити оцінку конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції з метою підвищення її якості та безпеки.

Матеріали і методи дослідження. У процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові, абстрактно-логічні та конкретно-наукові методи і прийоми. Зокрема: діалектичний метод пізнання, аналіз та синтез, індукція та дедукція, системний підхід (для вивчення теоретико-методологічної та інформаційно-методичної бази формування показників конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції); історичний підхід (при вивченні питання актуальності обраної тематики); метод експертних оцінок (під час розробки параметрів конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції).

Результати дослідження та їх обговорення. Теорія конкуренції, за М. Портером, передбачає, що реально конкурують не країни між собою, а окремі виробники чи продавці благ. Країна може досягти успіхів на міжнародній арені та буде конкурентоспроможною лише тоді, коли буде мати конкурентоспроможні галузі економіки, які, у свою чергу, можуть бути такими за умови наявності в них конкурентоспроможних підприємств, таких, що виготовляють конкурентоспроможну продукцію [10, с. 34].

Під конкурентоспроможністю продукції розуміють сукупність якісних і вартісних властивостей продукції, які забезпечують задоволення конкретних потреб споживачів на певному сегменті ринку, тобто сукупність властивостей, наданих продукції під час її розробки, виробництва й реалізації, що забезпечує відмінність від аналогів за ступенем задоволення потреб споживачів, за рівнем витрат на її придбання і використання, за ступенем інформованості, доступності, зручності для покупця, що сприяє її динамічній реалізації на ринку у певний період часу [7, с. 20].

Отже, конкурентоспроможність обумовлюється якісними й вартісними чинниками, які формуються в процесі виробництва, зберігання, транспортування й переробки сільськогосподарської продукції.

Стосовно якості продукції слушною є думка О. М. Шпичака, який стверджує, що якість сільськогосподарської продукції є однією з найскладніших категорій, з якими людство стикається в процесі матеріального виробництва. Рівень якості продукції впливає на ціну, витрати, рівень валового виробництва кінцевої продукції, продуктивність праці, рентабельність, конкурентоспроможність продукції, а в кінцевому підсумку – здоров'я і тривалість життя людини [9, с. 11].

В Україні система менеджменту якості та безпеки харчової продукції обов'язкова для впровадження та функціонування, відповідно до закону України "Про основні засади та вимоги до безпеки і якості харчових продуктів". Метою закону є сприяння активному впровадженню на вітчизняних підприємствах міжнародної системи контролю за безпечністю та якістю харчових продуктів – Hazard Analysis and Critical Control Points (НАССР), що в перекладі з англійської означає «Аналіз небезпечних чинників та контроль у критичних точках». НАССР ґрунтується на системному підході, який передбачає «всеохоплюючий» контроль якості. Це означає, що на підприємстві контролюються практично всі виробничі процеси – сировина, виробничий цикл, проміжні фази, а також уже готова продукція, яка відвантажується кінцевим споживачам.

На нашу думку, впровадження концепції НАССР у сільському господарстві України має ряд перешкод: по-перше, сучасне виробництво сільськогосподарської продукції в Україні реалізується в основному фермерськими господарствами, домогосподарствами, які не завжди спроможні забезпечити відповідний рівень якості виробленої продукції, а також забезпечити відповідне його документальне підтвердження. По-друге, підвищення якості продукції потребує додаткових витрат виробництва, що не завжди буде доречно при незмінній реалізаційній ціні. Не може гречка, яка вирощена за традиційною технологією, з дотриманням

строків дозрівання, коштувати стільки ж, як та, яка вирощена за допомогою прискорювачів дозрівання. Реалізаційна ціна має диференціюватися залежно від якісних показників, що сприятиме зацікавленню виробників у підвищенні якості виробленої продукції. По-третє, зростання кількості агрохолдингів не сприяє підвищенню якості виробленої продукції, а навпаки, веде до занепаду сільського господарства через нераціональне використання землі, порушення сівозмін, неконтрольоване використання засобів захисту, прискорювачів дозрівання з метою дотримання однобічної стратегії – отримання прибутку. Відповідно, без державного втручання та підтримки виробників на початковому етапі, без узгоджених дій в ланцюжку «виробник-переробник-споживач» самі виробники сільськогосподарської продукції не зможуть забезпечити належний рівень її якості.

Розглядаючи сільськогосподарську продукцію, слід відзначити її унікальність порівняно з продукцією промисловості та інших галузей економіки, що, відповідно, впливає на формування показників конкурентоспроможності. Ми вважаємо, що якісно-вартісні показники продукції закладаються ще генетиками, селекціонерами. Виведений сорт насіння, який має поліпшені показники стійкості проти хвороб та шкідників, кращі якісні характеристики, беззаперечно буде мати переваги перед іншими, менш конкурентоспроможними сортами. Відповідно, кращі біологічні параметри сорту впливатимуть на собівартість та реалізаційну ціну готової продукції.

З метою врахування специфіки сільського господарства та унікальності сільськогосподарської продукції як складової продовольчої безпеки держави, здоров'я та добробуту нації, вважаємо за необхідне уточнити параметри, які включаються у формулу розрахунку конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

На нашу думку, узагальнюючий показник конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції можна виразити, як інтегрований показник конкурентоспроможності (2):

$$I_{к(j)} = \frac{I_{бг(j)} \cdot I_{ег(j)} \cdot I_{ег(i)}}{I_{ен}}, \quad (1)$$

де $I_{к(i)}$ – інтегрований показник конкурентоспроможності окремої продукції (i) по відношенню до продукції-зразка;

$I_{бг(i)}$ – груповий показник за біолого-господарськими параметрами;

$I_{ег(i)}$ – груповий показник за еколого-господарськими параметрами;

$I_{ег(i)}$ – груповий показник за виробничо-господарськими параметрами;

$I_{ен}$ – груповий показник за економічними параметрами.

До біолого-господарських характеристик слід віднести ті показники сільськогосподарської продукції, які генетично закладаються селекціонерами, генетиками. До еколого-господарських характеристик слід віднести ті параметри, які містяться в нормативних документах, стандартах, які відображують вимоги технічної, екологічної та морально-етичної безпеки продукції. Виробничо-господарські параметри продукції формують її виробничу собівартість на підприємстві.

Групові показники мають включати одиничні, і їх величину обчислюють як адитивну форму комплексного показника з ваговими коефіцієнтами. Формула має вигляд (2):

$$I_{zp(j)} = \sum_{i=1}^n q_{i(j)} \cdot a_i, \quad (2)$$

де $I_{zp(j)}$ – груповий показник окремої сільськогосподарської продукції;

$q_{i(j)}$ – одиничний параметричний показник по i -му параметру j -ї продукції;

a – вага i -го параметра;

n – кількість параметрів, що аналізуються.

Запропонована вдосконалена методика оцінки сільськогосподарської продукції уможливить підвищення її конкурентоспроможності і, відповідно, якості та безпеки.

Висновки та перспективи. Проведене дослідження дає можливість зробити такі висновки:

– по-перше, в умовах виходу України на світові ринки, де існують підвищені вимоги до якості й безпеки продуктів харчування, значно вищі соціальні стандарти та рівень життя населення, існуюча методика оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції потребує уточнення та вдосконалення;

– по-друге, конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції – комплексний показник, величина якого формується в процесі біологічної трансформації біологічних активів і залежить від генетичних особливостей сорту, агротехнічних заходів щодо вирощування, особливостей зберігання, транспортування готової продукції тощо;

– по-третє, методика розрахунку конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції має враховувати специфіку сільського господарства та унікальність сільськогосподарської продукції як складової продовольчої безпеки держави, здоров'я та добробуту нації.

Список літератури

1. Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-ureytingu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2015>
2. Жук В. М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки : монографія / В. М. Жук. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 648 с.
3. Антонюк Л. Л. Інноваційна стратегія підвищення конкурентного статусу України в умовах економічної глобалізації // Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія. Т. 1 / Л. Л. Антонюк ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2006. – 816 с.
4. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. – 2-ге вид., доп. і перероб. / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
5. Вітвіцький В. В. Системність в оцінці продуктивності // Продуктивність агропромислового виробництва / В. В. Вітвіцький. – К. : НДІ «Укراгропромпродуктивність». – 2005. – № 2. – С. 3–14.

6. Конкурентоспроможність продукції скотарства і птахівництва України в системі євроінтеграції : монографія / М. М. Ільчук, І. А. Коновал, І. В. Мельникова І. В. [та ін.]. — К. : Аграр Медіа Груп, 2015. — 321 с.
7. Малік М. Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми : монографія / М. Й. Малік, О. Й. Нужна. — К. : ННЦ ІАЕ, 2007. — 270 с.
8. Саблук, П. Т. Глобалізація і продовольство : монографія / П. Т. Саблук, О. Т. Білорус, В. І. Власов. — К. : ННЦ ІАЕ, 2008. — 632 с.
9. Шпичак О. М. Якість і ціна сільськогосподарської продукції / О. М. Шпичак // Науковий вісник НУБіП України. — К., 2010. — Вип. 154. — Ч. 1. — С.11–19.
10. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. — М. : Международные отношения, 1993. — 896 с.

References

1. Ukrai'na u reytyngu global'noi' konkurentospromozhnosti 2015. Retrieved from: <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-u-reytyngu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2015>.
2. Zhuk, V. M. (2009). Konceptija rozvytku buhgalters'kogo obliku v agrarnomu sektori ekonomiky: monografija [The concept of accounting in the agricultural sector: monograph]. Kyiv, Ukraine, 648 [in Ukrainian].
3. Antonjuk, L. L. (2006). Innovacina strategija pidvyshhennja konkurentnogo statusu Ukrai'ny v umovah ekonomichnoi' globalizacii' [The innovative strategy of improving the competitive status of Ukraine in conditions of economic globalization]. Kyiv: KNEU, 816. [in Ukrainian].
4. Andrijchuk, V. G. (2002). Ekonomika agrarnyh pidpryjemstv. — 2-ge vyd., dop. i pererob. [Economics of agricultural enterprises]. Kyiv: KNEU, 624. [in Ukrainian].
5. Vitvic'kyj, V. V. (2005). Systemnist' v ocinci produktyvnosti // Produktyvnist' agropromyslovogo vyrobnytva. Kyiv: NDI «Ukragropromproduktyvnist'», 2, 3–14. [in Ukrainian].
6. Il'chuk, M. M., Konoval, I. A., Mel'nykova, I. V. (2015). Konkurento-spromozhnist' produkciï skotarstva i ptahivnytva Ukrai'ny v systemi jevrointegracii' : monografija. [The competitiveness of production of animal husbandry and poultry farming of Ukraine in the European integration: monograph]. K.: Vyd-vo TOV «Agrar Media Grup», 321. [in Ukrainian].
7. Malik, M. J., Nuzhna, O. A. (2007). Konkurentospromozhnist' agrarnyh pidpryjemstv: metodologija i mehanizmy: Monografija [The competitiveness of agricultural enterprises : methodology and mechanisms: Monograph]. Kyiv: NNC IAE, 270. [in Ukrainian].
8. Sabluk, P. T. (2008). Globalizacija i prodovol'stvo : monografija [Globalization and food: a monograph]. Kyiv: NNC IAE, 632. [in Ukrainian].
9. Shpychak, O. M. (2010). Jakist' i cina sil'skogospodars'koï produkciï. [The quality and price of agricultural products]. Naukovyj visnyk NUBiP Ukrai'ny, 154 (1), 11–19. [in Ukrainian].
10. Porter, M. (1993). Mezhdunarodnaja konkurencija [International competition]. Moskov: International relations, 896. [in Russian].

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В КОНТЕКСТЕ ПОВЫШЕНИЯ ЕЕ КАЧЕСТВА И БЕЗОПАСНОСТИ

Е. В. Богданюк

Аннотация. Актуальность. Основные конкурентные преимущества Украины сосредоточены в аграрном секторе экономики, который справедливо оценивается как базовая составляющая национальной экономики, призванной играть ключевую роль в обеспечении устойчивого социально-экономического развития Украины. Поскольку деятельность сельскохозяйственных предприятий связана с производством продукции, показатели ее конкурентоспособности будут определяющими при исчислении конкурентоспособности отрасли, а следовательно, и страны в целом.

Цель. Усовершенствовать оценку конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции с целью повышения ее качества и безопасности.

Методы. В процессе исследования применялись общенаучные, абстрактно-логические и конкретно-научные методы и приемы. В частности: диалектический метод познания, анализ и синтез, индукция и дедукция, системный подход (для изучения теоретико-методологической и информационно-методической базы формирования показателей конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции); исторический подход (при изучении вопроса актуальности выбранной тематики); метод экспертных оценок (при разработке параметров конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции).

Результаты. Проведенное исследование дает возможность сделать выводы: во-первых, в условиях выхода Украины на мировые рынки, где существуют повышенные требования к качеству и безопасности продуктов питания, значительно выше социальные стандарты и уровень жизни населения, существующая методика оценки конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции требует уточнения и усовершенствования; во-вторых, конкурентоспособность сельскохозяйственной продукции – комплексный показатель, значение которого формируется в процессе биологической трансформации биологических активов и зависит от генетических особенностей сорта, агротехнических мероприятий по выращиванию, особенностей хранения, транспортировки готовой продукции и т. п.; в-третьих, методика расчета конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции должна учитывать специфику сельского хозяйства и уникальность сельскохозяйственной продукции как составляющей продовольственной безопасности государства, здоровья и благосостояния нации.

Перспективы. Несмотря на полноту освещенных вопросов, исследование проблемы конкурентоспособности всегда актуально. Особенно актуален, на сегодня, вопрос совершенствования оценки конкурентоспособности отечественной продукции накануне и после полноценного вступления в силу Соглашения об ассоциации Украины с ЕС.

Ключевые слова: конкурентоспособность, качество, социально-экологическая безопасность, сельскохозяйственная продукция

IMPROVING OF THE COMPETITIVENESS RATING OF AGRICULTURAL PRODUCTS IN THE CONTEXT OF INCREASING ITS QUALITY AND SAFETY

O. V. Bogdaniuk

Abstract. Urgency. *The main competitive advantages of Ukraine are concentrated in the agricultural sector, which is rightly rated as a basic component of the national economy, that play a key role in ensuring sustainable socio-economic development of Ukraine. As farm activities related to the production of products, so indicators of competitiveness will be crucial in calculating the competitiveness of the industry, and therefore the country.*

Goal. *To improve the competitiveness rating of agricultural products in order to increase its quality and safety.*

Methods. *The research used general scientific, logical and abstract-concrete scientific methods and techniques. In particular, the dialectical method of knowledge, analysis and synthesis, induction and deduction, system approach (to study theoretical and methodological, informational and methodological basis of formation of competitiveness rating of agricultural products); historical approach (when considering the relevance of the selected theme); method of expert evaluations (the development of competitive agricultural production parameters).*

Results. *Conducted research make possible to draw conclusions: first, in terms of output Ukraine in world markets where are increasing demands for quality and food safety are much higher social standards and living standards, the current method of competitiveness rating of agricultural products needs clarification and improvement; secondly, the competitiveness of agricultural products - a composite index, the value of which is formed during the biological transformation of biological assets and depends on the genetic characteristics of the variety, cultivation farming practices, features storage and transportation of finished products, etc; thirdly, the method of calculating the competitiveness of agricultural products must take into account the specificity and uniqueness of agricultural products as part of food security, health and welfare of the nation.*

Perspectives. *In spite of the completeness covered question study on competitiveness is always of current interest. Particularly relevant for today is the issue of improving the assessment of competitiveness of domestic products before and after the full entry into force of the Association Agreement Ukraine and the EU.*

Keywords: *competitiveness, quality, social and environmental security, agricultural products*

ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВАХ

Н. В. БОНДАРЧУК, доктор з державного управління, професор
e-mail: bondarchuk-n@mail.ru

О. Г. ЧЕПЕЦЬ, кандидат економічних наук
e-mail: olya.gcher@gmail.com

**Кафедра обліку, аудиту та управління
фінансово-економічною безпекою**

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Г. Є. ПАВЛОВА, кандидат економічних наук, доцент

***Анотація.** Встановлено, що одним із напрямів державної підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є вирішення питань щодо їх оподаткування. Враховуючи специфіку таких підприємств, необхідно запровадити таку модель оподаткування, яка б цілком відповідала реаліям сьогодення, а саме: сприяла розвитку сільських територій, збереженню і зміцненню людського капіталу села.*

Встановлено наявність серед науковців та працівників кооперативів дискусійності питання щодо їх оподаткування. По-перше, існує ототожнення поняття «платник податків» та «неприбутковий» статус кооперативів. Значна частина як науковців, так і практиків необґрунтовано вважають, що сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи не є платниками податків і зборів. По-друге, дискусійність щодо оподаткування обслуговуючих кооперативів, а саме: їх неприбутковий статус.

Розкрито механізм оподаткування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як можливості виростання трьох можливих моделей. Обґрунтовано необхідність законодавчого забезпечення неприбуткового статусу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

***Ключові слова:** сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, податки, моделі оподаткування*

***Актуальність.** У процесі реалізації сільськогосподарської продукції в індивідуальних виробників виникає ряд проблем, зокрема, найбільш суттєвою є тиск на дрібних приватних власників покупців-посередників та переробників сільськогосподарської продукції. Вирішенню цих проблем можуть сприяти обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи (СОК). Разом з тим, нині не на достатньому рівні вирішено ряд питань щодо оподаткування обслуговуючої кооперації.*

Найважливішим сучасним завданням сучасної політики є розробка основних напрямів з підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Одним із таких напрямів є вирішення питань

оподаткування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Враховуючи специфіку таких підприємств необхідно запровадити модель оподаткування, яка б цілком відповідала реаліям сьогодення, а саме: сприяла розвитку сільських територій, збереженню і зміцненню людського капіталу села.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань оподаткування в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах присвячено значну увагу зарубіжних та українських вчених-економістів. Так, в роботах А. Андрійчука, В. Гончаренко, В. Горбоноса, Д. Деми, М. Маліка, Л. Молдован, Н. Нечипоренка, П. Саблука, О. Чаянова, Г. Черевка та інших розглянуто організаційно-економічні основи створення кооперативів, значення інформаційно-консультативного забезпечення діяльності кооперативів та ефективність їх діяльності. Водночас, питанням оподаткування діяльності СОК приділено недостатньо уваги, що зумовило необхідність проведення окремого дослідження.

Мета дослідження – розкриття механізму сплати податків та зборів сільськогосподарськими кооперативами, визначення їх податкового статусу, а також розглянуто моделі оподаткування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Матеріали і методи дослідження. Під час дослідження проблем із регулювання діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та вибору оптимальних моделей оподаткування може бути використано дві групи методів наукового пізнання: загальнонаукові (історичний, діалектичний, метод системного аналізу, формально-логічний) та спеціальні методи дослідження (порівняльно-правовий, метод тлумачення правових норм).

Об'єктом дослідження є процес розрахунків сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з бюджетом щодо сплати податків та зборів.

Результати дослідження та їх обговорення. Станом на 1.01.2014 р., в Україні кількість СОК становила 1017 од., з яких діючих – 668, у т. ч. за видами діяльності: переробних – 28, заготівельно-збутових – 208, постачальницьких – 16, багатофункціональних – 306, інших – 110; за напрямками діяльності: 157 – з обробітку землі, 199 – молочарських, 16 – м'ясних, 85 – плодово-овочевих, 36 – зернових, 175 – інших [10]. Для нашої країни це надто низький показник.

Розкриваючи механізм оподаткування СОК необхідно показати їх місце у системі кооперативів, визначених законодавством України. Так, у ст. 94 Господарського кодексу України дається таке трактування кооперативів: «кооперативи – добровільні об'єднання громадян з метою спільного вирішення ними економічних, соціально-побутових та інших питань, можуть створюватися у різних галузях (виробничі, споживчі, житлові тощо)». Зауважимо, що в цьому Кодексі інформація про обслуговуючі кооперативи відсутня. Разом з тим, зазначено, що вони можуть створюватися в різних галузях, зокрема і сільському господарстві. Це визначено Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» [3]. Зокрема, сільськогосподарська кооперація включає сільськогосподарські коопе-

ративи, сільськогосподарські виробничі кооперативи, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи та об'єднання сільськогосподарських кооперативів (асоціації, спілки).

Відповідно до цього закону, «сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – підприємство, створене для здійснення обслуговування переважно членів кооперативу на засадах взаємодопомоги та економічного співробітництва». Пізніше Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» уточнено визначення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу: сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – юридична особа, утворена шляхом об'єднання фізичних осіб, які є сільськогосподарськими товаровиробниками, для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарств на засадах обов'язкової трудової участі у процесі виробництва» [3]. Це визначення, на нашу думку, є більш точним. Оскільки, згідно з ним, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив є юридичною особою, а відповідно, є суб'єктом підприємницької діяльності і зобов'язаний зареєструватися в органах державної податкової служби України як платник податків та зборів.

Слід відзначити, що нині серед науковців та працівників кооперативів дискутується питання щодо їх оподаткування [1]. У цьому випадку ототожнюються поняття «платник податків» та «неприбутковий» статус кооперативів. Значна частина як науковців, так і практиків необґрунтовано вважають, що СОК не є платниками податків і зборів. Водночас, незалежно від виду кооперативів, вони є платниками податків та обов'язкових зборів або виступають податковими агентами. Відповідно до діючого податкового законодавства України, всі кооперативи, що функціонують як суб'єкти підприємницької діяльності, включаючи тих, що набули неприбуткового статусу, мають об'єкти (базу) оподаткування [11].

Такими об'єктами оподаткування є: заробітна плата працівників кооперативу, земельні ділянки, на яких розміщені чи ведуть діяльність кооперативи, транспортні засоби, вартість продукції, робіт та послуг, природні ресурси, прибуток (дохід) тощо. Отже, якщо у СОК є наймані працівники, то кооператив вбачається податковим агентом щодо утримання та перерахування до місцевого бюджету податку з доходів громадян (податку із заробітної плати цих працівників). Маючи земельну ділянку, СОК сплачуватиме земельний податок, в разі реалізації сільськогосподарської продукції – сплачуватиме податок на додану вартість (ПДВ), маючи джерела забруднення навколишнього середовища – сплачуватиме екологічний податок, у разі придбання транспортних засобів – сплатить збір за першу реєстрацію транспортних засобів тощо. Виходячи з вищенаведеного, стверджуємо, що кооперативи, включаючи СОК, є платниками податків та зборів за наявності в них об'єктів оподаткування, визначених податковим законодавством України.

Щодо іншої частини дискусійності оподаткування кооперативів, а саме: неприбуткового їх статусу, що, в цьому випадку, слід розуміти оподаткування їх прибутку [9]. Відповідно до Податкового кодексу

України, прибуток є об'єктом оподаткування й за наявності його у суб'єкта підприємницької діяльності він підлягає оподаткуванню [11].

Для того, щоб стверджувати, що СОК не є платником податку на прибуток, їх членам-власникам слід одержати статус неприбуткової організації та зареєструватися в Реєстрі неприбуткових установ й організацій. Водночас, на сьогодні отримання такого статусу сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами є практично неможливим. З 2015 року сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи віднесено до статусу неприбуткових організацій. Порядок справляння податку на прибуток з господарської діяльності регулює ст. 157 Податкового Кодексу України [11].

Закон «Про сільськогосподарську кооперацію» у нинішній редакції вирішив головну проблему, яка суттєво гальмувала розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: він однозначно закріпив за СОК статус неприбуткових організацій [3]. Навколо цього питання було найбільше дискусій, та все-таки воно знайшло своє вирішення.

Принципово важливого значення набуло й те положення закону, згідно з яким, оподаткуванню не підлягають надходження, які сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи одержують від збуту сільськогосподарської продукції своїх членів.

Попри вагомі зрушення на законодавчому рівні кооператори нарікають на іншу проблему – доволі непрості стосунки з податківцями. Останні прагнуть знайти недоліки в роботі СОК навіть там, де їх у принципі не може бути. І тому часто безпідставно обкладають кооперативи численними штрафами, які пригальмовують їх економічну діяльність.

Необхідно визначити, що прибуток від їх діяльності, а не доход, розподіляється серед членів кооперативу. Кожен член кооперативу зобов'язаний одержану суму прибутку, який для члена кооперативу є одним із видів доходу, включити до сукупного оподатковуваного доходу за відповідний звітний період та сплатити податок з доходу. У випадку, коли СОК буде виступати як податковий агент, він буде самостійно утримувати податок на прибуток, який належить кожному членові кооперативу, та перераховуватиме його до бюджету. У цьому разі, члени кооперативу не будуть включати прибуток, розподілений кооперативом, до свого сукупного оподатковуваного доходу, таким чином вони уникнуть подвійного оподаткування доходу. Лише при вирішенні цих питань можна стверджувати, що сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи одержать статус неприбуткових організацій.

Наступною, невирішеною досі, є проблема, яка стосується ПДВ. Згідно з чинним законодавством, ПДВ для сільськогосподарських підприємств переводиться на спецрахунки, звідки гроші потім спрямовуються на закупівлю техніки, обладнання тощо. Тобто, вони йдуть на розвиток цих підприємств. Такий підхід застосовується вже не перший рік. І всі фахівці, які мають відношення до аграрної галузі, сходяться на думці, що він є ефективним. Створюються передумови для того, щоб вітчизняні сільськогосподарські підприємства стали конкурентоспроможними на

внутрішньому та зовнішньому ринках. Натомість, такої податкової пільги не мають особисті селянські господарства, які виробляють та збувають свою продукцію через офіційні канали – сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

У межах чинного податкового законодавства, об'єднання в кооперативи призводить до зменшення доходів селянських господарств, які входять до їх складу. Серед причин, що це зумовлюють, – відсутність можливості у СОК зареєструватися як суб'єкти спеціального режиму ПДВ та залишати суми ПДВ-зобов'язань у власному розпорядженні. Також можна згадати і про відсутність можливості у СОК отримувати ПДВ-дотації переробних підприємств тощо.

Необхідно внести зміни до Податкового кодексу. Вирішення проблеми з оподаткуванням сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів значною мірою прискорить розвиток СОК і дасть їм змогу набути статусу селоутворюючих підприємств. Таким чином, розшириться перелік сприятливих умов, які забезпечать розвиток сільських територій в Україні.

СОК можуть застосовувати загальну систему оподаткування, а також спеціальні податкові режими: спрощену систему оподаткування у формі єдиного податку. Застосування спрощеної системи оподаткування є найбільш зручною для кооперативів, оскільки такий підхід дозволяє з не лише знизити податковий тягар, але й спрощує і здешевлює ведення бухгалтерського обліку

Платники податків, що застосовують спрощену систему оподаткування у формі єдиного податку, звільняються від обов'язку сплачувати податок на прибуток, ПДВ, податок на майно організацій, податок на майно фізичних осіб (щодо майна, використовуваного для здійснення підприємницької діяльності), а також єдиний соціальний податок.

Модель 1 «Загальна система оподаткування». Знаходячись на загальній системі оподаткування сільськогосподарський обслуговуючий кооператив повинен сплачувати усі без винятку належні податки і збори, що враховуючи специфіку діяльності таких підприємств має суттєве податкове навантаження. Тому можна з впевненістю говорити про те, що не всі сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи можуть застосовувати дану модель.

Модель 2 «Спрощена система оподаткування». Значна частина кооперативів знаходиться на спрощеній системі оподаткування і належить до 3 групи платників єдиного податку без сплати ПДВ. Перебування на спрощеній системі оподаткування здебільшого є вимушеною мірою, оскільки сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи не мають можливостей сплачувати податки на загальній системі оподаткування та не можуть довести свій неприбутковий статус.

Модель 3 «Використання неприбуткового статусу». Оскільки основною діяльністю обслуговуючого кооперативу є надання послуг, а не отримання прибутку, то такі підприємства можуть здійснювати свою діяльність без мети отримання прибутку. Треба пам'ятати, що доходом не є одержані СОК надходження від продажу сільськогосподарської

продукції за дорученням членів такого кооперативу. Такі підприємства не є платниками податку на прибуток лише після внесення до Реєстру неприбуткових організацій та установ контролюючими органами.

Від оподаткування звільняються доходи неприбуткових організацій, визначених в підпункті «г» п. 157.1 цієї статті, отриману у вигляді: разових або періодичних внесків, відрахувань засновників і членів; коштів або майна, які надходять від провадження їх основної діяльності та у вигляді пасивних доходів (проценти, дивіденди, страхові виплати і відшкодування, роялті); дотацій або субсидій, отриманих з державного або місцевих бюджетів, державних цільових фондів або в межах технічної чи благодійної, у тому числі гуманітарної, допомоги, крім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким кооперативам або через них їх одержувачам, згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін.» [11].

Проте, такі підприємства зобов'язані сплачувати наступні податки: податок з доходів фізичних осіб; ПДВ; податок на майно. Розглянемо умови нарахування та сплати перерахованих податків.

Зважаючи на те, що членство в СОК набувають фізичні особи, особливу увагу слід звернути на операції відчуження такими фізичними особами сільськогосподарської продукції через СОК та порядок оподаткування таких операцій податком з доходів фізичних осіб (ПДФО).

Доходи від відчуження безпосередньо власником сільськогосподарської продукції (включаючи продукцію первинної переробки), вирощеної (виробленої) ним на земельних ділянках, наданих йому в розмірах, встановлених Земельним кодексом України для ведення особистого селянського господарства (ОСГ, а це не більше, ніж 2,0 га), не включаються до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку. Отримувач таких доходів подає податковому агенту довідку про своє право на отримання доходу у джерела його виплати без сплати податку за формою № 3 ДФ.

Якщо основним видом діяльності СОК є надання послуг з переробки, заготівлі і збуту, постачання, сервісу своїм членам – виробникам сільськогосподарської продукції (згідно з п. 185.1 ПКУ, постачання товарів, послуг є об'єктом оподаткування ПДВ [11]) СОК потрапляють до категорій платників податку, визначених п. 180.1 ПКУ за умови реєстрації останнього платником податку на додану вартість. СОК може бути зареєстрований платником ПДВ або в порядку обов'язкової реєстрації, або добровільно за умови, якщо загальна сума від здійснення операцій з постачання товарів/послуг, що підлягають оподаткуванню нарахована (сплачена) кооперативу протягом останніх 12 календарних місяців, сукупно перевищує 300 тис. грн. (без урахування ПДВ), такий СОК зобов'язаний зареєструватися як платник ПДВ в органах ДПС за своїм місцезнаходженням, крім кооперативу, який є платником єдиного податку [11].

При отриманні продукції СОК не має права на податковий кредит з ПДВ (ст. 198 ПКУ), оскільки продукція надходить від членів-фізичних осіб, які не є платниками ПДВ [11]. Поряд з цим, у СОК виникають податкові

зобов'язання з ПДВ на всю вартість поставленої покупцю продукції. Крім того, у СОК виникають ще й податкові зобов'язання за надану послугу з реалізації. Датою виникнення зобов'язань з такої послуги буде перша із подій: або дата надходження оплати за послугу від члена СОК, або дата складання акта наданих послуг.

Ці питання слід вирішити на законодавчому рівні.

Земельний податок. Можливість отримання СОК в користування земельних ділянок вимагає згадати про такий вид податку, як плата за землю. Відповідно до пункту 14.1.147 Податкового кодексу, плата за землю включає в себе дві категорії платежів: земельний податок, – його сплачують власники земельних ділянок та земельних часток (паїв), а також постійні землекористувачі; орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності, – її орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою.

Об'єктом, що оподатковується, є земельна ділянка. На земельні ділянки, передані в користування СОК, плату за землю нараховує і здійснює сам кооператив. Базою оподаткування є нормативна грошова оцінка земельних ділянок з урахуванням коефіцієнта індексації або площа земельних ділянок, нормативну грошову оцінку яких не проведено [11].

СОК використовують працю фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту) чи за цивільно-правовими договорами або на інших умовах, передбачених законодавством, а тому кооперативи є платниками єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (Закон про єдиний соціальний внесок (ЄСВ)).

Висновки і перспективи. СОК як суб'єкти підприємницької діяльності, при наявності в них об'єктів оподаткування сплачують до бюджетів податки і збори, визначені податковим законодавством України. Неприбуткового статусу вони набувають у випадку, коли у них відсутній такий об'єкт оподаткування, як прибуток і вони внесені органами державної податкової служби до Реєстру неприбуткових організацій та установ. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на чітке методологічне обґрунтування й визначення таких категорій, як «прибуток» і «дохід» для сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як юридичних осіб та їх членів – фізичних осіб.

Список літератури

1. Дема Д. І. До питання неприбуткового статусу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів / Д. І. Дема, О. Д. Дема// Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2012. – № 1 (30), т. 2. – С. 91–95.
2. Досвід Канади та країн ЄС у сфері політики з підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів : аналітичне дослідження [Електронний ресурс / Бондарчук В., Джордж Р. Алколей, Молодован Л. [та ін.]. – Режим доступу : www.prism.org.ua
3. Про сільськогосподарську кооперацію : закон України № 469/97-ВР від 17.07.1997 р. у редакції від 29.06.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://whhttp://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.
4. Про кооперацію : закон України від 04.08.2013 р. № 1087-XV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

5. Масін В. М. Правове регулювання визначення неприбуткового статусу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відповідно до вимог Податкового кодексу України / В. М. Масін // Південноукраїнський правничий часопис. – 2011. – № 2. – С. 119–121.
6. Малік М. Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М. Й. Малік, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3–9.
7. Молдован Л. В. Місце і роль кооперативів у сталому розвитку аграрного сектора економіки // Кооперативний маркетинг в агробізнесі: проблеми та перспективи розвитку в Україні. – Житомир : ЖНАЕУ, 2012. – 394 с.
8. Нечипоренко О. М. Формування кооперативних підприємств в аграрному секторі економіки : монографія / О. М. Нечипоренко . – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 172 с.
9. Пантелеймоненко А. О. Неприбуткова природа кооперативних організацій [Електронний ресурс] / А. О. Пантелеймоненко. – Режим доступу : <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2009-2/num/pantelejmonenko.htm>
10. Першочергові заходи щодо розвитку аграрної логістики в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1589/> Національний інститут стратегічних досліджень
11. Податковий кодекс України від 08.11.2014 р № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

References

1. Dema, D. and Dema, O. (2012), "On the issue of non-profit status of agricultural service cooperatives", *Visnik Zhytomyrskogo natsionalnogo agroekologichnogo universitetu*, 1 (30), 2, 91-95. Zhytomyr National Agroecological University, 2, 91–95.
2. Experience in Canada and in the EU policy to support the development of agricultural service cooperatives: Analytical Research [Online]. Available at: www.prism.org.ua.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004). The Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (Accessed 04 May 2016).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013). The Law of Ukraine "On Cooperation", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (Accessed 04 May 2016).
5. Masin, V. M. (2011). "Rights definition of non-profit status of agricultural service cooperatives accordance with the Tax Code of Ukraine", *Pivdennoukraïnskyi pravnychy chasopis*, 2, 119–121.
6. Malik, M. I. (2010). "Problematic issues of cooperation and integration relations in agriculture", *Ekonomika APK*, 3, 3–9.
7. Moldovan, L. V. (2012). Mesto i rol kooperativiv u stalomu rozvitku agrarnijgi sektora ekonomiki [Place and role of cooperatives in sustainable development of the agricultural sector], *ZHNAEU*, Zitomir, Ukraine.
8. Nechiporenko, O. M. (2005). Formuvannya kooperativnih pidpriemstv v agrarnomu sektori ekonomiki: monographija, [Formation of cooperative enterprises in the agrarian sector of economy: Monograph], *NNC IAE*, Kyiv, Ukraine.
9. Panteleymonenko, A. O. (2009). *Non-profit organizations, cooperative nature* [Online], available at: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2009-2/num/pantelejmonenko.htm> (Accessed 2 May 2016).

10. Priority actions for the development of agricultural logistics in Ukraine. Policy Brief [Online], available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1589/> National Institute for Strategic Studies (Accessed 2 May 2016).

11. Tax Code of Ukraine of 11.08.2014 r № 2755-VI [Online], available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 2 May 2016)/

ПРОБЛЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОБСЛУЖИВАЮЩИХ КООПЕРАТИВАХ

**Н. В. Бондарчук,
О. Г. Чепец,
Г. Е. Павлова**

***Аннотация.** Установлено, что одним из направлений государственной поддержки развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов является решение вопросов их налогообложения. Учитывая специфику таких предприятий необходимо использовать такую модель налогообложения, которая бы полностью отвечала реалиям, а именно: способствовала развитию сельских территорий, сохранению и укреплению человеческого капитала села.*

Раскрыт механизм уплаты налогов и сборов сельскохозяйственными кооперативами, определения их налогового статуса, а также исследования возможных моделей налогообложения обслуживающих кооперативов.

Установлено наличие среди ученых и работников кооперативов дискуссионности вопроса о вариантах их налогообложения. Во-первых, существует отождествление понятия «налогоплательщик» и «некоммерческий» статус кооперативов. Значительная часть как ученых, так и практиков необоснованно считают, что сельскохозяйственные обслуживающие кооперативы не являются плательщиками налогов и сборов. Во-вторых, дискуссионность относительно налогообложения кооперативов, а именно: их некоммерческого статуса.

Учитывая существующие проблемы, в статье раскрыт механизм налогообложения сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов в виде возможностей использования трех возможных моделей. Обоснована необходимость законодательного обеспечения некоммерческого статуса сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов.

***Ключевые слова:** сельскохозяйственные обслуживающие кооперативы, налоги, модели налогообложения*

PROBLEMS OF TAXATION IN AGRICULTURAL SERVICE COOPERATIVES

**N. V. Bondarchuk,
O. G. Chepets,
G. Ye. Pavlova**

Abstract. It was established that one of the directions of the state support of agricultural service cooperatives is solution to the issue concerning their taxation. Given the specificity of such enterprises, such a tax model shall be introduced that would fully meet the today's realities, namely, contribute to rural areas development, preservation and strengthening of the human capital of the village. The article is aimed at disclosure of the mechanism of taxes and dues payment by agricultural cooperatives, determination of their tax status as well as study of possible taxation models of service cooperatives.

The presence of debating points concerning their taxation among scientists and workers of cooperatives has been established. Firstly, there is identification of the term a "taxpayer" and "non-profit" status of cooperatives. Much of both scientists and practitioners unreasonably believe that agricultural service cooperatives do not pay taxes and dues. Secondly, there are debating points concerning taxation of cooperatives, namely their non-profit status.

Given the existing problems, the article has revealed the mechanism of taxation of agricultural service cooperatives in terms of opportunities of three possible models growth. The necessity of legislative support for non-profit status of agricultural service cooperatives has been proven.

Keywords: agricultural service cooperatives, taxes, taxation models

УДК 502:005.51 + 332.142.6 : 502.174

**СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ И МЕХАНИЗМЫ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА
ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ В КОНТЕКСТЕ
ГЛОБАЛЬНЫХ И НАЦИОНАЛЬНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ**

Л. Я. БУРИМА

**Институт экономики Национальной академии наук Беларуси
e-mail: ludmila.burima@yandex.by**

Аннотация. В условиях рыночной экономики особую значимость и актуальность приобретают вопросы, связанные с развитием промышленного предприятия при динамичном изменении внешней среды. Отсутствие рациональной производственной системы и методологии экологического управления не только способно помешать развитию предприятия, но и привести к потере завоеванных на рынке позиций. Производственная структура предприятия в условиях глобализации должна обеспечить высокие финансовые и производственные результаты и затраты, сопоставимые или ниже, чем у конкурентов. Продукция и производство на таких предприятиях должны соответствовать не только высоким техническим показателям, но и, самое главное,

Abstract. It was established that one of the directions of the state support of agricultural service cooperatives is solution to the issue concerning their taxation. Given the specificity of such enterprises, such a tax model shall be introduced that would fully meet the today's realities, namely, contribute to rural areas development, preservation and strengthening of the human capital of the village. The article is aimed at disclosure of the mechanism of taxes and dues payment by agricultural cooperatives, determination of their tax status as well as study of possible taxation models of service cooperatives.

The presence of debating points concerning their taxation among scientists and workers of cooperatives has been established. Firstly, there is identification of the term a "taxpayer" and "non-profit" status of cooperatives. Much of both scientists and practitioners unreasonably believe that agricultural service cooperatives do not pay taxes and dues. Secondly, there are debating points concerning taxation of cooperatives, namely their non-profit status.

Given the existing problems, the article has revealed the mechanism of taxation of agricultural service cooperatives in terms of opportunities of three possible models growth. The necessity of legislative support for non-profit status of agricultural service cooperatives has been proven.

Keywords: agricultural service cooperatives, taxes, taxation models

УДК 502:005.51 + 332.142.6 : 502.174

**СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ И МЕХАНИЗМЫ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА
ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ В КОНТЕКСТЕ
ГЛОБАЛЬНЫХ И НАЦИОНАЛЬНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ**

Л. Я. БУРИМА

**Институт экономики Национальной академии наук Беларуси
e-mail: ludmila.burima@yandex.by**

Аннотация. В условиях рыночной экономики особую значимость и актуальность приобретают вопросы, связанные с развитием промышленного предприятия при динамичном изменении внешней среды. Отсутствие рациональной производственной системы и методологии экологического управления не только способно помешать развитию предприятия, но и привести к потере завоеванных на рынке позиций. Производственная структура предприятия в условиях глобализации должна обеспечить высокие финансовые и производственные результаты и затраты, сопоставимые или ниже, чем у конкурентов. Продукция и производство на таких предприятиях должны соответствовать не только высоким техническим показателям, но и, самое главное,

соответствовать требованиям рынка по качеству, в том числе экологическим стандартам ИСО 14000.

В статье, с позиций происходящих глобальных и национальных изменений, рассмотрено развитие и совершенствование системы экологического менеджмента предприятия, предусматривающего формирование экологически безопасного хозяйствования и обеспечивающего оптимальное соотношение экологических и экономических показателей. СЭМ играет роль структуры, в которой применение подходов предотвращения загрязнения принимают регулярный и систематический характер, а организационные и управленческие решения позволяют значительно сократить нерациональное использование сырья и ресурсов. Эффективный менеджмент становится ключевой предпосылкой успешного функционирования промышленного предприятия.

Ключевые слова: экологический менеджмент, окружающая среда, процессный подход, экологические аспекты организации, экономическая эффективность природоохранной деятельности, экологическая сертификация, эффекты внедрения систем экологического менеджмента

Актуальность. Функционирование экономики Республики Беларусь происходит в сложных экономических условиях развития мирового финансово-экономического кризиса, начавшегося в 2008 г.

В таких условиях особую значимость и актуальность приобретают вопросы, связанные с поддержанием на относительно устойчивом уровне развития промышленной сферы и отдельных предприятий при динамичном изменении внешней среды. Производственная структура предприятия в условиях глобализации должна обеспечить высокие финансовые и производственные результаты и затраты, сопоставимые или ниже, чем у конкурентов. Продукция и производство на таких предприятиях должны соответствовать не только высоким техническим показателям, но и, самое главное, соответствовать требованиям рынка по качеству, в том числе экологическим стандартам ИСО 14000. Начавшийся процесс реструктуризации производства и внедрение новых экономических отношений по-новому ставят вопросы совершенствования системы менеджмента на предприятиях, определяя необходимость создания соответствующих структур.

Для определения возможности создания и внедрения системы экологического менеджмента на предприятии, необходима оценка существующего положения дел в организации и управлении производством с позиции экологических составляющих. На промышленных предприятиях традиционно ведется учет предельно допустимых выбросов и сбросов загрязняющих веществ на стадиях технологической подготовки и производства изделий, но требования к экологизации производства в настоящее время значительно повышаются. Выживание предприятия в современных условиях, когда мировая общественность уделяет большое внимание оздоровлению окружающей среды и созданию экологически

безопасной продукции, невозможно без создания системы экологического менеджмента.

Анализ последних исследований и публикаций. Анализ практики применения действующего механизма деятельности предприятий республики показывает, что требуется его совершенствование на основе разработки эффективных экономических и организационных мер, которые позволят достичь согласования экономических и экологических интересов и потребностей общества. К числу таких новых направлений экологической политики относится формирование и развитие рынка экологических товаров, работ и услуг, а также совершенствование экологического управления. В условиях увеличения нагрузки хозяйственной деятельности на окружающую среду основным направлением ее оздоровления, поддержания целостности эколого-экономической системы и жизнеобеспечивающих функций, по-прежнему, остается реализация эффективных природоохранных мероприятий.

Однако предприятия до сих пор используют остаточный принцип финансирования данных мероприятий, не учитывая их эколого-экономическую и социальную пользу. Прежние методы оценки природоохранной деятельности учитывали лишь эффект для самого хозяйствующего субъекта и практически не отражали выгоду для элементов окружающей среды, т.е. при этом не затрагивались вопросы соблюдения экологических интересов и потребностей общества в целом.

Методологической и методической основой исследования послужили работы российских и зарубежных ученых, связанные с проблемами воздействия бизнеса на окружающую среду. В процессе исследования использовались работы Т. А. Акимовой, О. Ф. Балацкого, С. Н. Бобылева, К. Г. Гофмана, А. А. Гусева, И. П. Глазыриной, А. А. Голуба, Н. В. Пахомовой, А. И. Муравых, С. Ю. Даймана, Г. П. Серова, Н. П. Тихомирова, Е. В. Рюминой, Т. С. Хачатурова, А. В. Шевчука, Э. Р. Черняховского и других ученых и практиков, посвященные проблемам эколого-экономического механизма природопользования и охраны окружающей среды.

Учитывая, что многие вопросы теории и практики эколого-экономической деятельности в производственной сфере, в том числе за счет применения принципов экологического управления, в республике не решены – разработка направлений снижения негативных воздействий ведения бизнеса на состояние окружающей природной среды является весьма важной.

Цель исследования – рассмотреть развитие и совершенствование системы экологического менеджмента, предусматривающего формирование экологически безопасного хозяйствования и обеспечивающего оптимальное соотношение экологических и экономических показателей и его значение для отечественных предприятий.

Материалы и методы исследования. В процессе работы были применены методы сравнений и обобщений, системного анализа, анкетирования, исследования причинно-следственных связей, экспертных оценок. С их помощью рассмотрено взаимоотношение производство –

окружающая среда для оценки преимущества системы экологического менеджмента (СЭМ) с точки зрения минимизации воздействия на окружающую среду и более рационального использования энергии, сырья и материалов.

Результаты исследования и их обсуждение. Рассмотрим взаимоотношение производство – окружающая среда для оценки преимущества системы экологического менеджмента (СЭМ) с точки зрения минимизации воздействия на окружающую среду и более рационального использования энергии, сырья и материалов.

Модель системы экологического менеджмента построена на процессном подходе. Процессный подход и, соответственно, методология СЭМ построены на включении соответствующих положений в требования к производственным и иным процессам, учета их при планировании и организации деятельности. При процессном подходе выделяются и контролируются аспекты деятельности, продукции и услуг, связанные с взаимодействием с окружающей средой. Стандарты ISO серии 14000 вводят специальный термин – экологический аспект. При этом СЭМ предназначена для обеспечения контроля экологических аспектов организации. При внедрении процессного подхода в управлении экологической деятельностью существенно повышаются возможности контроля и предотвращения вредного воздействия, интеграции природоохранных, производственных и экономических целей предприятия.

Остановимся подробнее на особенностях СЭМ, связанных с процессным подходом. Меры по охране окружающей среды, с точки зрения руководителей, обычно имеют более низкий приоритет по сравнению с производственными. Нередко с этим связано и возникновение у предприятий проблем соответствия природоохранному законодательству. Ведь традиционные меры по очистке отходящих газов или сточных вод, ограничению попадания загрязняющих веществ в окружающую среду (подходы «на конце трубы») имеют существенные ограничения и во многих случаях способны обеспечить соответствие нормативным требованиям только за счет существенных затрат и чрезвычайно высокого потребления ресурсов на саму очистку.

В результате руководители приходят к мнению, что экологическая деятельность является затратной, навязывается под давлением контролирующих органов. При этом серьезные финансовые вложения в средозащитную технику рассматриваются как основной и единственный способ природоохранной деятельности, а коэффициент очистки – единственный показатель ее результативности. Это приводит к низкому статусу экологических служб в структуре управления предприятий и не позволяет им действовать эффективно при решении экологических проблем, связанных с основной деятельностью и предлагать экономически эффективные решения.

Другая важная составляющая экономической эффективности природоохранной деятельности, усиливающаяся с внедрением СЭМ, связана с применением принципа предотвращения загрязнения [1, 2].

Суть его в том, что гораздо более эффективно снизить негативное воздействие какой-либо деятельности на окружающую среду за счет влияния на процессы, его вызывающие, – первопричину воздействия. Процессный подход и методы предотвращения загрязнения направлены на устранение причины вредного воздействия, изменяя производственные процессы организации и оперируя такими методами, как:

- изменение подходов управления и организации производства;
- вторичное и многократное использование и/или переработка материалов;
- изменение сырьевых и вспомогательных материалов;
- изменение технологии (переход на более экологически безопасную/ресурсоэффективную или ресурсосберегающую технологию);
- изменение продукции (переход на более экологически безопасную/ресурсоэффективную или ресурсосберегающую продукцию).

Достаточно часто методы предотвращения загрязнения оказываются чрезвычайно результативными и экономически эффективными. Это относится и к методам, связанным с изменением технологических решений (требующим значительных затрат), но, в первую очередь, к *организационным мерам*, связанным с контролем процесса производства, выбором сырьевых материалов, вторичным использованием или переработкой материалов, логистикой производства и т. п. Именно эти методы становятся основным инструментом СЭМ по снижению воздействия на окружающую среду.

Естественно, что меры для предотвращения воздействия могут реализовываться совместно и одновременно с мерами «на конце трубы», дополняя друг друга для обеспечения максимальной экономической эффективности и экологической результативности. Более того, СЭМ играет роль структуры, в которой поиск и применение подходов предотвращения загрязнения принимают регулярный и систематический характер, а организационные и управленческие решения реализуются наиболее успешно. Таким образом, сейчас вопросы предотвращения загрязнения и систем экологического менеджмента воспринимаются и реализуются как единое целое. Даже малозатратные методы позволяют значительно сократить нерациональное использование сырья и ресурсов, облегчить вторичное использование материалов и т. п.

Так, в ходе реализации некоммерческого проекта на предприятии пищевой промышленности были выявлены возможности по снижению потребления воды. При требуемых инвестициях в размере 1,5 тыс. долл. США ожидаемая годовая экономия составила 19 тыс. долл. США.

При оптимизации использования сырья и ресурсов, помимо прямой выгоды за счет снижения себестоимости, важным результатом для многих предприятий будет и увеличение обеспеченности сырьем – особенно в тех случаях, когда используется местное сырье, запасы которого ограничены. Это может быть ключевым фактором, определяющим существование такого предприятия в достаточно близком будущем.

Кроме перечисленных выше *ресурсных* преимуществ, деятельность по оценке и минимизации воздействия производственного процесса и продукции на окружающую среду, особенно на стадии проектирования, позволяет разрабатывать более экологически безопасные продукты, что дает возможность предприятию выходить с ними на соответствующие, достаточно привлекательные и активно развивающиеся, рынки.

Взаимодействие с поставщиками и субподрядчиками в рамках реализации принципа предотвращения загрязнения хотя и достаточно сложно с организационной точки зрения, также приносит дополнительные выгоды. Помимо того, что за счет уточнения требований к поставкам или деятельности подрядчиков повышается эффективность предприятия и снижается воздействие на окружающую среду, эти действия способствуют минимизации существенных рисков, связанных с зависимостью производства от поставок сырья и возможностью несоблюдения требований подрядчиками.

Так, анализ причин ситуаций, которые привели к авариям и инцидентам на химическом предприятии, выпускающем присадки к топливу, выявил определенную закономерность. Практически все ситуации в своей основе имели так называемый человеческий фактор, а около 80 % их были вызваны действиями подрядчиков, которые вели работы по прокладке и ремонту коммуникаций, реконструкции зданий. Эти результаты подтвердили аналогичную мировую статистику химической отрасли.

В качестве одного из преимуществ внедрения природоохранных мер традиционно рассматривают снижение платежей и предотвращение штрафов за загрязнение окружающей среды. Хотя зачастую такие результаты не очень значительны, в связи с относительно низкими ставками платежей, в отдельных случаях и они могут давать заметный эффект, в частности, при устранении так называемых технически обусловленных нарушений природоохранного законодательства, например, сброса загрязненных вод на рельеф местности.

Заметную, но не всегда правильно оцениваемую экономически, положительную роль играет для организации снижение воздействия на окружающую среду. Обычно для оценки его роли на основе некоторых коэффициентов рассчитывают «предотвращенный экономический ущерб», используя «универсальную» [3] или отраслевые методики. Хотя этот подход является общепринятым, он скорее маскирует реальные преимущества снижения воздействия на окружающую среду.

Реальные результаты экологической деятельности проявляются в повышении трудоспособности и снижении заболеваемости (т. е. снижении выплат по больничным листам и потерь вследствие отсутствия на рабочем месте) работников и членов их семей. Не стоит забывать и о будущих сотрудниках предприятия – юных жителях прилегающих районов, наиболее чувствительных к загрязнению окружающей среды.

Стоит упомянуть и рекреационную значимость объектов окружающей природной среды, снижение воздействия на которые улучшает возможности отдыха сотрудников предприятия, тем самым привязывая

их к компании, повышая их трудоспособность и мотивацию. Внедрение СЭМ во всем мире приводит к повышению культуры и внимательному отношению к окружающей среде на производстве и в частной жизни. Конечно, не все приведенные факторы имеют одинаковую значимость для организаций. Хотя многие из описанных преимуществ непросто оценить в денежных единицах, их влияние на состояние и перспективы развития предприятия несомненно.

Одним из возможных подходов к оценке экономических результатов внедрения СЭМ является учет только прямых затрат и непосредственных преимуществ. В качестве затрат необходимо учитывать прямые расходы на консультантов и затраты времени персонала, расходы на внедрение методов предотвращения загрязнения и традиционных методов снижения воздействия на окружающую среду. В качестве преимуществ, в этом случае, можно рассматривать уменьшение платежей и штрафов за загрязнение окружающей среды, а также экономические эффекты внедрения подходов предотвращения загрязнения: снижение использования ресурсов и материалов, затрат на обращение с сырьевыми и другими материалами, а также отходами. При этом необходимо учитывать экономию в рамках всей системы логистики предприятия (включая расходы на транспортировку, хранение, обращение с отходами, транспортировку избыточной массы изделий и т. п.).

К сожалению, подробные данные такого типа в отношении отечественных предприятий недоступны, можно привести только обобщенные цифры и некоторые примеры. Так, обычные расходы на внедрение СЭМ для средних предприятий находятся в диапазоне 12–20 тыс., для малых – около 10 тыс. евро, причем размеры затрат определяются в значительной степени ролью консультантов. Результаты внедрения СЭМ для разных компаний существенно различаются. Многие крупные предприятия тратят существенные средства на традиционные методы снижения выбросов и сбросов загрязняющих веществ в окружающую среду (средозащитную технику, очистные сооружения и т. п.), получая в результате снижение платежей за загрязнение окружающей среды в 10–20 раз меньше затрат. Стоит отметить, что, даже в этом случае, при вполне вероятном повышении ставок платежей за загрязнение окружающей среды, в среднем в 5–10 раз вложенные средства окупятся за несколько лет. В то же время, многие средние предприятия активно внедряют подходы предотвращения загрязнения, получая гораздо более заметные экономические преимущества.

Так, на предприятии по производству дизельных двигателей в ходе внедрения СЭМ было достигнуто сокращение себестоимости примерно на 5% за счет минимизации использования меди (и соответствующего уменьшения образования отходов). На этом же предприятии улучшение практики обращения с отходами (раздельный сбор металла) позволило увеличить доход от продажи отходов металла в 2,6 раза.

Таким образом, систематическое применение малозатратных методов предотвращения воздействия способно окупить вложения в

развитие СЭМ за очень короткие сроки. Если учесть, что при росте масштабов предприятий затраты на внедрение СЭМ растут медленнее, а объемы переработки сырья и ресурсов увеличиваются значительно, только за счет применения методов предотвращения загрязнения можно получить существенные экономические результаты. Следует отметить, что по оценкам экспертов [4], возможности оптимизации использования ресурсов на отечественных предприятиях по-прежнему существенно превышают западные, и, соответственно, потенциальные возможности экономически эффективных мер снижения воздействия очень высоки.

Внедрение СЭМ на отечественных предприятиях не нарастало лавинообразно, как это происходило и происходит во многих странах. Белорусские предприятия сталкивались на этом пути с целым рядом непредвиденных трудностей. Одной из них была сложность в понимании самого предмета предлагаемых изменений: во-первых, многие руководители в то время еще не рассматривали систему управления как ключевой элемент любой деятельности, тем более природоохранной. Во-вторых, традиционно стандарты рассматривались как технические требования, а стандарт систем экологического менеджмента, пришедший в Беларусь в различных (по большей части неудачных) вариантах перевода, не был техническим. Отсутствовали конкретные требования в части средозащитной техники, выбросов, сбросов, отходов и т. п. Это вызвало непонимание руководителей и специалистов, пытавшихся выделить «технические» требования и ими ограничиться, подобно тому, как они подходили к требованиям стандартов ISO серии 9000 [5, 6, 7].

Руководители предприятий, подходивших к задаче внедрения СМК как к получению сертификата соответствия, оценивали затраты, но не видели внутренних преимуществ совершенствования системы менеджмента и достаточно справедливо отмечали, что (так было на тот момент) внешние преимущества незначительны и не могут окупить затраты на внедрение и сертификацию.

Результаты любого процесса определяются целями и задачами, поставленными перед началом его реализации. Так и результаты внедрения систем экологического менеджмента в организациях отражают те цели, которые поставило руководство.

В большинстве случаев, в явном или неявном виде, цели руководителей сводились к обретению сертификата соответствия требованиям ISO 14001 – т. е. к достижению формального соответствия, по их мнению, необходимого или полезного для укрепления позиции компании на международном рынке, взаимодействия с зарубежными партнерами и т. п. Формальное соответствие должно подтверждаться документально, а документ (сертификат) можно получить, обратившись к услугам консультантов и органов по сертификации.

Если никакие другие цели не были поставлены, обычно предприятия следовали и продолжают следовать описанным ниже моделям поведения.

Модель 1: «Сертификат»

Предприятие объявляет тендер на внедрение СЭМ, причем условием является гарантия получения сертификата, сроки ставятся максимально короткие, работа должна быть выполнена с минимальным привлечением специалистов предприятия, а основным критерий тендера – низкая стоимость услуг. В ряде случаев работы осуществляются «знакомой» или «порекомендованной» компанией, обычно – на тех же условиях.

Если консалтинговая компания не захочет или не сможет убедить руководство в необходимости участия специалистов самого предприятия и изменений на высших уровнях управления, результаты работы будут, с небольшими вариациями, следующими:

- формальное присвоение техническому директору ответственности за СЭМ без реального вовлечения руководства в создание и развитие системы;
- красиво оформленная, но безликая и не отражающая реальных обязательств предприятия и принципов его работы экологическая политика;
- универсальное (подходящее практически всем, но редко кому полезное) руководство по экологическому менеджменту (документ) и такое же универсально-формальное обучение персонала;
- шаблонные процедуры, требуемые стандартом, но не применяемые на практике;
- сертификат соответствия, подтверждение которого при ежегодных инспекционных проверках выливается в новый цикл интенсивной работы: приглашение консультантов, переписывание документов и формальная деятельность, подменяющая реальные результаты;
- недоумевающий персонал, под вовлечением в экологическую деятельность понимающий либо блажь руководителей, либо дополнительную и бесполезную нагрузку или вообще не осведомленный о работе над получением и поддержанием сертификата;
- отсутствие инициативы со стороны сотрудников предприятия и, следовательно, каких-либо позитивных изменений в деятельности, которые могли бы обеспечить возврат инвестиций.

Модель 2: «Внедрение»

Серьезная работа по подготовке системы при значительной и постоянной поддержке руководства, выделение необходимых ресурсов (в том числе рабочего времени сотрудников предприятия), разработка собственных процедур, документов, системы распределения, существенным образом меняют ситуацию. Но такое случается, когда руководитель предприятия ставит цель поэтапного внедрения системы и ее последующей сертификации.

Обычно при этом консалтинговую фирму выбирают уже после начального обучения нескольких сотрудников, основными Критериями являются опыт и рекомендации коллег. Руководители готовы к серьезному вкладу организации в создание СЭМ и не ждут выполнения всей работы в кратчайшие сроки.

Соответственно, и результаты внедрения системы экологического менеджмента, в этом случае, значительно отличаются от первой модели. По свидетельству специалистов ряда белорусских предприятий:

- СЭМ способствует укреплению системы менеджмента организации в целом, развитию корпоративной культуры;
- последовательное улучшение достигается путем формулирования тактических задач, их решения и сопоставления достигнутых результатов с запланированными; этот подход способствует развитию процесса планирования в компании;
- нередко уже на начальном этапе удается сократить удельные затраты сырья и энергии, хотя в отчетах (в том числе открытых) основное внимание, по-прежнему, уделяется снижению выбросов и сбросов и регулярному выделению средств на природоохранные мероприятия;
- взгляд «третьей стороны» при внедрении СЭМ помогает выявить проблемы, которым раньше не уделялось должного внимания, найти оригинальные пути решения наболевших вопросов;
- внедрение СЭМ положительно сказывается на статусе экологической деятельности в целом, и она постепенно начинает восприниматься персоналом как неотъемлемая часть повседневной работы;
- СЭМ инициирует улучшение производственной среды, а в ряде случаев способствует успешному прохождению аттестации рабочих мест по условиям труда;
- развивается «горизонтальное» взаимодействие между функциональными подразделениями, на предприятии совершенствуется обмен информацией;
- распространение информации об экологических показателях деятельности предприятия создает дополнительные маркетинговые возможности.

Более того, как отмечают органы по сертификации, такие предприятия постепенно, с накоплением опыта функционирования СЭМ, глубже понимают роль и возможности СЭМ, достигают все больших положительных результатов.

При соответствующем экологическом подходе к проблеме безопасности человека и окружающей среды имеется возможность реформировать действующую систему сертификации и подтверждения соответствия продукции установленным требованиям технических регламентов, выстраивая эффективную систему экологической сертификации предприятий, автоматизированных систем обеспечения качества и безопасности продукции при осуществлении хозяйственной деятельности предприятия. Согласно ст. 31 Закона «Об охране окружающей среды» (2002 г.), экологическая сертификация проводится в целях обеспечения экологически безопасного осуществления хозяйственной и иной деятельности на территории Республики Беларусь [8]. Экологический сертификат свидетельствует о функционировании экологического менеджмента предприятия в рамках требований СТБ ИСО 14001.

Выводы и перспективы. Развитие и совершенствование системы экологического менеджмента (СЭМ) в контексте глобальных и национальных тенденций – современный подход к учету приоритетов охраны окружающей среды при планировании и осуществлении деятельности организации, неотъемлемая составная часть прогрессивной системы управления ею. СЭМ применяется производственными и сервисными организациями, органами государственного управления и образовательными учреждениями; принципы СЭМ распространяются на управление территориями и регионами. Несмотря на определенные препятствия, СЭМ уже получила распространение в Беларуси, в первую очередь, из-за значительных, связанных с ней, преимуществ для всех заинтересованных сторон, для организаций, внедряющих СЭМ, особенно важны возможности повышения устойчивости и эффективности всей их деятельности.

Вклад СЭМ в формирование успеха организации определяется тем, что она позволяет систематизировать подходы к предотвращению возникновения и решению экологических проблем во всех аспектах бизнеса. В наших условиях для предприятий, внедряющих СЭМ, чрезвычайно значимы как сокращение издержек, вызванных нерациональным использованием энергии, природных ресурсов, сырья и материалов, так и систематизация природоохранной деятельности, позволяющая достигать лучших результатов более эффективными путями.

Не следует отождествлять внедрение СЭМ и достижение ее сертификации. Основные преимущества приносит организации реально работающая СЭМ, для создания которой необходима систематическая деятельность, включающая широкое вовлечение персонала в разработку и функционирование СЭМ, постановку конкретных и достижимых экологических целей и задач, определение ответственности и выделение ресурсов, разработку, пересмотр и внедрение процедур, решение поставленных задач и достижение целей, наконец, анализ результатов руководством и последовательное повышение результативности и эффективности СЭМ. Сертификация СЭМ является одним из способов демонстрации заинтересованным сторонам внимания организации к вопросам охраны окружающей среды.

Внедрение СЭМ также повышает инвестиционную привлекательность компаний, позволяет снизить страховые расходы и стоимость кредитов. СЭМ помогает сократить издержки, повысить качество не только продукции и услуг, но и компании в целом, последовательно уменьшать негативное воздействие продукции на окружающую среду и здоровье человека на протяжении всего ее жизненного цикла, тем самым, повышая конкурентные возможности организации.

Таким образом, СЭМ служит основой для формирования конкурентоспособного устойчивого, ответственного бизнеса, способного удовлетворить растущие потребности клиентов и ожидания общества в контексте происходящих глобальных и национальных изменений.

Список литературы

1. International Chamber of Commerce. The Business Charter for Sustainable Development. – N. Y.: ICC, 1991. [<http://www.iccwbo.org/home/environmentandenergy/charter.asp>]
2. International Organization for Standardization. ISO 14001:1996 Environmental Management Systems – Specification with Guidance for Use. – Geneva: ISO, 1996.
3. Временная методика определения предотвращенного экологического ущерба. Утв. 09.03.1999. – М. : Госкомэкологии РФ, 1999. [<http://envi.narod.ru/doc36.htm>]
4. World Business Council for Sustainable Development. Eco-efficiency: Creating More Value with Less Impact. – N.Y.: WBCSD, 2000. [http://www.wbcsd.ch/DocRoot/02w8IK14V8E3HMIiFYue/eco_efficiency_creating_more_value.pdf]
5. International Organization for Standardization. ISO 9001:2000 Quality management systems – Requirements. – Geneva: ISO, 2000.
6. International Organization for Standardization. ISO 9001:2000 Quality management systems – Guidelines for performance improvements. – Geneva: ISO, 2000.
7. International Organization for Standardization. ISO 9000:2000 Quality management systems – Fundamentals and Vocabulary. – Geneva: ISO, 2000.
8. Об охране окружающей среды : закон Республики Беларусь от 26 ноября 1992 г. № 1982-XII (с изм. и доп. от 31 декабря 2009 г. № 114-3) (Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2010 г., № 15, 2/1666).
9. Епифанцев М. А. Предотвращение загрязнения окружающей среды: экономический подход к решению экологических проблем / В сб. : Экологический менеджмент и аудит в России, Беларуси и на Украине : Сборник трудов экспертного семинара, Москва, 3–4 апреля 2000 г. – М. : СоЭС, 2001. – С. 96–99. [<http://www.ecolane.ru/ms/books/emas/>]

References

1. International Chamber of Commerce. The Business Charter for Sustainable Development (1991). – N. Y.: ICC [<http://www.iccwbo.org/home/environmentandenergy/charter.asp>].
2. International Organization for Standardization. ISO 14001:1996 Environmental Management Systems – Specification with Guidance for Use (1996). – Geneva: ISO.
3. Temporary technique of definition of the prevented ecological damage. Utv. 3/9/1999. – Moscow: Goskomecologies of the Russian Federation, 1999 [<http://envi.narod.ru/doc36.htm>].
4. World Business Council for Sustainable Development. Eco-efficiency: Creating More Value with Less Impact (2000). – N.Y.: WBCSD [http://www.wbcsd.ch/DocRoot/02w8IK14V8E3HMIiFYue/eco_efficiency_creating_more_value.pdf].
5. International Organization for Standardization. ISO 9001:2000 Quality management systems – Requirements. – Geneva: ISO, 2000.
6. International Organization for Standardization. ISO 9001:2000 Quality management systems – Guidelines for performance improvements. – Geneva: ISO, 2000.
7. International Organization for Standardization. ISO 9000:2000 Quality management systems – Fundamentals and Vocabulary. – Geneva: ISO, 2000.
8. The law of Republic of Belarus "About environmental protection" of November 26, 1992 No. 1982-X II (with amendment and No. 114-Z, additional from December

31, 2009) (The national register of legal acts of Republic of Belarus, 2010, 15, 2/1666).

9. Epifantsev, M. A. (2001). Prevention of environmental pollution: economic approach to the solution of environmental problems / In sb.: Ecological management and audit in Russia, Belarus and in Ukraine: The collection of works of an expert seminar, Moscow, on April 3–4, 2000 – Moscow: SOES, 96–99.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТА МЕХАНІЗМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Л. Я. Буріма

Анотація. В умовах ринкової економіки особливого значення й актуальності набувають питання, пов'язані з розвитком промислового підприємства при динамічній зміні зовнішнього середовища. Відсутність раціональної виробничої системи і методології екологічного управління не тільки здатна перешкодити розвитку підприємства, але й призвести до втрати завойованих на ринку позицій. Виробнича структура підприємства в умовах глобалізації повинна забезпечити високі фінансові та виробничі результати і витрати, зіставні або нижчі, ніж у конкурентів. Продукція та виробництво на таких підприємствах повинні відповідати не тільки високим технічним показникам, але й, найголовніше, відповідати вимогам ринку за якістю, у тому числі екологічним стандартам ISO 14000.

У статті розглянуто розвиток і вдосконалення системи екологічного менеджменту підприємства, що передбачає формування екологічно безпечного господарювання і забезпечує оптимальне співвідношення екологічних та економічних показників. СЕМ відіграє роль структури, в якій застосування підходів запобігання забрудненню набувають регулярного й систематичного характеру, а організаційні та управлінські рішення дають змогу значно скоротити нераціональне використання сировини і ресурсів. Ефективний менеджмент стає ключовою передумовою успішного функціонування промислового підприємства.

Ключові слова: екологічний менеджмент, навколишнє середовище, процесний підхід, екологічні аспекти організації, економічна ефективність природоохоронної діяльності, екологічна сертифікація, ефекти впровадження систем екологічного менеджменту

STRATEGY OF DEVELOPMENT AND MECHANISMS OF IMPROVEMENT OF SYSTEM OF ECOLOGICAL MANAGEMENT OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE IN THE CONTEXT OF GLOBAL AND NATIONAL TRENDS

L. Ya. Burima

Abstract. In the conditions of market economy the special importance and relevance are acquired by the questions connected with development of the

industrial enterprise at dynamic change of external environment. Lack of a rational production system and methodology of ecological management not only is capable to interfere with development of the enterprise, but also to lead to loss of the positions won in the market. The production structure of the enterprise in the conditions of globalization has to provide the high financial and production results and expenses comparable or below, than at competitors. Production and production at such enterprises have to correspond not only to high technical rates, but also the most important, conform to requirements of the market for quality, including environmental standards of ISO 14000.

In article from positions of the happening global and national changes development and improvement of system of ecological management of the enterprise providing formation of ecologically safe managing and providing an optimum ratio of ecological and economic indicators is considered. SEM plays a role of structure in which application of approaches of prevention of pollution accept regular and systematic character, and organizational and administrative decisions allow to reduce considerably irrational use of raw materials and resources. Effective management becomes the key prerequisite of successful functioning of the industrial enterprise.

Keywords: *environmental management, environment, process approach, environmental organizations, economic efficiency and environmental conservation activities, environmental certification, effects the introduction of environmental management systems*

УДК 330

УПРАВЛЕНИЕ ПЕРСОНАЛОМ АУДИТОРСКОЙ ФИРМЫ

С. М. БЫЧКОВА, доктор экономических наук, профессор
зав. кафедрой бухгалтерского учета и аудита

Санкт-Петербургский государственный аграрный университет
e-mail: smbychkova@mail.ru

О. В. КУЗЬМИНА, аспирант кафедры бухгалтерского учета и аудита
Санкт-Петербургский государственный аграрный университет

Аннотация. *Раскрыты вопросы планирования персонала, требующие систематического подхода, который включает: прогноз требований к личному составу, прогноз предложения человеческих ресурсов, привлечение трудовых ресурсов и контроль за их движением внутри фирмы, развитие требуемых навыков и способностей внутри фирмы. Для реализации этого подхода необходимо формирование системы управления персоналом, планирование кадровой работы, проведение маркетинга персонала, определение кадрового потенциала и потребности аудиторской фирмы в персонале. Технология управления персо-*

industrial enterprise at dynamic change of external environment. Lack of a rational production system and methodology of ecological management not only is capable to interfere with development of the enterprise, but also to lead to loss of the positions won in the market. The production structure of the enterprise in the conditions of globalization has to provide the high financial and production results and expenses comparable or below, than at competitors. Production and production at such enterprises have to correspond not only to high technical rates, but also the most important, conform to requirements of the market for quality, including environmental standards of ISO 14000.

In article from positions of the happening global and national changes development and improvement of system of ecological management of the enterprise providing formation of ecologically safe managing and providing an optimum ratio of ecological and economic indicators is considered. SEM plays a role of structure in which application of approaches of prevention of pollution accept regular and systematic character, and organizational and administrative decisions allow to reduce considerably irrational use of raw materials and resources. Effective management becomes the key prerequisite of successful functioning of the industrial enterprise.

Keywords: *environmental management, environment, process approach, environmental organizations, economic efficiency and environmental conservation activities, environmental certification, effects the introduction of environmental management systems*

УДК 330

УПРАВЛЕНИЕ ПЕРСОНАЛОМ АУДИТОРСКОЙ ФИРМЫ

С. М. БЫЧКОВА, доктор экономических наук, профессор
зав. кафедрой бухгалтерского учета и аудита

Санкт-Петербургский государственный аграрный университет
e-mail: smbychkova@mail.ru

О. В. КУЗЬМИНА, аспирант кафедры бухгалтерского учета и аудита
Санкт-Петербургский государственный аграрный университет

Аннотация. *Раскрыты вопросы планирования персонала, требующие систематического подхода, который включает: прогноз требований к личному составу, прогноз предложения человеческих ресурсов, привлечение трудовых ресурсов и контроль за их движением внутри фирмы, развитие требуемых навыков и способностей внутри фирмы. Для реализации этого подхода необходимо формирование системы управления персоналом, планирование кадровой работы, проведение маркетинга персонала, определение кадрового потенциала и потребности аудиторской фирмы в персонале. Технология управления персо-*

налом фирмы охватывает широкий спектр функций от приема до увольнения кадров.

Ключевые слова: *управление персоналом, кадровая политика, человеческие ресурсы, трудовые ресурсы, текучесть кадров*

Актуальность. Управление персоналом в аудиторской фирме – целенаправленная деятельность руководящего состава, а также руководителей и специалистов подразделений системы управления персоналом, которая включает разработку концепции и стратегии кадровой политики и методов управления персоналом.

Эта деятельность заключается в формировании системы управления персоналом, планировании кадровой работы, проведении маркетинга персонала, определении кадрового потенциала и потребности аудиторской фирмы в персонале. Технология управления персоналом фирмы охватывает широкий спектр функций от приема до увольнения кадров.

Она предусматривает информационное, техническое, нормативно-методическое, правовое и делопроизводственное обеспечение системы управления персоналом. Руководители и работники подразделений системы управления персоналом организации также решают вопросы оценки деятельности подразделений системы управления организации, оценки экономической и социальной эффективности совершенствования управления персоналом.

Цель исследования – акцентировать на том, что общей целью планирования человеческих ресурсов фирмы является сокращение риска переизбытка или недостатка работников с теми или иными требуемыми навыками и квалификацией.

Материалы и методы исследования. *Планирование персонала* – это приведение в соответствие предложения трудовых ресурсов, сформированного внутри фирмы и на рынке труда и потребности фирмы в этих ресурсах.

Цель планирования персонала – иметь людей с необходимой квалификацией на необходимых рабочих местах в нужное время. Планирование персонала требует систематического подхода, включающего:

- *прогноз требований к личному составу*, необходимых для реализации краткосрочных и долгосрочных целей фирмы (стратегия планирования человеческих ресурсов). Прогнозы основываются на целях организации (и возможных изменениях), существующем (и предполагаемом в ближайшем будущем) использовании человеческих ресурсов и внешних факторах, влияющих на спрос на труд (технология; расширение или сужение рынка; растущие требования, предъявляемые сотрудниками);

- *прогноз предложения человеческих ресурсов*, соответствующих потребностям фирмы, потенциальный и существующий объем труда;

- *привлечение трудовых ресурсов и контроль за их движением внутри фирмы* (условия найма, размер оплаты труда, сроки найма, продвижение по службе, межличностные отношения);

– *развитие требуемых навыков и способностей внутри фирмы* для увеличения возможностей персонала.

При прогнозе предложения человеческих ресурсов принимается во внимание утечка кадров (связанная с выходом на пенсию, увольнениями), продвижение по службе, производительность труда (загруженность персонала). Для этого потребуются следующая информация:

а) возрастная структура сотрудников (возможный выход на пенсию или возникновение новых семей);

б) оборот сотрудников за определенный период;

в) потенциал продвижения по службе, притязания сотрудников;

г) потенциал производительности трудовых ресурсов, структура ресурсов (возраст, образование, пол, навыки, рабочие часы, ставки оплаты);

д) потенциальное предложение новых трудовых ресурсов с требуемыми навыками и опытом из внешних источников (например, с рынка труда);

е) фирменные технологии.

Для сопоставления спроса и предложения на человеческие ресурсы в аудиторской фирме составляется ежегодный *Обзор состояния трудовых ресурсов*. Выявленные расхождения в количестве/предложении, возрасте, образовании требуемых ресурсов ликвидируются за счет применения целостной стратегии планирования человеческих ресурсов. Избыток или недостаток трудовых ресурсов, отражающийся в обзоре состояния трудовых ресурсов, может быть ликвидирован следующим образом.

Дефицит покрывается за счет:

1. Переводов и продвижения по службе, обучения и развития.

2. Найма новых сотрудников.

3. Сокращения текучести кадров за счет анализа ее причин, включая уровень заработной платы и условия труда.

4. Увеличения производительности труда и рабочей загрузки.

Избыток ликвидируется путем:

– снижения количества работников за счет естественной утечки кадров (или “ускоренной” утечки, спровоцированной снижением заработной платы, отказом от дополнительных льгот и других стимулов работы);

– ужесточения процедуры найма;

– сокращений (только в качестве крайней и тщательно продуманной меры).

Стратегия планирования персонала включает в себя разработку:

а) политики оплаты труда и условий найма;

б) процедур найма;

в) политики продвижения по службе;

г) политики в области обучения;

д) политики производственных отношений.

Также в рамках данной стратегии разрабатываются конкретные планы и руководства по оплате и производительности труда, управлению

и карьерному росту, организации и спецификации работы, найму и сокращениям, обучению.

План персонала

План персонала составляется на основе анализа требований к сотрудникам, с учетом производительности труда и затрат. Он включает в себя:

1. План найма на работу (количество и квалификация людей и, если необходимо, процедура найма).

2. План обучения (количество сотрудников, которым необходимо обучение/ существующие потребности, программа обучения).

3. План переподготовки (программы по переводу сотрудников на другие должности, дополнительному обучению).

4. План по продуктивности (где и когда необходимо произвести сокращения, процедура отбора сотрудников, подлежащих сокращению и объявление им об этом; переподготовка и перемещение сотрудников, подлежащих сокращению; политика компенсационных выплат в связи с сокращением и т. п.).

5. План удержания работников (действия, направленные на сокращение нежелательной утечки кадров).

План персонала в идеале должен включать в себя бюджет, цели и стандарты, предусматривать распределение ответственности за исполнение плана и контроль (отчеты, отслеживание результатов). Отчеты по результатам применения плана предусматривают:

– сравнение фактического количества сотрудников, принятых на работу, уволенных, направленных на повышение с заложенным в плане количеством. Если фактические цифры намного превышают запланированные, может быть временно прекращен найм новых сотрудников. Если же фактические цифры слишком малы, необходимо активизировать процедуры найма, продвижения и методы удержания сотрудников;

– сравнение фактической оплаты труда, условий найма и обучения с запланированными. Объясняют ли расхождения повышенную текучесть кадров?

– периодический пересмотр и обновление самого плана (ежеквартально).

Текучесть кадров может измеряться различными способами, например:

Текучесть в процентах от общего числа работающих:

<u>Количество ушедших сотрудников</u> Среднее количество работающих сотрудников	*100 % = процент текучести кадров

Данный коэффициент обычно используется при оценке годового процента текучести. Недостатком этого метода является то, что он не отражает срок работы сотрудников, ушедших из фирмы. Вследствие

этого, становится невозможным определение количества сотрудников, работающих длительное время и величина “стабильной” рабочей силы.

Еще один показатель – показатель стабильности рабочей силы. При его расчете не учитываются сотрудники, отработавшие в фирме непродолжительный срок. Он отражает картину основных, значительных изменений в трудовых ресурсах.

Количество сотрудников, работающих 1 год и более * 100% = процент стабильности
Количество сотрудников, принятых на работу
в начале года

Текучесть кадров для аудиторской фирмы имеет как негативный, так и позитивный характер. Негативный характер:

а) текучесть кадров нарушает устоявшийся рабочий процесс, развитие карьеры. Многие руководители считают, что устоявшийся состав сотрудников обеспечивает стабильность, предсказуемость, что выгодным образом сказывается на эффективности и производительности труда. При потере работника, обычно проходит некоторое время, прежде, чем ему найдется замена и новый человек сможет освоиться на новом месте;

б) уход сотрудника может быть воспринят другими работниками, как знак неудовлетворенности работой, что может вызвать цепную реакцию;

в) высокая стоимость текучести кадров: расходы на найм и отбор персонала, обучение, возможные потери и просчеты из-за неопытности нового персонала.

Преимущества ее заключаются в следующем:

1. Привлечение новых людей со свежими идеями и взглядами, опытом решения различных проблем.

2. Создание возможностей для продвижения и успешной работы. При отсутствии текучести кадров молодые сотрудники и управленческий персонал столкнутся с проблемой долгой работы на одном и том же месте без продвижения, ожидая, пока кто-нибудь, стоящий выше на служебной лестнице, не уйдет на пенсию.

3. Возможность справляться с существующим на некоторых участках работ избытком рабочей силы без необходимости прибегать к сокращениям.

Текучесть кадров может быть тревожным сигналом, если:

- она выше, чем текучесть в других фирмах или отделах;
- она превышает показатели текучести за предыдущие периоды.

Иными

словами, ситуация ухудшается;

– расходы, связанные с текучестью кадров слишком высоки, хотя и сопоставимы с расходами на предотвращение текучести – предоставление работникам дополнительных льгот, услуг для того, чтобы удержать их в фирме.

С другой стороны, фирма может “смириться” с высокой текучестью, если это считается нормальным в данной сфере деятельности или на данном виде работы или если затраты на удержание работника выше, чем затраты на найм и обучение нового.

На текучесть кадров оказывают влияние:

а) состояние экономики и рынка труда. Если уровень безработицы высок и существуют трудности в поиске работы, текучесть снижается;

б) возрастная структура сотрудников;

в) стиль руководства фирмы, “климат”;

г) оплата и условия труда;

д) рабочая обстановка;

е) перспективы карьерного роста и обучение,

а также:

– болезни и несчастные случаи;

– образование новых семей, рождение детей;

– смена места жительства;

– уходы на пенсию.

Процедура найма и отбора сотрудников на работу

Целью найма и отбора является обеспечение аудиторской фирмы качественным и необходимым по количеству персоналом. Найм сотрудников представляет собой процесс поиска кандидатов внутри фирмы и на рынке труда. Отбор сотрудников – это отсеивание неподходящих кандидатов, выбор наиболее подходящего кандидата.

Анализ должности и составление должностных инструкций

Он представляет собой определение основных характеристик работы, ее составных частей и условий, в которых она выполняется. Результатом анализа является должностная спецификация – детальное описание видов деятельности (умственной или физической) и других факторов, необходимых для выполнения данной работы.

Анализ должности состоит из трех основных частей:

1. Идентификация должности.

2. Сбор информации об обязанностях, лимитах ответственности, квалификации сотрудника, который будет занимать эту должность.

3. Подготовка должностных инструкций.

Первым шагом в идентификации должности является составление списка всех должностей, имеющих в аудиторской фирме. Список составляют по отделам. Методы выяснения имеющихся должностей могут быть самыми разными – от получения данных отдела кадров до непосредственного изучения рабочего процесса и наблюдения за ним. Далее полученный список уточняется.

Анализ должности дает следующую информацию:

а) *первоначальные требования к работнику*: способности, квалификация, опыт работы, необходимое обучение;

б) *обязанности и ответственность*: физические аспекты работы (перемещения по городу, работа в офисе и т. п.), необходимость умственной деятельности, характеристика работы (рутинная работа или

требующая инициативы), сложные ситуации и/или неразрешимые вопросы, последствия небрежности и упущений, материальная ответственность, ответственность за сотрудников;

в) *окружающая обстановка и условия*: физические условия работы/защищенность (например, предельно допустимый уровень шума или температуры, степень риска и опасность, компенсации), рабочие часы, скользящий график работы, перспективы карьерного роста, выходные дни, дополнительные льготы, обеспечение питанием, спецодеждой и т. п.).

г) *социальные факторы*: размер отдела, работа в команде или индивидуальная, статус работы, степень контроля.

Характеристика необходимых личных качеств (должностная спецификация)

Она определяет тип человека, подходящего для данной конкретной работы: его характер, способности, образование, профессиональные качества, стремления в плане карьеры. Характеристику составляют на основе проведенного анализа должности и должностной инструкции. Она включает в себя оценку кандидата по следующим параметрам:

- физическая характеристика (опрятность, хорошая дикция, способность ясно выражать свои мысли и т. д.);
- образование и навыки (образование, профессиональные навыки и т. д.);
- умственные способности;
- способности (аккуратность в работе, быстрота выполнения заданий и т. п.);
- интересы (практические и социальные);
- поведение (дружелюбность, готовность прийти на помощь и т. п.);

Отбор сотрудников производится путем применения следующих методов:

1. Анкета.
2. Интервью.
3. Тестирование.
4. Аттестация сотрудников.

Оценка профессиональных и личностных качеств сотрудников

Для оценки квалификации аттестуемых работников применяются различные методы, а именно: социологическое исследование (анкетирование и интервьюирование), экспертная оценка и самооценка, тестирование, профессиональный экзамен.

Качества аттестуемых сотрудников различных должностных категорий укрупнено можно классифицировать по характеру и способу их выражения на следующие группы: профессиональные и личностные.

Первая группа качеств определяется такими показателями, как образование, стаж работы по специальности, ученая степень, курсы (или другие формы) усовершенствования знаний в области своей профессии (деятельности) и в смежных областях (экономика, психология, юриспруденция, управление, право и др.), научные труды и т. п.

Ко второй группе можно отнести, например, ответственность, работоспособность, умение организовывать и планировать свой труд, самостоятельность, творческую активность и инициативу, способность осваивать новые современные методы, а также способность принятия и подготовки решений в экстремальных ситуациях и т. д. Применительно к руководителям, сюда можно отнести такие характеристики, как умение справедливо распределить работу между сотрудниками, создать деловую и нормальную обстановку в коллективе, быть выдержанным и объективным; для специалистов – это умение контактировать с клиентами и коллегами при выполнении общей работы или задания, дисциплинированность и честность и др.

При аттестации учитываются также дополнительные условия и факторы, связанные с выполнением обязанностей временно отсутствующих работников, совмещением должностей, выполнением особо важной и срочной работы.

Процедура оценки квалификации деловых и личностных качеств осуществляется с использованием различных аналитических методов в рациональном их сочетании. Результаты оценок и социологических исследований для проведения аттестации руководителей и специалистов систематизируются, обобщаются и заносятся в форму.

Результаты исследования и их обсуждение. При выборе и обосновании конкретных показателей, по значениям которых можно судить о результатах труда, следует учитывать также условия, благоприятно сказывающиеся или, наоборот, негативно влияющие на результативность труда оцениваемого работника. Могут оказывать воздействие неблагоприятные условия труда и быта, психологический климат, отсутствие равномерной и полноценной загрузки или работы данного уровня квалификации; необъективные и необоснованные способы оценки и поощрения; ненормальные взаимоотношения в коллективе; нерабочая обстановка и др.

При оценке результатов труда, при прочих равных условиях, учитываются также такие факторы, как выполнение особо важной и срочной работы или задания. Помимо указанных выше показателей оценки трудового вклада в достижение конкретных результатов, важно учитывать также такой критерий, как отсутствие претензий со стороны смежных отделов и управлений, участвующих в выполнении одного задания или работы и осуществляющих совместные проекты.

Список литературы

1. Основы аудита (главы в учебнике) / [А. В. Газарян, Г. И. Козлова, В. В. Ковалев и др.]; под ред. Я. В. Соколова). – М. : Бухгалтерский учет, 2000.
2. Бычкова С. М. Ответственность в аудиторской деятельности : монография / С. М. Бычкова, Е. Ю. Итыгилова. – М. : Научная библиотека, 2014. – 203 с.
3. Бычкова С. М. Искажения бухгалтерской финансовой отчетности в аудите / С. М. Бычкова, Е. Ю. Итыгилова. – М. : Аудитор, 2014. – 213 с.
4. Бычкова С. М. Контроль качества аудиторской деятельности : монография / С. М. Бычкова, Е. Ю. Итыгилова. – М. : Научная библиотека, 2015. – 477 с.

References

1. Audit bases (heads in the textbook) / [A. V. Gazaryan, G. I. Kozlova, V. V. Kovalyov et al.] ; under the editorship of Ya. V. Sokolov (2000). – Moscow : Accounting.
2. Bychkova, S. M., Itygilova, E. Yu. (2014). Responsibility in auditor activity : monograph. – Moscow : Scientific library, 203.
3. Bychkova, S. M., Itygilova, E. Yu. (2014). Distortions of accounting financial statements in audit. – Moscow: Auditor, 213.
4. Bychkova, S. M., Itygilova, E. Yu. (2015). Quality control of auditor activity. : monograph. – Moscow : Scientific library, 477.

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ АУДИТОРСЬКОЇ ФІРМИ

С. М. Бичкова,
О. В. Кузьміна

Анотація. Розкрито питання планування персоналу, що потребують систематичного підходу, який містить: прогноз вимог до особового складу, прогноз пропозиції людських ресурсів, залучення трудових ресурсів і контроль за їх рухом усередині фірми, розвиток необхідних навичок та здатностей усередині фірми. Для реалізації цього підходу необхідне формування системи управління персоналом, планування кадрової роботи, проведення маркетингу персоналу, визначення кадрового потенціалу та потреби аудиторської фірми у персоналі. Технологія управління персоналом фірми охоплює широкий спектр функцій від прийому до звільнення кадрів.

Ключові слова: управління персоналом, кадрова політика, людські ресурси, трудові ресурси, плинність кадрів

PERSONNEL MANAGEMENT OF AUDITING FIRM

S. M. Bychkova,
O. V. Kuzmina

Abstract. In article questions planning of personnel which demands the systematic approach including are broken off: the forecast of requirements to staff, the forecast of the offer of human resources, attraction of a manpower and control of their movement in firm, development of the required skills and abilities in firm. Realization of this approach requires formation of a personnel management system, planning of personnel work, carrying out marketing of personnel, determination of personnel potential and requirement of auditor firm for personnel. The technology of human resource management of firm covers a wide range of functions from reception before dismissal of shots.

Keywords: human resource management, personnel policy, human resources, manpower, turnover of staff

ПСИХОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРТРЕТУ СУЧАСНОГО КООПЕРАТОРА ЯК СПОЖИВАЧА ПОСЛУГ КООПЕРАТИВУ

О. М. ВЕЛИЧКО,

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
e-mail: velychkoe@gmail.com

Цю статтю підготовлено в межах «Проекту розвитку зерноско-вищ та сільськогосподарських кооперативів в Україні» що впровад-жується за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ, між-народної торгівлі і розвитку Канади (DFATD) та виконується канадсь-кою неурядовою організацією СОКОДЕВІ (SOCODEVI), Канадською кооперативною асоціацією (ССА), Інститутом з досліджень та освіти для кооперативів і спілок Університету Шербрук (IRECUS) у партнер-стві з Дніпропетровською «Сільськогосподарською консультаційною службою» (СКС).

Анотація. Сучасні тенденції розвитку аграрного бізнесу на селі дедалі частіше орієнтуються на створення обслуговуючих кооперати-вів. Водночас, дослідження, спрямовані безпосередньо на членів коопера-тиву, майже не проводяться, кооперативи розглядають як цілісну організацію. Метою статті є визначення сутності і змісту поняття «психографічний портрет», використання методики психографічного аналізу та формування характеристик сучасного кооператора – члена сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу. Вивчення особи-востей портрету члена кооперативу дасть змогу розроблювати більш точні маркетингові стратегії з просування послуг кооперативу.

Проведене опитування в кооперативах різного галузевого спряму-вання та аналіз отриманих матеріалів із використанням маркетинго-вого підходу та психографічного аналізу дали змогу сформувати порт-рет сучасного кооператора. Отримана таким чином інформація роз-криває нові маркетингові можливості, дає змогу поліпшити маркетин-гову стратегію кооперативу та відповідає на запитання, на які послуги є попит та потреба, в яких обсягах та хто є цільовою аудиторією та як необхідно просувати на ринку послуги кооперативу. Психографічні профілі надають можливість створити групи однорідних сегментів, на основі яких можуть бути побудовані надійні моделі, які підвищать ефек-тивність маркетингових стратегій. Подальші дослідження за даним напрямом допоможуть доповнити та конкретизувати портрет сучас-ного кооператора й підвищити ефективність діяльності кооперативу в цілому.

Ключові слова: психографічне дослідження, портрет, кооператив, член кооперативу

Актуальність. Сучасні тенденції розвитку аграрного бізнесу на селі дедалі частіше орієнтуються на створення обслуговуючих кооперативів. Політика, яка проводиться з боку уряду та органів місцевого самоврядування, пропагує для селян вигідність об'єднання для отримання прибутку зі свого особистого чи фермерського господарства. Як дослідники, так і політики, розглядають кооператив загалом як цілісну структуру, не зосереджуючись на основних деталях, зокрема на тих, хто створює та керує кооперативом – його членах. Для них прописані правові норми, визначені в Законах України «Про кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію», але дослідження самих членів кооперативу, як його найважливішої складової, залишається поза достатньою увагою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями досліджень споживачів із використанням психографічного методу займалися такі вчені, як Дж. Сміт, Дж. Енджела, Д. Коллата, Р. Блекуелл, О. О. Клокар, О. С. Посипанова. Однак дослідження членів кооперативу, з точки зору психографічного аналізу, потребує глибокого вивчення.

Мета дослідження – визначення сутності й змісту поняття «психографічний портрет», використання методики психографічного аналізу та формування характеристик сучасного кооператора – члена сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу.

Матеріали і методи дослідження. Соціологічні опитування проводилися в листопаді – квітні 2015–2016 років серед членів кооперативів Дніпропетровської області. Для аналізу результатів використано метод побудови психографічного портрету споживача.

Результати дослідження та їх обговорення. Більшість закордонних прикладів розвитку кооперативного руху мають тривалу історію, сформований імідж на довіру від громади. В Україні ситуація кардинально відрізняється. У зв'язку з негативним бекграундом пострадянського минулого, сучасні кооперативи потребують інтеграції маркетингових підходів у своїй діяльності. Маркетинг для кооперативів – широка сфера практичної діяльності, націлена на розвиток діяльності кооперативу через підвищення задоволеності членів кооперативу послугами.

Маркетинг повинен вирішувати такі завдання: орієнтувати організацію на потреби своїх споживачів; підвищувати якість послуг; удосконалювати професіоналізм працівників; оптимізувати цінову та асортиментну політику; пропонувати методику моніторингу конкурентного середовища; здійснювати просування послуг; проводити маркетингові дослідження; формувати імідж та розроблювати і вдосконалювати фірмовий стиль організації.

Основна мета маркетингу – оптимізувати відповідність між потребами споживачів і можливостями організації в їх задоволенні та забезпечити реалізацію послуг. Для цього необхідно дослідити та оцінити свого споживача і з'ясувати його реальні потреби. Звідси можемо зробити висновок, що члена кооперативу можна розглядати як споживача, а сам кооператив є саме тією організацією, яка повинна вивчати свого споживача. Аргументами цього є: визначення ємкості ринку та долі кооперативу на

ньому; визначення моделі поведінки члена кооперативу, ступеня його задоволеності послугами; формування збалансованого асортименту послуг, які відповідають очікуванням членів кооперативу; формування стратегії й тактики ціноутворення; розробка ефективної програми просування послуг і комунікації з членами кооперативу; визначення лояльності членів кооперативу до продукту (послуг) та самого кооперативу; правильна оцінка і своєчасна корекція іміджу кооперативу.

Від розуміння нужди (бажання фінансової стабільності) і потреб (реалізувати вироблену продукцію за найвигіднішою ціною) залежить кількість постійних споживачів (членів кооперативу) і, відповідно, рівень розвитку кооперативу та прибутковості членів. Поведінку споживачів на будь-якому ринку, в тому числі на ринку послуг кооперативу, доцільно розглядати з точки зору маркетингового підходу, як такого, що найбільш адекватно відображує взаємовідносини всіх суб'єктів процесу споживання. Такий підхід побудований на аналізі реальної поведінки споживачів та виявленні основних її типів і закономірностей.

Маркетологи докладають максимум зусиль, щоб прийти до повного розуміння свого клієнта, і в цьому відношенні сегментація за демографічними ознаками дає їм частину ключових характеристик аудиторії. Також загальна схема включає сегментацію за поведінковими перевагами, географічними ознаками і психографічними особливостями [3, с. 170].

До демографічних ознак належать: вік, стать, рівень доходів, сімейний стан, національність. Географічні характеристики це: локальні, національні, регіональні й міжнародні. Поведінкові переваги оцінюються на основі характеру споживання та відношення до продукту. Психографічні особливості – це особистісні характеристики, цінності, погляди, інтереси, стиль життя.

Один зі зручних способів розуміння психографічних характеристик – порівняти їх з демографічними, які представляють собою статистичні дані, що стосуються всього соціуму та окремих його груп [1].

Демографічні дані можуть тільки показати, хто ваш споживач, але не можуть дати відповідь, чому він споживає. Демографічні дані достатньо легко зібрати, оскільки вони являють собою конкретні цифри – матеріальні, часто навіть фізичні характеристики, а психографічні особливості, навпаки, являють собою більш складну, абстрактну інформацію. Психографія дивиться вглиб і розкриває внутрішні мотивації клієнта, орієнтуючись на його спосіб життя.

Психографічне дослідження – це кількісний метод оцінки суб'єктивних даних, а демографічне – кількісний метод оцінки фактичної інформації. Іншими словами, демографіка оперує об'єктивними даними, психографія – інформацією суб'єктивного характеру.

Деякі ранні спроби сегментації способу життя були «запозичені» у стандартних психологічних методик (часто використовуються для вимірювання патології або особистісних розладів) і вони намагалися зв'язати бали за цими тестами з використанням продукту. Як і слід було очікувати, такі зусилля, значною мірою, призводили до розчарування: ці

тести не були призначені для ув'язки повсякденної діяльності та споживання й мало пояснювали поведінку придбання. Цей метод є більш ефективним, коли змінні, що включені, більш тісно пов'язані з реальною споживчою поведінкою.

На основі психографії було розроблено модель AIO (активність, інтереси, точка зору), яка визначає діяльність, інтереси й думки споживача. З отриманих даних складається портрет споживача. Взаємозв'язок демографічних і психологічних змінних зі стилем життя, сприйняттям себе і купівельною поведінкою (рис. 1). При такому підході у маркетинговій діяльності акцентують на елементи стилю життя, і, меншою мірою, на характеристики продукту [4, с. 247].

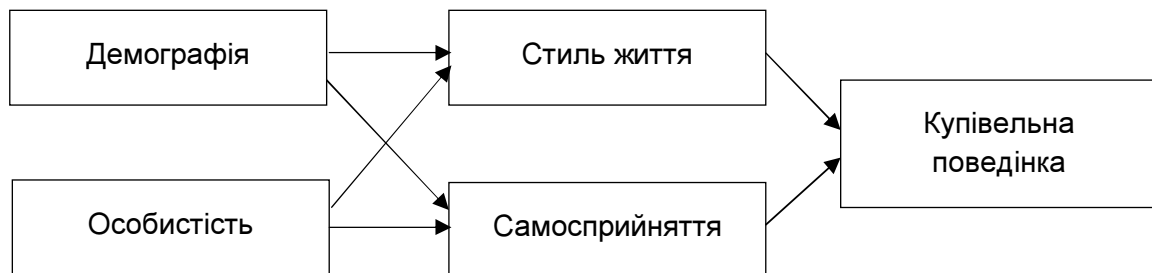

Рис. 1. Схема впливу складових елементів портрету споживача на купівельну поведінку

Психографічне дослідження може набувати різних форм:

1. Профіль способу життя розглядається для елементів, які диференціюються між користувачами і не є користувачами продукту.
2. Профіль конкретного продукту ідентифікує цільову групу, а потім описує цих споживачів за релевантними розмірами продукції.
3. Загальна сегментація способу життя використовує велику вибірку респондентів на однорідні групи на основі подібності їх загальних переваг.
4. Сегментація конкретних продуктів визначається питанням до категорії продукту.

У 70-х роках XX ст. американські вчені Дж. Енджела, Д. Коллата, Р. Блекуелл видали підручник «Поведінка споживачів» і саме вони змінили акценти з концентрації на сегментації ринку і перенесли їх на вивчення процесу прийняття рішень.

Посипанова О. С. визначає метод «психографія» як кількісні, або з додаванням якісних, дослідження, які дають можливість виявити групи споживачів будь-якого товару або групи товарів на основі психологічних характеристик (цінностей, відношення, мотивів, потреб). Іншими словами, психографія – це виокремлення груп споживачів на основі психологічних характеристик і складання психологічних портретів цих груп [7, с. 77].

У психографії кожен тип споживача описується виходячи з трьох груп характеристик [1]:

- а) психологічні особливості споживчої поведінки або споживчого відношення (ціннісні, мотиваційні);

б) соціальні особливості типу – вікові, гендерні, фінансові, сімейні характеристики, загальні для представників типу;

в) психологічний портрет типу – загальні психологічні особливості типу, що не стосуються споживання.

Відзначимо, що соціологічні типології споживачів в маркетингу були актуальними в 50–60-ті роки, коли маркетинг тільки зароджувався. На сьогодні вирішальну роль відіграють індивідуальні та особисті споживчі характеристики. Усвідомлення цих особливостей приводить багатьох дослідників до спроб психологізувати маркетингові концепції. До психологічних детермінантів відносять увагу, сприйняття, пам'ять, знання, цінності та інші прояви [7, с. 77].

Клокар О. О. в проведеному соціологічному обстеженні для виявлення ініціаторів сільськогосподарської кооперації в аграрному секторі економіки виокремив такі основні риси і характеристики: стать, вік, стан здоров'я, сімейний стан і склад сім'ї, освіта, освітньо-кваліфікаційний рівень, досвід роботи, умови та оплата праці, володіння навичками роботи з ЕОМ, відповідальність, лідерські якості тощо.

Респондентам було запропоновано оцінити кожен із зазначених рис, виходячи з важливості, і виразити це в бальній оцінці в діапазоні від 1 (мінімум) до 50 (максимум) балів.

Результати соціологічної оцінки лідерських рис і характеристик селян – ініціаторів створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів окремими категоріями сільського населення Київської області істотно відрізняються. Більшість керівників встановили достатньо високі вимоги щодо якісних параметрів вищезгаданих селян-ініціаторів та їх трудової діяльності, зокрема щодо: статі, віку, професійно-кваліфікаційного рівня, досвіду роботи, відповідальності, освіти.

Більш детальне ознайомлення з вимогами керівників дало змогу встановити бажаний, на їх погляд, «портрет» найкращого претендента на очолення ініціативної групи щодо створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, якому вони б віддали перевагу. Так, це має бути чоловік віком 25–35 років, з професією, кваліфікацією, яка відповідає специфіці цієї діяльності, зі стажем керівної роботи в аграрному секторі економіки (бажано в кооперативі) не менше, ніж 3 роки, що має почуття відповідальності за доручену справу і не має згубних звичок (алкоголізм, наркоманія, куріння). Саме ці якості набрали максимальну кількість балів.

До того ж, керівники господарств хотіли б, щоб претендент на очолення вищезазначеної групи мав відповідну освіту і володів комп'ютером. При цьому допускається середній рівень здоров'я, і практично не впливає на працевлаштування його сімейний стан та вимоги до умов праці й заробітку. Разом з тим, вимоги голів сілрад до оцінки лідерських рис і характеристик селян – ініціаторів створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів дещо нижчі. Тобто, вищезазначена ситуація свідчить про необхідність залучення до розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації молодих і висококваліфікованих кадрів [КЛОКАР].

За оперативною інформацією структурних підрозділів агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій, станом на 01.01.2016 р., зареєстровано 1026 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК).

Упродовж 2010 –2015 років кількість обслуговуючих кооперативів зросла на 377 одиниць, або на 36,8%. Із загальної кількості зареєстрованих СОК реально здійснюють господарську діяльність лише 564 або 54,9%.

Із загальної кількості діючих СОК молочарських – 156 (27,6%), з обробітку землі та збирання врожаю – 153 (27,1%), м'ясні – 17 (3,0%), плодоовочеві 67 (11,8 %), зернові – 36 (6,43%) та з надання інших послуг – 135 (23,9 %).

За результатами проведеного нами в листопаді – квітні 2015–2016 років соціологічного опитування споживачів послуг сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів Дніпропетровської області, було сформовано психографічний портрет сучасного кооператора. До вибірки увійшли 70 респондентів – члени двох кооперативів області. Дослідження проводилося шляхом анкетного опитування та інтерв'ю. Питання в опитувальниках формувалися таким чином, щоб співвіднести основні демографічні, географічні та психографічні характеристики споживачів з їх рівнем участі та користування послугами кооперативів. Для більш детального дослідження мотивів споживачів послуг кооперативів, ми провели дослідження в кооперативах різної спеціалізації – зернового та молочного спрямування.

Результати аналізу свідчать, що найбільший відсоток опитаних проживають в тих населених пунктах, де зареєстровані кооперативи та знаходяться головні офіси.

Критеріями для аналізу демографічних особливостей типу було обрано такі: вік, стать, сімейний стан, рівень освіти та кількість дітей у сім'ї. Результати свідчать, що переважна більшість членів кооперативу – люди у віці від 41 до 65 років, одружені, мають у середньому двоє дітей та середній рівень освіти. Залежно від галузевої спрямованості, стать членів кооперативу варіює. Для кооперативів молочного спрямування даний опис характеризує жінку-членкиню кооперативу, яких є більшість. У кооперативі зернового спрямування обрані демографічні характеристики описують чоловіка – члена кооперативу.

Для аналізу психографічних характеристик було обрано такі критерії: досвід перебування на керівних посадах, участь у громадських організаціях, мотиви та ініціативність вступу до кооперативу, очікувані вигоди від вступу до кооперативу, інтереси (хоббі), джерело отримання доходу.

За результатами психографічного аналізу було сформовано наступний портрет: член кооперативу – це особистість, яка більшою мірою схильна до роботи в команді, але може виявити лідерські здібності, готова відстоювати свою громадську позицію, є творчою та ініціативною в питанні вступу до кооперативу. Основним мотивом для нього є отримання справедливої та вигідної ціни за вироблену продукцію (для членів

кооперативів зернового спрямування одним із головних мотивів є також питання зберігання виробленої продукції). Отримання доходів від виробництва продукції сільського господарства – основне джерело для сучасного представника кооперативу.

Висновки і перспективи. Одна з причин того, що маркетологи погано розбираються в психографії, є складність методики та суб'єктивність оцінки результатів. Це потребує часу, зусиль, чесного дослідження й творчого підходу до подання результатів. Крім того, мотивації та стимули цільової аудиторії теж не завжди конкретні.

Однак, отримана таким чином інформація, розкриває нові маркетингові можливості. Незважаючи на деяку нестабільність, з точки зору глибини розуміння, вона є цінною, оскільки дає можливість поліпшити маркетингову стратегію кооперативу та відповідає на запитання, на які послуги є попит та потреба, в яких обсягах та хто є цільовою аудиторією та як необхідно просувати на ринку послуги кооперативу. Психографічні профілі надають можливість створити групи однорідних сегментів, на основі яких можуть бути побудовані надійні моделі, які підвищують ефективність маркетингових стратегій.

Подальші дослідження за даним напрямом допоможуть доповнити та конкретизувати портрет сучасного кооператора й підвищити ефективність діяльності кооперативу в цілому.

Список літератури

1. 3 Psychographic Gems You MUST Find Out About Your Customers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://blog.crazyegg.com/2015/09/14/3-psychographic-gems/>
2. Consumer Behaviour. A European Perspective / M. Solomon, G. Bamossy, S. Askegaard, M. Hoog., 2006. – 731 с. – (Third edition).
3. How to Build Your Psychographics: What Every Conversion Optimizer Needs to Know [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.jeremysaid.com/blog/psychographics/>
4. Marketing / D. Grewal, M. Levy, S. Lichti, A. Persaud. – Toronto: McGraw-Hill Ryerson Higher Education, 2012.
5. McDaniel C. Marketing Research / C. McDaniel, R. Gates. – Wiley, 2011. – 736 с. – (9 edition).
6. Клокар О. О. Сільськогосподарська кооперація в Україні: ретроспективний та перспективний аналіз ефективного розвитку //Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/simpoz3/48.pdf>
7. Посыпанова О. С. Экономическая психология: психологические аспекты поведения потребителей : монография / О. С. Посыпанова. – Калуга : КГУ им. К. Э. Циолковского, 2012. – 296 с.
8. Протягом 2010–2015 рр. кількість обслуговуючих кооперативів зросла на 377 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dairynews.com.ua/news/protyagom-2010-2015-rr-k-lk-st-obslugovuyuchikh-ko.html>

References

1. 3 Psychographic Gems You MUST Find Out About Your Customers [Electronic resource]. – Available at : <https://blog.crazyegg.com/2015/09/14/3-psychographic-gems/>.
2. Consumer Behaviour (2006). A European Perspective / M. Solomon, G. Bamossy, S. Askegaard, M. Hoog, 731. – (Third edition).
3. How to Build Your Psychographics: What Every Conversion Optimizer Needs to Know [Electronic resource]. – Режим доступа : <https://www.jeremysaid.com/blog/psychographics/>.
4. Marketing / D.Grewal, M. Levy, S. Lichti, A. Persaud (2012). – Toronto: McGraw-Hill Ryerson Higher Education.
5. McDaniel C. Marketing Research (2011) / C. McDaniel, R. Gates. – Wiley, 736. – (9 edition).
6. Klokar O. O. Sil's'kogospodars'ka kooperaciya v Ukraini: retrospektyvnyj ta perspektyvnyj analiz efektyvnogo rozvytku [Agricultural cooperatives in Ukraine: a retrospective and prospective analysis of effective]. – Available at : <http://www.sworld.com.ua/simpoz3/48.pdf>.
7. Posypanova, O. S. (2012). Ekonomicheskaya psihologiya: psihologicheskiye aspekty povedeniya potrebitel'ey. (Economic Psychology: psychological aspects of consumer behavior) Kaluga: KGU im. K. Ye. Tsiolkovskogo, 296.
8. Protyagom 2010–2015 rr. kil'kist' obslugovuyuchykh kooperatyviv zrosla na 377 [During 2010–2015 yy. Number of service cooperatives increased by 377]. Available at : <http://www.dairynews.com.ua/news/protyagom-2010-2015-rr-k-lk-st-obslugo-vuyu-chikh-ko.html>.

ПСИХОГРАФИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПОРТРЕТА СОВРЕМЕННОГО КООПЕРАТОРА КАК ПОТРЕБИТЕЛЯ УСЛУГ КООПЕРАТИВА

Е. Н. Величко

Аннотация. *Современные тенденции развития аграрного бизнеса на селе все чаще ориентируются на создание обслуживающих кооперативов. В то же время, исследования, направленные непосредственно на членов кооператива, почти не проводятся, кооперативы рассматривают как целостную организацию. Целью статьи является определение сущности и содержания понятия «психографический портрет», использование методики психографического анализа и формирования характеристик современного кооператора – члена сельскохозяйственного обслуживающего кооператива. Изучение особенностей портрета члена кооператива позволит разрабатывать более точные маркетинговые стратегии по продвижению услуг кооператива.*

Проведенный опрос в кооперативах различной отраслевой направленности и анализ полученных материалов с использованием маркетингового подхода и психографического анализа позволили сформировать портрет современного кооператора. Полученная таким образом информация, раскрывающая новые маркетинговые возможности и отвечающая на вопрос, на какие услуги есть спрос и

потребность, в каких объемах и кто является целевой аудиторией и как необходимо продвигать на рынке услуги кооператива. Психографические профили дают возможность создать группы однородных сегментов, на основе которых могут быть построены надежные модели, способные повысить эффективность маркетинговых стратегий. Дальнейшие исследования по данному направлению помогут дополнить и конкретизировать портрет современного кооператора и повысить эффективность деятельности кооператива в целом.

Ключевые слова: психографические исследования, портрет, кооператив, член кооператива

PSYCHOGRAPHIC RESEARCH OF THE PORTRAIT OF CONTEMPORARY COOPERATOR AS A CONSUMER OF THE COOPERATIVE SERVICES

O. M. Velychko

Abstract: *Modern trends in the agricultural business in rural areas are increasingly oriented towards the establishment of service cooperatives. At the same time research is aimed directly at the co-op members are lacking, co-operatives are considered as a coherent organization. The aim of the article is to define the nature and content of the concept of "psychographic portrait", the use of methods of analysis and psychographic characteristics of the modern cooperative member. Study of co-op members for developing a portrait features enable to create more precise of marketing strategies to promote the services of cooperative.*

A survey in various types' cooperatives and analysis of the materials using a marketing approach and psychographic analysis allowed forming a portrait of modern cooperative member. The information obtained revealing new marketing opportunities, and answers the question: what services are in demand and the need, in what amounts, and who the target audience is and how to promote the services of the cooperative on the market. Psychographic profiles make it possible to create a group of similar segments, which are based on reliable models, which will improve the effectiveness of marketing strategies can be built. Further research in this area will help to complement and flesh out a portrait of a modern cooperative member and increase the effectiveness of the cooperative activities in general.

Keywords: *psychographic research, portrait, cooperative, cooperative member*

ОЦІНКА ВПЛИВУ ФАКТОРІВ НА ЗАЛУЧЕННЯ КОШТІВ ВІД КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

О. Д. ВИТВИЦЬКА, доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту інноваційної діяльності

В. М. КОРОБКА, аспірант*,
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: vod1010@ukr.net

Анотація. *Визначено економіко-математичну залежність факторів впливу на залучення коштів від реалізації інноваційної продукції аграрного сектору. Запропонована система включає збалансований перелік факторів, що підтверджується методологією багато факторного аналізу, які дають змогу об'єктивно визначити складові впровадження інноваційної продукції. Обґрунтовано рішення ряду принципів, які забезпечать ефективний розвиток та впровадження інновацій в аграрному секторі України.*

Ключові слова: *транспортна задача, інноваційна продукція, аграрний сектор, оцінка впливу факторів*

Актуальність. Суспільство постійно знаходиться у пошуку найбільш раціональних способів виробництва та моделей організації виробничої діяльності, які здатні підвищити продуктивність виробництва і скоротити витрати. Раціоналізація способів виробництва базується на впровадженні у виробничий процес нововведень або створення інноваційного виробничого процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи впровадження інноваційної продукції змістовно представлені в роботах В. Гееця, Б. Данилишина, Г. Доброва, С. Володіна, М. Маліка, В. Семиноженка, І. Топіхи, Л. Федулової; статистичному моделюванню соціально-економічних показників присвячені дослідження С. А. Айвазяна, О. Д. Витвицької, А. М. Єріної, М. І. Скрипниченко.

Мета дослідження – визначити економіко-математичну залежність факторів впливу на залучення коштів від комерціалізації інноваційної продукції аграрного сектору.

Матеріали і методи дослідження. У середині ХХ століття було створено спеціальний математичний апарат, під назвою "транспортна задача", яка об'єднує широке коло завдань з єдиною математичною моделлю. Дані завдання належать до завдань лінійного програмування і можуть бути вирішені симплексним методом. Однак матриця системи обмежень транспортної задачі настільки своєрідна, що для її рішення

---

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор О. Д. Витвицька

© О. Д. Витвицька, В. М. Коробка. 2016

розроблені спеціальні методи. Ці методи, як і симплексний метод, дають змогу знайти початкове опорне рішення, а потім, поліпшуючи його, отримати оптимальне рішення [1].

Результати дослідження та їх обговорення. Періодична залежність представляє загальний тип компонент часового ряду. Можна легко побачити, що кожне спостереження дуже схоже на сусіднє; додатково є повторювана періодична складова – це означає, що кожне спостереження також схоже на спостереження, що було в той самий час період назад [1, 7].

Для повної характеристики випадкового процесу недостатнім є його математичне очікування і дисперсія. Ще в 1927 р. Е. Е. Слуцький ввів для залежних спостережень поняття «пов'язаного ряду»: ймовірність виникнення на певному місці тих чи інших конкретних значень залежить від того, які значення випадкова величина вже отримала раніше чи буде отримувати пізніше [2, 5].

Критерій Дарбіна-Уотсона (Durbin, 1969) представляє собою розповсюджені статистичні методи, призначені для тестування наявності автокореляції залишків першого порядку після вирівнювання ряду або в регресійних моделях [2, 3, 5].

Для визначення економіко-математичної залежності впливу на освоєння інноваційної продукції визначено такі фактори: кількість агроформувань, в яких здійснювалось упровадження інновацій, од; апробовано розробок, од; кількість укладених договорів, од. на кінцевий результативний показник – залучено коштів до спецфонду, тис. грн. [4], підтверджується методологією багатофакторного аналізу.

Де, Y – залучено коштів до спецфонду, тис. грн.;

x_1 – кількість агроформувань, в яких здійснювалось упровадження інновацій, од;

x_2 – апробовано розробок, од;

x_3 – кількість укладених договорів, од.

Для розрахунку багатофакторної моделі використовуємо метод найменших квадратів, який прийнято знаходити за формулою (формула 1):

$$A = (X^T \times X)^{-1} \times X^T \times Y \dots\dots\dots(1)$$

де A – матриця факторів моделі;

Y – вектор залежної змінної;

X – матриця розміру 24×4 .

$$X = \begin{pmatrix} 1 & 118 & 27 & 289 \\ 1 & 6 & 13 & 10 \\ 1 & 26 & 56 & 49 \\ 1 & 8 & 31 & 0 \\ 1 & 20 & 29 & 31 \\ 1 & 27 & 16 & 35 \\ 1 & 18 & 27 & 13 \\ 1 & 10 & 13 & 52 \\ 1 & 11 & 38 & 10 \\ 1 & 33 & 8 & 41 \\ 1 & 13 & 7 & 7 \\ 1 & 33 & 28 & 12 \\ 1 & 3 & 2 & 3 \\ 1 & 5 & 9 & 0 \\ 1 & 3 & 9 & 0 \\ 1 & 7 & 11 & 28 \\ 1 & 8 & 8 & 30 \\ 1 & 3 & 11 & 3 \\ 1 & 152 & 147 & 380 \\ 1 & 30 & 50 & 42 \\ 1 & 5 & 18 & 8 \\ 1 & 17 & 17 & 5 \\ 1 & 20 & 14 & 17 \\ 1 & 17 & 14 & 68 \end{pmatrix}$$

X_{tr} – транспонована матриця розміром 4×24 , знайдена за допомогою функції: $f = \{\text{ТРАНСП (A 27: D 50)}\}$ у редакторі електронних таблиць MS Excel, яка набула вигляду:

$$X_{tr} = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 118 & 6 & 26 & 8 & 20 & 27 & 18 & 10 & 11 & 33 & 13 & 33 \\ 27 & 13 & 56 & 31 & 29 & 16 & 27 & 13 & 38 & 8 & 7 & 28 \\ 289 & 10 & 49 & 0 & 31 & 35 & 13 & 52 & 10 & 41 & 7 & 12 \end{pmatrix}$$

$$\begin{pmatrix} 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 3 & 5 & 3 & 7 & 8 & 3 & 152 & 30 & 5 & 17 & 20 & 17 \\ 2 & 9 & 9 & 11 & 8 & 11 & 147 & 50 & 18 & 17 & 14 & 14 \\ 3 & 0 & 0 & 28 & 30 & 3 & 380 & 42 & 8 & 5 & 17 & 68 \end{pmatrix}$$

$$X_{tr} \times X = \begin{pmatrix} 48 & 1186 & 1206 & 2266 \\ 1186 & 87786 & 66572 & 201600 \\ 1206 & 66572 & 69834 & 148444 \\ 2266 & 201600 & 148444 & 491846 \end{pmatrix}$$

$$(X_{tr} \times X)^{-1} = \begin{Bmatrix} 0,046013 & -0,00165 & -0,00058235 & 0,00064 \\ -0,00165 & 0,000319 & -3,8661E-05 & -0,00011 \\ -0,00058 & -3,9E-05 & 6,09399E-05 & 1,37E-07 \\ 0,00064 & -0,00011 & 1,37021E-07 & 4,48E-05 \end{Bmatrix}$$

$$(X_{tr} \times X)^{-1} \times X^{tr} = \begin{Bmatrix} 0,020 & 0,0034 & 0,001 & 0,014 & 0,015 \\ 0,002 & -0,001 & -0,0001 & 0,002 & 0,001 \\ -0,003 & -2,1E-05 & 0,0001 & -0,0001 & 0,0003 \\ 0,0004 & 0,0004 & -5,9688E-05 & -0,0002 & -0,0002 \\ 0,014 & 0,008 & 0,055 & 0,012 & 0,013 & 0,024 & -0,017 \\ -0,0001 & 0,0014 & -0,004 & -0,0001 & 0,004 & 0,001 & 0,006 \\ 0,0001 & 0,0003 & -0,001 & 0,001 & -0,001 & -0,006 & -0,0001 \\ -0,0008 & -0,0007 & 0,001 & -0,0001 & -0,001 & -0,005 & -0,0025 \\ 0,041819 & 0,032525 & 0,035824 & 0,045976 & 0,047353 & & 0,036578 \\ -0,0011 & -0,0004 & -0,00104 & -0,00296 & -0,00275 & & -0,00145 \\ -0,00058 & -0,00023 & -0,00015 & -0,00018 & -0,0004 & & -2,8E-05 \\ 0,00044 & 8,29E-05 & 0,000306 & 0,001114 & 0,001092 & & 0,0004 \\ -0,04716 & -0,00571 & 0,032 & 0,011 & 0,015 & 0,053 & \\ -0,00121 & 0,001 & -0,00164 & 0,002 & 0,002 & -0,004 & \\ 0,002 & 0,001 & 0,0003 & -0,0002 & -0,0005 & -0,0003 & \\ 0,0007 & -0,00082 & 0,0004 & -0,001 & -0,00083 & 0,001 & \end{Bmatrix}$$

Для визначення оцінки факторів впливу на отримання коштів від реалізації інноваційної продукції розроблено багатофакторну модель центрів наукового забезпечення агропромислових виробництв областей України (формула (2)):

$$Y_1 = -658,26 - 24,24 x_1 + 38,56 x_2 + 20,64 x_3, \quad (2)$$

Для визначення щільності зв'язку використаємо формулу (3):

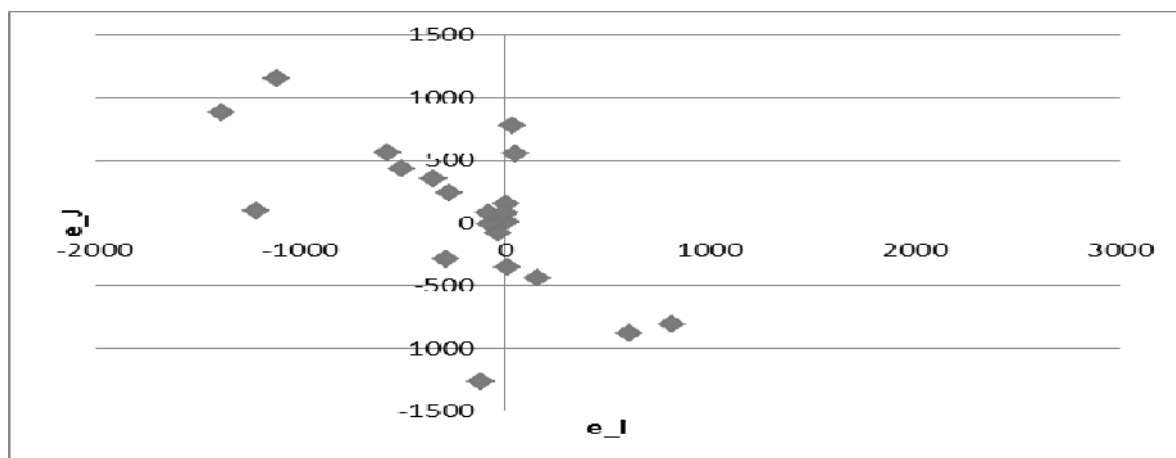
$$r = \frac{A^T X^T \times Y - n \times \bar{Y}^2}{Y^T \times Y - n \times \bar{Y}^2} \quad (3)$$

де $0 \leq r \leq 1$; чим $r \rightarrow 1 \Rightarrow$, тим більша тіснота зв'язку.

Коефіцієнт множинної кореляції, який дорівнює 0,84, характеризує високу тісноту впливу означених факторів на результат. Коефіцієнт детермінації 0,72 – вказує на адекватність побудови моделі. Перевірку моделі на адекватність проводимо за тестом Дарбіна – Уотсона, яку розраховують за формулою (4):

$$d = \frac{\sum_{t=2}^n (e_t - e_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^n e_t^2} \quad (\text{доведено, що } 0 < d < 4) \quad (4)$$

Оскільки в нашому випадку F більше від F_t табличного, то модель адекватна (див. рисунок).

Автокореляція

На основі розрахованої моделі ми визначили параметри розрахункової величини. Шляхом зіставлення фактичної величини з розрахунковою ми визначили коефіцієнти залучення коштів до спецфонду. З одержаного рівняння регресії випливає, що з трьох факторів, які увійшли в модель, два позитивно впливають на результативну ознаку. Результати дослідження наведені в табл. 1.

1. Рівень залучення коштів до спецфонду

Центри наукового забезпечення АВП областей	Фактична величина, одиниць	Розрахункова величина, одиниць	Відношення фактичної величини до розрахункової, у коефіцієнтах
1	2844	1824,57	1,55
2	34	1244,67	0,03
3	764	1880,77	0,41
4	0	0	0
5	1429	614,06	2,32
6	30	25,44	1,18
7	224	214,51	1,04
8	325	672,14	0,48
9	196	189,05	1,03
10	581	422,35	1,37
11	24	310,16	0,07
12	22	596,10	0,04
13	39	49,24	0,79
14	290	235,68	1,23
15	40	80,00	0,50
16	20	294,42	0,06
17	40	74,48	0,53
18	0	117,44	0
19	3131	4511,73	0,69

20	904	1408,18	0,64
21	4	79,54	0,05
22	310	392,47	0,78
23	364	365,26	0,99
24	2120	3966,53	1,62

Методом групування підтверджується вплив управлінського потенціалу на рівень грошових надходжень від комерціалізації інноваційної продукції аграрного сектору від 1 до 3 групи центрів (табл. 2)

2. Рівень грошових надходжень від комерціалізації інноваційної продукції аграрного сектору в центрах наукового забезпечення агропромислових виробництв областей України

Групи центрів за рівнем грошових надходжень від комерціалізації інноваційної продукції, тис. грн, у коефіцієнтах	Кількість центрів у групі	У середньому по групі центрів		
		Фактична величина грошових надходжень від комерціалізації інноваційної продукції, тис. грн	Розрахункова величина грошових надходжень від комерціалізації інноваційної продукції, тис. грн	Коефіцієнт грошових надходжень від комерціалізації інноваційної продукції
I. до 0,58	11	115,72	475,65	0,19
II. 0,59 – 1,16	7	738,28	1018,57	0,85
III. 1,17 – 1,74	5	1173	1284,94	1,39
IV. Понад 1,75	1	1429	1314,06	2,32
У середньому	24	864	1023,31	1,19

За результатами дослідження визначено, що, зі збільшенням апробації розробок на 1 одиницю, залучається коштів до спецфонду – 38,56 тис. грн, а зі збільшенням кількості укладених договорів на 1 одиницю, залучається коштів до спецфонду 20,64 тис. грн. Встановлено, що існує різний розмах варіації залучення коштів до спецфонду, який коливається від 0 в науковому центрі агропромислового виробництва Донецької області до 2,32 у центрі наукового забезпечення агропромислового виробництва Житомирської області, що дає можливість зробити висновок про ефективність впровадження інновацій.

Висновки і перспективи. Аграрний сектор України займає провідні позиції з економіки країни протягом останніх років, забезпечуючи розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки. Комерційна реалізація інновацій виступає як потенційна властивість, для досягнення якої потрібні певні зусилля. Для ефективного розвитку та зниження ризику від впровадження інновацій в аграрному секторі необхідно дотримуватися певних принципів:

- потужність, структура та фінансові можливості аграрного сектору повинні сприяти інноваційним процесам;
- сільське господарство повинно мати достатній запас «ноу-хау» відповідних технологій щодо потенційного споживача;
- постійний обмін інформацією зі споживачами та експертами для своєчасного визначення нових потреб;
- нова продукція повинна відрізнятися від конкурентних аналогів;
- інновації, джерелами яких був ринок, мають більший успіх.

Список літератури

1. Айвазян С. А. Прикладная статистика и основы эконометрики / С. А. Айвазян, В. С. Мхитарян. – М. : ЮНИТИ, 1998. – 1022 с.
2. Куфель Т. Эконометрика. Решение задач с применением пакета программ GRETЛ / Т. Куфель. – М. : Горячая линия – Телеком, 2007. – 200 с.
3. Adkins C. Using gretl for Principles of Econometrics/ C. Adkins, 3rd Edition Version 1.01/ Oklahoma State University // <http://www.learneconometrics.com/gretl.html>
4. Україна в цифрах у 2013 році. Статистичний збірник / [за ред. О. Г. Осауленка]. — К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2013. – 258 с.
5. Єріна А. М. Статистичне моделювання та прогнозування / А. Єріна. – К. : МБК. 2001. – С. 12–15.
6. Скрипниченко М. І. Моделі ендогенного економічного зростання в Україні / за ред. д-ра екон. наук М. І. Скрипниченко. – К. : Інститут економіки та прогнозування. – 2007. – 576 с.
7. Скрипниченко М. І. Інновації у розвитку людини та інформація освітніх технологій як чинника формування нової економіки України / М. І. Скрипниченко. – Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2002. – № 9. – С. 37–48.
8. Звіт про наукову діяльність НААН за 2010–2014 рр.

References

1. Ayvazyan S. A. (1998). Applied statistics and and econometrics, M.: UNITY, 1022.
2. Kufel T. (2007). Econometrics. Solving problems with the software package GRETЛ, Moscow: Hotline – Telecom, 200.
3. Adkins C. (2007). Using gretl for Principles of Econometrics/ C. Adkins, 3rd Edition Version 1.01/ Oklahoma State University // <http://www.learneconometrics.com/gretl.html>
4. Ukraine in numbers in 2013. Statistical Yearbook / [ed. O. H. Osaulenka]. – K. : Information and Analytical Agency, 258.
5. Yerina A. M. (2001). Statistical modeling and forecasting – K.: MBK, 12–15.
6. Skripnichenko M. I. (2007). Models of endogenous economic growth in Ukraine, ed. Dr. Econ. Science. – K. : Institute of Economics and prognostication, 576 p.
7. Skripnichenko M. I. (2002). Innovations in human development and information of educational technology as factors shaping the new economy of Ukraine // Herald of Ternopil Academy of National Economy, 9, 37–48.
8. Report NAAS scientific activities for 2010–2014.

**МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ
«ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ»**

Ю. Д. ВІТКО, аспірант*

Полтавська державна аграрна академія

e-mail: YuliyaVitko@gmail.com

Анотація. Ефективне здійснення та управління зовнішньоекономічною діяльністю актуалізує питання систематизації та узагальнення існуючих наукових підходів, уточнення змісту, сфери й умов виконання цієї категорії. Метою дослідження є уточнення поняття зовнішньоекономічної діяльності на підґрунті визначення переліку ключових ознак цієї діяльності. Як метод дослідження застосовано метод морфологічного аналізу.

У статті розглянуто підходи до визначення сутності поняття «зовнішньоекономічна діяльність», на множинність яких вплинула його багатовекторність та складність, суб'єктивність розуміння цього питання серед науковців. На основі морфологічного аналізу визначень поняття «зовнішньоекономічна діяльність» складено перелік ознак, які згруповано в такі блоки: ключова характеристика поняття, суб'єктний склад, мета, рівень та місце здійснення, механізм реалізації, умови функціонування та форми здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

За допомогою побудови матриці образів досліджуваного поняття визначено найбільш типові – ключові ознаки здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Сформульовано уточнене визначення поняття зовнішньоекономічної діяльності, з точки зору специфічного виду господарської діяльності, пов'язаного з функціонуванням та взаємодією суб'єктів на міжнародному рівні. Подальші дослідження за проблемою можуть стосуватися питання формування організаційно-економічної моделі розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, теоретичним підґрунтям якої буде уточнена сутність дослідженого поняття.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність підприємств, морфологічний аналіз, ключові ознаки

Актуальність. Поглиблення процесів взаємозв'язку та взаємодоповнюваності національних економік, створення міжнародних господарських комплексів усередині країни та пришвидшення темпів міжнародного обміну є характерними рисами сучасного розвитку економіки. Зовнішньоекономічна діяльність є важливим фактором залучення національного виробництва до єдиного світогосподарського простору, відкриваючи перед вітчизняними підприємствами сприятливі перспективи для розвитку й підвищення їх конкурентоспроможності. Разом з цим, ефективне здійснення та управління зовнішньоекономічною

---

*Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент О. А. Галич

діяльністю неможливе без чіткого розуміння сутності даного поняття, що актуалізує питання систематизації та узагальнення існуючих наукових підходів, уточнення змісту, сфери та умов використання цієї категорії, що у підсумку визначає об'єктивну передумову проведення дослідження за вказаним напрямом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню зовнішньоекономічної діяльності підприємств присвячено чимало наукових праць учених-економістів, зокрема, Т. В. Шталь, Ж. С. Зосимової [2], В. Т. Венцель [3] та інших. У цих працях, серед іншого, авторами вирішуються питання теоретичного характеру, а саме: визначаються теоретико-методичні засади розвитку зовнішньоекономічної діяльності, узагальнюються теоретичні підходи до розуміння сутності, видів та форм зовнішньоекономічної діяльності. Теоретичним підґрунтям розкриття сутності поняття «зовнішньоекономічна діяльність» крім праць вітчизняних та іноземних вчених, можна вважати також науково-довідкову економічну літературу та нормативно-правові документи, в яких наводиться категорійне визначення термінів і понять. Однак, на основі аналізу зазначених джерел можна зробити висновок про багатовекторність, складність та неоднозначність у трактуванні поняття зовнішньоекономічної діяльності, що зумовлює актуальність подальшого наукового дослідження.

Мета дослідження – уточнення поняття зовнішньоекономічної діяльності на підґрунті визначення переліку ключових ознак цієї діяльності.

Матеріали і методи дослідження. Задля уточнення поняття зовнішньоекономічної діяльності підприємств, виявлення схожих та відмінних рис у визначеннях різних авторів, було застосовано метод морфологічного аналізу, особливість якого полягає в знаходженні способу розв'язання поставленої проблеми шляхом виокремлення та комбінування основних структурних елементів, що дає змогу систематизувати різноманітні варіанти вирішення певного завдання та обрати найбільш доцільні з них. Однією з основних переваг методу морфологічного аналізу є те, що він дає змогу розглядати не тільки існуючі об'єкти, але й, за рахунок комбінування їх ознак, створювати нові, гіпотетично можливі об'єкти [1, с. 7].

Результати дослідження та їх обговорення. Загальне відбиття сучасних поглядів щодо розуміння терміна «зовнішньоекономічна діяльність» наведено в табл. 1.

1. Підходи до трактування терміна «зовнішньоекономічна діяльність»*

Автор підходу	Трактування терміна «зовнішньоекономічна діяльність»
Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Гордієнко Д. Д., Бутинець Ф. Ф.	Діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами.

Азріліян А. Н., Райзберг Б. А., Мочерний С. В.	Одна зі сфер економічної діяльності держави, підприємств, фірм, тісно пов'язана із зовнішньою торгівлею, експортом та імпортом товарів, іноземними кредитами та інвестиціями, здійсненням спільних із іншими країнами проектів.
Господарський Кодекс України	Господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та/або робочою силою.
Покровська В. В.	Сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних та оперативно-комерційних функцій експортно-орієнтованих підприємств із урахуванням обраної економічної стратегії, форм та методів роботи на ринку іноземного партнера.
Федорець Л. М.	Сукупність видів діяльності суб'єктів господарювання усіх форм власності, спрямованих на організацію взаємодії із зарубіжними партнерами та контрагентами з метою отримання прибутку.
Дроздова Г. М.	Сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних та оперативно-комерційних функцій підприємства, пов'язаних із його виходом на зовнішній ринок та участю в зовнішньоекономічних операціях.
Машталір Я. П.	Сукупність зовнішньоекономічних операцій у сфері господарської діяльності, які здійснює підприємство з метою отримання прибутку через створення та реалізацію конкурентних переваг унаслідок виходу на світовий ринок.
Паска І. М.	Система зі своїми специфічними організаційно-економічними та правовими механізмами функціонування, а також складова єдиного народногосподарського комплексу.
Фатенок-Ткачук А. О.	Система міжнародних економічних відносин, які виникають між суб'єктами господарювання країн світу внаслідок виробництва, обміну й споживання товарів, послуг та ідей в умовах необмеженості потреб та ресурсів і на основі міжнародного поділу праці, унаслідок виходу за межі національних господарств із метою максимізації прибутку (як явище); складний ланцюг дій – від пошуку (зародження) підприємницької ідеї до її втілення в конкретний проект, який забезпечує виготовлення товарів, виконання роботи та надання послуг, конкурентоспроможних на міжнародних ринках (як процес).
Економічна енциклопедія	Форма торгівельно-економічної міжнародної діяльності держави, організацій, установ усіх форм власності, пов'язана з експортом та імпортом товарів, послуг, реалізацією спільних проектів, утворенням спільних виробничих, торгівельних, транспортних структур із участю міжнародного фінансового капіталу, кредитів, інвестицій. Передбачає відкритий характер економіки, інтеграцію її в міжнародну торгівельно-економічну систему, в міжнародні регіональні й товарні ринки.

*Джерело: складено автором за даними джерел: [2, с. 134; 3, с. 44].

Аналіз визначень поняття «зовнішньоекономічна діяльність» дав змогу ідентифікувати, умовно виокремити та систематизувати ключові елементи структури досліджуваної категорії – морфологічні ознаки, які виступають складовими компонентами визначення (табл. 2). Їх варіанти позначено як Z_j .

Залежно від підходу до розгляду тих, чи інших ознак досліджуваного поняття, було здійснено групування ознак у такі блоки: ключова характеристика поняття, суб'єктний склад, рівень, мета та місце здійснення, механізм реалізації, умови функціонування та форми здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

2. Ознаки поняття «зовнішньоекономічна діяльність»*

	<i>1. Ключова характеристика</i>		<i>4. Мета здійснення</i>
	1.1. Складова частина (форма):	Z_{18}	4.1. Максимізація прибутку
Z_1	1.1.1 економічної діяльності	Z_{19}	4.2. Окремо не виділяється
Z_2	1.1.2 господарської діяльності		<i>5. Місце здійснення</i>
Z_3	1.1.3 торгівельно-економічної міжнародної діяльності	Z_{20}	5.1. Ринок:
Z_4	1.1.4 єдиного народногосподарського комплексу	Z_{21}	5.1.1 зовнішній
Z_5	1.2. Сукупність видів діяльності	Z_{22}	5.1.2 як внутрішній, так і зовнішній
	1.3. Система:		5.2. Потреба перетинання митного кордону, вихід за межі національних господарств
Z_6	1.3.1 специфічна		<i>6. Механізм реалізації</i>
Z_7	1.3.2 підпорядкована загальнонаціональним цілям	Z_{23}	6.1. Включення до міжнародного поділу праці та міжнародної кооперації
Z_8	1.4. Економічне явище	Z_{24}	6.2. Встановлення зовнішньоекономічних зв'язків унаслідок формування та розвитку зовнішньоекономічних відносин
Z_9	1.5. Процес		6.3. Інтеграція в міжнародну торгівельно-економічну систему, в міжнародні регіональні і товарні ринки
Z_{10}	1.6. Сукупність зовнішньоекономічних операцій	Z_{25}	6.4. Участь у міжнародному обміні товарами, капіталом, ресурсами, об'єктами інтелектуальної власності
Z_{11}	1.7. Сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій		
Z_{12}	1.8. Заходи і дії від пошуку (зародження) ідеї до її втілення в конкретний проект	Z_{26}	
	<i>2. Суб'єктний склад</i>		<i>7. Умови функціонування</i>
	2.1. Суб'єкти:	Z_{27}	7.1. Необмеженість потреб та обмеженість ресурсів
Z_{13}	2.1.1 господарські суб'єкти України та інших країн світу		7.2. Створення та реалізація конкурентних переваг
Z_{14}	2.1.2 іноземні партнери та контрагенти різних країн	Z_{28}	7.3. Відкритий характер економіки
Z_{15}	2.2. Враховуються	Z_{29}	7.4. Врахування нормативно-
		Z_{30}	

	взаємовідносини (взаємозв'язок, співпраця) між суб'єктами		правових та організаційних умов функціонування
	<i>3. Рівень здійснення</i>		
Z_{16}	3.1. Рівень винятково виробничих структур (фірм, підприємств, об'єднань і т.д.) - категорія мікрорівня	Z_{31}	7.5. Врахування обраної стратегії, форм та методів роботи на ринку
			<i>8. Форми здійснення</i>
Z_{17}	3.2. Суб'єкти господарювання (3.1) включаючи держави (країни) – категорія макrorівня	Z_{32}	8.1. Зовнішня торгівля
		Z_{33}	8.2. Експорт – імпорт
		Z_{34}	8.3. Іноземні кредити та інвестиції
		Z_{35}	8.4. Спільні проекти (спільні структури)

*Джерело: складено автором за даними джерел: [2, с. 134; 3, с. 44].

Комбінації альтернатив морфологічних ознак утворюють низку варіантів опису досліджуваного об'єкта, за допомогою яких можна висловити міркування щодо сутності поняття кожного з досліджуваних джерел. Для цього, кожному авторському визначенню привласнюється позначення S_i , якому притаманна певна комбінація істотних ознак поняття (Z_j). Це дає змогу утворити матрицю образів досліджуваного поняття, де кожен елемент означає наявність або відсутність ознаки Z_j в аналізованому визначенні S_i . Значення елементів ключових характеристик визначається таким способом: якщо в досліджуваному i -ому визначенні поняття зовнішньоекономічної діяльності присутня j -та істотна ознака, то їй присвоюється 1 бал, в іншому разі – бали не присвоюються.

На основі підрахунку суми балів j -тої ознаки i -ї множини визначень доцільно виокремити найбільш типові (ключові) ознаки, тобто такі, які найчастіше вживаються для трактування поняття «зовнішньоекономічна діяльність». Результати розрахунків значень матриці образів визначень поняття «зовнішньоекономічна діяльність» свідчать, що найбільш типовими у визначеннях науковців серед виокремлених ознак, є такі:

1. Серед ключових характеристик найчастіше зустрічаються ознаки Z_2 , де зовнішньоекономічна діяльність розглядається як вид господарської діяльності; Z_6, Z_7 – дослідження поняття з погляду системи; Z_{10} та Z_{11} , де зовнішньоекономічна діяльність визначається через сукупність зовнішньоекономічних операцій та виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій. Із зазначених підходів, ми найбільше погоджуємося з розкриттям сутності поняття зовнішньоекономічної діяльності через категорію «господарська діяльність», що дає змогу визначити підпорядкованість та належність досліджуваного поняття до економіко-правової категорії більш загального рівня та разом з цим окреслити напрям методології регулювання даної діяльності. У свою чергу, розгляд зовнішньоекономічної діяльності, з

погляду сукупності здійснюваних операцій та функцій, дає змогу виокремити характерні елементарні складові зазначеної діяльності. Вивчення зовнішньоекономічної діяльності як системи не вважаємо сутнісною ознакою означеної діяльності, адже вважаємо його підходом до дослідження зазначеного поняття.

2. Достатньо важливе місце серед ознак досліджуваного поняття займає суб'єктний склад (ознаки $Z_{13} - Z_{15}$). Принциповою умовою належності до суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності слід відзначити взаємодію даного контрагента із суб'єктом господарювання, що є нерезидентом по відношенню до нього.

3. У більшості досліджень зовнішньоекономічна діяльність розглядається як категорія мікрорівня (ознака Z_{16}), пов'язана з особливостями функціонування окремих виробничих структур (фірм, підприємств, об'єднань і т. д.). Тобто, безпосередня реалізація зовнішньоекономічної діяльності здійснюється на рівні господарюючих суб'єктів, базуючись на багатомірній цілісній системі господарських відносин між економічними суб'єктами різних країн.

4. Більшість науковців погоджується, що місцем здійснення зовнішньоекономічної діяльності є як зовнішній, так і внутрішній ринок (ознака Z_{21}), при цьому потреба перетину митного кордону (ознака Z_{22}) не розглядається як необхідна умова, а вихід за межі національних господарств не є критерієм віднесення діяльності до зовнішньоекономічної.

5. При трактуванні поняття «зовнішньоекономічна діяльність» серед сукупності її напрямів найчастіше виокремлюють експорт – імпорт (Z_{33}) та залучення міжнародного капіталу як іноземних кредитів та інвестицій (Z_{34}). Такі визначення, на нашу думку, не дають змоги врахувати множинність різновидів даної діяльності та звужують розгляд досліджуваної категорії.

6. Щодо мети зовнішньоекономічної діяльності, то ми погоджуємося, що найчастіше на першому місці серед економічних передумов здійснення даного виду діяльності стоять фінансові мотиви та, зокрема, максимізація прибутку (ознака Z_{18}). Однак, множинність цільових орієнтирів зовнішньоекономічної діяльності унеможливорює однозначне виокремлення єдиної сутнісної мети, що підтверджується відсутністю її конкретизації у досліджуваних визначеннях (Z_{19});

Інші ознаки, характерні для зовнішньоекономічної діяльності (зокрема, блок «механізм реалізації», що містить такі ознаки, як включення до процесів міжнародного поділу праці та міжнародної кооперації, встановлення зовнішньоекономічних зв'язків унаслідок формування та розвитку зовнішньоекономічних відносин, інтеграція в міжнародну торгівельно-економічну систему, в міжнародні регіональні й товарні ринки, участь у міжнародному обміні товарами, капіталом, ресурсами, об'єктами інтелектуальної власності та блок «умови функціонування», зокрема, необмеженість потреб та обмеженість ресурсів, необхідність створення та реалі-

зації конкурентних переваг, урахування національного та міжнародного законодавства, техніки розрахунків, ділових звичаїв, нормативно-правових та організаційних умов функціонування підприємницьких структур та інші), є факультативними.

Наявність цих ознак є наслідком міжнародного характеру даної діяльності. Вони не мають універсального характеру, а відтак не можуть розглядатися як кваліфікуючі ознаки зовнішньоекономічної діяльності.

Узагальнення існуючих робіт із зазначеної проблематики та проведений аналіз доцільності включення ознак задля найбільш повного розкриття сутності терміна, дозволяє формування уточненого поняття зовнішньоекономічної діяльності як специфічного виду господарської діяльності, що здійснюється в реально існуючих міжнародних умовах функціонування через практичну взаємодію між господарськими суб'єктами України та іноземними контрагентами, що має місце як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, та включає в себе цілеспрямований процес реалізації виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій завдяки здійсненню комплексу зовнішньоекономічних операцій, спрямованих на досягнення наміченого результату (зокрема, максимізації прибутку та/чи іншого позитивного ефекту).

Висновки і перспективи. Проведене дослідження свідчить, що, залежно від напрямів проведених досліджень, охоплюється доволі широке коло основних параметрів, які підкреслюють особливості здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Морфологічний аналіз дав змогу систематизувати методологічні підходи до визначення сутності та змісту досліджуваного поняття й зробити висновок про суттєву специфіку зовнішньоекономічної діяльності, що пов'язано з функціонуванням та взаємодією суб'єктів на міжнародному рівні. Подальші дослідження за проблемою можуть стосуватися питання формування організаційно-економічної моделі розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, теоретичним підґрунтям якої буде уточнена сутність дослідженого поняття.

Список літератури

1. Панкратова Н. Д. Застосування методу морфологічного аналізу до задач технологічного передбачення / Н. Д. Панкратова, І. О. Савченко // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія «Комп'ютерні технології». – 2008. – Т. 90. – Вип. 77. – С. 6–13.
2. Шталь Т. В. Наукові підходи до визначення поняття зовнішньоекономічна діяльність підприємства / Т. В. Шталь, Ж. С. Зосимова // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2013. – Т. 18. – Вип. 1/1. – С. 134–136.
3. Венцель В. Т. Зовнішньоекономічна діяльність: підходи до розуміння в довідковій та нормативно-правовій літературі / В. Т. Венцель // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 1. – С. 43–45.

References

1. Pankratova, N. D. (2008). Zastosuvannya metodu morfolohichnoho analizu do zadach tekhnolohichnoho peredbachennya [An application of morphological analysis to the tasks of technological expectation]. Scientific works of Petro Mohyla

Chornomorsk State University. Series: Computer Technology, 90 (77), 6–13.

2. Shtal', T. V. (2013). Naukovi pidkhody do vyznachennya ponyattya zovnishn'oekonomichna diyal'nist' pidpryyemstva [Scientific approaches to the definition of concept "foreign economic activity of enterprises"]. Bulletin of I. I. Mechnikov Odesa National University, 18 (1/1), 134–136.

3. Ventsel', V. T. (2011). Zovnishn'oekonomichna diyal'nist': pidkhody do rozuminnya v dovidkoviy ta normatyvno-pravoviy literaturi [Foreign economic activity: approaches to understanding in reference and normative-legal literature]. Bulletin of ZHSTU, 1, 43–45.

МОРФОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ «ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ»

Ю. Д. Витко

Аннотация. Эффективное осуществление и управление внешне-экономической деятельностью актуализирует вопрос систематизации и обобщения существующих научных подходов, уточнения содержания, сферы и условий использования этой категории. Целью исследования является уточнение понятия внешнеэкономической деятельности на основе определения перечня ключевых признаков этой деятельности. В качестве метода исследования применен метод морфологического анализа.

В статье рассмотрены подходы к определению сущности понятия «внешнеэкономическая деятельность», на множественность которых повлияла его многовекторность и сложность, субъективность понимания этого вопроса среди ученых. На основе морфологического анализа определений понятия "внешнеэкономическая деятельность" составлен перечень признаков, которые сгруппированы в следующие блоки: ключевая характеристика понятия, субъектный состав, цель, уровень и место осуществления, механизм реализации, условия функционирования и формы осуществления внешнеэкономической деятельности.

С помощью построения матрицы образов исследуемого понятия определены наиболее типичные – ключевые признаки осуществления внешнеэкономической деятельности. Сформулировано уточненное определение понятия внешнеэкономической деятельности с точки зрения специфического вида хозяйственной деятельности, который связан с функционированием и взаимодействием субъектов на международном уровне. Дальнейшие исследования по проблеме могут касаться вопроса формирования организационно-экономической модели развития внешнеэкономической деятельности предприятий, теоретической основой которой будет служить уточненное определение сущности исследованного понятия.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность предприятий, морфологический анализ, ключевые признаки

MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF THE ESSENCE OF THE CONCEPT “FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES”

J. D. Vitko

Abstract. *Effective implementation and management of foreign economic activities actualizes the question of systematization and generalization of existing scientific approaches, specification of the content, sphere and conditions of usage of this category. The purpose of research is the specification of the concept “foreign economic activity” which is based on the list of key features of this activity. Method of morphological analysis was used as the research method.*

In the article the approaches of defining the essence of the concept “foreign economic activities” were considered. The plurality of these approaches was influenced with their multidirectional, complexity, and subjectivity of understanding of this issue among scientists. The list of features were compiled, which is based on the morphological analysis of definitions of the concept “foreign economic activities”. These features were grouped in the following blocks: a key feature of the notion, complement, aim, the level and the place of realization, the mechanism of implementation, conditions of functioning and forms of realization of foreign economic activity.

By using the matrix pattern of the investigated concept the most common features were identified. It is key features that highlight the peculiarities of foreign economic activities. Specified definition of the concept of foreign economic activities in terms of the specific type of economic activity was formulated. It is connected with functioning and interaction of individuals on the international level. Further research of the problem may concern the formation of organizational-economic models of the development of foreign economic activity of enterprises, the theoretical basis of which will be specified essence of investigated concept.

Keywords: *foreign economic activities of the enterprises, morphological analysis, key features*

УДК 631.115.8.001.18

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В КООПЕРАТИВАХ ТА КООПЕРАТИВНИХ ОБ’ЄДНАННЯХ

І. А. ВОЛОВИК, кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту організацій

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
e-mail: volovyk@dsau.dp.ua

Анотація. *Відродження кооперативного руху в сільському господарстві України створює передумови для впровадження нових*

MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF THE ESSENCE OF THE CONCEPT “FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES”

J. D. Vitko

Abstract. *Effective implementation and management of foreign economic activities actualizes the question of systematization and generalization of existing scientific approaches, specification of the content, sphere and conditions of usage of this category. The purpose of research is the specification of the concept “foreign economic activity” which is based on the list of key features of this activity. Method of morphological analysis was used as the research method.*

In the article the approaches of defining the essence of the concept “foreign economic activities” were considered. The plurality of these approaches was influenced with their multidirectional, complexity, and subjectivity of understanding of this issue among scientists. The list of features were compiled, which is based on the morphological analysis of definitions of the concept “foreign economic activities”. These features were grouped in the following blocks: a key feature of the notion, complement, aim, the level and the place of realization, the mechanism of implementation, conditions of functioning and forms of realization of foreign economic activity.

By using the matrix pattern of the investigated concept the most common features were identified. It is key features that highlight the peculiarities of foreign economic activities. Specified definition of the concept of foreign economic activities in terms of the specific type of economic activity was formulated. It is connected with functioning and interaction of individuals on the international level. Further research of the problem may concern the formation of organizational-economic models of the development of foreign economic activity of enterprises, the theoretical basis of which will be specified essence of investigated concept.

Keywords: *foreign economic activities of the enterprises, morphological analysis, key features*

УДК 631.115.8.001.18

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В КООПЕРАТИВАХ ТА КООПЕРАТИВНИХ ОБ’ЄДНАННЯХ

І. А. ВОЛОВИК, кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту організацій

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
e-mail: volovyk@dsau.dp.ua

Анотація. *Відродження кооперативного руху в сільському господарстві України створює передумови для впровадження нових*

підходів в управлінні аграрними підприємствами на засадах демократії та сталого розвитку. Стратегічне планування є одним із інструментів, що дає змогу залучити членів кооперативів та їх об'єднань до керівництва своїми організаціями. Під час проведення досліджень було виявлено, що здебільшого члени кооперативів займають скоріше пасивну, ніж активну позицію при плануванні на довгострокову перспективу. Вони схильні доручати це завдання професійним менеджерам. У результаті проведених тренінгів та стратегічних сесій, бачення членів правління стосовно своєї ролі в стратегічному плануванні змінилося.

Використовуючи методи стратегічної діагностики зовнішнього та внутрішнього середовища сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, визначено порогові та особливі ресурси і компетенції, сформовано ключові фактори успіху для кооперативу та об'єднання. Визначено місію, цінності та бачення. Дискусійним і відкритим для подальших досліджень залишається питання постановки стратегічних цілей та визначення індикаторів їх досягнення для об'єднання кооперативів. Отримані результати цілком співвідносяться з висновками дослідників щодо необхідності врахування кооперативної ідентичності як у процесі планування, так і в процесі впровадження стратегій.

Ключові слова: сільськогосподарські кооперативи, стратегічне планування, ресурси і компетенції, стратегічні цілі, об'єднання кооперативів

Актуальність. Розвиток методів та інструментів стратегічного планування є актуальними питаннями в умовах нестабільності середовища на мікро- та макро- рівнях. Залежно від галузі та масштабів бізнесу цей процес набуває певних особливостей. Для сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів стратегічне планування на практиці стає справжнім викликом, оскільки потребує певних знань та досвіду, яких, зазвичай, не вистачає членам кооперативів. Водночас, їх участь у цьому процесі є надзвичайно важливою, оскільки саме вони визначають напрями розвитку своєї організації, і повинні не лише знати і приймати місію, цінності та бачення, але й втілювати їх у своїй діяльності. Тому розробка ефективних методів стратегічного планування саме в кооперативах та для кооперативів є важливим завданням, що має наукове і прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні школи стратегічного менеджменту приділяють багато уваги методам та концепції планування, обґрунтуванню вибору стратегії на різних етапах життєвого циклу підприємства [1, 2, 3, 4]. Ми узагальнили особливості провідних західних наукових шкіл стратегічного менеджменту [5] та визначили, що методичні підходи кожної з них можна з успіхом застосувати для кооперативів.

Відповідно до теорії стратегічного менеджменту, планування є важливим етапом, на якому узагальнюються результати оцінки зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, затверджуються

вперше або переглядаються основні компоненти «стратегічної піраміди»: місія, цінності, бачення, стратегічні цілі. Результатом стратегічного планування є довгострокова програма розвитку підприємства, на підставі якої розроблюються більш детальні операційні плани.

Місія є основною, загальною метою організації, яка чітко вказує на сенс її існування та відповідає на запитання: «Для чого ми створені?».

Цінності визначають поведінку та взаємовідносини між членами, кооперативом та його партнерами, між найманими працівниками та керівництвом, дають змогу оцінити та спрямувати рішення, які приймають правління та загальні збори членів кооперативу.

Бачення кооперативу є спільним уявленням його членів про майбутнє організації, воно створює мотивацію для членів кооперативу, правління, менеджера та найманих працівників щодо впровадження стратегічних планів, втілює цінності кооперативу в життя.

Стратегічні цілі – покрокове планування основних етапів та завдань для реалізації бачення. Цілі можуть впроваджуватись паралельно або послідовно, передбачати різну тривалість досягнення, проте дуже важливим є встановлення показників для оцінки рівня їх досягнення. Ці показники-індикатори, на думку Пола Майєра, мають відповідати критеріям SMART – повинні бути розроблені для умов конкретного підприємства (Specific), бути вимірюваними (Measurable), досяжними (Achievable), актуальними – відповідними потребам (Realistic) і вимірюваними в часі (Time-based) [6].

Мета дослідження – визначення особливостей стратегічного планування в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах в Україні з урахуванням досвіду реалізації міжнародних проектів.

Матеріали і методи дослідження. Для проведення дослідження було використано монографічний метод (матеріали конкретних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів – партнерів міжнародного проекту), метод фокус-груп, опитування, анкетування, інтерв'ю (під час роботи з членами кооперативів, членами правління), методи стратегічної діагностики (SWOT-аналіз, 5(+1), порогові та особливі ресурси і компетенції).

Динаміка залучення нових членів у СОК «Зерновий»

Період	Вступили в кооператив		Вийшли з кооперативу		Наростаючим підсумком		Середня площа с.-г. угідь в обробітку на члена кооперативу, га
	членів	га	членів	га	членів	га	
2013	14	1303	-	-	14	1303	93,0
2014	12	2017	-	-	26	3320	127,7
2015	14	3612	2	140	38	6792	178,7

Результати дослідження та їх обговорення. Дослідження проводили на базі зернових кооперативів у межах Проекту розвитку зерносовищ та сільськогосподарських кооперативів в Україні [3]. На початкових

етапах реалізації проекту було створено два сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: у 2013 р. – СОК «Зерновий» (Дніпропетровська область) та в 2015 р. – СОК «Зерно-БУНК» (Кіровоградська область) (див. таблицю). Нині кооперативи переживають етап становлення.

Зазначена динаміка свідчить про те, що кооператив розвивається достатньо швидко: за три роки кількість членів зросла в 2,3 раза, земельний банк збільшився в 5,2 раза, середня площа с.-г. угідь в обробітку на 1 члена кооперативу зросла на 92%. Тим не менше, третю частину членів кооперативу становлять фермери, у володінні (оренді) яких знаходиться до 50 га земельних угідь.

Під час опитування у фокус-групах було виявлено, що основною метою вступу фермерів у кооператив було отримання додаткової вартості для своєї продукції (зернових) за допомогою зберігання її на кооперативному елеваторі та наступній реалізації за кращою ціною. На сучасному етапі розвитку проекту (інвестиційному) кооператив надає своїм членам переважно послуги спільних закупівель матеріально-технічних ресурсів (добрива, засоби захисту рослин, паливо-мастильні матеріали, насіння) та консультаційні послуги агронома.

Важливим завданням стратегічного планування є розподіл функцій у цьому процесі. Під час дослідження було виявлено, що при обговоренні питань розробки стратегії переважна більшість членів правління на початкових етапах була схильна передати це завдання виконавчому директору кооперативу та менеджерам проекту.

На початкових етапах стратегічного планування позиція більшості членів правління була швидше пасивною, ніж активною. Категорії «місія», «цінності», «бачення», «стратегія» потребують додаткового роз'яснення. Респонденти пояснюють це тим, що вони не використовували в управлінні власним бізнесом ці поняття, і схильні планувати лише на короткострокову перспективу, враховуючи нестабільність факторів середовища, які впливають на розвиток їх бізнесу.

Проте, після проведених тренінгів, ситуація змінилася – основні елементи стратегії члени правління випрацювали на стратегічних сесіях, презентували на загальних зборах членам кооперативу та поклали за основу операційного плану, який розробив виконавчий директор.

Жваві дискусії та рівень залучення викликало питання щодо особистих цілей в бізнесі кожного із членів кооперативу й пошук спільних точок зіткнення. Кооперативна ідентичність є чинником, який дає змогу поєднати індивідуальне підприємницьке мислення та спільну стратегію розвитку. Відповіді на запитання «Які особливі послуги ми створюємо для своїх споживачів – членів кооперативу? Чим ці послуги кращі, ніж у наших конкурентів?» ідентифікують ключові фактори успіху кооперативу та його стратегічні можливості.

Під час проведення тренінгів і стратегічних сесій успішно спрацьовувала методика визначення порогових та особливих ресурсів і компетенцій. Ресурси: активи, якими володіє певна організація, або які вона здатна мобілізувати. Компетенції: діяльність, через яку певна організація вико-

ристовує та розгортає свої ресурси. Порогові ресурси/компетенції: необхідні для проникнення на певний ринок на паритетних засадах із наявними конкурентами. Особливі ресурси/компетенції: необхідні для отримання конкурентної переваги.

До факторів успіху зернового кооперативу, на розвиток яких повинна бути спрямована стратегія, можна віднести:

- формування через кооператив колективних замовлень на добрива, насіння, засоби захисту рослин, паливо-мастильні матеріали. Це дає змогу проводити переговори з постачальниками щодо зниження ціни як гуртовим покупцям;

- можливості додаткового залучення фінансування для поповнення оборотних засобів для членів кооперативу на пільгових умовах кредитування;

- завдяки власним потужностям для зберігання та доробки зерна, чесної оцінки його якості, кооператив створює додаткову вартість продукції для своїх членів;

- професійний маркетинг зерна на основі формування спільних партій належної якості дає змогу впливати на ціну та зміцнювати позиції в переговорах із покупцями;

- надання кооперативом консультаційних послуг із агрономії, управлінського обліку, проведення навчання для членів кооперативу уможливорює підвищення ефективності та культури ведення бізнесу, впровадження інновацій тощо;

- участь в асоціативному та економічному житті кооперативу розвиває у його членів почуття відповідальності, уповноваженості, активізує взаємодію серед фермерів, сприяє обміну досвідом та об'єднанню малих і середніх фермерів для захисту спільних інтересів.

Одним із принципів кооперативізму є «Кооперація кооперативів», який передбачає створення асоціацій та об'єднань кооперативів як за галузевими ознаками, так і територіально. Яскравим прикладом такого об'єднання є канадська асоціація кооперативів La Coop fédérée.

«Спираючись на сільськогосподарську громаду і використовуючи сильні колективні сторони, La Coop fédérée робить свій внесок, щоб нагодувати світ:

- розвиваючи інтегровану кооперативну мережу, яка знаходиться у власності та управляється аграрними виробниками, і яка постачає продукцію й послуги високого професійного рівня;

- забезпечуючи діяльність мережі додаткових підприємств, які контролюються членами та асоційованими членами і генерують конкурентоспроможний прибуток, особливо в галузях програмного забезпечення, енергетики та переробки м'яса;

- уповноважуючи членів-виробників здійснювати демократичну координацію у виробничому ланцюжку створення доданої вартості;

- заохочуючи кооперативну освіту та втілюючи кооперативні цінності в життя» [8].

Бачення La Coop fédérée: побудована на кооперативній моделі асоціація буде визнана лідером у канадському аграрному та агропродовольчому секторах і секторі роздрібної торгівлі Східної Канади. Цінності La Coop fédérée: чесність, рівність, відповідальність, солідарність.

Виходячи із вищенаведених визначень, можна говорити про наступальну стратегію стосовно об'єднання кооперативів у Канаді. Уже давно, зайнявши свою нішу на ринку продовольства в Канаді, через об'єднання кооперативи намагаються посилити свої конкурентні переваги порівняно з корпоративним сектором. Сучасні тенденції в Україні свідчать, швидше за все, про захисну роль об'єднань.

Прикладом може бути об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів "Господар", засноване сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами на засадах членства й добровільності для спільного здійснення будь-якої, не забороненої законодавством, діяльності, пов'язаної із забезпеченням потреб членів у постачанні засобів сільськогосподарського виробництва, маркетингу їх продукції, а також захистом економічних інтересів кооперативів, наданням їм інформаційної, консультативно-методичної та іншої допомоги.

На сьогодні членами об'єднання є 11 кооперативів (молочні, зерновий та плодоовочевий). Територія діяльності – Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Херсонська та Полтавська області. Стратегічне планування в об'єднаннях кооперативів проходить усі традиційні етапи, проте, має й свої особливості:

- члени об'єднань – кооперативи – працюють у різних галузях (молочні, зернові, плодоовочеві), що, як свідчить практика, створює додаткові переваги;

- об'єднання має більші можливості, ніж окремі кооперативи, залучати зовнішнє фінансування, отримувати дотації, вести переговори з банківським сектором, бути партнером у реалізації міжнародних проектів технічної допомоги;

- професійна команда менеджерів різного профілю здійснює ефективне управління ресурсами об'єднання для надання необхідних послуг кооперативам та захисту їх інтересів; особливою функцією є проведення навчань, тренінгів, семінарів, днів поля, навчальних поїздок тощо;

- завдяки об'єднанню, кооперативи збільшують свої представницькі можливості на різних заходах місцевого і державного рівнів, отримують «голос» під час обговорення питань, які стосуються державної політики в сільському господарстві.

На етапі становлення кооперативного руху в Україні роль об'єднань кооперативів є провідною.

Висновки і перспективи. За результатами дослідження можна узагальнити такі особливості стратегічного планування в кооперативах та їх об'єднаннях:

1. Відсутність у членів кооперативів необхідного досвіду і знань у сфері планування на довгострокову перспективу.

2. Відповідальність за стратегічне планування часто покладається на менеджерів, а особиста роль членів кооперативу/правління іноді не усвідомлюється.

3. Необхідність інтегрувати особисті бізнес-інтереси та цілі розвитку організації спричинює застосування спеціальних методів під час проведення стратегічних сесій та навчання. Найбільш вдало зарекомендував себе метод порогових та особливих ресурсів і компетенцій.

4. В об'єднаннях кооперативів важливу роль відіграють захисні, освітні та забезпечуючі стратегічні цілі.

Подальші дослідження в цій сфері дадуть змогу більш ефективно проводити управління і керівництво в кооперативах, збільшити методичну базу для проведення навчань і тренінгів.

Список літератури

1. Mintzberg, H., Ahlstrand, B. and Lampel, J. (2005). *Strategy safari: a guided tour through the wilds of strategic management*. Free Press. New York, USA.

2. Lafleur, M. (2004). "La stratégie de la coopérative basée sur son identité: la théorie des défis coopératifs". *Unircoop*, vol. 2(1), pp. 34-54.

3. What is the blue ocean strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.blueoceanstrategy.com/what-is-blue-ocean-strategy>. – Заголовок з екрана.

4. Natrass, B. and Altomare, M (2001). *The Natural Step for Business*. New Society Publisher. Gabriola Island, Canada.

5. Volovyk, I. Features of strategic planning in cooperatives / I. Volovyk, M. Lafleur // *Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи: матеріали VI Міжнародної наук.-практ. інтернет конференції 29-30.10.2015 : у 2 т. – Т. 2. – Дніпропетровськ : Стандарт (ПП Бойко В. В.), 2015. – С. 77–79.*

6. Meyer, Paul J (2003). "What would you do if you knew you couldn't fail? Creating S.M.A.R.T. Goals". *Attitude Is Everything: If You Want to Succeed Above and Beyond*. Meyer Resource Group, Incorporated.

7. Проект розвитку зерносховищ та сільськогосподарських кооперативів в Україні (Канадський кооперативний зерновий проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zerno.org.ua/grain-project>. – Заголовок з екрана.

8. La Coop fédérée [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web.lacoop.coop/en/mission-and-values>. – Заголовок з екрана.

References

1. Mintzberg, H., Ahlstrand, B. and Lampel, J. (2005). *Strategy safari: a guided tour through the wilds of strategic management*. Free Press. New York, USA.

2. Lafleur, M. (2004). "La stratégie de la coopérative basée sur son identité: la théorie des défis coopératifs". *Unircoop*, 2 (1), 34–54.

3. "What is the blue ocean strategy" (2016), available at: <https://www.blueoceanstrategy.com/what-is-blue-ocean-strategy> (Accessed 4th April 2016).

4. Natrass, B. and Altomare, M (2001). *The Natural Step for Business*. New Society Publisher. Gabriola Island, Canada.

5. Volovyk, I. A. and Lafleur M., (2015) "Features of strategic planning in cooperatives" *Materialy VI Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferentsii [the 6th International science and practical conference proceedings]* *Zabezpechennya*

stalogo rozvytku agrarnogo sektoru ekonomiky: problemy, priorityty, perspektyvy [Providing of sustainable development for agrarian sector of economy: problems, priorities, perspectives], Dnipropetrovsk, Ukraine, 29–30.10.2015, 77–79.

6. Meyer, Paul J (2003). "What would you do if you knew you couldn't fail? Creating S.M.A.R.T. Goals". Attitude Is Everything: If You Want to Succeed Above and Beyond. Meyer Resource Group, Incorporated, The. ISBN 978-0-89811-304-4.

7. Project silos and agricultural cooperatives in Ukraine (Canadian grain cooperative project) (2016). Available at: <http://www.zerno.org.ua/grain-project> (Accessed 05 May 2016).

8. The official site of La Coop fédérée (2016). Available at: <http://web.lacoop.coop/en/mission-and-values> (Accessed 20 April 2016).

ОСОБЕННОСТИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ В КООПЕРАТИВАХ И КООПЕРАТИВНЫХ ОБЪЕДИНЕНИЯХ

И. А. Воловик

Аннотация. *Возрождение кооперативного движения в сельском хозяйстве Украины создает предпосылки для внедрения новых подходов в управлении аграрными предприятиями на принципах демократии и устойчивого развития. Стратегическое планирование является одним из инструментов, позволяющих привлечь членов кооперативов и их объединений к руководству своими организациями. При проведении исследований было выявлено, что в большинстве случаев члены кооперативов занимают скорее пассивную, чем активную позицию при планировании на долгосрочную перспективу. Они склонны поручать эту задачу профессиональным менеджерам. В результате проведенных тренингов и стратегических сессий, видение членов правления по своей роли в стратегическом планировании изменилось.*

Используя методы стратегической диагностики внешней и внутренней среды сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов, определены пороговые и особые ресурсы и компетенции, сформированы ключевые факторы успеха для кооператива и объединения. Определены миссия, ценности и видение. Дискуссионным и открытым для дальнейших исследований остается вопрос постановки стратегических целей и определения индикаторов их достижения для объединения кооперативов. Полученные результаты вполне соотносятся с выводами исследователей о необходимости учета кооперативной идентичности как в процессе планирования, так и в процессе внедрения стратегий.

Ключевые слова: *сельскохозяйственные кооперативы, стратегическое планирование, ресурсы и компетенции, стратегические цели, объединение кооперативов*

FEATURES OF STRATEGIC PLANNING IN COOPERATIVES AND COOPERATIVE ASSOCIATIONS

I. A. Volovyk

Abstract. *The revival of the cooperative movement in agriculture of Ukraine creates the preconditions for implementation of new approaches in the management of agricultural enterprises based on democracy and sustainable development. Strategic planning is a tool that allows you to attract members of cooperatives and associations to governance their organizations. It was found that most of the members of cooperatives occupy a passive rather than active role in long term planning. They tend to entrust this task the professional managers. Because of training sessions and special education, the vision of board members regarding their role in strategic planning changed.*

Using methods of strategy diagnostics for external and internal environment of agricultural service cooperatives the limitation and specific resources and competencies formed the key success factors for cooperative and associations were defined. Defined mission, values and vision. The question of setting strategic goals and identifying indicators of achievement for the association of cooperative is open to future researches. The results correlate well with the findings of the researchers on the need to take account of the cooperative identity in the process of planning and in the implementation of strategies.

Keywords: *agricultural cooperatives, strategic planning, resources and competencies, strategic objectives, the association of cooperatives*

Цю публікацію підготовлено в межах «Проекту розвитку зерно-сховищ та сільськогосподарських кооперативів в Україні», що впроваджується за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ, міжнародної торгівлі і розвитку Канади (DFATD) та виконується канадською неурядовою організацією СОКОДЕВІ (SOCODEVI), Канадською кооперативною асоціацією (ССА), Інститутом з досліджень та освіти для кооперативів і спілок Університету Шербрук (IRECUS) у партнерстві з Дніпропетровською «Сільськогосподарською консультаційною службою» (СКС).

УДК 631.95:330.43

МОДЕЛЮВАННЯ ТА КІЛЬКІСНИЙ ВИМІР ВПЛИВУ ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ РОСЛИННИЦТВА

Л. Р. ВОЛЯК, кандидат економічних наук,
асистент кафедри статистики та економічного аналізу
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: voliaklr@gmail.com

Анотація. *У сучасних умовах актуальною проблемою для сільськогосподарських підприємств є нарощування обсягів продуктивності рос-*

© Л. Р. Воляк, 2016

Abstract. *The revival of the cooperative movement in agriculture of Ukraine creates the preconditions for implementation of new approaches in the management of agricultural enterprises based on democracy and sustainable development. Strategic planning is a tool that allows you to attract members of cooperatives and associations to governance their organizations. It was found that most of the members of cooperatives occupy a passive rather than active role in long term planning. They tend to entrust this task the professional managers. Because of training sessions and special education, the vision of board members regarding their role in strategic planning changed.*

Using methods of strategy diagnostics for external and internal environment of agricultural service cooperatives the limitation and specific resources and competencies formed the key success factors for cooperative and associations were defined. Defined mission, values and vision. The question of setting strategic goals and identifying indicators of achievement for the association of cooperative is open to future researches. The results correlate well with the findings of the researchers on the need to take account of the cooperative identity in the process of planning and in the implementation of strategies.

Keywords: *agricultural cooperatives, strategic planning, resources and competencies, strategic objectives, the association of cooperatives*

Цю публікацію підготовлено в межах «Проекту розвитку зерно-сховищ та сільськогосподарських кооперативів в Україні», що впроваджується за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ, міжнародної торгівлі і розвитку Канади (DFATD) та виконується канадською неурядовою організацією СОКОДЕВІ (SOCODEVI), Канадською кооперативною асоціацією (ССА), Інститутом з досліджень та освіти для кооперативів і спілок Університету Шербрук (IRECUS) у партнерстві з Дніпропетровською «Сільськогосподарською консультаційною службою» (СКС).

УДК 631.95:330.43

МОДЕЛЮВАННЯ ТА КІЛЬКІСНИЙ ВИМІР ВПЛИВУ ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ РОСЛИННИЦТВА

Л. Р. ВОЛЯК, кандидат економічних наук,
асистент кафедри статистики та економічного аналізу
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: voliaklr@gmail.com

Анотація. *У сучасних умовах актуальною проблемою для сільськогосподарських підприємств є нарощування обсягів продуктивності рос-*

линництва, що забезпечує підвищення прибутковості господарювання. У статті запропоновано економетричну модель оцінки впливу основних факторів на вихід валової продукції рослинництва з одиниці земельної площі. Надано пропозиції з оптимізації виробництва шляхом урахування якісних параметрів природних ресурсів у господарській діяльності, його інтенсифікації та концентрації, особливо нарощування капітало-озброєності, збільшення обсягу інвестицій у рослинництво, укрупнення підприємств. Реалізація даних заходів сприятиме підвищенню ефективності прийняття рішень у поточному та стратегічному господарюванні.

Ключові слова: *рослинництво, валова продукція, моделювання, фактори, продуктивність, асиміляційні можливості відтворення потенціалу галузі*

Актуальність. Сільське господарство є найважливішою галуззю виробництва, яка забезпечує населення продовольством, а промисловість – сировиною. Проте хаотичне, непродумане та безсистемне реформування даної галузі призвело її до структурних диспропорцій та соціально-еколого-економічної кризи. Дане питання особливо актуальне у зв'язку з дисбалансом виробничої структури сільського господарства, що призвело до порушення науково обґрунтованого ведення рослинництва, виснаження ґрунтів та напруженості соціального становища на селі. Організація управління сільським господарством та рослинницькою галуззю зокрема, за цих умов потребує застосування сучасних методів системного аналізу для посилення ефективності управлінських рішень. З урахуванням великої кількості факторів, які формують результативність господарської діяльності необхідно визначати їх кількісний вплив та шляхом економетричного моделювання і прогнозування розширювати інформаційне забезпечення управління для збалансування виробничої структури, пристосування її до конкретних умов господарювання та підвищення ефективності планування діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок в аналітичне забезпечення управління рослинницькою галуззю сільського господарства належить ряду вчених, серед яких С. М. Бобильов, О. О. Веклич, В. І. Данілов–Данільяні, С. І. Дорогунцов, М. З. Згуровський, В. К. Савчук, К. В. Папенів, О. І. Фурдичко, С. К. Харічков, Ю. Ю. Туниця та інші. Разом з тим, в умовах швидкої зміни бізнес-середовища та суттєвої залежності виходу сільськогосподарської продукції від якісних параметрів природно-ресурсного потенціалу залишається актуальним оцінка суттєвості зв'язків між факторами і результативною ознакою, подальше моделювання цих процесів з метою підвищення ефективності управлінських рішень.

Мета дослідження – економетричне моделювання і вимір впливу основних факторів на продуктивність рослинництва.

Матеріали і методи дослідження. Для досягнення мети використано системно-функціональний підхід та конкретно наукові методи, зокрема абстрактно-логічний метод під час окреслення мети дослідження, а

також статистико-економічні методи: кореляційно-регресійний аналіз – для визначення вагомості чинників, що впливають на інтенсифікацію, нарощування виробництва обсягу продукції рослинництва та поліпшення її якісних параметрів, логіко-аналітичний підхід – під час дослідження сучасної системи обліково-аналітичного забезпечення управління соціальною та екологічною спрямованістю сільськогосподарського виробництва.

Результати дослідження та їх обговорення. Забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва можливе лише за умови раціонального використання його виробничих ресурсів, пізнання законів їх формування та відтворення. Недостатнє забезпечення підприємства одним із необхідних ресурсів ускладнює процес його виробничої діяльності, гальмує досягнення конкурентоспроможного виробництва продукції. Однак, кількісний вимір основних факторів ускладнений їх біологічною основою, що потребує значних напрацювань та використання складного математичного апарату.

Дослідження галузі рослинництва дає змогу послабити можливий деструктивний вплив на результати аналізу факторів біологічного характеру, які значно сильніше проявляються у тваринництві (суб'єктивність оцінки кількості поголів'я тварин без урахування породи та напряму їх утримання, відсутність даних щодо поживної цінності й раціональності раціонів годування тварин і способів їх утримання тощо).

Основним показником, який характеризує продуктивність діяльності, є вихід валової продукції в розрахунку на 100 га посівної площі в порівняльних цінах 2010 року, який обрано результативним показником. До основної групи чинників, які впливають на результати праці в галузі, є агрокліматичні, ґрунтово-земельні, біологічні та водні ресурси. Окрім цього, екзогенними факторами по відношенню до результативного показника є забезпеченість аграрних формувань фінансовими й трудовими ресурсами, інтенсивність та оптимальність агротехнології (як внесення певного обсягу мінеральних та органічних добрив, засобів захисту рослин тощо).

Виходячи із багатоелементності факторів, які впливають на вихід продукції рослинництва та різного ступеня їх впливу, доволі складно виявити вплив чинників на ефективність господарювання методами детермінованого аналізу. Тому використано кореляційно-регресійний аналіз, що дає змогу виявити вплив факторів при стохастичних взаємозв'язках [1].

На основі дослідження усереднених даних сільськогосподарських підприємств Тернопільської області в розрізі районів за 2010–2014 роки сформовано статистичну сукупність [2–5]. Враховуючи доступність інформації та її придатність для проведення аналізу, до економетричної моделі було включено такі групи показників:

- ґрунтово-земельні (бальна оцінка орних земель за еколого-агрохімічним складом і вміст гумусу);
- агротехнологічні (внесення органічних і мінеральних добрив в абсолютному та відносному вираженні, питома вага посівної площі із застосуванням засобів захисту рослин);

– ресурсозабезпеченість (трудозабезпеченість, капіталозабезпеченість, капіталоозброєність, надходження інвестицій у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь);

– концентрація та спеціалізація виробництва (середній розмір сільськогосподарського підприємства в районі, питома вага регіону у валовому виробництві продукції рослинництва області);

– агрокліматичні (сума активних температур вище, ніж +10°C, сума опадів за рік, сума опадів за вегетаційний період, кількість днів із температурою вищою за +10°C, тривалість безморозного періоду, ГТК (гідротермічний коефіцієнт) за період вегетації, природний потенціал геосистем).

Однак у такому вигляді регресійна модель не мала ознак адекватності. Тому, шляхом ітерації з моделі було виключено фактори, які є несуттєвими або внаслідок яких виникала мультиколінеарність, що дало змогу підвищити рівень достовірності результатів.

Результат економетричного моделювання найбільшою мірою відображує рівняння регресії, яке характеризує ступінь впливу кожного із визначених факторів на результат (формула 1):

$$\hat{Y}_{x_1} = 1178,10 + 5,90x_1 + 0,53x_2 + 0,31x_3 + 0,17x_4 + 0,36x_5 \quad (1)$$

де $\hat{Y}_{x_1}$ – валове виробництво продукції рослинництва у порівняльних цінах 2010 р. в розрахунку на 100 га посівної площі;

x_1 – бальна оцінка орних земель за еколого-агрохімічним складом, бал;

x_2 – капіталоозброєність, тис. грн. на 100 га с.-г. угідь;

x_3 – обсяг інвестицій в рослинництво на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.;

x_4 – середній розмір сільськогосподарського підприємства в регіоні, га;

x_5 – сума активних температур вище за +10°C, градусів.

Сформована кореляційно-регресійна модель є статистично значущою, що підтверджується високим рівнем коефіцієнта кореляції ($R=0,702$) та детермінації ($R^2=0,493$), що підтверджує тісний зв'язок між досліджуваними ознаками. Це свідчить про те, що, майже 50 % зміни результативної ознаки в межах вибірки можна пояснити за допомогою включених до моделі факторних ознак.

Аналіз коефіцієнтів регресії показав, що додаткове поліпшення стану ґрунтів на 1 бал забезпечує ріст обсягу виробництва продукції рослинництва на 5,9 тис. грн на 100 га посівної площі. Зростання капіталоозброєності на 1 грн у розрахунку на працівника дає змогу збільшити обсяг виробництва на 0,53 грн, збільшення інвестицій на 1 тис. грн дає приріст виробництва на рівні 310 грн (відзначимо більший вплив показника капіталоозброєності на приріст виробництва). Збільшення розмірів підприємства на 1 га може забезпечити приріст виробництва на 170 грн, збільшення суми активних температур вище за +10°C дає приріст на 360 грн зі 100 га посівної площі.

У контексті аналізу тісноти зв'язку між змінними факторами відзначимо нестійкі тенденції, які мають значення в плані свого впливу на обсяг валового виробництва продукції рослинництва в розрахунку на 100

га ріллі. Так, фактори «питома вага площі, удобреної органічними добривами» та «внесення мінеральних добрив» мають слабкий зв'язок ($r_{4y} = -0,136$; $r_{5y} = 0,101$) із результативною ознакою, що свідчить про незбалансованість і критично низькі значення кількості внесених добрив для забезпечення приросту виробництва продукції рослинництва. Аналогічна ситуація по фактору «питома вага площі, на якій було застосовано засоби захисту рослин» ($r_{9y} = -0,019$). Неефективність агротехнічного забезпечення сільськогосподарського виробництва було підтверджено й у процесі формування моделі. Окрім того, перевищення відносного значення фактора внесення мінеральних добрив над фактичним значенням свідчить про недостатній рівень внесення мінеральних добрив у розрахунку на обсяг поживних речовин на 100 га.

Природно-кліматичні фактори, крім фактора «сума активних температур вище за $+10^{\circ}\text{C}$ », не мають суттєвого зв'язку із результативною ознакою. До того ж, рівень зв'язку по цих факторах є від'ємним. Це свідчить про нераціональне адаптування до агрокліматичних умов у процесі виробництва продукції рослинництва, що проявляється через невідповідність агротехнологічних процесів виробництва кліматичним умовам (використання нерайонованих сортів насіння, недотримання меліоративних технологій і термінів виконання агротехнологічних операцій).

Відзначимо також, що в контексті забезпечення приросту валового виробництва продукції рослинництва показник бальної оцінки якості ґрунту характеризувався тіснішим зв'язком із результативною ознакою ($r_{1y} = 0,288$), ніж вміст гумусу ($r_{2y} = 0,209$), що пояснюється сильнішим впливом мінеральних елементів ґрунту на його родючість, особливо в умовах несистематичного та обмеженого в обсязі внесення органічних добрив.

Щоб оцінити, які фактори найістотніше впливають на результативну ознаку, ми розраховали коефіцієнти еластичності, β -коефіцієнти та часткові коефіцієнти регресії (див. таблицю).

Аналіз коефіцієнтів еластичності, у даному контексті, засвідчив, що, при незмінності всіх інших факторів, найбільший вплив на приріст результативного показника матиме сума активних температур, збільшення якої на 1 % (29°C в абсолютному вимірі) здатне забезпечити ріст обсягів виробництва продукції рослинництва майже на 3 %. Вагомим у відносному значенні є також вплив якості ґрунту на обсяги виробництва (збільшення бальної оцінки на 1 % забезпечить 0,64 % приросту виробництва).

Оцінка бета-коефіцієнтів (β_i) моделі свідчить, що найбільші можливості щодо нарощення обсягу валової продукції рослинництва закладено в концентрації виробництва або ж середньому розмірі підприємства, тому що при його зміні на одне середньоквадратичне відхилення вартість валової продукції зростає на 0,42 свого середньоквадратичного відхилення. Далі за ступенем впливу йдуть капіталоозброєність підприємств, обсяг інвестицій на 100 га, сума активних температур вище за $+10^{\circ}\text{C}$, та бальна оцінка орних земель.

Результати регресійного аналізу моделі*

Фактори	Середнє значення	Коефіцієнти регресії	Коефіцієнти еластичності	β -коефіцієнт
1	2	3	4	5
Валове виробництво продукції рослинництва у порівняльних цінах 2010 р. в розрахунку на 100 га посівної площі, тис. грн.	350,52	0,039	X	x
Бальна оцінка орних земель за еколого-агрохімічним складом, балів	37,75	0,133	0,64	0,13
Капіталоозброєність, тис. грн. на 100 га с.-г. угідь	288,31	0,045	0,44	0,29
Обсяг інвестицій на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	93,52	0,230	0,08	0,19
Середній розмір сільсько-господарського підприємства в регіоні, га	543,90	0,046	0,26	0,42
Сума активних температур вище за +10 °C	2900,21	0,038	2,95	0,18

*Примітка: розраховано автором на підставі [134–141] та звітності с.-г. підприємств.

Для оцінки достовірності побудови моделі використано t-критерій Стьюдента. Порівняння фактичних значень критеріїв з табличним $t_{0,05} = 1,990$, визначеним за 80 ступенями свободи варіації [1], свідчить про значущість отриманих коефіцієнтів регресії, оскільки вони виявилися вищими за теоретичні значення. Отже, відібрані фактори є істотними.

Останнім критерієм перевірки регресійної моделі впливу основних факторів на вихід валової продукції рослинництва є середня помилка апроксимації, значення якої, за нашими розрахунками, становить 21,2 %. Тобто побудовану модель можна вважати адекватною та такою, що відповідає реальним економічним процесам на сільськогосподарських підприємствах.

Комплексна оцінка природних умов і ресурсів сільськогосподарського призначення дала змогу змодельовати вплив найвагоміших факторів природно-ресурсного потенціалу та ресурсозабезпеченості на продуктивність рослинництва. При цьому було встановлено, що вплив частини факторів (агротехнологічного та агрокліматичного характеру) є негативним або критично низьким, що зумовлює формування висновків щодо невідповідності існуючого рівня агротехнології умовам господарювання. Причинами цього, на нашу думку є:

- незбалансованість процедур і препаратів, що вносяться в ґрунт;
- недотримання термінів виконання агротехнологічних операцій через нестачу технічних засобів, несприятливі погодні умови та неефективність аграрного менеджменту;

- недотримання норм внесення органічних та мінеральних добрив і засобів захисту рослин тощо;
- використання неякісних матеріалів (насіння, мінеральні добрива та засоби захисту рослин);
- недостовірність звітної інформації про параметри здійснення агротехнологічних операцій.

У такому контексті неефективність виконання агротехнологічних операцій є свого роду лімітуючим фактором, який стримує приріст обсягів виробництва продукції навіть за умови незмінності інших показників. Це зумовлює потребу в контролі виконання агротехнологічних операцій, стимулюванні їх дотримання, перегляді технологій вирощування ряду культур у зв'язку зі змінами клімату тощо.

Відповідно, за результатами проведеного аналізу, вжиття заходів щодо збереження якості ґрунтів за екологоагрохімічним станом є вагомим чинником нарощення обсягів виробництва продукції рослинництва в розрахунку на одиницю площі. Окрім цього, позитивно на продуктивність виробництва продукції рослинництва на сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області впливає ріст показника суми активних температур вище за +10 °С, що потенційно зумовлює доцільність розширення посівних площ під більш теплолюбними культурами чи відповідними сортами районованих культур. Значною мірою позитивно впливають на результативний показник також інтенсифікація та концентрація сільськогосподарського виробництва, особливо нарощування капіталоозброєності, збільшення обсягу інвестицій у рослинництво, укрупнення підприємств.

Висновки і перспективи. Запропонована економетрична модель дає можливість виявити наявні резерви підвищення виходу валової продукції рослинництва з одиниці земельної площі. Для цього на сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області необхідно: нарощувати асиміляційні можливості відтворення земельних ресурсів, шляхом використання ресурсозберігаючих технологій, обмеження використання хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив; розширення виробничих потужностей; прозорість висвітлення інформації та корпоративна соціальна відповідальність, що сприятиме розширенню партнерських зв'язків та залученню інвестицій.

Прогнозування обсягу валової продукції рослинництва на основі запропонованої багатофакторної економетричної моделі дає змогу підвищувати ефективність прийняття стратегічних рішень у діяльності підприємства.

Список літератури

1. Горкавий В. К. Математична статистика : навч. посіб. / В. К. Горкавий, В. В. Ярова. – К. : Професіонал, 2004. – 384 с.
2. Статистичний щорічник України за 2014 рік / за ред. О. Г. Осауленко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 552 с., с. 107.
3. Довкілля України / за ред. Н. С. Власенко // Державна служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 234 с.

4. Сільське господарство Тернопільської області за 2014 рік : статистичний збірник / за ред. В. Г. Кирича ; Держкомстат України, Головне управління статистики у Тернопільській області. – Тернопіль, 2015. – 217 с.

5. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства на сільськогосподарських підприємствах за 2014 рік : статистичний бюлетень / за ред. В. І. Савчук // Держкомстат України, Головне управління статистики у Тернопільській області. – Тернопіль, 2015. – 59 с.

References

1. Horkavyy V. K. Yarova V. V. (2004). Matematychna statystyka: navch. posib. [Mathematical statistics]. K.: Profesional.

2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2015). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2014 rik / za red. O. H. Osaulenko. – Kyiv.

3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2015). Dovkillia Ukrainy / za red. N. S. Vlasenko. Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.

4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2015). Silske hospodarstvo Ternopilskoi oblasti za 2014 rik : statystychnyi zbirnyk / za red. V. H. Kyrycha. – Ternopil.

5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2015). Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnytstva produktsii silskoho hospodarstva v silskohospodarskykh pidpriemstvakh za 2014 rik : statystychnyi biuleten / za red. V. I. Savchuk. Ternopil.

МОДЕЛИРОВАНИЕ И КОЛИЧЕСТВЕННОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ВЛИЯНИЯ ОСНОВНЫХ ФАКТОРОВ НА ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ РАСТЕНИЕВОДСТВА

Л. Р. Воляк

Аннотация. В современных условиях актуальной проблемой для сельскохозяйственных предприятий является наращивание объемов производительности растениеводства, что обеспечивает повышение прибыльности хозяйствования. В статье предложена эконометрическая модель оценки влияния основных факторов на выход валовой продукции растениеводства с единицы земельной площади. Даны предложения по оптимизации производства путем учета качественных параметров природных ресурсов в хозяйственной деятельности, ее интенсификации и концентрации, увеличение объема инвестиций в растениеводство, укрупнение предприятий. Реализация данных мероприятий будет способствовать повышению эффективности принятия решений в текущем и стратегическом планировании.

Ключевые слова: валовая продукция, моделирование, факторы, производительность, растениеводство, ассимиляционные возможности воспроизведения

MODELING AND IMPACT QUANTITATIVELY MAJOR FACTOR PRODUCTIVITY OF CROP

L. R. Voliak

Abstract. *In modern conditions relevant problem for farms is to increase crop productivity, providing increased profitability management. In the article the econometric model assessing the impact of the major factors in the gross output of crop production per unit of land area. The proposals to optimize production by taking into account the quality parameters of natural resources in economic activity, its intensification and concentration, increased investment in plant, consolidation of companies. Implementation of these measures will increase the efficiency of the current decision-making and strategic planning.*

Keywords: *gross output, modeling, factors, productivity, crop production, assimilation playback capabilities*

УДК 631.115.13:711.437

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ В КОНТЕКСТІ ПЕРШОЧЕРГОВИХ НАПРЯМІВ ПІДТРИМКИ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ В УКРАЇНІ

О. П. ГОГУЛЯ, кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту ім. проф. Й. С. Завадського
e-mail: ogogulya@ukr.net

І. П. КУДІНОВА, кандидат економічних наук,
доцент кафедри аграрного консалтингу та сервісу
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: ikudinova@ukr.net

Анотація. *Розкрито роль сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та їх пріоритетність у становленні інфраструктури аграрного ринку як носія соціальної місії щодо забезпечення розвитку сільських територій. Обґрунтовано доцільність створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Виділено причини, що на сучасному етапі стримують процес розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Проаналізовано динаміку розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та визначено стратегічну мету їх розвитку. Надано рекомендації щодо напрямів розвитку сільськогосподарських кооперативів.*

Ключові слова: *сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, дорадча служба, продукція сільського господарства, сільські території*

Актуальність. *Нинішня глибока криза, що містить соціальну, економічну, екологічну, управлінську складові та зумовила деградацію агропро-*

Abstract. *In modern conditions relevant problem for farms is to increase crop productivity, providing increased profitability management. In the article the econometric model assessing the impact of the major factors in the gross output of crop production per unit of land area. The proposals to optimize production by taking into account the quality parameters of natural resources in economic activity, its intensification and concentration, increased investment in plant, consolidation of companies. Implementation of these measures will increase the efficiency of the current decision-making and strategic planning.*

Keywords: *gross output, modeling, factors, productivity, crop production, assimilation playback capabilities*

УДК 631.115.13:711.437

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ В КОНТЕКСТІ ПЕРШОЧЕРГОВИХ НАПРЯМІВ ПІДТРИМКИ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ В УКРАЇНІ

О. П. ГОГУЛЯ, кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту ім. проф. Й. С. Завадського
e-mail: ogogulya@ukr.net

І. П. КУДІНОВА, кандидат економічних наук,
доцент кафедри аграрного консалтингу та сервісу
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: ikudinova@ukr.net

Анотація. *Розкрито роль сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та їх пріоритетність у становленні інфраструктури аграрного ринку як носія соціальної місії щодо забезпечення розвитку сільських територій. Обґрунтовано доцільність створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Виділено причини, що на сучасному етапі стримують процес розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Проаналізовано динаміку розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та визначено стратегічну мету їх розвитку. Надано рекомендації щодо напрямів розвитку сільськогосподарських кооперативів.*

Ключові слова: *сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, дорадча служба, продукція сільського господарства, сільські території*

Актуальність. *Нинішня глибока криза, що містить соціальну, економічну, екологічну, управлінську складові та зумовила деградацію агропро-*

довольчого сектору економіки України, перетворення його в соціально-економічну і виробничо-господарську руїну, потребує системного підходу до здійснення сукупності заходів на всіх рівнях управління, орієнтованих на досягнення чітко окреслених кінцевих результатів.

Оптимістичні заяви уряду про збільшення виробництва продукції зернових та олійних культур, нарощування обсягів їх експорту не переконують в успіхах сільського господарства у найближчій перспективі, враховуючи, по-перше, пріоритет холдингових форм господарювання замість апробованого століттями фермерсько-кооперативного шляху розвитку; по-друге, майбутнє скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення без відповідної інституційної та організаційної підготовки, прийняття відповідних законів; по-третє, представлений урядом проект адміністративно-територіальної реформи на селі.

Мета дослідження – подолання проблем, що мають місце в діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, розширення економічних можливостей для малих та середніх господарств через розвиток кооперації за підтримки впливових державних інститутів, виокремлення пріоритетності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у становленні інфраструктури аграрного ринку як носія соціальної місії щодо забезпечення розвитку сільських територій.

Нині розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів стримують: необґрунтоване оподаткування членів обслуговуючого кооперативу (селянських і фермерських господарств), а також наданих ним послуг; втрата довіри селян до держави, яка є ініціатором кооперативного руху і вже не раз обіцяла селянам значні переваги кооперації, яка обернулася для них втратою землі, свободи, погіршенням їхнього життя; відсутність коштів для створення обслуговуючих кооперативів та низький рівень державної підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, ставлення місцевої адміністрації до створення обслуговуючих кооперативів; нерозвиненість кредитної кооперації; відсутність нормативно-правових та інституційних умов розвитку фінансової інфраструктури ринку кредитної кооперації; монополізація; брак кадрового забезпечення на селі, яке потрібне для організації обслуговуючих кооперативів; низький рівень професійних знань управлінського персоналу обслуговуючого кооперативу щодо мети створення, особливостей оподаткування та господарської діяльності об'єднання, шляхів подальшого розвитку кооперативу через відсутність спеціалізованої підготовки фахівців у цій сфері в системі вищої освіти; відсутність розвинутого дорадництва [1, с. 26–32].

Усе вищезазначене зумовлює доцільність проведення досліджень з метою розробки рекомендацій теоретико-методичного та практичного характеру, спрямованих на: проведення послідовної політики підтримки формування матеріально-технічної бази кооперативів (можливість доступу до додаткових, можливо дешевших матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних та інших ресурсів); побудову сучасних ланцюгів

постачання у виробництві, зберіганні, сортуванні та дистрибуції сільськогосподарської продукції; розробку ефективної моделі кооперації виробників, продавців, гуртових ринків та роздрібних мереж; проведення безперервного моніторингу мікро- та макроекономічних ефектів побудови системи гуртових ринків сільськогосподарської продукції; поліпшення безпеки та якості продукції, стандартизації та уніфікації сільськогосподарської продукції, збільшення ВВП та доданої вартості; організацію системи поінформованості сільського населення; підготовку в навчальних закладах фахівців кооперативного руху, зокрема менеджерів-професіоналів; організацію дорадчих служб серед потенційних груп, які можуть створити обслуговуючі кооперативи.

Матеріали і методи дослідження. Методологічною основою дослідження обрано системний підхід до вивчення процесів та явищ, за допомогою якого виявлені проблеми розглядаються з позицій цілісності та нерозривності об'єкта й середовища його існування, цілей і методів управління, засобів та інструментів моніторингу. Системний підхід дає можливість ідентифікувати проблемні аспекти кооперативного руху в агропромисловому комплексі України та пропонувати можливості вирішення наукової проблеми забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Проблеми розвитку кооперації досліджуються протягом тривалого часу. Їх вирішенню присвятили свої праці відомі вчені: Р. Оуен, Ф. Райффайзен, С. Подолинський, П. Кропоткін, М. Туган-Барановський, О. Анциферов, І. Ємельянов, О. Чаянов та ін. Розробку основних принципів і узагальнення досвіду сільськогосподарської кооперації в минулому зробили відомі українські дослідники та практики кооперації, серед яких С. Бородаєвський, І. Витанович, М. Левитський, Б. Мартос, Є. Храпливий та ін. Нині науковий інтерес питанням розвитку сільськогосподарської кооперації в аграрному секторі економіки приділяють вітчизняні економісти-аграрники, серед яких В. Гончаренко, Ф. Горбонос, Ю. Губеня, В. Зіновчук, П. Канінський, О. Крисальний, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, Л. Молдаван, О. Онищенко, А. Пантелеймоненко, П. Саблук, І. Червен, Г. Черевко, В. Юрчишин та ін. [2].

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій з питань розвитку сільськогосподарської кооперації, значна частина проблем, пов'язаних із формуванням механізму функціонування вітчизняних обслуговуючих кооперативів потребує подальшого дослідження.

Результати дослідження та їх обговорення. Одним із перспективних напрямів роботи аграрного сектору в руслі реалізації його величезного потенціалу – стимулювання нарощення обсягів сільськогосподарського виробництва, розширення асортименту продукції як сільськогосподарської, так і переробних галузей, підвищення якості продукції та її конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Нинішня аграрна структура господарювання, за якої збільшується концентрація земель агрохолдингів, які спеціалізуються на вирощуванні високорентабельних та монокультур переважно зернової та олійної груп,

а виробництвом трудомісткої плодоовочевої та м'ясо-молочної продукції займаються дрібні селянські господарства й фермери, є незбалансованою. Сільськогосподарська концентрація в такому вигляді не передбачає соціальний розвиток села, створення нових робочих місць, зниження цін на продукти харчування. Тому, визначальним аспектом сучасної аграрної політики має стати селяниноцентриська спрямованість, що означає її реальну підпорядкованість інтересам сільських жителів (сільської громади). Це уможливить відродження сільського сектору, виведення його на стратегічно новий рівень суспільно-політичного, соціально-економічного та культурно-побутового розвитку.

Особисті селянські, фермерські господарства та інші фізичні особи – сільськогосподарські товаровиробники в нинішніх умовах загострення конкуренції на аграрному ринку постали перед проблемами, пов'язаними не лише з виробничими процесами, а й з проблемою реалізації надлишків сільськогосподарської продукції. Підвищення цін на енергоресурси, сільськогосподарську техніку, добрива та корми, низький рівень закупівельних цін, відсутність стабільних і надійних каналів збуту сільськогосподарської продукції робить її виробництво збитковим. Недостатній рівень розвитку кооперативного сегмента аграрних ринків призводить до скорочення кількості осіб, самозайнятих в особистих селянських господарствах, відпливу працездатного населення із сільської місцевості, руйнування її соціальних об'єктів та інфраструктури.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (СОК) уперше виникли наприкінці ХХ ст. Спочатку вони допомагали селянам збувати їхню продукцію, зменшувати витрати, нині – займаються переробкою сільськогосподарської продукції, забезпечують сільськогосподарських виробників засобами виробництва, надають виробничі технології, транспортні, ремонтні, будівельні, маркетингові та інші послуги [3, с. 212–215].

Проблеми становлення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні залишаються достатньо актуальними, адже питома вага продукції сільського господарства, яка реалізується через кооперативи, становить усього 1%, тоді як у більшості країн світу – 50–80%.

Більше того, згідно з даними Державного комітету статистики України, прямі продажі сільськогосподарських підприємств та реалізація продукції посередникам є основними каналами збуту виробниками сільгосппродукції, 60% приватних фермерів та реформованих господарств продають свою продукцію саме в такий спосіб. Проте, посередники контролюють більшість експортних товарних потоків, оптовий та роздрібний торгівельний товарообіг, завдяки чому найбільша частина прибутку зосереджується у посередницьких структурах [4, с. 165–185].

Переробні підприємства працюють з різними категоріями постачальників сировини, а до основних категорій постачальників сировини належать, насамперед, сільгоспвиробники (сільськогосподарські підприємства, фермерські та особисті селянські господарства). У цілому по вибірці 60 % підприємств купували сировину на сільгосппідприємствах, 58 % – у фермерських господарств і 45 % – в особистих селянських господарств

[5]. Даний факт свідчить про існуючу проблему щодо формування цивілізованих прозорих каналів просування сільськогосподарської продукції від виробника до споживача на взаємовигідних умовах.

В Україні для успішної діяльності сільськогосподарських кооперативів сформовано достатнє нормативно-правове поле: Закони України «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про споживчу кооперацію», «Про внесення змін до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»; Господарський кодекс України; Накази Міністерства аграрної політики «Про розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів», «Про затвердження Рекомендацій щодо створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з використанням майнових паїв або часток в майні, що знаходиться у спільній частковій власності колишніх членів реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств»; Укази Президента України «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку», «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах»; Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року», «Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм».

Переломний момент у розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів настав після прийняття Кабінетом Міністрів України постанови, якою передбачалося створити 10,5 тис. обслуговуючих кооперативів і було виділено 7,2 млрд грн. У 2009 р. їх кількість зросла з 400 до 655. Проте наступний уряд, Постановою Кабінету Міністрів України «Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм» від 22 червня 2011 року № 704 відтермінував попередню програму.

У 2012 р. Програма розвитку СОК на 2013–2020 роки передбачала створення щороку не менш як 700–800 кооперативів, але коштів на це держава не виділяла [6, с. 26–32].

Станом на 01.01.2012 р. було зареєстровано 774 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативи. На початок 2014 р. з 1017 зареєстрованих СОК фактично працювало 668, або 1 кооператив на 30 населених пунктів (станом на 01.04.2015 р. зареєстровано – 1023 СОК, проте з них фактично діючі – 613) [7]. Таким чином, якщо опиратися лише на кількісні показники зареєстрованих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (див. таблицю), то, в цілому, статистичні дані свідчать про розвиток кооперативного руху в Україні.

За напрямками діяльності структура сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, станом на 1 січня 2015 року, така: зареєстрованих кооперативів із обробітку землі та збирання врожаю – 246, з них фактично діючих – 147; зареєстрованих молочарських кооперативів – 288, з них фактично діючих – 179; зареєстрованих м'ясних кооперативів – 30, з них фактично діючих – 16; зареєстрованих плодоовочевих кооперативів – 102, з них фактично діючих – 66; зареєстрованих зернових кооперативів – 47, з

них фактично діючі – 43 та зареєстрованих інших кооперативів – 309, з них фактично діючих – 171 [8]. Отже, реальні дані свідчать про формальність та дестабілізуючий вплив окремих законодавчих актів на процес створення кооперативних формувань, неврегульованість механізму їх життєдіяльності, недосконалість економічного та законодавчого поля, в якому нині кооперативи функціонують.

Динаміка розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за 2009–2015 роки*

Регіон	Станом на 01.01.					2015 р. до 2009 р.
	2009 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	
АР Крим	40	63	66	76	76	1,9
Вінницька	71	87	84	86	93	1,3
Волинська	34	15	35	37	35	1,03
Дніпропетровська	2	32	34	31	33	16,5
Донецька	16	9	10	13	13	0,8
Житомирська	93	96	105	104	98	1,05
Закарпатська	7	13	13	13	15	2,1
Запорізька	17	12	16	22	25	1,5
Івано-Франківська	20	65	71	94	80	4
Київська	14	19	37	56	60	4,3
Кіровоградська	8	25	26	29	32	4
Луганська	1	18	21	22	22	22
Львівська	38	39	42	52	53	1,4
Миколаївська	4	9	13	16	16	4
Одеська	6	41	44	41	41	6,8
Полтавська	6	18	35	37	41	6,8
Рівненська	8	38	38	40	42	5,3
Сумська	18	39	38	41	41	2,3
Тернопільська	3	6	18	20	21	7
Харківська	3	12	15	16	16	5,3
Херсонська	13	28	32	41	42	3,2
Хмельницька	51	12	11	13	13	0,3
Черкаська	9	54	55	65	63	7
Чернівецька	6	14	14	27	28	4,7
Чернігівська	8	10	12	25	23	2,9
РАЗОМ:	496	774	885	1017	1022	2,1

*Джерело: за даними <http://minagro.gov.ua/node/15750>

У 2013 р. розроблено та доопрацьовано до обговорення проект «Програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2013–2020 рр.», яка передбачає два етапи: 2013–2017 та 2017–2020 роки з відповідною державною фінансовою підтримкою впродовж цих років. Якщо така підтримка буде (її розміри в програмі розписані по роках), то в результаті, кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів збільшиться до 5–6 тис., які допоможуть подолати головні

проблеми села – безробіття, безгрошів'я, бідність та сприятимуть формуванню сучасної інфраструктури сільських територій.

Висновки і перспективи. Зарубіжний та вітчизняний досвід свідчить, що економічна самоорганізація сільського населення у формі кооперативів – це ключовий показник соціального капіталу громади. Економічна самоорганізація сільського населення є механізмом, що забезпечує захист її інтересів в процесі модернізації аграрного сектору економіки. Завдяки умінням самоорганізації, кооперативи, що складаються з малих і середніх сільгоспвиробників, стають головним ініціатором сталого розвитку.

Розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні, як ключовий механізм самоорганізації сільських товаровиробників, захисту невеликих селянських, фермерських господарств від недобросовісних посередницьких структур та залежності від них, дасть змогу використовувати переваги великого товарного виробництва і враховувати інтереси сільських товаровиробників, сприяючи відродженню селянина як господаря виробництва, реального власника засобів виробництва та виробленої ним продукції. Крім того, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи покликані забезпечити:

- розвиток сільських територій (поліпшення життя сільських громад);
- підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва завдяки оптимізації витрат товаровиробників на придбання засобів виробництва, проведення окремих технологічних операцій, здійснення маркетингових досліджень, а також збільшення прибутку від всіх стадій руху виробленої продукції у межах маркетингового ланцюжка певного товару;
- розширення доступу сільськогосподарських товаровиробників, особливо селянських та фермерських господарств, до агросервісних послуг;
- удосконалення для сільськогосподарських товаровиробників процесу реалізації продукції через більш ефективне використання каналів збуту, досягнення міцних позицій на ринку, адаптацію до ринкових умов;
- створення додаткових робочих місць у сільській місцевості, поліпшення соціального захисту сільського населення, підвищення рівня життя на селі.

Для розвитку сільськогосподарських кооперативів необхідно:

- проводити послідовну політику підтримки формування матеріально-технічної бази кооперативів (можливість доступу до додаткових, можливо дешевших, матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних та інших ресурсів);
- будувати сучасні ланцюги постачання у виробництві, зберіганні, сортуванні й дистрибуції фруктів, овочів, зернової продукції та корене-плодів;
- розробити ефективну модель кооперації виробників, продавців, гуртових ринків та роздрібних мереж;

- проводити безперервний моніторинг мікро- та макроекономічних ефектів побудови системи гуртових ринків сільськогосподарської продукції за напрямками: збільшення обсягів виробництва зернових, фруктів, овочів та коренеплодів; поліпшення безпеки та якості продукції; стандартизація та уніфікація сільськогосподарської продукції; збільшення ВВП та доданої вартості;
- організувати систему поінформованості сільського населення та зміцнювати інформаційну базу;
- готувати в навчальних закладах лідерів кооперативного руху, зокрема менеджерів-професіоналів;
- організувати дорадчу службу серед потенціальних груп, які можуть створити обслуговуючі кооперативи.

Список літератури

1. Кузняк Б. Я. Проблеми становлення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні / Б. Я. Кузняк // Економіка України. – 2015. – № 3. – С. 26–32.
2. Ушкаренко Ю. В. http://irbis.crimea.edu/cgi-bin/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?LNG=en&Z21ID=&I21DBN=REFER&P21DBN=REFER&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M&S21STR= Розвиток сільськогосподарської кооперації (теорія, методологія, практика) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.00.04 / Ю. В. Ушкаренко. – Житомир, 2010. – 36 с.
3. Кудінова І. П. Розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні // Науковий вісник НУБіП України. Вип. 200. – Ч. 1. – К., 2014. – С. 212–215.
4. Радченко О. Д. Напрями державної підтримки сільськогосподарської обслуговуючої кооперації / О. Д. Радченко // Економічні науки. Сер. «Облік і фінанси». – 2013. – Вип. 10 (4). – С. 165–185.
5. Формування маркетингових ланцюгів руху сільськогосподарської продукції на кооперативних засадах. Презентація М. Гриценко. Режим доступу : www.swar-rural.org.ua/.../200911121251390
6. Кузняк Б. Я. Проблеми становлення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні / Б. Я. Кузняк // Економіка України. – 2015. – № 3. – С. 26–32.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/15750>
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=15751>

References

1. Kuzniak, B. Ya. (2015). Problemy stanovlennia silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv v Ukraini / B. Ya. Kuzniak // Ekonomika Ukrainy, 3, 26–32.
2. Ushkarenko, Yu. V. (2010). Rozvytok silskohospodarskoi kooperatsii (teoriia, metodolohiia, praktyka) [Tekst]: avtoref. dys. d-ra ekon. nauk: 08.00.04 / Yu. V. Ushkarenko. – Zhytomyr, 36.
3. Kudinova, I. P. (2014). Rozvytok silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv v Ukraini // Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy, 200, 1. – K., 212–215.
4. Radchenko, O. D. (2013). Napriamy derzhavnoi pidtrymky silskohospodarskoyi obsluhovuiuchoyi kooperatsiyi / O. D. Radchenko // Ekonomichni nauky. Ser. «Oblik i finansy», 10 (4), 165–185.

5. Formuvannia marketynhovykh lantsiuhiv rukhu silskohospodarskoi produktsii na kooperatyvnykh zasadakh. Prezentatsiia M. Hrytsenko. Rezhym dostupu: www.swap-rural.org.ua/.. /200911121251390.

6. Kuzniak, B. Ya. (2015). Problemy stanovlennia silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv v Ukraini / B. Ia. Kuzniak // Ekonomika Ukrainy, 3, 26–32.

7. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://minagro.gov.ua/node/15750>.

8. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=15751>.

РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОБСЛУЖИВАЮЩИХ КООПЕРАТИВОВ В КОНТЕКСТЕ ПЕРВООЧЕРЕДНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ПОДДЕРЖКИ КООПЕРАТИВНОГО ДВИЖЕНИЯ В УКРАИНЕ

**О. П. Гоголя,
И. П. Кудинова**

Аннотация. Раскрыта роль сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов и их приоритетность в становлении инфраструктуры аграрного рынка как носителя социальной миссии по обеспечению развития сельских территорий. Обоснована целесообразность создания сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов. Выделены причины, которые на современном этапе сдерживают процесс развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов. Проанализирована динамика развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов и определены стратегические цели их развития. Даны рекомендации по направлениям развития сельскохозяйственных кооперативов.

Ключевые слова: сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, информационно-консультационная служба, продукция сельского хозяйства, сельские территории

DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SERVICE COOPERATIVES IN THE CONTEXT OF THE PRIORITY AREAS OF SUPPORT COOPERATIVE MOVEMENT IN UKRAINE

**O. P. Gogulya,
I. P. Kudinova**

Abstract. The role of agricultural service cooperatives and their priority in the development of agricultural market infrastructure as the bearer of social mission to ensure rural development. The expediency of agricultural service cooperatives. Highlight reason that at present hampering the development of agricultural service cooperatives. The analysis of the dynamics of agricultural service cooperatives and defined strategic goal of development. The recommendations on the directions of development of agricultural cooperatives.

Keywords: agricultural service cooperatives, advisory services, agricultural products, rural areas

ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЦУКРОБУРЯКОВОЇ ГАЛУЗІ

А. С. ГРИЦЕНКО, аспірант*

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: sems88@yandex.ru

Анотація. Досліджено питання загроз економічній безпеці підприємства. Згруповано види загроз відповідно до їх основних класифікаційних ознак. Уперше виокремлено логістичні загрози відповідно до сфери виникнення. Обґрунтовано вплив загроз на виробничо-господарську діяльність підприємств цукробурякової галузі.

Ключові слова: безпека, підприємство, економічна безпека, класифікація, небезпека, загроза

Актуальність. В умовах ринкової економіки забезпечення захисту господарської діяльності є одним із найголовніших завдань для підприємств незалежно від їх виду діяльності та форм власності. Вітчизняний досвід переконує, що перед підприємствами цукробурякової галузі постійно виникають загрози щодо їх прибуткової діяльності. Тому господарюючим суб'єктам необхідно своєчасно виявляти та прогнозувати появу можливих загроз, оцінювати рівень їх впливу на результати господарювання та опрацьовувати відповідні заходи нейтралізації. Ці заходи будуть сприяти підвищенню рівня економічної безпеки підприємств цукробурякової галузі та їх ефективній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням загроз економічній безпеці підприємства займалися багато вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: Н. Й. Реверчук, В. І. Франчук, В. В. Крутов, М. П. Копка, Г. Ю. Дарнопих, В. І. Ярочкин, Н. О. Подлужна, О. В. Родіонов, А. В. Черкасов, Н. В. Білошкурська, М. В. Білошкурський, О. О. Мельник, М. І. Копитко. Проте суперечливість поглядів науковців щодо розуміння сутності поняття «загроза економічній безпеці підприємства» потребує його подальшого дослідження та уточнення.

Мета дослідження – розробка пропозицій щодо виявлення та прогнозування появи можливих загроз економічній безпеці підприємств цукробурякової галузі, оцінювання рівня їх впливу на результати господарювання та опрацювання відповідних заходів нейтралізації.

Матеріали і методи дослідження. У роботі застосовуються загальнонаукові та специфічні методи пізнання: *метод статистики й документів* (під час збору інформації було опрацьовано, систематизовано та проаналізовано ряд документів Національної асоціації цукровиків

---

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор О. Ю. Єрмаков

України «Укрцукор» та Державної служби статистики України); *метод аналізу і синтезу* (у процесі дослідження сутності, змісту поняття «загроза» для виокремлення його основних складових, виявлення основних взаємозв'язків між ними); *метод індукції і дедукції* (для виявлення основних закономірностей функціонування підприємств цукробурякової галузі); *математичний метод* (під час опрацювання даних); *графічний метод* (демонстрація результатів аналізу).

Результати дослідження та їх обговорення. Насамперед, потрібно зазначити, що цукробурякова галузь України протягом багатьох років займала провідне місце як на зовнішньому, так і внутрішньому ринках, підтримувала стабільність життєвого рівня села, забезпечувала значні надходження до бюджетів усіх рівнів. Цукрові заводи формували навколо себе соціальну інфраструктуру сільських та міських населених пунктів. Проте, за останні роки, унаслідок низки причин переважно економічного та політичного характеру, становище підприємств цукрової промисловості значно погіршилося, що призвело до значного скорочення їх кількості (рис. 1).

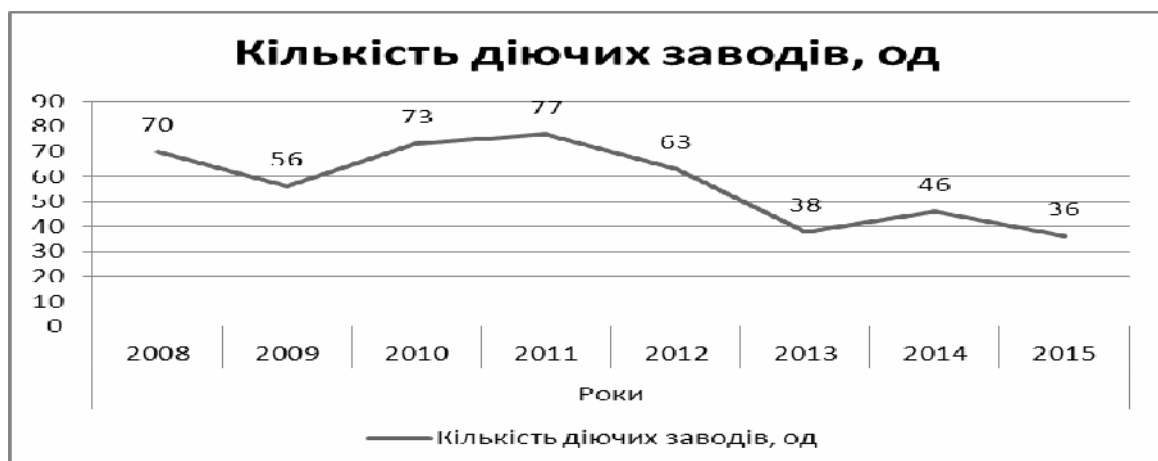

Рис. 1. Динаміка кількості діючих цукрових заводів в Україні за 2008–2015 роки*

*Джерело: за даними Національної асоціації цукровиків України «Укрцукор».

Саме тому, вкрай потрібним є вивчення умов ринкового функціонування господарюючих суб'єктів, щоб своєчасно усунути або попередити дію дестабілізуючих факторів впливу на діяльність підприємств цукрової галузі та рівень їх економічної безпеки.

Так, у теоретичному плані Н. В. Білошкурська та М. В. Білошкурський зазначають, що економічна безпека підприємства характеризується станом захищеності від несприятливого впливу дії факторів внутрішнього і зовнішнього походження, який досягається за допомогою адаптованості до змін, ефективності використання виробничих ресурсів, розробки й реалізації напрямів розвитку, які забезпечать стійке функціонування та гармонізацію власних інтересів та інтересів суб'єктів зовнішнього середовища [2].

Щодо підприємств цукрової галузі, то процес управління їх економічною безпекою можна розглядати як комплекс заходів, спрямованих на досягнення стану економічної безпеки господарюючих суб'єктів, тобто стану, у якому ймовірність негативних змін під впливом зовнішнього або внутрішнього середовища є мінімальною.

Щодо поняття «загроза» економічній безпеці підприємств, то існує багато підходів до його розуміння (табл. 1).

Родіонов О. В., Черкасов А. В., досліджуючи економічну безпеку підприємства розглядають вплив на неї не «загроз», а саме: «чинників зовнішнього і внутрішнього середовища» [12, с. 21]. Причому, до уваги беруться не тільки чинники, які негативно впливають або стримують розвиток підприємств, а й ті, які йому сприяють. На нашу думку, цей підхід дає змогу більш комплексно оцінити рівень економічної безпеки підприємств, спрогнозувати або нейтралізувати дію негативних чинників та залучати ті, які будуть підвищувати ефективність розвитку й діяльності підприємства.

1. Сутність та зміст категорії «загроза» економічній безпеці підприємства

Автор	Визначення
Закон України про основи національної безпеки [1, с. 351]	Загрози національній безпеці – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.
Реверчук Н. Й [11, с. 29]	Реальна можливість дії навмисного чи ненавмисного характеру, яка порушує режим функціонування підприємства, завдає матеріальної шкоди у формі фінансових втрат, включаючи упущену вигоду.
Франчук В. І. [14, с. 72]	Дія дестабілізуючих природних і (або) суб'єктивних факторів, пов'язаних із недобросовісною конкуренцією, порушенням законів та норм, цілісності процесів чи об'єктів, що можуть спричинити потенційні або реальні збитки, які здатні викликати небезпеку для корпоративної системи.
Крутов В. В. [7]	Потенційно можливі або реальні дії, здатні завдати суб'єктам підприємництва матеріальної шкоди.
Копка М. П. [6, с. 15]	Потенційна можливість реалізації небезпеки, яка виникає в результаті впливу сукупності чинників або їх окремих складових
Дарнопих Г. Ю. [3, с. 4]	Сукупність дій або бездіяльності, умов і чинників, що породжують економічну небезпеку для життєво важливих інтересів країни
Ярочкин В. І. [15]	Потенційні або реальні дії, які призводять до матеріальних чи моральних збитків.
Подлужна Н. О. [9, с. 7]	Конкретна небезпека, яка створює певні перешкоди у виробничо-комерційній діяльності підприємства і здійсненні його економічних інтересів

Проведений нами аналіз функціонування галузі свідчить, що скорочення кількості цукрових заводів в Україні відбулося за рахунок перевищення обсягу виробництва над обсягом споживання (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка виробництва та споживання цукру в Україні за 2008–2015 роки*

*Джерело: за даними Національної асоціації цукровиків України «Укрцукор».

До чинників зовнішнього середовища відносять: державне регулювання економіки, ресурсний потенціал, трудові ресурси, інтелектуальні ресурси, товарні ринки, ринкову інфраструктуру. Основні чинники внутрішнього середовища – фінансові, інвестиційні, інноваційні, інформаційні, техніко-технологічні, організаційно-управлінські, кадрова політика і система мотивації, умови праці, культура виробництва, якість устаткування, ефективність комунікацій, соціально-психологічні, продукція.

За офіційними даними Державної служби статистики України, обсяг виробництва цукру за 2015/2016 маркетинговий рік (МР) становив 1,4 млн т, що на 33,13% менше, ніж у 2014/15 МР, а загальний обсяг споживання становив 1,01 млн т, що на 44% менше, ніж за попередній рік, унаслідок чого утворилася велика кількість перехідних залишків на кінець періоду [16].

Профіцит цукру на внутрішньому ринку України підтверджується стабільністю цінової ситуації (рис. 3).

За даними моніторингу Державної служби статистики України станом на 27 травня 2016 р., середні роздрібні ціни на цукор, порівняно з 17 грудня 2015 року, знизилися на 8,78% і становлять 13,5 грн/кг [16].

Незважаючи на стабільність цін, ДСБУ «Аграрний фонд» наприкінці січня 2016 р. розпочав товарні інтервенції цукру-піску з державного інтервенційного фонду [15]. Станом на 11 березня 2016 р., було реалізовано 11 тис. т цукру (0,7% від загального попиту внутрішнього ринку) за ціною 11,28 грн/кг. Проте, якщо на ринку відсутній дефіцит цукру, то необхідності інтервенцій держави не повинно бути,

оскільки вони спричиняють нагромадження його залишків серед інших учасників, що погіршує їх скрутне становище.

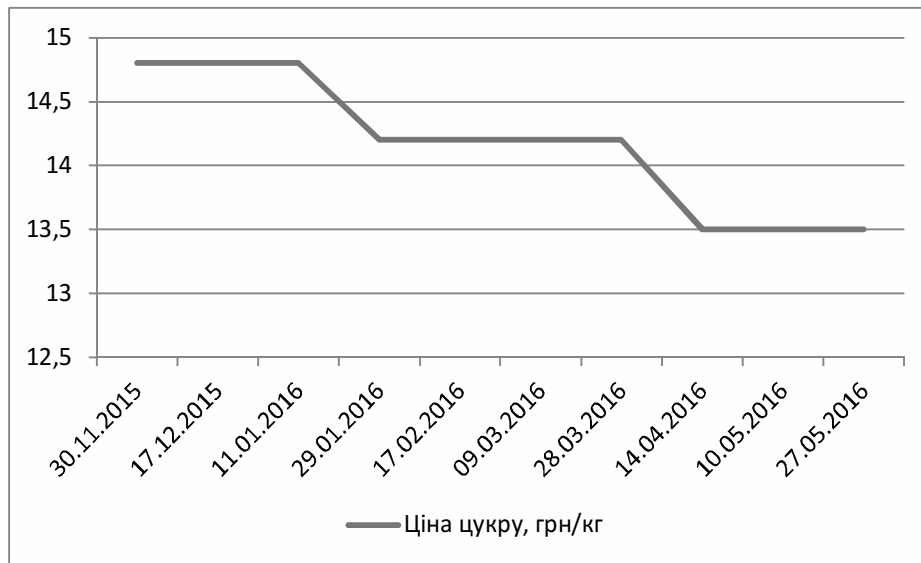

Рис 3. Динаміка відпускних цін на цукор в Україні*

*Джерело: за даними Державної служби статистики України.

Надзвичайно негативно на розвиток галузі вплинула крадіжка із ДСБУ «Аграрного фонду» 30 тис. т цукру на суму 420 тис. грн, який постачається на ринок по 8 грн/кг. Про це повідомив 16 березня 2016 року на прес-конференції генеральний директор НАЦУ «Укрцукор» [10].

Отже, профіцит цукру, який спричинений як легальними, так і протиправними діями, призвів до того, що підприємства цукрової галузі зазнали величезних збитків, оскільки не змогли реалізувати в повному обсязі свою продукцію і, відповідно, покрити витрати, пов'язані з її виробництвом. Унаслідок цього, виробники цукру, які не інтегровані у великі агрохолдинги та не мають достатнього рівня фінансової міцності, вимушені були припиняти свою виробничо-господарську діяльність.

Слід також зазначити, що діяльність підприємств цукрової галузі має ряд особливостей, а саме: високий рівень матеріалоємності та енергоємності виробництва (витрати на паливо та газ у структурі собівартості продукції становлять 25–35%); сезонність виробництва (виробничий цикл триває від 90–140 днів), низький рівень ліквідності, похідний характер попиту тощо. Усі ці фактори посилюють вплив інших негативних чинників та значно впливають на результати діяльності підприємств [13, с. 6–11].

Також істотно стримує розвиток цукробурякової галузі України обмеженість основних каналів збуту продукції та встановлення квоти на постачання цукру в ЄС (у 2015/16 МР – 20 070 т). Причому, найбільшими експортерами цукру стали цукрові заводи, що є інтегрованими до складу великих агрохолдингів, і на які припадає 68% експорту у вересні – січні 2015/15 МР (ТОВ «Фірма «Астарт-Київ» – ВП «Яреськівський цукровий завод» (4,61 тис. т), ТзОВ «Хмільницьке» (2,95 тис. т); компанія «Укрпродінвест» – ЗАТ «Поділля-продовольча компанія» (4,56 тис. т).

Вагомим чинником є й відставання рівня технології вітчизняного цукробурякового виробництва від європейських країн. Так, виробництво цукру у розрахунку на 1 га посіву цукрових буряків в Україні становить 5,9 т/га, що у 1,68 раза менше, ніж у країнах Європейського Союзу, де воно становить 9,9 т/га.

Постійне підвищення цін на газ та мінеральні добрива, зростання собівартості продукції і, як наслідок, падіння її конкурентоспроможності на ринках призводить до значних збитків для цукровиробників. Збиткова виробничо-господарська діяльність багатьох цукрових заводів стала причиною їх банкрутства і закриття.

Таким чином, здійснений аналіз наукової літератури і практичного досвіду свідчить, що існує багато загроз економічній безпеці підприємств, але звернемо увагу на ті, які мають найбільш суттєве значення для забезпечення ефективного функціонування цукрової галузі (табл. 2).

2. Класифікація загроз економічній безпеці підприємств цукробурякової галузі*

№	Класифікаційна ознака	Види
1.	За сферою виникнення:	внутрішні, зовнішні, економічні, політичні, правові, техногенні, екологічні, конкурентні, контрагентські, виробничі, фінансові, інвестиційні, кадрові, організаційні, технологічні, інноваційні, експортно-імпортні, логістичні
2.	За тривалістю дії:	тимчасові, постійні
3.	За ступенем небезпеки:	несуттєві, помірні, небезпечні, особливо небезпечні
4.	За можливістю здійснення:	реальні, потенційні
5.	За джерелом походження:	об'єктивні, суб'єктивні
6.	За можливістю настання:	очевидні, латентні
7.	За характером спрямування:	прямі, непрямі
8.	За здійсненням у часі:	безпосередня, поточна, далека
9.	За ймовірністю настання:	малоймовірні, ймовірні, значно ймовірні, неминучі
10.	За можливістю запобігання:	непередбачувані, передбачувані
11.	За можливістю прогнозування:	прогнозовані, випадкові
12.	За об'єктами зазіхання:	земля, капітал, персонал, ділова репутація, інформація, технології.
13.	За способом здійснення:	розкрадання, здирство, шпигунство, психологічний вплив та підкуп персоналу, навмисне пошкодження майна.

*Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [5, с. 202; 8, с. 100].

Наведена в табл. 2 класифікація загроз економічній безпеці підприємств цукробурякової галузі потребує детального розгляду та обґрунтування кожної із основних видів загроз, що й було здійснено нами шляхом узагальнення та доповнення на основі М. І. Копитка та О. О. Мельника [5, с. 202 ; 8, с. 100].

Зазначимо, що загрози економічній безпеці підприємств розподіляються наступним чином.

За сферою виникнення: *внутрішні* – пов'язані із діяльністю підприємства на мікрорівні, а саме: організація праці та соціальної сфери персоналу, дотримання технологічності бізнес-процесів та багато інших; *зовнішні* – обумовлюються станом зовнішнього оточення та не залежать від діяльності суб'єкта господарювання; *економічні* – виникають під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, таких як інфляція, зміна попиту, зниження платоспроможності населення та ін.; *політичні* – спричинені політичною нестабільністю; *правові* – недосконалість податкового і господарського законодавства; *техногенні* – пожежі, транспортні аварії, вибухи, аварії із викидами біологічно небезпечних речовин; аварії на очисних спорудах, на електроенергетичних системах, обвалення будівель і споруд та ін.; *екологічні* – землетруси, повені, посуха, виснаження природних ресурсів, евтрофікування навколишнього середовища, забруднення ксенобіотиками, погіршення якості підземних вод та ін.; *конкурентні* – загроза збитків від наслідків недобросовісної конкуренції; *контрагентські* – шахрайство, збитки, спричинені ухиленням від виконання зобов'язань; *виробничі* – виникають у результаті здійснення виробничої діяльності підприємства; *фінансові* – виникають під впливом як внутрішніх дестабілізаційних процесів, так і зовнішніх та є наслідком втрати фінансових ресурсів підприємства; *інвестиційні* – можлива втрата або недоотримання прибутку внаслідок інвестування коштів у ненадійні або ризикові проекти; *кадрові* – виникають унаслідок навмисних або ненавмисних дій персоналу які призводять до виникнення на підприємствах збитків (низька кваліфікація, неефективність системи мотивації, напруженість соціально-психологічного мікроклімату, переманювання конкурентів, інфляційні процеси, що впливають на рівень заробітної плати та ін.); *організаційні* – нераціональна організація праці і робочого часу; *технологічні* – високий рівень фізичного і морального зношення устаткування; *інноваційні* – полягають у неконтрольованості процесу науково-дослідних робіт, які призводять до виникнення шкідливих для оточення і суспільства інновацій [4, с. 12]; *експортно-імпортні* – формалізовані проблеми на митниці, які збільшують термін проходження продукції через митний контроль, квотування; *логістичні* – пов'язані із втратами або псуванням готової продукції, сировини, напівфабрикатів унаслідок порушення умов та строків переміщення на процесах постачання, виробництва, транспортування, складання, збуту, як усередині організації, так і поза її межами.

За тривалістю дії: *тимчасові* – загрози, які одноразово або періодично постають перед організаціями; *постійні* – які постійно супроводжують діяльність підприємства.

За ступенем небезпеки: *несуттєві* – загрози, які незначною мірою погіршують стан об'єкта, системи або процесів, не порушуючи їх цілісність, та завдають підприємству незначних збитків; *помірні* – які дестабілізують стан об'єкта, системи або процесів у межах допустимих значень, не порушуючи їх цілісність, та завдають підприємству помірних збитків; *небезпечні* – які значною мірою погіршують стан об'єкта, системи або процесів, порушуючи їх цілісність, наближаючи їх до меж граничних значень та завдають підприємству значних збитків; *особливо небезпечні* – які порушують цілісність та стан об'єкта, системи або процесів, виходять за межі граничних значень та завдають підприємству руйнівних збитків.

За можливістю здійснення: *реальні* – які виявляються у результаті дослідження стану діяльності підприємства, аналізі його слабких та вразливих сторін; *потенційні* – дія можливих факторів, які будуть негативно впливати на результати діяльності підприємства.

За джерелом походження: *об'єктивні* – які, не залежать від діяльності суб'єктів господарювання або дії фізичних осіб та виникають без їх участі; *суб'єктивні* – зумовлені навмисними або ненавмисними діями юридичних чи фізичних осіб, органами влади та державними установами.

За можливістю настання: *очевидні* – зумовлені очевидними факторами, настання яких не потребує додаткового обґрунтування; *латентні* – неявні, які тяжко виявляються або прогнозуються.

За характером спрямування: *прямі* – безпосередньо впливають на господарську діяльність підприємств; *непрямі* – несуть опосередкований вплив на діяльність суб'єктів господарювання.

За здійсненням у часі: *безпосередня* – яка, впливає на підприємство в поточному періоді; *поточна* – поява якої можлива протягом року; *далека* – поява якої можлива не раніше, ніж через рік або й більше.

За ймовірністю настання: *малоймовірні* – ймовірність настання дуже низька; *ймовірні* – ймовірність настання невисока, проте потребують прогнозування та планування можливості збитку; *значно ймовірні* – ймовірність настання дуже висока, прогнозуються і забезпечуються бюджетом; *неминучі* – завжди передбачаються і плануються бюджетом, оскільки їх настання обов'язкове за будь-яких умов.

За можливістю запобігання: *непередбачувані* – надскладні, форс-мажорні обставини, які виникають унаслідок природних або техногенних катастроф, епідемій, війн; *передбачувані* – передбачаються на стадії планування бізнес- і технологічних процесів для запобігання або мінімізації можливого збитку.

За можливістю прогнозування: *прогнозовані* – майже завжди виникають унаслідок господарської діяльності суб'єктів господарювання або дії зовнішніх передбачуваних факторів; *випадкові* – не можуть бути передбачені керівництвом і виникають раптово за рахунок форс-мажорних обставин.

За об'єктами зазіхання: *земля* – втрата кількісних або якісних показників земельних ресурсів, які виступають основним фактором

виробництва або діяльності; *капітал* – загроза втрати або пошкодження капіталу підприємства; *персонал* – спричинюються дестабілізаційними процесами соціально-психологічного клімату працівників, а також можливі втрати спричинені їхньою безвідповідальністю або низькою кваліфікацією; *ділова репутація* – ненавмисне або навмисне псування іміджу організації, спричинене негативними відгуками про неї, унаслідок дій, які погіршують якість готової продукції, перешкоджають просуванню її на ринку; *інформація* – зазіхання на інформацію, яка представляє собою «комерційну таємницю»; *технології* – можливі втрати внаслідок порушення технологічних процесів або появи нових, більш ефективних та економічних технологій у конкурентів.

Висновки і перспективи. Отже, аналіз ряду внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці підприємств свідчить про їх значну різноманітність. Щодо загроз ефективного функціонування підприємств цукробурякової галузі, то на основі проведеного дослідження можна виокремити такі: економічна та політична нестабільність у країні; обмежена ємність ринку; значні обсяги перехідних залишків; відсутність зовнішніх ринків збуту; високий рівень капітальних витрат; відставання рівня технології виробництва від європейських країн; зростання цін на ресурси; не вигідні умови кредитування; зростання собівартості продукції; встановлення квоти на експорт; корупція; неузгодженість виконавчої та законодавчої бази.

Таким чином, завданням керівників господарюючих суб'єктів є, залежно від конкретної ситуації, запровадження системи організаційно-економічних заходів, які дадуть змогу своєчасно виявити, послабити або запобігти можливій дії загроз ефективній діяльності підприємств цукробурякової галузі, і, як наслідок, підвищити рівень їх економічної безпеки та забезпечити прибутковість господарювання.

Список літератури

1. Про основи національної безпеки України : закон України // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 39.
2. Білошкурська Н. В. Теоретичні аспекти економічної безпеки підприємств [Електронний ресурс] / Н. В. Білошкурська, М. В. Білошкурський // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 2. – С. 85–89. – Режим доступу : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/103/1/Teoretychni_aspekty_ekonomichnoi_bezpeky_pidpriemstv.pdf
3. Дарнопих Г. Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Г. Ю. Дарнопих. – Х., 2004. – 18 с.
4. Євтушевська О. В. Перспективи та загрози розвитку інноваційної діяльності / О. В. Євтушевська // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 3 (153). – С. 8–14.
5. Копитко М. І. Аналіз тріади “Потенційний зловмисник – загроза – об’єкт” з позиції гарантування економічної безпеки промислових підприємств / М. І. Копитко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – № 24.10. – С. 199–204.

6. Копка П. М. Якісні та кількісні оцінки загроз національної безпеки України / П. М. Копка // Євроатлантична інтеграція. Бюлетень «Україна – НАТО». – № 4. – 2005. – С. 15.
7. Крутов В. В. Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва / В. В. Крутов. – К. : Фенікс, 2008. – 406 с.
8. Мельник О. О. Система загроз економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / О. О. Мельник // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». – 2011. – № 25. – С. 97–103. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/portal/Natural/vcpi/index.html>
9. Подлужна Н. О. Організація управління економічною безпекою підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Н. О. Подлужна. – Донецьк, 2003.
10. Реалізація вкраденого зі складів Аграрного фонду цукру може привести до його дефіциту в 2017 році – «Укрцукор» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrsugar.com/uk/post/realizacia-vkradenogo-zi-skladiv-agrarnogo-fondu-cukru-moze-privesti-do-jogo-deficitu-v-2017-roci-ukrcukor>
11. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур : монографія / Н. Й. Реверчук. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 195 с.
12. Родіонов О. В. Формування та розвиток економічної безпеки підприємств : монографія / О. В. Родіонов, А. В. Черкасов. – Луганськ : Янтар, 2011. – 316 с.
13. Філюк Г. Причини кризового стану підприємств цукрової галузі України та шляхи їх розв'язання / Г. Філюк, Д. Ситенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – № 5 (158) . – С. 6–1.
14. Франчук В. І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки: монографія / В. І. Франчук. – Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 440 с.
15. Ярочкин В. И. Корпоративная разведка. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. И. Ярочкин, Я. В. Бузанова. – М. : «Ось-89», 2005. – 304 с. – С. 259–261.
16. Державний комітет статистики [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

References

1. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on national security of Ukraine]. (2003). Vidomosti Verkhovnoi Rady —Supreme Council of Ukraine, 39 [in Ukrainian].
2. Biloshkurska, N. V. , Biloshkurskyi M. V. (2013). Teoretychni aspekty ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv [Theoretical aspects of economic security companies]. Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable economic development, 2, 85–89. Retrieved from http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/103/1/Teoretychni_aspekty_ekonomichnoi_bezpeky_pidpriemstv.pdf [in Ukrainian].
3. Darnopykh, H. Yu. (2004). Ekonomichna bezpeka derzhavy v umovakh transformatsiinoi ekonomiky [The economic security of the state in terms of transformation economy] . Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv.
4. Ievtushevska, O. V. (2014). Perspetyvy ta zahrozy rozvytku innovatsiinoyi diyalnosti [Development perspectives and threats to innovative activities]. Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics, 3 (153), 8–14 [in Ukrainian].
5. Kopytko, M. I. (2014). Analiz triady "Potentsiinyi zlovmysnyk – zahroza – ob'ekt" z pozytsii harantuvannia ekonomichnoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv [The Analysis of "Potential Hostile – Threat – Object" Triad from the Standpoint of

Ensuring Economic Security of Industrial Enterprises]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – 24.10, 199–204. [in Ukrainian].

6. Kopka, P. M. (2005). Yakisni ta kilkisni otsinky zahroz natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Qualitative and quantitative assessment of threats to national security of Ukraine]. Yevroatlantychna intehtatsiya. Biuleten «Ukraina – NATO», 4.

7. Krutov, V. V. (2008). Stanovlennya ta rozvytok nederzhavnoi systemy bezpeky pidpriemnytstva v Ukraini [Formation and development of non-state security business in Ukraine] Phoenix, Kiev, Ukraine. [in Ukrainian].

8. Melnyk, O. O. (2011). Systema zahroz ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [System of threats of economic security]. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut» – Bulletin of NTU "KhPI", 25, 97–103. Retrieved from: <http://www.nbu.gov.ua/portal/Natural/vcpi/index.html>. [in Ukrainian].

9. Podluzhna, N. O. (2003). Orhanizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Organization management of economic security]. Extended abstract of candidate's thesis. Donetsk. [in Ukrainian].

10. Realizatsiia vkradenoho zi skladiv Ahrarnoho fondu tsukru mozhe pryvesty do yoho defitsytu v 2017 rotsi – «Ukrtsukor». Retrieved from: <http://www.ukrsugar.com/uk/post/realizacia-vkradenogo-zi-skladiv-agrarnogo-fondu-cu-kru-moze-privesti-do-jogo-deficitu-v-2017-roci-ukrcukor>. [in Ukrainian].

11. Reverchuk, N. I. (2004). Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemnytskykh struktur [Management of economic security businesses]. Lviv: LBI NBU. [in Ukrainian].

12. Rodionov, O. V. Cherkasov, A.V. (2011). Formuvannya ta rozvytok ekonomichnoyi bezpeky pidpriemstv [Formation and development of economic security companies], Yantar, Luhans'k, Ukraine, 316. [in Ukrainian].

13. Fyliuk, H., Sytenko, D. (2014). Prychyny kryzovoho stanu pidpriemstv tsukrovoi haluzi Ukrainy ta shliakhy yikh rozviazannia [CAUSES OF CRISIS SITUATION IN UKRAINE SUGAR INDUSTRY ENTERPRISES AND THEIR SOLUTIONS]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 158, 6–11. [in Ukrainian].

14. Franchuk, V. I. (2010). Osoblyvosti orhanizatsii systemy ekonomichnoi bezpeky vitchyznianskykh aktsionerskykh tovarystv v umovakh transformatsiinoi ekonomiky [Features of the organization of economic security of domestic joint-stock companies in the transformation economy]: [monohrafiya] / V. I. Franchuk. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 440. [In Ukrainian].

15. Iarochkyn, V. Y., Buzanova, Ya. V. (2005). Korporatyvnaia razvedka [Corporate intelligence] (2nd ed., rev.). Moscow: «Os-89», 304 [in Russian].

16. State Statistics Committee of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

ОСНОВНЫЕ УГРОЗЫ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ САХАРНОСВЕКЛОВОЙ ОТРАСЛИ

А. С. Гриценко

***Аннотация.** Исследован вопрос угрозы экономической безопасности предприятия. Сгруппированы виды угроз в соответствии с их основными классификационными признаками. Впервые выделены*

логистические угрозы в соответствии со сферой возникновения. Обосновано влияние угроз на производственно-хозяйственную деятельность предприятий сахарносвекловичной отрасли.

Ключевые слова: безопасность, предприятие, экономическая безопасность, классификация, опасность, угроза

MAIN THREATS OF EFFECTIVE ENTERPRISES OPERATION IN SUGAR BEET FIELD

A. S. Grytsenko

Abstract. The article is devoted to the question of threats to the economic security of the enterprise. Types of threats are grouped according to their basic classifications. For the first time it was singled out the logistic threat according to areas of origin. The threats influence on production and economic activity of enterprises of sugar beet industry was grounded.

Keywords: security, enterprise, economic security, classification, danger, threat

УДК 631.147.003.13

ДО МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

М. М. ГУЗЬ, старший викладач
кафедри статистики та економічного аналізу*
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Анотація. Органічне сільське господарство більш позитивно впливає на стан навколишнього природного середовища та якість продуктів харчування порівняно з традиційним землеробством. Крім того, його економічна ефективність є значно більшою. Але існує ряд факторів, що стримують його розвиток: відсутність належного платоспроможного попиту та тривалість перехідного періоду для ведення органічного землеробства. Екологічні наслідки результатів природокористування набувають дедалі більшого значення, а тому потребують більш ґрунтовних методів аналізу.

Визначено методичні засади щодо обґрунтування показників, які повинні бути обрані для аналізу впливу на навколишнє середовище і ефекту від використання ресурсів при органічній системі ведення сільського господарства. Визначено показники, що найповнішою мірою характеризують ефективність ведення органічного землеробства як

---

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор В. К. Савчук

логистические угрозы в соответствии со сферой возникновения. Обосновано влияние угроз на производственно-хозяйственную деятельность предприятий сахарносвекловичной отрасли.

Ключевые слова: безопасность, предприятие, экономическая безопасность, классификация, опасность, угроза

MAIN THREATS OF EFFECTIVE ENTERPRISES OPERATION IN SUGAR BEET FIELD

A. S. Grytsenko

Abstract. The article is devoted to the question of threats to the economic security of the enterprise. Types of threats are grouped according to their basic classifications. For the first time it was singled out the logistic threat according to areas of origin. The threats influence on production and economic activity of enterprises of sugar beet industry was grounded.

Keywords: security, enterprise, economic security, classification, danger, threat

УДК 631.147.003.13

ДО МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

М. М. ГУЗЬ, старший викладач
кафедри статистики та економічного аналізу*
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Анотація. Органічне сільське господарство більш позитивно впливає на стан навколишнього природного середовища та якість продуктів харчування порівняно з традиційним землеробством. Крім того, його економічна ефективність є значно більшою. Але існує ряд факторів, що стримують його розвиток: відсутність належного платоспроможного попиту та тривалість перехідного періоду для ведення органічного землеробства. Екологічні наслідки результатів природокористування набувають дедалі більшого значення, а тому потребують більш ґрунтовних методів аналізу.

Визначено методичні засади щодо обґрунтування показників, які повинні бути обрані для аналізу впливу на навколишнє середовище і ефекту від використання ресурсів при органічній системі ведення сільського господарства. Визначено показники, що найповнішою мірою характеризують ефективність ведення органічного землеробства як

---

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор В. К. Савчук

по відношенню до загальноприйнятої системи землеробства, так і порівняно з аналогічними системами.

Ключові слова: *органічне землеробство, ефективність, інформаційне забезпечення*

Актуальність. Органічне сільське господарство в усьому світі визначається стандартами, встановленими асоціаціями органічного землеробства кожної країни самостійно. Метою зазначених стандартів є досягнення бажаних екологічних цілей і безпечного для здоров'я людини харчування.

Показники ефективності органічного сільського господарства виокремлено в категорії, а саме: екосистема, ґрунт, ґрунтові і поверхневі води, клімат та повітря, якість органічної продукції.

Розробка методів порівняння ведення органічного землеробства та звичайних систем землеробства дає змогу систематизувати їх якісні та кількісні оцінки, що є передумовою прийняття альтернативних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням економічної ефективності органічного та звичайного землеробства займалися, як закордонні, так і вітчизняні вчені, а саме: В. Трегобчук, В. Артиш, В. Кисіль, В. Лукіша, Є. Милованов, О. Корніцька, В. Іванишин та інші науковці.

Ознайомлення з результатами дослідження вітчизняних науковців свідчить, що ефективність органічного землеробства вони оцінюють лише в контексті економічної ефективності [1, 2, 3].

Огляд результатів дослідження фахівців у європейських країнах та літератури в міжнародних базах даних свідчить про інший вектор оцінки, що дало нам змогу виокремити ще ті екологічні показники, які безпосередньо впливають на системи органічного землеробства. За такими показниками оцінюється: стан екосистеми, використання природних ресурсів, організація та ліквідація підприємств органічного землеробства, а також стан здоров'я і рівень добробуту людей (табл. 1). Слід зазначити, що доступність даних із деяких показників не завжди задовольняє умову проведення якісного аналізу.

На сьогодні було створено лише декілька комплексних проектів дослідження навколишнього середовища і наслідків використання ресурсів. Найважливіші в цьому контексті результати дослідження DOC (порівняння біодинамічних, біоорганічних і звичайних систем) та Pilot Farm Framework, які проводилися у Швейцарії. Pilot Farm Framework спрямоване на розвиток системи сільськогосподарського виробництва екологічно, економічно і технічно. Їх оцінку проводили на базі 110 органічних, комплексних і звичайних господарств у період 1991–1996 років [4]. Хоча в проекті Pilot Farm Framework використовувався динамічніший підхід, дослідження проекту DOC звертало більше уваги на поточний стан системи сільськогосподарського виробництва. Крім цих проектів, велика частина результатів дослідження, наведених нижче, є індивідуальними

результатами. Результати дослідження, згадані вище, є найважливішими з даної теми на сьогодні, і тому часто цитуються.

1. Екологічні показники аналізу органічного землеробства

Категорії показників	Показники
Екосистема	
- різноманітність флори - різноманітність фауни - різноманітність природного середовища - ландшафт	
Природні ресурси	
Ґрунт	- органічні речовини - біологічна активність - структура - ерозії
Ґрунтові і поверхневі води	- вилуговування нітратів - пестициди - біогенне навантаження
Клімат і повітря	NH ₃ CO ₂ N ₂ O CH ₄ Пестициди
Вхідна та вихідна продукція сільськогосподарського виробництва	
- використання поживних речовин - використання енергії - використання води	
Здоров'я і добробут	
Захист тварин і здоров'я людини	- господарство - харчування - здоров'я
Якість продукції, що випускається	- залишки пестицидів - вміст нітратів - наявність мікотоксинів - залишки важких металів - необхідні речовини

Органічне сільське господарство забезпечує більш позитивний вплив на збереження дикої природи і ландшафту, ніж звичайні поширені інтенсивні системи сільськогосподарського виробництва на одиницю площі землі, що використовується для сільськогосподарського виробництва. Дані про різноманітність тварин і рослин дають змогу зробити однозначно позитивні оцінки впливу на них органічного землеробства. Наявна інформація про різноманітність ландшафтів і середовищ існування свідчить про те, що органічне сільське господарство реалізує незначний потенціал впливу на зазначену категорію показників задля забезпечення позитивного ефекту.

Основні висновки даних досліджень зводяться до:

- біорізноманіття флори і фауни в межах органічних полів та сусідніх біотопах вище, ніж у звичайних;
- біорізноманіття диких флори і фауни на органічних орних землях і пасовищах вище, ніж на звичайних землях;
- різноманіття культивованих видів вище на органічних сільськогосподарських підприємствах, ніж у звичайних господарствах;
- система органічного землеробства забезпечує потенційні можливості, що призводять до позитивного впливу на збереження дикої природи і ландшафту у зв'язку із заборonoю синтетичних азотних добрив та синтетичних пестицидів;
- потенційно, органічне землеробство призводить до високої різноманітності ареалів дикої природи у зв'язку з вищою диверсифікованістю умов життя і пропонує широкий їх спектр, селекції та продовольства;
- органічне землеробство має перспективи зміни спеціалізації сільських районів;
- прямі заходи щодо збереження дикої природи і біотопів залежать від індивідуальної діяльності сільськогосподарських товаровиробників;
- доведено недостатність доступних досліджень, які б характеризували придатність показників для визначення різноманітності ареалів і ландшафтів.

Огляд літератури щодо органічного землеробства та його впливу на навколишнє середовище і використання ресурсів показав, що воно працює краще, ніж звичайні підприємства сільського господарства по відношенню до більшості розглянутих екологічних показників. Усі показники ефективності органічного землеробства підтвердили нижчу продуктивність, порівнян зі звичайним сільським господарством. У зв'язку з відсутністю інформації, можна було оцінити тільки роботу різних систем ведення сільського господарства з точки зору їх екологічної безпеки та ресурсного використання на гектар площі.

Органічне землеробство є особливо корисним для вирішення екологічних проблем, оскільки його поширення призводить до поліпшення більшості екологічних показників.

Мета дослідження – огляд та визначення показників, які найповніше мірою характеризували б ефективність ведення органічного землеробства як по відношенню до загальноприйнятих систем землеробства, так і порівняно з аналогічними системами.

Матеріали і методи дослідження. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених із досліджуваної проблеми, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), результати особистих спостережень автора.

Для реалізації поставлених завдань використовувався системний підхід і комплекс методів економічних досліджень, зокрема абстрактно-логічний, аналітичний.

Результати дослідження та їх обговорення. Існує два варіанти оцінки наслідків впливу на навколишнє середовище і використання ресурсів органічним землеробством. Перша система може бути здійснена за допомогою оцінки ступеня виконання визначених показників. Інший підхід ґрунтується на оцінці впливу органічного землеробства на навколишнє середовище і використання ресурсів по відношенню до звичайної системи землеробства. Таке порівняння дає змогу зробити висновок про те, якою мірою органічне землеробство здійснюється "краще" чи "гірше" порівняно з еталонною системою. Методологічна дилема починається з визначення правильного набору показників для порівняння. Важливий момент, який необхідно докладніше проаналізувати, є вибір конкретних систем для порівняння, оскільки вони мають суттєвий вплив на результати (табл. 2).

2. Порівняння сільськогосподарських систем

Звичайні системи		Органічні системи	
Звичайна (C ₁)	здебільшого зустрічаються на практиці	Органічні (O ₁)	здебільшого зустрічаються на практиці
Комплексна (C ₂)	з використанням найкращого досвіду управління	Кращий досвід управління органічними підприємствами (O ₂)	з використанням найкращого досвіду управління в межах органічних систем
Комплексна плюс конкретні навколишньо-середовищні заходи (C ₃)	інтегровані плюс конкретні заходи охорони навколишнього середовища і використання ресурсів, наприклад, виділення окремих регіонів для "чистої природи"	Кращий досвід управління органічними підприємствами плюс конкретні агроекологічні заходи (O ₃)	кращий досвід управління органічними господарствами та конкретні заходи охорони навколишнього середовища і використання ресурсів, наприклад, виокремлення ексклюзивних регіонів для "чистої природи"

Дані табл. 2 ілюструють особливості звичайної та органічної системи землеробства, які можуть відрізнятися з точки зору їх екологічної та ресурсної ефективності. У спрощеному вигляді, три різних ступеня екологічності можуть бути виділені для кожної системи землеробства: типові; з використанням найкращого досвіду управління; з використанням найкращого досвіду управління та з використанням конкретних заходів зі скорочення забруднення навколишнього середовища і наслідків використання ресурсів.

Наведені категорії дають можливість для дев'яти ймовірних парних порівнянь. Кожна система землеробства або зміни відповідно має характеристики і нюанси, характерні для кожного регіону.

Вплив різних типів господарювання на навколишнє середовище і використання ресурсів залежить не лише від типу системи управління та екологічних параметрів, але і від наступних чинників: типу господарства, спеціалізації, рівня інтенсивності, індивідуальних здібностей управління підприємця тощо. Включення всіх згаданих факторів значно підвищує складність аналізу. Крім того, аналіз вимагає повної інформації про всі існуючі варіації систем землеробства і про всі чинники, що впливають на навколишнє середовище і використання ресурсів. Таким чином, основною проблемою дослідження є доступність даних.

Вибір змінних має вирішальне значення для результату системи порівняння навколишнього середовища і наслідків використання ресурсів. Ідеально змінна або набір змінних надає інформацію відповідно і описує стан екологічних явищ з певними значеннями. Отже, застосування набору змінних дає змогу здійснювати моніторинг та оцінку стану навколишнього середовища, виявляти зміни і тенденції, передавати наукові дані, щоб стати актуальними для оцінки вже реалізованих заходів розвитку та підтримки органічного землеробства. Кожний показник визначається як значення, отримане з параметрів, що свідчить про стан навколишнього середовища, значення яких виходять за межі того, що безпосередньо пов'язано зі значенням параметра. Метою показників є:

- вибрати найбільш значущу інформацію;
- спрощення складних явищ;
- кількісна інформація має посилювати очевидність значення показників.

Найпоширенішою для використання є група екологічних індикаторів, адаптованих спеціально для сільськогосподарського сектору, яку представила Організація з економічного співробітництва та розвитку [7].

Існує загальна згода в межах наукового співтовариства, що показники саме цієї організації є найдосконалішими і, отже, найприйнятнішими на міжнародному рівні. Це підвищує міжнародний стандарт екологічних показників [5].

Набір екологічних показників ОЕСР для сільськогосподарського сектору містить кілька суб-категорій, які присвоюються кожній з трьох підкатегорій [7]:

Підкатегорії рушійної сили: довкілля; економіка і соціальна сфера; зовнішні та внутрішні чинники господарства.

Підкатегорії держави: екосистема; природні ресурси; здоров'я і добробут. Підкатегорії відповіді: реакція споживачів; реакція агропродовольчого ланцюга; поведінка господарюючого суб'єкта; державна політика.

Ці підкатегорії було визначено відповідно до наміру ОЕСР аналізу ситуації в конкретних країнах, оцінки екологічної політики та вимірювання якості навколишнього середовища. Однак, мета нашого дослідження дещо відрізняється від мети ОЕСР. Зокрема, ми хочемо оцінити екологічні наслідки та результати використання ресурсів органічного сільського

господарства порівняно зі звичайним сільським господарством в європейському контексті. Таким чином, ми зосередилися на аналізі наслідків, а не на оцінці політики. Для нашого аналізу ми звузимо і адаптуємо початкову групу індикаторів ОЕСР.

У свою чергу, як було зазначено, показники оцінки, можуть суттєво відрізнятися в кожному з регіонів, а тому ми пропонуємо свій, адаптований варіант набору показників, для оцінки ефективності органічного землеробства на теренах України.

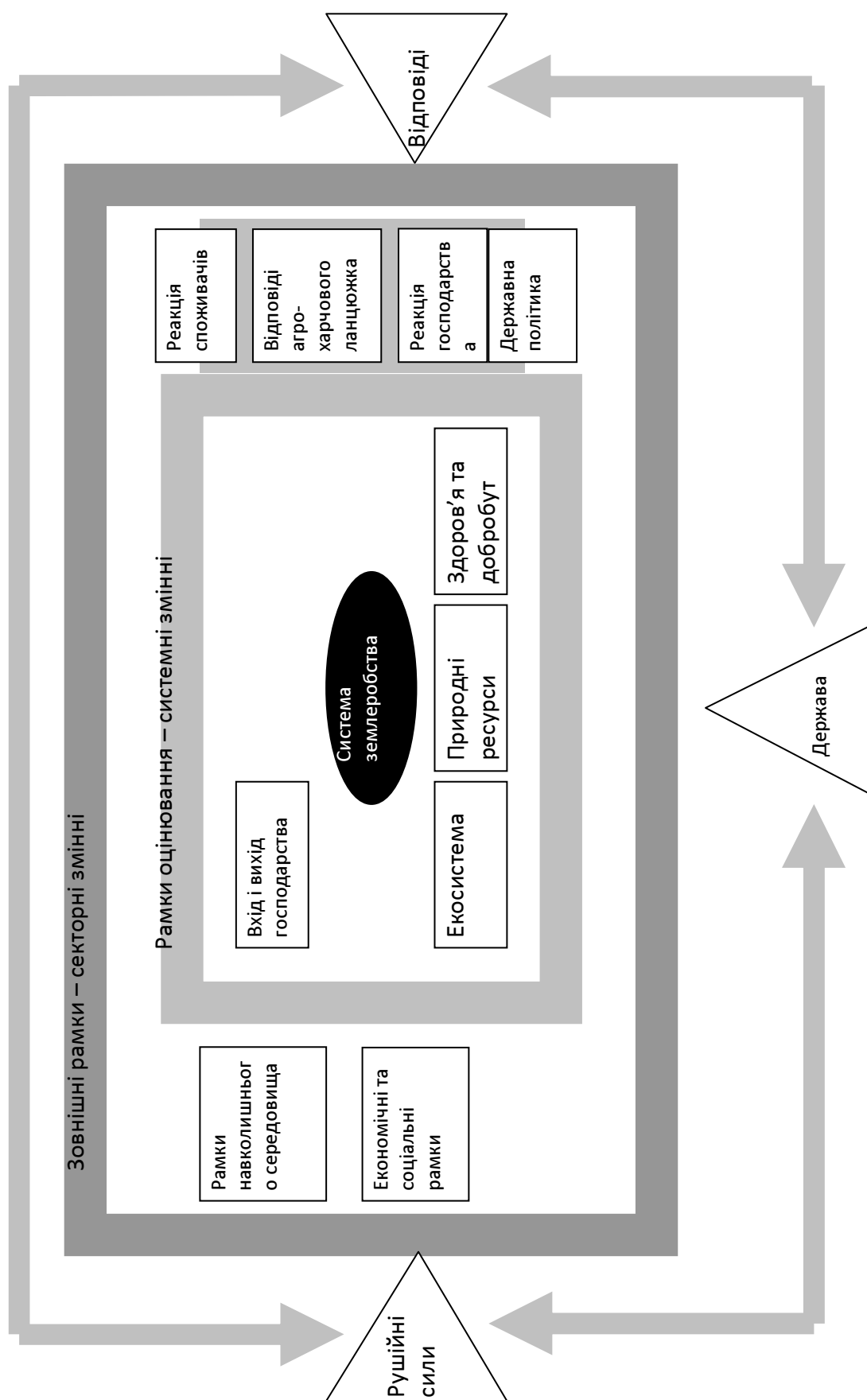
Наведена схема (див. рисунок) ілюструє структуру показників оцінки органічного землеробства. Зосередження уваги на системі сільського господарства як частини цілого сектору потребує граничного аналізу для тих змінних, які безпосередньо пов'язані з характеристикою системи землеробства та тих, на які вона впливає. Ці змінні було визначено на основі тих суб-категорій, які визначені в межах оцінювання.

Відповідно, по відношенню до рушійних сил, зовнішні фактори – це ті чинники, які фактично мають загальний вплив на господарство через стан території, де воно розміщене (навколишнє середовище), через економічні та соціальні основи. Ці чинники можуть бути позитивними чи негативними щодо вибору системи землеробства.

На відміну від рушійних сил, усі державні підкатегорії включені в межі оцінки, оскільки сільськогосподарські системи впливають на екосистеми, природні ресурси, здоров'я і добробут. Отже, біологічне різноманіття і природні місця проживання є частиною категорії екосистеми, тоді як змінні ґрунту, води, клімату і повітря розглядаються в межах категорії природних ресурсів. Категорія здоров'я і добробут була розширена і тепер включає в себе системи впливу на господарства і споживачів як частина індикатора якості продуктів харчування. Здоров'я тварин також включено до цієї підкатегорії. Таким чином, дане дослідження не обмежується аналізом фізичних параметрів навколишнього середовища і ресурсів, але включає в себе аналіз певних видів (іноді частково) суспільних благ, як здоров'я і добробут.

Хоча відмінності між внутрішніми і зовнішніми категоріями однозначна для категорій «держава» і «рушійні сили», ситуація більш складна для категорій «відповіді» реакції споживачів, реакцій агропродовольчого ланцюга і державної політики.

Однак, вимірювання цих наслідків буде результатом вимірювання показників, які вже оцінені в категоріях «рушійні сили» і «держава». Таким чином, категорія «відповіді» не буде безпосередньо обговорюватися. Оскільки органічна система землеробства оцінюється порівняно зі звичайними системами сільського господарства, найважливіший диференціюючий елемент правової основи органічного сільського господарства не може розглядатися тільки в категорії «відповіді», а й в категорії «рушійні сили» також.

Межі оцінювання екологічних показників для різних систем землеробства

Після аналізу показників оцінки навколишнього середовища і використання ресурсів, впливу органічних і звичайних систем сільського господарства, наступним питанням, яке необхідно вирішити, є правильне подання аналізованих даних екологічних показників.

Найдоцільніший спосіб подання даних про екологічні показники – це пов'язати ці дані з:

а) вхідними ресурсами (наприклад, використанням енергії на 1 га площі);

б) результатами системи землеробства (наприклад, використання енергії на 1 т виробленої продукції).

Результатом системи землеробства є її продуктивність. Якщо дві системи розрізняються за продуктивністю, аналіз екологічних індикаторів приводить до різних висновків щодо рушійних сил і результатів системи органічного землеробства. Цей факт часто викликає деяку плутанину в результатах аналізу зазначеного індикатора результативності, його інтерпретації та актуальності.

Зв'язок екологічних індикаторів та площі землі має значення у тих випадках, коли було ухвалене рішення щодо підтримки стабільної площі сільськогосподарських земель, тобто їх незмінність протягом аналізованого періоду. Єдине питання полягає в тому, щоб її обробляти органічним чи загальноприйнятим способом. З іншого боку, доречно пов'язати екологічні індикатори з результатами, якщо кількість виробленої продукції формується під час зміни сільськогосподарських площ, за аналізований період. У цьому випадку, продуктивність є важливим чинником. Вихідні результати можуть змінюватися залежно від передбачуваного рівня продуктивності та потенційної продуктивності. Інтерпретація підходу на одиницю продукції може бути важким завданням, як і з'ясування питання про позитивний чи негативний вплив зміни в площі сільськогосподарських земель на навколишнє середовище і використання ресурсів.

Задля підвищення значущості результатів, необхідно, щоб сукупні показники були проаналізовані по відношенню до одного кінцевого результату, наприклад, індексу стійкості. Загальний доступ до інформації нині стикається з тим, що не існує загальноприйнятої методології, щоб полегшити проблеми оцінки та узагальнення даних щодо органічного землеробства.

Ми пропонуємо проводити дослідження для оцінювання збору даних, покроковим якісним підходом. По-перше, кожен параметр екологічних індикаторів аналізується на основі вторинної сировини (побічної продукції сільськогосподарського виробництва). Потім ми подамо результати дослідження, розглянуті на детальному рівні. Згодом, ми зберемо параметри результатів за показниками. Огляд кожного показника має закінчуватися якісною оцінкою відповідного показника суб-категорії і має оцінюватися за шкалою рівнів впливу органічного сільського господарства на навколишнє середовище і ресурси порівняно зі звичайним землеробством. Ці результати будуть об'єднуватися в якісні схеми оцінки, в яких буде зібрано показники кожного розділу залежно від показника категорії. Застосовувані

схеми оцінки можуть бути описані як багатокритеріальний аналіз, заснований на знаннях експертів. Через участь суб'єктивного елемента, ми намагаємося тримати цю частину якомога прозорішою. Таким чином, є можливість простежити, як саме дослідники досягли таких висновків.

Крім того, кожен показник оцінювання також забезпечить повноту включеної інформації, що інтегрується в одну оцінку за шкалою (табл. 3).

3. Шкала оцінювання індикаторів органічного землеробства порівняно зі звичайним

Шкала	Органічне сільське господарство ...
+ +	Набагато краще
+	Краще
0	Таке саме
-	Гірше
- -	Набагато гірше

Огляд літератури свідчить про недостатність інформації для здійснення ґрунтового аналізу ефективності запровадження та ведення органічного землеробства. Особливо це проявляється в характеристиках впливу органічного землеробства на навколишнє середовище та використання ресурсів.

Отже, методологічною проблемою є той факт, що наявні дані за екологічними показниками в значно меншій кількості, ніж необхідно. Через це, ми запропонували та використовуємо в даній роботі більш широкую класифікацію систем (органічні на противагу звичайним) для порівняння.

Незважаючи на викладені недоліки, ми вважаємо, що можна зробити загальні висновки, корисні для подальшого розвитку органічного землеробства.

Висновки і перспективи. У зв'язку з концентрацією уваги міжнародної спільноти щодо впливу органічного землеробства на навколишнє природне середовище і використання ресурсів, посилюються зазначені процеси і в Україні. Екологічні наслідки органічного сільського господарства мають зростаючу актуальність, однак, ринок та споживчий попит є домінуючими причинами підтримки органічного землеробства. Органічне сільське господарство розглядається як одна з екологічно чутливих систем землеробства та в межах впливу органічного землеробства на екологічну ситуацію. Для більшості європейських урядів екологічні наслідки органічного землеробства дійсно мають політичну значущість, чого не спостерігаємо в Україні.

Продуктивність органічного землеробства така сама, як і у звичайних системах, а з огляду на окремі аспекти навіть вища [4, 5, 6]. Продуктивність органічного землеробства суттєво впливає на такі категорії, як дика природа, біорізноманіття, охорона земель та води. Це свідчить про те, що навіть за умови запровадження в Україні суцільного органічного землеробства, продовольча безпека держави не буде порушена.

Рівень прибутковості органічного землеробства є визначальним чинником у його поширенні на теренах нашої держави. Підприємці завжди стурбовані вартістю і, як правило, сприймають органічне землеробство не як самоціль, а як засіб досягнення певних економічних цілей.

Запровадження органічного землеробства за своєю метою має збігатися з екологічними та соціально-економічними показниками та з прагненнями суспільства відповідати певному рівню зазначених показників.

Таким чином, на основі цих теоретичних узагальнень, ведення органічного землеробства як механізму екологізації дійсно може бути економічно ефективним елементом в агроекологічній політиці.

Основні питання, які хвилюють екологів, концентруються на стані навколишнього середовища, тоді як питання прихильників продовольчої безпеки зосереджені на вартості одиниці продукції, (яка при органічному землеробстві вища, порівняно із загальноприйнятими). Дилема для економістів полягає у знаходженні балансу між інтенсивним (та, відповідно, дешевшим) виробництвом, що забезпечить продовольчу безпеку, та більш витратним органічним виробництвом, що забезпечить екологічну безпеку.

У зв'язку з тим, що інформації для оцінки органічного землеробства недостатньо, відповідно, і висновки щодо аналізу ефективності впливу органічного землеробства на всі сторони життєдіяльності людини будуть обмеженими. Виходячи з вищезазначеного, більшість досліджених показників свідчать, що органічне землеробство має більш позитивний вплив на навколишнє середовище, ніж загальноприйнята система ведення сільського господарства по відношенню до сільського господарства та використання ресурсів.

При інтерпретації наведених результатів необхідно брати до уваги той факт, що, ймовірно, деякі екологічні наслідки можуть бути отримані від поглиблення спеціалізації господарств і від підвищення продуктивності праці. Спостерігаються тенденції до більш високого рівня спеціалізації та підвищення продуктивності праці в органічному землеробстві Європейських країн [6]. Ефекти, що впливають з цих факторів, можуть бути як позитивними, так і негативними. Потрібно встановити постійний моніторинг впливу на навколишнє середовище ведення динамічного сільського господарства.

Список літератури

1. Загвойська Л. Підходи і методи оцінки впливу проектів на довкілля / Л. Загвойська, О. Лазор // Економіка України. – 2007. – № 3. – С. 80–89.
2. Лукіша В. В. Методологічні підходи до еколого-економічного оцінювання впливу сільськогосподарської діяльності на природні ресурси агросфери / В. В. Лукіша // Агроекологічний журнал. – 2008. – № 4. – С. 26–30.
3. Іванишин В. В. Еколого-економічні аспекти застосування агроекотехнології виробництва конкурентоспроможної екологічно чистої продукції / В. В. Іванишин, В. С. Таргоня, Л. С. Околот // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 46–49.

4. Hausheer, J., Rogger, C., Schaffner, D., Keller, L., Freyer, B., Mulhauser, G., Hilfiker, J. and A. Zimmermann (1998). Ökologische und produktionstechnische Entwicklung landwirtschaftlicher Pilotbetriebe 1991 bis 1996. Schlussbericht der Nationalen Projektgruppe Öko-Pilotbetriebe. Nationale Projektgruppe Öko-Pilotbetriebe and FAT (Forschungsanstalt für Agrarwirtschaft und Landtechnik); Tänikon, 169.
5. Münchhausen, H. v. and H. Nieberg (1997). Agrar-Umweltindikatoren: Grundlagen, Verwendungsmöglichkeiten und Ergebnisse einer Expertenbefragung. In: Diepenbrock, W. (ed): Umweltverträgliche Pflanzenproduktion: Indikatoren, Bilanzierungsansätze und ihre Einbindung in Ökobilanzen. Fachtagung am 11. und 12. Juli 1996 in Wittenberg. Zeller Verlag; Osnabrück, 13–29.
6. Walz, R., Ostertag, K. and N. Block (1995). Synopse ausgewählter Indikatorenansätze für Sustainable Development. Fraunhofer Institut für Systemtechnik und Innovationsforschung; Karlsruhe
7. OECD (1997). Environmental Indicators for Agriculture; Paris.
8. Henrichsmeyer, W. and H. P. Witzke (1994). Agrarpolitik. Band 2: Bewertung und Willensbildung; Stuttgart.

References

1. Zagvoyska, L. and Lazor, O. (2007). "Approaches and methods for evaluating the impact of projects on the environment" *Ekonomika Ukrainy*, 3, 80–89.
2. Lukisha, V. (2008). "Methodological approaches to environmental and economic assessment of the impact of agricultural activities on natural resources agrosphere" *Agroecologichnyi zhurnal*, 4, 26–30.
3. Ivanishin, V. (2008). "Ecological and economic aspects of agrotechnology of competitive environmentally friendly products" *Economica APK*, vol. 3, 46–49.
4. Hausheer, J., Rogger, C., Schaffner, D., Keller, L., Freyer, B., Mulhauser, G., Hilfiker, J. and A. Zimmermann (1998). Ökologische und produktionstechnische Entwicklung landwirtschaftlicher Pilotbetriebe 1991 bis 1996. Schlussbericht der Nationalen Projektgruppe Öko-Pilotbetriebe. Nationale Projektgruppe Öko-Pilotbetriebe and FAT (Forschungsanstalt für Agrarwirtschaft und Landtechnik); Tänikon, 169.
5. Münchhausen, H. V. and Nieberg, H. (1997). Agrar-Umweltindikatoren: Grundlagen, Verwendungsmöglichkeiten und Ergebnisse einer Expertenbefragung. In: Diepenbrock, W. (ed): Umweltverträgliche Pflanzenproduktion: Indikatoren, Bilanzierungsansätze und ihre Einbindung in Ökobilanzen. Fachtagung am 11. und 12. Juli 1996 in Wittenberg. Zeller Verlag; Osnabrück, 13–29.
6. Walz, R., Ostertag, K. and N. Block (1995). Synopse ausgewählter Indikatorenansätze für Sustainable Development. Fraunhofer Institut für Systemtechnik und Innovationsforschung; Karlsruhe.
7. OECD (1997). Environmental Indicators for Agriculture; Paris.
8. Henrichsmeyer, W. and H. P. Witzke (1994). Agrarpolitik. Band 2: Bewertung und Willensbildung; Stuttgart.

К МЕТОДИКЕ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОРГАНИЧЕСКОГО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ

М. М. Гузь

Аннотация. Органическое сельское хозяйство более положительно влияет на состояние окружающей природной среды и качество продуктов питания по сравнению с традиционным земледелием. Кроме того, его экономическая эффективность значительно больше. Но существует ряд факторов, сдерживающих его развитие. К ним относятся: отсутствие надлежащего платежеспособного спроса и продолжительность переходного периода для ведения органического земледелия. Экологические последствия результатов природопользования приобретают все большее значение, а потому нуждаются в более глубоких методах анализа.

Определены методические основы по обоснованию показателей, которые должны быть выбраны для анализа воздействия на окружающую среду и эффекта от использования ресурсов при органической системе ведения сельского хозяйства. Определены показатели, в наиболее полной мере характеризующие эффективность ведения органического земледелия как по отношению к общепринятой системе земледелия, так и по сравнению с аналогичными системами.

Ключевые слова: органическое земледелие, эффективность, информационное обеспечение

METHODS OF EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF ORGANIC FARMING

M. M. Guz

Abstract. Organic agriculture is more positive influence on the environment and food quality compared to the traditional farming. In addition, its economic efficiency is much higher. However there are several factors that hinder its development, these include: lack of adequate consumer demand and the duration of the transition to organic farming. Ecological consequences of environmental outcomes are increasingly important, and therefore require a more thorough analysis methods.

In article outlines methodological framework and justification indicators that have to be selected to analyze the impact on the environment and the effect of the use of resources in the system of organic farming. Defined parameters that characterize the fullest extent, the effectiveness of organic farming as against conventional farming systems, and compared with similar systems.

Keywords: organic farming, efficiency, ecology, analysis, information

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СПЕЦІАЛІСТІВ АГРОФОРМУВАНЬ

І. В. ДАНИЛЕВСЬКА, аспірант*
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: i.d.v.2014@yandex.ua

Н. Ю. ФІЩУК, кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Вінницький національний аграрний університет

Анотація. Проаналізовано рівень підвищення кваліфікації кадрів в Україні. Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності підвищення кваліфікації спеціалістів агроформувань та опрацюванні способів його здійснення. Охарактеризовано виробниче навчання розвинених країн світу. Проаналізовано сучасний стан підвищення кваліфікації з акцентом на спеціалістів агроформувань. Розглянуто сучасні методи навчання персоналу на виробництві.

Ключові слова: професійна підготовка, підвищення кваліфікації, сучасні методи навчання, спеціалісти, інтелектуальний потенціал

Актуальність. Трансформаційні зміни, які відбуваються в нашій економіці на сьогодні, висувають нові вимоги щодо оновлення та систематичного поповнення знань головними та галузевими спеціалістами агроформувань, відповідності їхньої кваліфікації та професійної підготовки сучасному рівню розвитку науки, техніки та новітнім технологіям. Наше сьогодення ставить одним із найважливіших факторів виробництва людину, саме її кваліфікованість і визначає успішну стратегію розвитку виробництва.

Нині конкурентоспроможність підприємства визначається не лише обсягом природних і виробничих ресурсів, а насамперед інтелектуальним потенціалом і здатністю генерувати нові знання. Тому для підприємств, організацій, компаній України є актуальним питання професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів (3).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів свідчить, що значний внесок у теорію й практику професійної підготовки та підвищення кваліфікації персоналу внесли Е. Адаменко, М. Солощук, Т. Петрова, О. Захарова, В. Веснін та інші вчені-економісти [1, 15, 7, 3, 2]. Зокрема, М. Солощук у своїй праці досліджує сучасний стан підготовки та підвищення кваліфікації кадрів на ринку праці України та наполягає, що кваліфікованість кадрів належить до одних із основних показників прогресивності суспільства та є вирішальним важелем науково-технічного прогресу [15].

---

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор Г. М. Чорний

Мета дослідження – обґрунтування необхідності підвищення кваліфікації спеціалістів агроформувань та опрацювання способів його здійснення.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження проводили за допомогою таких емпіричних методів, як спостереження, анкетування, інтерв'ювання, опитування, вимірювання, теоретичні методи аналізу, синтезу, табличного, графічного, порівняння.

Результати дослідження та їх обговорення. Метою будь-якого професійного навчання є підвищення якості професійного складу працівників підприємства, формування у них високого професіоналізму та майстерності, сучасного економічного мислення, вміння працювати в нових економічних умовах і забезпечувати на цій основі високу продуктивну працю й ефективну зайнятість [8, п. 1.1]. Професійне навчання кадрів на виробництві буває таких видів: первинна професійна підготовка робітників; перепідготовка робітників; підвищення кваліфікації робітників; підвищення кваліфікації керівних працівників та фахівців. [8, п. 3.1].

Підвищення кваліфікації керівних працівників та фахівців може відбуватися у формі: спеціалізації, довгострокового підвищення кваліфікації; короткотермінового підвищення кваліфікації; стажування.

Спеціалізація проводиться з метою отримання працівником додаткових спеціальних знань, умінь та фахових навиків у межах спеціальності, якою він уже володіє. Зазвичай, спеціалізація здійснюється у відповідних навчальних закладах за професійним спрямуванням виробничої діяльності працівника без присвоєння кваліфікації та зміни освітньо-кваліфікаційного рівня. Тривалість спеціалізації становить не менше, ніж 500 год., після завершення якої працівникові видається *диплом про перепідготовку* [14].

Підвищення кваліфікації – це навчання, яке спрямоване на підтримку й удосконалення професійного рівня знань і вмінь персоналу. Особливістю його є те, що слухачі вже володіють певними знаннями і практичними навичками виконання своєї роботи, можуть критично ставитися до навчального матеріалу, бажають отримати саме ту інформацію, яка потрібна для виробничої діяльності. Потреба організації в підвищенні кваліфікації її співробітників зумовлена: змінами зовнішнього і внутрішнього середовища, удосконаленням процесу управління, освоєнням нових видів і сфер діяльності. Підвищення кваліфікації персоналу має бути комплексним за обсягом, диференційованим за окремими категоріями працівників, безперервним, зорієнтованим на перспективні професії. Підвищення кваліфікації дає можливість працівнику претендувати на більш високі посади, підвищує впевненість у собі та професійну гордість, дає змогу виконувати більш складну роботу [5].

Форми підвищення кваліфікації управлінського персоналу:

- навчання у ВНЗ;
- навчання у закладах післядипломної освіти; самостійне навчання; стажування;

– курсове підвищення кваліфікації; семінари; конференції; круглі столи з актуальних питань виробництва[6, с. 202].

Про динаміку підвищення кваліфікації працівників в Україні за видами суспільної діяльності свідчать дані таблиці.

Підвищення кваліфікації працівників за видами економічної діяльності (тисяч осіб)*

Види суспільної діяльності	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Сільське, лісове та рибне господарство	7,8	9,0	9,6	8,1	8,0
у т. ч. сільське господарство	-	-	-	4,9	5,3
Промисловість	389,9	399,1	402,7	403,3	304,4
Будівництво	14,4	14,1	15,8	17,9	12,6
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	107,7	108,8	111,2	99,7	82,1
Фінансова та страхова діяльність	28,5	23,4	22,7	22,9	16,1
Освіта	162,0	121,8	132,3	180,4	156,0

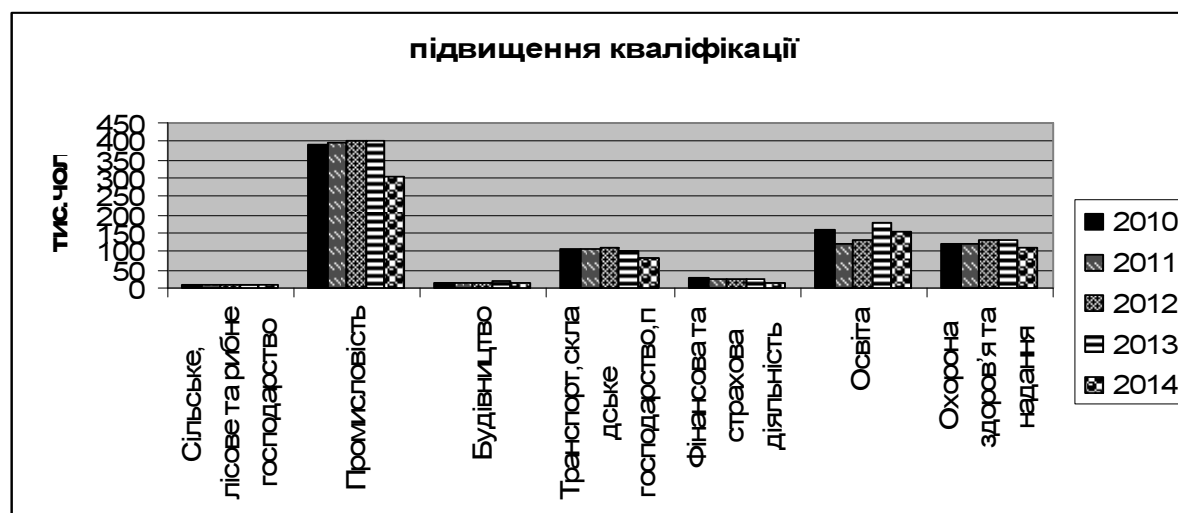
*Джерело: статистичні щорічники «Праця України» за 2010–2014 роки [9, 10, 11, 12, 13].

За період дослідження виявлено, що у сільському господарстві, порівняно з іншими галузями народного господарства, дуже низький рівень підвищення кваліфікації кадрів. Проведений аналіз свідчить, що в 2010–2014 роках підвищення кваліфікації працівників зазнало певних змін, а саме: по Україні в цілому відбувається спад рівня підготовки кадрів, незалежно від місця навчання. З таблиці видно, що кількість кадрів, які проходили підвищення кваліфікації у сільському господарстві у 2014 р., порівняно з 2010 р., підвищилася на 0,2 тис. осіб.

Діаграма (див. рисунок) відображує підвищення кваліфікації за видами економічної діяльності.

Причини різні: по-перше, це відсутність у роботодавців достатніх коштів для цього; по-друге, їм вигідніше взяти на роботу більш досвідченого працівника; по-третє, це звичайно боязнь того, що навчений працівник перейде працювати до роботодавця з кращими умовами та оплатою праці. Наприклад, власниця ПОП «Росія» Вінковоцького району вирішує ці проблеми так: для бухгалтерії вона передплачує журнал «Все про бухгалтерський облік» та «БАЛАНС-АГРО», у якому бухгалтери, використовуючи метод самоосвіти, удосконалюють знання зі свого профілю; з приводу нововведень у податковий кодекс України (ПДВ) бухгалтери консультуються з консультантом, який працює у податковій службі; щодо агронома, то поглиблення знань щодо засобів захисту рослин він отримує від кваліфікованого агронома фірми «Райз», у якої

ПОП «Росія» купує усі необхідні засоби захисту рослин. Керівник ТОВ «Прогрес В» Вінківського району проблему із недостатністю знань із комп'ютерних технологій вирішив таким чином: головний бухгалтер дистанційно вирішує питання, на яке не знає кваліфікованої відповіді. Такі фірми працюють в обласних центрах та надають свої послуги дистанційно; оплата надається за час, протягом якого була надано послугу (у даному випадку – 250 грн/год). Наприкінці місяця ТОВ «Агропрогрес В» оплачує рахунок.

Підвищення кваліфікації працівників за видами економічної діяльності*

*Джерело: статистичні щорічники «Праця України» за 2010–2014 роки [9, 10, 11, 12, 13].

Слід виокремити питання підвищення кваліфікації спеціалістів у агрохолдингах – тут все організовано на більш високому організаційному рівні. Починаючи зі звичайних робітників, укладаються договори з районними службами зайнятості, які в зимовий період беруть на свій облік сезонних працівників, оплачують їм заробітну плату у розмірі, який вони отримували у представництві агрохолдингу а також у цей час працівники проходять потрібні курси з підвищення кваліфікації.

Щодо керівників та спеціалістів, то в зимовий період вони всі обов'язково проходять курси з підвищення кваліфікації. Такі курси керівництво агрохолдингів влаштовує за свій рахунок. Навчання проводять досвідчені спеціалісти з успішних закордонних та вітчизняних аграрних підприємств з освоєння інноваційних технологій. Окрім того, керівникам та головним спеціалістам надають можливість відвідувати закордонні виставки з передових технологій та передові аграрні підприємства за кордоном, щоб поліпшити їхній кваліфікаційний рівень. Щодо спеціалістів агрохолдингів, то вони самі зацікавлені у підвищенні свого кваліфікаційного рівня, оскільки від цього залежить їх матеріальний стан. Способом інтерв'ювання з керівником «Агрофірми Прогрес В»

Вінковоцького району Хмельницької області (дане товариство входить до складу агрохолдингу «Агропросперіс груп») М. П. Валько було встановлено: щороку керівництво проводить атестацію головних спеціалістів, від результатів якої залежить їх матеріальний стан (премія щомісячна на наступний рік за результатами атестації становить 30–60%).

Заслуговує на увагу зарубіжний досвід підвищення кваліфікації. У США професійне навчання фінансується за рахунок приватного сектору. На оплату виробничого навчання витрачається 2–5% коштів. Витрати на внутрішньовиробниче навчання становлять 263 дол. США на одного працюючого, а у великих компаніях – до 1000 дол. США. Професійна підготовка кадрів у американських фірмах характеризується безперервністю (що зумовлено постійною модернізацією техніки та технологій), практичною спрямованістю та використанням активних методів навчання. У країнах Європи професійне навчання здійснюється за рахунок спеціальних податків на нього (управляють податками спеціальні ради з професійної підготовки та підприємництва). В Японії внутріфірмове навчання – основний вид виробничого навчання, починається, як правило, з нуля, витрати на внутрішньовиробниче навчання в середньому становлять 4% коштів на оплату праці в рік (200 дол. США) [4].

Дослідженнями було виявлено, що значна маса агроформувань недостатньо знайома із сучасними методами навчання, які є більш гнучкими ніж ті, що застосовуються, підвищують мотивацію праці персоналу, розвивають креативне мислення, допомагають формувати навички з прийняття рішень, та, що важливо для власника, є економічно вигідними. До таких методів належать: дистанційне навчання (використання телекомунікаційних технологій, що дає змогу навчатися спеціалістам онлайн); наставництво; Buddying – (відрізняється від наставництва тим, що підтримує в даному випадку колега, з яким спеціаліст на рівних); модульне навчання (таке навчання спрямоване на вирішення конкретного завдання чи навички); навчання у робочих групах (групи формуються залежно від завдань, які виконує кожен); навчання за допомогою прикладу; метод Shadowing (можливість для молодого спеціаліста бути «тінню» свого керівника); метод Secondment (освоєння нових навичок та знань при відправленні співробітника в іншу компанію або в інший відділ своєї компанії); внутрішні заходи з обміну знань. Усі ці способи є методами внутрішнього навчання, але, незважаючи на це (як свідчить практика великих агрохолдингів) є більш ефективними для поліпшення ефективності праці спеціалістів. Саме тому, середнім та невеликим агроформуванням слід взяти до уваги дані методи навчання.

Висновки і перспективи. Проведені дослідження свідчать, що там, де управлінська діяльність забезпечується професійними спеціалістами, сільськогосподарське виробництво ведеться стабільно, ініціативно, актуальні соціально-економічні проблеми життя сільського населення ефективно вирішуються. У сучасних умовах навчання персоналу – це вже навіть не мотиваційний інструмент і не інструмент утримання персоналу в компанії, це бізнес-необхідність і серйозна інвестиція в один зі стратегічно

важливих ресурсів – інтелектуальний капітал, яка дає результат достатньо швидко.

На сьогодні АПК України потрібні спеціалісти нової генерації, які є кваліфікованими у своїй професії, володіють знаннями з інноваційних технологій виробництва та вміють аналізувати результати господарської діяльності агроформувань, ініціативні в самоосвіті та самовдосконаленні своїх знань. Такого класу спеціалістів отримати можна лише при регулярному поглибленні й оновленні їх знань, використанні ними різного роду закладів підвищення кваліфікації в системі післядипломної підготовки а також за постійної самоосвіти.

Список літератури

1. Адаменко Е. Профессиональное обучение персонала / Е. Адаменко // Менеджер по персоналу. – 2006. – № 11. – С. 58–62.
2. Веснин В. Управление персоналом. Теория и практика : учеб. для вузов / В. Р. Веснин. – М. : Проспект, 2008. – 688 с.
3. Захарова О. Розвиток теорії інвестування у людський капітал / О. Захарова // Україна: аспекти праці. – 2012. – № 3. – С. 45–51.
4. Исмаилзаде А. А Анализ базовых моделей управления человеческими ресурсами для повышения конкурентоспособности экономики / А. А. Исмаилзаде // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Экономические науки. – 2014. – № 1 (187) – С. 191–199.
5. Коваленко Т. В. Аналіз показників професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів в Україні / Т. В. Коваленко, О. С. Тверська // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – № 12. – 2013. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>
6. Максименко Д. В. Формування кадрового потенціалу виноградарсько-виноробних господарств Закарпаття. – Мукачево : Карпатська вежа, 2010. – С. 216.
7. Петрова Т. Професійний розвиток працівників: проблеми стимулювання персоналу та заінтересованості роботодавців / Т. Петрова // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 2. – С. 26–34.
8. Положення про професійне навчання кадрів на виробництві [Електронний ресурс] / Сайт Всеукраїнської асоціації кадровиків. – Режим доступу : <http://www.kadrovik.ua>
9. Праця України у 2010 році : статистичний збірник / відп. за вип. І. В. Сенік. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 325 с.
10. Праця України у 2011 році : статистичний збірник / відп. за вип. І. В. Сенік. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 343 с.
11. Праця України у 2012 році : статистичний збірник / відп. за вип. І. В. Сенік. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 321 с.
12. Праця України у 2013 році : статистичний збірник / відп. за вип. І. В. Сенік. – К. : Консультант, 2014. – 336 с.
13. Праця України у 2014 році : статистичний збірник / відп. за вип. І. В. Сенік. – К. : Консультант, 2015. – 280 с.
14. Професійне навчання кадрів [Електронний ресурс] / сайт Всеукраїнської асоціації кадровиків. – Режим доступу : <http://www.kadrovik.ua>
15. Солощук М. Перепідготовка і підвищення кваліфікації кадрів / М. Солощук // Справочник кадровика. – 2006. – № 9. – С. 87.

References

1. Adamenko, E. (2006). "Professional Learning staff", *Menedzher po personalu*, 11, 58–62.
2. Vesnin, V. (2008). *Upravlenye personalom. Teoriya y praktyka: uchebnyk dlia vuzov* [Management staff. Theory and Practice : Textbook for Universities], Prospekt, Moskva, Rossiya.
3. Zakharova, O. (2012), „Rozvytok teorii investuvannia u liuds'kyj kapital” Ukraina: aspekty pratsi, 3, 45–51.
4. Ismailzade, A. A. (2014). "Analiz bazovykh modelej upravlenija chelovecheskimi resursami dlja povyshenija konkurentosposobnosti jekonomiki", *Nauchno-tehnicheskie vedomosti SPbGPU. Jekonomicheskie nauki*, 1 (187), 191–199.
5. Kovalenko, T. V., Tvers'ka, O. S. (2013). "Analiz pokaznykiv profesijnoi pidhotovky ta pidvyschennia kvalifikatsii kadrov v Ukraini", *Efektivna ekonomika*, 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
6. Maksymenko, D. V. (2010) *Formuvannia kadrovoho potentsialu vynohrads'ko-vynorobnykh hospodarstv Zakarpattia.*, [Formation of personnel potential of viticulture, wineries Transcarpathia.] Karpats'ka vezha, Mukachevo, Ukraina.
7. Petrova, T. (2010). *Profesijnyj rozvytok pratsivnykiv: problemy stymuliuвання personalu ta zainteresovanosti robotodavtsiv*, [Professional development workers, encouraging staff problems and interest of employers], Ukraina: aspekty pratsi, 2, 26–34.
8. "Polozhennia pro profesijne navchannia kadrov na vyrobnytstvi" / Site Vseukrains'koi asotsiatsii kadrovikiv, available at: <http://www.kadrovik.ua>.
9. *Pratsia Ukrainy u 2010 rotsi: statystychnyj zbirnyk* (2011). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraina.
10. *Pratsia Ukrainy u 2011 rotsi: statystychnyj zbirnyk* (2012). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraina.
11. *Pratsia Ukrainy u 2012 rotsi: statystychnyj zbirnyk* (2013). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraina.
12. *Pratsia Ukrainy u 2013 rotsi: statystychnyj zbirnyk* (2014). Konsul'tant, Kyiv, Ukraina.
13. *Pratsia Ukrainy u 2014 rotsi: statystychnyj zbirnyk* (2015). Konsul'tant, Kyiv, Ukraina.
14. *Profesijne navchannia kadrov* / sayt Vseukrains'koi asotsiatsii kadrovikiv. Available at: <http://www.kadrovik.ua>.
15. Soloschuk, M. (2006), "Perepidhotovka i pidvyschennia kvalifikatsii kadrov", *Spravochnyk kadrovyka*, 9, 87.

ПОВЫШЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ СПЕЦИАЛИСТОВ АГРОФОРМИРОВАНИЙ

И. В. Данилевская,
Н. Ю. Фищук

Аннотация. Проанализирован уровень повышения квалификации кадров в Украине. Охарактеризовано производственное обучение развитых стран мира. Проанализировано современное состояние повышения квалификации с акцентом на специалистов агроформирований. Рассмотрены современные методы обучения персонала на производстве.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, повышение квалификации, современные методы обучения, специалисты, интеллектуальный потенциал

TRAINING SPECIALISTS AGRICULTURAL FARM

I. V. Danilevskaya,
N. J. Fishchuk

Abstract. The article analyzes the level of skills development in Ukraine. The purpose of the article is to substantiate the necessity of professional development for agricultural enterprises and processing methods of its implementation. Characterized industrial training developed countries. The analysis of the current state of training of specialists with a focus on agricultural enterprises. The modern methods of training in production.

Keywords: professional training, skills development, modern training methods, experts, intellectual potential

УДК 334.78.631.11 (477)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОШИРЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ УКРАЇНИ

О. Ю. ЄРМАКОВ, доктор економічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: ermakovou@ukr.net

В. В. НАГОРНИЙ, кандидат економічних наук, асистент
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: nagornyvitaliy@gmail.com

Анотація. Висвітлено основні методологічні підходи щодо формування корпоративної соціальної відповідальності та впровадження її в практику вітчизняного господарювання для підвищення конкурентоспроможності аграрних формувань.

Ключові слова: соціальна відповідальність, аграрне формування, конкурентоспроможність, моделі, КСВ, прибуток, репутація

Актуальність. Донедавна основною метою господарської діяльності бізнесових структур в умовах ринкових відносин вважалося отримання прибутків, забезпечення їх економічної стійкості та подальшого

Ключевые слова: профессиональная подготовка, повышение квалификации, современные методы обучения, специалисты, интеллектуальный потенциал

TRAINING SPECIALISTS AGRICULTURAL FARM

I. V. Danilevskaya,
N. J. Fishchuk

Abstract. The article analyzes the level of skills development in Ukraine. The purpose of the article is to substantiate the necessity of professional development for agricultural enterprises and processing methods of its implementation. Characterized industrial training developed countries. The analysis of the current state of training of specialists with a focus on agricultural enterprises. The modern methods of training in production.

Keywords: professional training, skills development, modern training methods, experts, intellectual potential

УДК 334.78.631.11 (477)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОШИРЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ УКРАЇНИ

О. Ю. ЄРМАКОВ, доктор економічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: ermakovou@ukr.net

В. В. НАГОРНИЙ, кандидат економічних наук, асистент
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: nagornyvitaliy@gmail.com

Анотація. Висвітлено основні методологічні підходи щодо формування корпоративної соціальної відповідальності та впровадження її в практику вітчизняного господарювання для підвищення конкурентоспроможності аграрних формувань.

Ключові слова: соціальна відповідальність, аграрне формування, конкурентоспроможність, моделі, КСВ, прибуток, репутація

Актуальність. Донедавна основною метою господарської діяльності бізнесових структур в умовах ринкових відносин вважалося отримання прибутків, забезпечення їх економічної стійкості та подальшого

конкурентоспроможного функціонування. Нині ж, виробничо-економічна діяльність суб'єктів господарювання в розвинених країнах супроводжується соціальною відповідальністю бізнесу (СВБ), що має сприяти справедливому соціальному розподілу матеріальних благ.

Особливої гостроти та актуальності це набуло в аграрній сфері України, оскільки саме вітчизняні сільськогосподарські підприємства, як основна її організаційна ланка, зазнали найбільш радикальних і масштабних трансформацій щодо відносин власності, землекористування, організації виробництва, ресурсозабезпечення та реалізації виробленої продукції тощо. Разом з тим, зменшилися доходи значної частини сільських жителів, зайнятість, рівень та якість життя, міграція у міста, що призводить до зростання соціальної напруженості в суспільстві й потребує нагального вирішення на засадах соціальної відповідальності бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні засади соціальної відповідальності бізнесу в цілому та аграрної сфери зокрема знайшли відображення в працях І. Ансоффа, А. Аткінса, Д. Баюри, Р. Брейлі, П. Друкера, М. Ігнатенка, А. Колота, Ф. Котлера, С. Майерса, М. Портера, Д. Салівана, Е. Лібанової, М. Маліка, П. Макаренка, П. Саблука, О. Скидана, Л. Транченко, Г. Черевка та ін.

Проте, незважаючи на значну наукову й практичну важливість досліджуваної проблеми, обмеженими є публікації у сучасній вітчизняній економічній літературі щодо концептуальних засад соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств. Недостатньо дослідженням залишається й питання соціального інвестування, особливості взаємовідносин інститутів громадянського суспільства та ін.

Мета дослідження – опрацювання методологічних засад поширення корпоративної соціальної відповідальності в аграрних формуваннях України, які є гарантом не лише продовольчої, а й соціальної безпеки країни.

Матеріали і методи дослідження. Предмет дослідження охоплює методологічні засади поширення корпоративної соціальної відповідальності аграрних підприємств. Методи дослідження: історичний; абстрактно-логічний, табличний та графічний.

Результати дослідження та їх обговорення. Успішність, стабільність, прибутковість – ті відмітні особливості, які повинні бути притаманні сучасному веденню підприємницької діяльності як у бізнесі в цілому, так і в аграрному зокрема. Запровадження національної політики корпоративної соціальної відповідальності дає змогу отримати такі вигоди, як зближення України з Європейським союзом, залучення іноземних інвесторів та вихід на нові ринки збуту.

За оцінками експертів, найбільш проблемними факторами для ведення бізнесу в нашій країні визначено (у порядку зменшення): корупцію, ускладнений доступ до фінансів, інфляцію, політичну нестабільність, високі податкові ставки, неефективну державну бюрократію, складність податкового законодавства, регулювання валютного ринку, часту зміну урядів, обмежувальне регулювання ринку праці, недостатню здатність до

інновацій, невідповідну якість інфраструктури, злочинність та крадіжки, низьку якість охорони здоров'я, недостатню освіченість і погану етику робочої сили [5].

З огляду на вищезазначене, потрібно наголосити, що при встановленні індексу конкурентоспроможності вітчизняних компаній провідне місце посідає роль соціально відповідальної функції ведення бізнесу.

Світовий і, передусім, американський досвід, свідчить, що ініціатором соціальної відповідальності первісно був не стільки бізнес, як органи державної влади. Так, у 1977 р. Конгрес США ухвалив нормативний акт, який зобов'язує американські банки здійснювати інвестиції у ті території, на яких вони знаходяться та здійснюють основні операції. Цей документ і нині залишається одним із основних інструментів соціального залучення до вирішення нагальних проблем соціального та екологічного характеру на місцевому рівні.

У науковій літературі існує багато визначень поняття «соціальна відповідальність бізнесу» (або корпоративна соціальна відповідальність – КСВ).

Загалом, термін «корпоративна соціальна відповідальність» уперше сформулював Генеральний секретар ООН Кофі Аннан у 1999 році.

Найпоширенішим залишається пояснення суті корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) «як просування практик відповідального бізнесу, що приносять користь бізнесу й суспільству і сприяють соціальному, економічному та екологічно стійкому розвитку шляхом максимізації позитивного впливу бізнесу на суспільство й мінімізації негативного» [7, с. 23]. КСВ у багатьох моментах є містком між мікро- та макрорівнем прийняття етичних рішень у бізнесі [4, с. 160].

Так, М. Фрідмен вважав, що «існує одна, й тільки одна, соціальна відповідальність ділового світу – використати свої ресурси і займатися діяльністю, спрямованою на збільшення прибутків за умови дотримання правил гри, тобто займатися відкритою і вільною конкуренцією, без обману і шахрайства» [15]. Кітзмільер М. і Дж. Шімчал вважають, що відповідальність діяльності бізнес-організацій має бути безпосередньо пов'язана з дотриманням законодавства, а опосередковано – із забезпеченням зайнятості та інноваціями. Дж. Пост, Л. Престон, С. Сайч відзначають, що діяльність компаній набуває формату «розширеного підприємства» (extended enterprise), що є поєднуючим фактором між стейкхолдерами, які створюють, підтримують та розширюють його ринкові можливості [16, 17].

На думку А. М. Колота та ін., найточнішим і найважливішим розумінням соціальної відповідальності бізнесу є її трактування як відповідальності підприємця за інтегровану суспільну корисність його бізнесу. Тобто узагальнено соціально відповідальним бізнесом є діяльність, в якій використовуються лише такі способи отримання прибутку, які не завдають шкоди людям, природі, суспільству [12].

З цією метою, Україна приєдналася до Глобального договору ООН про соціальну відповідальність для сталого соціально-економічного й

екологічного розвитку, що охоплює всі провідні суспільні сили багатьох країн світу, які визнають соціальну відповідальність (уряди, підприємства і компанії, працівників і споживачів, громадські організації).

У цьому контексті наша держава взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення належних соціальних стандартів життєдіяльності населення, які декларуються Конституцією України, іншими Законами та нормативно-законодавчими актами, Указами Президента, Постановами Уряду, рішеннями міністерств і відомств, регіональних органів влади. Таким чином, підприємства в цілому, і аграрні формування зокрема, як бізнесові структури повинні допомогти державі у вирішенні соціальних та інших проблем суспільства. Це також особливо актуально через зменшення інвестиційної привабливості економіки та ризики підприємницької діяльності для зарубіжних інвесторів.

За рівнем сприйняття ідеї соціальної відповідальності керівниками підприємства можна класифікувати такі принципи, як: корпоративного егоїзму – «єдина відповідальність підприємства – це збільшення прибутків акціонера»; розумного егоїзму – сприйняття соціальної відповідальності як засобу досягнення довгострокових переваг; корпоративного альтруїзму, згідно з яким, необхідно враховувати всі аспекти впливу діяльності на зацікавлені групи та суспільство в цілому.

У світовій практиці науковці виокремлюють такі основні моделі соціальної відповідальності: американську, британську, європейську (континентальну), японську та канадську. Американська модель ґрунтується на максимальній свободі суб'єктів господарювання, багато сфер суспільства залишається до сьогодні саморегульованими [6]. Саме тому, американська економіка є однією з найменш регульованих державою. Приклади таких компаній, як System Capital Management, «Індустріальний союз Донбасу», «Інтерпайп», пов'язані з реконструкцією національних історичних пам'яток, фінансуванням гуманітарних проектів, проектів із будівництва й устаткування дитячих лікарень, підтримкою національної культури, що є відповідним підтвердженням дієвості та ефективності американської моделі КСВ [10, с. 26]. Європейська модель, як правило, регулюється нормами, стандартами та законами відповідних держав, тому що більшість соціальних проблем європейські компанії відносять до сфери етичної відповідальності.

Британська модель соціальної відповідальності бізнесу поєднує у собі елементи американської та континентальної моделей. Принциповим її моментом є яскраво виражена активність самого бізнесу в утворенні проектів у сфері соціальної відповідальності, що, за своєю суттю, повністю відповідає принципу добровільності. Загальною рисою цієї моделі є, перш за все, активна підтримка бізнесу з боку держави і добре розроблена система заходів соціального забезпечення та охорони здоров'я [6].

Щодо канадської моделі корпоративної соціальної відповідальності слід зазначити, що велика кількість організацій Канади співробітничать з Національним інститутом якості, який впроваджує спеціальний стандарт

за назвою «Модель удосконалення якості та здорового робочого місця». Канадська модель корпоративної соціальної відповідальності увібрала у себе кращі елементи американських і європейських моделей та досягнення провідних компаній цієї країни.

Японська модель корпоративної соціальної відповідальності передбачає соціальну згуртованість на рівні компанії й ділову згуртованість на рівні індустріальної групи. Для японської моделі характерна активна роль держави, яка тривалий час брала участь в стратегічному плануванні. Управління бізнесом орієнтоване не лише на отримання прибутку, а має базуватися на правильному розумінні буття, суспільства й довкілля, усвідомленні відповідальності перед суспільством і прагненні до прогресу цивілізації в цілому.

В Україні ще не сформувалася власна модель КСВ. Сучасна українська економіка та ведення підприємницької діяльності розглядає варіант КСВ як суміш британської та європейської моделей, характерною рисою якого є державне регулювання. Проте, дедалі частіше виявляється активність самих корпорацій в реалізації власних соціальних проектів. Лише п'ята частина компаній має відповідний бюджет на соціальну відповідальність та готує соціальні (нефінансові) щорічні звіти. Найактивніші в цій сфері представники іноземних компаній та найбільші українські підприємства. На сьогодні можна виокремити 3 рівні соціальної відповідальності українського бізнесу [11]. Дотримання законних зобов'язань перед державою і суспільством (податки, екологічні норми, охорона праці), про що заявляють більшість підприємств України, які зареєстровані та діють на законних підставах.

Причини зародження соціальної відповідальності бізнесу в розвинених країнах світу пов'язані, насамперед, не з благодійністю та соціальним захистом, а, перш за все, із поліпшенням інвестиційної привабливості та іміджу, підвищенням репутації організацій. Однак, вектор запровадження та розвитку КСВ спрямований і на підвищення соціального статусу та створення позитивної репутації. Сама ідея запровадження соціальної відповідальності пов'язана з необхідністю забезпечення сталого розвитку, досягнення балансу інтересів між державою, бізнесом та суспільством. Найпростішою формою соціальної відповідальності є своєчасна оплата праці, сплата податків та створення нових робочих місць. Більш досконала форма передбачає підвищення кваліфікації співробітників, будівництво соціального житла, повноцінний розвиток соціальної сфери.

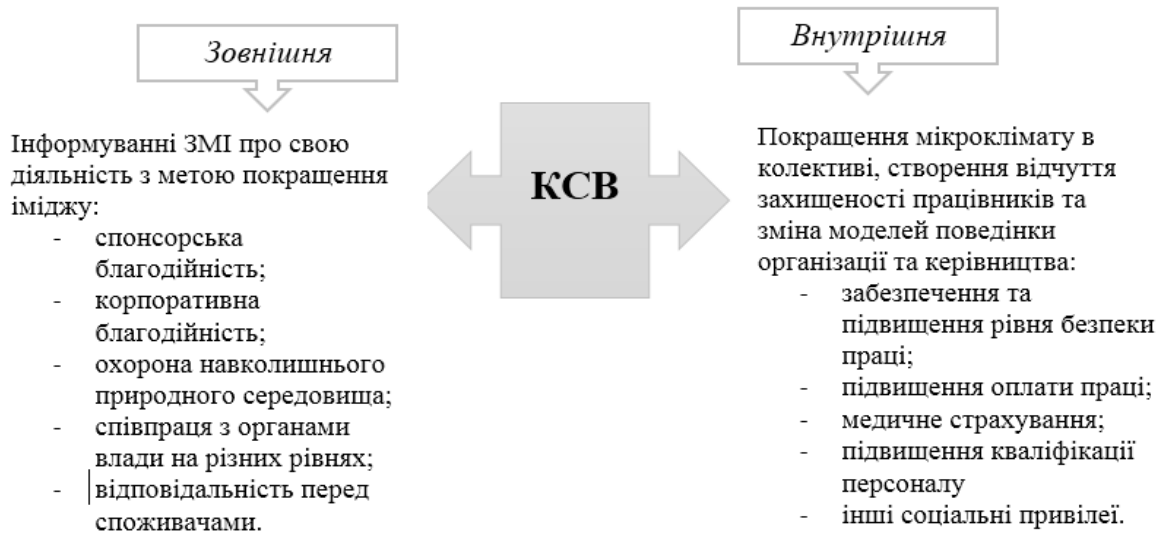
Щодо підприємства як організаційної ланки економіки, то соціальну відповідальність поділяють на внутрішню та зовнішню (див. рисунок).

На вітчизняних підприємствах соціальна відповідальність бізнесу й нині має різні прояви. Це залежить від різних факторів, наприклад, положення підприємства на ринку, рівня конкуренції, характеру взаємин із органами державної та місцевої влади тощо.

На жаль, на сучасному етапі для українських бізнес-організацій соціальна відповідальність має переважно разовий характер, спрямований на створення або ж поліпшення репутації та іміджу, і досі немає

чіткого конструктивного діалогу та взаємовигідної взаємодії роботодавців і найманих працівників. Перед розвитком соціальної відповідальності в державі постають штучні та природні перешкоди. У національному господарстві України певною мірою представлені всі рівні реалізації концепції соціальної відповідальності. Однак, наявну систему КСВ важко назвати гармонійною, через те, що більшість її елементів не виникли у процесі еволюційного розвитку ринкових відносин, а залишилися від радянської системи соціального забезпечення. Тобто, виявилися, здебільшого, нежиттєздатними в сучасних ринкових умовах [9, с. 98].

Види корпоративної соціальної відповідальності на підприємстві

Власники, акціонери та топ-менеджери підприємств розглядають соціальну відповідальність по-різному, що призводить до банальної імітації реального процесу благодійності та спонсорства, в ролі соціальних інвестицій лише маючи за мету сформувати позитивну оцінку перед органами державної влади. Державні органи влади розглядають соціальну відповідальність лише як елемент додаткового оподаткування бізнесу та як джерело поповнення бюджету шляхом передання соціальних функцій, які погано вирішуються владою. Суспільство також поки що не має повної зрілості та активності, що не дає змоги достатньою мірою впливати на бізнес із розширення діапазону соціальних програм. Достатньо показовою в цьому плані є діяльність агрохолдингових структур, які отримують надприбутки, але не приділяють належної уваги соціально-економічному розвитку сільських територій.

Незважаючи на позитивний досвід зарубіжного бізнесу в розвинених країнах світу, в Україні й досі відсутнє економічне обґрунтування існування тісного взаємозв'язку між проведеними бізнесом соціальними заходами і поліпшенням фінансових результатів. Вирішення соціальних завдань може зіткнутися з проблемою відсутності досвіду, а для цього необхідне додаткове вкладення коштів на підготовку своїх кадрів чи залу-

чення фахівців зі сторони, вивчення соціальної проблеми, і, найголовніше, потребує тісної співпраці з державними і громадськими інститутами.

Хоча в Україні система соціальної відповідальності існує вже певний період, вона й досі має неформальний характер, через відсутність повноцінної законодавчо-нормативної бази, що не відповідає ні міжнародній практиці, ні реальним запитам соціально-економічної політики щодо розвитку всіх сфер національного господарства і, особливо, такої вразливої, якою є аграрна.

Висновки і перспективи. Для вітчизняних суб'єктів аграрного господарювання характерними є переважно змішані моделі корпоративної соціальної відповідальності, які ґрунтуються на значній участі бізнесу та держави. Основними методологічними підходами при їх здійсненні є проблемно-цільовий, ресурсний, маркетинговий, суспільно-економічної доцільності, морально-етичний тощо. Але, як свідчить світова практика, вони реалізуються на рівні великих підприємств. У сільському господарстві України такими є агрохолдинги, діяльність яких у плані соціальної відповідальності потребує вдосконалення й відповідного державного контролю.

Малі та середні сільськогосподарські підприємства також здійснюють заходи з реалізації соціальної відповідальності, забезпечуючи життєдіяльність сільських територій. Проте комунікації між великими та малими і середніми формуваннями потребують вдосконалення. Наприклад, така співпраця між ними у формі соціальної відповідальності, як товарне кредитування великим бізнесом малого, спільні маркетингові стратегії на аграрному ринку тощо, має значні резерви.

Щодо моделей корпоративної соціальної відповідальності, до яких необхідно прагнути вітчизняним аграрним формуванням, то в методологічному аспекті слід виокремити європейську як найбільш результативну. Це зумовлено тим, що вона передбачає державно-приватне партнерство, державну підтримку та регулювання як значні та результативні елементи моделей.

Список літератури

1. Антошко Т. Р. Впровадження корпоративної соціальної відповідальності на промислових підприємствах : монографія / Т. Р. Антошко, П. В. Круш, Ю. В. Тюленєва ; Нац. техн. ун-т України „Київ. політехн. ін-т”. – К. : НТУУ „КПІ”, 2013. – 275 с.
2. Єрмаков О. Ю. Фінансово-інвестиційне забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності аграрних підприємств // О. Ю. Єрмаков, М. М. Ігнатенко. – Інвестиції: практика та досвід : наук. жур. – № 18. – 2015. – С. 7–10.
3. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки) : монографія / О. Ф. Новікова, М. Є. Дейч, О. В. Панькова та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 296 с.
4. Этика бизнеса : учеб. пособие / В. В. Соколянский, В. А. Бородин. – М. : МГИУ, 2006 (М.). – 191 с., с. 160].
5. Економічний дискусійний клуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-0>

6. Єрмаков О. Ю. Соціальна відповідальність : навч. посіб. – К. : Компрінт, 2015. – 191 с.
7. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Ф. Котлер, Н. Лі / пер. з англ. – К. : Стандарт, 2005. – 302 с., с. 23.
8. Моральний вимір економіки: соціальна відповідальність бізнесу та економічна ефективність : монографія / ред. Г. Ф. Хоружий ; Національний банк України, Університет банківської справи. – К. : УБС НБУ, 2009. – 255 с.
9. Петрушенко Ю. Н. Особенности реализации концепции социальной ответственности бизнеса в национальном хозяйстве Украины / Ю. Н. Петрушенко // Journal of institutional studies (Журнал институциональных исследований). – 2013. – № 1, Т. 5. – С. 92–107.
10. Посібник із КСВ. Базова інформація з корпоративної соціальної відповідальності / [Лазоренко О., Колишко Р. та ін.]. – К. : Енергія, 2008. – 96 с., с. 26.
11. Практика благодійної діяльності бізнес-компаній в Україні: сучасний досвід (звіт за результатами дослідження) / А. Гулевська-Черниш, Д. Непочатова, Л. Паливода, С. Шендеровський ; за заг. ред. А. Гулевської-Черниш. – К. : Салютіс, 2010. – 60 с.
12. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / А. М. Колот та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота ; Держ. вищ. навч. закл. „Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана”, Наук. парк, Ін-т соц.-труд. відносин. – К. : КНЕУ, 2012. – 501 с.
13. Шаповал В. М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою : монографія / В. М. Шаповал ; ДВНЗ „Нац. гірн. ун-т”. – Д. : НГУ, 2011. – 356 с.
14. Царик І. М. Регулятивні інструменти посилення соціальної відповідальності бізнесу в системі національної економіки : монографія / І. М. Царик ; Черніг. держ. ін-т права, соц. технологій та праці. – Чернігів : [б. в.], 2011. – 152 с.
15. Friedman M. The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits / M. Friedman // The New York Times Magazine. – 1970. – September 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umich.edu/~thecore/doc/Friedman.pdf>
16. Kitzmuller M. Economic Perspectives on Corporate Social Responsibility / M. Kitzmuller, J. Shimshack // Journal of Economic Literature. – 2012. – № 50 (1). – P. 51–84.
17. Post J. E. Managing the extended enterprise: The new stakeholder view / J. E. Post, L. E. Preston, S. Sachs // California Management Review. 2002. – № 45 (1). – P. 5–28.
18. Центр «Розвиток КСВ» в рамках проекту UNITER, PACT візуалізацію розроблено Texty.org за фінансової підтримки USAID

References

1. Antoshko, T., Krush, P., Tyulenyeva, Ju. (2013). Vprovadzhennya korporativnoyi socialnoyi vidpovidalnosti na promyslovyh pidpryyemstvah [Implementation of CSR in industrial]. Kyiv: National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute».
2. Ermakov, O. Ignatenko, M. (2015). Finansovo-investytsiynе zabezpechennya vyrobnychyh innovatsiy ta socialnoyi vidpovidalnosti aghrarnyh pidpryyemstv [Financial and investment support product innovation and social responsibility agricultural enterprises]. – Investment: Practice and Experience, 18, 7–10.

3. Novikova, O., Dejch, M., Panjkova, O. and others (2013). Diagnostyka stanu ta perspektyv rozvytku socialnoji vidpovidalnosti v Ukraini (ekspertni ocinky) [Diagnosis state and prospects of social responsibility in Ukraine (expert estimation)]. Donetsk: Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine.
4. Sokoljanskyj, V., Borodin, V. (2006). Etyka byznesa [Business Ethics]. Moscow: MGIU (in Russia).
5. Ekonomichnyj dyskusijnyj klub [Economic debating] (2016). Available at : <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-0>
6. Ermakov, O. (2015). Socialjna vidpovidalnistj [Social responsibility]. Kyiv: CP "Komprint" (in Ukraine).
7. Kotler, F. (2005). Korporatyvna socialjna vidpovidalnistj. Jak zrobyty jakomogha biljshe dobra dlja vashoji kompaniji ta suspiljstva [Corporate Social Responsibility. How to do as much good for your company and society]. Kyiv: Standard (in Ukraine).
8. Horuzhy, G. (2009). Moralnyj vymir ekonomiky: socialjna vidpovidalnistj biznesu ta ekonomichna efektyvnistj [The moral dimension of the economy, social responsibility and economic efficiency]. Kyiv: National Bank of Ukraine, Banking University.
9. Petrushenko, Yu. (2013). Osobennosti realizatsii kontseptsii sotsialnoy otvetstvennosti biznesa v natsionalnom khozyaystve Ukrainy [Features of the concept of social responsibility of business in the national economy of Ukraine]. Journal of institutional studies, 1, 5, 92–107.
10. Lazorenko, O., Kolishko, R. etc. (2008). Posibnyk iz KSV. Bazova informacija z korporatyvnoji socialnoji vidpovidalnosti [Guide to CSR. Basic information on corporate social responsibility]. – Kyiv: "Energy".
11. Hulevska-Chernish, A., Nepchatova, D., Palyvoda, L., Shenderovskyy, S. (2010). Praktyka blaghotyynoyi diyalnosti biznes-kompaniy v Ukraini: suchasnyi dosvid (zvit za rezultatamy doslidzhennya) [The practice of philanthropy business companies in Ukraine: current experience (Research Report)]. Kyiv: "Salyutis".
12. Kolot, A. and others (2012). Socialjna vidpovidalnistj: teorija i praktyka rozvytku [Social Responsibility: Theory and Practice Development]. Kyiv: National Economic University named after Vadym Hetman research university.
13. Shapoval, V. (2011). Socialjna vidpovidalnistj biznesu v strukturi upravlinnja ekonomikoju [Corporate Social Responsibility in the structure of economy]. Donetsk: National Mining University.
14. Tsaryk, I. (2011). Reghuljatyvni instrumenty posylennja socialnoji vidpovidalnosti biznesu v systemi nacionalnoji ekonomiky [Regulatory tools enhance corporate social responsibility in the national economy]. Chernihiv: Chernihiv State Institute of Law, Social Technologies and Labour.
15. Friedman, M. (1970). The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits / M. Friedman // The New York Times Magazine, September 13 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.umich.edu/~thecore/doc/Friedman.pdf>.
16. Kitmueller, M. (2012). Economic Perspectives on Corporate Social Responsibility / M. Kitmueller, J. Shimshack // Journal of Economic Literature, 50 (1), 51–84.
17. Post, J. E. (2002). Managing the extended enterprise: The new stakeholder view / J. E. Post, L. E. Preston, S. Sachs // California Management Review, 45 (1), 5–28.
18. Center "CSR" in the framework of the UNITER, PACT visualization Texty.org developed with financial support from USAID.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАСПРОСТРАНЕНИЯ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В АГРАРНЫХ ФОРМИРОВАНИЯХ УКРАИНЫ

О. Ю. Ермаков,
В. В. Нагорный

Аннотация. Освещены основные методологические подходы к формированию корпоративной социальной ответственности и внедрения ее в практику отечественного хозяйствования для повышения конкурентоспособности аграрных формирований.

Ключевые слова: социальная ответственность, аграрное формирование, конкурентоспособность, модели, КСО, прибыль, репутация

METHODOLOGICAL BASES OF IMPLEMENTING CSR IN UKRAINE AGRICULTURAL ENTERPRISES

O. Yu. Ermakov,
V. V. Nagorny

Abstract. In the article the basic methodological approaches to the formation of corporate social responsibility and its implementation in practice management to improve the competitiveness of agricultural enterprises.

Keywords: social responsibility, agricultural enterprises, competitiveness, models, CSR, profits, reputation

УДК 658.8

МАТРИЧНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ ПІДПРИЄМСТВ

К. С. ЗАВАЛЬНЮК, аспірант^{*}
кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: katjazavalnyuk@mail.ru

Анотація. Зосереджено увагу на важливості та необхідності розробки та впровадження маркетингової стратегії на підприємстві. Визначено економічну сутність поняття «маркетингова стратегія». В умовах стрімких змін технологічних укладів питання вибору методів формування маркетингової стратегії стає чи не найбільш важливою

---

^{*} Науковий керівник – доктор економічних наук, професор Я. С. Ларіна

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАСПРОСТРАНЕНИЯ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В АГРАРНЫХ ФОРМИРОВАНИЯХ УКРАИНЫ

О. Ю. Ермаков,
В. В. Нагорный

Аннотация. Освещены основные методологические подходы к формированию корпоративной социальной ответственности и внедрения ее в практику отечественного хозяйствования для повышения конкурентоспособности аграрных формирований.

Ключевые слова: социальная ответственность, аграрное формирование, конкурентоспособность, модели, КСО, прибыль, репутация

METHODOLOGICAL BASES OF IMPLEMENTING CSR IN UKRAINE AGRICULTURAL ENTERPRISES

O. Yu. Ermakov,
V. V. Nagorny

Abstract. In the article the basic methodological approaches to the formation of corporate social responsibility and its implementation in practice management to improve the competitiveness of agricultural enterprises.

Keywords: social responsibility, agricultural enterprises, competitiveness, models, CSR, profits, reputation

УДК 658.8

МАТРИЧНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ ПІДПРИЄМСТВ

К. С. ЗАВАЛЬНЮК, аспірант^{*}
кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: katjazavalnyuk@mail.ru

Анотація. Зосереджено увагу на важливості та необхідності розробки та впровадження маркетингової стратегії на підприємстві. Визначено економічну сутність поняття «маркетингова стратегія». В умовах стрімких змін технологічних укладів питання вибору методів формування маркетингової стратегії стає чи не найбільш важливою

---

^{*} Науковий керівник – доктор економічних наук, професор Я. С. Ларіна

та складною проблемою для сучасних підприємств. Адже складні умови господарювання змушують до пошуку таких методів, які б враховували якнайбільшу кількість факторів впливу на діяльність та розвиток підприємства, оскільки, в умовах глобалізації, врахування всіх чинників є вкрай неможливим. Зокрема, порушено питання актуальності використання матричних методів при формуванні маркетингових стратегій.

Метою статті є аналіз та узагальнення основних матричних методів формування маркетингової стратегії, дослідження напрямів їх застосування для розробки ефективної стратегії на підприємстві. У процесі написання статті було використано такі методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, порівняння, абстрагування та логічний метод. Здійснено аналіз основних матричних методів формування маркетингової стратегії. Зазначено напрями використання вищезгаданих методів під час проведення стратегічного планування на підприємствах.

Виявлено переваги та недоліки матричних методів формування маркетингової стратегії. Встановлено, що матричні методи та моделі є найбільш застосовуваними та простими у використанні для формування маркетингових стратегій для широкого кола підприємств.

Ключові слова: стратегія, маркетингова стратегія, методи, матричні методи, формування стратегії

Актуальність. Сучасні умови конкуренції диктують необхідність розробки та впровадження ефективної стратегії на підприємстві. У сучасних реаліях розвитку економіки значної актуальності набуває розробка саме маркетингової стратегії, яка є стрижнем для визначення напрямку діяльності підприємства задля отримання бажаних результатів і стає важливим об'єктом дослідження багатьох дослідників сучасності. На жаль, обґрунтування доцільності розробки та використання маркетингових стратегій на підприємствах в Україні, порівняно з розвиненими країнами Європи, ще серйозно не сприймається керівниками підприємств. Однак, варто погодитися з думкою І. Ансоффа, який, як і більшість дослідників маркетингового стратегічного аналізу та планування, у своїй праці наголошує на важливості застосування маркетингових стратегій на підприємствах.

Водночас, вчений визначає стратегію як «потужне знаряддя, за допомогою якого сучасне підприємство може протистояти змінним умовам», що є вкрай важливим в умовах ринку [1, с. 74]. Розробка ефективної маркетингової стратегії потребує використання відповідного методичного інструментарію, що, у свою чергу, створює необхідність дослідження методів формування маркетингових стратегій, зокрема матричних, як найбільш часто застосовуваних науковцями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні дослідження методів формування маркетингових стратегій було проведено у фундаментальних працях вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як А. Чандлер, І. Ансофф, Г. Мінцберг, Б. Карлоф, А. Томпсон, А. Стрикленд, Ф. Котлер, О. Віханський, З. Шершньова, Н. Куденко та ін. Проте й на

сьогодні не до кінця вирішеним залишається питання підбору методів формування маркетингової стратегії, які б найбільш комплексно враховували внутрішні й зовнішні чинники та умови ринку.

Мета дослідження – аналіз та узагальнення основних матричних методів формування маркетингової стратегії, дослідження напрямів їх застосування для розробки ефективної стратегії підприємства.

Матеріали і методи дослідження. Оскільки важлива наукова проблема залежить від ряду методичних аспектів, то, її дослідження потребує використання таких загальнонаукових методів дослідження, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, порівняння, абстрагування та логічний метод.

Результати дослідження та їх обговорення. Основною вимогою сучасного ринку, що постійно змінюється, є швидке реагування та пристосування підприємств до зовнішніх умов. За цих умов, для забезпечення стійкості та економічного зростання, підприємствам випереджаючу роль слід відвести розробці та впровадженню маркетингової стратегії. Варто цілком погодитися з думкою І. Решетнікової, яка визначає маркетингову стратегію як найважливішу функціональну стратегію. У цьому контексті вона зазначає: «Будучи основою розробки загальнофірмової стратегії та бізнес-плану, маркетингова стратегія зачіпає всі господарські області й усі функціональні підсистеми підприємства» [2, с. 52].

Варто зазначити, що в процесі формування дієвої маркетингової стратегії постає необхідність пошуку найбільш оптимальних методів дослідження маркетингової інформації. Для розробки маркетингової стратегії використовують загальнонаукові та спеціальні (конкретно-наукові) методи дослідження. У свою чергу, спеціальні методи дослідження, що використовуються для формування маркетингових стратегій, умовно можна поділити на такі групи, як: матричні, математичні, статистичні та методи прогнозування. Зупинимося більш детально на дослідженні матричних методів, які використовують для розробки маркетингової стратегії на підприємстві. Слід підкреслити, що матричні методи (див. таблицю) застосовують на всіх етапах стратегічного планування.

Для розробки маркетингової стратегії достатньо часто застосовують SWOT-аналіз, що пояснюється легкістю та простотою використання даного матричного методу на практиці. Загальновідомо, що аббревіатура SWOT має англomовне походження та розшифровується так: «strengths» (сильні сторони), «weaknesses» (слабкі сторони), «opportunities» (можливості), «threats» (загрози). Саєнко М. Г. трактує SWOT-аналіз як «процес встановлення зв'язків між найхарактернішими для підприємства можливостями, загрозами, сильними сторонами (перевагами) і слабкостями, результати якого надалі можуть бути використані для формулювання й вибору стратегій підприємства» [3, с. 99]. SWOT-аналіз дає можливість оперативно оцінити внутрішнє та зовнішнє середовище одночасно, оцінити підприємству свої сильні сторони та можливості, паралельно дослідити переваги конкурентів, усвідомивши при цьому слабкі сторони та зовнішні загрози.

Характеристика основних матричних методів та моделей формування маркетингових стратегій підприємств*

Назва матричного методу	Фактори, що утворюють основу матриці	Призначення методу
SWOT-аналіз	- сильні сторони; - слабкі сторони; - можливості; - загрози	Аналіз сильних та слабких сторін підприємства, з метою виявлення можливостей та загроз для підприємства
Матриця Ансофа «товар/ринок»	- товар (існуючий, новий); - ринок (існуючий, новий)	Проаналізувавши, який товар (існуючий, новий) на якому ринку (існуючий, новий) буде вироблятися, обирають відповідну стратегію зростання підприємства (глибокого проникнення на ринок; розвиток товару; розвиток ринку та диверсифікація)
PEST-аналіз	- політичні; - економічні; - соціальні; - технологічні чинники	Аналіз впливу макроекономічних чинників (політичні, економічні, соціальні, технологічні) на діяльність підприємства
SPACE-матриця	- фінансова сила; - конкурентні переваги; - стабільність зовнішнього середовища; - привабливість галузі	Стратегічний аналіз зовнішнього середовища та оцінка конкурентної позиції підприємства на ринку
Матриця БКГ	- частка ринку (висока, низька); - темпи зростання (високі і низькі)	Аналіз частки ринку та темпів зростання дає можливість виявити тип товару, який буде доцільно виробляти для досягнення економічного зростання підприємства («знаки питання», «зірки», «дійні корови», «собаки»)
Матриця «Дженерал Електрик / Мак-Кінсі» (GE/Mckinsey)	- привабливість ринку (низька, середня, висока); - оцінка конкурентного стану підприємства (низька, середня, висока)	Дані матриці дають можливість оцінити поточний стан та надають можливість встановити перспективи розвитку підприємства/галузі завдяки оцінці привабливості ринку та конкурентного стану підприємства
Матриця Shell/DPM	- конкурентоспроможність;	

	- перспективи галузі та бізнесу	
Модель Мак-Кінсі «7S»	- стратегія; - структура; - система; - цінності; - стиль відносин; - склад персоналу; - навички	Дає змогу здійснити аналіз внутрішнього стану підприємства, аналізуючи при цьому сім основних чинників для формування маркетингової стратегії
Матриця Браунля-Барта (ADL/LC)	- ринкова позиція підприємства (лідер та послідовник); - стадія життєвого циклу товару (цільової галузі) підприємства (зростання, зрілість, спад)	Зіставлення життєвого циклу товару з позицією підприємства на ринку дає можливість дослідити, виробництво якого товару є найбільш прибутковим та тривалим

*Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [3–10].

Не більш складною у використанні та часто застосовуваною при виборі маркетингової стратегії є матриця Ансоффа «товар/ринок». Проаналізувавши товар (існуючий, новий) та ринок, на якому даний товар буде реалізовуватися (існуючий, новий) підприємство вирішує, яку стратегію слід застосовувати для досягнення цілей підприємства, а саме: стратегію глибокого проникнення на ринок, розвитку товару, розвитку ринку, чи диверсифікацію [4, с. 169].

Дещо іншим, проте не менш поширеним у використанні при формуванні маркетингової стратегії, є PEST-аналіз. Суть даного методу полягає в дослідженні чинників зовнішнього середовища, перші літери яких входять у назву методу, а саме аналізуються: політичні, економічні, соціальні та технологічні чинники.

Достатньо поширеним є метод, який має назву SPACE-матриця. Даний метод є похідним від SWOT-аналізу й застосовується для оцінки сильних і слабких сторін діяльності невеликих підприємств. До факторів, які аналізуються та формують основу матриці, відносять такі: фінансова сила; конкурентні переваги, стабільність зовнішнього середовища та привабливість галузі [5, с. 103–104]. Оцінка факторів впливу вимірюється бальною шкалою в межах від нуля до шести експертним шляхом.

Матриця БКГ (яку розробила Бостонська консалтингова група) є однією з найвідоміших матриць портфельного аналізу в світі, яку ще називають матрицею «зростання-частка ринку». Дана матриця є спрощеною методикою визначення положення підприємства та її продукції по відношенню до можливостей галузі. Для формування даної матриці потрібно дослідити такі фактори: частку ринку (висока, низька) та темпи зростання (високі й низькі) [6, с. 279–280]. Даний метод дає можливість визначити найбільш конкурентоспроможні підприємства. Проте застосування даного методу ускладнюється дефіцитом інформації щодо обсягів реалізованої продукції.

Логічним продовженням та узагальненням вищезгаданої матриці БКГ є матриця «Дженерал Електрик / Мак-Кінсі» (GE/Mckinsey), яка є обширнішою, оскільки складається з дев'яти квадратів, включаючи дослідження таких чинників, як привабливість ринку (низька, середня, висока) та оцінка конкурентного стану підприємства (низька, середня, висока). Найбільш сприятливі перспективи знаходяться у квадраті у верхньому лівому куті. [7, с. 150] Варто підкреслити, що застосування даного методу можливе на всіх стадіях життєвого циклу товару.

Згодом було розроблено модель Мак-Кінсі «7S», яка дає змогу оцінити розвиток підприємства за різними напрямками. Основу даної моделі становлять сім факторів, які є важливими для розвитку підприємства: стратегії, навички, загальновизнані цінності, структура, система, кадри і стиль. У тому випадку, коли підприємство прагне змінити свою організацію, вищезгадані складові слід змінювати саме в такому порядку [8, с. 178–180].

Наступною для аналізу є матриця Браунля-Барта (ADL/LC), в основі аналізу якої лежить концепція життєвого циклу галузі або господарської

одиниці. Даний метод формування маркетингових стратегій застосовується на бізнес-рівні. Основу матриці визначають ринкова позиція підприємства (лідер та послідовник) та стадія життєвого циклу товару (цільової галузі) підприємства (зростання, зрілість, спад) [9, с. 247]. Дана матриця є незамінною для галузей, життєвий цикл товарів у яких надто короткий, зокрема високотехнологічних галузей.

Значну увагу слід приділити матриці Shell/DPM, яку було розроблено Британсько-Голландською компанією Shell. Особливістю даної моделі є те, що вона поєднує в собі кількісні та якісні показники. Основу матриці становлять такі фактори, як конкурентоспроможність і перспективи галузі та бізнесу [10, с. 55]. Модель Shell/DPM дає змогу оцінити поточну ситуацію в галузі та виявити перспективи її розвитку.

Варто відзначити, що до переваг використання матричних методів та моделей під час формування маркетингової стратегії слід віднести простоту й доступність їх використання для широкого кола підприємств. Проте, поряд із перевагами використання матричних методів дослідження існують і певні недоліки. Варто наголосити, що для побудови матриць та моделей часто використовується якісна інформація стратегічного аналізу, отримана експертним шляхом. З вищенаведеного стає очевидним, що до беззаперечних недоліків використання матричних методів при формуванні маркетингових стратегій є присутність суб'єктивізму.

Висновки і перспективи. Сучасні умови конкуренції диктують необхідність розробки та впровадження маркетингових стратегій на підприємствах. У зв'язку зі збільшенням ступеня невизначеності ринкової кон'юнктури значну увагу слід приділити підбору «правильних» методів дослідження як основи формування ефективної маркетингової стратегії. В статті проаналізовано основні матричні методи формування маркетингових стратегій підприємства, такі як SWOT-аналіз, матриця Ансоффа «товар/ринок», PEST-аналіз, SPACE-матриця, матриця БКГ, Матриця «Дженерал Електрик / Мак-Кінсі» (GE/Mckinsey), Матриця Shell/DPM, матриця Браунля-Барта (ADL/LC). На основі систематизації та узагальнення можна дійти висновку, що побудова матриць передбачає використання різних наборів змінних, тому при побудові однієї матриці виникає неможливість врахування всіх зовнішніх факторів впливу для розробки ефективної стратегії. Саме тому, вважаємо за необхідне використовувати декілька методів та моделей для побудови дієвої маркетингової стратегії на підприємстві, які враховують різні набори змінних.

Список літератури

1. Ансофф И. Стратегическое управление : сокр. пер. с англ. / И. Ансофф ; науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
2. Решетникова И. Л. Стратегия маркетинга: особенности формирования на отечественных предприятиях / И. Л. Решетникова. – Луганск : ВУГУ. – 1998. – 270 с.
3. Саєнко М. Г. Стратегія підприємства : підруч. / М. Г. Саєнко. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 390 с.

4. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб : Питер Ком, 1999. – 416 с. – (Серия «Теория и практика менеджмента»)
5. Могилова А. Ю. Стратегічний маркетинг : навч. посіб. / А. Ю. Могилова. – Дн-вськ : Вид-во Маковецький, 2011. – 308 с.
6. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. – М. : Дело, 2000. – 704 с.
7. Дойль П. Маркетинг менеджмент и стратеги / П. Дойль, Ф. Штерн ; пер. с англ. – 4-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 544 с. – (Серия «Классический зарубежный учебник»).
8. Карлоф Б. Деловая стратегия / Б. Карлоф ; пер. с англ. ; науч. ред. и авт. послесл. В. А. Приписнов. – М. : Экономика, 1991. – 239 с.
9. Куденко Н. В. Стратегічний маркетинг : підруч. / Н. В. Куденко. – К. : КНЕУ, 2012. – 523, [5] с.
10. Кіндрацька Г. І. Стратегічний менеджмент / Г. І. Кіндрацька. К. : Знання, 2006. – 366 с.

References

1. Ansoff, I. (1989). Strategicheskoe upravleniie [Strategic management]: Sokr. per. s angl. / Nauch. red. i avt. predsl. L. I. Evenko. Moscow: Ekonomika, 519.
2. Reshetnikova, I. L. (1998). Strategiya marketinga: osobennosti formirovaniya na otechestvennykh predpriyatiyakh [Marketing strategy: features of formation at the domestic enterprises]. Lugansk: VUGU, 270.
3. Saienko, M. H. (2006) Stratehiia pidpriemstva: Pidruchnyk [Business Strategy: Manual]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 390.
4. Ansoff, I. (1999). Novaya korporativnaya strategiya [New corporate strategy]. SPb: Piter Kom, 416. – (Seriya «Teoriya i praktika menedzhmenta»).
5. Mohylova, A. Y. (2011). Stratehichnyi marketynh: Navch. posibnyk [Strategic marketing: The manual]. Dnipropetrovsk: Makovestkiy, 308.
6. Meskon, M. K., Albert, M., Khedouri, F. (2000). Osnovy menedzhmenta [Management bases]. Per. s angl. Moscow, Russia: Delo, 704.
7. Doyle, P. (2007). Marketing menedzhment i strategi [Marketing management and strategy]; per. s angl. / P. Doyle; F. Shtern angl. – 4-e uzd. – SPb.: Piter, 544. – (Seriya «Klasicheskiy zarubezhniy uchebnyk»).
8. Karlof, B. (1991). Delovaya strategiya [Business strategy]. Per. s angl. / Nauch. red. i avt. poslesl. V. A. Pripisnov. Moscow: Ekonomika, 239.
9. Kudenko, N.V. (2012). Stratehichniy marketynh :pidruchnyk [Strategic marketing: manual]. Kyiv : KNEU, 523, [5].
10. Kindratska, H. I. (2006). Strategichniy menedzhment [Strategic management]. Kyiv: Znannia, 366.

МАТРИЧНЫЕ МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ МАРКЕТИНГОВЫХ СТРАТЕГИЙ ПРЕДПРИЯТИЙ

Е. С. Завальнюк

Аннотация. *Обращено внимание на важность и необходимость разработки и внедрения маркетинговой стратегии на предприятии. Определена экономическая сущность понятия «маркетинговая стратегия». В условиях стремительных изменений технологических, укладов вопрос выбора методов формирования маркетинговой стратегии*

становится едва ли не самой важной и сложной проблемой для современных предприятий. Ведь сложные условия хозяйствования заставляют искать такие методы, которые бы учитывали максимально большое количество факторов влияния на деятельность и развитие предприятия, поскольку в условиях глобализации, учет всех факторов крайне невозможен. В частности, затронут вопрос актуальности использования матричных методов при формировании маркетинговых стратегий.

Целью статьи является анализ и обобщение основных матричных методов формирования маркетинговой стратегии, исследования направлений их применения для разработки эффективной стратегии на предприятии. В процессе написания статьи были использованы такие методы исследования: анализ, синтез, индукция, дедукция, обобщение, сравнение, абстрагирование и логический метод. Проведен анализ основных матричных методов формирования маркетинговой стратегии. Указаны пути использования вышеупомянутых методов при проведении стратегического планирования на предприятиях. Выявлены преимущества и недостатки матричных методов формирования маркетинговой стратегии. Установлено, что матричные методы и модели являются наиболее применяемыми и простыми в использовании для формирования маркетинговых стратегий для широкого круга предприятий.

Ключевые слова: стратегия, маркетинговая стратегия, методы, матричные методы, формирование стратегии

MATRIX METHOD OF FORMING MARKETING STRATEGIES OF ENTERPRISES

K. S. Zavalniuk

Abstract. The paper drawn attention to the importance and necessity of developing and implementing of marketing strategy for an enterprise. The economic essence of the concept "marketing strategy" is defined. In the conditions of prompt changes of technological ways the question of the choice of methods of formation of marketing strategy becomes nearly the most important and a complex problem for the modern enterprises. Difficult conditions of managing are forced searching of such methods which would take into account the largest number of influence factors in activity and enterprise development as in the conditions of globalization, the accounting of all factors is extremely impossible. Particularly, the question of relevance of matrix methods usage during marketing strategy forming is already raised.

The purpose of the article is the analysis and generalization of the main matrix methods of marketing strategy formation, research of their application for development of effective strategy at the enterprise. In the course of writing the article the following methods of research were used: analysis, synthesis, induction, deduction, generalization, comparison, abstraction and logical method. The analysis of the main matrix methods of the marketing strategy

formation was carried out in article. Specified the directions of usage the above-mentioned methods during strategic planning at the entities. Benefits and shortcomings of matrix methods of marketing strategy forming are revealed. Established that matrix methods and models are the most used and simple for marketing strategies forming for a wide range of the entities.

Keywords: *strategy, marketing strategy, methods, matrix methods, strategy forming*

УДК: 631.15.017.3.1732

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ В УКРАЇНІ

А. М. ЗОРГАЧ, асистент кафедри менеджменту
ім. проф. Й. С. Завадського
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: Zorgach.a@gmail.com

Анотація. *В умовах економічної нестабільності, кризової ситуації та зростання рівня безробіття на селі, створення сільськогосподарських кооперативів є альтернативним шляхом розвитку домогосподарств сільської місцевості. Однією із заповорок успішного ведення господарської діяльності є формування системи управління кооперативного типу задля досягнення позитивної економічної динаміки. Мета дослідження – аналіз сучасного стану сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, визначення основних факторів впливу зовнішнього середовища з метою обґрунтування шляхів поліпшення господарської діяльності й добробуту селян.*

Теоретичною та методологічною основою вирішення поставлених у статті завдань були такі методи: аналізу та синтезу, PESTEL, логічного узагальнення. Інформаційною базою дослідження були праці вітчизняних та закордонних науковців, нормативно-правові акти України, матеріали Державної служби статистики України, аналітична інформація Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Обґрунтовано фактори зовнішнього середовища, що впливають на розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, за допомогою аналізу політичних, економічних, соціальних, екологічних, правових факторів впливу. Під час аналізу зазначених факторів встановлено, що всі шість факторів взаємопов'язані між собою і характеризують різні рівні соціально-економічних відносин з позиції цілісної системи. Але дослідження лише зовнішніх факторів управління СОК дає не-

formation was carried out in article. Specified the directions of usage the above-mentioned methods during strategic planning at the entities. Benefits and shortcomings of matrix methods of marketing strategy forming are revealed. Established that matrix methods and models are the most used and simple for marketing strategies forming for a wide range of the entities.

Keywords: *strategy, marketing strategy, methods, matrix methods, strategy forming*

УДК: 631.15.017.3.1732

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ В УКРАЇНІ

А. М. ЗОРГАЧ, асистент кафедри менеджменту
ім. проф. Й. С. Завадського
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: Zorgach.a@gmail.com

Анотація. В умовах економічної нестабільності, кризової ситуації та зростання рівня безробіття на селі, створення сільськогосподарських кооперативів є альтернативним шляхом розвитку домогосподарств сільської місцевості. Однією із заповорок успішного ведення господарської діяльності є формування системи управління кооперативного типу задля досягнення позитивної економічної динаміки. Мета дослідження – аналіз сучасного стану сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, визначення основних факторів впливу зовнішнього середовища з метою обґрунтування шляхів поліпшення господарської діяльності й добробуту селян.

Теоретичною та методологічною основою вирішення поставлених у статті завдань були такі методи: аналізу та синтезу, PESTEL, логічного узагальнення. Інформаційною базою дослідження були праці вітчизняних та закордонних науковців, нормативно-правові акти України, матеріали Державної служби статистики України, аналітична інформація Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Обґрунтовано фактори зовнішнього середовища, що впливають на розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, за допомогою аналізу політичних, економічних, соціальних, екологічних, правових факторів впливу. Під час аналізу зазначених факторів встановлено, що всі шість факторів взаємопов'язані між собою і характеризують різні рівні соціально-економічних відносин з позиції цілісної системи. Але дослідження лише зовнішніх факторів управління СОК дає не-

повну картину щодо перспектив їх розвитку. По кожному конкретному СОК доцільно проводити аналіз сильних і слабких сторін їх діяльності.

Ключові слова: кооператив, розвиток, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, сільськогосподарська продукція, фактори впливу

Актуальність. В умовах економічної нестабільності, кризової ситуації та зростання рівня безробіття на селі, створення сільськогосподарських кооперативів є альтернативним шляхом розвитку домогосподарств сільської місцевості. Однією із заporук успішного ведення господарської діяльності є формування системи управління кооперативного типу задля досягнення позитивної динаміки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вирішенню питань, пов'язаних із проблемами управління розвитком сільськогосподарських кооперативів присвятили свої наукові праці такі вітчизняні вчені: М. Й. Амбросова, В. В. Гончаренко, В. В. Зіновчук, М. Й. Малік, Л. В. Молдаван, А. О. Пантелеймоненко та інші. У своїх працях науковці глибоко аналізують різні аспекти кооперативного руху, як історичні передумови так і соціально-політичні умови розвитку. На думку багатьох вчених, рівень державної підтримки суттєво впливає на ефективність діяльності сільськогосподарських кооперативів. Разом із цим, деякі теоретико-методичні аспекти щодо управління розвитком сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів потребують подальшого дослідження, зокрема дослідження факторів впливу зовнішнього середовища на результативність управління. Сукупність визначених проблемних питань зумовила вибір теми дослідження.

Мета дослідження – аналіз сучасного стану сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, визначення основних факторів впливу зовнішнього середовища задля обґрунтування шляхів поліпшення їх господарської діяльності та добробуту селян.

Матеріали і методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою вирішення поставлених у статті завдань були такі методи: аналізу й синтезу, PESTEL, логічного узагальнення. Інформаційною базою дослідження були праці вітчизняних і закордонних науковців, нормативно-правові акти України, матеріали Державної служби статистики України, аналітична інформація Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Результати дослідження та їх обговорення. Сучасний стан аграрного сектору характеризується дисбалансом концентрації земель між агрохолдингами та іншими організаційно-правовими формами господарювання, і, як наслідок, вирощування високорентабельних олійних та зернових культур, призводить до дефіциту деяких сільськогосподарських культур (гречки), плодоовочевої та м'ясо-молочної продукції. Управління розвитком сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є одним із механізмів поліпшення соціально-економічного стану жителів сільської місцевості та забезпечення продовольчої безпеки України.

Сільськогосподарські кооперативи – це кооперативи, де фермери об'єднали свої ресурси для взаємної економічної вигоди. Сільськогосподарські кооперативи широко розділені на сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, які надають різні послуги своїм окремим членам фермерських та сільськогосподарських виробничих кооперативів, де виробничі ресурси, такі як земля або машини, використовуються членами ферми спільно [1].

Для кращого розуміння даної категорії розглянемо класифікацію сільськогосподарських кооперативів. Згідно із чинним законодавством України, сільськогосподарський виробничий кооператив – це сільськогосподарський кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб, які є виробниками сільськогосподарської продукції, для провадження спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів. Слід також навести визначення «сільськогосподарська кооперація» – система сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, утворених для задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів [2].

Аналізуючи динаміку кількості сільськогосподарських кооперативів в Україні останніми роками, можна відзначити значні відмінності в їх кількості: у 2009 р. – 496, у 2010 – 645; різке скорочення діючих СОК відбулося з 663 у 2013 р. до 350 у 2014 р. (рис. 1).

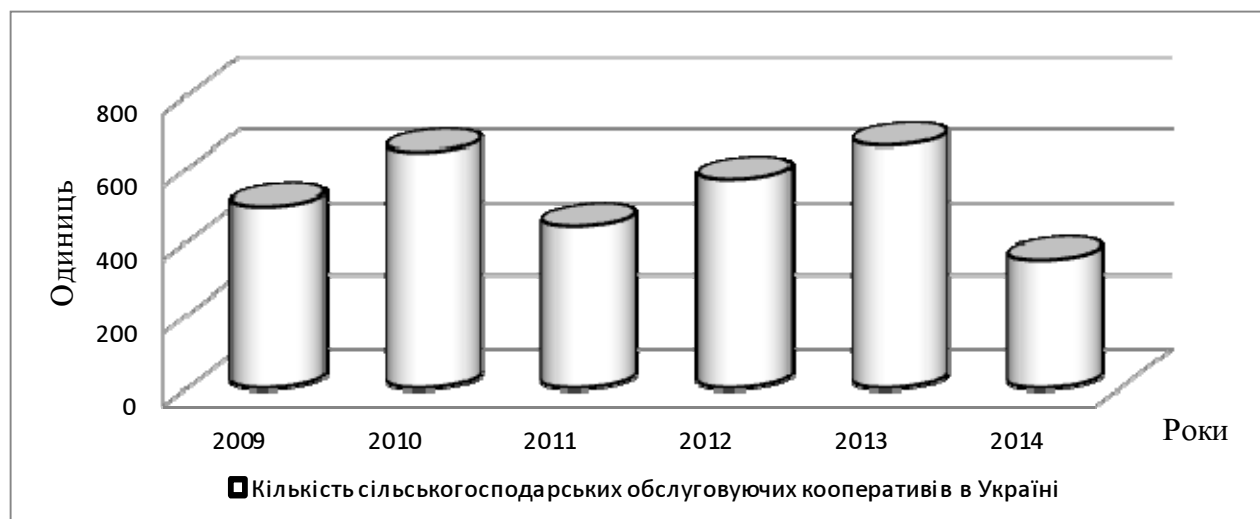

Рис. 1. Динаміка кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні за 2009–2014 роки [3; 4]

Така нестабільна ситуація пов'язана, у першу чергу, із досить вагомою часткою зареєстрованих, але не діючих кооперативів. Також важливим є й інформаційний бар'єр – це дуже низький рівень популяризації кооперативного руху серед потенційних учасників сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК). Несприйнятливість сільськими громадами переваг кооперативного руху, через ототожнення їх із колгоспами, є помилковим. Низький рівень знань управлінців уже створених кооперативів, неусвідомлення шляхів подальшого розвитку кооперативу тощо.

Досліджуючи статистичні дані щодо тенденції розвитку кооперативного руху по регіонах країни, на початок 2014 р., кількість діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів була найбільшою в Івано-Франківській – 86, Вінницькій – 33 та Черкаській обл. – 61. Найменшою їх кількість була в Закарпатській – 6 і Тернопільській обл. – 3. Порівнюючи з попереднім роком, розподіл кількості СОК дещо змінився, а саме: у Житомирській – 105, Вінницькій – 79 та АР Крим – 84, найменше їх в Тернопільській – 10, що відображено на рис. 2.

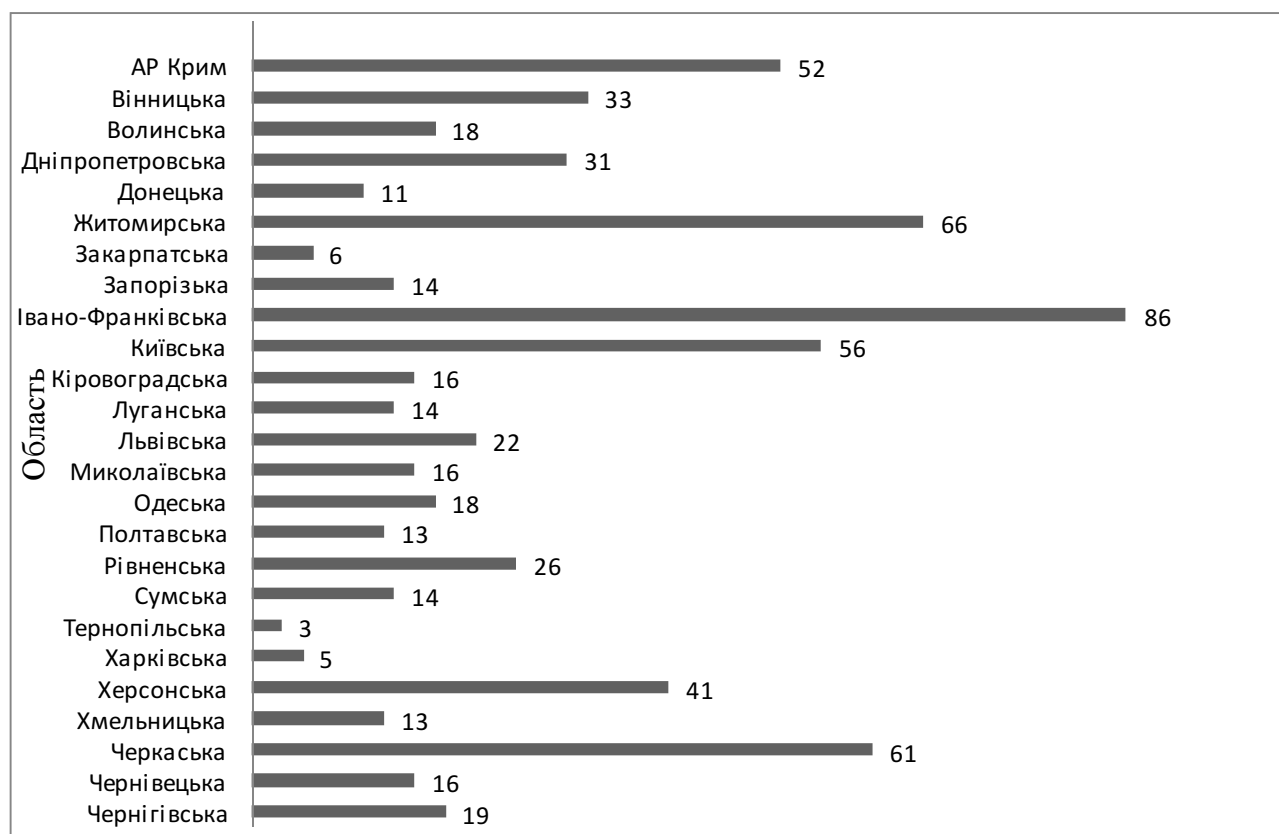

Рис. 2. Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за регіонами України (станом на 01.01.2014 р.) [5]

Як свідчить аналіз розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, їх кількість в Україні до 2013 р. є незначною, у деяких областях розвиток обслуговуючої кооперації знаходився на початковому етапі або регресував, як, наприклад, у Хмельницькій області. Така

ситуація пов'язана з рядом невирішених проблем, незадовільним станом матеріально-технічної бази, оскільки в обслуговуючі кооперативи в Україні об'єднуються переважно виробники сільгосппродукції з обмеженим капіталом: недоступність кредитів у комерційних банках і практично відсутність інвестиційного капіталу. Для вирішення всіх перелічених проблем потрібно створити модель співпраці, взаємопідтримки різних видів кооперації: сільськогосподарської, кредитної з її фінансовими ресурсами та споживчої з налагодженою діючою матеріально-технічною базою [6, с. 11].

Досліджуючи основні зовнішні фактори середовища розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів доречно застосовувати комплекс методичних підходів. Для аналітичного аналізу зовнішнього середовища ми застосували PESTEL-аналіз, що дасть змогу встановити класифікацію основних факторів. Акронім PEST – аббревіатура, що складається з початкових літер назв таких факторів: політичних (P – political), економічних (E – economic), соціальних (S – social), технічних (T – technological). Останніми роками суттєву увагу приділено екологічним факторам (E – ecological) та правовим чи юридичним факторам (Legal) [7].

Політичні фактори. Характеризують масштаб втручання уряду в аграрний сектор економіки та діяльність сільськогосподарських кооперативів зокрема. Це може включати в себе – державну політику, політичну стабільність або нестабільність позиції на зарубіжних ринках, зовнішньоторгівельну політику, податкову політику, трудове право, екологічне право тощо.

Як видно з наведеного вище переліку, політичні чинники часто впливають на організацію та функціонування кооперативної діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, тому необхідним є вміння реагувати як на діюче законодавство, так і на зміни в майбутньому.

Економічні фактори впливають на економічну ефективність господарської діяльності СОК. Ці чинники включають: економічне зростання, відсоткові ставки, обмінні курси, інфляцію, потенційне залучення нових учасників до кооперативу тощо. Відповідно до рівня впливу на СОК, економічні чинники поділяються: на макроекономічні і мікроекономічні фактори. Макроекономічні впливають на формування попиту, уряд використовує контроль відсоткових ставок, податкової політики і державних витрат як їх основних механізмів. Мікроекономічні чинники в межах контролю СОК.

Соціальні фактори або соціально-культурні чинники є одними з найважливіших і, водночас, недостатньо розвинені в сільській місцевості. Основними з них є демографічна ситуація, віковий дисбаланс сільських жителів, забезпеченість дитсадками, школами, пунктами медичної допомоги, наявність церкви, як одного з культурних осередків громадського-культурного життя на селі. СОК є одним із варіантів поліпшення соціального фактору, шляхом створення нових робочих місць та відновлення інфраструктури села.

Технологічні фактори останніми десятиліттями характеризуються швидкими технологічними змінами: при вирощуванні сільськогоспо-

дарської продукції використовуються нові способи захисту рослин, нові сорти сільськогосподарських культур і технології виробництва продукції, нові способи реалізації продукції та розширення географії ринків збуту.

Екологічні чинники за останні 15 років набули вагомості, що зумовлено зростанням дефіциту енергетичних ресурсів, контролем рівня викидів вуглецю в атмосферу, що контролюється на міжнародній арені. Високі стандарти екологічних факторів вплинули й на заборону вирощувати генотифіковану продукцію в Україні. Зростання попиту на екологічно чисту сільськогосподарську продукцію та доступ до свіжих овочів і фруктів у зимову пору року зумовлює створення доступних баз зберігання сільськогосподарської продукції. Одним із орієнтирів розвитку СОК є також забезпечення централізованого зберігання сільськогосподарської продукції, побудови елеваторів тощо.

Правові фактори включають в себе рівні можливості ведення господарської діяльності, гендерну рівність усіх учасників кооперативу, безпечні умови праці учасникам кооперативу, правову досвідченість та дотримання встановлених вимог щодо господарської діяльності.

Останніми роками стає популярним співробітництво вітчизняних СОК із міжнародними кооперативними формуваннями, тому актуальним є узгодженість співпраці в юридичному полі, оскільки кожна країна має власний комплекс правил і положень.

Висновки і перспективи. Обґрунтовано фактори зовнішнього середовища, що впливають на розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, шляхом аналізу політичних, економічних, соціальних, екологічних, правових факторів впливу. В результаті аналізу зазначених факторів встановлено, що всі 6 факторів взаємопов'язані між собою і характеризують різні рівні соціально-економічних відносин з позиції цілісної системи. Але дослідження лише зовнішніх факторів управління СОК дає неповну картину перспектив їх розвитку. По кожному конкретному СОК доцільно проводити аналіз сильних і слабких сторін їх діяльності.

Список літератури

1. Cobia, David, editor, *Cooperatives in Agriculture*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ (1989), p. 50.
2. Про сільськогосподарську кооперацію : закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>. – Заголовок з екрана.
3. Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2013–2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coop-union.org.ua/?page_id=1063. – Заголовок з екрана.
4. Програма становлення і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як неприбуткових організацій [Електронний ресурс] : затв. Наказом Міністерства аграрної політики України від 31.08.2000 р. № 168. – Режим доступу : <http://www.narodna.org.ua>. – Заголовок з екрана.
5. Інформація щодо діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/12025>

6. Гуторов О. І. Національний кооперативний рух в ринковій економіці: стан та стратегії розвитку / О. І. Гуторов, А. М. Соколова // Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки». Зб. наук. праць / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. – Х., 2013. – № 3. – С. 3–14.

7. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org>

8. Малік М. Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 106–111.

References

1. Cobia, David, editor, Cooperatives in Agriculture, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ (1989), 50.

2. Pro silskohospodarsku kooperatsiiu. Zakon Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>. – Zaholovok z ekrana.

3. Prohrama rozvytku silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv na 2013–2020 rr. [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: http://www.coop-union.org.ua/?page_id=1063. – Zaholovok z ekrana.

4. Prohrama stanovlennia i rozvytku silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv yak neprybutkovykh orhanizatsii [Elektronnyi resurs]: zatv. Nakazom Ministerstva ahrarynoi polityky Ukrainy vid 31.08.2000 r. № 168. – Rezhyim dostupu: <http://www.narodna.org.ua>. – Zaholovok z ekrana.

5. Informatsiia shchodo diialnosti silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv (SOK) [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: <http://minagro.gov.ua/node/12025>.

6. Hutorov, O. I. Natsionalnyi kopertyvnyi rukh v rynkovii ekonomitsi: stan ta stratehii rozvytku (2013) / O. I. Hutorov, A. M. Sokolova // Visnyk KhNAU. Seriya «Ekonomichni nauky». Zb. nauk. prats / Khark. nats. ahrar. un-t im. V. V. Dokuchaieva. – Kharkiv, 3, 3–14.

7. Vilna entsyklopediia [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: <https://uk.wikipedia.org>.

8. Malik, M. I. (2010). Naukovo-metodychne zabezpechennia rozvytku kooperatsii v ahrarynii sferi / M. I. Malik // Ekonomika APK, 12, 106–111.

УПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЕМ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОБСЛУЖИВАЮЩИХ КООПЕРАТИВОВ В УКРАИНЕ

А. Н. Зоргач

Аннотация. В условиях экономической нестабильности, кризисной ситуации и роста уровня безработицы в селе, создание сельскохозяйственных кооперативов является альтернативным путем развития домохозяйств сельской местности. Одним из залогов успешного ведения хозяйственной деятельности является формирование системы управления кооперативного типа с целью достижения положительной экономической динамики. Целью исследования является анализ современного состояния сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов в Украине, определение основных факторов влияния

внешней среды с целью обоснования путей улучшения хозяйственной деятельности и улучшения благосостояния крестьян.

Теоретической и методологической основой решения поставленных в статье задач были методы анализа и синтеза, PESTEL, логического обобщения. Информационной базой исследования были труды отечественных и зарубежных ученых, нормативно-правовые акты Украины, материалы Государственной службы статистики Украины, аналитическая информация Министерства аграрной политики и продовольствия Украины.

Обоснованы факторы внешней среды, влияющие на развитие сельскохозяйственных обслуживающих кооператив в Украине, путем анализа политических, экономических, социальных, экологических, правовых факторов влияния. В результате анализа указанных факторов установлено, что все шесть факторов взаимосвязаны между собой и характеризуют разные уровни социально-экономических отношений с позиции целостной системы. Но исследование только внешних факторов управления СОК дает неполную картину перспектив их развития. По каждому конкретному СОК целесообразно проводить анализ сильных и слабых сторон их деятельности.

Ключевые слова: кооператив, развитие, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, сельскохозяйственная продукция, факторы влияния

AGRICULTURAL SERVICE COOPERATIVES IN UKRAINE DEVELOPMENT MANAGEMENT

A. M. Zorgach

Abstract. In times of economic instability, crisis and rising of unemployment in rural areas, creation of agricultural cooperatives is an alternative way of rural households development. One of the keys to successful business activities is to develop cooperative management type to achieve positive economic dynamics. The purpose of the study is to analyze the current state of agricultural service cooperatives Ukraine, the main factors determining the external environment to study ways to improve economic activity and improve the welfare of farmers.

Theoretical and methodological basis for solving issues in the article have used following methods: analysis and synthesis, PESTEL, logic synthesis. The information base for research work served domestic and foreign scholars, legal acts of Ukraine, State Statistics Service of Ukraine data, Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine analytical information.

Grounded environmental factors influencing the development of agricultural service cooperatives in Ukraine by analyzing political, economic, social, environmental, and legal impacts. Analyzing these factors, it was found that all six factors are interrelated and characterize the different levels of socio-economic relations from a position of an integrated system. But the study only external factors of ASC management does not give a complete picture of

prospects for their development. For each ASC it is advised to analyze the strengths and weaknesses of their activities.

Keywords: *cooperative, development, agricultural service cooperative, agricultural product, influence factor*

УДК 338.434

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАНУ ТА РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Л. І. КАТАН, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та банківської справи
e-mail: katanli@mail.ru

О. В. ДОБРОВОЛЬСЬКА, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та банківської справи
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
e-mail: dev-privat@mail.ru

Анотація. Існує невідкладна потреба всебічного дослідження процесу фінансового забезпечення, у тому числі створення кредитної кооперації, принципів її діяльності. Відомо, що сучасний стан розвитку економіки країни супроводжується тривалим спадом виробництва, інфляцією, падінням купівельної спроможності населення, платіжною кризою, високими відсотками за банківські кредити. Усе це призвело до втрати значної частини ресурсного потенціалу обслуговуючої та споживчої кооперації. Метою статті є дослідження процесу становлення кредитної кооперації з приводу відповідності їх діяльності загальним принципам кооперативного руху; визначення найбільш ефективних джерел фінансово-кредитного забезпечення господарської діяльності підприємств кооперації на сучасному етапі розвитку економіки.

Ключові слова: *сільськогосподарський кооператив, сільськогосподарський товаровиробник, кредитна кооперація, кооперативний рух, кредитні спілки, небанківська кредитна установа*

Актуальність. Кооперативний рух аграрної сфери України має потужну матеріально-технічну базу сільськогосподарських підприємств, торгівлі, громадського харчування, заготівельної та виробничої діяльності, що максимально наближена до володарів особистих підсобних, селянських і орендних господарств, підприємців малого та середнього бізнесу аграрного сектору економіки. Разом з тим, сучасний стан розвитку економіки країни, що супроводжується тривалим спадом виробництва, інфляцією, падінням купівельної спроможності населення, платіжною кризою, високими відсотками за банківські кредити, призвів до втрати

prospects for their development. For each ASC it is advised to analyze the strengths and weaknesses of their activities.

Keywords: *cooperative, development, agricultural service cooperative, agricultural product, influence factor*

УДК 338.434

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАНУ ТА РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Л. І. КАТАН, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та банківської справи
e-mail: katanli@mail.ru

О. В. ДОБРОВОЛЬСЬКА, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та банківської справи
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
e-mail: dev-privat@mail.ru

Анотація. Існує невідкладна потреба всебічного дослідження процесу фінансового забезпечення, у тому числі створення кредитної кооперації, принципів її діяльності. Відомо, що сучасний стан розвитку економіки країни супроводжується тривалим спадом виробництва, інфляцією, падінням купівельної спроможності населення, платіжною кризою, високими відсотками за банківські кредити. Усе це призвело до втрати значної частини ресурсного потенціалу обслуговуючої та споживчої кооперації. Метою статті є дослідження процесу становлення кредитної кооперації з приводу відповідності їх діяльності загальним принципам кооперативного руху; визначення найбільш ефективних джерел фінансово-кредитного забезпечення господарської діяльності підприємств кооперації на сучасному етапі розвитку економіки.

Ключові слова: *сільськогосподарський кооператив, сільськогосподарський товаровиробник, кредитна кооперація, кооперативний рух, кредитні спілки, небанківська кредитна установа*

Актуальність. Кооперативний рух аграрної сфери України має потужну матеріально-технічну базу сільськогосподарських підприємств, торгівлі, громадського харчування, заготівельної та виробничої діяльності, що максимально наближена до володарів особистих підсобних, селянських і орендних господарств, підприємців малого та середнього бізнесу аграрного сектору економіки. Разом з тим, сучасний стан розвитку економіки країни, що супроводжується тривалим спадом виробництва, інфляцією, падінням купівельної спроможності населення, платіжною кризою, високими відсотками за банківські кредити, призвів до втрати

значної частини ресурсного потенціалу обслуговуючої та споживчої кооперації. Як наслідок, різко зменшилися обсяги діяльності, неефективно використовувалися виробничі потужності, зросла збитковість підприємств і витратомісткість в усіх галузях аграрної сфери України.

В основу реформування аграрного сектору України покладена структурна перебудова сільськогосподарського виробництва, у тому числі шляхом створення нових організаційних форм господарювання – фермерських господарств, підприємств малого та середнього бізнесу. Водночас, розвиток цих структур стримується обмеженим доступом до фінансових ресурсів, пов'язаним із перешкодами в отриманні кредитних ресурсів.

Таким чином, існує невідкладна потреба всебічного дослідження процесу фінансового забезпечення, зокрема створення кредитної кооперації, принципів її діяльності, а також можливості запровадження іноземного досвіду у вітчизняній практиці господарювання задля вдосконалення фінансового забезпечення аграрного сектору економіки і, серед іншого, підприємств системи споживчої кооперації України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у вирішення проблеми формування кооперативного сектору у сільському господарстві зробили вчені П. І. Гайдуцький, В. І. Грушко, М. Я. Дем'яненко, В. Я. Амбросов, П. А. Лайко, П. М. Макаренко, М. І. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, С. С. Осадець, П. Т. Саблук, Л. В. Романова, В. М. Алексійчук, К. І. Якуба, О. М. Шпичак, С. І. Юрій, В. В. Зіновчук, М. Ф. Кропивко та інші. Завдяки їх працям, сформульовано підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Серед авторів наукових праць із проблем кооперативного руху можна назвати іноземних фахівців: Дж. Коері, Дж. Черктема, Марка П. Гасселя, Джей В. Лоша, К. Маєра та інших.

Проте відсутні наукові дослідження з питань удосконалення фінансово-кредитного забезпечення та розвитку кредитної кооперації в Україні, які б враховували реальний стан споживчої кооперації та перспективи її розвитку.

Мета дослідження – аналіз процесу становлення кредитної кооперації з приводу відповідності їх діяльності загальним принципам кооперативного руху; визначення найефективніших джерел фінансово-кредитного забезпечення господарської діяльності підприємств кооперації на сучасному етапі розвитку економіки.

Матеріали і методи дослідження. У статті використано такі методи: історико-логічний – у вивченні генезису поняття фінансово-кредитного забезпечення підприємств; системний аналіз – при оцінці стану фінансово-кредитного забезпечення підприємств; монографічний – для детального вивчення розвитку підприємств споживчої кооперації; метод формалізації – структурне обґрунтування головних компонент фінансово-кредитного механізму; статистичного дослідження – у встановленні джерел формування фінансово-кредитного забезпечення підприємств споживчої кооперації.

Результати дослідження та їх обговорення. Виникнення на селі господарств із різною формою господарювання потребує створення умов для вільної реалізації вирощеної селянами продукції та отримання прибутку від результатів своєї праці.

Важливою складовою здійснення аграрних перетворень є розбудова ринкових відносин на селі, особливо при виникненні значної кількості незалежних приватних підприємств-товаровиробників, що мають спільні економічні інтереси в здійсненні ринкової діяльності. Значної ваги при цьому набувають кооперативи, завданнями яких є протистояння розповсюдженню торгівельно-посередницьких структур, що сприяють відтоку фінансових ресурсів із агропромислового виробництва, через встановлення непомірно високих цін на матеріально-технічні ресурси й безпідставно занижених закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію.

Саме тому, важливим напрямом роботи аграрного сектору економіки є розвиток сільськогосподарських кооперативів. Проте, на сьогодні, за обсягами та якістю надання послуг вони не задовольняють зростання потреб виробників сільськогосподарської продукції та її споживачів. Адже понад 70% трудомісткої сільськогосподарської продукції повсякденного споживання – картоплі, інших овочів, фруктів, молока, м'яса, виробляється в особистих селянських і фермерських господарствах та фізичними особами – сільськогосподарськими товаровиробниками, які не мають постійно діючих каналів реалізації такої продукції. Унаслідок цього, значна частина вирощеної сільськогосподарської продукції, особливо у віддалених від приміської зони селах, згодовується худобі або псується.

Однак кооперативи можуть виникнути й розпочати свою роботу лише тоді, коли самі учасники виявлять бажання і здійснять необхідні організаційні заходи. Проте держава також повинна сприяти їх діяльності, створювати відповідні умови та всебічно заохочувати.

Питання розвитку аграрного сектору та основні засади функціонування сільськогосподарських кооперативів, що надають послуги населенню, регулюються Законом України від 17 липня 1997 року «Про сільськогосподарську кооперацію» [6, с. 18–25] та Господарським Кодексом України відповідними нормативно-правовими актами Президента України та Кабінету Міністрів України.

Напрями розвитку аграрного ринку обумовлені Указами Президента України від 5 червня 2000 року № 767 «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку» та від 8 серпня 2002 року № 694 «Про заходи щодо прискорення розвитку аграрного ринку».

Необхідна координація діяльності щодо створення й підтримки мережі сільськогосподарських кооперативів, формування цілісного кооперативного руху в сільському господарстві, взаємодії кооперативів з іншими суб'єктами господарювання у формуванні аграрного ринку району. Зважаючи на недостатність власних коштів у сільгосптоваровиробників на початок створення кооперативу, у зв'язку з низьким рівнем закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію та зростання цін на матеріально-технічні ресурси і на відсутність державних капітальних вкладень на розвиток

аграрного сектору, державою передбачається фінансова підтримка сільськогосподарських кооперативів за рахунок усіх рівнів бюджетів, коштів інвесторів та сільгосптоваровиробників. Загальна сума коштів для виконання даної Програми з 2013 до 2015 року становила 345 тис. гривень.

На нашу думку, напрям фінансового забезпечення, який тільки базується на державній підтримці не є визначальним, оскільки щороку розмір коштів, що виділяє держава зменшується. Тому підприємства кооперації повинні сприяти активному становленню та розвитку кредитних спілок у сільській місцевості. Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки

Система сільської кредитної кооперації дасть змогу:

- забезпечити сільське населення необхідними кредитними ресурсами та фінансовими послугами;
- пом'якшити проблему безробіття в сільських районах;
- розширити спектр наданих селянам фінансових послуг;
- підвищити фінансову стійкість та рівень платоспроможності підприємств споживчої кооперації, фермерів та інших дрібних підприємців;
- сприяти поживавленню ділової активності на селі.

Дуже важливо також визначити можливі територіальні межі, характер зайнятості населення в даному регіоні (фізичних та юридичних осіб, як правило, зі сфери малого підприємництва), виявити мотиви, визначаючи потребу в організації кредитної спілки. Необхідно також з'ясувати ситуацію з матеріально-технічним забезпеченням створюваної організації. Необхідно підібрати приміщення та устаткування, що відповідають характеру діяльності кредитної спілки. За позитивної динаміки фінансових ресурсів у обраному регіоні, наявності зацікавлених осіб, потенційних джерел кооперації та умов технічного забезпечення, слід розробити технічно-економічне обґрунтування діяльності кредитного кооперативу, в якому розраховуються організаційні витрати, розмір пайового капіталу та джерел його формування.

Одним із основних мотивів створення кооперативу є наближення процесів накопичення тимчасово вільних коштів учасників та використання цих коштів для кредитування в межах кооперативу. Успіх функціонування кредитних кооперативів залежить від того, якою мірою їх діяльність відповідає кооперативній природі та сутності установ дрібного кредитування. Кооперативи є засобом мобілізації невеликих фінансових ресурсів, які є в наявності у сільського населення, тому на початку своєї діяльності вони можуть оперувати лише обмеженими кредитними можливостями, оскільки на сучасному етапі практично неможливо отримати допомогу з місцевих бюджетів та інших джерел. Завдяки вмілому маневруванню наявними ресурсами та залученню нових членів, вони можуть нарощувати свій потенціал і розширювати сферу активності за умови продуманої

організації кредитно-фінансової діяльності та суворого дотримання обраного регламенту.

Доречно зупинитися на основних проблемах функціонування і розвитку сільськогосподарських кооперативів, а саме:

1. Низький рівень державної підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації. Так, Міністерство аграрної політики та продовольства України у 2000 р. затвердило «Програму становлення і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як неприбуткових організацій» та «Рекомендації щодо створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з використанням майнових паїв або часток в майні, що знаходиться у спільній частковій власності колишніх членів реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств». Проте ні Програма, ні Рекомендації не виконуються повною мірою. Крім того, Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 р. [8, с. 5–7], яка діяла з 2009 р., з червня 2011 р. втратила чинність, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм».

2. Подвійне оподаткування обслуговуючих кооперативів. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [6, с. 9–14], обслуговуючі кооперативи не ставлять за мету отримання прибутку, а отже, мають бути визнані як неприбуткові організації та звільнені від оподаткування доходу. Натомість, у Податковому кодексі України (ст. 157) обслуговуючий кооператив не внесено до переліку неприбуткових установ та організацій, і він оподатковується на загальних підставах [10]. Таким чином, нині відбувається подвійне оподаткування: членів обслуговуючого кооперативу, а також наданих ним послуг.

3. Низький рівень професійних знань управлінського персоналу обслуговуючого кооперативу щодо мети створення, особливостей оподаткування та господарської діяльності об'єднання, шляхів подальшого розвитку кооперативу через відсутність спеціалізованої підготовки фахівців у цій сфері у системі вищої освіти.

4. Нерозвиненість споживчої кооперації та відсутність її підтримки з боку Центральної спілки споживчих товариств України (Укоопспілки), що не сприяє відродженню й зміцненню споживчих товариств, захисту інтересів її членів і сільського населення. Так, майнові об'єкти системи господарської кооперації перебувають у вкрай незадовільному стані, а ціни в кооперативних крамницях Укоопспілки завищені на 20–60%, порівняно з приватними магазинами [2, с. 248].

5. Нерозвиненість кредитної кооперації. Станом на 31.12.2014 р., кількість кредитних спілок в Україні становила 711, на 31.12.2013 р. – 739, на 31.12.2012 р. – 708; їхні активи були на рівні, відповідно, 2 338,7 млн грн, 2 598,8 млн грн, 2 656,9 млн грн [1, с. 2–4]. Це значно менше, ніж у розвинених країнах: у Німеччині діє близько 2,5 тис. кредитних кооперативів, у США – 8,9 тис. кредитних спілок з активами близько 694 млрд дол. США [2, с. 298]. Розвиток кредитної кооперації в Україні стримують:

а) відсутність загальнодержавної системи гарантування вкладів членів кредитних спілок (як це має місце щодо вкладників банків);

б) відсутність нормативно-правових та інституційних умов розвитку фінансової інфраструктури ринку кредитної кооперації;

в) недостатність реальних механізмів захисту прав членів кредитних спілок, що є одночасно їх власниками та клієнтами [8, с. 12].

Водночас, в існуючих умовах, коли банкам не вигідно кредитувати дрібних сільгоспвиробників (якими є переважна більшість фермерів, одноосібників та особистих підсобних господарств), кооперативна система фінансово-кредитної взаємодопомоги, яка належить селянам, повинна бути фінансовою основою їх розвитку і стати джерелом забезпечення сільських жителів доступними кредитами та іншими фінансовими послугами.

Кооперація як особлива форма господарювання має вузьке соціально-економічне значення. Її специфіка полягає в тому, що, функціонуючи в якості інтеграційного зв'язку між окремими господарюючими суб'єктами, кооператив не може мати власні інтереси поза інтересами тих, заради кого він створений, не може діяти в напрямках, які були б не вигідні цим суб'єктам, повністю належить їм і контролюється ними, даючи змогу своїм членам отримувати додаткові економічні переваги.

Кооперацію справедливо називають соціальним відкриттям нової цивілізації. Об'єднуючи людей скромного достатку, простих працівників, дрібних товаровиробників, відносно небагатих споживачів товарів і послуг, кооперативи узгоджують і захищають їх інтереси, задовольняють матеріальні та духовні потреби. Кооперативи напрочуд різноманітні, володіють значним потенціалом і, без сумніву, мають велике майбутнє.

Нині в більшості регіонах України набуває силу кредитна кооперація, тим самим надаючи своєрідний імпульс для поступового розвитку всього кооперативного кредитного руху. Продовжують розвиток обласні та національна структури системи кредитної кооперації. Тільки організована в регіональну та національну систему кредитна кооперація спроможна скласти гідну конкуренцію на ринку фінансових послуг банківському сектору. Діючи в системі кооператив первинної ланки, вирішує проблему нестачі або дефіциту грошових коштів [4, с. 70–72]. Система ж надає можливість зв'язку з загальнонаціональними фінансовими ринками.

На основі функціонування поділу праці в системі кредитної кооперації складаються достатньо ефективні механізми управління ліквідністю, механізми розрахунків, рефінансування, сумісного кредитування. Такий розподіл знижує ризик у діяльності кооперативів первинної ланки, підвищує їх надійність і стійкість, а з іншого боку, підвищує їх конкурентоспроможність, оскільки частина витрат на підтримку ринку (маркетингові, аналітичні, інформаційні послуги) безоплатно приймають на себе регіональні інститути. Організації кооперативного кредиту менш піддатливі неплатоспроможності та банкрутству. Практично в усіх національних системах кооперативного кредиту діють внутрішні, обов'язкові для учасників, нормативи з кредитування та ліквідності. Функціонує система кооперативного

аудиту, гарантійні фонди, розроблені спеціальні вимоги з оптимізації ризиків.

Висновки і перспективи. Розвиток кооперативного руху дасть змогу:

- підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва через зменшення виробничих витрат, підвищення реалізаційної ціни товаровиробників та впровадження нових технологій, у першу чергу, в особистих селянських господарствах;

- сприяти підвищенню товарності особистих селянських господарств, заповнюючи дефіцит послуг, які раніше надавала система споживчої кооперації, та сільгосппідприємствами;

- сформувати товаровиробниками власні канали зв'язку з ринком та завоювати міцні позиції на ньому, задовольняючи потреби споживачів щодо кількості та якості продукції;

- сільськогосподарським товаровиробникам успішно адаптуватися до умов ринкової економіки, захистити свої економічні інтереси від впливу торгово-посередницьких структур.

Усе вищенаведене переконливо свідчить, що роль кредитної кооперації є достатньо впливовою. Незважаючи на конкуренцію з великими кредитними установами, слабку державну підтримку, переслідуючи цілі фінансової допомоги, через відкриття кооперативів створюються прийнятні умови для розвитку фермерського господарства, малого підприємства, більшого доступу до кредитних ресурсів пересічних громадян тощо. Тим самим виконується соціальна місія – подолання бідності в країні, збільшується достаток членів-пайовиків. Кредитні кооперативи не є платниками податку на прибуток, але вони є повноцінними економічними суб'єктами ринку і виконують основне завдання держави, допомагаючи зростанню валового внутрішнього продукту та успішному розвитку економіки.

Список літератури

1. Підсумки розвитку ринку кредитних спілок станом на 31.12.2014 р., 31.12.2013 р., 31.12.2012 р. [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>

2. Гайдуцький П. І. Незалежна економіка України / П. І. Гайдуцький. – К. : Інформ. системи, 2014. – 528 с.

3. Гриценко, О. І. Фінансово-економічні передумови діяльності кооперативних підприємств / О. І. Гриценко // Держава та регіони. – 2003. – № 1. – С. 81–85.

4. Гриценко О. І. Механізм створення кредитної кооперації / О. І. Гриценко // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2004. – № 1. – С. 67–73.

5. Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України на 2013–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://coop-union.org.ua>

6. Про сільськогосподарську кооперацію : закон України від 17 липня 1997 р. № 469/97-ВР (із змінами від 20.11.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

7. Про кооперацію : закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws6>

8. Малік М. Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М. Й. Малік, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 5–18.

9. Малік М. Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 103–108.

10. Fulton M. The Changing Landscape of Cooperatives in North America / Fulton M., Hei J., Fairbairn B. – Papers presented at the X1V International Economic History Congress Helsinki, Finland, 21 to 25 August 2006. P. 32–35.

11. Чижевська М. Б. Кредитна кооперація як засіб подолання бідності та створення соціально-економічних вигод / М. Б. Чижевська // Збірник наукових праць. Вісник національного університету водного господарства та природокористування. Економіка. Ч. II, вип. 4 (40). – Рівне, 2007. – С. 328–335.

References

1. State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine. Available at: <http://www.dfp.gov.ua>.

2. Hajduts'kyj, P. I. (2014). NeZalezhna ekonomika Ukrainy [Regardless Ukraine's economy]. Information systems, 528.

3. Hrytsenko, O. I. (2003). Finansovo-ekonomiczni peredumovy diial'nosti kooperatyvnykh pidpriemstv [Financial and economic conditions of cooperative enterprises]. State and Regions, 1, 81–85.

4. Hrytsenko, O. I. (2004). Mekhanizm stvorennia kredytnoi kooperatsii [The mechanism of creation of credit cooperatives]. Bulletin of Sumy National Agrarian University, 1, 67–73.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012). The Law of Ukraine “The program of agricultural service cooperatives Ukraine in 2013-2020 years”, available at: <http://soor-union.org.ua>.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine “On Agricultural Cooperation”. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/469/97-VR> (Accessed 17 July 1997).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine “On Cooperation”. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws6/1087-IV> (Accessed 10 July 2003).

8. Malik, M. J. (2010). Problemni pytannia rozvytku kooperatsii ta intehratsijnykh vidnosyn v APK [Problematic issues of cooperation and integration relations in agriculture]. Economics of agriculture, 3, 5–18.

9. Malik, M. J. (2010). Naukovo-metodychne zabezpechennia rozvytku kooperatsii v ahraryj sferi [Scientific and methodological support of development of cooperation in agriculture]. Economics of agriculture, 12, 103–108.

10. Fulton, M., Hei, J., Fairbairn, B. (2006). The Changing Landscape of Cooperatives in North America. Papers presented at the X1V International Economic History Congress Helsinki. Finland, 21 to 25, 32–35.

11. Chyzhevs'ka, M. B. (2007). Credit co-operatives as a means to reduce poverty and create social and economic benefits. Collected Works. Journal of National University of Water and Environment. Economy, 4 (40), Rivne, 328–335.

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОСТОЯНИЯ И РАЗВИТИЯ КООПЕРАТИВНОГО ДВИЖЕНИЯ АГРАРНОЙ СФЕРЫ УКРАИНЫ

Л. И. Катан,
Е. В. Добровольская

Аннотация. Существует неотложная необходимость всестороннего исследования процесса финансового обеспечения, в том числе создание кредитной кооперации, принципов ее деятельности. Известно, что современное состояние экономики страны сопровождается длительным спадом производства, инфляцией, падением покупательной способности населения, кризисом платежей, высокими процентами за банковские кредиты. Все перечисленные факторы привели к потере значительной части ресурсного потенциала обслуживающей и потребительской кооперации. Целью статьи является исследование процесса становления кредитной кооперации, а именно: соответствия их деятельности общим принципам кооперативного движения; определение наиболее эффективных источников финансово-кредитного обеспечения хозяйственной деятельности предприятий кооперации на современном этапе развития экономики.

Ключевые слова: сельскохозяйственный кооператив, сельскохозяйственный товаропроизводитель, кредитная кооперация, кооперативное движение, кредитные союзы, небанковская кредитная организация

FINANCIAL PROVIDING OF THE STATE AND DEVELOPMENT OF COOPERATIVE MOTION OF AGRARIAN SPHERE OF UKRAINE

L. I. Katan,
O. V. Dobrovolska

Abstract. There is an urgent need for a comprehensive study of the process of financial security, including the establishment of credit cooperatives, principles of its activities. We know that the current state of the economy is accompanied by a prolonged recession, inflation, falling purchasing power, payment crisis, high interest rates on bank loans, has led to the loss of much of the resource potential of serving and consumer cooperatives. The article is to study the process of establishing credit cooperatives on their compliance with the general principles of the cooperative movement; determine the most effective sources of financial and credit support business enterprises cooperation at the current stage of economic development.

Keywords: agricultural cooperatives, agricultural producers, credit cooperatives, cooperative movement, credit unions, non-bank credit institution

**УДОСКОНАЛЕННЯ ІНДИКАТИВНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ
ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМУВАНЬ**

О. М. КОСТЕНКО, кандидат економічних наук,
докторант кафедри статистики та економічного аналізу
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: kostenkoalexandr@yahoo.com

***Анотація.** Висвітлено теоретико-методичні положення поліпшення індикативного інструментарію обліково-інформаційного відображення діяльності організаційних формувань.*

Обґрунтовано параметри розробки удосконаленої системи збалансованих індикаторів управління організаційним формуванням, що визначає об'єктивним обліково-інформаційним відображенням його роботи передумови прийняття якісніших рішень.

Досліджено гносеологічні аспекти наукового дисперсування структури забезпечення організаційного формування інформацією до найменших елементів, з яких утворюються узагальнюючі складові зазначених індикативних орієнтирів.

***Ключові слова:** обліково-інформаційна система, індикативне управління, система збалансованих показників, види організаційних формувань*

Актуальність. У сучасних умовах господарювання основним завданням управління підприємства є забезпечення його сталого розвитку. У зв'язку з цим, є необхідність всебічної та достовірної оцінки результатів роботи за рахунок здійснення якісного аналізу параметрів для обґрунтованого прогнозування функціонування такого господарюючого суб'єкта. Об'єктивна діагностика потребує визначення системи збалансованих індикаторів управління, що за змістом охоплюють усі сфери діяльності організаційного формування на певну дату та за відповідний проміжок часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Недостатня надійність використовуваних індикаторів у межах мінливого інформаційного простору стала причиною великої кількості досліджень у цій сфері. На особливу увагу заслуговують розробки таких вчених, як Ф. Ф. Бутинець, Г. Г. Кірейцев, В. В. Ковальов, В. М. Краєвський, І. Д. Лазаришина, Ю. Я. Литвин, Г. В. Савицька, В. К. Савчук, Р. А. Фатхутдінов, М. Г. Чумаченко та інших науковців.

У переважній більшості робіт згаданих економістів науковий пошук із зазначеної тематики проводився у двох напрямках: агрегування та, відпо-

відно, розширення можливостей вибору показників на базі обмеженого набору індикаторів. Проте, поза увагою залишилися актуальні питання розробки нових та поліпшення існуючих індикаторів за рахунок використання переваг багатофункціональної обліково-інформаційної системи управління, що дасть змогу оперативно визначати тенденції змін діючої кон'юнктури, а також максимально враховувати їх вплив у процесі пошуку шляхів підвищення якості прийнятих рішень.

Мета дослідження – проаналізувати теоретико-методичні положення обґрунтування параметрів розробки вдосконаленої системи збалансованих індикаторів управління організаційним формуванням, що об'єктивним обліково-інформаційним відображенням його роботи визначає передумови прийняття якісніших рішень.

Матеріали і методи дослідження. Під час дослідження теоретичних аспектів обліково-інформаційного забезпечення управління використовувалися методи структурного та порівняльного аналізів з метою вдосконалення інструментарію обліково-інформаційного відображення діяльності організаційних формувань.

Результати дослідження та їх обговорення. Для визначення параметрів удосконаленої системи збалансованих індикаторів управління діяльністю організаційного формування необхідно розглянути гносеологічні аспекти наукового дисперсування структури забезпечення його інформацією до найменших елементів, з яких утворюються узагальнюючі складові зазначених індикативних орієнтирів.

Система управління організаційним формуванням функціонально спирається на інформацію. Термін «інформація» (від лат. informatio) – означає «пояснення», «повідомлення». Він набув вжитку ще наприкінці ХІХ століття, але спочатку використовувався лише щодо засобів зв'язку. З розвитком науки і техніки інформацію почали розглядати залежно від змісту з виокремленням її видів, які стосуються різних галузей людської діяльності [3, с. 128].

Нині під інформацією розуміють сукупність корисних відомостей в документах та інформаційних масивах на машинних та інших носіях, які є об'єктом процесів збирання, реєстрації, зберігання, перетворення й передавання. Інформація – головний елемент будь-якої з функцій управління [6, с. 20]. Вона відповідає на запитання «Що?», і характеризується поняттями предметів і засобів праці. Як предмет праці інформація є об'єктом таких дій: збір, реєстрація, опрацювання, збереження, передача. Як засіб праці вона впливає на об'єкт управління [5, с. 24].

Поділяємо погляди В. М. Краєвського [7, с. 128–133], який зазначає, що для вирішення питання спільного використання інформації різними групами користувачів створюється обліково-інформаційне забезпечення, яке, у свою чергу, формує обліково-інформаційну систему управління, що трансформує показники, відомості, звітність та несистемні дані в індикатори.

На нашу думку, найповніший структурно-логічний ланцюг перетворення інформації в систему індикаторів такий: реквізит, показник, доку-

мент (повідомлення), масив (звітність), обліково-інформаційне забезпечення та обліково-інформаційна система [1, с. 28; 3, с. 96; 10, с. 74].

Під обліково-інформаційною системою управління слід розуміти сукупність інформаційних ресурсів і аналітичних процедур, а також засобів і способів їх організації та взаємодії, що дають змогу повною мірою реалізувати всі функції управління для забезпечення ефективної виробничо-фінансової діяльності організаційного формування. Одним із основних завдань обліково-інформаційної системи управління є постійний цілеспрямований підбір відповідних показників, необхідних для формування індикаторів, що використовуються в процесі підготовки якісних управлінських рішень.

Показник – це засіб передачі інформації про суть чогось (якого-небудь явища); узагальнююча характеристика, що дозволяє оцінити стан і розвиток сукупності (групи) об'єктів чи процесів, виражена в чисельній формі. Показник є однією з базових інформаційних одиниць. Для надання оцінки рівню результативності, кожному підприємству необхідно розроблювати окрему систему показників, а потім проводити аналіз їх величин та структури під час формування відповідних індикаторів [1, с. 12].

Показники є інструментами пізнання. Розрізняють загальні й конкретні; комплексні та базові; абсолютні й відносні; прямі та зворотні; порядкові й інтервальні, а також інші групи показників, які змінюються за величиною і в часі при здійсненні господарської діяльності підприємством [1, с. 14; 4, с. 96–117]. Саме факт зміни кожного окремого показника є тією властивістю, яка доводить, що останній перетворюється на індикатор оцінки відповідного сегменту діяльності організаційного формування.

Відтак, стоїмо на позиціях, що показник не тотожний індикатору. Йдеться про чітку відмінність між ними. Останню детально описує у своїх роботах В. М. Краєвський [8, с. 148–152; 9, с. 95–153], зазначаючи, що показник завжди віддзеркалює статичку процесу (те, що вже відбулося), а індикатор, навпаки, відображує динаміку майбутнього розвитку (те, що буде), вектор якого обумовлює зміст відповідного управлінського рішення. Для аргументації цього твердження автор наводить дифінітивний переклад, зазначаючи зокрема, що показник (від англійського *index, showing*) – показчик, а індикатор (від латинського *indicator*) – укажчик.

Розглянемо, на що саме вказує індикатор та яким чином?

Індикатором називається [11, с. 204–316]:

- показник, що орієнтує (дає змогу певною мірою передбачати), в якому напрямі слід очікувати розвитку ситуації (тобто, показник, уже змінений динамікою);

- укажчик, що відображує зміни будь-якого параметра контролюваного процесу або стану об'єкта у формі, зручній для безпосереднього сприйняття людиною (візуально, акустично, тактильно або іншим способом, який легко інтерпретується);

- вимірник змін параметрів системи, що дозволяє отримувати характеристики стану її внутрішнього та зовнішнього середовища;

- система ознак, призначена для встановлення наявності та відстежування динаміки змін певних рівнів із визначенням їх порогових значень;
- числовий орієнтир, що вказує на зміну тієї або іншої економічної чи фінансової величини;
- функція, що встановлює належність елемента множині;
- змінна, що використовується в прийнятті рішень про застосування інструментів різних видів політики.

Отже, показник – це ще не індикатор. Показник – узагальнена статична характеристика якого-небудь явища, процесу чи його результату, поняття або їх властивостей, зазвичай, чисельно оформлена. Індикатор – агрегуюча показниками змінна, орієнтована на динаміку в розвитку об'єкта, що досліджується і призначена для моніторингу коливань його параметрів. Звідси, індикатори включають в себе показники і виражають їх змістовне наповнення. Показник може бути індикатором тільки при доповненні характеристикою динаміки.

Індикатори дисперсуються відповідно до рівневої диференціації самого управління, зокрема, вирізняють індикатори макро-, мезо- та мікрорівня.

На макрорівні (міждержавний та державний рівень) індикатори розробляються з урахуванням міжнародних їх класифікацій для налагодження геопросторових контактів та поглиблення співробітництва. Так, наприклад, у контексті сталого розвитку обґрунтуванням відповідних індикаторів займаються: Комісія ООН із сталого розвитку, Комітет з екологічного моделювання (ISEM), Комітет з енвайронментальних (екологічних) індексів (ICEI), Науковий комітет з проблем навколишнього середовища (SCOPE) та інші. Саме SCOPE розробив 134 індикатори для систем локального та глобального рівнів, поділених на: а) індикатори зміни показників соціальних аспектів сталого розвитку; б) індикатори зміни показників економічних аспектів сталого розвитку; в) індикатори зміни показників екологічних аспектів сталого розвитку; г) індикатори зміни показників інституцій [12, с. 321–327].

Ці та інші організації розробляють індикатори різних величин для описання штучних і природних системних об'єктів та явищ, проведення досліджень з метою декларування, погодження, обчислення і аналітичної оцінки нових індикативних укажчиків, в тому числі й на рівні регіонів.

За допомогою регіональних індикаторів (мезорівень) вирішують завдання:

- визначення місця регіону і його ролі в минулому та майбутньому (індикативному) розвитку господарського комплексу;
- створення підстав для достовірної оцінки ефективності господарювання в регіонах;
- формування оціночної бази використання факторів розвитку потенціалу;
- описання стану економіки регіону й економіки, яка виходить за його межі.

Система індикаторів регіону повинна корелювати з напрямками регіональної політики, що зводяться до: а) необхідності міжрегіонального вирівнювання подушового споживання, або життєвого рівня населення, яке проживає в регіоні; б) потреби збільшення доходу в розрахунку на душу населення, що сприяє зростанню рівня споживання.

Як і на макрорівні, на регіональній орбіті вимірників розвитку можна виокремити значну кількість індикаторів. Наведемо приклад деяких із них [9, с. 27–84]:

- диверсифікація регіональної економіки;
- замикання зв'язків виробництва та споживання в межах регіону;
- зонування території за функціональним призначенням;
- розвиток партнерських зв'язків із сусідніми населеними пунктами щодо спільного виробництва продуктів харчування, сировини і переробки відходів;
- забезпечення приросту населення;
- автономізація громад та їх кооперація тощо.

Щодо індикаторів мікрорівня, вони покликані оцінити й спрогнозувати результативність підприємства в цілому, його підрозділів, видів діяльності, використання ресурсів тощо. Тобто, під зазначеними індикаторами слід розуміти орієнтири, що цілісно відображують стан і тенденції розвитку об'єкта управління. Розглянемо їх детальніше.

Ключова проблема визначення управлінських індикаторів – вибір їх кількості та складу. Щоб відібрані індикатори реально відображували тенденції розвитку об'єкта управління, необхідно керуватися їх економічною сутністю. Тобто, інформація, призначена для розрахунку таких індикаторів, повинна базуватися на даних оперативно-технічного, бухгалтерського (фінансового, управлінського, податкового) і статистичного обліку, а також позаоблікових відомостях.

Якість матеріалу, на якому ґрунтуються індикатори, перш за все, залежить від відповідності обліково-інформаційної системи запитам управління, а її обліково-інформаційного забезпечення системоутворюючим інформаційним вимогам (аналітичність, релевантність, своєчасність тощо).

Основна складність визначення системи індикаторів роботи організаційного формування полягає в необхідності забезпечення високого рівня їх адаптованості до змін середовища функціонування, що передбачає відстеження та облік взаємозв'язків між всіма показниками і відображення прогнозованих змін у вимірниках при корегуванні стратегічних орієнтирів.

Перед розробкою на підприємстві вдосконаленої системи збалансованих індикаторів управління необхідно спиратися на такі науково-обґрунтовані критерії їх відбору: а) зв'язок індикаторів зі стратегією розвитку підприємства в довгостроковій перспективі; б) кількісне відображення величин індикаторів; в) можливість відстежування індикаторів без перевитрат на це коштів; г) інформаційна прозорість і зрозумілість цільової шкали індикаторів; д) релевантність та єдине тлумачення індикаторів.

Трансформуючи розглянуті теоретичні аспекти об'єкта нашого дослідження в емпіричну площину, обґрунтуємо зміст основних індикаторів удосконаленої системи управління організаційним формуванням та склад груп показників, що їх утворюють у практиці господарювання.

Індикатори системи управління слід поділяти на такі, що формуються із зовнішніх та внутрішніх джерел інформації. Це орієнтири, які використовуються для проведення аналізу відповідно зовнішнього та внутрішнього оточення організаційного формування.

Склад груп показників, що формують індикатори системи управління діяльністю підприємства на основі зовнішніх інформаційних джерел [2, с. 81; 4, с. 95–115]:

- динаміка показників макроекономічного розвитку;
- динаміка показників галузевого розвитку;
- зміни показників кон'юнктури товарного ринку;
- зміни показників кон'юнктури ринку фондових інструментів;
- зміни показників кон'юнктури ринку грошових інструментів;
- динаміка показників, що характеризують діяльність банків, страхових компаній, постачальників, конкурентів, покупців продукції тощо;
- нормативно-регулюючі індикатори інших аспектів господарювання підприємства та стосовно питань функціонування окремих сегментів товарного й фінансового ринків, на яких воно здійснює свою діяльність.

Склад груп показників, що формують індикатори системи управління діяльністю підприємства на основі внутрішніх інформаційних джерел [2, с. 85]: а) динаміка показників «Балансу» підприємства; б) динаміка показників «Звіту про фінансові результати»; в) динаміка показників «Звіту про рух грошових коштів»; г) динаміка показників управлінського обліку підприємства; д) динаміка нормативно-планових показників.

Розглянутий комплекс необхідних індикаторів лежить в основі формування вдосконаленої за змістом їх системи, призначеної для результативного управління діяльністю організаційного формування.

Ця система повинна бути основним джерелом інформації не тільки про стан керованого об'єкта, а й сам контур управління. Відтак, ранжування індикаторів пропонуємо здійснювати за такими організаційними ознаками:

1. По модальності сигналів (візуальні, акустичні тощо). Найчисленіші повинні бути візуальні індикатори – приладів, табло, таблиць, планкарт, сигналізаторів тощо. З акустичних найпоширеніші – дзвінків, телефонogram.

2. За призначенням виконуваних функцій: командні (вказувати на дію, яку потрібно виконати) і повідомлювальні (давати інформацію про ситуації).

3. За способом використання індикатори поділяються на 3 групи: а) для перевіркової (контрольної) оцінки; б) для якісного аналізу (визначення тенденцій, напрямів зміни параметра – зменшення або збільшення тощо); в) для кількісного аналізу (визначення точних чисельних значень керованих величин).

4. За ступенем складності й узагальненості наведених даних розрізняють: а) ті, що несуть інформацію про окремі параметри об'єкта; б) інтегральні, які надають інформацію про декілька параметрів об'єкта управління:

- комбіновані, в яких поєднані різні показники;
- узагальнюючі.

5. За характером використання вирізняють індикатори індивідуального та колективного користування. Сумарною психологічною характеристикою таких індикаторів є їх читанність – швидкість і точність усвідомлення.

Наведені вимоги доводять правомірність наших переконань: індикатор – це те, що дає уявлення про найзначущі події та речі, або ж дає змогу відчувати тенденцію чи явище, в тому числі, які поки ще неможливо виявити.

Основна функція індикатора – інформування, але для того, щоб донести інформацію, необхідна простота. Індикатори спрощують складність розуміння даних. Вони є витягом інформації, отриманої під час моніторингу, збору та аналізу даних. Необроблені або статистичні дані не є індикаторами без проведення аналізу. Тобто, індикатор повинен: спрощувати інформацію таким чином, щоб допомогати особам, які приймають рішення, і громадськості зрозуміти проблему; бути практично здійсненним і реальним.

Враховуючи те, що процес управління – це цілеспрямований вплив керуючого суб'єкта на керований об'єкт за допомогою системи збалансованих індикаторів для досягнення певної мети, вважаємо, що під удосконаленою такою системою слід розуміти групи (блоки) узагальнень змісту і значень показників економічного, соціального, екологічного й техніко-технологічного стану тенденцій змін як самого суб'єкта господарювання, так і названої системи, що відображують їх розвиток. Проаналізуємо зміст кожного з них детальніше.

Економічні індикатори дають аналітичне обґрунтування використанню робочої сили, засобів і предметів праці, джерел їх утворення та результатів застосування в обсягах і динаміці. До них відносять: індикатори констант наявності; індикатори характеристик споживання; індикатори параметрів розвитку; індикатори засобів взаємодії.

Економічні індикатори спираються на: а) натуральні показники: урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин (звужено описують застосування окремого ресурсу і не показують сукупних витрат на його одержання); б) вартісні показники: обсяг валової й товарної продукції, розмір поточних витрат і фондів вкладень, дохідність виробництва – на їх основі визначають продуктивність праці, фондівіддачу, матеріаломісткість, обчислюють різні види доходу, прибутку, собівартості, рентабельності (дають комплексну оцінку розпорядженню землею, трудовими ресурсами, основними та оборотними засобами, окупності витрат тощо).

Соціальні індикатори відбивають структурні кількісні та якісні результати діяльності щодо соціального забезпечення людей: індикатори життєвого рівня населення; індикатори якості людських ресурсів; індикатори захищеності життєдіяльності.

Соціальні індикатори узасаднені такими показниками, як: демографічні, соціально-економічні, соціально-структурні, соціально-політичні, соціально-культурні вимірники.

Екологічні індикатори повідомляють про екологічні проблеми, їх тенденції та розвиток у часі і, таким чином, сприяють розумінню стану довкілля. До них входять: індикатори впливу на навколишнє середовище; індикатори стану довкілля; індикатори наслідків для оточення; індикатори вжитих заходів. Екологічні індикатори базуються на показниках, які визначаються за рекомендаціями різних організацій і можуть об'єднуватися в групи:

- показники тиску, станів, реагування;
- показники рушійних сил, тиску, станів, впливу, реагування та інші.

Застосування екологічних індикаторів забезпечує обліково-інформаційну та аналітичну базу для ефективнішої організації управління природокористуванням і вироблення стратегії природоохоронної діяльності.

Техніко-технологічні індикатори віддзеркалюють стан сукупності найактивніших елементів виробництва, практично реалізованих за допомогою устаткування, приладів, різноманітних транспортних, передавальних, діагностичних та інформаційних засобів, організованих у технологічні системи підрозділів, підприємств, галузей.

Техніко-технологічні індикатори визначають: відповідність технічного рівня виробництва сучасним досягненням у сфері науки і техніки; шляхи та резерви підвищення технічного рівня; вплив технічного рівня виробництва на динамізм виробничих потужностей. Ці індикатори включають показники техніко-технологічного рівня: технічна оснащеність; рівень прогресивності технологій; технічний рівень устаткування; рівень автоматизації і механізації виробництва; механоозброєність праці; коефіцієнт фізичного спрацювання устаткування; коефіцієнт технологічної оснащеності виробництва; рівень утилізації відходів виробництва; рівень забруднення навколишнього середовища; частка екологічно чистої продукції та інші.

Індикатори оцінки техніко-технологічної структури спираються на показники: ступінь технологічної диференціації виробництва; відповідність форм технологічної диференціації виробництва організаційним умовам; щільність налагодження виробничих взаємозв'язків між підрозділами підприємства; додержання принципу прямоочності при встановленні виробничих взаємозв'язків.

Техніко-технологічні індикатори описують способи одержання й перетворення матеріалів, енергії, інформації, виготовлення продукції, а також відображення процесу формування та поліпшення техніко-технологічної бази, що постійно орієнтована на кінцеві результати господарської діяльності.

Індикатори коливань (відхилень) удосконаленої системи збалансованих індикаторів управління – вимірники змін параметрів самої цієї системи, що дають змогу отримувати характеристики стану її внутрішнього і зовнішнього середовища, а також міри реалізації системної функції. Індикатори змін удосконаленої системи збалансованих індикаторів управління включають вимірники: потенціалу ресурсів; організації процесу; дії механізмів; контролю результатів.

Зміст індикаторів змін удосконаленої системи збалансованих індикаторів управління характеризується показниками інформаційної, матеріально-технічної, фінансової бази, кадрової та організаційно-методичної складової, засобів комунікації та опрацювання інформації.

Такий підхід усвідомлення індикативного управління верифікує авторську гіпотезу про те, що є дві функціональні складові вдосконалення системи збалансованих індикаторів прийняття якісніших рішень: теоретична, на основі якої робиться вибір тих чи інших альтернатив, і фактична, яка означає, що ця система сама визначається результатами їх реалізації.

Висновки і перспективи. Узагальнюючи наведений матеріал, слід відзначити, що обґрунтування вдосконаленої системи збалансованих індикаторів управління діяльністю підприємства потребує наукового дисперсування її структури до рівня формування базових складових. Головною, та визначальною щодо всіх інших, функцією такої системи є постійний цілеспрямований підбір, на основі наявної інформації, відповідного їм набору показників. Показник, як комплексна характеристика будь-якого об'єкта, процесу чи його результату, поняття або їх властивостей, змінюючись у динаміці, перетворюється на індикатор оцінки відповідного сегмента функціонування такого підприємства.

Впровадження менеджментом удосконаленої системи збалансованих індикаторів забезпечує розробку, прийняття та реалізацію якісніших управлінських рішень із розв'язання питань та ситуацій в практиці господарювання досліджуваних організаційних формувань.

Список літератури

1. Алексеева Т. В. Информационно-аналитические системы / Алексеева Т. В., Лужецкий М. Г., Курганова Е. В. – М. : Московская финансово-промышленная академия, 2005. – 175 с.
2. Бланк И. А. Управление прибылью / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2007. – 768 с.
3. Економічний аналіз : навч. посіб. / [М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток та ін.] ; за ред. М. Г. Чумаченка. [2-ге вид.]. – К. : КНЕУ, 2003. – 556 с.
4. Інформаційно-аналітичний процес : праксеологічний підхід / Савчук В. К., Костенко О. М., Краєвський В. М. ; за заг. ред. В. К. Савчука. – К. : Вік Принт, 2013. – 204 с.
5. Ильина О. П. Информационные технологии бухгалтерского учета / О. П. Ильина. – СПб : Питер, 2001. – 688 с.
6. Карминский А. М. Информационные системы в экономике : в 2-х ч. / А. М. Карминский, Б. В. Черников. Ч. 1 : Методология создания. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 336 с.

7. Костенко О. М. Кластерний аналіз як метод ідентифікації однорідності об'єктів інформаційно-аналітичної системи управління / О. М. Костенко, В. М. Краєвський // Облік і фінанси. – 2015. – № 2 (68). – С. 128–133.
8. Костенко О. М. Маржинальний аналіз в підвищенні ефективності діяльності підприємств та поліпшенні управління її рівнем / О. М. Костенко, В. М. Краєвський // Облік і фінанси. – 2015. – № 3 (69). – С. 148–152.
9. Краєвський В. М. Облік аграрного потенціалу національного багатства / В. М. Краєвський. – К. : Вик Принт, 2015. – 440 с.
10. Титоренко Г. А. Информационные системы в экономике / Г. А. Титоренко [2-е изд.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 463 с.
11. Управління ефективністю сільськогосподарського виробництва : інформаційно-аналітичний аспект / [Савчук В. К., Костенко О. М., Мискін Ю. В., Краєвський В. М.] ; за заг. ред. В. К. Савчука. – К. : Вік Принт, 2013. – 470 с.
12. Федунь Ю. Показники сталості еколого-економічного розвитку / Ю. Федунь // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2008. – № 25. – С. 321–327.

References

1. Alekseeva, T. V. (2005). Informatsyonno-analiticheskiye systemy [Information-analytical system]. Moskva : Moskovskaia fynansovo-promyshlennaya akademiya.
2. Blank, Y. A. (2007). Upravleniye pribyl'yu [Profit management]. Kiev: Nyka-Tsentr.
3. Boliukh, M. A., Burchevskiy, V. Z., Horbatok, M. I. ta in. (2003). Ekonomichnyi analiz : navch. posib. [Economic analysis: tutorial] (second ed. by M. H. Chumachenko). Kiev: KNEU.
4. Savchuk, V. K., Kostenko, O. M., Krayevskiy V. M. (2013). Informatsiyno-analitichnyi protses : prakseolohichnyi pidkhid [Information-analysis process: praxeological approach] (ed. by V. K. Savchuk). Kiev : Vik Print.
5. Il'yina, O. P. (2001). Informatsionniye tekhnologiyi bukhgalterskogo ucheta [Information technology Accounting]. SPb : Pyter.
6. Karmynskiy, A. M. (2006). Informatsionnyye sistemy v ekonomike: v 2-kh chastynakh [Information systems in the economy: in 2 parts]. Ch. 1 : Metodologiya sozdaniya. Moskva : Finansy i statistika.
7. Kostenko, O. M., Kraievskiy, V. M. (2015). Klasternyi analiz yak metod identyfikatsiyi odnoridnosti ob'yektiv informatsiyno-analitychnoyi systemy upravlinna [Cluster analysis as a method of identification objects homogeneity of information-analytical systems management]. Oblik i finansy, 2 (68), 128–133.
8. Kostenko, O. M., Kraievskiy, V. M. (2015). Marzhynalniy analiz v pidvyshchenni efektyvnosti diyalnosti pidpryyemstv ta polipshenni upravlinnya yiyi rivnem [Marginal analysis to improve the efficiency of enterprises and improvement of management level]. Oblik i finansy, 3 (69), 148–152.
9. Kraievskiy, V. M. (2015). Oblik agrarnogo potentsialu natsionalnogo bagatstva [Accounting agricultural potential national wealth]. Kiev : Vyk Prynt.
10. Titorenko, H. A. (2008). Informatsyonnyye systemy v ekonomike [Information systems in economics] (second ed. by Tytorenko H. A.). Moskva : YuNYTY-DANA.
11. Savchuk, V. K., Kostenko, O. M., Myskin, Yu. V., Kraievskiy, V. M. (2013). Upravlinnya efektyvnistiu silskogospodarskogo vyrobnytstva : informatsiino-analitychnyi aspekt [Performance management agricultural production, information-analytical aspect] (ed. by V. K. Savchuk). Kiev : Vik Prynt.

12. Fedun, Yu. (2008). Pokaznyky stalosti ekologo-ekonomichnogo rozvytku [Indicators of ecological sustainability and economic development]. Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, 25, 321–327.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИНДИКАТИВНОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ УЧЕТНО-ИНФОРМАЦИОННОГО ОТРАЖЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИОННЫХ ФОРМИРОВАНИЙ

А. Н. Костенко

Аннотация. Освещены теоретико-методические положения улучшение индикативного инструментария учетно-информационного отражения деятельности организационных формирований.

Обоснованы параметры разработки усовершенствованной системы сбалансированных индикаторов управления организационным формированием, которая объективным учетно-информационным отображением его работы определяет предпосылки принятия качественных решений.

Исследованы гносеологические аспекты научного дисперсирования структуры обеспечения организационного формирования информацией до наименьших элементов, из которых образуются основоположные составляющие указанных индикативных ориентиров.

Ключевые слова: *учетно-информационная система, индикативное управление, система сбалансированных показателей, виды организационных формирований*

IMPROVEMENT INDICATIVE OF THE TOOLS OF ACCOUNTING AND INFORMATION REFLECT THE ACTIVITIES OF THE ORGANIZATIONAL UNITS

A. N. Kostenko

Abstract. The article highlights the theoretical and methodological provisions to improve the tools indicative of accounting and information reflect the activities of the organizational units.

The rheological characteristics of an improved system of balanced indicators in the management of organizational formation, which is the objective of accounting information displaying his work defines the preconditions for making quality decisions.

Investigated epistemological aspects of scientific dispergirovanija patterns of organizational formation information to the lowest elements, which are fundamental components of these indicative targets.

Keywords: *accounting and information system, indicative management, balanced scorecard, types of organizational units*

ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА ЗЕРНОВОЇ КООПЕРАЦІЇ

М. О. КРАВЕЦЬ, кафедра інформаційних систем і технологій,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
e-mail: kravetsmo@ukr.net

Анотація. Кооперування невеликих сільськогосподарських підприємств та господарств населення є засобом забезпечення добробуту сільських громад України. Динаміка розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОКів) свідчить про їх роль на аграрному ринку. Розглянуто передовий досвід створення та функціонування успішних обслуговуючих кооперативів, у т. ч. їх кооперативних об'єднань у Придніпровському та Західному регіонах України. Виявлено проблеми та стримуючі фактори розвитку СОКів.

Наголошено на необхідності створення інформаційної інфраструктури агропродовольчих ринків. Інформаційні потоки мають бути диференційовані як за рівнем знань отримувачів інформації, так і за їх місцем і роллю в кооперативному процесі. Організація інформаційної підтримки розвитку СОКів включає спеціальні навчальні програми, навчання, надання консультаційних (дорадчих) послуг задля вдосконалення навичок у застосуванні інформаційних технологій, зокрема у користуванні розробленим Web-сайтом зернового обслуговуючого кооперативу.

У перспективі доречна горизонтальна інтеграція, що проводиться шляхом злиття зернових кооперативів, створення союзів, сільськогосподарських товариств та кооперативних груп. Кооперативним об'єднанням слід подбати про науково-консультаційне обслуговування своїх членів. Видається доцільним створення відкритої інформаційно-консультаційної лінії з питань кооперації.

Ключові слова: сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, зернова кооперація, кооперативне об'єднання, горизонтальна інтеграція, інформаційна підтримка, Web-сайт зернового обслуговуючого кооперативу

Актуальність. В існуючих умовах господарювання більшість дрібних та середніх сільськогосподарських товаровиробників неспроможні забезпечити ефективне просування і збут своєї продукції не лише на зовнішніх, а й внутрішніх товарних ринках. Тому одним із напрямів вирішення зазначеної проблеми є сприяння створенню СОКів, які спроможні не лише підвищити ефективність маркетингової та збутової діяльності дрібних виробників, а й забезпечити просування їх продукції на Європейські ринки.

Національні сільськогосподарські товаровиробники постійно стикаються з проблемами наявності відповідних знань та практичних навичок ведення господарської діяльності в умовах обмежених ресурсів та притаманних сучасному етапу розвитку національної економіки підприємницьким ризикам. Діючі нині нечисленні сільськогосподарські інформаційно-консультаційні (дорадчі) служби не можуть задовольнити потреби численних сільськогосподарських структур підприємницького типу у просвітницькій роботі. Тому організація інформаційно-консультаційної підтримки процесу створення та функціонування СОКів і надалі залишається актуальною для дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню сільськогосподарської обслуговуючої кооперації присвячені праці М. П. Гриценка, В. В. Зіновчука, М. Й. Маліка, Л. В. Молдаван, Р. Я. Корінця, П. Т. Саблука та інших. Враховуючи існуючий досвід в Україні, а також світовий досвід кооперації, основний висновок полягає у сприянні розвитку різноманітних форм організацій і представництв груп виробників, спрямованих на зниження виробничих, переробних, транспортних та експортних витрат і максимізації ціни продажу сільськогосподарської продукції, а також сприянні практиці справедливих і прозорих договірних відносин на ринку задля встановлення ділових практик, адаптованих до глобальних викликів.

Про необхідність інформаційної підтримки розвитку підприємств України писали N. Vasylieva, В. Бабіченко, О. Г. Булуй, М. Ф. Кропивко, Н. Е. Ковшун, О. В. Макушок, О. Мельник, С. І. Мосіюк, І. П. Мосіюк, Petrukha S., Petrukha N., Kunytskyi K., А. О. Радько, А. В. Лапін, В. В. Харченко та інші. Проте, на необхідності та важливості інформаційної підтримки діяльності обслуговуючих кооперативів, зокрема зернових, особливу увагу не зосереджено.

Мета дослідження – сприяння розвитку обслуговуючої кооперації в аграрному секторі України на підставі вивчення передового досвіду створення та функціонування успішних СОКів, у т. ч. їх кооперативних об'єднань. Завданнями дослідження є виявлення проблем та стримуючих факторів розвитку обслуговуючої кооперації; розробка Web-сайта зернового кооперативу.

Матеріали і методи дослідження. Цільова група – СОКи та їх кооперативні об'єднання у Придніпровському та Західному регіонах України та умови їх успішного функціонування. Об'єкт дослідження – організація інформаційної підтримки діяльності СОКів в аграрному секторі економіки. Методи досліджень: монографічний (вивчення досвіду роботи), статистико-економічний (аналіз сучасного стану й тенденцій), абстрактно-логічний (дослідження напрямів та мотивів процесу розвитку), порівняльного аналізу (опрацювання проблем та шляхів їх вирішення), аналогії (виявлення перспектив розвитку), експертних оцінок (висновки експертів).

Результати дослідження та їх обговорення. Сучасний кооперативний рух в Україні має коротку історію розвитку. Бракує досвіду

створення та управління майже всіх типів обслуговуючих кооперативів. Динаміка розвитку СОК підтверджує їх збільшення вдвічі за період 2009–2014 років. Однак, стан де-юре і стан де-факто значно різняться. Роль СОКів на аграрному ринку є вкрай незначною: на 2014 р. кількість найманих працівників становила в середньому два працівники на один кооператив, зазвичай, директор і бухгалтер; більшість існують за принципом "одне село – один кооператив". У 2012 р. середній СОК надавав за рік послуг на суму приблизно 55 тис. грн, тоді як його пайовий капітал і вартість основних фондів дорівнювали приблизно 100 тис. грн.

1. Кількість діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) станом на 1 січня 2015 року [14]

Напрямок діяльності СОК	Кількість СОК, одиниць	за видами діяльності, одиниць				
		переробні	заготівельно-збутові	постачальницькі	інші	багатофункціональні
З обробітку землі та збирання врожаю	147	7	11	3	24	102
Молочарські	179	2	94	3	5	75
М'ясні	16	0	5	0	3	8
Плодоовочеві	66	0	23	5	5	33
Зернові	34	5	5	1	1	22
Інші	171	8	17	2	76	68
ВСЬОГО:	613	22	155	14	114	308

У межах Канадсько-українського зернового проекту розвитку зерносховищ та сільськогосподарських кооперативів в Україні, у жовтні 2013 р. було створено СОК "Зерновий" (2 райони Дніпропетровської області). На початок 2016 р. СОК об'єднував 39 дрібних та середніх зерновиробників двох районів, які загалом обробляють близько 10 тис. га ріллі. Після завершення п'ятого року роботи кооператив об'єднуватиме щонайменше 75 виробників, які вирощуватимуть щонайменше 60 тис. т зернових на рік на площі 15 тис. га або більше. Кооператив зі зберігання, доробки та маркетингу зерна є одним із найскладніших типів кооперативів.

Останнім часом в Україні розбудовуються кооперативні об'єднання: ОК "Господар" (Дніпропетровська область), ЛООСОК "Рівноправність" (Львівська область) тощо. Наприклад, об'єднання "Господар" діє на засадах членства і добровільності для спільного здійснення будь-якої не забороненої законодавством діяльності, пов'язаної із забезпеченням потреб членів у постачанні засобів сільськогосподарського виробництва, маркетингу їх продукції, а також захистом економічних інтересів кооперативів, наданням їм інформаційної, консультативно-методичної та іншої допомоги. Його засновниками виступили 5 СОК Дніпропетровської області. До складу об'єднання увійшли переважно молочні обслуговуючі кооперативи, проте об'єднання приймає до своїх лав також і зернові

обслуговуючі кооперативи (СОК "Зерновий"), СОК "Зерно-Бунк" (Кіровоградська область) тощо.

На сьогодні вітчизняні товаровиробники не мають належного аналізу ринку, його цінової кон'юнктури, не володіють відповідними засобами просування своєї продукції тощо. У їх практичній діяльності управління інтерактивними маркетинговими комунікаціями не набуло належного використання та не відповідає реаліям, що склалися на міжнародному ринку. Вплив розвитку глобального інформаційного середовища проявляється у появі й трансформації видів та способів комунікацій у межах традиційних галузей, у т. ч. сільського господарства [1, 3, 6, 10, 12–13, 15–16].

Створення інформаційної інфраструктури агропродовольчих ринків передбачає забезпечення відкритого та прозорого доступу до виробничих показників та результатів діяльності (наприклад, через створення аналогу інструменту FADN "Farm accountancy data network" в ЄС), що сприятиме: кращій поінформованості ринку щодо очікувань, прогнозів і трендів; забезпеченню поширення інформації про використання інтенсивних технологій виробництва, переходу на спеціалізовані підходи ведення бізнесу, розвитку спеціалізованих ІТ-рішень. У результаті запровадження цих заходів очікується підвищення ефективності та потужностей зернової логістики: як наслідок, розрив між закупівельними та експортними цінами має скоротитись до 75–80 %, що дозволить збільшити доходи сільськогосподарських виробників на 10–15 відсоткових пунктів [14].

Функціонал Web-сайта може бути доволі різним: від короткої інформації про компанію, її місію, менеджмент та контакти до повноцінної платформи з просування корпоративних проектів і реалізації товарів і послуг. Аналіз параметрів для визначення конкурентоспроможності Web-серверів як засобів для просування є універсальним для оцінювання будь-яких носіїв інформації, але окрім них існують і додаткові показники, які властиві лише електронним ресурсам і їх можна застосувати в мережі Інтернет. Створивши Web-сайт, зібрану для власних цілей маркетингову інформацію можна реалізовувати іншим зацікавленим суб'єктам господарювання на платній основі. Зазначимо, що згідно із Законом України "Про сільськогосподарську кооперацію", обслуговуючі кооперативи можуть надавати послуги іншим особам, в обсягах, що не перевищують 20 % від загального обороту кооперативу. Отримані за це кошти можуть частково покривати витрати на інформаційне забезпечення, також серед цих послуг можуть бути послуги інформаційного характеру (це, передусім, може стосуватися заготівельно-збутових, сервісних та багатофункціональних кооперативів).

За належного використання, інтернет-маркетинг може стати потужним помічником у розробці освітніх сайтів, форумів, блогів; е-мейл розсилці інформації на кооперативну тематику; проведенні спеціалізованих вебінарів, онлайн конференцій, зустрічей; розповсюдженні відповідних статей, постів, вірусних відеороликів; публікації інформації на інтернет-порталах, розробці тематичних онлайн-журналів/газет, обговоренні у

соціальних мережах, форумах та ін. Використовуючи форму прямого маркетингу, спеціалісти з кооперації можуть проводити та використовувати наявні результати маркетингових досліджень для отримання будь-якої інформації [16].

Інформаційна підтримка процесів розвитку СОКів має бути спрямована на розвиток сприятливого середовища, забезпечення внутрішніх потреб кооперативів та їх членів у інформації, оптимізацію взаємодії кооперативних організацій між собою та із зовнішнім середовищем. Механізм наповнення Web-сайта полягає у виявленні та обґрунтуванні маркетингових інструментів для просування зернової продукції та послуг і розширенні кола клієнтів СОКів. Інформаційною базою будуть різні джерела: офіційні Web-сайти державних інституцій України, США, Канади, ЄС, міжнародних організацій FAO, OECD, громадських організацій, результати анкетування членів кооперативів, які займаються виробництвом зернових культур тощо.

Web-сайт зернового обслуговуючого кооперативу створений на платформі Word-Press з використанням єдиного стилю CSS із застосуванням управляючих елементів на базі Java-script, з підтримкою Flash-анімації, підключенням баз MySQL та реалізацією форуму з використанням PHP [5]. Деревовидна структура мапи сайта формуватиметься за змістом на підставі результатів маркетингових опитувань серед представників зерновиробництва Придніпровського регіону. Обґрунтування висновків здійснюватиметься методами експертних оцінок, систематизації, групування і порівняння. Провідні структурні елементи сайта зернового обслуговуючого кооперативу відображатимуться в таких базових блоках:

1. Рекламна пропозиція продукції кооперативу, форми для он-лайн замовлення зерна (залежно від культури та класності) і продуктів його переробки, елементи зворотного зв'язку у вигляді форуму клієнтів і учасників кооперативу щодо можливостей застосування його зернової продукції. Подача та користування сайтом будуть максимально спрощені для збільшення аудиторії користувачів за рахунок менш обізнаних в Internet-середовищі жінок-фермерів.

2. Сервіси з вибору посівного матеріалу зернових культур, найму працівників для виконання певних операцій, придбання й оренди технічних засобів, виконання транспортних перевезень, зберігання продукції на зерносховищах та одержання дорадницько-консультаційних послуг щодо екологічних технологій природного землеробства з акцентом на гендерні потреби жінок-фермерів стосовно послуг СОКів [12]. До переваг пропонованої розробки належить її мультимовність, адже в такий спосіб розширюється закордонне коло замовників експортно-орієнтованої зернової продукції даного СОКу. Розроблений сайт супроводжуватимуть рекомендації з його розгортання, використання та адаптації під конкретний СОК. Ознайомлення кооператорів з результатами даного дослідження буде здійснюватися згідно зі стратегією поширення результатів.

Висновки і перспективи

1. Роль СОКів на аграрному ринку України є вкрай незначною та має бути посилена. Їх розвитку сприятиме розповсюдження передового досвіду роботи успішних кооперативів та їх об'єднань, зокрема зернових кооперативів. За участі держави необхідно збільшити інфраструктурні зернові потужності. Матеріально-технічна база кооперативів надасть можливість сільським товаровиробникам (членам кооперативів) на вигідних умовах користуватися послугами кооперативів. До 2020 р. очікується збільшення ринкової частки кооперативів до рівня 3 %, а кількості членів і працівників кооперативів та площ сільськогосподарських земель в обробітку – вдвічі, передбачена реалізація принаймні 10 пілотних проектів щодо створення кооперативів у різних галузях та адміністративно-територіальних одиницях України.

2. Вітчизняні товаровиробники не мають належного аналізу ринку, його цінової кон'юнктури, не мають відповідних засобів просування своєї продукції. Створення інформаційної інфраструктури агропродовольчих ринків передбачає забезпечення відкритого та прозорого доступу до виробничих показників і результатів діяльності. У результаті запровадження цих заходів очікується підвищення ефективності та потужностей зернової логістики: як наслідок, розрив між закупівельними та експортними цінами має скоротитись до 75–80%, що дасть змогу збільшити доходи сільськогосподарських виробників на 10–15 відсоткових пунктів.

3. Вирішення проблем розбудови СОКів можливе за допомогою розробки спеціальних навчальних програм, організації навчання, надання консультаційних (дорадчих) послуг задля вдосконалення навичок у застосуванні інформаційних технологій. Інформаційна підтримка діяльності зернових кооперативів здійснюватиметься через Web-сайт. Зібрану для власних цілей маркетингову інформацію доречно реалізувати іншим зацікавленим суб'єктам господарювання на платній основі в обсягах, що не перевищують 20 % від загального обороту кооперативу.

4. Ефективність горизонтальної інтеграції зернових кооперативів доведена світовим досвідом. Вона здійснюється шляхом злиття зернових кооперативів, створення союзів, сільськогосподарських товариств та кооперативних груп. Кооперативним об'єднанням слід подбати про науково-консультаційне обслуговування своїх членів. Видається доцільним створення відкритої інформаційно-консультаційної лінії з питань кооперації. Інформаційна підтримка процесів розвитку СОК потребує комплексного підходу, а також об'єднання зусиль держави, недержавних та міжнародних організацій.

Список літератури

1. Petrukha S., Petrukha N., Kunytskyi K. Information-advisory providing of agrarian sector development: foreign experience, recommendations for Ukraine // Economist. – 2015. – № 2. – P. 36–43.

2. Vasyliieva N. Economic and mathematical evaluation of Ukrainian agrarian market by branches / N. Vasyliieva, I. Vinichenko, L. Katan // *Economic Annals*—XXI. — 2015. — № 9–10. — P. 41–44.
3. Бабіченко В. Формування глобальної інформаційної економіки: роль корпоративного сектору / В. Бабіченко // *Економіст*. — 2015. — № 10. — С. 20–23.
4. Збарська А. В. Середовище розвитку кооперації на селі / А. В. Збарська // *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. — № 222 (2015). — С. 219–222.
5. Інформатика в LINUX-середовищі : навч. посіб. / за ред. Н. К. Васильєвої. — Дніпропетровськ : Біла К. О., 2016. — 268 с.
6. Клочан В. В. Система інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери : монографія / В. В. Клочан. — Миколаїв : МДАУ, 2012. — 371 с.
7. Кравець М. О. Методи планування змісту та архітектури Web-сайта аграрного підприємства / М. О. Кравець // *Математичне моделювання та інформаційні технології в аграрному секторі економіки : монографія*. — Дніпропетровськ : Біла К. О., 2016. — С. 176–188.
8. Кравець М. О. Інформаційна підтримка переробної та заготівельно-збутової ланки сільськогосподарської кооперації / М. О. Кравець // *Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції студентів, магістрантів і молодих вчених "Концептуальні основи трансформації земельних відносин в Україні" 17–18.05.2012 р. / ЛНАУ. — Луганськ : ЛНАУ, "Елтон-2", 2012. — С. 153–158.*
9. Кравець Н. А. Менеджмент-образование в кооперативном агробизнесе / Н. А. Кравець // *Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету*. — 2008. — № 1. — С. 69–71.
10. Кропивко М. Ф. Інформаційна система як фактор забезпечення життєдіяльності сільськогосподарських товаровиробників в ринкових умовах / М. Ф. Кропивко // *Економіка АПК*. — 2009. — № 1. — С. 124–128.
11. Кудінова І. П. Розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні / І. П. Кудінова // *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. — № 200 (2014). — С. 212–215.
12. Мельник О. Використання системи інтерактивних маркетингових комунікацій для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародному ринку / О. Мельник, А. Радько // *Економіст*. — 2016. — № 1. — С. 42–45.
13. Мосіюк С. І. Інформаційне забезпечення виробничого обслуговування аграрної сфери / С. І. Мосіюк, І. П. Мосіюк // *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. — № 211 (2015). — С. 132–135.
14. Офіційний веб-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>
15. Харченко В. В. Методика ефективного застосування інформаційних технологій в аграрному підприємстві / В. В. Харченко // *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. — № 200 (2014). — С. 329–333.
16. Швиденко О. М. Інтернет-маркетинг як інструмент сприяння екологізації сільськогосподарського виробництва / О. М. Швиденко // *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. — № 200 (2014). — С. 270–277.

References

1. Petrukha, S., Petrukha, N., Kunytskyi, K. (2015). Information-advisory providing of agrarian sector development: foreign experience, recommendations for Ukraine. *Economist*, 2, 36–43.
2. Vasylieva, N., Vinichenko, I., Katan, L. (2015). Economic and mathematical evaluation of Ukrainian agrarian market by branches. *Economic Annals–XXI*, 9–10, 41–44.
3. Babichenko, V. (2015). Formuvannya hlobal'noyi informatsiynoyi ekonomiky: rol' korporatyvnoho sektoru. [Formation of the global information economy: the role of the corporate sector]. *Economist*, 10, 20–23.
4. Zbarska, A. V. (2015). Seredovyshche rozvytku kooperatsii na seli. [The environment of cooperatives in rural areas]. *Naukovi visnyk NUBiP Ukrainy. Seriya: Ekonomika, ahraryni menedzhment, biznes*. 222, 219–222.
5. Vasylieva, N. K. ed. (2016). *Informatyka v LINUX-seredovyshchi: navchalnyi posibnyk z rekomendatsiieiu MON Ukrainy*. [Information in LINUX-environment: a manual on the recommendation of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. Dnipropetrovsk: Bila K.O., 268.
6. Klochan, V. V. (2012). *Systema informatsiino-konsultatsiinoho zabezpechennia ahrarynoi sfery: monohrafiya*. [The system of information and consultation to ensure the agricultural sector: Monograph]. Mykolaiv: MSAU, 371.
7. Kravets, M. O. (2016). *Metody planuvannia zmistu ta arkhitektury Web-saita ahrarynoho pidpriemstva. Matematychni modeliuvannia ta informatsiini tekhnolohii v ahrarynomu sektori ekonomiky: monohrafiya*. [Methods of planning and architecture content Web-site of the agricultural enterprises. Mathematical modeling and information technologies in the agricultural sector: monograph.]. Dnipropetrovsk : Bila K. O., 176–188.
8. Kravets, M. O. (2012). *Informatsiina pidtrymka pererobnoi ta zahotivelno-zbutovoi lanky silskohospodarskoi kooperatsii*. [Information support harvesting and processing and marketing of agricultural cooperation]. Proceedings of the materials of the International scientific conference of students, undergraduates and young scientists "Framework transformation of land relations in Ukraine", 17-18.05.2012y. / LNAU. – Luhansk: LNAU, "Elton-2", 153–158.
9. Kravets, N. A. (2008). *Menedzhment-obrazovanye v kooperatyvnom ahrobyznese*. [Management education in the cooperative agribusiness]. *Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo ahrarynoho universytetu*. 1, 69–71.
10. Kropyvko, M. F. (2009). *Informatsiina systema yak faktor zabezpechennia zhyttiedialnosti silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv v rynkovykh umovakh*. [Information system as a factor in the viability of agricultural producers in market conditions]. *Ekonomika APK*. 1, 124–128.
11. Kudinova, I. P. (2014). *Rozvytok silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv v Ukraini* [The development of agricultural service cooperatives in Ukraine]. *Naukovi visnyk NUBiP Ukrainy. Seriya: Ekonomika, ahraryni menedzhment, biznes*. 200, 212–215.
12. Melnyk, O., Radko, A. (2016). *Vykorystannia systemy interaktyvnykh marketynhovykh komunikatsii dlia zabezpechennia konkurentospromozhnosti vitchyznianskykh pidpriemstv na mizhnarodnomu rynku* [The use of interactive marketing communication to ensure the competitiveness of domestic enterprises in the international market]. *Economist*. 1, 42–45.
13. Mosiiuk, S. I., Mosiiuk, I. P. (2015). *Informatsiine zabezpechennia vyrobnychoho obsluhovuvannia ahrarynoi sfery* [Information support service

production agrarian sphere]. Scientific Journal NUBiP Ukraine. Series: economics, farm management business. 211, 132–135.

14. The official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Available at: <http://minagro.gov.ua>.

15. Kharchenko, V. V. (2014). Metodyka efektyvnoho zastosuvannya informatsiinykh tekhnolohii v ahrarnomu pidpriemnytstvi [The method of effective use of information technology in agricultural entrepreneurship]. Scientific Journal NUBiP Ukraine. Series: economics, farm management business. 200, 329–333.

16. Shvydenko, O. M. (2014). Internet-marketynh yak instrument spriannia ekolohizatsii silskohospodarskoho vyrobnytstva. [Internet marketing as a tool to promote the greening of agricultural production]. Scientific Journal NUBiP Ukraine. Series: economics, farm management business. 200, 270–277.

ИНФОРМАЦИОННАЯ ПОДДЕРЖКА ЗЕРНОВОЙ КООПЕРАЦИИ

Н. А. Кравец

Аннотация. Кооперирование небольших сельскохозяйственных предприятий и хозяйств населения является средством обеспечения благосостояния сельских общин Украины. Динамика развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов (СОКов) свидетельствует об их роли на аграрном рынке. Рассмотрен передовой опыт создания и функционирования успешных обслуживающих кооперативов, в т. ч. их кооперативных объединений в Приднепровском и Западном регионах Украины. Выявлены проблемы и сдерживающие факторы развития СОКов.

Отмечена необходимость создания информационной инфраструктуры агропродовольственных рынков. Информационные потоки должны быть дифференцированы как по уровню знаний получателей информации, так и по их месту и роли в кооперативном процессе. Организация информационной поддержки развития СОКов включает специальные учебные программы, обучение, оказание консультационных услуг с целью совершенствования навыков в применении информационных технологий, в частности в пользовании разработанным Web-сайтом зернового обслуживающего кооператива.

В перспективе уместна горизонтальная интеграция, проводимая путем слияния зерновых кооперативов, создания союзов, сельскохозяйственных обществ и кооперативных групп. Кооперативным объединениям следует позаботиться о научно-консультационном обслуживании своих членов. Представляется целесообразным создание открытой информационно-консультационной линии по вопросам кооперации.

Ключевые слова: сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, зерновая кооперация, кооперативное объединение, горизонтальная интеграция, информационная поддержка, Web-сайт зернового обслуживающего кооператива

INFORMATION SUPPORT OF GRAIN COOPERATION

M. O. Kravets

Abstract. Cooperation of small farms and private households is a way to ensure the welfare of rural communities Ukraine. The dynamics of agricultural service cooperatives (ASC) shows their role in the agricultural market. Considered the best practices for creating and operating successful service cooperatives, include cooperative associations in Pridneprovie and Western Ukraine. Identified problems and constraints of ASC development.

The necessity of creating the information infrastructure of agro-food markets is emphasized. Information flows must be differentiated both in terms of knowledge of the recipients of the information, and at their place and role in the cooperative process. The organization of information support the development of ASC include special teaching programs, training, consultancy (advisory) services to improve skills in the application of information technology, especially designed to use Web-site grain service cooperative.

In the future model of farming appropriate horizontal integration pursued by merging grain cooperatives, create alliances, agricultural societies and cooperative groups. Cooperative association should take care of the scientific consulting services of its members. It seems appropriate to create an open information and advice line on cooperation.

Keywords: agricultural service cooperative, grain cooperative, cooperative association, horizontal integration, information support, Web-site of grain service cooperative

УДК: 631.162:519.25

ГАРМОНІЗАЦІЯ ІНДИКАТОРІВ ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

В. М. КРАЄВСЬКИЙ, кандидат економічних наук,
доцент кафедри статистики та економічного аналізу
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: kvn1976@rambler.ru

Анотація. Досліджено теоретичні, методичні та практичні засади гармонізації індикаторів обліково-інформаційного відображення діяльності сільськогосподарських підприємств для підвищення виваженості управлінських рішень, що приймаються на його основі.

Розставлено необхідні акценти пріоритетних векторів гармонізації індикаторів обліково-інформаційної системи управління за його

INFORMATION SUPPORT OF GRAIN COOPERATION

M. O. Kravets

Abstract. Cooperation of small farms and private households is a way to ensure the welfare of rural communities Ukraine. The dynamics of agricultural service cooperatives (ASC) shows their role in the agricultural market. Considered the best practices for creating and operating successful service cooperatives, include cooperative associations in Pridneprovie and Western Ukraine. Identified problems and constraints of ASC development.

The necessity of creating the information infrastructure of agro-food markets is emphasized. Information flows must be differentiated both in terms of knowledge of the recipients of the information, and at their place and role in the cooperative process. The organization of information support the development of ASC include special teaching programs, training, consultancy (advisory) services to improve skills in the application of information technology, especially designed to use Web-site grain service cooperative.

In the future model of farming appropriate horizontal integration pursued by merging grain cooperatives, create alliances, agricultural societies and cooperative groups. Cooperative association should take care of the scientific consulting services of its members. It seems appropriate to create an open information and advice line on cooperation.

Keywords: agricultural service cooperative, grain cooperative, cooperative association, horizontal integration, information support, Web-site of grain service cooperative

УДК: 631.162:519.25

ГАРМОНІЗАЦІЯ ІНДИКАТОРІВ ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

В. М. КРАЄВСЬКИЙ, кандидат економічних наук,
доцент кафедри статистики та економічного аналізу
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: kvn1976@rambler.ru

Анотація. Досліджено теоретичні, методичні та практичні засади гармонізації індикаторів обліково-інформаційного відображення діяльності сільськогосподарських підприємств для підвищення виваженості управлінських рішень, що приймаються на його основі.

Розставлено необхідні акценти пріоритетних векторів гармонізації індикаторів обліково-інформаційної системи управління за його

функціями з наближенням (приведенням) останніх до міжнародних стандартів як самостійних видів діяльності (стандартів міжнародного права, міжнародних стандартів оцінки (аналізу), міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО), міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), сучасних концепцій контролю (COBIT, SAC, COSO, SAS, Coso, Cadbury), міжнародних стандартів аудиту). Запропоновано кастомізований міжнародною практикою інструментарій зближення та узгодження індикаторів обліково-інформаційної системи, який включає: уніфікацію, конвергенцію та стандартизацію. Фактуалізовано сутність і призначення кожного з них в гармонізаційному процесі.

Ключові слова: обліково-інформаційна система, індикатори, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, стандарти звітності, концепції контролю

Актуальність. Нині генеруються, копіюються, зберігаються і передаються глобальними мережами величезні потоки інформації. Темпи її зростання перевищують можливості сприйняття та усвідомлення. Фахівці влучно охарактеризували це лавиноподібне збільшення відомостей як «інформаційний безкрай». За таких обставин на перше місце виходять технології та засоби гармонізації, які визначають релевантність масиву інформації та пертинентність уособленого в ньому її змісту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням теоретико-методичних аспектів гармонізації окремих параметрів різних об'єктів економічних правовідносин займаються як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема: Ф. Ф. Бутинець, В. П. Галушко, О. Д. Гудзинський, К. Друрі, Р. Вандер Віл, В. М. Жук, Г. Г. Кірейцев, М. Д. Корінько, О. М. Костенко, І. Д. Лазаришина, Н. М. Малюга, П. Т. Саблук, В. К. Савчук, В. В. Сопко, Л. К. Сук, О. М. Шпичак та інші економісти.

У науковому доробку вищезгаданих авторів за цією проблематикою недостатньо висвітлена логісмографічна складова. Йдеться про поліпшення методологічного опертя процесів гармоніювання індикативних укажчиків обліково-інформаційного відображення діяльності сільськогосподарського підприємства для підвищення виваженості управлінських рішень, що приймаються на його основі.

Мета дослідження – проаналізувати науково-методологічні положення обґрунтування змісту і способів гармонізації індикаторів обліково-інформаційної системи управління діяльністю сільськогосподарського підприємства.

Матеріали і методи дослідження. Гармонізація індикаторів обліково-інформаційних систем на різних рівнях управління досягається на основі діалектичного методу. Досягнення поставлених задач здійснюється за допомогою прийомів системного аналізу і проявляється в процесі конвергенції різних облікових систем.

Результати дослідження та їх обговорення. Наявність власного інтересу у кожного суб'єкта суспільної діяльності є, з одного боку, основою їх розвитку, а з іншого – джерелом міжособового конфлікту. Саме тому,

інтереси всіх учасників економічних відносин повинні бути узгоджені, набуваючи таких форм і змісту, які здатні об'єднувати, зробивши конфронтацію не вигідною.

Звичайно, абсолютної узгодженості інтересів бути не може, оскільки на мікрорівні вони завжди залишатимуться протилежними. Однак, на макрорівні необхідно шукати компроміс і будувати політику взаємовідносин таким чином, щоб загальний ефект від сумісної дії був максимальним. Тобто, інтереси гармоніюватимуть тоді, коли особистий інтерес підпорядковуватиметься спільному [7, с. 22–31; 8, с. 7–23].

Гармонізація – це баланс інтересів; взаємна відповідність предметів, явищ; узгодження різнорідних і навіть конфліктних елементів; злагодженість частин цілого, що народжується від поєднання протилежних за якістю сутностей [11].

Гармонізація є відповіддю на процеси укрупнення, природною реакцією на спільне існування, взаємопроникнення, необхідність співпраці.

В актуальному на сьогодні тренді глобалізації економічних відносин гармонізації відведена «дипломатична» місія. Адже кон'юнктура спирається на такі характеристики, як зіставність, узгодження, координація. У цих умовах на перше місце виходять змістовні параметри обліково-інформаційного забезпечення менеджменту, яке зумовлює прийняття виважених рішень на основі збалансованих індикаторів. Вони, пройшовши терени гармонізаційних процедур, відіграють роль ефективного комунікатора, новігатора-дороговкази, потужного мотиватора, гарантуючи порозуміння, демонструючи вектор руху та надаючи імпульс розвитку.

Загалом, увесь процес гармонізації індикаторів обліково-інформаційної системи сільськогосподарського підприємства скелетується за відповідними рівнями управління.

І тут виникають цілком слушні запитання: які ж саме індикатори потребують гармонізації та яким чином це відбувається?

Що стосується відповіді на перше з них, то, як було зазначено, баланс інтересів на мікрорівні управління неможливий. Відтак, гармонізувати індикатори допустимо тільки в міжрівневій ієрархії. Причому, кожний вищий управлінський щабель передбачає суттєвішу дисперсію індикативних альтернатив гармонізації.

У який же спосіб її проводити? Це питання дещо складніше.

Ми вважаємо, що на сільськогосподарському підприємстві зазначені рівні диференціюються на внутрішньосистемні та позасистемні, тому й підходи вочевидь будуть різними:

1. За вертикаллю:

а) індикатори внутрішньосистемних рівнів управління досліджуваного організаційного формування гармоніюють за схемою «один до одного», тобто індикативні укажчики операційного рівня до тактичного, тактичного до стратегічного;

б) індикатори позасистемних (зовнішніх) рівнів управління гармоніюють аналогічно: орієнтири мікрорівня (тобто самого сільсько-

господарського підприємства) конвергують до аналогів мезорівня (району, галузі), а ті, у свою чергу, до макrorівня (держави).

2. За горизонталлю:

а) індикатори всіх згаданих (як внутрішньосистемних, так і позасистемних) рівнів управління гармоніюють в контексті реалізації ознак сталого розвитку;

б) індикатори всіх згаданих (як внутрішньосистемних, так і позасистемних) рівнів гармоніюють за функціями управління в контексті наближення їх до міжнародних стандартів.

Деталізуючи зазначені підходи, слід відзначити, що гармонізація індикаторів обліково-інформаційної системи сільськогосподарського підприємства за вертикальною ієрархією не викликає особливих запитань. Кожний індикативний укажчик адаптується до свого аналога вищого рівня управління як за змістом, так і за формою. При цьому, головним завданням менеджменту, на нашу думку, є ліквідація диспропорцій.

Забезпечення ж горизонтального паритету потребує більшої уваги. Розглянемо кожний його блок окремо.

Гармонізація індикаторів як внутрішньосистемних, так і позасистемних рівнів управління сільськогосподарським підприємством за ознакою сталості його розвитку є надійним інструментальним опертям оцінки процесів, що відбуваються всередині такого організаційного формування та поза його межами. Адже зазначені індикатори для різних владних структур, осіб, що приймають рішення, широкої громадськості послугуються своєрідним барометром економічного, соціального та екологічного стану цього досліджуваного об'єкта.

Сама необхідність розробки індикаторів сталого розвитку була задекларована міжнародною спільнотою після конференції Організації Об'єднаних Націй (ООН) у Ріо-де-Жанейро в 1992 р. А перша спроба комплексної їх гармонізації датується 1996 р. (адаптацію було проведено однойменною Комісією ООН). Зараз офіційні системи індикаторів сталого розвитку мають фактично всі найбільші міжнародні організації (ООН, Світовий Банк, Організація економічного співробітництва і розвитку, Європейське співтовариство та інші), а також найрозвиненіші країни [5, с. 94–102; 6, с. 284–307; 9, с. 188–205]. На порядку денному залишається відкритим питання їх періодичного гармонійного узгодження.

Гармонізація індикаторів як внутрішньосистемних, так і позасистемних рівнів управління сільськогосподарським підприємством повинна давати комплексну характеристику нагальних проблем у його функціонуванні. Разом з тим, її обов'язком є й окреслення основних заходів досягнення визначеної стратегії.

Переконані, що технічно це досягається двома способами. Перший базується на створенні набору індикаторів обліково-інформаційної системи, кожний з яких відображує окремі аспекти сталого розвитку. Другий передбачає побудову одного центрального інтегрованого індикатора обліково-інформаційної системи, за яким визначають загальну тенденцію сталості. Агрегування за тим і іншим, як зазначає О. М. Костенко,

відбувається на основі інституційних, економічних, соціальних, техніко-технологічних та екологічних показників [2, с. 102–156; 3, с. 128–133].

Утім, додатково наголошуємо, що перший спосіб має одну особливу відмінність. Він зумовлює здійснення гармонізації індикаторів обліково-інформаційної системи за допомогою встановлення оптимальної форми їх групової структуризації.

У процесі наукового дослідження ми виявили, що формоутворювальна конфігурація набору індикаторів обліково-інформаційної системи може бути різною (головним критерієм є їх ефективність) [4, с. 148–152; 13, с. 164–193]. Однак, усі вони гармоніюють змінюючи пропорційність та симетрію даних обліково-інформаційної системи, що пояснює надзвичайну важливість інформації, яка відображує тенденції трансформації сільськогосподарського підприємства в напрямі його сталого розвитку за рахунок поліпшення якісних параметрів облікової, контрольної та аналітичної складових результативного управління. Ця залежність демонструє прямий зв'язок із другим блоком горизонтального індикативного паритету.

Гармонізація індикаторів як внутрішньосистемних, так і позасистемних рівнів управління за його функціями в контексті наближення останніх до міжнародних стандартів також зумовлена процесами глобалізації. Урахування цього аксіоматичного положення дає нам підстави стверджувати, що рушійними стимулами для руху сільськогосподарського підприємства саме у фарватері такого вектора є:

- можливість займатися міжнародною торгівлею;
- створення корпоративних структур, об'єднань на товарних та фондових ринках;
- отримання інвестицій;
- вирішення спільних проблем (економічні кризи, техногенні аварії);
- потреби у фінансуванні й кредитуванні затратних проектів тощо [10, с. 43; 12, с. 56].

Розвиваючи думку у визначеному контексті, поділяємо переконання О. М. Костенка та В. К. Савчука [2, с. 43–98; 13, с. 51–96], які наголошують, що в управлінському контурі сільськогосподарського підприємства дисперсують від 4 до 55 функцій. Найактуальнішими згадані вчені вважають облік, контроль (аудит) та аналіз. Кожний індикатор обліково-інформаційної системи управління таким організаційним формуванням гармоніює разом з їх наближенням (приведенням) до міжнародних стандартів як самостійних видів діяльності. Тобто, проблеми зіставності інформації, її узгодження, координації та порозуміння, за нашим баченням, вирішуються прийняттям і практичним застосуванням:

- а) стандартів міжнародного права;
- б) міжнародних стандартів оцінки (аналізу);
- в) міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО);
- г) міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ);
- д) сучасних концепцій контролю (COBIT, SAC, COSO, SAS, Coso, Cadbury та інших);

е) міжнародних стандартів аудиту тощо [1, с. 185–196; 2, с. 105–149].

Для цього налагоджується тісна співпраця з відповідними міжнародними організаціями щодо забезпечення безпосередньої гармонізації (наприклад, Комітетом з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (КМСБО), який у 2000 р. було перейменовано на Раду з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (РМСБО), Міжнародною федерацією бухгалтерів (МФБ), Комітетом з міжнародних стандартів оцінки (КМСО) та ін.) [7, с. 22–31; 14, с. 321–327]. Зокрема, плідні фахові консультації проводяться з їх регіональними представниками стосовно практичних кроків по адаптації досліджуваних індикаторів, приведенню їх до спільного знаменника. Але якими шляхами та до якої міри це здійснюється?

Ми пропонуємо наступний, кастомізований міжнародною практикою, інструментарій зближення та узгодження індикаторів обліково-інформаційної системи, який, зокрема, включає: уніфікацію, конвергенцію та стандартизацію.

Розкриємо сутність і призначення кожного з них в гармонізаційному процесі.

Уніфікація походить від французького слова «unique» – єдиний, унікальний, безваріантний [11]. Чи може бути уніфікована (єдина) за принципами, правилами, змістом та формою система індикаторів як внутрішньосистемних, так і позасистемних рівнів управління сільськогосподарським підприємством у світовому просторі? Звичайно, ні. Існують історичні, національні, культурні, економічні й інші особливості та напрацювання в різних країнах, що не можуть бути відкинуті й мають бути враховані.

Уніфікації підлягають тільки окремі складові індикаторів обліково-інформаційної системи, наприклад, первинні документи, на основі яких збирається інформація для їх формування.

Конвергенція (від лат. «convergo» зближуватися) – процес зближення, сходження (у різному сенсі) компромісів; підбір найкращого варіанта з кількох для спільного використання [11].

Для індикаторів як внутрішньосистемних, так і позасистемних рівнів управління сільськогосподарським підприємством конвергенція теж не є універсальним інструментом гармонізації. Мова може йти винятково про результати роботи з окремими методиками, наприклад, під час розробки тих чи інших показників, які є індикативним наповненням обліково-інформаційної системи.

Стандартизація – це метод впорядкування норм, за допомогою яких розмежовуються параметри індикаторів обліково-інформаційної системи [11]. Стандартизація реалізується формалізацією. Наприклад, під час підготовки звітності формалізація охоплює визначення норм її складання та напрямів використання в індикативно-підготовчій роботі.

Отже, жоден із розглянутих інструментів не можна вважати одноосібним і самодостатнім засобом гармонізації індикаторів обліково-інформаційної системи управління сільськогосподарським підприємством. Тільки їх спільне застосування дає синергічне посилення гармонізаційного прояву в емерджентній появі новизни, наприклад, такої, як погоджена

група адаптованих показників чи узгоджена методика їх розрахунку для визначення відповідного індикативного орієнтира.

Гармонізація – це також і координація дії різних систем індикаторів обліково-інформаційної системи сільськогосподарського підприємства. Гармоніювати індикативні укажчики означає не тільки гарантувати повну зрозумілість зовнішнім користувачам, а й привести їх у відповідність до загальноприйнятих принципів, правил, вимог забезпечення сталого розвитку такого суб'єкта господарювання. Але, усе ж таки, гармонізація передбачає збереження певних відмінностей, викликаних, як було зазначено, об'єктивними закономірностями.

Таким чином, на наше глибоке переконання, саме гармонізація є єдиним і дієвим механізмом узгодження та зближення національних, регіональних і локальних правил побудови й використання індикаторів обліково-інформаційної системи управління сільськогосподарським підприємством.

Праксеологічно гармонізація здійснюється еволюційно чи директивно ендегенним або екзогенним порядком. Еволюційне індикативне гармоніювання не передбачає навмисної цілеспрямованої дії в цьому напрямі від будь-якого суб'єкта. Директивне ж, навпаки – реалізується свідомо. Ендегенна гармонізація індикаторів обліково-інформаційної системи управління сільськогосподарським підприємством спрямована на внутрішньосистемне інтернаціоналізаційне врахування запобіжників, екзогенна – має глобалізаційну спрямованість.

Висновки і перспективи. Узагальнюючи наведений матеріал, необхідно зазначити, що гармонізація індикаторів обліково-інформаційної системи управління сільськогосподарським підприємством є адекватною відповіддю на сучасні глобалізаційні процеси, а також природною реакцією на сумісне існування в результативній співпраці.

Процес гармонізації індикаторів обліково-інформаційної системи сільськогосподарського підприємства скелетується за відповідними рівнями управління, зокрема, за вертикаллю – внутрішньосистемно та позасистемно за схемою «один до одного»; за горизонталлю – внутрішньосистемно та позасистемно в контексті реалізації ознак сталого розвитку й наближення до міжнародних стандартів.

Дієвий інструментарій гармонізації індикаторів обліково-інформаційної системи управління сільськогосподарським підприємством включає: уніфікацію, конвергенцію та стандартизацію. Проте, жоден із цих засобів одноосібно не самодостатній. Тільки їх спільне застосування дає синергічне посилення гармонізаційного прояву в емерджентній появі новизни.

Гармоніювати індикативні укажчики обліково-інформаційної системи управління сільськогосподарським підприємством означає не тільки гарантувати повну зрозумілість зовнішнім користувачам, а й привести їх у відповідність до загальноприйнятих узasadнюючих положень забезпечення сталого розвитку такого суб'єкта господарювання.

Список літератури

1. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку / С. Ф. Голов. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 522 с.
2. Савчук В. К. Інформаційно-аналітичний процес : праксеологічний підхід / Савчук В. К., Костенко О. М., Краєвський В. М. ; за заг. ред. В. К. Савчука. – К. : Вік Принт, 2013. – 204 с.
3. Костенко О. М. Кластерний аналіз як метод ідентифікації однорідності об'єктів інформаційно-аналітичної системи управління / О. М. Костенко, В. М. Краєвський // Облік і фінанси. – 2015. – № 2 (68). – С. 128–133.
4. Костенко О. М. Маржинальний аналіз в підвищенні ефективності діяльності підприємств та поліпшенні управління її рівнем / О. М. Костенко, В. М. Краєвський // Облік і фінанси. – 2015. – № 3 (69). – С. 148–152.
5. Костюченко Н. Н. Многонаправленность институциональных изменений на пути к устойчивому развитию / Н. Н. Костюченко // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2007. – № 1. – С. 94–102.
6. Краєвський В. М. Облік аграрного потенціалу національного багатства / В. М. Краєвський. – К. : Вік Принт, 2015. – 440 с.
7. Краєвський В. М. Облікові системи : еволюція та вектор розвитку / В. М. Краєвський. – К. : Аграр Медіа Груп, 2012. – 192 с.
8. Крисоватий А. І. Домінанти гармонізації оподаткування : національні та міжнародні вектори / А. І. Крисоватий, В. А. Валігура. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 248 с.
9. Куц Ю. О. Сталий розвиток територіальної громади: управлінський аспект / Ю. О. Куц, В. В. Мамонова. – Х. : Магістр, 2008. – 335 с.
10. Мизиковский Е. А. Международные стандарты финансовой отчетности и бухгалтерский учет в России / Е. А. Мизиковский, Т. Ю. Дружиловская. – М. : Бухгалтерский учет, 2006. – 170 с.
11. Офіційний сайт Вікіпедії – Вільної енциклопедії / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org>
12. Палий В. Ф. Международные стандарты учета и финансовой отчетности / В. Ф. Палий. – 3-е изд. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 512 с.
13. Управління ефективністю сільськогосподарського виробництва : інформаційно-аналітичний аспект / [Савчук В. К., Костенко О. М., Мискін Ю. В., Краєвський В. М.] ; за заг. ред. В. К. Савчука. – К. : Вік Принт, 2013. – 470 с.
14. Федунь Ю. Показники сталості еколого-економічного розвитку / Ю. Федунь // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2008. – № 25. – С. 321–327.

References

1. Holov, S. F. (2007). Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: analiz stanu ta perspektyvy rozvytku [Accounting in Ukraine: analysis and development prospects]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.
2. Savchuk, V. K., Kostenko, O. M., Kraievskyi, V. M. (2013). Informatsiino-analitychnyi protses : prakseolohichnyi pidkhid [Information-analysis process: praxeological approach] (ed. by V. K. Savchuk). Kiev : Vyd-vo «Vik Prynt».
3. Kostenko, O. M., Kraievskyi, V. M. (2015). Klasternyi analiz yak metod identyfikatsii odnorodnosti obiektiv informatsiino-analitychnoi systemy upravlinnia [Cluster analysis as a method of identification objects homogeneity of information-analytical systems management]. Oblik i finansy, 2 (68), 128–133.

4. Kostenko, O. M., Kraievskiy, V. M. (2015). Marzhynalniy analiz v pidvyshchenni efektyvnosti diialnosti pidpriemstv ta polipshenni upravlinnia yii rivnem [Marginal analysis to improve the efficiency of enterprises and improvement of management level]. *Oblik i finansy*, 3 (69), 148–152.
5. Kostiuhenko, N. N. (2007). Mnohonapravlennost ynstytutsionalnykh yzmenenyi na puty k ustoichyvomu razvytyiu [Multiway institutional changes implementing sustainable development]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*, 1, 94–102.
6. Kraievskiy, V. M. (2015). *Oblik aharnoho potentsialu natsionalnoho bahatstva* [Accounting agricultural potential national wealth]. Kiev : Vyd-vo 'Vyk Prynt'.
7. Kraievskiy, V. M. (2012). *Oblikovi systemy : evoliutsiia ta vektor rozvytku* [Accounting systems: evolution and development vector]. Kiev : 'Ahrar Media Hrup'.
8. Krysovaty, A. I. (2010). *Dominanty harmonizatsii opodatkuвання : natsionalni ta mizhnarodni vektory* [Dominants harmonization of taxation: national and international vectors]. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky.
9. Kuts, Yu. O. (2008). *Stalyi rozvytok terytorialnoi hromady: upravlinskyi* [Sustainable development of communities: administrative aspect]. Kharkiv : KhRI NADU 'Mahistr'.
10. Myzykovskiy, E. A. (2006). *Mezhdunarodnyye standarty fynansovoi otchetnosti i bukhholderskyi uchet v Rosyyi* [International standards of financial reporting and accounting in Russia]. Moskva : Izd-vo 'Bukholderskyi uchet'.
11. Vikipediya. Vilna entsyklopediia [from <https://uk.wikipedia.org>].
12. Palyi, V. F. (2007). *Mezhdunarodnyye standarty ucheta v fynansovoi otchetnosti* [International standards of accounting and financial reporting] (3th ed. by Palyi V. F.). Moskva : YNFRA-M.
13. Savchuk, V. K., Kostenko, O. M., Myskin, Yu. V., Kraievskiy, V. M. (2013). *Upravlinnia efektyvnistiu silskohospodarskoho vyrobnytstva : informatsiino-analitychnyi aspekt* [Performance management agricultural production, information-analytical aspect] (ed. by V. K. Savchuk). Kiev: Vyd-vo 'Vik Prynt'.
14. Fedun, Yu. (2008). *Pokaznyky stalosti ekoloho-ekonomichnoho rozvytku* [Indicators of ecological sustainability and economic development]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 25, 321–327.

ГАРМОНИЗАЦИЯ ИНДИКАТОРОВ УЧЕТНО-ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫМ ПРЕДПРИЯТИЕМ

В. Н. Краевский

Аннотация. *Исследованы теоретические, методические и практические основы гармонизации индикаторов учетно-информационного отражения деятельности сельскохозяйственных предприятий для повышения взвешенности управленческих решений, принимаемых на его основе.*

Расставлены необходимые акценты приоритетных векторов гармонизации индикаторов учетно-информационной системы управления по его функциям с приближением (приведением) последних к международным стандартам в качестве самостоятельных видов деятельности (стандартам международного права, международным

стандартам оценки (анализа), международным стандартам бухгалтерского учета (МСБУ), международным стандартам финансовой отчетности (МСФО), современным концепциям контроля (COBIT, SAC, COSO, SAS, Coso, Cadbury), международным стандартам аудита). Предложен кастомизированный международной практикой инструмент сближения и согласования индикаторов учетно-информационной системы, включающий унификацию, конвергенцию и стандартизацию. Фактуализирована сущность и назначение каждого из них в гармонизационном процессе.

Ключевые слова: *учетно-информационная система, индикаторы, международные стандарты бухгалтерского учета, стандарты отчетности, концепции контроля*

HARMONIZATION OF INDICATORS OF ACCOUNTING AND MANAGEMENT INFORMATION SYSTEM OF AGRICULTURAL ENTERPRISE

V. N. Kraevskiy

Abstract. *This article is devoted to theoretical, methodical and practical bases of harmonization of accounting and information reflect the activities of the agricultural enterprises to improve the rationality of management decisions made based on it. The concept of harmonization of accounting and information systems, analyzed the organizational and methodological basis for its implementation in modern conditions.*

Placed the necessary emphasis the priority vectors of harmonization of accounting and information management system for its functions with the approximation (adduction) of the latter to international standards as a separate activity (the standards of international law, the international valuation standards (analysis), international accounting standards (IAS), international financial reporting standards (IFRS), the modern concepts of control (COBIT, SAC, COSO, SAS, Coco, Cadbury), international standards on auditing). Offered customized international practice tools for harmonizing the indicators of accounting information system, which includes: harmonization, convergence and standardization. Make actual the nature and purpose of each of them in the harmonization process.

Keywords: *accounting and information systems, indicators, international accounting standards, accounting standards, the concept of control*

ОБСЛУГОВУЮЧА КООПЕРАЦІЯ – КЛЮЧОВИЙ МЕХАНІЗМ САМООРГАНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Л. М. КУРБАЦЬКА, кандидат економічних наук, доцент,
декан факультету менеджменту і маркетингу
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
e-mail: kurbatskaya.76@mail.ru

І. Г. КАДИРУС, кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
e-mail: irinakozhushko@ukr.net

Анотація. Проаналізовано сучасний стан розвитку кооперативного руху в Україні, зокрема визначено, що серед різноманітних форм кооперативних об'єднань фермерських та селянських господарств найбільшого поширення набули неформальні, переважно безстатутні форми кооперації, і, меншою мірою, – юридично оформлені, – зі статусом юридичної особи.

Відзначено низький рівень матеріально-технічного забезпечення особистих селянських і фермерських господарств та інших дрібних аграрних підприємств у виробничій та обслуговуючій сферах, зумовлений неможливістю придбання невеликому за розмірами господарству необхідної техніки, у зв'язку з її високою вартістю та недоцільністю мати у своїй власності потужну техніку, що розрахована на обробіток великих земельних площ.

Обґрунтовано необхідність та значущість обслуговуючої кооперації для сільськогосподарських товаровиробників з низьким рівнем забезпеченості технічними засобами та запропоновано кооперування як перспективну можливість вирішення даної проблеми.

Запропоновано створення обслуговуючих кооперативів з обробітку землі, внесення добрив, збирання врожаю, надання інших виробничо-технічних послуг, що дасть змогу використовувати переваги великого товарного виробництва і враховувати інтереси дрібних сільських товаровиробників та сприятиме підвищенню ефективності аграрного виробництва, завдяки оптимізації витрат товаровиробників на купівлю технічних засобів, проведення окремих технологічних операцій, здійснення маркетингових досліджень, збільшення прибутку від реалізації продукції; розширенню доступу сільськогосподарських товаровиробників до агросервісних послуг; удосконаленню процесу реалізації продукції та більш ефективному використанню каналів збуту, досягненню стійких позицій на аграрному ринку; створенню додаткових робочих місць у сільській місцевості, поліпшенню соціального захисту сільського населення та підвищенню рівня життя на селі.

Ключові слова: кооперація, фермерське господарство, особисте селянське господарство, обслуговуючий кооператив, матеріально-технічне забезпечення

Актуальність. У процесі реформування відносин власності в аграрному секторі України практично призупинився процес відтворення його матеріально-технічної бази. Низька платоспроможність сільськогосподарських товаровиробників на ринку матеріально-технічних ресурсів призвела до зменшення обсягів виробництва техніки на підприємствах сільськогосподарського машинобудування України й сповільнення інноваційного розвитку. Останніми роками в країні лише невелика кількість аграрних підприємств розвивається за рахунок інвестицій, що надходять із інших галузей. Ці підприємства формують матеріально-технічну базу за рахунок техніки зарубіжного виробництва [1].

Усі ці обставини призводять до того, що аграрні підприємства та особисті селянські господарства залишаються незахищеними від диктату цін з боку продавців засобів виробництва та покупців їх продукції, відчують нестачу фінансових ресурсів, що робить неможливим техніко-технологічне оновлення галузі.

Саме тому, формування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів повинно набувати найближчими роками важливого значення в аграрному секторі економіки України, оскільки в обслуговуючій кооперації зацікавлені саме дрібнотоварні фермерські та особисті селянські господарства. Слід зауважити, що кооперування є також доцільним серед приватних підприємств, які мають подібний матеріально-технічний стан, спільні господарські проблеми та однакову мотивацію вступу до кооперативу [8].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ефективному функціонуванню та проблемам розвитку обслуговуючої кооперації присвячені наукові дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених, серед яких В. І. Андрійчук, В. В. Гончаренко, О. В. Грищенко, Ф. В. Горбонос, О. М. Демченко, М. А. Журба, В. В. Зіновчук, А. В. Ключник, О. В. Крисальний, І. І. Лукінов, П. М. Макаренко, О. В. Макушок, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, О. М. Могильний, П. Т. Саблук, І. Н. Топіха, М. Туган-Барановський, Ю. В. Ушкаренко, О. В. Чаянов, І. І. Червен, В. С. Шебанін, О. М. Шпичак, В. В. Юрчишин, Т. І. Яворська та інші дослідники.

За кордоном виробничі та обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи діють більше двохсот років. Традиційно їх створювали за такими основними напрямками: постачально-збутові кооперативи, кооперативи кредитування фермерів, сервісні кооперативи (надають консультації, здійснюють різні послуги, будівництво тощо) [6, с. 149]. Так, у Франції вже тривалий період функціонує мережа обслуговуючих кооперативів, створених на засадах спільного використання технічних засобів. Нині там налічується близько 10 тис. таких формувань, які обслуговують понад 250 тис. фермерських господарств, або 25% від їх загальної кількості. Слід

зазначити, що з боку держави таким кооперативам надаються різні пільги, зокрема, в оподаткуванні, придбанні нових технічних засобів тощо [11].

Здобутки цих учених мають велике наукове і практичне значення. Однак даний напрям досліджень не втрачає своєї актуальності через нагальну потребу часу в пошуку дієвих шляхів активізації процесів становлення, та поглиблення сільськогосподарської кооперації, яка має у сучасних умовах удосконалити й підвищити ефективність функціонування аграрних підприємств.

Мета дослідження – обґрунтування теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій щодо подальшого розвитку аграрного сектору економіки на основі активізації розвитку обслуговуючої кооперації як ключового механізму самоорганізації сільських товаровиробників.

Матеріали і методи дослідження. Теоретичною та методичною основою дослідження є базові положення галузевої економіки, управління; наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем технічного забезпечення аграрних підприємств, впливу процесів кооперації на стабільний розвиток аграрного сектору економіки; законодавчі та нормативно-правові акти.

У процесі наукового дослідження було використано загальнонаукові і специфічні методи, серед яких: теоретичного узагальнення і порівняння; діалектичний і абстрактно-логічний (для узагальнення базових засад процесів кооперування у сфері надання послуг та формування висновків).

Результати дослідження та їх обговорення. В Україні функціонує значна кількість сільськогосподарських підприємств із застарілим і зношеним машинно-тракторним парком. Оновити його та самостійно забезпечити себе засобами виробництва й матеріально-технічними ресурсами, у зв'язку з фінансовою скрутою, вони неспроможні, а це заважає нормальному веденню сільськогосподарських робіт. До того ж, важливою проблемою для них є збут виробленої продукції, під час реалізації якої можуть виникати труднощі, у зв'язку з незначними обсягами виробництва. Якщо ж і вдається реалізувати продукцію, то ціни на неї є низькими, що часто призводить до перевищення витрат над виручкою від реалізації, а це призводить, у свою чергу, до збитковості господарської діяльності [3].

У більшості приватних аграрних товаровиробників на малих площах і з невеликою кількістю працюючих, за відсутності необхідної техніки, майже неможливо самостійно організувати ефективне виробництво конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, а також забезпечити ефективну систему її заготівлі, зберігання, збуту та переробки.

Тому, одним зі шляхів вирішення даної проблеми є кооперування особистих селянських і фермерських господарств та інших аграрних підприємств не тільки у виробничій, а й в обслуговуючій сферах, зокрема при обробці землі, переробці, заготівлі та збуті продукції, у постачанні й сервісному обслуговуванні.

Основними організаційно-економічними передумовами виникнення обслуговуючих кооперативів при сільських громадах є: трансформаційні

процеси в аграрному секторі економіки; підвищення конкуренції в ринковому середовищі; формування інфраструктури аграрного ринку; отримання сільськогосподарськими товаровиробниками земельних і майнових паїв; нестача фінансових коштів у приватних сільськогосподарських товаровиробників; низький рівень їх технічного забезпечення; високі кредитні ставки як на поточні, так і на довгострокові цілі; виникнення значної кількості посередників між виробниками і кінцевими споживачами сільськогосподарської продукції та ін.

Результати досліджень вказують, що в Україні кооперативний рух перебуває на початковій стадії розвитку. Хоча з кожним роком їх кількість і збільшується, слід відзначити, що господарську діяльність здійснює лише близько 60 % із загальної кількості. Так, станом на 1 січня 2015 року, в Україні було зареєстровано 1022 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативи, з них діючих – 613 (див. таблицю). За попередньою інформацією Міністерства аграрної політики і продовольства України, на 01.01.2010 року в країні було зареєстровано 645, а на початок 2009 року – 496 обслуговуючих кооперативів.

Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК), станом на 1 січня 2015 року

Напрямок діяльності СОК	Кількість СОК	
	зареєстровані	діючі
З обробітку землі та збирання врожаю	246	147
Молочарські	288	179
М'ясні	30	16
Плодоовочеві	102	66
Зернові	47	34
Інші	309	171
Всього	1022	613

Найбільша кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, на початок 2015 року, налічувалася у Житомирській області – 98, Вінницькій – 93, Івано-Франківській – 80. Членами цих об'єднань є понад 20 тис. осіб [2]. Останніми роками кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні збільшувалась, в основному, за рахунок кількості багатофункціональних та сервісних кооперативів. Серед обслуговуючих кооперативів переважають багатофункціональні кооперативи, сервісні, заготівельно-збутові, переробні та інші види [9].

Серед різноманітних форм кооперативних об'єднань фермерських і селянських господарств найбільшого поширення набули неформальні, переважно безстатутні форми кооперації, і, меншою мірою, – юридично оформлені, – коли фермерські кооперативи ухвалюють статус юридичної особи. Створення неформальних кооперативів не пов'язане зі значним економічним ризиком використання власного капіталу. Їх створення не призводить до великої відповідальності перед партнерами у випадку

розриву між ними ділових відносин, дає змогу уникати подвійного оподаткування.

Економічні відносини між учасниками такої кооперації будуються на основі усної домовленості партнерів. У цьому випадку, зазвичай, кооперативні зв'язки встановлюються між фермерами, що раніше працювали на одному підприємстві, товаришами по роботі або родичами, що створили особистості селянські господарства. Відбувається об'єднання декількох компактно розташованих селянських господарств для надання один одному послуг при виконанні механізованих робіт, обміну сільськогосподарською технікою та іншими засобами виробництва. Таким чином, найпростіші форми кооперації фермерських господарств, у яких розбудовуються безстатутні відносини, слід визнати реальністю. Вони є первісною ланкою в складній системі міжфермерської кооперації, сформованої на добровільній основі, що виходить від самих товаровиробників.

Задля більш ефективного використання наявних виробничих ресурсів, фермерські господарства створюють кооперативні формування зі статусом юридичної особи. Створення кооперативу найчастіше відбувається на основі економічно міцного й великого господарства, яке очолює досвідчений і вмілий господар, навколо якого об'єднуються на добровільній основі голови інших фермерських господарств. Доволі важливим є те, що у складі кооперативу фермер – повноправний його член.

Головними принципами кооперативу є: демократичне управління і контроль, обмежений рівень окупності й надання послуг на основі їх вартості. І головне те, що не фермери потрібні кооперативу, а навпаки, кооперативи організовуються з метою створення умов для прибуткового ведення господарства усіма його членами [6].

Значення механізованих обслуговуючих кооперативів з обробки землі підвищується у зв'язку з тим, що не кожне сільськогосподарське підприємство спроможне забезпечити себе необхідною технікою, виходячи з її високої вартості. Крім того, не завжди доцільно невеликому за розмірами господарству мати у своїй власності потужну техніку, яка розрахована на обробіток великих земельних площ. Тому, з метою більш ефективного використання техніки, можливості застосування сівозмін, доцільне створення механізованих кооперативів аграрними підприємствами, які розташовані на невеликій відстані одне від одного, щоб запобігти додатковим витратам пального на перегін техніки від одного господарства до іншого [8].

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив може створюватися фермерськими та особистими селянськими господарствами на основі добровільного членства для спільної діяльності з обробітку землі, посіву, збиранню врожаю або для виконання іншої діяльності, пов'язаної із виробництвом сільськогосподарської продукції й заснованої на особистій трудовій участі членів кооперативу та об'єднанні їх майнових пайових внесків, без передачі земельних ділянок до пайового фонду. Тобто, земельні наділи залишаються у володінні фермерських госпо-

дарств, за винятком земель, призначених для потреб кооперативу. Фермери, які прагнуть зберегти за собою право розпоряджання своєю земельною ділянкою, віддадуть перевагу кооперативу, де будуть проводити роботи спільно, залишаючись власниками землі.

Зайнятість у цих господарствах для більшості їх членів є практично єдиним джерелом сімейних доходів. Це свідчення того, що наше сільське господарство стає дедалі більш дрібнотоварним, менш конкурентоспроможним. Частина сільськогосподарської продукції, що виробляється з використанням ручної праці, примітивних технологій, мінімальної механізації трудомістких процесів поступово збільшується.

Тому є доцільним формування кооперативного сегмента аграрного ринку, яке, водночас, стримується недосконалістю законодавства, відсутністю належної підтримки з боку держави, низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення, недостатньою кількістю кваліфікованих кадрів, які можуть здійснювати організацію обслуговуючих кооперативів на селі, недостатньою обізнаністю селян у перевагах об'єднання зусиль на умовах кооперації для подальшого розвитку виробничої діяльності.

Кооперативи є формою, відмінною від інших, з огляду на свій неприбутковий характер. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи з надання послуг у виробництві створюються не для забезпечення й накопичення власних прибутків у процесі обслуговування своїх членів, як це роблять інші комерційні посередницькі структури. Мета кооперативу – надати своїм членам (які, водночас, є й власниками цього підприємства) якісні послуги за собівартістю, що сприятиме зростанню прибутковості їх господарської діяльності. Туган-Барановський М. І. стверджував, що метою діяльності кооперативу є «не найбільший прибуток, а найбільший добробут членів кооперативу» [10, с. 46].

Одним із основних критеріїв доцільності створення кооперативної форми є забезпечення можливостей і умов для отримання додаткових вигод, порівняно з іншими формами організації такої взаємодії. Цього досягають завдяки зростанню обсягів та ефективності виробництва продукції або виконання робіт та надання послуг, що здійснюються спільними зусиллями учасників кооперації на іншій (без використання цієї форми), технічній і технологічній основі з використанням індустріальних методів і прогресивних технологій, що кожному із учасників зокрема є не під силу. Це означає, що йдеться про утворення додаткового ефекту від спільної дії членів кооперативу на засадах кооперації саме завдяки специфічності самої форми взаємодії [5].

На основі вищевикладеного, можна відзначити, що на сьогодні в Україні створення обслуговуючих кооперативів з обробітку землі, внесення добрив, збирання врожаю, надання інших виробничо-технічних послуг сприятиме використанню власниками особистих селянських і фермерських господарств застосування сучасних технологій в галузях сільського господарства, а також дасть змогу використовувати переваги великого товарного виробництва і враховувати інтереси сільських

товаровиробників, сприяючи відродженню селянина як господаря виробництва та реального власника основних засобів виробництва.

Висновки і перспективи

1. Обслуговуюча кооперація є ключовим механізмом самоорганізації сільських товаровиробників, захисту невеликих фермерських та особистих селянських господарств від недобросовісних посередницьких структур і залежності від них. При цьому, фермери зберігають за собою право розпорядження своєю земельною ділянкою, за винятком земель, що призначені для потреб кооперативу.

2. Створення обслуговуючих кооперативів сприяє: підвищенню ефективності аграрного виробництва, завдяки оптимізації витрат товаровиробників на купівлю технічних засобів, проведення окремих технологічних операцій, здійснення маркетингових досліджень, а також збільшення прибутку від реалізації продукції; розширенню доступу сільськогосподарських товаровиробників, особливо особистих селянських та фермерських господарств, до агросервісних послуг; удосконаленню, для членів кооперативу, процесу реалізації продукції та більш ефективному використанню каналів збуту, досягненню стійких позицій на аграрному ринку; створенню додаткових робочих місць у сільській місцевості, поліпшенню соціального захисту сільського населення та підвищенню рівня життя на селі.

Список літератури

1. Кадирус І. Г. До питання забезпеченості фермерських господарств технічними засобами / І. Г. Кадирус // Економічний простір : зб. наукових праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА. – 2011. – № 49. – С. 212–222.

2. Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів станом на 01.01.2015 року [Електронний ресурс]. / Офіційний сайт Міністерства аграрної політики України. – Режим доступу : http://minagro.gov.ua/ministry?tid_hierachy=662

3. Кожушко І. Г. До питання матеріально-технічного забезпечення в сільському господарстві / І. Г. Кожушко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, (Дніпропетровськ, 11–12 квітня 2006 р.) / М-во аграр. політики, Дніпр. держ. аграр. ун-т, 2006. – С. 112–114.

4. Кожушко І. Г. Сучасний стан і проблеми технічного забезпечення аграрних підприємств України / І. Г. Кожушко // Економічний простір : зб. наукових праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2009. – № 31. – С. 209–219.

5. Костирко І. Г. Кооператив як організаційна форма [Електронний ресурс] / І. Г. Костирко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/oc_Gum/inek/2012_5/30.pdf

6. Макаренко П. М. Фермерство України у контексті тенденцій розвитку світового сільського господарства / П. М. Макаренко, Л. Л. Мельник // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 145–151.

7. Малік М. Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М. Й. Малік, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3–8.

8. Орлик О. В. Сільськогосподарська кооперація в умовах ринкових перетворень в аграрному секторі економіки [Електронний ресурс] / О. В. Орлик – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vznu/eco/2010_3/207-213.pdf
9. Сільське господарство України за 2014 рік. Статистичний збірник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Туган-Барановський М. І. Політична економія. Курс популярний / М. І. Туган-Барановський. – К. : Наукова думка, 1994. – 216 с. – С. 46.
11. Шаповал Т. П. Засади формування сільськогосподарської обслуговуючої кооперації у ринкових умовах / Т. П. Шаповал // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2009. – Вип. 1 (48). – С. 75–80.

References

1. Kadyrus, I. G. (2011). "On the issue of security of farms by technical means", *Ekonomichnyj prostir: Zbirnyk naukovykh prats*, 49, 212–222.
2. The official website of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine, (2015). "Number of agricultural service cooperatives as of 01.01.2015". Available at: http://minagro.gov.ua/ministry?tid_hierachy=662/.
3. Kozhushko, I. G. (2006). "On the issue of logistics in agriculture", *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya molodykh vchenykh* [International Scientific Conference of Young Scientists], *Teoretychni j praktychni dosiahnennia molodykh vchenykh ahrariyiv* [Theoretical and practical achievements of young scientists farmers], *Dnipropetrovs'kyj derzhavnyj ahrarnyj universytet*, Dnipropetrovsk, Ukraine, 11–12 kvitnia, 112–114.
4. Kozhushko, I. G. (2009), "Current status and problems of logistics Ukraine agricultural enterprises", *Ekonomichnyj prostir: Zbirnyk naukovykh prats*, 31, 209–219.
5. Kostyrko, I.G. (2012). "The cooperative as an organizational form", available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/oc_Gum/inek/2012_5/30.pdf.
6. Makarenko, P. M. L. and Mel'nyk, L. L. (2008). "Farming Ukraine in the context of the global trends in agriculture", *Ekonomika APK*, 4, 145–151.
7. Malik, M. J. and Luzan, Yu. Ya. (2010). "Problematic issues of cooperation and integration relations in agriculture", *Ekonomika APK*, 3, 3–8.
8. Orlyk, O. V., (2010). "Agricultural cooperation in terms of market reforms in the agricultural sector", available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vznu/eco/2010_3/207-213.pdf.
9. State Statistics Service of Ukraine, (2015). "Farming Ukraine 2014. Statistical Yearbook". Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Tugan-Baranovs'kyj, M. I. (1994). *Politychna ekonomii. Kurs populiarnyj* [Political Economy. The course is popular], *Naukova dumka*, Kyiv, Ukraine.
11. Shapoval, T. P. (2009). "The principles of formation of agricultural service cooperatives in market conditions", *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia*, 1 (48), 75–80.

ОБСЛУЖИВАЮЩАЯ КООПЕРАЦИЯ – КЛЮЧЕВОЙ МЕХАНИЗМ САМООРГАНИЗАЦИИ СЕЛЬСКИХ ТОВАРОПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ

Л. Н. Курбацкая,
И. Г. Кадирус

Аннотация. Проанализировано современное состояние развития кооперативного движения в Украине, в частности определено, что среди различных форм кооперативных объединений фермерских и крестьянских хозяйств наибольшее распространение получили неформальные, преимущественно безстатусные формы кооперации, и, в меньшей степени, – юридически оформленные, – со статусом юридического лица.

Отмечен низкий уровень материально-технического обеспечения личных крестьянских и фермерских хозяйств и других мелких аграрных предприятий в производственной и обслуживающей сферах, обусловленный невозможностью приобретения небольшим по размерам хозяйством необходимой техники, в связи с ее высокой стоимостью и нецелесообразностью иметь в своей собственности мощную технику, рассчитанную на обработку больших земельных площадей.

Обоснована необходимость и значимость обслуживающей кооперации для сельскохозяйственных товаропроизводителей с низким уровнем обеспеченности техническими средствами и предложено кооперирование как перспективная возможность решения данной проблемы.

Предложено создание обслуживающих кооперативов по обработке земли, внесению удобрений, сбору урожая, предоставления других производственно-технических услуг, что позволит использовать преимущества крупного товарного производства, учитывать интересы мелких сельских товаропроизводителей и способствовать повышению эффективности аграрного производства за счет оптимизации затрат товаропроизводителей на покупку технических средств, проведение отдельных технологических операций, осуществление маркетинговых исследований, увеличение прибыли от реализации продукции; расширению доступа сельскохозяйственных товаропроизводителей к агросервисным услугам; совершенствованию процесса реализации продукции и более эффективному использованию каналов сбыта, достижению устойчивых позиций на аграрном рынке; созданию дополнительных рабочих мест в сельской местности, улучшению социальной защиты сельского населения и повышению уровня жизни на селе.

Ключевые слова: кооперация, фермерское хозяйство, личное крестьянское хозяйство, обслуживающий кооператив, материально-техническое обеспечение

SERVICE COOPERATIVES AS THE KEY MECHANISM IN SELF-ORGANIZATION OF RURAL PRODUCERS

**L. M. Kurbatska,
I. G. Kadyrus**

Abstract. The article analyzes the current state of the growing cooperative movement in Ukraine. It has been determined that among the

various forms of cooperative associations of farms and village enterprises the most widely used are informal, mostly non-statutory forms of cooperation, and to a lesser extent – the entities having the legal status.

It is specified a poor logistical support in the manufacturing and servicing sectors of private farms and other small agricultural enterprises, which is caused by the inability to purchase the necessary equipment due to its high cost and inexpediency for a small-size farm to have at their disposal the powerful machinery designed for the cultivation of large land areas.

The necessity and significance of the service cooperatives for agricultural producers with low maintenance and logistics support are justified and cooperation as a promising way to address this problem is suggested.

The creation of service cooperatives in tillage, fertilizing, harvesting, other manufacturing and technical services will allow to take advantage of a large-scale manufacturing production, to consider the interests of small rural producers and to increase the efficiency of agricultural production by optimizing the expenditures on technical facilities, some manufacturing operations and marketing research. It will also contribute to the increased sales profits, a wider access for farmers to agricultural services, promote the improvement of the sales process, a more efficient use of distribution channels and the achievement of stable positions in the agricultural market. Besides, it will encourage the creation of new job opportunities in rural areas and improve the social welfare and living standards in the countryside.

Keywords: *cooperation, agricultural enterprise, private farm, service cooperative, maintenance and logistical support*

УДК 657+004.9: 631.11

**ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

О. А. КУШНІРЕНКО, кандидат економічних наук, старший викладач
кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту
**Відокремлений підрозділ Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут»**
e-mail: ol_kushnirenko@mail.ru

Анотація. Досліджено проблемні питання переходу сільськогосподарських підприємств до сталого розвитку та збалансованого природокористування. Ці процеси потребують належного управління природними ресурсами, для підвищення результативності якого проаналізовано діючу систему обліково-інформаційного забезпечення. Результати аналізу

various forms of cooperative associations of farms and village enterprises the most widely used are informal, mostly non-statutory forms of cooperation, and to a lesser extent – the entities having the legal status.

It is specified a poor logistical support in the manufacturing and servicing sectors of private farms and other small agricultural enterprises, which is caused by the inability to purchase the necessary equipment due to its high cost and inexpediency for a small-size farm to have at their disposal the powerful machinery designed for the cultivation of large land areas.

The necessity and significance of the service cooperatives for agricultural producers with low maintenance and logistics support are justified and cooperation as a promising way to address this problem is suggested.

The creation of service cooperatives in tillage, fertilizing, harvesting, other manufacturing and technical services will allow to take advantage of a large-scale manufacturing production, to consider the interests of small rural producers and to increase the efficiency of agricultural production by optimizing the expenditures on technical facilities, some manufacturing operations and marketing research. It will also contribute to the increased sales profits, a wider access for farmers to agricultural services, promote the improvement of the sales process, a more efficient use of distribution channels and the achievement of stable positions in the agricultural market. Besides, it will encourage the creation of new job opportunities in rural areas and improve the social welfare and living standards in the countryside.

Keywords: *cooperation, agricultural enterprise, private farm, service cooperative, maintenance and logistical support*

УДК 657+004.9: 631.11

**ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

О. А. КУШНІРЕНКО, кандидат економічних наук, старший викладач
кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту
**Відокремлений підрозділ Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут»
e-mail: ol_kushnirenko@mail.ru**

Анотація. Досліджено проблемні питання переходу сільськогосподарських підприємств до сталого розвитку та збалансованого природокористування. Ці процеси потребують належного управління природними ресурсами, для підвищення результативності якого проаналізовано діючу систему обліково-інформаційного забезпечення. Результати аналізу

дають змогу стверджувати, що методика формування інформації про природні ресурси є законодавчо невизначеною і зумовлює розрізненість такої інформації в обліку та звітності, ускладнюючи процес управління та оподаткування.

Оцінено стан і методику облікового відображення земельних, водних і повітряних ресурсів (безпосередньо залучаються у сільськогосподарське виробництво), на основі чого встановлено їх критичний стан. З'ясовано, що діюча методика облікового відображення природних ресурсів не дає змогу відстежувати вплив господарської діяльності на стан навколишнього природного середовища і потребує переосмислення, підвищення аналітичності та відображення їх якісних параметрів. На основі чого обґрунтовано необхідність ведення екологічного обліку та встановлено його місце в обліковій системі підприємств галузі.

Ключові слова: природні ресурси, бухгалтерський облік, екологічний облік, довкілля, інформаційна система, управління, звітність, земельні ресурси, водні ресурси, повітряні ресурси, сільське господарство, сталий розвиток

Актуальність. Економічне зростання, що є пріоритетом більшості суб'єктів господарювання, призвело до виснаження природних ресурсів, забруднення довкілля, погіршення екологічної складової якості життя. Наростання глобальних екологічних проблем, які породжені діяльністю людини, негативно впливають і на здатність природи до самовідновлення, обмежують ефективне природокористування й унеможливають збалансоване.

Немає сумніву, що екологічна ситуація в Україні характеризується як кризова. Так, щороку в Україні, у повітря, водні та земельні ресурси потрапляє близько 11 млн т небезпечних забруднюючих речовин, із яких 57 % – шкідливі викиди в атмосферу, 40 % – у поверхневі водойми, 3 % – небезпечні відходи, що забруднюють земельні ресурси. Зокрема, протягом 2014 року в атмосферу потрапило 5,2 млн т шкідливих речовин від стаціонарних і пересувних джерел забруднення. У загальній кількості шкідливих речовин викиди метану й оксиду азоту (які належать до парникових газів) становлять, відповідно, 6,4 і 1,5 тис тонн. До цього слід додати й 27,8 млн т діоксину вуглецю, що істотно впливає на зміну клімату [1]. Розмір екологічних збитків від виробничої діяльності (втрати земельних, водних і лісових ресурсів, забруднення довкілля тощо) в Україні, за оцінками фахівців, щороку перевищує 50 млрд грн [2].

Водночас, людство почало усвідомлювати необхідність радикального перегляду свого розвитку лише після того, як процеси деградації біосфери набули таких масштабів, що призвело до чітко виражених змін її глобальних компонентів (земля, вода, повітря). Тому проблема забруднення навколишнього природного середовища має місце не лише в масштабі окремих держав, – вона набуває всіх ознак загальнопланетарного характеру.

У галузі сільського господарства саме земельні, водні та повітряні ресурси безпосередньо залучаються та використовуються у процесі

сільськогосподарської діяльності. Проте в Україні досі залишаються нерозробленими ані показники, ані системи обліку, які б повною мірою відображували взаємодію економіки та навколишнього природного середовища. Відсутність належного інформаційного забезпечення природокористуванням спричинює необґрунтовану експлуатацію природних ресурсів унаслідок недостатнього розуміння людством важливості збереження довкілля. Для розв'язання цієї проблеми необхідно налагодити на підприємствах сільського господарства систему бухгалтерського обліку з урахуванням екологічної складової.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розв'язанню екологічних завдань в обліковій системі присвячено праці широкого загалу вітчизняних учених, серед яких Л. Р. Воляк [2], В. А. Дерій, В. М. Жук [7], І. В. Замула, Г. Г. Кірейцев, Т. В. Машкова, Ю. О. Лупенко, О. В. Ходаківська [8], О. І. Фурдичко, О. Ф. Ярмолук та інші. Водночас, невизначеною залишається система обліково-інформаційного забезпечення управління природними ресурсами в сільському господарстві, яка б давала змогу аналізувати еколого-економічні відносини та приймати вмотивовані управлінські рішення.

Мета дослідження – поглибити теоретичні й методичні засади формування системи обліково-інформаційного забезпечення управління природними ресурсами сільськогосподарських підприємств, оцінюючи їх екологічний стан та пропонуючи практичні рекомендації щодо накопичення та узагальнення екологічної інформації про діяльність сільськогосподарських підприємств.

Матеріали і методи дослідження. При досягненні поставленої мети використовувалися методи наукової абстракції, пізнання, аналізу, синтезу, причинно-наслідкового зв'язку, порівняння, групування, графічного зображення тощо.

Результати дослідження та їх обговорення. На виконання рішення Конференції Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) «Наше спільне майбутнє» у Ріо-де-Жанейро – «Порядок денний на XXI століття» [3] та ювілейної сесії Генеральної асамблеї ООН в Йоганнесбурзі – «План виконання рішень на найвищому рівні» [4] в Україні було прийнято Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» (далі – Стратегія) [5]. Визначаючи напрями та пріоритети розвитку країни, Стратегія встановлює ряд реформ і програм, серед яких слід відзначити податкову, земельну реформу, реформу сільського господарства та Програму збереження навколишнього природного середовища, характерні для галузі сільського господарства.

Однак, із вищезазначених, тільки податкова реформа віднесена до першочергових, яка, разом із земельною реформою та реформою сільського господарства поза увагою залишає екологічні питання. Тоді як, згідно з рішеннями саміту ООН зі сталого розвитку «Ріо+20» (20–22 червня 2012 р., Ріо-де-Жанейро), адекватним сучасному стану й перспективам розвитку світової цивілізації визначено розгорнений концепт сталого розвитку за трьома основними імперативами – екологічним, економічним та соціальним [6]. З огляду на представлені на саміті

«Rio+20» інноваційні тенденції сталого розвитку, його стратегічною основою може стати концептуальний підхід до оцінки природних ресурсів і проектний підхід до природокористування, що можливо реалізувати винятково на основі достовірної облікової інформації.

Успішні результати екологічної діяльності сільськогосподарських підприємств залежать від безперервності прийняття вмотивованих управлінських рішень його керівників, кожне з яких ґрунтується на існуючій інформаційній базі і в підсумку зумовлює кращий або гірший вплив на довкілля. Позитивно на ці процеси впливає включення екологічної діяльності в систему бухгалтерського обліку і контролю. Екологічна інформація повинна бути невід'ємною частиною актів регулювання облікової діяльності в галузі екології, які б передбачали докладне відображення у фінансовій звітності зобов'язань та витрат, пов'язаних із екологічною діяльністю. Тому розробка основ розвитку обліково-контрольного забезпечення управління природними ресурсами соціально-значуща для запобігання кризовим явищам [7, с. 19].

Для побудови обліково-інформаційної системи природних ресурсів галузі сільського господарства слід визначити таке коло потенційних джерел інформації (рис. 1), яке представлено зовнішніми даними (органи державної влади) та внутрішніми (дані бухгалтерського обліку й аналітичні матеріали).

Рис. 1. Обліково-інформаційне забезпечення управління природними ресурсами сільськогосподарських підприємств (систематизація автора)

У частині управління земельними ресурсами варто зауважити, що в Україні діють обласні державні проектно-технологічні центри охорони родючості ґрунтів і якості продукції, які покликані на державному рівні розроблювати науково обґрунтовані підходи до раціонального природо-користування, надавати інформацію про стан родючості ґрунтів та якості продукції. Моніторинг якості ґрунтів цими центрами проводиться в господарствах із видачею суб'єктові господарювання Еколого-агрономічного паспорта сільськогосподарських угідь один раз на п'ять років, що знижує релевантність інформації. Так, для високоефективних технологій та якісного управління земельними ресурсами необхідне щорічне отримання інформації про стан ґрунтів.

Варто зауважити, що до запровадження ринкових умов господарювання існували районні агрохімічні лабораторії, які виконували на замовлення господарств щорічний моніторинг якісного стану ґрунтів. Наразі в Україні для поліпшення науково-дослідних робіт із питань збереження, поліпшення та відтворення родючості ґрунтів слід розроблювати і впроваджувати новітні, мобільні технології визначення якості ґрунтів й відновити роботу агрохімічних лабораторій.

Виходячи з вищенаведеного можна стверджувати, що нині питанням якості ґрунту, його постійного моніторингу не приділяється належної уваги на всіх рівнях управління. Спостерігається стійка тенденція до погіршення якісного стану ґрунтів, зокрема, зменшуються запаси гумусу, вміст поживних речовин, тривають процеси підкислення і засолення ґрунтів, що зумовлює деградацію ґрунтового покриву [8, с. 13]. Упродовж останніх 25 років середньозважений вміст гумусу в ґрунтах України зменшився на 0,22 відсоткового пункта і за результатами дев'ятого туру агрохімічного обстеження становив 3,14%. Найбільші втрати гумусу виявлено в зоні Степу (0,32 в.п.), помірніші показники – у зоні Полісся (0,2 в.п.) і незначні – в зоні Лісостепу (0,19 в.п.) (рис. 2).

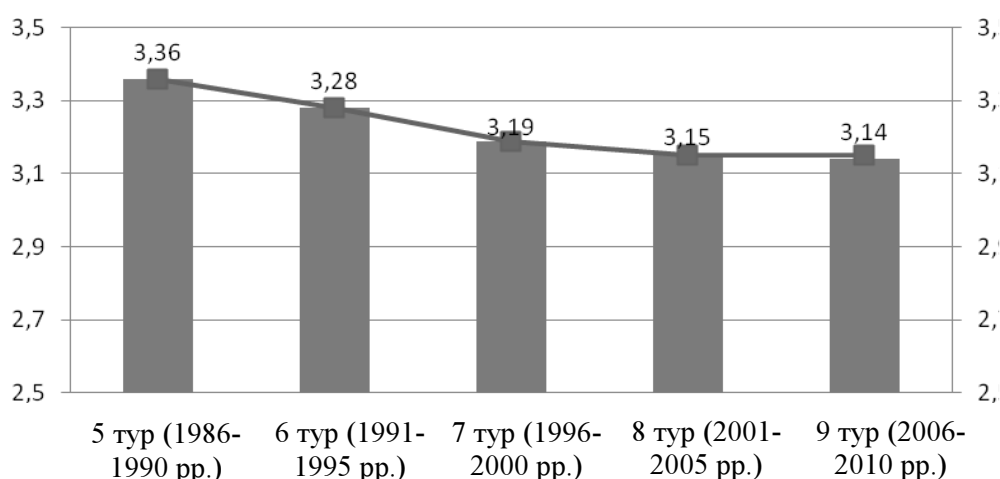

Рис. 2. Динаміка вмісту гумусу в ґрунтах України*

*Розроблено автором на підставі [1; 8].

Загострилася проблема щодо балансу поживних речовин у ґрунті (азоту, фосфору, калію). За результатами агрохімічної паспортизації, упродовж 5–9 турів агрохімічного обстеження вміст у ґрунтах фосфору та калію дещо коливається, утім нині він стабілізувався і майже досяг рівня 1986–1990 років. Проте щорічний винос поживних речовин з ґрунту на формування урожаю у 5 разів перевищує обсяги їх надходження. Навіть за низьких урожаїв сільськогосподарських культур від’ємний баланс елементів живлення у землеробстві становить близько 100 кг/га, що, з одного боку, зумовлено суттєвим зменшенням застосування мінеральних та органічних добрив, а з іншого – відхиленням від науково обґрунтованих сівозмін, великою часткою у структурі посівних площ технічних культур, домінуванням у деяких регіонах монокультур.

Водночас, кількість заходів із охорони земель і захисту ґрунтів щороку зменшується. Саме тому, нині є необхідним для всіх суб’єктів аграрного сектору впровадження такої системи обліку земельних ділянок, яка забезпечить збирання та систематизацію основних даних про кількість, якість і стан використання земель різного функціонального призначення. При цьому врахування якісних характеристик земель сільськогосподарського призначення має стати основою в механізмі розрахунку єдиного податку четвертої групи, а їх покращення/погіршення під час використання підприємствами – відповідно, одним із критеріїв доцільності переходу підприємства на пільговий режим оподаткування.

До роздержавлення та приватизації земельних ресурсів на перше місце був поставлений статистичний (на рівні держави), а вже потім аналітичний (на рівні підприємств) облік земельних ресурсів. Такий підхід, що зберігся донині, не характеризується позитивно. У ті часи основним обліковим документом статистичного обліку земель на рівні району (міста) була Державна земельна книга. На сільськогосподарських підприємствах передбачалося ведення Земельно-кадастрової книги, наявність якої, зі своєчасними та правильними записами, давала змогу кількісно відображувати й аналізувати агровиробничий потенціал земельних ресурсів підприємства, активізувати роботу з підвищення рівня ефективності його використання і сприяла подальшому вдосконаленню економічного механізму господарювання. Однак, складність методики розрахунків деяких показників і громіздкість інформації книги не сприяли забезпеченню такого обліку земель.

Окрім того, на сільськогосподарських підприємствах, передбачалося ведення Книги історії полів (сівозмін) агрономічними службами підприємств. На кожне поле (сівозміни) відкривались агротехнічні карти поля та карта проведення робіт. Використання такої інформації в управлінні виробництвом сприяло поліпшенню роботи всього апарату управління, підвищенню родючості ґрунтів, запровадженню інтенсивних технологій виробництва. Однак на переважній більшості підприємств не діють агрономічні служби, їх обов’язки виконує одна особа – агроном, що зумовлює значне послаблення аналітичної роботи, а відтак не ведуться Земельно-кадастрова книга і Книга історії полів (сівозмін).

Отже, облік земельних ресурсів на рівні підприємств фактично не ведеться, зокрема на сільськогосподарських підприємствах відсутні дані, які раніше надавав оперативно-технічний облік – кадастрові карти, плани сівозмін, земельна шнурова книга, акти інвентаризації землі тощо. Тому і облік кількісно-якісних параметрів земельних ресурсів на сільськогосподарських підприємствах практично відсутній. Тільки окремі підприємства розробляють регламентні документи для організації обліку та аналізу щодо земельних угідь (наказ про облікову політику, робочий план рахунків, графік документообігу, наказ про проведення інвентаризації земельних ділянок тощо).

Переважно дані за площею та складом угідь підприємства відображують у бухгалтерських документах довільної форми, що, у свою чергу, перешкоджає виявленню узгодженості облікових даних сільськогосподарських підприємств із даними держгеокадастру. Окрім того, інформація, що відображується у статистичній звітності, є неповною у зв'язку з тим, що не дотримується періодичність проведення інвентаризації земельних угідь, які беруть участь у виробничому процесі, та не забезпечується агрохімічне, мікробіологічне й екологічне обстеження ґрунтів.

Нині на рівні підприємства оперативно-технічний облік найповніше відображує дані щодо стану та використання природних ресурсів, частково – інформацію про їх відтворення. Проте неврахування при подальшому опрацюванні й систематизації якісних параметрів природних ресурсів значно ускладнює можливість управління ними та своєчасне запобігання негативним процесам. Найбільше уваги в обліку приділено операціям із земельними ресурсами. Однак, не ведуться спостереження за результативністю використання пестицидів, відсутні дані за сортово-видовим складом багаторічних насаджень; вмістом гумусу, часткою еродованих земель; площею під сидератами; вмістом рухомих поживних речовин (NPK) у ґрунті. Практично не відображуються операції із земельними ресурсами в управлінському обліку, зокрема в частині витрат на відтворення їх родючості.

Відсутня також інформація щодо якісних параметрів земельних ресурсів у статистичній та податковій звітності. Так, Державна служба статистики висвітлює інформацію щодо стану природних ресурсів, їх використання та частково – щодо відтворюючих заходів, здійснених на державному та регіональному рівнях. У податковій звітності об'єктом оподаткування є площа сільськогосподарських угідь та/або водного фонду, що перебуває у власності або надана на правах оренди. При встановленні розміру ставки податку враховують також категорію (тип) землі та місце її розташування. Проте даної інформації недостатньо для належної оцінки використання й відтворення земельних ресурсів і прийняття ефективних управлінських рішень.

Водночас, одним із найцінніших природних ресурсів є водні, оскільки забезпечують усі сфери життя і господарської діяльності людини, визначаючи можливості розвитку промисловості й сільського господарства, розміщення населених пунктів та є найважливішим компонентом навколишнього природного середовища й існування біорізноманіття.

Основними споживачами водних ресурсів є електроенергетика на яку припадає 32,2% від загального водокористування, сільське господарство – 31%, житлово-комунальне господарство – 17,7% та металургійна промисловість – 12,8% [9]. Найбільше води використовується в сільському господарстві на зрошення і обводнення – 90,5%, у т.ч. на сільське водопостачання – 5,3%, виробничі потреби села – 4,2% і господарські питні потреби – 0,1% від загального споживання води в галузі. Безповоротне водопостачання в сільському господарстві становить 65–72% від усього безповоротного водоспоживання в Україні. Проте гостро постає питання щодо якості водних ресурсів і значного рівня водоспоживання виробництва. Рівень використання свіжої води достатньо високий – 10 092 млн м³ у 2014 році, що перевищує цей показник на 275 млн м³ у 2010 році й свідчить про її нераціональне споживання та неефективну роботу щодо неї в поворотно-зворотних циклах [9]. У результаті цього, значна кількість води повертається у водойми забрудненою.

Як наслідок безгосподарського ставлення до цієї проблеми, значна частина відходів виробництва потрапляє у водні джерела, що призводить до деградації річок, водосховищ і погіршення якості води. Це явище є особливо негативним, якщо врахувати стан очисних споруд, використовуваних на підприємствах або їх відсутність. З огляду на це, необхідне жорстке регулювання процесів, що відбуваються у цій сфері, шляхом поточної координації й аналізу на всіх рівнях використання даного ресурсу. Це потребує запровадження системного підходу до оцінки наявності й використання водних ресурсів, а також управління цими процесами на всіх його рівнях.

Так, неповно відображено у формах оперативно-технічного обліку дані для оцінки використання й відтворення водних ресурсів, практично вони відсутні у фінансовому обліку та звітності. Для оцінки рівня використання водних ресурсів затверджено статистичну звітність № 2-ТП (водгосп) «Звіт про використання води» та форми первинної документації ПОД-11-13, у яких відображуються обсяги використаної води, її цільове спрямування, обсяги та місця скидання вод. Дану звітність у переважній більшості подають великі підприємства, агрохолдинги, які у своєму складі мають ще підсобні виробництва або займаються рибництвом. Інші сільськогосподарські підприємства використання води та водовідведення не фіксують і визначають у разі потреби лише як розрахункові величини. Основним джерелом інформації є дані державного моніторингу вод, які оцінюють кількісні й якісні параметри у динаміці. Також слід відзначити відсутність інформації на підприємствах про якість отриманої води й агресивність скидів використаної води.

Поряд із цим, одним із головних видів забруднення навколишнього середовища є викиди в атмосферне повітря. У 2014 році викиди забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних та пересувних джерел становили 5186,6 тис. т, що на 1533,2 тис. т менше за попередній 2013 рік [1]. Таке зменшення пояснюється неврахуванням тимчасово окупованої території України в показниках 2014 року. Від стаціонарних джерел забруднення в атмосферне повітря надійшло 3190,4 тис. т, що на

1104,7 тис. т (25,72%) менше, ніж минулого року та становить 61,52 % від загального обсягу забруднюючих речовин [13]. Однак вищезазначені показники є критичними і загрозливими для екосистеми. Загалом протягом 2005–2014 років можна простежити зростання викидів забруднюючих речовин у повітря, в основному, це відбулося за рахунок зростання викидів від стаціонарних джерел, що свідчить про нарощення виробничих потужностей підприємств без дотримання екологічної політики (рис. 3).

При цьому, основними забруднювачами повітряних ресурсів є підприємства переробної промисловості. Найменше впливає на забруднення повітряних ресурсів сільське господарство – 71,4 т із розрахунку на підприємство. Хоча, слід враховувати певну похибку, оскільки не всі підприємства, зокрема сільськогосподарські, надають інформацію щодо викидів у навколишнє середовище. Це пояснюється тим, що більшість сільськогосподарських підприємств є малими, контроль за якими досить послаблений.

Так, на рівні підприємств затверджено форму державного статистичного спостереження про охорону атмосферного повітря N, 2-ТП (повітря) «Звіт про охорону атмосферного повітря» (річна, квартальна), в якому підприємства зобов'язані відображувати операції, що завдають шкоду довкіллю. Звіт заповнюється на основі даних первинного обліку ПОД-2 «Журнал обліку виконання заходів з метою охорони атмосферного повітря». Недоліком Звіту є відсутність можливості відображення даних щодо викидів забруднюючих речовин від пересувних джерел, що пов'язано зі значною трудомісткістю даного завдання; подання інформації у кварталній звітності відірвано від попередніх кварталів, що зменшує об'єктивність контролю.

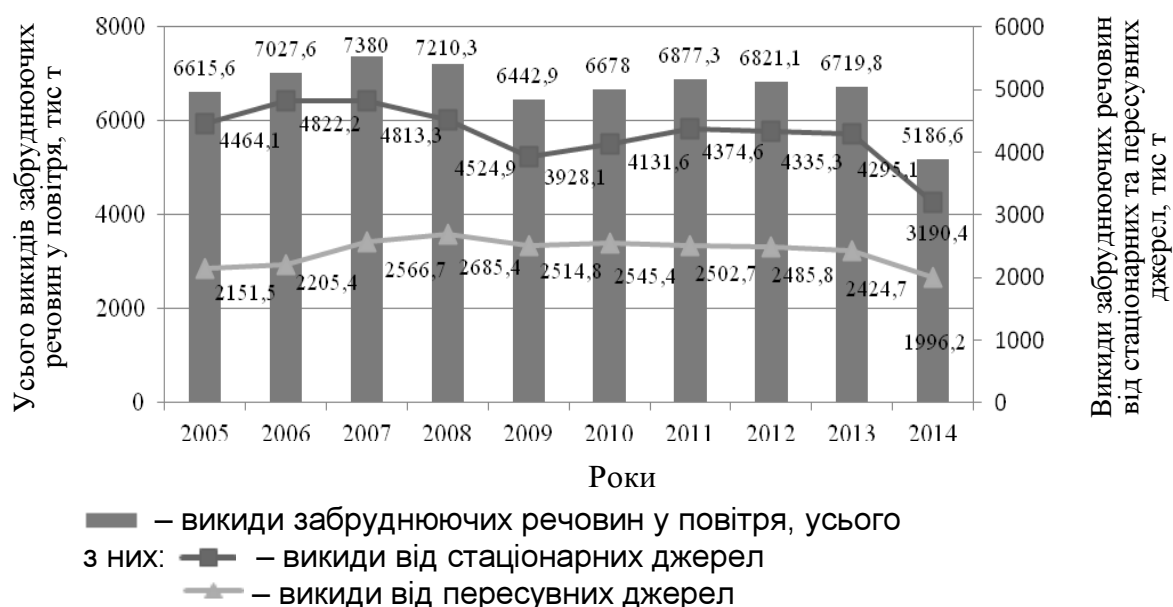

Рис. 3. Динаміка викидів в атмосферне повітря України*

*Розроблено автором на підставі [1; 9].

Тому, враховуючи, що в Україні спостерігається екологічна криза, досягнення компромісу між економічними й екологічними потребами суспільства є одним із чинників задоволення зростаючих запитів людства обмеженими природними ресурсами. У зв'язку з цим, на сучасному етапі розвитку суспільства постає необхідність побудови такої системи обліку, яка б відповідала моделі екологічно та соціально орієнтованої ринкової економіки. З огляду на це, у загальній сукупності облікової інформації вважаємо за доцільне виділити її екологічну підсистему (систему), якою, на наше переконання, має стати екологічний облік як складова єдиної системи бухгалтерського обліку. При цьому, враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що актуальність впровадження екологічного обліку має економічний, екологічний та соціальні аспекти (рис. 4).

*Розроблено авторами.

Загалом метою екологічного обліку є відображення екологічного впливу та наслідків господарської діяльності кожного суб'єкта господарювання й порівняння їх із екологічними стандартами. Вмотивоване врахування екологічних аспектів діяльності підприємств і відображення їх у звітності забезпечить користувачів інформацією, необхідною для прийняття оптимальних управлінських рішень, дасть змогу повною мірою враховувати ризики та реалізувати екологічно свідоме управління підприємством.

Висновки і перспективи. Наростаючі загрози для існування й життєдіяльності людства призвели до необхідності перегляду шляхів подальшого розвитку всього суспільства. Процеси деградації біосфери зумовили чітко виражені зміни її компонентів – земельних, водних та повітряних ресурсів, які безпосередньо залучаються та використовуються у процесі сільськогосподарської діяльності.

Світова та національна спільноти однозначно визначились, що запорука майбутнього – перехід до сталого розвитку й збалансованого природокористування. Реалізація цих процесів можлива лише через ефективне управління природними ресурсами, що, у свою чергу, потребує належного обліково-контрольного забезпечення, яке формується на двох рівнях – макrorівень (органи державної влади) та мікрорівень (суб'єкти господарської діяльності). Управління природними ресурсами на всіх рівнях є взаємопов'язаним та взаємозалежним, проте методика формування інформації про ці ресурси на сьогодні залишається невизначеною в нормативних документах із бухгалтерського обліку. Це зумовлює розрізненість інформації про природні ресурси за їх видами в обліку та звітності, що ускладнює управління, а відсутність належної інформації про якісні параметри ресурсів унеможливорює об'єктивність оподаткування підприємств галузі.

Вивчення екологічного стану природних ресурсів сільськогосподарських підприємств дає підстави стверджувати про їх критичний стан, а також про те, що нині функціонує слаборозвинений в інформаційному аспекті бухгалтерський облік, який не дає змоги відстежувати вплив господарської діяльності на стан навколишнього природного середовища. Тому постає необхідність ведення на підприємствах екологічного обліку як складової єдиної системи бухгалтерського обліку. Результати дослідження дають змогу виділити екологічний, соціальний та економічний аспекти розвитку системи екологічного обліку.

Ведення і розвиток екологічного обліку дозволяє вирішити ряд актуальних проблем, а саме: системно накопичувати інформацію про «об'єкти живої економіки», реєструвати й документально закріплювати взаємодію (та її результат) між навколишнім середовищем і економікою (господарською діяльністю людини), формувати систему облікових показників для здійснення екологічного контролю та управління природними ресурсами загалом та як об'єкта оподаткування. Тому, окрім наведеного, практична реалізація екологічного обліку дає змогу підвищити об'єктив-

ність оподаткування в галузі сільського господарства та наблизити норми ПКУ до вимог Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

Перспективою цього дослідження є розробка методичних основ екологічного обліку як передумови результативного управління природними ресурсами та об'єктивності оподаткування.

Список літератури

1. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Воляк Л. Р. Обліково-аналітичне забезпечення управління природно-ресурсним потенціалом сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудиту» (за видами економічної діяльності) / Л. Р. Воляк. – К., 2015. – 25 с.
3. Порядок дій «Порядок денний на XXI століття» («Agenda 21»). Ухвалена концепцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля» 1992 р.). – К. : Інтелсфера, 2000. – 359 с.
4. План дій на XXI століття, ухвалений на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі в 2002 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>
5. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>
6. Будущее, которого мы хотим. Итоговый документ Конференции ООН по устойчивому развитию «Рио+20» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://rio20.un.org/sites/rio20.un.org/files/a-conf.216-l-1_russian.pdf.pdf
7. Жук В. М. Екологічні аспекти бухгалтерського обліку в агропромисловому виробництві / В. М. Жук // Агроекологічний журнал. – 2012. – № 2. – С. 18–23.
8. Лупенко Ю. О. Трансформація земельних відносин у сільському господарстві (аналітичний огляд) / Ю. О. Лупенко, О. В. Ходаківська. – К. : ННЦ ІАЕ, 2015. – 52 с.
9. Довкілля України / за ред. Н. С. Власенко // Державна служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 234 с.

References

1. Ofitsiinyi veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Voliak, L. R. (2015). Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia pryrodno-resursnym potentsialom silskohospodarskykh pidpriemstv : avtoref. dys. na zdobuttia naukovoho stupenia kand. ekon. nauk : spets. 08.00.09 «Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audytu» (za vydamy ekonomichnoi diialnosti) / L. R. Voliak. – Kyiv, 25.
3. Poriadok diyi «Poriadok dennyi na XXI stolittia» («Agenda 21») (2000). Ukhvalena kontseptsiiyeyu OON z navkolyshnoho seredovyscha i rozvytku v Rio-de-Zhaneiro (Samit «Planeta Zemlia» 1992 r.) (2000). – Kyiv : «Intelsfera», 359.
4. Plan dii na XXI stolittia, ukhvalenyi na Vsesvitnomu samiti zi staloho rozvytku v Yohannesburzi v 2002 rotsi [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.
5. Stratehiia staloho rozvytku «Ukraina – 2020» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>.

6. Budushhee, ktorogo my hoty`m. Y`togovyj dokument Konferency`y` OON po ustojchy`vomu razvy`ty`yu «Ry`o+20» [Elektronnyi resurs]. – Rezhy`m dostupu: https://rio20.un.org/sites/rio20.un.org/files/a-conf.216-l-1_russian.pdf.pdf.

7. Zhuk, V. M. (2012). Ekolohichni aspekty bukhhalterskoho obliku v ahropromyslovomu vyrobnytstvi / V. M. Zhuk // Ahroekolohichni zhurnal, 2, 18–23.

8. Lupenko, Yu. O. (2015). Transformatsiia zemelnykh vidnosyn u silskomu hospodarstvi (analychnyi ohliad) / Yu. O. Lupenko, O. V. Khodakivska. – K.: NNTs «IAE», 52.

9. Dovkillia Ukrainy / za red. N. S. Vlasenko (2015) // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 234.

УЧЕТНО-ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ПРИРОДНЫМИ РЕСУРСАМИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

А. А. Кушниренко

Аннотация. *Исследованы проблемные вопросы перехода сельскохозяйственных предприятий к устойчивому развитию и сбалансированному природопользованию. Эти процессы требуют надлежащего управления природными ресурсами, для повышения результативности которого проанализирована действующая система учетно-информационного обеспечения. Результаты анализа позволяют утверждать, что методика формирования информации о природных ресурсах законодательно не определена и вызывает разрозненность такой информации в учете и отчетности, усложняя процесс управления и налогообложения.*

Оценено состояние и методика учетного отражения земельных, водных и воздушных ресурсов (непосредственно привлекаются в сельскохозяйственное производство), на основе чего установлено их критическое состояние. Выяснено, что действующая методика учетного отражения природных ресурсов не позволяет отслеживать влияние хозяйственной деятельности на состояние окружающей природной среды и нуждается в переосмыслении, повышение аналитичности и отражения их качественных параметров. На основе чего, обоснована необходимость ведения экологического учета и установлено его место в учетной системе предприятий отрасли.

Ключевые слова: *природные ресурсы, бухгалтерский учет, экологический учет, окружающая среда, информационная система, управление, отчетность, земельные ресурсы, водные ресурсы, воздушные ресурсы, сельское хозяйство, устойчивое развитие*

ACCOUNTING INFORMATION FOR NATURAL RESOURCE MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

O. A. Kushnirenko

Abstract. *Researched the problematic issues of agricultural enterprises transition to sustainable development and balanced environmental management. These processes require the proper management of natural resources; I have analyzed the current system of accounting information to help to improve the effectiveness of natural resources management. The results of the analysis allow to assert that the method of formation information about the natural resources are uncertain in the law and leads to fragmentation of such information in accounting and reporting, which is complicating the management and taxation.*

I have reviewed condition and method of accounting of land resources, water resources and air resources (directly involved in agricultural production); and on this basis it was concluded about their critical condition. It was shown that the current method of accounting of natural resources doesn't allow monitoring the impact of economic activities on the condition of the environment and needs rethinking, improving of analyticity and displaying of quality parameters. Based on that, I have grounded the necessity of environmental accounting and have determined his place in the accounting system of the industry.

Keywords: *natural resources, accounting, environmental accounting, environmental, information systems, management, reporting, land resources, water resources, air resources, agriculture, sustainable development*

УДК 332.024:331:631.11

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ Й СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИЧИХ КООПЕРАТИВІВ

Є. О. ЛАНЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

e-mail: lanchenko@ukr.net

Анотація. *Розгляд організаційно-економічних і соціально-трудо-вих особливостей розвитку сільськогосподарських виробничих коопера-тивів є актуальним, оскільки потрібно обґрунтувати напрями поліпшення їх господарської діяльності в ракурсі сучасного соціально-економічного розвитку села. Метою статті є визначення напрямів розвитку соціально-трудо-вих відносин у сільськогосподарських виробни-чих кооперативах. Під час дослідження використано нормативні акти, наукові й навчальні публікації, статистичні дані розвитку аграрного*

Abstract. *Researched the problematic issues of agricultural enterprises transition to sustainable development and balanced environmental management. These processes require the proper management of natural resources; I have analyzed the current system of accounting information to help to improve the effectiveness of natural resources management. The results of the analysis allow to assert that the method of formation information about the natural resources are uncertain in the law and leads to fragmentation of such information in accounting and reporting, which is complicating the management and taxation.*

I have reviewed condition and method of accounting of land resources, water resources and air resources (directly involved in agricultural production); and on this basis it was concluded about their critical condition. It was shown that the current method of accounting of natural resources doesn't allow monitoring the impact of economic activities on the condition of the environment and needs rethinking, improving of analyticity and displaying of quality parameters. Based on that, I have grounded the necessity of environmental accounting and have determined his place in the accounting system of the industry.

Keywords: *natural resources, accounting, environmental accounting, environmental, information systems, management, reporting, land resources, water resources, air resources, agriculture, sustainable development*

УДК 332.024:331:631.11

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ Й СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИЧИХ КООПЕРАТИВІВ

Є. О. ЛАНЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: lanchenko@ukr.net

Анотація. *Розгляд організаційно-економічних і соціально-трудо-вих особливостей розвитку сільськогосподарських виробничих коопера-тивів є актуальним, оскільки потрібно обґрунтувати напрями поліпшення їх господарської діяльності в ракурсі сучасного соціально-економічного розвитку села. Метою статті є визначення напрямів розвитку соціально-трудо-вих відносин у сільськогосподарських виробни-чих кооперативах. Під час дослідження використано нормативні акти, наукові й навчальні публікації, статистичні дані розвитку аграрного*

сектору економіки України. Було застосовано абстрактно-логічний та історичний методи дослідження й системний підхід.

Управління сільськогосподарським виробничим кооперативом здійснюється на основі самоврядування, участі його членів у вирішенні питань його діяльності. Зважаючи на це та на плінність кадрів у сільськогосподарських виробничих кооперативах, потрібно вирішити питання звичайного й асоційованого членства в них. Для підвищення економічної ефективності господарської діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів потрібно збільшити земле- й енергозабезпеченість його працівників.

У перспективі сільськогосподарським виробничим кооперативам слід зосередити увагу на розвитку трудомістких видів сільськогосподарського виробництва продукції, перейняти позитивний міжнародний досвід функціонування сільськогосподарської кооперації тощо. На державному рівні необхідно вдосконалити механізм сприяння розвитку виробничої сільськогосподарської кооперації, що забезпечить продуктивну зайнятість сільського населення.

Ключові слова: кооперація, сільське господарство, сільськогосподарський виробничий кооператив, зайнятість населення, найманий працівник

Актуальність. Однією з організаційно-правових форм господарювання в суспільному секторі аграрної економіки є сільськогосподарські виробничі кооперативи (СВК). Вони функціонують відповідно до Господарського кодексу, Законів України “Про кооперацію” і “Про сільськогосподарську кооперацію” тощо [1].

Останні дані Держстату України [2] щодо розвитку сільського господарства свідчать про зменшення кількості СВК у загальній кількості господарських суб’єктів аграрної економіки, спад виробництва продукції й продуктивності праці в них. Постає необхідність з’ясувати організаційно-економічні й соціально-трудові причини такого розвитку СВК на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань розвитку кооперативного руху в Україні, зокрема СВК та інших форм господарювання в аграрній економіці, присвячена увага багатьох учених наукових і навчальних установ України. Вони сформуливали загальні положення, порівняльні характеристики й відповідні рекомендації розвитку тих чи інших організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві України.

Мета дослідження – установити організаційно-економічні аспекти розвитку СВК в аграрній сфері АПК та визначити напрями розвитку соціально-трудових відносин і забезпечення продуктивної зайнятості в СВК.

Матеріали і методи дослідження. Інформаційною базою дослідження є нормативні акти, наукові й навчальні публікації, статистичні дані про господарську діяльність аграрних підприємств України. Використано абстрактно-логічний та історичний методи наукового дослідження й системний підхід тощо.

Результати дослідження та їх обговорення. Задовго до остаточного завершення паювання сільськогосподарських земель із виділенням відповідних паїв у натурі в аграрному секторі економіки вже функціонували СВК. Їх діяльність регулюється прийнятим в 1997 р. Законом України “Про сільськогосподарську кооперацію” [1]. Він визначив умови створення, принципи діяльності й управління СВК, права та обов’язки його членів тощо.

СВК – це юридична особа, утворена шляхом об’єднання фізичних осіб, які є товаровиробниками, для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарства на засадах обов’язкової трудової участі у процесі виробництва. У СВК майнові, управлінські й соціально-трудова відносини тісно переплетені й взаємопов’язані. Членство особи у СВК припиняється разом із припиненням трудової участі в ньому. У разі виходу чи виключення із СВК або його ліквідації, фізична особа, яка внесла свій пай у формі земельної ділянки, має отримати його назад. У таких випадках дане питання краще вирішувати шляхом асоційованого членства в СВК тих осіб, які звільняються із СВК. Вони мають право лише дорадчого голосу в керівних органах.

На початку 2003 р. ухвалений Господарський кодекс України [1] узагальнив організаційно-правові питання діяльності господарських суб’єктів, до яких належить і СВК. Діяльність різних видів кооперативів регулюється законом, що є важливим для розвитку кооперативного руху в сільському господарстві. Управління виробничим кооперативом здійснюється на основі самоврядування, гласності, участі його членів у вирішенні питань діяльності кооперативу. Вищим органом його управління є загальні збори членів виробничого кооперативу. До органів його управління належать правління (голова) кооперативу, ревізійна комісія (ревізор) кооперативу, може утворюватися спостережна рада.

Згідно зі статистичними даними, в Україні наприкінці 2014 р. налічується 1,3 млн господарських суб’єктів, у тому числі 2646 виробничих кооперативів (кожний другий є СВК), або 8,9 % від усіх кооперативів у країні (табл. 1).

1. Кількість суб’єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання*

Показник	Рік			2014/ 2010, %
	2010	2012	2014	
Усього, тис. од.	1226,2	1269,9	1331,2	108,6
У т. ч. кооперативи, од.	30665	29601	29681	96,8
У % до загальної кількості підприємств	2,5	2,3	2,2	88,0
Із них виробничі кооперативи, од.	2279	2277	2646	116,1
У % до загальної кількості кооперативів	7,4	7,7	8,9	120,3
Із них СВК, од.	1239	1112	1064	85,9
У % до загальної кількості виробничих кооперативів	54,4	48,8	40,2	73,9

*Складено за даними Держстату [2].

При збільшенні кількості суб'єктів підприємництва в Україні простежується зменшення кількості СВК. Зокрема в сільському господарстві за 2010–2014 роки таке зменшення відбулося на 14,1 %. На жаль, не всі зареєстровані СВК фактично ведуть господарську діяльність (табл. 2).

2. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств (без фермерських господарств)*

Показник	Рік			2014/ 2010, ±
	2010	2012	2014	
Усього, од.	14767	15380	13115	-1652
у т. ч. господарські товариства	7769	8235	7750	-19
приватні підприємства	4243	4220	4095	-148
СВК	952	848	674	-278
державні підприємства	322	296	228	-94
підприємства інших форм господарювання	1481	1781	691	-790
у % до загальної кількості підприємств:				
господарські товариства	52,6	53,6	59,1	6,5
приватні підприємства	28,7	27,4	28,8	0,1
СВК	6,5	5,5	5,1	-1,3
державні підприємства	2,2	1,9	1,7	-0,5
підприємства інших форм господарювання	10,0	11,6	5,3	-4,7

*Складено за даними Держстату [2].

Так, у 2014 р. СВК налічувалося лише 674 од., або 63,3 % від усіх зареєстрованих. Песимістичною є тенденція до зменшення кількості СВК у загальній кількості підприємств аграрної економіки, натомість збільшується (до 2012 р.) кількість господарських товариств.

Проведемо економічний аналіз господарської діяльності СВК (табл. 3).

У статистичних публікаціях більш детально подається інформація лише про великі й середні СВК [2], що становить понад половину всіх діючих СВК. Дуже малою є частка СВК у загальній площі сільськогосподарських угідь і вона має тенденцію до зменшення (у 2014 р. – 3,1 %). Ще гірша ситуація із забезпеченням зайнятості в СВК, адже скорочення штатів персоналу в них відбулося за досліджуваний період із 37,3 до 20,8 тис. осіб, або на 44,2 %. Позитивним у веденні агробізнесу в СВК є отримання прибутку. Найбільш рентабельним у СВК є вирощування соняшнику й зернових культур, збитковими є галузь тваринництва й овочівництво. Саме це й зумовило зменшення кількості найманих працівників, оскільки зменшується обсяг нерентабельних трудомістких видів виробництва продукції.

3. Основні характеристики господарської діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів*

Показник ¹	Рік			2014/ 2010, ±
	2010	2012	2014	
Кількість середніх і великих СВК, од.	551	434	350	-201
У % до всіх діючих СВК	57,9	51,2	51,9	-6,0
Середньооблікова кількість працівників, осіб	37274	25003	20804	16470
у т. ч. у рослинництві	21891	14914	11688	10203
у тваринництві	15383	10089	9116	-6267
У % від загальної кількості працівників с.-г. підприємств	7,2	5,2	4,9	-2,3
у т. ч. у рослинництві	6,3	4,4	3,9	-2,4
у тваринництві	8,9	6,8	7,3	-1,6
Площа с.-г. угідь, тис. га	941,3	701,8	569,1	-372,2
У % від загальної площі с.-г. угідь с.-г. підприємств	5,1	3,8	3,1	-2,0
Виручка від реалізації с.-г. продукції і послуг, млн. грн.	2454,9	2604,8	3548,3	1093,4
У % від загальної виручки від реалізації с.-г. підприємств	3,2	2,1	2,1	-1,1
Прибуток, збиток (–) від реалізації с.-г. продукції та послуг, млн. грн.	265,0	172,4	476,1	211,1

¹ При розрахунках узяті великі й середні с.-г. підприємства (мають або понад 200 га с.-г. угідь, або понад 50 голів худоби, або понад 500 голів птиці, або кількість працюючих понад 20 осіб, або виручка від реалізації продукції понад 150 тис. грн.).

*Складено за даними Держстату [2].

Проведемо порівняння ефективності виробництва продукції в різних організаційно-правових формах середніх і великих сільськогосподарських підприємств (табл. 4).

У середньому на один СВК припадає 1626 га сільськогосподарських угідь, що є найменшим показником порівняно з іншими видами підприємств. Низькими є земле- й енергозабезпеченість одного працівника СВК, що й зумовлює низький рівень показників ефективності виробництва у СВК порівняно з іншими недержавними формами господарювання.

З огляду на вищезазначене, у СВК слід зосередити увагу на вирощуванні сільськогосподарських культур, які є традиційними для українського суспільства, трудомісткими та не потребують високої земле- й енергозабезпеченості. Сюди можна віднести овочівництво й картоплярство, плідівництво та ягідництво, виноградарство. У приміських зонах поблизу середніх і великих міст варто організаційно й фінансово підтримувати розвиток овочево-молочної спеціалізації СВК, адже тут простежується менший вплив агрохолдингів, сільське населення налаштоване на

розвиток поблизу своїх помешкань трудомістких видів сільськогосподарського виробництва, що сприятиме їх продуктивній зайнятості. Це забезпечить також зменшення імпорту овочів, плодів і ягід та м'ясної продукції в Україну.

4. Порівняльні дані виробництва продукції на середніх і великих підприємствах різних організаційно-правових форм у 2014 році*

Показник	Форми господарювання					
	СГП ¹	СВК	ГТ	ПП	ДП	Інші
Середня кількість працівників на 1 с.-г. підприємстві, чол.	49	59	58	31	70	61
Середня площа с.-г. угідь 1 с.-г. підприємства, га	2112	1626	2316	1781	2539	2357
Землезабезпеченість 1 працівника, га с.-г. угідь	42,8	27,4	39,7	57,9	36,1	38,5
Енергетична потужність на 1 с.-г. підприємство, кВт	2510	2171	2926	1378	3877	3897
Енергетична потужність на 1 працівника (розрахунково), кВт	51	37	50	45	55	64
Енергетична потужність на 1 га с.-г. угідь (розрахунково), кВт	1,2	1,3	1,3	0,8	1,5	1,7
Виробництво с.-г. продукції (за повною собівартістю) на 1 працівника, тис. грн.	303,8	145,7	326,2	306,3	126,2	271,4
у т. ч. рослинництво	336,7	165,9	358,4	341,4	140,6	275,8
тваринництво	224,8	119,9	251,3	186,2	99,3	261,6
Виробництво с.-г. продукції (за повною собівартістю) на 1 га с.-г. угідь, грн.	7098	5326	8215	5288	3497	7046
Прибуток, збиток (–) від реалізації с.-г. продукції та послуг на 1 га с.-г. угідь, грн.	1941	837	2218	1687	235	1604
Рівень рентабельності (збитковості) с.-г. діяльності, %	26,3	15,5	25,9	30,7	22,0	6,4

¹ СГП – с.-г. підприємства; ГТ – господарські товариства; ПП – приватні підприємства; ДП – державні підприємства.

*Складено за даними Держстату [2].

Повертаючись до правових норм, ухвалений у липні 2003 р. Закон України “Про кооперацію” [1] вніс певні уточнення. Виробничий кооператив утворюється... з метою одержання прибутку. Метою кооперації є задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів на основі поєднання їх особистих і колективних інтересів, поділу між ними ризиків, витрат, доходів, розвитку їх самоорганізації, самоуправління й самоконтролю. Кількість членів кооперативу не може бути меншою, ніж 3 особи.

У разі виходу або виключення з кооперативу, фізична особа має право на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки – у натурі. Строк одержання зазначеної частки не

може перевищувати двох років, а відлік його розпочинається з 1 січня року, що настає з моменту виходу або виключення з кооперативу.

На нашу думку, вихід члена СВК зі своїм земельним паєм у натурі слід більш детально урегулювати. Оскільки земельний наділ, який буде знаходитися в 5–10-річній сівозміні, інколи неможливо за 1–2 роки передати його власнику. Необхідно, у даному випадку, сформувати обмінний фонд паїв, передати подібний (тимчасово) земельний пай, а потім, уже після завершення сівозміни, вирішити остаточно це питання тощо.

Висновки і перспективи. СВК є однією з перспективних форм господарювання на селі, особливо в тих селах і селищах, де присутні незатребувані земельні паї або недобросовісні їх орендарі. Селяни-власники чи спадкоємці таких земель можуть самостійно вести сільськогосподарську діяльність, оскільки СВК – це підприємство, у якому працівники “наймають” капітал, а не навпаки, як це має місце в інших формах господарювання. Потрібно популяризувати, проводити просвітні заходи, залучати до пропаганди розвитку СВК місцевий актив сільських і селищних громад тощо.

СВК необхідно узгодити питання звичайного та асоційованого членства. Як приклад, варто в статутах СВК зафіксувати звичайне членство керівних кадрів підприємства, головних спеціалістів профільних служб, представників робітничих посад за певною квотою (близько 5–10 чол. за посадами та 5–10 чол. від робітників), а до асоційованих членів віднести решту працівників. Це дасть змогу професійно приймати управлінські рішення та забезпечити самоврядування й контроль у СВК з боку трудового колективу.

СВК як форма організації підприємства відрізняється від інших тим, що його метою, крім отримання прибутку, є забезпечення продуктивної зайнятості власників земельних і майнових паїв (збільшення кількості робочих місць і, відповідно, найманих працівників). Поліпшується якість трудового життя членів СВК завдяки механізму управління виробництвом й гарантованості робочого місця, розвитку корпоративної соціальної відповідальності (соціальні програми, меценатство, благодійництво, підтримка соціальної сфери села).

Виробничі кооперативи почали поширюватися в період раннього капіталізму, коли працівники почали організовувати підприємства для себе й управляти ними з метою протидії надмірної експлуатації трудящих власниками заводів і фабрик. Щось подібне відбувається нині в агробізнесі, де поширення агрохолдингів не має особливих обмежень, конкуренції та протидії. Чудовим прикладом міжнародного досвіду розвитку кооперації є кібуци в Ізраїлі, діяльність яких спрямована на забезпечення розвитку виробничої й соціально-трудової сфери в сільських громадах. На державному рівні необхідно сприяти розвитку СВК для забезпечення продуктивної зайнятості селян.

Список літератури

1. Законодавство України [Електронний ресурс] // Інтернет-сторінка Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>
2. Статистичний щорічник України за 2014 рік; Статистичний збірник “Сільське господарство України” за 2014, 2012 і 2010 роки; Статистичний бюлетень “Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах” за 2014, 2012 і 2010 роки [Електронний ресурс] // Інтернет-сторінка Держстату України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>

References

1. Zakonodavstvo Ukrainy [Legislation of Ukraine] // Web site Verkhovna Rada of Ukraine. – Available at : <http://rada.gov.ua>.
2. Statystychni shchorichnyky Ukrainy; Statystychni zbirnyky “Sil'ske hospodarstvo Ukrainy”; Statystychni biuleteni “Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnytstva produktsiyi sil'skoho hospodarstva v sil'skohospodarskykh pidpriemstvakh” [Statistical Yearbook of Ukraine; Statistical publication “Agriculture of Ukraine”; Statistical bulletin “Main economic indicators for agricultural production in agricultural enterprises”] // Web site State Statistics Committee of Ukraine. – Available at : <http://ukrstat.gov.ua>.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ

Е. А. Ланченко

Аннотация. Рассмотрение организационно-экономических и социально-трудовых особенностей развития сельскохозяйственных производственных кооперативов является актуальным, поскольку нужно обосновать направления улучшения их хозяйственной деятельности в ракурсе современного социально-экономического развития села. Целью статьи является определение направлений развития социально-трудовых отношений в сельскохозяйственных кооперативах. В ходе исследования использованы нормативные акты, научные и учебные публикации, статистические данные развития аграрного сектора экономики Украины. Применялись абстрактно-логический и исторический методы исследования и системный подход.

Управление сельскохозяйственным производственным кооперативом осуществляется на основе самоуправления, участия его членов в решении вопросов его деятельности. В связи с этим и текучестью кадров в сельскохозяйственных производственных кооперативах, нужно решить вопрос обычного и ассоциированного членства в них. Для повышения экономической эффективности хозяйственной деятельности сельскохозяйственных производственных кооперативов нужно увеличить земле- и энергообеспеченность его работников.

В перспективе сельскохозяйственным производственным кооперативам следует сосредоточить внимание на развитии трудоемких

видов сельскохозяйственного производства продукции, перенять положительный международный опыт функционирования сельскохозяйственной кооперации и т. д. На государственном уровне необходимо усовершенствовать механизм содействия развитию производственной сельскохозяйственной кооперации, что обеспечит продуктивную занятость сельского населения.

Ключевые слова: кооперация, сельское хозяйство, сельскохозяйственный производственный кооператив, занятость населения, наёмный работник

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC, SOCIAL AND LABOUR ASPECTS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION COOPERATIVES

Ye. O. Lanchenko

Abstract. *Consideration of organizational and economic and social and labour features of development of agricultural production cooperatives is actual as it is necessary to prove the directions of improvement of their economic activity in a perspective of modern social and economic development of the village. The purpose of article is determination of the directions of development of the social and labour relations in agricultural cooperatives. During research regulations, scientific and educational publications, statistical these developments of agrarian sector of economy of Ukraine are used. Abstract and logical and historical methods of research and system approach were applied.*

Control of agricultural production cooperative is exercised on the basis of self-government, participation of his members in the solution of questions of its activities. With respect thereto also it is necessary to resolve by a staff turnover in agricultural production cooperatives an issue of regular and associated membership in them. For increase of cost efficiency of economic activity of agricultural production cooperatives the earth needs to increase – and power security of his workers.

In the long term agricultural production cooperatives should concentrate attention on development labour-consuming types of agricultural production of products, to adopt positive international experience of functioning of agricultural cooperation, etc. At the national level it is necessary to enhance the mechanism of assistance to development of production agricultural cooperation that will provide productive employment of rural population.

Keywords: *cooperation, agricultural industry, agricultural production cooperative, employment of the population, hired employee*

ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СИСТЕМА ПОСЛУГ: ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ

А. А. ЛІЧМАН, здобувач*

Вінницький фінансово-економічний університет

e-mail: hannelichman@gmail.com

Анотація. У сучасних умовах господарювання зростає роль обліку як функції управління підприємством. Транспортні підприємства мають певну специфіку виробничої діяльності, яка накладає відбиток на організацію та методiku бухгалтерського (фінансового) і податкового обліку.

Облік на автомобільному транспорті має свої особливості у виявленні фінансових результатів за звітний період. Зазвичай автопідприємства визначають фінансові результати в наступному місяці, коли практично немає можливості вплинути на поліпшення роботи.

Мета дослідження – аналіз процесу транспортно-експедиторських послуг та його облікового відображення. Поставлена мета зумовила розглянути такі завдання: визначити поняття та види автотранспортних перевезень, системи нормативно-правових актів, що регулюють перевезення автомобільним транспортом; відображення в обліку окремих господарських операцій, що стосуються перевезень.

Запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми щодо формування методології єдиного інтегрованого обліку на основі включення до його складу всіх відомих видів обліку, планування, аналізу і контролю з урахуванням впливу інтеграційних процесів, зарубіжного облікового досвіду та особливостей системи ведення бізнесу в Україні.

Ключові слова: автотранспорт, транспортні послуги, транспортно-експедиторська діяльність, облік транспортних послуг, транспортна документація

Актуальність. Автомобільний транспорт – матеріальна основа виробничого процесу, в якому переміщення вантажів є одночасно й виробничим процесом, і продукцією.

Транспортна послуга являє собою результат транспортної роботи з переміщення вантажів і пасажирів (предмет послуги), а також сукупності супутніх, доповнюючих перевізний процес операцій, які виконуються транспортним підприємством (суб'єкт послуги) за попередньою заявкою клієнта (об'єкт послуги).

Об'єктами обліку доходів на АТП є обсяг перевезення робіт і послуг, виконаних АТП. Отримані доходи та розрахункові відносини з клієнтами пов'язані з реалізацією транспортної продукції.

---

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор Ф. Ф. Бутинець

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми і особливості обліку на автотранспорті всебічно, з практичного боку, розглядали Г. С. Григор'єв, М. Гук, Л. Г. Заєнчик, В. К. Інжєвський, П. Р. Левковець, К. І. Плущніков, В. С. Маруніч, В. І. Савін, Д. Л. Щур, І. А. Чигринєць та інші.

Мета дослідження – комплексний аналіз процесу транспортно-експедиторських послуг та його облікового відображення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають при організації та здійсненні перевезень автомобільним транспортом. Предметом дослідження є нормативно-правові акти й практика їх застосування в комплексному дослідженні правової природи та змісту перевезень автомобільним транспортом.

Матеріали і методи дослідження. Суб'єкт – носій предметно-практичної діяльності й пізнання, джерело активності, спрямованої на об'єкт. Відповідно до мети та завдань дослідження, використано загальнонаукові й спеціальні методи пізнання правових явищ. Зокрема, за допомогою формально-логічного та структурно-аналітичного методів було виокремлено найважливіші юридичні конструкції договору перевезення вантажів автомобільним транспортом, дано його загальноправову характеристику, тлумачення його змісту, визначено прогалини його правового регулювання; на основі цього, проаналізовано основні підходи до визначення особливостей ведення інтегрованого обліку перевезення вантажів та визначено напрями його вдосконалення.

Дослідження ведуться в напрямі організації такого обліку, який забезпечував би своїми даними, без додаткових витрат і запізнення, оперативне керівництво автомобільними підприємствами, які надають широкий спектр послуг, пов'язаних із доставкою вантажів від відправника до одержувача, здійснюють діяльність, спрямовану на задоволення потреб, виражених у формі попиту на перевезення вантажів, а також виконання інших операцій, пов'язаних із підготовкою та здійсненням перевізного процесу.

Результати дослідження та їх обговорення. Транспортно-експедиційне обслуговування включає в себе виконання транспортно-експедиційних операцій та послуг і тісно пов'язане з перевізними процесами і тими технологіями, які використовуються для доставки вантажу. Для збору об'єктивної інформації про фінансовий стан і результати діяльності на підприємствах необхідно вести відокремлений облік операцій з перевезення вантажів та пасажирів. Не менш важливо вести відокремлений облік наданих послуг за пільговими і непільговими перевезеннями (див. рисунок).

Транспортні послуги – один із найперспективніших видів бізнесу. Працівники сфери транспортних перевезень, як правило, розроблюють досить специфічну облікову політику і схеми документообігу. Вся справа в нормах законодавства, яким підвласний бухгалтерський облік транспортних послуг, що регулюються Цивільним кодексом України. Зокрема, мова йде про укладення договору перевезення, згідно з яким, перевізник зо-

бов'язується доставити певний вантаж в обумовлений пункт призначення і передати його там одержувачу.

Суб'єкти транспортно-експедиційного обслуговування

За характером діяльності ТЕД поділяється на технологічну, інформаційно-довідкову, комерційну, сервісну та організаційну. У свою чергу, технологічні послуги включають у себе такі види послуг:

1. *Операції та послуги з переробки й зберігання вантажів:* виконання ПРР; пакування (розпакування) вантажів; маркування вантажів; пломбування вантажів; організація робіт по завантаженню та (або) вивантаженню вантажів у контейнери; пакування вантажів; зважування вантажу і (або) транспортних засобів; перерахунок ГМ; перегрупування вантажів; сортування вантажів; закріплення, укриття й ув'язування вантажів (надання необхідних для цих цілей матеріалів і пристосувань); зберігання вантажів, у тому числі проміжне; надання складських приміщень або відкритих майданчиків для зберігання вантажів.

2. *Послуги, пов'язані з транспортуванням вантажів:* збір вантажів у відправників та їх доставка на термінал (склад експедитора); розвезення вантажів із терміналів (складів експедитора) вантажоодержувачам; супровід вантажу в дорозі; перевірка відповідності ТЗ і документів вимогам і нормам міжнародних правил і угод.

3. *Операції та послуги з прийому і здачі вантажу*: прийом вантажу зі складу або терміналу вантажовідправника (перевізника) з перевіркою маси і кількості місць, а також стану вантажу, якщо це передбачено договором транспортної експедиції; здача вантажу вантажоодержувачу; послуги з оформлення документації на перевезення: оформлення транспортних та інших супровідних документів на вантаж, відповідно до міжнародних норм і правил; оформлення документів, необхідних для проведення фіто санітарного, ветеринарного та інших видів контролю з метою підтвердження екологічної безпеки вантажу; оформлення документів, необхідних для перевезення небезпечних вантажів (ОГ); оформлення договорів на перевезення з транспортною організацією; виконання митних формальностей при міжнародних перевезеннях; оформлення та надання митним органам гарантій доставки вантажу або транзиту товарів; підготовка документів та отримання ліцензій та інших дозволів для ввезення або вивезення товарів.

4. *Інформаційно-довідкові послуги, які можуть включати*: надання консалтингових послуг із різних питань доставки вантажу; надання інформації про просування вантажу; може полягати в повідомленні про прибуття вантажу до виконавця того чи іншого етапу доставки (на термінал, в порт і т. п.), повідомлення про відправку вантажу на адресу вантажоодержувача, повідомлення про поточне місцезнаходження вантажу та очікуваний час прибуття, середньої швидкості доставки вантажу і т. п.; надання інформації про стан ринку ТЕП, послуги, тарифи і режими роботи інших експедиторів; надання консультацій з юридичних, адміністративних та інших питань, пов'язаних із ТЕП; надання інформації про наявність вантажу у вантажовласників; виконання реклами послуг.

5. *Комерційні послуги включають в себе виконання таких основних робіт*: виконання розрахунків із перевізниками від імені вантажовідправника або вантажоодержувача; ведення обліку та звітності для клієнта; страхування вантажу; продаж клієнту тари або упаковки; виконання функцій фінансового посередництва між виробниками і споживачами, наприклад, викуп продукції оптом із подальшою реалізацією її споживачам; продаж вантажу, який неможливо було доставити; продаж попереджувальних знаків та інших допоміжних засобів, необхідних для організації перевезень; установка доставленого одержувачу обладнання; надання в оренду техніки (ТС, транспортного обладнання, ПЗМ і т. д.).

Транспортні послуги мають свою специфіку – підприємства, що їх надають, дещо відрізняються від інших. Транспортники здійснюють перевезення вантажів, у них свій документообіг і особливе оподаткування. Їх відносять до сфери надання матеріальних послуг. Тому бухгалтерський облік на транспортному підприємстві має свої особливості. Головний документ для бухгалтерського обліку послуг транспорту – договір про поставку. За умовами цього договору, витрати на транспортування можуть бути віднесені на собівартість, а можуть і ні.

Основними завданнями обліку витрат на АТП є: своєчасне, повне і правильне визначення витрат на перевезення за статтями і елементами

витрат, при порівнянні їх із плановими в перерахунку на фактичний обсяг перевезень, розрахунок собівартості виконаних робіт і послуг за їх окремими видами та в цілому по підприємству; виявлення внутрішніх резервів зниження собівартості перевезень; точне відображення всіх невиробничих витрат і втрат з метою їх ліквідації надалі.

Бухгалтерський облік транспортних послуг включає в себе кілька важливих моментів. Одні з них пов'язані з розрахунками з контрагентами, інші – з урахуванням витрат на транспорт, в яких важливу роль відіграють витрати на ПММ. Є свої нюанси і в оподаткуванні. Наприклад, важливо пам'ятати, що на відміну від внутрішніх, міжнародні перевезення оподатковуються ПДВ за «нульовою» ставкою. Для того, щоб підтвердити своє право на таку ставку, потрібно мати відповідні документи.

Щодо бухгалтерського обліку розрахунків за надання транспортних послуг, тут теж є кілька нюансів. Так, сума передоплати за договором перевезення не визнається доходом, отже, вона повинна відображатися окремо в складі кредиторської заборгованості (зазвичай на рахунку 36, де відображуються всі розрахунки з покупцями), у кореспонденції з іншим рахунком – 31, на якому відображується рух коштів по розрахункових рахунках. Щодо вартості вантажу, отриманого підприємством від відправника для подальшого перевезення, то її необхідно відобразити на позабалансовому рахунку 02 як ТМЦ, прийняті на відповідальне зберігання.

Як тільки транспортну накладну підпише вантажоодержувач, послуга вважається виконаною і її вартість буде відображена в складі доходів шляхом списання за дебетом рахунку 36 на кредит рахунку 90. Витрати, понесені у зв'язку з наданням цієї послуги, будуть списані на її собівартість. Обчислення прибутку залежить від методу нарахування – прямого або касового.

Експлуатація вантажного автомобіля без подорожнього листа затвердженої типової форми забороняється. Автотранспортне підприємство в ролі перевізника забезпечує тільки належне перевезення вантажу й несе відповідальність за своєчасну і повну доставку вантажу до місця призначення. Тому ТТН вручається водію відправником вантажу, а подорожній лист виписує саме автотранспортне підприємство. Замовником у цьому випадку може бути як відправник вантажу, так і вантажоодержувач. Умови перевезення вантажів визначаються договором між перевізниками і замовниками:

Формування облікової політики щодо транспортувань вимагає опору нормами цивільного законодавства. Бланки первинної транспортної документації обліковуються на підставі платіжно-прибуткових документів за вартістю їх придбання по дебету рахунку 20 "Виробничі запаси" субрахунок 209 "Інші матеріали".

У бухгалтерському обліку оприбуткування і списання бланків транспортної документації відображуються таким чином (див. таблицю).

Бланки, що є документами суворої звітності, обліковуються на позабалансовому рахунку 08 "Бланки суворого обліку" за ціною не менше, ніж 0,1% від мінімальної заробітної плати.

Кореспонденція рахунків бухгалтерського обліку з оприбуткування та списання бланків транспортної документації

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерські записи	
		Дт	Кт
1	2	3	4
1	Оприбутковані комплекти товарно-транспортних накладних	209	631
2	Оприбутковано бланки подорожніх листів	209	631
3	Відображено суму ПДВ	641	631
4	Списано наприкінці періоду: - комплекти товарно-транспортних накладних - подорожні листи	91, 92	209
		91, 92	209

Результати дослідження дають змогу зробити такі науково-методологічні й практичні висновки.

Висновки і перспективи. У дослідженні запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми щодо формування методології єдиного інтегрованого обліку на основі включення до його складу всіх відомих видів обліку, планування, аналізу і контролю з урахуванням впливу інтеграційних процесів, зарубіжного облікового досвіду та особливостей системи ведення бізнесу в Україні.

Удосконалювати теперішній облік на транспорті пропонується в напрямі його інтеграції за допомогою створення єдиної облікової підсистеми, що охоплює планування (бюджетування), облік, аналіз і контроль та будується на основі місії підприємства, коли об'єднуються одні й ті самі об'єкти, для оперативного виявлення відхилень.

Інтегрована підсистема обліку передбачає облік на рівні підприємства в цілому та окремих функціональних і структурних підрозділах, за групами постачальників і замовників послуг; видами діяльності; центрами витрат і відповідальності; носіями витрат; системою аналітичних рахунків з обліку витрат на перевезення. Концепція розвитку ІБО передбачає послаблення впливу суперечностей методик формування планових (бюджетних) та облікових даних, що дає можливість формувати й накопичувати планово-облікову, аналітичну і контрольну інформації нового формату.

Список літератури

1. Автомобіль і автоперевезення : метод. посіб. – Д. : Баланс-клуб, 2003. – 96 с.
2. Григор'єв Г. С. Суть ринку автотранспортних послуг в сучасних умовах господарювання / Г. С. Григор'єв // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : зб. наук. пр. – К., 1998. – Вип. 3. – С. 207–212.
3. Григор'єв Г. С. Правове та економічне забезпечення господарського механізму взаємодії автотранспортного підприємства та обслуговуваної клієнтури / Г. С. Григор'єв // Проблемы повышения эффективности инфраструктуры : сб. науч. тр. – К., 1996. – С. 63–66.

4. Гура Н. В. Облік в галузях господарювання / Н. В. Гура. – К., 2006. – 398 с.
5. Заенчик Л. Г. Развитие экспортного потенциала автомобильного транспорта Украины / Л. Г. Заенчик // Транспортный комплекс Украины: экономика, организация, развитие : сб. науч. тр. – К., 1996. – Вып. 3. – С. 154–170.
6. Іжевський В. К. Транспортне право України / В. К. Іжевський. – К. : КНЕУ, 2008. – 292 с.
7. Левковець П. Р. Міжнародні перевезення і транспортне право : навч. посіб. – 3-тє вид., випр. та доповн. / П. Р. Левковець, В. С. Маруніч. – К. : Арістей, 2005. – 292 с.
8. Мирошниченко Л. Автомобильные перевозки: организация и учет / Мирошниченко Л., Сапрыкин Л., Михайленко Е. – 8-е изд. – Х. : Фактор, 2009. – 688 с.
9. Рудяк Ю. Усе про облік та організацію транспортно-експедиційної діяльності / Ю. Рудяк, О. Пироженко. – Х. : Фактор, 2005. – 392 с.
10. Семенченко Ж. Автомобіль на підприємстві: від придбання до ліквідації / Ж. Семенченко. – Х. : Фактор, 2004. – 268 с.

References

1. Car and transportation teaching aid (2003). – D Ltd .: "Balance Club", 96.
2. Grigoriev, G. S. Essence of motor transport market in the current economic conditions (1998) // Problems efficiency infrastructure Coll. Science. pr., 3, 207–212.
3. Grigoriev H. (1996). Legal and economic support economic mechanism of interaction between transport enterprise customers and servicers // Problems Increase of the effectiveness infrastructure: Sat. scientific. tr., 63–66.
4. Gura, N. V. (2006). Accounting in the fields of management, 398.
5. Zaenchyk, L. G. (1996). Development of eksport potential of road transport of Ukraine // Transport complex of Ukraine: Economy, Organization, development, Sat. scientific. tr., 3, 154–170.
6. Izhevsk, V. K. (2008). Transport law of Ukraine. Kyiv, KNEU, 292.
7. Levkovets, P. R., Marunych, V. S. (2005). International freight and transport law: Textbook. – 3rd edition, revised and enlarged. – Kyiv : Aristey, 292.
8. Myroshnychenko, L., Saprykyn, L., Myhaylenko, E. (2009). Automobile transportations, Organization and Accounting. – 8th ed. – Kharkiv: Factor, 688.
9. Rudyak, Y., Pyrozhenko, A. (2005). All about accounting and organization transport forwarding activities. – Kharkiv: Factor, 392.
10. Semenchenko, G. (2004). Car in the company, from purchase to disposal. – Kharkiv: Factor, 268.

ТРАНСПОРТНО-ЭКСПЕДИТОРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК СИСТЕМА УСЛУГ: УЧЕТНЫЙ АСПЕКТ

А. А. Личман

Аннотация. В современных условиях хозяйствования возрастает роль учета как функции управления предприятием. Транспортные предприятия имеют определенную специфику производственной деятельности, накладывающую отпечаток на организацию и методику бухгалтерского (финансового) и налогового учета.

Учет на автомобильном транспорте имеет свои особенности в выявлении финансовых результатов за отчетный период. Обычно автопредприятия определяют финансовые результаты в следующем месяце, когда практически нет возможности повлиять на улучшение работы.

Цель исследования – анализ процесса транспортно-экспедиторских услуг и его учетного отображения. Поставленная цель обусловила рассмотрение следующих задач: определить понятие и виды автотранспортных перевозок, системы нормативно-правовых актов, регулирующих перевозки автомобильным транспортом; отражения в учете отдельных хозяйственных операций, касающихся перевозок.

В исследовании предложено новое решение важной научной проблемы по формированию методологии единого интегрированного учета на основе включения в его состав всех известных видов учета, планирования, анализа и контроля с учетом влияния интеграционных процессов, зарубежного учетного опыта и особенностей системы ведения бизнеса в Украине.

Ключевые слова: автотранспорт, транспортные услуги, транспортно-экспедиторская деятельность, учет транспортных услуг, транспортная документация

FREIGHT FORWARDING ACTIVITY AS A SERVICE SYSTEM: ACCOUNTING ASPECT

A. A. Lichman

Annotation. *In the current economic conditions, the role of accounting as a function of management. Transportation companies have certain characteristics of industrial activity that affects the organization and method of accounting (financial) and tax accounting.*

Accounting for road transport has its own characteristics to identify the financial results for the period. Typically, an automobile determining financial results next month, when virtually no opportunity to influence the improvement.

The study aims to study the process of forwarding services and its your reflection. The goal led to consider the following tasks: define the concept and types of motor transport, the system of regulations governing transport by road; recording certain business transactions relating to transport.

The study proposed a new solution of important scientific problems in forming a single integrated accounting methodology based on its inclusion of all known types of accounting, planning, analysis and control for the effect of the integration process, an overseas experience and features of the system of doing business in Ukraine.

Keywords: *transport, transport services, freight forwarding activity, transport services, transport documentation*

ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЛОГО БІЗНЕСУ ЛІСОВОГО СЕКТОРУ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ ЧАСУ

А. С. МАКАРЕНКО, аспірантка^{*}
e-mail: anna.makarenko.89@inbox.ru

Анотація. Потенціал малого бізнесу лісового комплексу являє собою велику цінність для економіки країни, але нині нераціонально використовується. Його використання, поки що, не дає бажаного результату й тому потребує жорсткого контролю з боку державних органів. З огляду на це, постала необхідність представити одну з найактуальніших проблем лісу – введення малого бізнесу, основою якого мають стати затверджена нормативно-правова база галузі та обліково-інформаційне забезпечення ведення малого бізнесу, який повинен врегулювати використання та збереження національного багатства країни.

Мета статті та завдання полягають у висвітленні проблем відповідальності малого бізнесу лісового сектору в контексті раціонального лісокористування та надання практичних рекомендацій їх вирішення.

У статті використано загальні методи пізнання: аналіз, порівняння, зведення, пізнавальний, аналітичний, абстрактний, конкретизація.

На сьогодні в Україні доля малого бізнесу в лісовому секторі, зазвичай, ведеться як залучення приватного сектору. Також можливий варіант іншої форми господарювання, – досвід Польщі та деяких сусідніх європейських країн, – формування приватного сектору економіки в держлісгоспі. Варто зазначити, що, поряд із прагненням до підвищення показників лісогосподарської діяльності, обов'язково потрібно стежити за недопущенням порушення соціальних прав людини на працю і, водночас, екологічних вимог, задекларованих міжнародною спільнотою, які не повинні мати місце в демократичному суспільстві.

Перспективою подальших досліджень є питання впровадження, організації та ведення малого бізнесу в лісовому секторі нашої країни, які мало досліджені та не мають наукового підґрунтя.

Ключові слова: ліс, малий бізнес, електронний облік, сертифікація, обліково-інформаційне забезпечення

Актуальність. Лісове господарство – це галузь економіки зі специфічним столітнім циклом виробництва деревини, а також інших продуктів та «корисностей» глобально-екологічного характеру. Тобто ліс – це динамічна система виробництва, управління, господарювання з багатолітнім виробничим циклом. Кожне нове покоління людей отримує від попередніх поколінь запас лісу на корню, оцінює його як щось схоже на поклади корисних копалин, які можна розроблювати. Тому, чим

^{*}Науковий керівник – доктор економічних наук, професор В.К. Савчук

більший запас лісу на корню і краща його якість, тим більшим багатством володіє дане суспільство. Можна висловитися так: ліс – це комора, де потрібно чітко здійснювати облік, моніторинг, організацію вирощування високопродуктивних насаджень, відтворення мисливської фауни, охорону й раціональне використання всього різноманіття лісних багатств.

Лісові ресурси, на сьогодні, є товаром, на який існує значний попит, але задоволення його можливе не в повному обсязі. Саме тому, виникає потреба в удосконаленні обліково-аналітичного забезпечення лісу на підприємствах задля забезпечення сталого економічного розвитку й адаптації облікової системи до умов сучасної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем раціонального природокористування та лісокористування присвячена ціла низка наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених таких, як Р. Дубас, О. Гудзінський, І. Мартинчук, В. Савчук, В. Свириденко, І. Синякевич, М. Р. В. Уільямс та інші. Питання бухгалтерського обліку в лісовому господарстві вивчають Л. Булах, В. Гоцуляк, А. Едошин, О. Задорожня, О. Зінкевич, Н. Котляревська, Т. Пономаренко, Л. Сук. Питання бізнесу в лісовому секторі вивчають Д. Лягоскіна, С. Морковіна, Ю. Соколінська, Е. Яковлева та інші.

Мета дослідження – висвітлення проблем відповідальності малого бізнесу лісового сектору в контексті раціонального лісокористування та надання практичних рекомендацій щодо їх вирішення.

Матеріали і методи дослідження. У статті використано загальні методи пізнання: аналіз, порівняння, зведення, пізнавальний, аналітичний, абстрактний, конкретизація.

Результати дослідження та їх обговорення. На сьогодні найважливішою задачею лісової галузі України є розведення й відтворення лісу, його охорона, раціональне використання як економічного ресурсу, з урахуванням його екологічної стабілізуючої ролі в біосфері та вразливості від небажаних природних та антропогенних факторів. Тому головною метою обліково-аналітичного забезпечення сталого лісокористування в Україні є створення системи ефективного збереження, використання та примноження лісів через грамотне ведення обліку як у держав, так і малому бізнесі.

У зв'язку з цим, лісова політика України проводиться з метою забезпечення більш раціонального лісокористування; і неконтрольована вирубка лісу є однією з причин екологічних катастроф, які відбуваються у світі останнім часом. Однією з головних причин, крім соціальних потрясінь, виснаження лісів та порушення екологічної рівноваги, і є екстенсивне використання лісу. Тому з'явилась необхідність наочно представити одну з найактуальніших проблем лісу – введення малого підприємства, основою якого мають стати затверджена нормативно-правова база галузі та обліково-інформаційне забезпечення (електронний облік деревини, сертифікація) ведення малого бізнесу, який повинен врегулювати використання та збереження національного багатства країни.

Вчений Л. І. Максимів зазначає, що вирішення проблеми облікового відображення лісу ставить перед собою багато запитань, і в усіх аспектах є трудомістким, але, у кінцевому підсумку, дасть змогу національній системі бухгалтерського обліку і економіці загалом перейти на принципи сталого розвитку та раціонального природокористування [1, с. 28].

Нині лісний сектор України ще не зайняв належного місця ні в глобальній економіці, ні в національній, незважаючи на значний потенціал. Крім того, прибуток не покриває витрати на лісове господарство. Упродовж останнього десятиліття вартість продукції та послуг лісового господарства становить 0,2–0,5 % від ВВП країни, показник частки експорту деревини – 1,5% від загального експорту країни. Причина пояснюється, з одного боку, малим об'ємом заготівлі деревини через недостатність зрілих та перестійних дерев, а з іншого – відсутність рубок догляду в молодих лісах, яка знижує їх товарність. Така низька товарна цінність українських лісів, з одного боку, може пояснюватися високим відсотком виходу дров, а з іншого – заниженням товарності експортної деревини. Задля вирішення цієї проблеми вводиться електронний облік деревини, який розглядають як один зі шляхів адаптації до обліково-аналітичного забезпечення раціонального лісокористування.

Нині прийнята концепція єдиної державної системи електронного обліку деревини, яка передбачає поштучне маркування деревини на лісосіках і складах пластиковими бирками, які містять штрих-код, на якому реєструється походження, якісні та кількісні показники деревини з використанням електронних засобів подальшого обліку та системного контролю легальності заготівлі [2].

27 червня 2012 року було затверджено Тимчасову інструкцію електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопиляння і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України, яка визначає порядок обліку продукції лісозаготівель, лісопиляння і деревообробки із застосуванням електронних засобів маркування та обліку деревини на підприємствах Держлісагентства України, де запроваджується Єдина державна система електронного обліку деревини, відповідно до Концепції, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 1090-р.

Інструкція розроблена відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, затверджених наказами Міністерства фінансів України, Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 р. № 88, Державних стандартів України, нормативно-правових актів по веденню лісового господарства, та має за мету забезпечення єдиних методологічних засад ведення обліку лісопродукції [3].

Згідно з планом реформування лісгосподарського комплексу України, з 1 червня 2016 року передбачається введення 100% електронного обліку на всіх підприємствах галузі. Деякі лісові господарства вже на початок року відзвітували про 100% введений електронний облік, який є

одним із ключових моментів Концепції розвитку лісового і мисливського господарства України. Тотальне використання єдиного обліку деревини допоможе інвентаризації лісових насаджень та може вивести з тіні значну частину нелегальних угод [4].

Основними завданнями електронного обліку лісопродукції як на державному рівні, так і у малому підприємстві є:

- своєчасне, якісне та достовірне відображення руху лісопродукції;
- одержання даних про залишки лісопродукції;
- контроль за зберіганням і використанням лісопродукції;
- облік та контроль за оплатою відвантаженої лісопродукції;
- контроль за роботою матеріально-відповідальних осіб;
- вжиття заходів щодо запобігання нестачам, крадіжкам і незаконному витрачання лісопродукції [5].

На сьогодні етап поліпшення лісового комплексу зумовлений зростанням ролі електронного обліку деревини як фактора підвищення ефективності галузі.

Предметом автоматизації бізнесу є процес обліку лісопродукції на верхніх та нижніх складах. Залежно від місця збору та опрацювання інформації система включає два основні етапи: процес маркування та процес електронного обліку деревини.

Результатом першого етапу є перелік всіх колод, які є в підпорядкуванні відповідальної особи і перелік всіх документів, за якими було відпущено конкретні колоди. А це дає, як результат, пришвидшення процесу первинного документообігу, уникнення можливих помилок при обрахунках.

На другому етапі процесу електронного обліку деревини відбувається автоматизація, де використовуються накопичені дані, зібрані в лісі. Спеціалізована конфігурація “1С:Підприємство 8.1” дозволяє автоматизувати облік руху деревини як у лісгоспі, так і на малому підприємстві в камеральних умовах. Тут передбачено ведення таких первинних документів як наряд на оприбуткування лісопродукції, внутрішнє переміщення, товарно-транспортна накладна, акт пересортування тощо. Перелік колод зберігає різноманітні характеристики колоди: порода, сортимент, ґатунок, діаметр, довжина, об’єм, штрих-код, ділянка, майстер, дата рубки. При формуванні документів на відпуск виконується підбір колод. Це дає змогу простежити шлях конкретної колоди від верхнього складу аж до кінцевого покупця.

Коректно внесені дані дають змогу формувати весь необхідний набір звітності, зокрема: реєстри накладних, звіт про рух лісопродукції, – з можливістю відбору окремих лісництв чи відповідальних, з можливістю групування по породах, сортиментах, діаметрах тощо. Крім того, в конфігурації автоматично створюється перелік оприбуткованих колод і документи, і тому виключається потреба багатократного внесення одних і тих самих даних: інформацію вносить один раз безпосередньо в лісі майстер.

Регулярна передача даних із портативного комп'ютера майстрів у лісництво і далі – з лісництва в лісгосп, дасть змогу мати реальну картину залишків на складах. Це відіграє важливу роль під час прийняття управлінських рішень, адже вони будуть ґрунтуватися на оперативних даних [6].

Вважаємо за необхідне відзначити, що на ринках європейського союзу об'єктом купівлі-продажу є лише сертифікована деревина, тому що сертифікат є своєрідною схемою легалізації лісоматеріалів.

Лісова сертифікація – оцінка відповідності системи ведення лісового господарства встановленим міжнародним вимогам щодо управління лісами та лісокористування на засадах сталого розвитку. Метою лісової сертифікації є забезпечення економічно, екологічно й соціально збалансованого ведення лісового господарства за допомогою виконання відповідних загально визнаних і таких, що заслуговують на довіру, стандартів.

Екологічно збалансоване й відповідальне ведення лісового господарства передбачає заготівлю лісоматеріалів та іншої лісової продукції при одночасному збереженні біорізноманіття та продуктивності лісів, природних екологічних процесів.

Соціально орієнтоване ведення лісового господарства сприяє зростанню добробуту місцевого населення і суспільства в цілому, а також стимулює місцеве населення зберігати лісові ресурси.

Економічно життєздатне використання лісових ресурсів означає, що лісове господарство і лісокористування організовані й управляються таким чином, щоб бути прибутковими, проте не за рахунок виснаження лісових ресурсів і природних екосистем.

Проведення сертифікації здійснюється акредитованими на міжнародному (чи національному на підставі схвалених міжнародних процедур) рівні організаціями. Такі процедури сертифікації гарантують незалежність, неупередженість та об'єктивність оцінки ведення лісового господарства у будь-якій країні.

Лісова сертифікація включає дві складові. Перша, це сертифікація системи ведення лісового господарства, а друга – сертифікація ланцюга постачання продукції.

На 1 січня 2015 року площа сертифікованих лісів сягнула 2,787 млн га, що становить 26,8% від лісового фонду країни. Сертифіковані ліси розташовуються нерівномірно й зосереджуються переважно в західних і північних областях країни [7].

У Німеччині ще в 1996 р. запроваджено товарний знак «Деревина зі сталого лісового господарства», а в 1998 р. німецькі фахівці разом зі Світовою лісовою радою підготували важливий документ «Директиви сталого лісового господарства», призначений для сертифікації лісів у країні. У ньому зокрема передбачено: пересування машин у лісі лише дорогами; відмову від застосування хімічних речовин у лісовому господарстві; утилізацію матеріалів що розкладаються, недопущення створення одновікових лісових насаджень; орієнтацію на природне поновлення лісів; заборону суцільних рубань; користування деревиною у межах

річного приросту; вільне збирання продуктів побічного користування лісом [8, с. 218].

Підсумовуючи вищезазначене можна сказати, що електронний облік деревини є одним із положень адаптації обліково-аналітичного забезпечення до сталого та раціонального лісокористування, адже він: підвищує ефективність обліку лісопродукції та відповідальність кожного майстра лісодільниці; вивільнює лісоводів від рутинної паперової роботи; прискорює обмін інформації за схемою: майстерська діляниця <==> лісництво <==> лісгосп; вирішує питання ведення контролю за подальшим рухом деревини від лісосіки до конкретного споживача; пришвидшує бухгалтерський облік та оприбуткування деревини, виписки супроводжувальних документів.

Сертифікація лісів не вирішує проблеми незаконної вирубки, тому що вона лише формально підтверджує законність оформлення документації про походження, проте фактично не доводить легальності походження деревини, оскільки продукція, виготовлена з незаконно вирубанної деревини, за допомогою сертифікату узаконюється.

У лісівництві розвинених країн до бізнесу в лісовій галузі відносять: заготівлю деревини, живиці, харчових лісових ресурсів та лікарських рослин; збір і заготівлю недеревних лісових ресурсів; створення лісових плантацій та їх експлуатацію; діяльність з використання лісових масивів для ведення мисливського господарства; здійснення рекреаційної діяльності.

На сьогодні в Україні доля малого бізнесу в лісовому секторі незначна, вона, як правило, ведеться у вигляді залучення приватного сектору (підрядні роботи). Можливий варіант іншої форми господарювання, – досвід Польщі та деяких сусідніх європейських країн, – формування приватного сектору економіки в держлісгоспі.

Актуальною є співпраця з бізнесом у сфері лісозаготівельних робіт, деревопереробної діяльності та догляду за лісом. Але відкритим є питання щодо врегулювання відповідальності, а саме: можлива участь посадових осіб у лісовому бізнесі.

Варто зауважити, що діяльність зі збору та заготівлі недеревних лісових ресурсів не повинна включати збір ягід та грибів, адже ще з феодальних часів «дари лісу» були безкоштовні для населення. А скупка зібраної продукції для експорту є неприйнятною.

Фінансова діяльність із заготівлі та переробки деревини не може мати напрям до рівня європейських цін, адже це унеможливить отримання дешевих дров та ділової деревини для населення.

Крім того, малий бізнес у лісовій галузі поновлює ринок збуту товарами та вирішує задачі працевлаштування населення (усі малі підприємства знаходяться переважно в сільській місцевості).

І тому ще однією позитивною стороною розвитку малого підприємництва у лісовому секторі є те, що здійснюється переробка таких відходів, як тирса, горбиль, деревне паливо, деревинно-полімерні компо-

зиту, дендроліт, які, швидше за все, не використовуються в виробництві, тому на муніципальному рівні малий бізнес може вирішити ці питання.

Таке практичне безвідходне виробництво буде діяти, коли маси відходів опилу шляхом пресу перетворюються в новий продукт – палети, який використовують як альтернативи дровам. За рахунок зниження витрат на опалення особистого виробництва, розвиток лісопромислового підприємства буде сприяти поповненню бюджету тієї територіальної одиниці, на якій знаходиться мале підприємство або лісгосп.

Також мале підприємство може брати участь в покращенні стану лісів, у підвищенні його захисних якостей, проводити роботу з протипожежної діяльності.

Слід зазначити, що такий бізнес мобільний і набагато швидше може перебудуватися на новий хід роботи шляхом адаптації до науково-технічних досягнень. Слабкі риси малого бізнесу: ризик нестабільності на ринку; труднощі інвестування від третіх сторін та отримання кредитів; ціна орендної плати висока, у зв'язку з конкуренцією великих фірм; неможливість багатокomпонентної діяльності тощо.

Економічні реформи здебільшого спричиняють різкі зміни в економіці галузі або підприємства. Ці зміни можуть бути позитивними й приносити добрі результати, або негативними та призводити до спаду обсягів виробництва, припинення деяких видів діяльності, скорочення працівників.

Дослідник Є. І. Сенько зазначає, що в Україні на одному з підприємств держлісгоспу було проведено реформування підприємства шляхом формування приватного сектору економіки в держлісгоспі, у зв'язку з неприпустимо низькою продуктивністю праці, збитковим деревообробним виробництвом, низькою заробітною платою. Прикладом стала існуюча система управління та організації виробництва в Польщі й деяких сусідніх європейських країнах, і мала на меті наблизити продуктивність праці до рівня однотипних підприємств Західної Європи. А також загалом поліпшити показники виробничо-господарської діяльності, матеріально-технічну базу, рівень кваліфікації персоналу й заробітну плату, за допомогою реформування виробничих і фінансових відносин підприємства, перевівши його на більш досконалі методи господарювання.

На базі чинного лісового господарства було організовано певну кількість невеликих приватних підприємств у різних сферах діяльності, у тому числі на лісозаготівлі та лісовирощуванні. Новоутвореними підприємцями були колишні кваліфіковані робітники держлісгоспу: трактористи трелювальних тракторів, шофери лісовозів, бульдозеристи, фахівці задіяні на садінні лісових культур та інші. Усі робітники-механізатори, оформивши відповідні приватизаційні документи, працювали на тій самій машині, але вже у статусі підприємця. Упродовж кількох років підприємці поступово викупували машини і вони ставали їхньою приватною власністю. Кожен підприємець уже самостійно утримував машину, трактор, автомобіль тощо, проводив технічні обслуговування та ремонти за власні кошти, купував паливо, мастила і запчастини.

Водночас, адміністрація підприємства позбулася цих клопотів, вивільнила час для вирішення важливих виробничих питань, пов'язаних із управлінням підприємством, оперативним плануванням та організацією виробництва. За кожним підприємцем були закріплені виробничі об'єкти господарювання, лісосіки, верхні склади, лісокультурні площі тощо.

Унаслідок проведеного реформування, у кілька разів зросла продуктивність праці в лісозаготівельному виробництві, підвищилася виробнича дисципліна, а головне – відповідальність за виконання планових показників і дбайливе ставлення до техніки.

Подібна картина мала місце і в лісогосподарському виробництві на лісовирощуванні, де підприємці-механізатори стали основними виконавцями, відповідальними за якість садіння, дотримання схеми змішання порід, добротність саджанців і сіянців, а найважливіше – за приживлюваність лісових культур.

Проаналізувавши структуру і штатний розпис апарату управління держлісгоспу, директор пересвідчився, що кількість управлінців є завищеною і незіставною з обсягами виготовленої та реалізованої підприємством продукції. У зв'язку з цим, він переглянув штатний розпис адміністративного управлінського персоналу і поступово скоротив його кількість до рівня однотипних лісових підприємств інших європейських країн.

Позитивні досягнення у виробничій діяльності зумовлені такими чинниками:

- різким зростанням продуктивності праці; виробіток на одного працюючого за чотири роки зріс більш ніж у шість разів (з урахуванням зростання цін);
- обсяг виготовленої продукції збільшився майже втричі (з урахуванням зростання цін);
- середньомісячна заробітна плата на одного працюючого була найвищою серед держлісгоспів України.

Негативні чинники:

- директор знехтував соціальною сферою і за чотири роки звільнив з підприємства близько 230 працівників – основних годувальників сім'ї, чим порушив принципи сталого розвитку, затверджені Держкомлісгоспом України: держава повинна сприяти мешканцям лісових районів у працевлаштуванні на підприємствах лісового господарства;
- дорожнє полотно лісової дороги, збудованої для вивезення лісу та інших потреб, виконано з гравію, вибраного з берегів рік і річок, що суперечить основним принципам охорони природи та екологічним критеріям [8, с. 344–348].

Висновки і перспективи. З огляду на різнобічне суспільне значення лісів, неможливо ведення форм господарювання в лісовому секторі, орієнтованих тільки на отримання максимального прибутку. Для вирішення проблеми обліково-інформаційного забезпечення лісового сектору потрібен повний електронний облік деревини в усіх лісгоспах та грамотний контроль з боку державних органів. Здійснення цього нововведення стосується і малого бізнесу. Для вирішення проблеми нераціонального

використання лісу необхідно, згідно з нормативно-правовими документами та конфігурацією “1С:Підприємство 8.1” (електронного обігу), у лісгоспах та на малих підприємствах розробити більш чітку методику їх облікового відображення як на державному рівні, так і в усіх інших формах господарювання. За необхідної політики держави, спрямованої на розширення й розвиток можливостей малого підприємництва, збільшується частка малого бізнесу в лісовому секторі, а також відбудеться вклад лісової галузі у ВВП країни.

На сьогодні в Україні частка малого бізнесу в лісовому секторі, зазвичай, ведеться як залучення приватного сектору. Також можливий варіант іншої форми господарювання – досвід Польщі та деяких сусідніх європейських країн, – формування приватного сектору економіки в держлісгоспі.

Підбиваючи підсумок реформування за прикладом європейських країн, можна стверджувати, що вперше держлісгосп України, перебуваючи, як і інші споріднені підприємства, фактично в пострадянській системі управління та господарювання, позбувся обмежень цієї системи і став на шлях ринкових відносин, демонструючи зразкові результати виробничо-господарської діяльності, до яких інші держлісгоспи на цей час, навіть не наблизились. Але, з іншого боку, на підприємстві відбулися неприпустимі порушення соціальних прав людини на працю і, водночас, екологічних вимог, задекларованих міжнародною спільнотою, які не повинні мати місце в демократичному суспільстві.

Список літератури

1. Максимів Л. І. Значення лісів та проблеми обліку лісових ресурсів в Україні / Л. І. Максимів, Л. М. Пелиньо // Вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2006. – Вип. 16.3. – С. 25–29.
2. Lex рубят [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.lesovod.org.ua/node/11629>. – Назва з екрана.
3. Тимчасова інструкція з електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопиляння і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://lespravo.org.ua/art/333-Timchasova_instrukciya_z_elektronnogo_obliku_derevini_2012_rik/. – Назва з екрана.
4. Макаренко А. С. Електронний облік деревини як шлях адаптації до обліково-аналітичного забезпечення сталого лісокористування в Україні / А. С. Макаренко // Стратегія економічного розвитку України: теоретичні засади та механізми реалізації : у 3-х ч. Ч. 1. // 36. наук. праць / наук. ред. В. С. Лукач. – Ніжин : Лисенко М. М., 2016. – С. 138–141.
5. Електронний облік деревини [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://lsnc.com.ua/Rubku/eod.html>. – Назва з екрана.
6. Що таке електронний облік деревини? [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://kharkovderevo.livejournal.com/67253.html>. – Назва з екрана.
7. Державне агентство лісових ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article;jsessionid=19B59AFCFA8DEBACAAAF2ABB2CC2C0A66.app1?art_id=138413&cat_id=36096. – Назва з екрана.

8. Сенько Є. І. Організація, планування та управління на підприємствах лісового і садово-паркового господарства / Є. І. Сенько. – К. : Знання, 2012. – 487 с.

References

1. Maksymiv, L. I. (2006). Znachennja lisiv ta problemy obliku lisovyh resursiv v Ukraini [Text] / L. I. Maksymiv, L. M. Pelyn'o // Scientific Journal NLTU Ukraine, 16.3, 25–29.
2. Lex rubjat. Retrieved from: <http://www.lesovod.org.ua/node/11629>.
3. Tymchasova instrukcija z elektronnoho obliku produkcii' lisozagotivel', lisopyljannja i derevoobrobky na pidpryjemstvah Derzhavnogo agentstva lisovyh resursiv Ukrainy. Retrieved from: http://lespravo.org.ua/art/333-Timchasova_instrukciya_z_elektronnoho_obliku_derevini_2012_rik.
4. Makarenko, A. S. (2016). Elektronnyj oblik derevyny jak shljah adaptacii' do oblikovo-analitychnogo zabezpechennja stalogo lisokorystuvannja v Ukraini. The strategy of economics development theoretical principles and mechanisms of mechanisms of implementation. The materials of international scientific conference April 14–15, 2016. Collection of scientific paper. Part 1. Nizhyn. Publisher Lysenko M. M., 138–141.
5. Elektronnyj oblik derevyny. Retrieved from: <http://liscnc.com.ua/Rubku/eod.html>.
6. Shcho take elektronnyj oblik derevyny? Retrieved from: <http://kharkovderevo.livejournal.com/67253.html>.
7. Derzhavne agentstvo lisovyh resursiv Ukrainy. Retrieved from: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article;jsessionid=19B59AFCFA8DEBACAAAF2ABB2CC2C0A66.app1?art_id=138413&cat_id=36096.
8. Sen'ko, Je. I. (2012). Organizatsija, planuvannja ta upravlinnja na pidpryjemstvah lisovogo i sadovo-parkovogo gospodarstva [Text]. Kyiv : Znannja.

УЧЕТНО-ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОТВЕТСТВЕННОСТИ МАЛОГО БИЗНЕСА ЛЕСНОГО СЕКТОРА В КОНТЕКСТЕ ТРЕБОВАНИЙ ВРЕМЕНИ

А. С. Макаренко

Аннотация. Потенциал малого бизнеса лесного комплекса представляет собой большую ценность для экономики страны, но ныне нерационально используется. Его использование пока ещё не приносит желаемого результата и поэтому требует жёсткого контроля со стороны государственных органов. В связи с этим, появилась необходимость представлять одну из наиболее актуальных проблем леса – введение малого бизнеса, основой которого должна стать утверждённая нормативно-правовая база отрасли и учетно-информационное обеспечение ведения малого бизнеса, который должен урегулировать использование и сохранение национального богатства страны.

Цель статьи и задания состоят в освещении проблем ответственности малого бизнеса лесного сектора в контексте рациональ-

ного лесопользования и предоставлении практических рекомендаций для их решения.

В статье использованы общие методы познания: анализ, сравнение, познавательный, аналитический, абстрактный, конкретизации.

На сегодня в Украине доля малого бизнеса в лесном секторе, как правило, ведется в виде привлечения частного сектора. Также возможен вариант другой формы хозяйствования – опыт Польши и некоторых соседних европейских стран – формирование частного сектора экономики в гослесхозе. Необходимо отметить, что, вместе со стремлением к повышению показателей лесохозяйственной деятельности, обязательно необходимо вести наблюдение за недопущением нарушения социальных прав человека на труд и одновременно экологических требований, задекларированных международным сообществом, которые не должны иметь места в демократическом обществе.

Перспективой дальнейших исследований являются вопросы внедрения, организации и ведения малого бизнеса в лесном секторе нашей страны, которые мало исследованы и не имеют научной основы.

Ключевые слова: лес, малый бизнес, электронный учет древесины, сертификация, учетно-информационное обеспечение

ACCOUNTING AND INFORMATION SUPPORT OF RESPONSIBILITY THE FOREST SECTOR SMALL BUSINESS IN THE CONTEXT TIME REQUIREMENTS

A. S. Makarenko

Abstract. *The potential of the wood industry complex small business is significant for the country's economy, though it is not used properly and gives no expected results. The state bodies must impose tough control upon the sphere. Therefore there is an urgent need to introduce one of the most pressing problems of the wood industry – the introduction of a small business, the basis of which should be the approved industry regulatory framework and accounting and information support. This should regulate the use and preservation of the national wealth.*

The aim and the objective of the article is to highlight the forest sector small business issues of responsibility in the context of sustainable forest management and practical recommendations to solve them.

Today in Ukraine the representation of small businesses in the forest sector is generally in the form of private sector involvement. Moreover, other variation of household form is possible – it is Poland and other neighbor European countries' experience – small businesses development in the state forest sector. It is significantly important to highlight that along with striving to improve the results of forest sector activity, it is essential to observe the prevention of the violation of social human labor rights and, at the same time, follow the environmental requirements declared by the international community. No such violation has a place in a democratic society.

The perspective of further research is the issue of implementation, organization and small businesses introduction to the forest sector in our country, which has hardly been investigated and has no scientific basis.

Keywords: *wood, small business, electronic records, certification, accounting and information support*

УДК: 657.9:338.242

**УДОСКОНАЛЕННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ОБЛІКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ,
ЇХ ЯКОСТІ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ**

Т. В. МАШКОВА, асистент кафедри статистики та економічного аналізу
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: tetyana-mashkova@yandex.ru

Анотація. Сільськогосподарські землі потребують не тільки інтенсифікації та великих капіталовкладень, але й комплексних екологічно виправданих методів господарювання для збереження і використання ґрунту з метою задоволення не тільки поточних потреб людини, а й одночасного збереження його родючості. Дані первинних документів є основою аналітичного обліку, що припускає ведення бухгалтерських реєстрів як у натуральному, так і в грошовому вимірниках. Первинні документи є вихідною інформацією для всіх рівнів управління господарською діяльністю.

Від якості наданої первинної інформації, значною мірою, залежить вірогідність звітності, результати оцінки та аналіз показників, що характеризують ефективність використання якості сільськогосподарських угідь. Підтримання якості сільськогосподарських угідь створює основу для додаткових економічно ефективних вкладень праці та засобів у землю. Ці заходи спрямовані на регулювання водно-повітряного балансу ґрунту, покращуючи умови для вирощування культурних рослин. Тому вдосконалені форми первинних документів для обліку якісних параметрів сільськогосподарських угідь є основою для вірного їх відображення.

Ключові слова: *якість сільськогосподарських угідь, методичні підходи, первинні документи, бухгалтерський облік, інформація, сільськогосподарські підприємства*

Актуальність. Проведені дослідження свідчать про те, що для досягнення та забезпечення більш високого рівня адаптації українських підприємств до змін у державі та світі потрібно постійно переглядати та поліпшувати структуру інформації, яка міститься в документації. При

The perspective of further research is the issue of implementation, organization and small businesses introduction to the forest sector in our country, which has hardly been investigated and has no scientific basis.

Keywords: *wood, small business, electronic records, certification, accounting and information support*

УДК: 657.9:338.242

**УДОСКОНАЛЕННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ОБЛІКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ,
ЇХ ЯКОСТІ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ**

Т. В. МАШКОВА, асистент кафедри статистики та економічного аналізу
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: tetyana-mashkova@yandex.ru

Анотація. Сільськогосподарські землі потребують не тільки інтенсифікації та великих капіталовкладень, але й комплексних екологічно виправданих методів господарювання для збереження і використання ґрунту з метою задоволення не тільки поточних потреб людини, а й одночасного збереження його родючості. Дані первинних документів є основою аналітичного обліку, що припускає ведення бухгалтерських реєстрів як у натуральному, так і в грошовому вимірниках. Первинні документи є вихідною інформацією для всіх рівнів управління господарською діяльністю.

Від якості наданої первинної інформації, значною мірою, залежить вірогідність звітності, результати оцінки та аналіз показників, що характеризують ефективність використання якості сільськогосподарських угідь. Підтримання якості сільськогосподарських угідь створює основу для додаткових економічно ефективних вкладень праці та засобів у землю. Ці заходи спрямовані на регулювання водно-повітряного балансу ґрунту, покращуючи умови для вирощування культурних рослин. Тому вдосконалені форми первинних документів для обліку якісних параметрів сільськогосподарських угідь є основою для вірного їх відображення.

Ключові слова: *якість сільськогосподарських угідь, методичні підходи, первинні документи, бухгалтерський облік, інформація, сільськогосподарські підприємства*

Актуальність. Проведені дослідження свідчать про те, що для досягнення та забезпечення більш високого рівня адаптації українських підприємств до змін у державі та світі потрібно постійно переглядати та поліпшувати структуру інформації, яка міститься в документації. При

цьому основну увагу необхідно звертати на формування інформаційного комплексу документації, за допомогою розширення її форм чи доповнення існуючих новими показниками, які більш широко розкривають інформацію і будуть підґрунтям для оперативності прийняття управлінських рішень. На сьогодні необхідна оптимально деталізована інформація про витрати на поліпшення земель сільськогосподарського призначення, тобто компенсаційних ресурсів на поточну виробничу, фінансову, інвестиційну та іншу діяльність.

Такі дані необхідні, у першу чергу, внутрішнім користувачам інформації для прийняття управлінських рішень не тільки в частині витрат по звичайних видах діяльності, але й щодо інших витрат підприємства, включаючи витрати щодо поліпшення якісного стану сільськогосподарських угідь, зумовлені реалізацією екологічної політики. Це дає їм змогу визначати окупність авансованого в природоохоронну сферу капіталу та обґрунтованість витрат з погляду одержання економічних вигод не тільки у формі прибутку, приросту капіталу, але і як фактора конкурентоспроможності й екологічно чистої виробничої діяльності.

Таким чином, для формування науково обґрунтованих і практично значущих суджень внутрішніх і зовнішніх користувачів про інформаційність бухгалтерських даних традиційного групування витрат за звичайними видами діяльності в розрізі економічних елементів є недостатньо повною.

Запровадження спеціалізованих форм документів та дотримання вимог облікової дисципліни щодо обліку сільськогосподарських угідь та їх якісних параметрів дає змогу підвищити достовірність первинної документації, посилити контроль за використанням земель, надати повну інформацію для проведення економічної оцінки та аналізу господарської діяльності окремого підприємства. Даний підхід допомагає завчасно виявляти екологічні правопорушення чи диспропорції, які виникли між господарською діяльністю аграрного підприємства та охороною природного середовища, і своєчасно вживати заходів щодо їх усунення або досягнення оптимальної рівноваги економічних та екологічних інтересів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних вчених, що досліджують облік якості сільськогосподарських угідь можна виокремити таких, як В. М. Жук, І. І. Замула, П. Т. Саблук, В. К. Савчук, В. Б. Моссаковський, О. О. Канцуров, Г. Г. Кірейцев, С. С. Кохан, М. Ф. Огійчук, А. М. Третяк та інших науковців. В їх роботах розглядаються різні підходи до формування обліку та оцінки сільськогосподарських угідь, розкриваються його принципи, методи і процедури. Проте, в економічній та нормативній літературі невизначеним залишається перелік показників для відображення якості сільськогосподарських угідь.

Мета дослідження – розгляд питань та розробка практичних рекомендацій щодо формування та вдосконалення документування стосовно відображення якісних параметрів сільськогосподарських угідь.

Матеріали і методи дослідження. У процесі дослідження використано наукові методи, що базуються на діалектиці пізнання та об'єктивних законах розвитку економіки. Історичний, логічний і монографічний

методи використовувалися для виявлення місця сільськогосподарських угідь у складі активів та уточнення їх класифікації за якісними параметрами для відображення в системі бухгалтерського обліку. Керуючись балансовим, розрахунково-конструктивним методом і методами спостереження та вибіркового обстеження, було вивчено сучасний стан обліку й оцінки земель. Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, галузеві інструкції та нормативні документи щодо регулювання операцій із земельними угіддями, наукові праці й методичні розробки вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, матеріали наукових конференцій і семінарів.

Результати дослідження та їх обговорення. Підставою для відображення господарських операцій з якістю сільськогосподарських угідь в аналітичному та синтетичному обліку є первинні документи, які складаються на підставі юридичної документації (договорів оренди; договорів про відчуження земельних ділянок: міни, дарування тощо; актів на право користування та право володіння; державних актів на право приватної власності на землю; звітів про експертну оцінку земельних ділянок, висновків агрохімічних служб, агрохімічних паспортів полів).

Існуюча форма «Акт приймання-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів» (форми № ОЗ - 1, № ОЗСГ – 1) [1] не передбачає розкриття деталізованої інформації щодо якісних характеристик окремих земельних угідь. У першу чергу, це стосується відомостей про права користування ділянками (частками) – (власність, оренда або суборенда) та вид правовстановлюючого документа, кількість угідь, їх родючість, тип ділянки, місце розташування, конфігурація, кадастровий номер, наявність на ділянках певних забудов, додаткові дані про експлікацію, плани меж, діюча система сівозмін (останні 3–5 років). Крім того, при надходженні на підприємство земельної ділянки та, відповідно, її якісних параметрів, в уніфікованій формі № ОЗ-1 та № ОЗСГ-1 не можуть бути заповнені такі реквізити, як норми амортизаційних відрахувань, залишкова вартість та ін.

Тому доцільним є введення спеціалізованого документа – «Акт приймання-передачі сільськогосподарських угідь та їх якісних параметрів», який розкриватиме як характеристики самої ділянки та її якісного стану, так і надаватиме всі відомості щодо придбання та подальшої її експлуатації (реквізити підприємства, що передає земельну ділянку, та підприємства, що її одержує; категорія земель [2, с. 465] за цільовим призначенням та вид угідь; якість ґрунтів; місцезнаходження ділянки; дані про затрати на поліпшення; інформація про того, за ким закріплено ділянку; з якого моменту вона вводиться в експлуатацію на даному підприємстві; її балансова та нормативна грошова вартість та наказ або договір, на підставі якого відбувається оприбуткування чи передача земельної ділянки), а також склад комісії, що підписує цей документ.

Зазначену форму документа доцільно застосовувати при зарахуванні об'єктів до складу земельних ділянок та введення їх в експлуатацію в результаті надходження. Акт приймання-передачі сільськогосподарських

угідь та їх якісних параметрів має стати основою для здійснення подальших записів в облікових регістрах підприємства та в Земельній кадастровій книзі. Тому вважаємо за потрібне складати зазначений документ у присутності двох сторін щонайменше у двох примірниках, один із яких залишатиметься після підписання в бухгалтерії підприємства, що передає ділянку, другий – у бухгалтерії підприємства-одержувача. У разі потреби, складатиметься третій примірник акта, який разом із відомостями про сівозміни та планом меж ділянки, копією експлікацій надаватиметься агрономічній службі, зацікавленій у такій інформації.

Оскільки на сільськогосподарських підприємствах значна частина операцій проводиться із земельними частками (паями), доцільно буде використовувати зазначений Акт одночасно й при прийманні-передачі земельних паїв. У цьому випадку, об'єктом обліку буде не конкретна ділянка, виділена в натурі, а умовна частка землі. Тому в документі не будуть зазначені реквізити місця знаходження паю, але кадастровий номер, бонітет ґрунтів, якісна характеристика повинна зазначатись обов'язково, а замість даних підприємства-передавача, будуть зазначені паспортні дані фізичної особи, яка здійснює передачу частки (паю).

На окрему увагу заслуговує така господарська операція, як переведення земельних угідь із одного виду в інший. Дослідження підтверджують, що, в умовах реформування підприємств та в результаті передачі земель громадянам, відбуваються значні трансформаційні процеси всередині категорій угідь. Такі зміни в складі сільськогосподарських угідь зумовлені як природними факторами (підвищення якісного стану угідь), так і економічною доцільністю подальшого їх використання в складі інших земельних угідь (наприклад, переведення угідь під чагарниками до складу земель лісового фонду). Крім того, через реорганізацію великих сільськогосподарських підприємств значна кількість ріллі була взагалі виведена з обробітку та зайнята під перелогам.

З огляду на це, пропонується запровадити в обліку додатковий документ – «Акт переведення сільськогосподарських угідь з відповідними якісними параметрами». Застосування зазначеного документа допоможе уникнути дублювання записів в актах приймання-передачі сільськогосподарських угідь та їх якісних параметрів та інвентарних картках, оскільки проведення такої операції потребуватиме оформлення як факту вибуття зі складу певного виду угідь, так і факту прийому до іншої категорії земель.

Акт переведення сільськогосподарських угідь з відповідними якісними параметрами міститиме інформацію про причини зміни категорії угідь, їх кадастрові показники, оцінку і вид земельної ділянки за попередніми даними, якісну характеристику ділянки в момент переведення та аналогічні відомості після переводу угідь з одного виду в інший. Оскільки, оптимальне живлення рослинних організмів у сполученні з раціональним підвищенням ефективності застосування добрив і зменшенням забруднення навколишнього середовища продуктами хімізації дає змогу підвищувати врожай і поліпшувати якість сільськогосподарської продукції, важливу роль у первинному обліку має Акт про використання мінераль-

них, органічних і бактеріальних добрив (форма ВЗСГ-3). Умови мінерального живлення, значною мірою, залежать від типу ґрунту, тому пропонуємо даний документ удосконалити наступними реквізитами: до номеру поля додати інформацію про вид угідь, тип ґрунту, вміст елементів живлення. Також розширити інформацію про вид добрив у розрізі основних агрохімічних показників.

При виявленні потреб рослини в мінеральному добриві необхідно виходити як із видових особливостей організму, так і зі специфічних особливостей даного типу ґрунту. Доцільно здійснювати розрахунок відхилень від норм якісних параметрів земель сільськогосподарського призначення, що буде містити інформацію про фактичні і суб'єктивні причини цих відхилень, дані про вид угідь та тип ґрунту та якісні параметри, відповідно до основних агрохімічних показників.

Для узагальнення інформації по кожній земельній ділянці відкривається „Інвентарна картка обліку основних засобів” (форма № ОЗ-6), яка є основним реєстром аналітичного обліку основних засобів. Ведення аналітичного обліку в інвентарних картках полегшує роботу щодо систематизації відомостей про стан та використання об'єктів обліку в господарській діяльності. Проте, як і у випадку з актом приймання-передачі основних засобів, зазначені інвентарні картки варто спеціалізувати для обліку земельних ділянок та їх якісних параметрів.

Науковці Інституту аграрної економіки запропонували приблизну форму Інвентарної картки обліку земельних ділянок [3, с. 216]. Проте, з метою забезпечення кадастрового обліку та контролю за якісним станом земельних угідь, варто розширити кількість показників, які б відображували специфіку обліку земельних ділянок сільськогосподарського призначення та їх якісного стану в нових умовах господарювання. З огляду на це, в інвентарній картці ми виокремили шість підрозділів, за якими накопичуватиметься облікова інформація:

1. Відомості про придбану земельну ділянку та її якісний стан (місце розташування ділянки, її розміри, якість, вартість, кадастровий та інвентарний номер).

2. Умови списання земельної ділянки (паю): підстава для вибуття, підтверджуюча документація, кореспонденція рахунків.

3. Дані про поліпшення (вид здійснених робіт, акт виконаних робіт, сума витрат на поліпшення).

4. Порядок переоцінки земельної ділянки: індексація вартості земель на певну дату, дооцінка або уцінка (наприклад, унаслідок погіршення якісних параметрів ділянки або внаслідок інфляції).

5. Відомості про переведення земель з одного виду угідь в інший (причини переведення, вид угідь до та після переведення).

6. Коротка характеристика об'єкта (бонітет, характеристика за агро-технічним паспортом, наявність права на сервітут тощо).

Заповнювати інвентарні картки обліку земельних ділянок та їх якісних параметрів доцільно в бухгалтерії підприємства в одному примірнику на підставі актів приймання-передачі та супроводжувальних документів

(кадастрового плану, правовстановлюючих документів на землю та ін.) для окремої ділянки або паю в розрізі інвентарних номерів, які зберігаються за земельною ділянкою весь період її експлуатації на підприємстві. Переведення земель з одного виду в інший буде відображатися в інвентарній картці на основі зазначеного акта трансформації земельних ділянок.

Інвентарний список земель, а також інформацію про їх якісний стан складає матеріально-відповідальна особа, яка відповідає за цільове використання угідь, і застосовується для пооб'єктного обліку кожної ділянки. Дані, представлені у списку, мають бути ідентичними записам в інвентарних картках обліку земельних ділянок та їх якісних параметрів. Тому ми пропонуємо такі основні реквізити, що можуть бути зазначені в описах: номер та дата інвентарної картки, категорія земель і вид угідь, площа, кадастровий та інвентарний номер, балансова вартість, бал ґрунту, якісна характеристика за основними мікроелементами та агрохімічними показниками, причина вибуття та документ, що його підтверджує.

Для забезпечення збереження основних засобів всі інвентарні картки реєструються в „Описі інвентарних карток по обліку основних засобів” (форма № ОЗ-7), за заповнення та зберігання якого відповідає бухгалтерія підприємства. При вибутті основних засобів у даному описі роблять записи, а відповідну картку прикладають до акта на списання основних засобів [4, с. 96]. Для систематизації інвентарних карток в описах пропонуємо групувати за видами угідь, а також за основними агрохімічними показниками, що значно полегшить здійснення управління ними на підприємстві.

При передачі об'єкта основних засобів іншому суб'єкту господарювання (наприклад, при оренді, обміні, безкоштовній передачі, внеску до статутного капіталу іншого підприємства) заповнюють форму № ОЗ-1, № ОЗСГ-1, а в обліку земельних ресурсів та їх якісних параметрів – слід застосовувати пропоновану форму «Акт приймання-передачі сільськогосподарських угідь та їх якісних параметрів». При вибутті земельних ділянок інвентарні картки вилучають із картотеки та роблять відповідні відмітки в описі інвентарних карток.

Списання основних засобів оформлюють „Актом на списання основних засобів” (форма № ОЗ-3, ОЗСГ-3) [6, с. 88]. Однак, тут слід зазначити випадки ймовірного списання земельних ділянок. Земля, як природний ресурс, не може бути амортизована, а тому основна причина її вибуття зі складу основних засобів на підприємстві – передача іншому суб'єкту, що оформлюється «Акт приймання-передачі сільськогосподарських угідь та їх якісних параметрів»; списання ж із балансу можливе лише в тому випадку, коли використання даної ділянки (як активу) надалі є неможливим, наприклад, унаслідок аварій, екологічних катастроф, стихійних лих (затоплення). Оскільки такі випадки є поодинокими, в обліковому процесі раціонально використовувати запропонований «Акт переведення сільськогосподарських угідь із відповідними якісними параметрами».

Узагальнюючим первинним документом за класифікаційними групами основних засобів є „Картка обліку руху основних засобів” (форма № ОЗ-8), в якій міститься вартісна інформація про переміщення (надходження та вибуття) об’єктів на підприємстві впродовж місяця. Заповнюється зазначений документ на основі даних інвентарних карток відповідних груп засобів та є підставою для складання аналітичних даних до рахунку 10, які містяться в журналі-ордері № 4 А с.-г. Однак застосування даної картки не є обов’язковим для всіх підприємств, оскільки в ній відбувається дублювання попередньо здійснених записів в інших документах.

Аналітичні дані в журналі-ордері № 4 А с.-г. відображуються за кожним синтетичним рахунком та субрахунком на підставі первинних документів за такими даними: залишок на початок місяця, обороти по дебету і кредиту, залишок на кінець місяця. Така узагальнена схема обліку земельних ділянок та їх якісних параметрів в остаточному виразі у журналі-ордері є неоптимальною, з точки зору аналізу використання землі на сільськогосподарському підприємстві. Тому пропонуємо внести певні поправки до діючої форми журналу-ордеру № 4 А с.-г.

Для цього слід перетворити праву частину документа у відомість до журналу-ордера № 4 А с.-г. — виключити колонку „Оборот по кредиту” (оскільки такі відомості надані у лівій частині реєстру) та розділити графу „Оборот по дебету” на кілька частин (імовірні кореспондуючі рахунки та суму разом). Таким чином, у журналі-ордері № 4 А с.-г. будуть всебічно відображені операції з вибуття якісних параметрів земельних угідь по кредиту рахунку 101 „Земельні ділянки” та зафіксовані дані про їх надходження. Дана документація розкриває зміни в кількісних та якісних параметрах узагальнено, при цьому якісні характеристики представлені лише як супроводжувальна інформація. У Порядку аналітичного обліку земель у наукових установах, на підприємствах та організаціях УААН, затвердженому постановою Президії УААН [7, с. 10] для узагальнення й систематизації даних про кількісний та якісний стан земель, пропонується вести Книгу кількісного та якісного обліку земель. Зазначена Книга розподіляє земельні ресурси за термінами користування, розкриває фізичні та економічні показники ґрунту, економічну та нормативну грошову оцінку земель, визначає особливо цінні землі, класифікує землі за функціональним призначенням та відображує кількість земель за видами угідь.

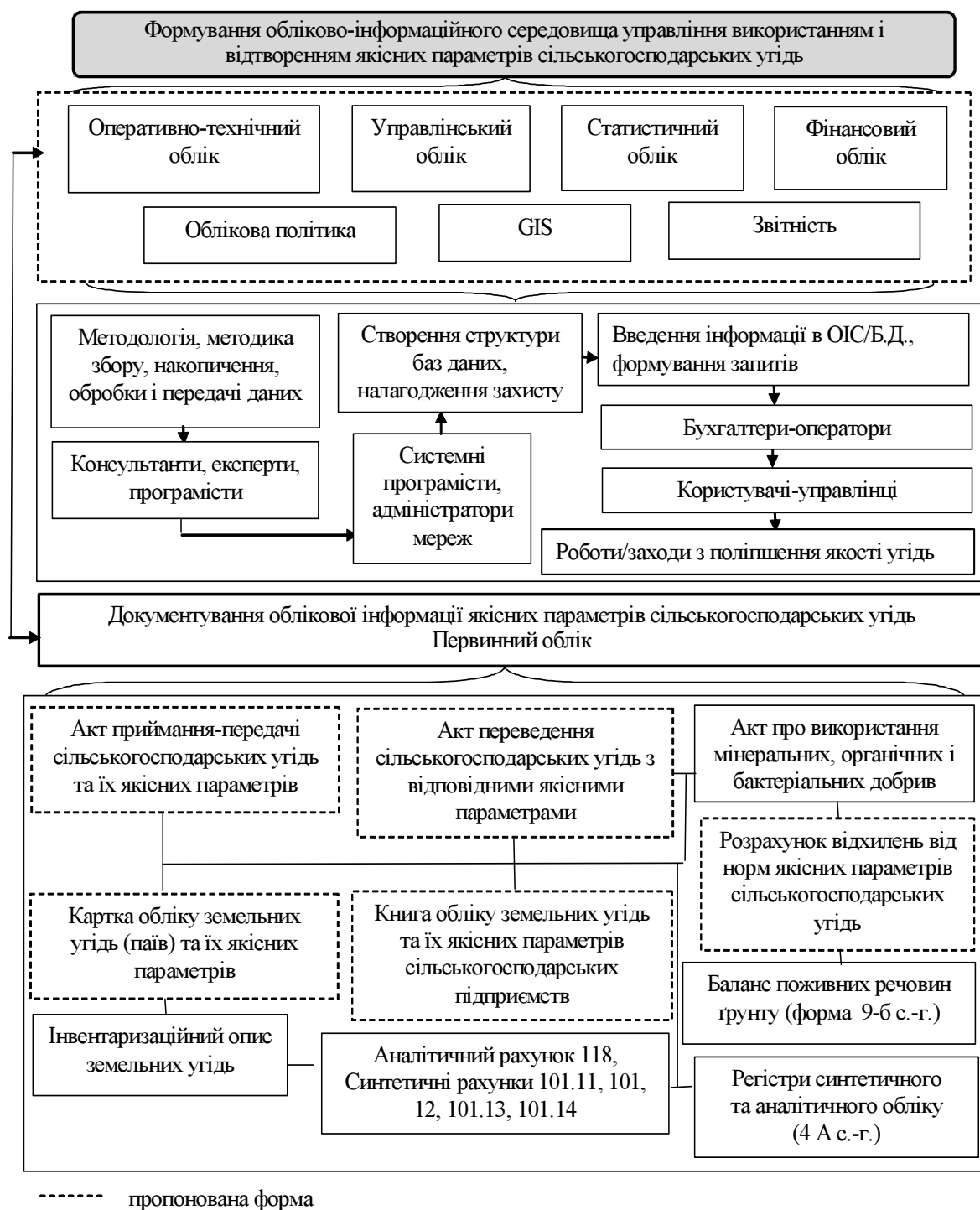
Ведення книги кількісного та якісного обліку земель забезпечить відображення натуральних та грошових показників по кожному виду угідь. Проте складання зазначеної форми документа на сільськогосподарських підприємствах матиме певні труднощі, оскільки значна частина показників, що характеризують продуктивність земель, може бути вписана лише після додаткового обстеження ґрунту спеціалістами-землевпорядниками та агрохіміками. Окрім того, оцінка земель, представлена в розділі п’ятому „Показники оцінки земель”, узагальнюється за видами угідь, а не за конкретними земельними масивами з певними якісними ознаками, що ускладнює управління їх використанням [8, с. 1025].

З огляду на вищезазначене, пропонується запровадити в аналітичному обліку спрощену форму книги обліку земельних ресурсів та їх якісних параметрів, яка дасть змогу розкрити якісні та вартісні показники земельних ділянок за двома основними критеріями: ділянки, що беруть участь у виробництві сільськогосподарської продукції, та ділянки, що тимчасово вилучені з виробництва. До ділянок, які не беруть участі у виробничому процесі, можуть бути зараховані землі, які перебувають на стадії відновлення родючості, а також нерозорані ділянки викорчуваних садів, площі сільськогосподарських угідь, які підготовлені під посадку полезахисних лісових смуг; землі, які тимчасово виведені з обробітку з метою відновлення їх продуктивності та екологічного стану; забруднені угіддя, які не використовуються в аграрному виробництві через вміст у них забруднюючих речовин, що негативно впливає на довкілля, і які виключені з господарського обороту; відкриті землі без рослинного покриття.

Групування земель у книзі обліку здійснюється як за формами власності та користування, так і за категоріями угідь та якісними параметрами. При цьому облік земельних ресурсів відображується в кількісному, якісному та вартісному виразі, що дасть змогу використати наведені дані одразу в кількох облікових системах: в земельному обліку – під час збору даних щодо землевласників та землекористувачів; при податкових розрахунках – для обрахунку податку на землю; в бухгалтерському обліку – для визначення балансової та позабалансової вартості земельних угідь, перевірки записів у Головній книзі підприємства.

Якщо книга обліку земельних ресурсів та їх якісних параметрів буде вестись у розрізі окремих земельних ділянок та в цілому по підприємству, то менеджери, використовуючи дані обліку витрат виробництва по об'єктах витрат (полях та сівозмінах), зможуть проконтролювати продуктивність конкретних сільськогосподарських угідь, використовуючи первинні документи щодо обліку витрат та виходу продукції рослинництва (наприклад, акти про використання мінеральних, органічних та бактеріальних добрив, пестицидів та гербіцидів, облікові листки праці та виконаних робіт, облікові листки трактористів-машиністів, рахунки-фактури, талони комбайнерів та шоферів, реєстри приймання зерна та іншої продукції, реєстри відправки зерна з поля, щоденники надходження сільськогосподарської продукції, акти на оприбуткування пасовищних, грубих та соковитих кормів тощо). Накопичення поданих у книзі обліку земель показників за кілька років допоможе виявити динаміку розвитку землекористування та землеволодіння й розробити бізнес-план сільськогосподарського виробництва на перспективу.

Сучасне сільське господарство пред'являє високі вимоги до сільськогосподарських виробників у плані інформатизації і вживання сучасних GIS-технологій [5, с. 68]. Таким чином, враховуючи всі рекомендовані та модифіковані документи, процес узагальнення первинної, аналітичної та зведеної документації з якості сільськогосподарських угідь матиме такий вигляд (рис. 1).

Організаційно-методичне забезпечення формування обліково-інформаційної системи управління якісними параметрами сільськогосподарських угідь аграрних формувань*

*Джерело: власна розробка автора.

Такий підхід до обліку якісних параметрів сільськогосподарських угідь дасть змогу зацікавленим користувачам одержати повноцінну інформацію для прийняття оперативних виробничих та управлінських рішень, проведення аналізу використання земель, виявлення тенденцій та зако-

номірностей розвитку землеробства в конкретному господарстві за кілька років та сприятиме розробленню відповідних обчислень на перспективу.

Висновки і перспективи. Використовуючи одне із завдань первинного обліку – надання інформації для аналітичного обліку, на підставі якої формуються висновки про ступінь ефективності та цільове використання якості угідь управлінським персоналом організацій, підтверджуємо доцільність використання пропонованих нами форм первинних документів.

Це також дасть змогу зробити більш достовірний збір інформації для складання річної звітної калькуляції та визначити рівень витрат на поліпшення угідь у разі, якщо вони погіршилися. Основною задачею поліпшення якості угідь, як комплексу заходів із підвищення ґрунтової родючості земель, на наш погляд, має стати створення необхідних умов для підвищення родючості земель, урожайності та отримання потрібного обсягу виробництва продукції.

Отже, первинною ланкою у створенні єдиного інформаційного середовища про земельні ресурси повинні бути власники землі та землекористувачі – сільськогосподарські підприємства, що фіксуватимуть, оброблюватимуть та здійснюватимуть передачу інформації про правовий, господарський та природний стан земельних ресурсів на інші рівні управління шляхом організації бухгалтерського обліку та звітності. Крім того, дані оперативно-технічного та бухгалтерського обліку підприємства містять економічні, агротехнічні та інші показники, що характеризують реальний стан земель на аграрному підприємстві та надають можливість проаналізувати рівень їх використання.

Список літератури

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
2. Добряк Д. С. Класифікація сільськогосподарських земель як наукова передумова їх екологобезпечного використання / [Добряк Д. С., Канаш О. П., Бабміндра Д. І., Розумний І. А.]. – К. : Урожай. – 2009. – 464 с.
3. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затв. наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>
4. Кирейцев Г. Г. Облік основних засобів у сільськогосподарських підприємствах / Г. Г. Кирейцев, Л. О. Іваніщенко. – К. : Урожай, 1987. – 176 с.
5. Кохан С. С. Вплив просторових структур на точність методів інтерполяції / С. С. Кохан, І. П. Поліщук // Ученые записки Таврического национального университета. Серия «География». – 2005. – Т. 18 (57), № 1. – С. 67–74.
6. Рекомендації з врегулювання майнових і земельних відносин в сільськогосподарському бізнесі: документальне оформлення, облік і оподаткування / за ред. В. М. Жука, І. Б. Садовської // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 5. – С. 71–162.
7. Саблук П. Т. Земельна реформа: терниста дорога від старту до фінішу / П. Т. Саблук // Урядовий кур'єр. – 2004. – 5 серпня. – С. 10.

8. Ярмолюк О. Ф. Інформаційне забезпечення управління земельними ресурсами в агроформуваннях / О. Ф. Ярмолюк // Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2008.– Вип. 241, т. 5. – С. 1024–1032.

References

1. Pro buhgalters`kyi oblik ta finansovu zvitnist` v Ukrayini, Zakon Ukrayiny` vid 16.07.1999 r. № 996-XIV [Elektronnyj resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
2. Dobryak, D. S. (2009). Klasifikaciya sil`s`kogospodars`kyh zemel` yak naukova peredumova yix ekologobezpechnogo vy`kory`stannya [Tekst] / D. S. Dobryak, O. P. Kanash, D. I. Babmindra, I. A. Rozumny`j. – K.: Urozhay, 464.
3. Polozhennya pro inventory`zaciyu akty`viv ta zobov'yazan`, zatv. nakazom Ministerstva finansiv Ukrayiny` vid 02.09.2014 № 879 [Elektronnyj resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>.
4. Ky`rejcev, G. G., Ivanishhenko, L. O. (1987). Oblik osnovny`x zasobiv u sil`s`kogospodars`ky`x pidpry`yemstvax. – K.: Urozhay, 176.
5. Koxan, S. S. (2005). Vply`v prostorovy`x struktur na tochnist metodiv interpolyaciyi [Tekst] / S. S. Koxan, I. P. Polishhuk // Uchenyye zapy`sky` Tavry`cheskogo nacy`onal`nogo uny`versy`teta. Sery`ya: Geografy`ya, 18 (57), 1, 67–74.
6. Rekomendaciyi z vregulyuvannya majnovy`x i zemel`ny`x vidnosy`n v sil`s`kogospodars`komu biznesi: dokumental`ne oformlennya, oblik i opodatkovannya (2005) / za red. V. M. Zhuka, I. B. Sadovs`koyi // Oblik i finansy` APK, 5, 71–162.
7. Sabluk, P. T. (2004). Zemel`na reforma: terny`sta doroga vid startu do finishu / P. T. Sabluk // Uryadovy`j kur`yer, 5 serpnya, 10.
8. Yarmolyuk, O. F. (2008). Informacijne zabezpechennya upravlinnya zemel`ny`my` resursamy v agroformuvannyax / O. F. Yarmolyuk // Ekonomika: problemy` teorii ta prakty`ky`: zbirny`k naukovy`x prac`. – Dnipropetrovs`k: DNU, 241 (5), 1024–1032.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДОКУМЕНТИРОВАНИЯ УЧЕТА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ УГОДИЙ, ИХ КАЧЕСТВА И ЭКОЛОГИЗАЦИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Т. В. Машкова

Аннотация. *Сельскохозяйственные земли нуждаются не только в интенсификации и больших капиталовложениях, но и в комплексных, экологически оправданных методах хозяйствования для сохранения и использования почвы с целью удовлетворения не только потребностей человека, но и одновременного сохранения плодородия почвы. Данные первичных документов являются основой аналитического учета, что предполагает ведение бухгалтерских регистров как в натуральном, так и в денежном измерителях. Первичные документы являются исходной информацией для всех уровней управления хозяйственной деятельностью.*

От качества предоставленной первичной информации в значительной степени зависит достоверность отчетности, результаты оценки и анализ показателей, характеризующих эффективность использования в качестве сельскохозяйственных угодий. Поддержание качества сельскохозяйственных угодий создает основу для дополнительных экономически эффективных вложений труда и средств в землю. Эти меры направлены на регулирование водно-воздушного баланса почвы, улучшая условия для выращивания культурных растений. Поэтому усовершенствованные формы первичных документов для учета качественных параметров сельскохозяйственных угодий являются основой для верного их отображения.

Ключевые слова: качество сельскохозяйственных угодий, методические подходы, первичные документы, бухгалтерский учет, информация, сельскохозяйственные предприятия

IMPROVING THE DOCUMENTATION OF THE ACCOUNT OF AGRICULTURAL LAND QUALITY AND GREENING USE

T. V. Mashkova

Abstract. *Agricultural land need not only the intensification and large investments, but a comprehensive and environmentally sustainable management practices for the conservation and use of soil to meet not only human needs, but also the simultaneous preservation of soil fertility. These primary documents is the basis of analytical accounting, which involves accounting registers both in natural and in monetary terms. Primary documents are the source of information for all levels of business management.*

The quality of the provided primary information depends largely on the accuracy of reporting, the results of the evaluation and analysis of indicators characterizing the efficiency of use as agricultural land. Maintaining the quality of agricultural land provides the basis for further cost-effective investments of labor and resources in the ground. These measures are aimed at regulation of water-air balance of the soil, improving conditions for growing crops. Therefore, enhanced forms of primary documents for accounting quality agricultural land is the basis for correct display.

Keywords: *quality of farmland, methodological approaches, primary documents, accounting, information, agricultural enterprises*

АНАЛІЗ ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

В. І. МЕЛЬНИК, кандидат економічних наук, доцент
В. І. КИРИЛЮК, кандидат сільськогосподарських наук
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: vik4865@yandex.ua

Анотація. *Висвітлено сучасний стан машинно-тракторних парків (МТП) підприємств аграрного виробництва за період з 2008 до 2014 року, досліджено динаміку кількості основних видів техніки. Проаналізовано вікову структуру машинно-тракторного парку аграрної сфери, на основі чого виявлено тенденції, притаманні МТП аграрних підприємств різних організаційно-правових форм за досліджуваний період.*

Ключові слова: *технічні засоби, рівень забезпеченості, зернозбиральні комбайни, трактори*

Різке зменшення технічної оснащеності галузі рослинництва, що спостерігається останнім десятиліттям, призвело до значного збільшення рівня навантаження на аграрну техніку. Якщо в Україні на 1000 га ріллі припадає 9 тракторів, то в Польщі – 93,3, у Німеччині – 87,4, у Франції – 68,7, у Великобританії – 84,7 шт. [1]. Так, наприклад, навантаження на трактор упродовж останнього десятиліття в Україні становило близько 160 га ріллі, тоді як у Білорусі – 50, у США – 28, у Великобританії – 13, у Франції – 12 га ріллі, а на працюючий у полі зернозбиральний комбайн – 300 га (у Великобританії – 71, Франції – 63, Данії – 48 га). Така ситуація призводить до порушення агротехнічних термінів і зниження якості виконання механізованих робіт. Наприклад, замість 5–10 днів, збирання зернових здійснюють протягом 20 і більше днів. [3]. Лише за рахунок затягування термінів збирання врожаю зернових Україна щороку втрачає 4–5 млн т хліба, що є неприпустимим.

Через низький рівень забезпеченості технічними засобами порушуються агротехнічні строки виконання не тільки заключних технологічних операцій, а й таких, як основний обробіток ґрунту, сівба та догляд за рослинами.

Як бачимо, за рівнем забезпеченості сільського господарства матеріально-технічними ресурсами Україна значно відстає від розвинених країн світу.

Мета дослідження – проаналізувати рівень технічного забезпечення аграрного виробництва України.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження проведено на основі вивчення й аналізу офіційних статистичних даних Державної служби статистики України. Для вирішення поставлених завдань було

використано аналітичний, абстрактно-логічний та економіко-статистичний методи економічних досліджень.

Результати дослідження та їх обговорення. Віковий склад тракторів у сільськогосподарському виробництві України в 2008 році за роками експлуатації був таким: до 5 років – 5,5 %, 5–10 років – 10,7 %, 10–20 років – 58,0 %, понад 20 років – 25,8 % (рис. 1). Тобто, термін корисного використання перевищили понад 85% машин.

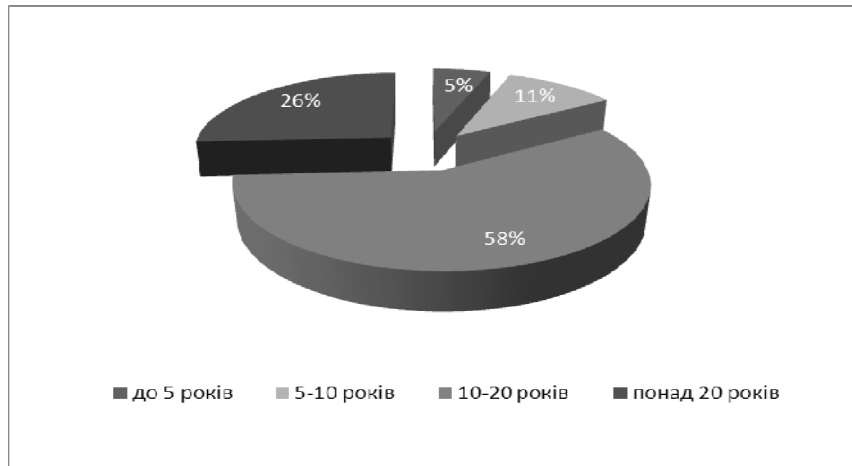

Рис. 1. Віковий склад тракторів аграрного виробництва України у 2008 році

Ситуація із зернозбиральними комбайнами ще гірша: до 10 років – в експлуатації лише 8,0 % цих машин, а решта 92 % – перевищили межі терміну корисного використання. За такого стану технічних засобів навряд чи можна говорити про технічне обслуговування, якщо лише 15 % тракторного та 8 % комбайнового парку потребує обслуговування, а решта потребує утилізації. Це призводить до значних збитків. Так, наприклад, фактичні терміни збирання зернових перевищують можливі та регламентовані у 2–3 рази. Через збільшення часу на збирання врожаю сільськогосподарське виробництво України щороку не добирає, як було зазначено вище, 4–5 млн т зерна, що в грошовому еквіваленті становить близько 1–1,2 млрд у. о. (з урахуванням реалізації готової продукції).

Згідно з дослідженнями, втрати зерна озимої пшениці на тринадцятий день збирання, за врожайності 40 ц/га, становить понад 5,12 ц/га. Економічно обґрунтований термін збирання зернових колосових культур, залежно від урожайності, знаходиться в межах: за 20 ц/га – 8 діб, за 30 ц/га – 7 діб, а за 50–60 ц/га – не більше, ніж 5–6 діб. Втрати зерна озимої пшениці визначено в зоні Лісостепу в результаті природного осипання зерна після досягнення ним оптимального дозрівання.

Тенденція погіршення рівня технічного забезпечення аграрної сфери зберігається й надалі. Оснащеність окремими видами техніки в 2010 р. ледве сягала половини технологічної потреби. Близько 85 % технічних засобів аграрних підприємств вичерпали свій амортизаційний термін, що призводить до необхідності щорічного списання 2,6–6,5 %

наявної техніки, натомість, оновлення технічних засобів знаходиться на рівні лише 2,3–4,6 %, хоча для розширеного відтворення основних засобів задля запровадження і функціонування інноваційних технологій аграрного виробництва необхідне їх оновлення на 18–20 % [4].

У період з 2012 до 2014 року спостерігається різке зменшення рівня забезпеченості технічними засобами рослинництва на аграрних підприємствах України. Так, кількість тракторів зменшилася на 9,8 %, зернозбиральних комбайнів – на 12,7 %, картоплезбиральних комбайнів – на 20,1 %, а бурякозбиральних машин – на 22,8 % [2, 5] (рис. 1, 2).

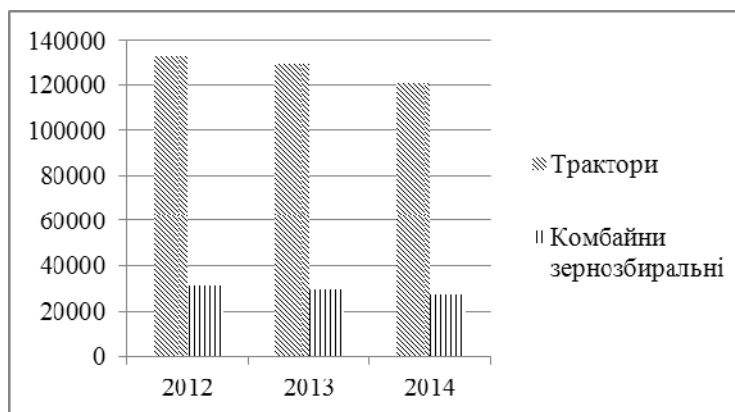

Рис. 2. Динаміка кількості тракторів і зернозбиральних комбайнів аграрних підприємств України за роками

Упродовж 2014 року рух техніки на аграрних підприємствах виглядав так: кількість тракторів зменшилася на 0,5 %, зернозбиральних комбайнів – на 1,8%, бурякозбиральних машин – на 8,7 %.

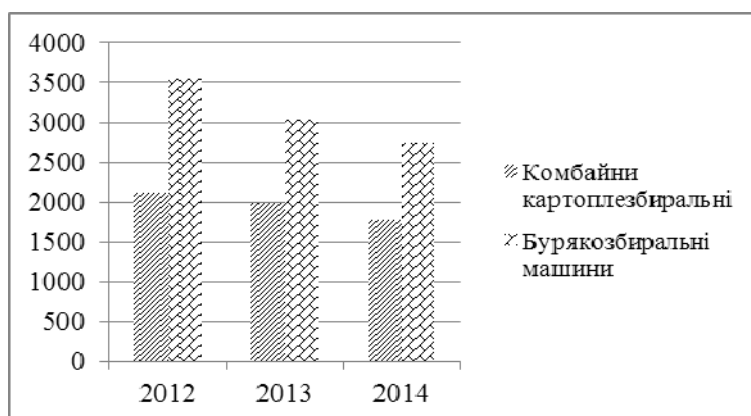

Рис. 3. Динаміка кількості бурякозбиральних машин і картоплезбиральних комбайнів аграрних підприємств України за роками

Водночас, найбільше тракторів надійшло протягом 2014 року в Одеській (711 од., з яких куплено 42,6 %), Полтавській (486 од., з яких куплено 73 %) та Кіровоградській (474 од., з яких куплено 81,2 %) областях. Натомість, найгірша ситуація спостерігається в Закарпатській

(22 од. купленої техніки), Івано-Франківській (50 од., з яких куплено 66 %) та Рівненській (59 од., куплено – 69,5 %) областях.

Найбільша кількість зернозбиральних комбайнів надійшла впродовж 2014 р. в Одеській (137 од.), Кіровоградській (127 од.) і Дніпропетровській (106 од.) областях, а найменша – у Закарпатській (2 од.), Івано-Франківській (5 од.) та Чернівецькій (12 од.) областях.

Разом з тим, кількість техніки, яка знаходиться у фермерських господарствах, має позитивну динаміку. Так, на кінець року, кількість тракторів і зернозбиральних комбайнів на підприємствах такої організаційно-правової форми збільшилася на 2,7 %. Однак, кількість бурякозбиральних машин зменшилася до кінця року на 8,9 %.

Переважна більшість тракторів знаходиться у господарствах населення (188 473 одиниці, 61%) (рис. 4) і їх кількість, як і зернозбиральних комбайнів (рис. 5), зростає щороку. Натомість, кількість техніки, яка належить аграрним підприємствам, продовжує невпинно зменшуватися.

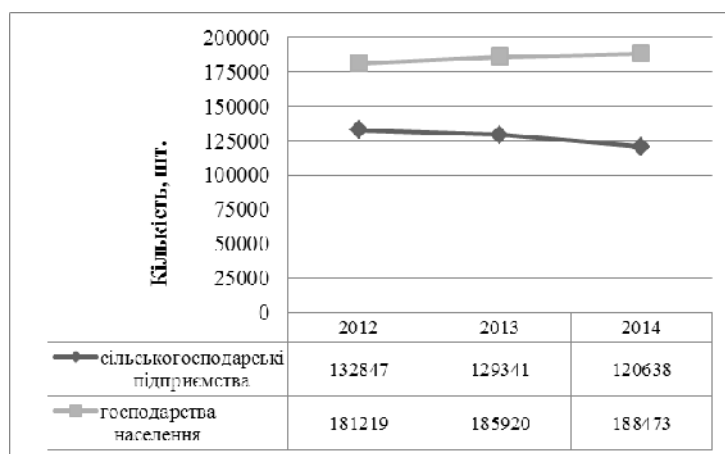

Рис. 4. Динаміка наявності тракторів в Україні за категоріями господарств

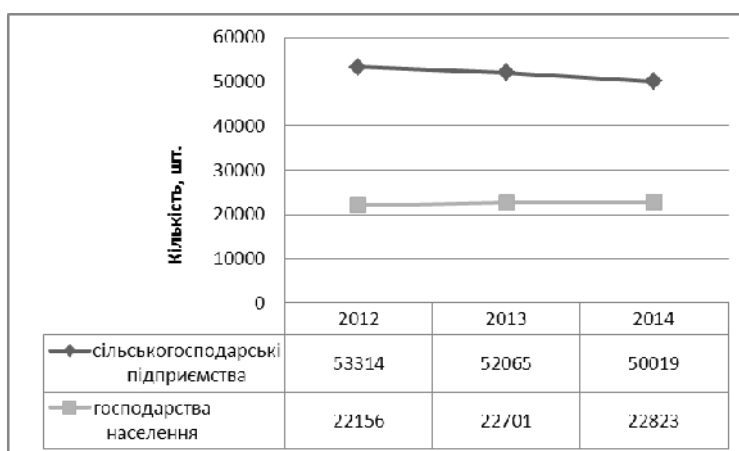

Рис. 5. Динаміка наявності зернозбиральних комбайнів в Україні за категоріями господарств

Водночас, ситуація ускладнюється відсутністю в Україні крупних виробників техніки для аграрної сфери, а існуючі підприємства аграрного машинобудування надто повільно реагують на потреби АПК в техніці.

Висновки і перспективи. Порівнюючи показники використання морально і фізично застарілої техніки з аналогічною новою встановлено, що останніми роками темпи оновлення машинного парку скоротилися в 10–30 разів. Близько 90 % сільськогосподарської техніки вичерпали амортизаційний ресурс. З упевненістю можна констатувати, що машинний парк аграрного сектору України морально та фізично застарів.

Список літератури

1. Марченко В. В. Ринок сільгосптехніки. Особливості формування та перспективи ринку сільськогосподарської техніки в Україні. / В. В. Марченко, М. М. Гузь // Новини агротехніки. – 2010. – № 1. – С. 26.
2. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2014 році : стат. бюлетень / Державна служба статистики України. – К., 2015. – 44 с.
3. Скоробагата В. О. Сучасний стан та проблеми технічного забезпечення аграрних підприємств України / В. О. Скоробагата // Всеукраїнська інтернет-конференція молодих вчених та студентів «Формування інноваційної стратегії підприємств та механізм її реалізації» : тези доп., 12 червня 2013 р. – Миколаїв, 2013 р. – С. 42–44.
4. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Національна академія аграрних наук України, ННЦ «Інститут аграрної економіки». – К., 2012. – 180 с.
5. Україна в цифрах 2014 : стат. збірник / Державна служба статистики України. – К., 2015. – 239 с.

References

1. Marchenko, V. V., Huz M. M. (2010). Rynok silhosptekhniky. Osoblyvosti formuvannia ta perspektyvy rynku silskohospodarskoyi tekhniky v Ukraini [Agricultural market. Features of formation and prospects of the market of agricultural machinery in Ukraine] News of farming: 1, 26.
2. Nayavnist silskohospodarskoyi tekhniky ta enerhetychnykh potuzhnosti u silskomu hospodarstvi u 2014 rotsi [Availability of agricultural machinery and power capacities in agriculture in 2014]. (2015). State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 44.
3. Skorobahata, V. O. (2013). Suchasnyi stan ta problemy tekhnichnoho zabezpechennya ahrarnykh pidpryyemstv Ukrainy [Current status and problems of logistics Ukraine agricultural enterprises]. Materials of Ukrainian Internet conference of young scientists and students "Forming an innovative enterprise strategy and its implementation mechanism". Mykolayiv, 42–44.
4. Stratehichni napryamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [The strategic directions of development of agriculture in Ukraine until 2020]. (2012). The National Academy of of Agricultural Sciences Ukraine, NSC "Institute of agrarian economy". Kyiv, 180.
5. Ukraina v tsyfrakh 2014 [Ukraine in numbers 2014] (2015).). State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 239.

АНАЛИЗ ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА УКРАИНЫ

В. И. Мельник,
В. И. Кирилюк

Аннотация. Освещено современное состояние машинно-тракторных парков (МТП) предприятий аграрного производства за период с 2008 по 2014 год, исследована динамика количества основных видов техники. Проанализирована возрастная структура машинно-тракторного парка аграрной сферы, на основе чего выявлены тенденции, присущие МТП аграрных предприятий различных организационно-правовых форм за исследуемый период.

Ключевые слова: технические средства, уровень обеспеченности, зерноуборочные комбайны, тракторы

ANALYSIS OF TECHNICAL SUPPORT OF AGRICULTURAL PRODUCTION OF UKRAINE

V. I. Melnik,
V. I. Kyrylyuk

Annotation. In the article the current state of tractor fleet enterprises of agricultural production in the period from 2008 to 2014, investigated the dynamics of the number of basic types of technology. Analyzed the age structure of the tractor fleet of agricultural areas, based on what tendencies inherent machine-tractor fleet agricultural enterprises of different legal forms for the study period.

Keywords: hardware, level security, combines harvesters, tractors

УДК: 657.1:336.14:06.047.42

ЗАПАСИ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ

І. В. МЕЛЬНИЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: meln_ilona@mail.ru

Анотація. Досліджено питання обліку запасів у бюджетних установах. Розглянуто діючу методику відображення окремих видів запасів у системі синтетичного обліку. Виокремлено основні проблемні

АНАЛИЗ ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА УКРАИНЫ

В. И. Мельник,
В. И. Кирилюк

Аннотация. Освещено современное состояние машинно-тракторных парков (МТП) предприятий аграрного производства за период с 2008 по 2014 год, исследована динамика количества основных видов техники. Проанализирована возрастная структура машинно-тракторного парка аграрной сферы, на основе чего выявлены тенденции, присущие МТП аграрных предприятий различных организационно-правовых форм за исследуемый период.

Ключевые слова: технические средства, уровень обеспеченности, зерноуборочные комбайны, тракторы

ANALYSIS OF TECHNICAL SUPPORT OF AGRICULTURAL PRODUCTION OF UKRAINE

V. I. Melnik,
V. I. Kyrylyuk

Annotation. In the article the current state of tractor fleet enterprises of agricultural production in the period from 2008 to 2014, investigated the dynamics of the number of basic types of technology. Analyzed the age structure of the tractor fleet of agricultural areas, based on what tendencies inherent machine-tractor fleet agricultural enterprises of different legal forms for the study period.

Keywords: hardware, level security, combines harvesters, tractors

УДК: 657.1:336.14:06.047.42

ЗАПАСИ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ

І. В. МЕЛЬНИЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: meln_ilona@mail.ru

Анотація. Досліджено питання обліку запасів у бюджетних установах. Розглянуто діючу методику відображення окремих видів запасів у системі синтетичного обліку. Виокремлено основні проблемні

питання та надано пропозиції щодо поліпшення відображення вищезгаданих активів у системі бухгалтерського обліку бюджетних установ.

Ключові слова: *запаси, класифікація запасів, тварини на вирощуванні й відгодівлі, поточні біологічні активи, продукція лісового господарства, рахунки синтетичного обліку*

Актуальність. Діяльність бюджетних установ доволі різноманітна за своїми функціональними ознаками. У зв'язку з тим, що запаси використовуються в діяльності одноразово, установа повинна постійно забезпечувати їх наявність та економічно-обґрунтоване використання. Бюджетна установа є неприбутковою організацією, проте, враховуючи нинішні економічні умови, джерелами фінансування, крім держави, дедалі більше стають власні надходження, отримані від надання платних послуг чи виробництва та реалізації продукції.

Економічно обґрунтоване планування потреби в різних видах запасів стає важливим напрямом управління ними. Відповідно, дослідження питання відображення запасів у системі бухгалтерського обліку бюджетних установ є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання обліку запасів бюджетних установ розглядали такі вітчизняні вчені, як П. Й. Атамас, Р. Т. Джога, С. В. Свірко, В. В. Сопко, Н. І. Сушко, О. О. Чечуліна та інші. Вони дослідили окремі питання вдосконалення системи бухгалтерського обліку в державному секторі з урахуванням вимог міжнародних стандартів обліку. Підходи до обліку запасів, відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі та аналіз їх змісту із положеннями чинної облікової практики, розглянуто в працях О. О. Дорошенко [2].

Враховуючи вагомий здобуток вищезгаданих вчених, на сьогодні залишається актуальним питання дослідження методики обліку окремих активів бюджетних установ. Зокрема, відображення операцій з придбання та використання окремих видів запасів на рахунках бухгалтерського обліку бюджетних установ.

Мета дослідження – оцінка існуючої методики відображення запасів на рахунках бухгалтерського обліку та пошук шляхів щодо її поліпшення.

Результати дослідження та їх обговорення. Відповідно до виконання програми модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі економіки України, змінено методику обліку запасів бюджетних установ. Зокрема, набрало чинності Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі (НП (С)БОДС) 123 «Запаси» (Наказ Міністерства України 12.10.2010 № 1202) та Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку запасів суб'єктів державного сектору № 11 від 23.01.2015 р. Ці нормативно-правові акти визначають методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про запаси й розкриття відповідної інформації у фінансовій звітності. Слід

узагальнити зміни, що відбулися в методиці обліку запасів. До таких змін можна віднести:

- класифікаційні групи запасів;
- порядок формування первісної вартості запасів;
- методи оцінки вибуття запасів;
- оцінка запасів на дату балансу;
- відображення запасів на рахунках бухгалтерського обліку.

Після дослідження питання класифікації запасів бюджетних установ та їх відображення як окремих об'єктів у системі рахунків бухгалтерського обліку (див. таблицю), виокремлено такі проблемні питання:

1. Широке узагальнення найбільш використовуваних запасів в одній класифікаційній групі.

2. Неузгодженість нормативно-правових документів у частині обліку окремих запасів. Зокрема, відсутність окремих класифікаційних груп запасів у методичних рекомендаціях за наявності рахунків з їх обліку в плані рахунків.

3. Відсутність рахунків бухгалтерського обліку для відображення окремих об'єктів обліку в розрізі класифікаційних груп запасів, які виокремлені в методичних рекомендаціях.

Слід звернути окрему увагу на дві останні проблеми, що виникли у зв'язку з неузгодженістю класифікаційних груп запасів та рахунків з їх обліку.

У загальному розумінні класифікація є системою розподілу об'єктів за групами відповідно до визначених ознак. Класифікація активів установи уможливорює групування однорідних господарських засобів та чітке визначення об'єкта бухгалтерського обліку.

Відповідно до НП(С)БОДС 123 «Запаси» та Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку запасів суб'єктів державного сектору, виокремлено дві класифікаційні групи запасів: «Поточні біологічні активи» та «Продукція лісового господарства науково-дослідних закладів після її первісного визнання». Для обліку таких запасів Планом рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ (Наказ Міністерства фінансів України від 26.06.2013 № 611) не передбачено окремих рахунків синтетичного обліку. Проте, існують рахунки для обліку тварин на вирощуванні та відгодівлі – 21 «Тварини на вирощуванні і відгодівлі» та обліку продукції сільськогосподарського виробництва – 25 «Продукція сільськогосподарського виробництва». Відображувати вищеперелічені запаси в складі інших активів недоцільно, адже вони мають різне призначення, властивості та оцінку.

У нормативно-правовій базі з організації та методики обліку бюджетних установ немає чіткого розмежування між тим, які запаси можна віднести до тварин на вирощуванні та відгодівлі, а які – до поточних біологічних активів.

Бюджетні установи за специфікою своєї діяльності можуть утримувати тварин із різним призначенням. Наприклад, службових собак, коней та інших тварин використовують безпосередньо для здійснення

основної діяльності установи. Поряд з цим, певні види тварин установа утримує для виробничих цілей у підсобних (навчальних) сільських господарствах (отримання сільськогосподарської продукції).

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» від 18.11.2005 № 790, яке діє в сільському господарстві дає пояснення суті термінів «Біологічні активи» та «Поточні біологічні активи». Біологічні активи – це тварина або рослина, яка в результаті біологічних перетворень здатна давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічні вигоди [6]. Поточні біологічні активи – біологічні активи, здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, приносити в інший спосіб економічні вигоди впродовж періоду, що не перевищує 12 місяців, а також тварини на вирощуванні та відгодівлі [6].

Відповідно до вищенаведеного, у бухгалтерському обліку бюджетних установ слід розмежувати два окремих об'єкта обліку: тварини на вирощуванні й відгодівлі та поточні біологічні активи з відображенням на окремих синтетичних рахунках. До тварин на вирощуванні й відгодівлі слід віднести молодняк тварин і тварин на відгодівлі, які установа використовує для здійснення основної діяльності з відображенням їх як окремих об'єктів обліку на рахунку 21 «Тварини на вирощуванні та відгодівлі». Молодняк тварин і тварин на відгодівлі, яких використовують у виробництві підсобні (навчальні) сільські господарства, слід віднести до групи поточних біологічних активів тваринництва. Відображувати такі запаси слід на окремому синтетичному рахунку 27 «Поточні біологічні активи» за субрахунком 272 «Поточні біологічні активи тваринництва, оцінені за первісною вартістю». Крім поточних біологічних активів тваринництва, підсобні (навчальні) сільські господарства можуть утримувати й поточні біологічні активи рослинництва, які доцільно відображувати на окремому субрахунку 271 «Поточні біологічні активи рослинництва, оцінені за первісною вартістю» (див. таблицю).

НП(С)БОДС 123 «Запаси» виокремлено від запасів «Продукція лісового господарства науково-дослідних закладів після її первісного визнання». Відображувати такий актив у складі іншої продукції недоцільно.

Відповідно до Державного класифікатора ДК 009:2005 «Класифікація видів економічної діяльності», затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 26.12.2005 № 375, лісове господарство є окремою галуззю народного господарства [1].

У бюджетних установах лісове господарство є окремим виробничим структурним підрозділом та окремою ділянкою обліку. Для обліку наявності та руху продукції, отриманої з виробництва в даній галузі, запропоновано відкрити субрахунок 252 «Продукція лісового господарства науково-дослідних закладів після її первісного визнання» до рахунку 25 «Продукція сільськогосподарського виробництва та лісового господарства».

1. Відповідність класифікаційних груп запасів та їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку*

Класифікація запасів відповідно до НП (С)БОДС 123 «Запаси», Наказ Мінфіну України від 12.10. 2010 № 1202 та України від 12.10. 2010 № 1202 та Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку запасів суб'єктів державного сектору № 11 від 23.01.2015 р.	Рахунки з обліку запасів відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, Наказ Міністерства фінансів України від 26.06.2013 № 611				
1	2	3	4	5	
Сировина, основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності, призначені для забезпечення звичайної діяльності й досягнення поставленої мети та/або задоволення потреб суб'єкта бухгалтерського обліку в державному секторі	20	Виробничі запаси	201	Сировина і матеріали	
			202	Обладнання, конструкції та деталі до установки	
			203	Спецобладнання для науково-дослідних робіт	
			204	Будівельні матеріали	
			205	Інші виробничі запаси	
	23	Матеріали і продукти харчування	231	Матеріали для навчальних, наукових та інших цілей	
			232	Продукти харчування	
			233	Медикаменти і перев'язувальні засоби	
			234	Господарські матеріали і канцелярське приладдя	
			235	Паливо, горючі й мастильні матеріали	
(класифікаційна група відсутня)			236	Тара	
			237	Матеріали в дорозі	
			238	Запасні частини до транспортних засобів, машин і обладнання	
			239	Інші матеріали	
	21	Тварини на вирощуванні і	211	Молодняк тварин на вирощуванні	
		вирощуванні і	212	Тварини на відгодівлі	

* Сформовано автором на основі [3, 4, 5].

Тварини на вирощуванні й відгодівлі**	відгодівлі		213	Птиця
			214	Звірі
			215	Кролі
			216	Сім'ї бджіл
			217	Доросла худоба, вибракувана з основного стада
			218	Худоба, прийнята від населення для реалізації
Поточні біологічні активи, якщо вони оцінюються за цим Національним положенням (стандартом)	(відсутній рахунок для відображення виду запасів)			
	27	Поточні біологічні активи	271	Поточні біологічні активи рослинництва, оцінені за первісною вартістю
			272	Поточні біологічні активи тваринництва, оцінені за первісною вартістю
	22	Малоцінні та швидкозношувані предмети	221	Малоцінні та швидкозношувані предмети, що знаходяться на складі та в експлуатації
			222	Малоцінні та швидкозношувані предмети спеціального призначення
	24	Готова продукція	241	Вироби виробничих (навчальних) майстерень
Сільськогосподарська продукція науково-дослідних закладів після її первісного визнання	25	Продукція сільськогосподарського виробництва	251	Продукція підсобних (навчальних) сільських господарств
	(відсутній рахунок для відображення виду запасів)			
Продукція лісового господарства науково-дослідних закладів після її первісного визнання	25	Продукція сільськогосподарського	252	Продукція лісового господарства науково-дослідних закладів після її первісного визнання

**Курсивом виділено запропоноване автором.

		<i>виробництва та лісового господарства</i>		
Матеріальні цінності, що придбані (вироблені, отримані) та утримуються суб'єктом бухгалтерського обліку в державному секторі для подальшого розподілу, передачі, продажу, в тому числі виробу з дорогоцінних металів та дорогоцінного і напівдорогоцінного каміння, підручники й інші матеріали освітніх (навчальних) закладів, запаси озброєння	26	Запаси для розподілу, передачі, продажу	261	Запаси для розподілу, передачі, продажу
	Активи, що становлять державні матеріальні резерви та запаси (резерви нафтопродуктів, зерна тощо)		262	Державні матеріальні резерви та запаси

Запропоновані зміни у відображенні окремих запасів у системі рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ дадуть можливість забезпечити, з одного боку, повне та всебічне відображення наявності на руху оборотних активів установи, з іншого – їх контроль та аналіз ефективності використання.

Висновки і перспективи. На основі дослідження існуючої методики обліку окремих запасів бюджетних установ доведено, що не менш важливе значення для ефективного управління ними має поліпшення їх відображення в системі рахунків бухгалтерського обліку. З цією метою запропоновано змінити методичний підхід щодо:

- класифікації запасів бюджетних установ за їх економічною сутністю;

- відображення на рахунках бухгалтерського обліку з виділенням як окремий об'єкт обліку запаси, що є різними за економічною сутністю та призначенням.

Список літератури

1. Державний класифікатор ДК 009:2005 “Класифікація видів економічної діяльності”, затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 26.12.2005 № 375 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.integrity.pp.ua/files/DK.htm>

2. Дорошенко О. О. Запаси бюджетних установ: порівняльний аналіз сучасної облікової практики та національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі / О. О. Дорошенко // Незалежний аудитор. – 2012. – Вип. 2 (IV). – С. 50–54.

3. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку запасів суб'єктів державного сектору № 11 від 23.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/>

4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі (НП (С)БОДС) 123 «Запаси», Наказ Мінфіну України 12.10.2010 № 1202. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>

5. План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ : наказ Міністерства фінансів України від 26.06.2013 № 611 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» від 18.11.2005 № 790 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nibu.factor.ua/>

References

1. State classifier DC 009:2005 (2005). “Classification of types of economic activity”, ratified an order State committee of Ukraine on questions the technical adjusting and consumer politicians.

2. Doroshenko, O. (2015). Supplies of budgetary establishments: a comparative analysis of modern registration practice and national positions (standards) of record-keeping is in a state sector. Scientifically- practical edition is the Independent public accountant, 2 (IV), 50-54 [in Ukrainian].

3. Methodical recommendations from the record-keeping of supplies of subjects state a sector (2015) [in Ukrainian].

4. National position (standard) of the account 123 «Supplies» (2010) [in

Ukrainian].

5. Card of accounts of the account of budgetary establishments (2013) [in Ukrainian].

6. Position (standard) of to the account 30 «Biological assets» (2005) [in Ukrainian].

ЗАПАСЫ БЮДЖЕТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ: НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОТОБРАЖЕНИЯ В УЧЕТЕ

И. В. Мельниченко

Аннотация. *Исследован вопрос учета запасов в бюджетных учреждениях. Рассмотрена действующая методика отображения отдельных видов запасов в системе синтетического учета. Выделены основные проблемные вопросы и предложены улучшения для отображения вышеупомянутых активов в системе бухгалтерского учета бюджетных учреждений.*

Ключевые слова: *запасы, классификация запасов, животные на выращивании и откорме, текущие биологические активы, продукция лесного хозяйства, счета синтетического учета*

STOCKS OF BUDGETARY ESTABLISHMENTS: SOME QUESTIONS OF REFLECTION ARE IN ACCOUNT

I. V. Melnichenko

Abstract. *The question of account of stocks is investigational in budgetary establishments. The operating method of reflection of separate types of stocks is considered in the system of synthetic account. Basic problem questions are selected and given suggestion in relation to the improvement of reflection of the higher mentioned assets in the system of record-keeping of budgetary establishments.*

Keywords: *inventory, classification of inventory, animals in growing and fattening, current biological assets, forest products, accounts synthetic accounting*

СТРАТЕГІЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ

Л. Г. МИХАЛЬЧИШИНА, кандидат економічних наук,
доцент кафедри аудиту та державного контролю
Вінницький національний аграрний університет
e-mail: Mykhalchyshyna.l.g@ukr.net

Анотація. Одним зі стратегічних напрямів залучення вільних грошових ресурсів в Україні є розвиток та подальше вдосконалення ринку цінних паперів. Прискорення розвитку ринку цінних паперів є передумовою залучення інвестицій та має стати одним із реальних шляхів подолання інвестиційного спаду. Вітчизняний ринок цінних паперів, як одна із визначальних складових економічної системи загалом, повинна розвиватися через призму європейських стандартів. Після остаточного визначення європейського напрямку руху України, обов'язковою умовою подальшого розвитку національної економіки та ринку цінних паперів є не тільки всебічне вивчення, а й застосування європейських принципів ведення бізнесу.

Водночас, зважимо на те, що процес приведення вітчизняного ринку цінних паперів до європейських стандартів може бути тривалим та складним, а також нестиме певні труднощі для учасників ринку. Першочерговими кроками до виконання стратегії вдосконалення ринку цінних паперів повинно стати визначення головних проблем як у міжнародному, та і внутрішньому середовищі. Подальшими діями має стати як вирішення цих проблем, так і вдосконалення вже наявних позитивних зрушень та нововведень.

Ключові слова: цінні папери, ринок цінних паперів, фондовий ринок, удосконалення, стратегія розвитку

Актуальність. Ринок цінних паперів характеризується певними проблемами, вирішення яких забезпечить подальший розвиток до рівня європейських стандартів. Характерною ознакою сучасного стану ринку цінних паперів у світі є розвиток альтернативних біржових майданчиків при основних фондових біржах, регулювання діяльності яких здійснюється не за національним законодавством, а безпосередньо біржею. Доцільно знизити ступінь жорсткості регулювання для професійних учасників ринку, зробити його більш диверсифікованим. Станом на сьогодні, на фондовому ринку України відсутня необхідна кількість фінансових інструментів, які існують на розвинених ринках капіталу. Європейський вектор політики України зумовлює необхідність детальнішого розгляду інтеграційних процесів, які мають місце у країнах ЄС та є пріоритетними для формування політики у сфері ринків цінних

паперів. Інтегрування у фінансовій сфері стимулює фінансовий розвиток, що закладає підвалини для економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку й удосконалення ринку цінних паперів розглядають такі науковці як О. П. Корнійчук, В. В. Корнеєв, В. І. Мінькова, О. М. Мозговий, А. І. Сухорукова, О. Г. Мендрул, В. В. Оскольський та інші. Проте з розвитком ринку цінних паперів зростає і потреба в здійсненні подальших досліджень.

Мета дослідження – визначення найвпливовіших проблем, які перешкоджають подальшому розвитку та європейській інтеграції ринку цінних паперів. Потребують дослідження як способи вирішення цих проблем, так і стратегічні шляхи вдосконалення.

Матеріали і методи дослідження. У дослідженні було використано загальнонаукові й спеціальні методи пізнання правових явищ. Формально-логічні та структурно-аналітичні методи було використано для виокремлення найважливіших перешкод розвитку ринку цінних паперів, виокремлено її загальну характеристику та зміст. Для вирішення поставлених у роботі задач також було застосовано діалектичний метод наукового пізнання, аналізу і синтезу та системного узагальнення.

Результати дослідження та їх обговорення. Рівень розвитку українського ринку цінних паперів знаходиться в початковій стадії, причинами чого є повільний темп приватизації та нормативного регулювання і недоліки в роботі українських фінансових установ. Незважаючи на це, спостерігається поступове переміщення вектора розвитку ринку цінних паперів у бік європейських стандартів. Розглянемо ключові тенденції, оскільки їх вплив може позначитися на характері функціонування ринку цінних паперів в Україні. Особливістю вітчизняного законодавства у сфері регулювання ринків цінних паперів є те, що воно формувалося на базі радянських правових норм, коли великої потреби у ринку капіталу не було. Сучасна законодавча база містить низку значних прогалин і суперечностей, що й зумовлює нагальну потребу в її вдосконаленні. Це визнають безпосередньо учасники ринку, регулярно висуваючи різного роду пропозиції та ініціативи.

Розпорошеність біржової торгівлі знижує ліквідність вітчизняного ринку та стимулює емітентів до пошуку більш ліквідних біржових майданчиків, серед яких вагоме місце займають розвинені іноземні фондові біржі. Зростають ризики того, що на внутрішньому ринку залишаться акції тільки компаній низького та середнього рівня інвестиційної привабливості, які не відповідають вимогам лістингу на міжнародних фондових біржах. Як результат, національний ринок може перетворитися на «другосортний» та втратити зацікавлення іноземних інвесторів [1, с. 82].

Обов'язковою умовою ефективного розвитку ринку цінних паперів є консолідація фондових бірж та інших організаторів торгівлі. Відмітимо, що протягом 2014 року вже спостерігалася консолідація торгівлі цінними паперами: близько 94,62 % біржових контрактів з цінними паперами було зосереджено на двох фондових біржах: «Перспективі» (79,15 %) та

«ПФТС» (15,47 %) [2].

До заходів, які стимулюватимуть консолідацію біржової діяльності можна віднести більш жорстку політику в сфері ліцензування організації торгівлі, що призведе до закриття невеликих бірж. Однак ініціативи НКЦПФР щодо підвищення технологічних та організаційних вимог до фондових бірж і поступової стандартизації біржової діяльності не можна назвати поступальними та рішучими, а лише такими, які дають змогу організаторам торгівлі дотримуватися мінімально дозволеного рівня розвитку.

Відповідно до діючого правового поля, фондові біржі та центральний депозитарій не можуть виступати в ролі саморегулятора. Однак у країнах Європи власне біржі та інші торгівельні системи трактуються як регульовані ринки з правами саморегулювних організацій. У Сполучених Штатах Америки фондові біржі також мають право встановлювати регулятивні норми та контролювати їх, іншими словами, вони також є саморегулювними утвореннями [3, с. 139]. Отже, за таких умов, з процесу регулювання виключається частина професійних учасників ринку цінних паперів.

Нині інститут СРО в Україні не можна порівнювати зі світовими аналогами, наприклад, з FINRA. Проте він уже пройшов стадію формування, а його історія доводить його ефективність. Тому на даному етапі недоцільно нехтувати цими напрацюваннями, особливо тоді, коли починаються процеси з приведення вітчизняного законодавства до європейських стандартів. Зауважимо, що процес підготовки до нових стандартів діяльності є серйозним викликом для всіх учасників ринку, а відсутність консультаційної та методологічної підтримки ускладнить вирішення складних завдань учасниками ринку [4].

Популярність альтернативних майданчиків для емітентів пояснюється можливістю лістингу на них навіть невеликих, проте економічно привабливих компаній. З 57 фондових бірж, що входять до складу Всесвітньої Федерації фондових бірж, 27 мають альтернативні майданчики.

Важливо розуміти, що сама процедура багато в чому залежить від того, наскільки діяльність компанії відповідає міжнародним стандартам – а саме: принципам публічності, міжнародним принципам ведення звітності, принципам прозорості та відкритого аудиту, принципам розробки та втілення чіткої стратегії розвитку. У випадку, якщо діяльність компанії відповідає цим засадам, процедура виходу на альтернативний майданчик може тривати не більше, ніж місяць.

Державний регулятор та широке коло учасників ринку вже впродовж тривалого часу обговорюють необхідність запровадження подвійного лістингу в Україні. Вихід на внутрішній ринок публічних і прозорих вітчизняних компаній, які вже здійснили емісію та котируються на іноземних ринках, дасть змогу збільшити капіталізацію внутрішнього ринку, поліпшити показники ліквідності, підвищити інтерес інвесторів тощо. Подвійний лістинг дозволить вийти на ринок новим емітентам, з уже усталеною культурою ведення бізнесу, яка відповідає міжнародним

стандартам. Необхідність адаптуватись до цих міжнародних норм, дасть змогу вітчизняним компаніям підвищити значною мірою ліквідність своїх цінних паперів, та збільшити обсяги торгів на міжнародному рівні.

Відзначимо, що НКЦПФР почала роботу у цьому напрямі, розробивши «Проект Концепції доступу на український фондовий ринок фінансових інструментів іноземних емітентів, активи яких розташовані в Україні». У цьому документі критерієм подвійного лістингу для компаній є факт отримання прибутку на території України, а власне розміщення головного офісу та/або місце реєстрації суб'єкта економічної діяльності не є визначальним [5]. Але для того, щоб іноземні компанії-емітенти розпочали свою діяльність в Україні, цього документа замало – вони повинні з власної ініціативи розмістити свої фінансові інструменти на вітчизняних фондових біржах.

Варто відзначити, що в ситуації, коли ліквідність цінних паперів не є однією з основних умов включення до лістингу, на ринку існують великі ризики для його учасників. Основними з таких ризиків є неможливість встановлення адекватної ціни цінних паперів та труднощі щодо підтримки високого рівня їх ліквідності. Умови включення до лістингу, які існують на сьогодні, не створюють жодних стимулів для вирішення цих взаємопов'язаних проблем.

Для вирішення означених вище проблем, та створення умов для входження на ринок іноземних емітентів, НКЦПФР розробила «Програму розвитку фондового ринку України» [6], де визначено основні підходи до формування лістингових вимог, а саме:

- розвиток корпоративної реформи, підвищення ефективності регулювання емітентів, розширення інструментарію на фондовому ринку;
- стимулювання інвестицій та розвитку інституційних інвесторів;
- забезпечення надійного та ефективного функціонування ринкової інфраструктури й фінансових посередників;
- забезпечення функціонування єдиної державної політики.

Відсутність захисту прав інвесторів та неналежний рівень менеджменту призводить до зниження якості основних видів цінних паперів та зменшення зацікавленості у придбанні цінних паперів. Іншими словами, на ринку бракує тих інструментів, які б сприяли підвищенню ліквідності, зростанню дохідності інвестиційної діяльності, зменшували ризики такої діяльності та гарантували захист для учасників ринку.

Розвиток цих інструментів повинен здійснюватись у двох напрямках:

1. Розробка та втілення нових інструментів.
2. Адаптація до світових стандартів і модернізація вже існуючих на сьогодні інструментів [7].

Вітчизняні науковці та експерти ринку дедалі частіше піднімають питання доцільності застосування інноваційних фінансових інструментів, які б мали якісно нові для внутрішнього ринку властивості [8, 9, 10]. Зокрема, іноземні дослідники Дж. Фіннерті та Ч. Лі говорять про фінансовий інжиніринг як механізм проектування, розроблення та реалізації інноваційних фінансових інструментів і процесів, а також творчий пошук

нових підходів до вирішення проблемних питань у фінансовій сфері [11, с. 459]. Ми вважаємо, що доцільно активізувати співпрацю СРО, регулятора та незалежних експертів у галузі фінансового інжинірингу, а саме: у сфері розроблення нових видів фінансових інструментів.

Профільному комітету Верховної Ради варто розробити законодавчі акти, які б спрощували процедуру реєстрації емісії цінних паперів та введення їх в обіг, а також встановлювали більш жорсткі вимоги до діяльності андеррайтерів та маркет-мейкерів, юридично визначали процедуру обігу державних цінних паперів на фондових біржах.

Доцільно було б здійснити такі кроки:

- підвищити вимоги щодо надання інформації емітентами, особливо до тих компаній, які вже офіційно зареєстровані та працюють на фондовому ринку;
- у практиці функціонування ринку дотримуватися принципів електронного документообігу;
- законодавчо врегулювати проблеми використання інсайдерської інформації, зокрема питання відповідальності за розголошення та/або незаконне використання інсайдерської інформації;
- підвищити вимоги до відповідальності за надання неправдивої інформації, або за невчасне надання необхідної інформації;
- забезпечити дотримання світових стандартів фінансової звітності, зокрема щодо результатів діяльності компаній-емітентів.

Водночас, необхідно також законодавчо врегулювати діяльність засобів масової інформації, незалежних інформаційних та аналітичних агентств, які висвітлюють інформацію про учасників ринку та їх діяльність.

Врахування та введення в дію наведених вище пропозицій дасть змогу суттєво підвищити ефективність функціонування ринку цінних паперів України, а саме: наситити ринок новими учасниками та фінансовими інструментами, збільшити капіталізацію ринку, залучити іноземний капітал, забезпечити високу ліквідність, підняти інвестиційну привабливість ринку тощо.

Європейська інтеграція вітчизняного ринку цінних паперів не може розглядатись окремо від судової реформи та інших заходів, які б сприяли підвищенню довіри до національної юрисдикції. Адже, як відомо, серед основних проблем на шляху ефективного розвитку ринку є відсутність довіри інвесторів до вітчизняної судової системи, наявність високого рівня корупції на всіх ланках законодавчої та виконавчої влади, нестабільність та недосконалість законодавства тощо.

Для ефективного функціонування ринку цінних паперів України, на законодавчому рівні повинні бути врегульовані проблеми маніпулювання та інсайдерської торгівлі. Зокрема необхідним є закон, який би чітко визначав категорію «маніпуляція на фондовому ринку», та визначав регулятивні заходи згідно з національними та міжнародними стандартами.

Важлива роль при цьому має бути покладена на НКЦПФР, яка б займалася виявленням ситуацій із маніпулювання та визначенням запобіжних заходів впливу. На сьогодні цю функцію виконують фондові

біржі, однак незрозуміло, хто саме є відповідальним за виявлення маніпулювання. НКЦПФР потрібно також розробити порядок здійснення нею перевірок фондових бірж задля виявлення маніпулювання.

Висновки і перспективи. Отже, до пріоритетних напрямів розвитку фондового ринку слід віднести: удосконалення законодавчої бази у сфері регулювання фінансового ринку, перегляд лістингових вимог для участі компаній в біржових торгах та створення альтернативних майданчиків для лістингу невеликих компаній, забезпечення ефективної співпраці між СРО та регулятором, реформа інфраструктури, консолідація організаторів торгівлі на ринку, збільшення кількості фінансових інструментів, організація ефективної аналітичної роботи та ін. Варто зазначити, що в Україні й досі відсутня комплексна стратегія, яка б забезпечила сталий розвиток фінансового ринку та його успішну інтеграцію у європейський простір. Основою для такої стратегії повинні стати концептуальні засади інтеграції ринків цінних паперів та інтеграційний досвід Європейських країн.

Список літератури

1. Кіреєв О. І. Питання функціонування та вдосконалення інфраструктури фондового ринку України : інформаційно-аналітичні матеріали / за ред. О. І. Кіреєва, М. М. Шаповалової та Н. І. Гребеника. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, 2005. – 132 с.
2. Річний звіт за 2014 рік НКЦПФР «Ринок цінних паперів. Європейський вибір: нові можливості та зростання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1434454281.pdf
3. Полюхович В. Актуальні питання розвитку саморегулювання на фондовому ринку України в сучасних умовах / В. Полюхович // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 3 (66) – С. 138–146.
4. Антонов С. Європейська перспектива та фінансові інститути [Електронний ресурс] / С. Антонов, С. Шишков. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/finances/yevropeyska-perspektiva-ta-finansovi-instituti-.html>
5. Тарасюк Д. С. Особливості правового забезпечення функціонування ринку цінних паперів в Україні / Д. С. Тарасюк // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2011. – № 3 (15). – С. 250–256.
6. Програма розвитку фондового ринку України на 2015–2017 роки «Європейський вибір – нові можливості для прогресу та зростання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nssmc.gov.ua/fund/development/plan>
7. Стратегія розвитку фондового ринку на коротко- та довгострокову перспективу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.aust.com.ua/docs/main/Sratagy2015.doc
8. Пробоїв О. А. Формування та нарощування стратегічного потенціалу підприємств інструментами фінансового інжинірингу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (переробна промисловість)» / О. А. Пробоїв. – Донецьк, 2008. – 20 с.
9. Сохацька О. М. Фінансовий інжиніринг : навч. посіб. / за ред. О. М. Сохацької. – К. : Кондор, 2011. – 660 с.
10. Нікітін А. В. Перспективи використання інструментів фінансового інжинірингу на банківському ринку України / А. В. Нікітін // Фінанси, облік і аудит.

– 2012. – № 19 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3082/1/19_14.pdf

11. Ли Ч. Ф. Финансы корпораций: теория, методы и практика / Ч. Ф. Ли, Дж. И. Финнерти ; пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 686 с.

References

1. Kireyev, A. I., Shapovalovoy, M. M., Grebenika, N. I (2005) Voprosy funktsionirovaniya i sovershenstvovaniya infrastruktury fondovogo rynku Ukrainy : Informatsionno-analiticheskiye materialy [Question operation and improvement of infrastructure of the stock market Ukraine: Information-analytical materials. Kyiv, Ukraine: Science, 132.

2. Annual Report 2014 SSMNC "Securities market. The European choice new opportunities and growth". Available at: http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1434454281.pdf.

3. Polyukhovych, V. (2011). Aktual'nyye voprosy razvitiya samoregulirovaniya na fondovom rynke Ukrainy v sovremennykh usloviyakh [Topical issues of self-regulation in the stock market of Ukraine in modern conditions]. Bulletin of the Academy of Sciences of Ukraine, 3 (66), 138–146.

4. Antonov, S. European perspective and financial institutions Available at: http://gazeta.dt.ua/finances/yevropeyska-perspektiva-ta-finansovi-instituti-_.html

5. Tarasyuk, D. S. (2011). Osobennosti pravovogo obespecheniya funktsionirovaniya rynku tsennykh bumag v Ukraine [Features of the legal functioning of the securities market in Ukraine]. Proceedings of the Tauride Agrotechnological State University (economic sciences), 3 (15), 250–256.

6. Stock Market Development Program of Ukraine for 2015–2017 years "European choice – new opportunities for progress and growth" Available at: <http://nssmc.gov.ua/fund/development/plan>.

7. The development strategy of the stock market in the short and long term. Available at: www.aust.com.ua/docs/main/Sratagy2015.doc.

8. Proboyiv, O. A. (2008). Formuvannya ta naroshchuvannya stratehichnoho potentsialu predpryyatyy instrumentami finansovoho inzhynirynhu [Formation and growth potential of enterprises of strategic financial engineering instruments]. Donetsk, 20.

9. Sokhats'ka, O. M. (2011). Finansovyy inzhynirynh [Financial engineering]. Kyiv: Kondor, 660.

10. Nikitin, A. V. (2012). Perspektyvy yspolzovanye instrumentiv finansovoho inzhynirynhu na bankivs'komu Sayty Vsyia Ukrayina [Prospects for the use of financial engineering instruments in the banking market Ukraine]. Finance, accounting and auditing, 19, 111–119.

11. Чы, ЧН.Ф. (2000). Finansy korporatsiy: teoriya, metody i praktyka [Finance corporations: Theory, Methods and Practice]: Moscow, YNFRA, 686.

СТРАТЕГИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ В УКРАИНЕ

Л. Г. Михальчишина

Аннотация. Одним из стратегических направлений привлечения свободных денежных ресурсов в Украине является развитие и даль-

нейшее совершенствование рынка ценных бумаг. Ускорение его развития является предпосылкой привлечения инвестиций и должно стать одним из реальных путей преодоления инвестиционного спада. Отечественный рынок ценных бумаг, как одна из основных составляющих экономической системы в целом, должен развиваться через призму европейских стандартов. После окончательного определения европейского направления движения Украины, обязательным условием дальнейшего развития национальной экономики и рынка ценных бумаг является не только всестороннее изучение, но и применение европейских принципов ведения бизнеса.

В то же время, примем во внимание, что процесс приведения отечественного рынка ценных бумаг к европейским стандартам может быть длительным и сложным, а также нести определенные трудности для участников рынка. Первоочередными шагами к выполнению стратегии совершенствования рынка ценных бумаг должно стать определение главных проблем как в международном, да и внутренней среде. Дальнейшими действиями должно стать как решение этих проблем, так и совершенствование уже имеющихся положительных сдвигов и нововведений.

Ключевые слова: ценные бумаги, рынок ценных бумаг, фондовый рынок, совершенствование, стратегия развития

STRATEGY FOR IMPROVEMENT OF THE SECURITIES MARKET IN UKRAINE

L. G. Mykhalchyshyna

Abstract. One of the strategic directions of attracting free money resources to Ukraine is developing and further improvement of the securities market. Acceleration of the development of the securities market is a precondition for attracting the investments and has to become one of the real ways of overcoming an investment slump. The domestic stock market as one of the main components of the economic system as a whole, should evolve in the light of European standards. After the final determination of the European direction of Ukraine, a prerequisite for further development of the national economy and the stock market is not only comprehensive study and application of European principles of conducting business.

However the process of bringing domestic securities market to European standards can be lengthy and complex, and bear certain difficulties for market participants. The primary steps to implementation of the improvement strategies in the securities market should be a definition of the main problems in both the international and domestic environment. Further actions should be these problems' solving and improving the existing improvements and innovations.

Keywords: securities, securities market, stock market, improvement, development strategy

МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ В ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Т. С. МРИНСЬКА, кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту ім. проф. Й. С. Завадського
e-mail: mrynska_10@bigmir.net

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

О. О. ХІМІКУС, магістр ФАМ
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Анотація. *Актуальність теми дослідження.* За умов функціонування ринкової системи господарювання підприємства стоять перед необхідністю діяти в конкурентному середовищі, знаходити й розширювати свою «нішу» на ринку товарів та послуг, оволодівати новим типом економічної поведінки, постійно підтверджувати свою конкурентоспроможність. Наявність у працівників належної професійної підготовки, навичок, досвіду не гарантує високої ефективності праці. «Локомотивом» їхньої активної трудової діяльності є мотивація.

Мета статті – дослідити теоретичні й практичні основи процесу мотивації та стимулювання персоналу на аграрних підприємствах та обґрунтувати пропозиції щодо його вдосконалення.

Задля досягнення мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити теоретичні аспекти процесу мотивації та стимулювання праці персоналу;
- визначити шляхи вдосконалення системи мотивації та стимулювання праці персоналу на аграрних підприємствах.

Методи дослідження. У процесі роботи було використано такі методи: системного підходу, статистичного аналізу, соціологічного опитування.

Результати дослідження. Заробітну плату визначено як винагороду за працю, яка відображує відносини між роботодавцем та найманим працівником, є елементом ринку праці, витрат виробництва, а також вагомим матеріальним стимулом до праці. Чинник мотивації праці виявляється найбільше в необхідності забезпечення життєвих потреб працівника. Заробітна плата при цьому є ціною, яку працівник отримує як плату за ризик.

Перспективи дослідження. Опрацьовуючи теоретичні та прикладні аспекти мотивації необхідно зосередитися на чинниках, які змушують людину діяти та активізувати свої дії. До головних з них – тих, що мають основоположний характер, – слід віднести потреби, інтереси, мотиви та стимули.

Ключові слова: мотивація, мотив, мотивування, стимул, стимулювання, потреба, мотиваційний механізм

Актуальність. За умов функціонування ринкової системи господарювання підприємства стоять перед необхідністю діяти в конкурентному середовищі, знаходити й розширювати свою «нішу» на ринку товарів і послуг, оволодівати новим типом економічної поведінки, постійно підтверджувати свою конкурентоспроможність. У зв'язку з цим, має зростати внесок кожного працівника в досягнення цілей підприємства, а одним із головних завдань кожного суб'єкта господарювання стає пошук ефективних способів управління працею, що забезпечують активізацію людського фактора. Наявність у працівників належної професійної підготовки, навичок, досвіду не гарантує високої ефективності праці. «Локомотивом» їхньої активної трудової діяльності є мотивація [8, с. 25].

Питання стимулювання до праці окремих працівників, колективів є дуже актуальним на сьогодні. Проте вивчення науково-практичної літератури показало, що не всі проблеми з цього питання вирішуються, є певні труднощі та проблеми. Мотивація персоналу, як галузь науково-практичної діяльності потребує не тільки опрацювання загальної методології, а й розроблення конкретних заходів, методів, заходів, за допомогою яких активізується трудова діяльність, досягається максимально можливе використання трудового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем мотивації праці в різні часи займалися провідні вчені різних економічних шкіл: А.Сміт, А. Маслоу, Ф. Герцберг, В. Врум, Л. Портер, Е. Лоулер. Серед вітчизняних науковців питання мотивації та оплати праці в аграрному виробництві досліджували Т. І. Балановська, О. А. Бугуцький, А. Ф. Бурик, М. Х. Вдовиченко, С. В. Герчанівська, О. Д. Гудзинський, В. С. Діесперов, Й. С. Завадський, А. В.Троян, О. В. Шкільов та інші. Однак вивчення й узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду щодо проблем мотивації праці показало, що далеко не всі аспекти цього питання досліджені достатньою мірою, особливо на аграрних підприємствах за умов їх реформування та розвитку ринкових відносин.

Мета дослідження – визначити теоретичні й практичні основи процесу мотивації та стимулювання персоналу на аграрних підприємствах та обґрунтувати пропозиції щодо його вдосконалення.

Матеріали і методи дослідження. У даній статті було використано такі методи як: системний аналіз – для деталізації і розчленування об'єкта дослідження на окремі важливі складові елементи; синтез – для узагальнення аспектів методики впровадження системи мотивації в управління підприємством; аналогія – для дослідження відповідності вітчизняної та зарубіжної практики; абстрагування – для формування узагальнених висновків на основі системного аналізу і синтезу теорії й практики формування системи управління з використанням мотивації, а також методи статистичного аналізу та соціологічного опитування.

Результати дослідження та їх обговорення. Сутність системи мотивації в Україні не виявляється повною мірою в аграрній сфері, що суттєво знижує трудову активність працівників сільськогосподарських

підприємств та погіршує показники ефективності їх праці. В основному, це пов'язано з тим, що в Україні механізм мотивації був розрахований номінально на колективних власників, а фактично – на найманих працівників, тоді як у розвинених країнах механізм мотивації функціонує в умовах сформованих суб'єктів приватної власності [3, с.102; 4, с. 74].

Узагальнення еволюції наукових поглядів фахівців різних часових періодів і країн дало змогу систематизувати концептуальні підходи до проблеми мотивації праці, що стало основою для опрацювання власних авторських пропозицій щодо розробки ефективних систем мотивації сільськогосподарської праці в умовах трансформації економічних відносин, зокрема, відносин власності в аграрному секторі національної економіки [5, с. 64; 6, с. 43].

На сьогодні в аграрному секторі України формується школа матеріальної мотивації праці, першими представниками якої були професори Й. С. Завадський, М. І. Нижній. Так, у методичних і наукових працях Й. С. Завадського, його перших в Україні підручниках з управління сільськогосподарським виробництвом виявлено специфіку індивідуальних спонукальних мотивів, пов'язаних із трудовою діяльністю різних категорій працівників сільськогосподарських підприємств. Завдяки працям професорів М. І. Нижнього, М. П. Поліщука, М. Й. Маліка, в Україні сформувалося вчення про системи і форми оплати сільськогосподарської праці [1, с. 45; 2, с. 63].

За результатами проведених досліджень, автори сформулювали власне трактування змісту поняття «мотивація», а саме: мотивацію праці слід трактувати як процес спонукання працівників до ефективної праці шляхом свідомого вибору певного комплексу дій, пов'язаних із прагненням суб'єкта задовольнити свої потреби, що останнім часом розширились у зв'язку з набуттям права власності на майнові і земельні паї. При цьому мотивації праці як процесу довгострокового впливу на трудову активність працівника передують стимулювання, як фактор зовнішнього впливу на його інтереси, за допомогою певної сукупності заходів (матеріальних, моральних, соціальних), здатних вирішувати суперечності між інтересами суб'єктів економічних відносин.

Для прикладу даної теми ми дослідили ВП НУБіП України «Велико-снітинське НДГ ім. О. В. Музиченка». Для визначення ефективності мотивації працівників на досліджуваному підприємстві і ступеня значення мотиваційних факторів, що сприяють підвищенню ефективності їхньої праці, у процесі вивчення й аналізу особистої мотивації праці працівників у підвищенні його ефективності використовувався метод анкетування, яке проводилося у формі анонімного опитування, у процесі якого було опитано 100 чоловік персоналу (див. таблицю).

З погляду мотиваційного впливу на працівників підприємства й основні результати їхньої трудової діяльності, найбільший інтерес повинні становити такі головні особисті фактори, як працездатність, умови праці, стиль керівництва, чітке усвідомлення мети роботи, атмосфера в колективі, стабільність роботи й інші.

Зведені дані за результатами анкетування з дослідження питання рівня задоволеності роботою у ВП НУБіП України «Великоснітинське НДГ ім. О. В. Музиченка»*

Категорія питань	Так	Немає	Важко відповісти та інші відповіді
1. Задоволеність роботою	81,8	9,1	9,1
2. Можливість підвищення кваліфікації	80,3	16,7	3,0
3. Конфлікти в колективі між співробітниками	57,9	28,5	12,4
4. Можливість просування по службі	27,3	47,7	25,0
5. Матеріальне задоволення	33,3	51,5	15,2

*Джерело: власні дослідження.

Висновки і перспективи. Мотивацію праці в сільському господарстві пропонується трактувати як процес внутрішнього спонукання людини до високоефективної праці шляхом свідомого вибору певного комплексу трудових дій, спрямованих на задоволення особистих потреб працівника та реалізацію його інтересів, які останнім часом збільшуються у зв'язку з набуттям ним статусу власника земельних та майнових паїв.

Виходячи з економічного змісту поняття “стимулювання праці”, як перспективний розвиток аграрних підприємств повинен стати домінуючий вид ,а саме: матеріальне стимулювання, яке найбільш ефективно за умови, що питома вага його перебуває в оптимальному співвідношенні з основною заробітною платою.

Список літератури

1. Горьовий В. П. Збірник задач з курсу "Менеджмент" : навч. посіб. для практ. і семінарських занять / [В. П. Горьовий та ін.] ; Національний ун-т біоресурсів і природокористування. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – С. 45.
2. Завадський Й. С. Менеджмент / Й. С. Завадський. – Т. 1. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 2007. – С. 63.
3. Колот А. М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу / А. М. Колот. – К., 2013. – С. 103.
4. Крушельницька О. В. Управління персоналом : навч. посіб. / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – К. : Кондор, 2006. – С. 74.
5. Гончарова Н. М. Сутність мотивації праці в сільському господарстві / Н. М. Гончарова // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2006. – № 3. – С. 64–68.
6. Савельєва В. С. Управління персоналом : навч. посіб. / В. С. Савельєва, Л. П. Єськов. – К. : Професіонал, 2013. – С. 43.
7. Стадник В. В. Менеджмент : посіб. / В. В. Стадник, М. А. Йохна. – К. : Академвидавництво, 2014. – С. 46.
8. Латигіна А. Г. Англійська мова міжнародного бізнесу та менеджменту = English of International Business and Management : підруч. / А. Г. Латигіна. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – С. 25.

References

1. Garovi, V. P. (2008). Collection of problems on the course: roc. a Handbook for pract. and seminars. P. Garovi [etc.], 45.
2. Zawadski, Y. S. (2007). Management. – Vol. 1. – K.: Ukrainian-Finnish Institute of management and business, 63.
3. Kolot, A. M. (2013). Motivation, stimulation and evaluation of personee. K., 103.
4. Krushelnitskaya, E. V., Melnychuk, D. P. (2006). Personnel management: textbook. Second edition, revised and enlarged. – K.: Condor, 74.
5. Goncharova, N. M. (2006). The essence of motivation in agriculture // State and regions. Series: Economics and entrepreneurship, 3, 64–68.
6. Savelyev, V. S. Eskov, A. P. (2013). Personnel management: Textbook. allowance. – K.: Professional, 43.
7. Stadnik, V. V., John, N. A. (2014). Management: The Manual. – K.: Academicamente, 46.
8. Latina, A. G. (2010). English the language of international business and management = English of International Business and Management : utorial / A. G. Latina. – K. : Kiev. NAT. Torg.-Ekon. Univ, 25.

МОТИВАЦИЯ ТРУДА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

**Т. С. Мринская,
О. А. Химикус**

Аннотация. Освещено современное состояние формирования системы мотивации в менеджменте аграрного предприятия. Проанализированы понятия «система мотивации», «мотивация», «стимул», «стимулирование» и другие. На сегодня достаточно важными являются вопросы определения количественного влияния внутренних и внешних факторов на эффективность труда, научного обоснования нормативов затрат времени и совершенствованию организации труда в сельскохозяйственном производстве.

Ключевые слова: мотивация, мотив, мотивация, стимул, стимулирование, потребность, мотивационный механизм

MOTIVATION OF LABOR IN AGRICULTURAL OPERATIONS

**T. S. Mrynska,
O. O. Khimikus**

Abstract. In the article thesis deals with the current state of the formation of motivation in management of agricultural enterprises. In this paper we analyze the concept of system of motivation, motivation, incentive, incentives, and others. Today is a very important issue determining the quantitative impact of internal and external factors on the efficiency of labor, scientific substantiation standards effort and improving the organization of labor in agricultural production.

Keywords: motivation, motive, motivation, incentive, incentives, need, motivation mechanism

АВС-АНАЛІЗ ЯК МЕТОД УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

А. О. МУЗИЧЕНКО, кандидат економічних наук,
доцент кафедри статистики та економічного аналізу
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: Andriimuzychenko@gmail.com

Анотація. Розглянуто особливості контролю виробничих запасів методом АВС-аналізу та його переваги. Досліджено історію зародження методу, імена вчених-засновників. Розкрито значення методу для ефективного контролю запасів підприємства.

Ключові слова: АВС-аналіз, запаси, контроль, сільське господарство

Актуальність. З інтеграцією України у світовий ринок особливого значення набувають питання забезпечення конкурентоспроможності національних підприємств, адже за умов жорсткої конкуренції з іноземними компаніями наші товаровиробники можуть втратити конкурентоспроможність, враховуючи якість і ціну товарів-конкурентів.

Враховуючи це, виробничі підприємства значну увагу повинні приділяти якості обліку та аналізу виробничих запасів. Разом з тим, аналіз виробничих запасів – одна з найбільш необхідних та складних ділянок управлінського процесу, яка потребує постійного вдосконалення. Тому актуальність проблеми контролю виробничих запасів та пошук шляхів їх вдосконалення не викликає сумніву й потребує подальшого дослідження.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Дослідженню питань обліку та внутрішньогосподарського контролю виробничих запасів присвятили свої праці такі вчені, як Ф. Бутинець, М. Кужельний, С. Левицька, С. Бардаш, І. Розенберг, Л. Нападовська, Н. Белова та інші науковці. Незважаючи на значний внесок вчених у вирішення питань, пов'язаних із виробничими запасами підприємств, проблеми обліку та ефективного контролю запасів на сільськогосподарських підприємствах залишаються актуальними й потребують подальшого вивчення.

Мета дослідження – визначення оптимальної структури виробничих запасів на підприємствах за допомогою АВС-методу.

Матеріали і методи дослідження. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з досліджуваної проблеми, періодичних видань, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Продовольчої сільськогосподарської організації ООН (ФАО), результати особистих спостережень автора. Для реалізації поставлених завдань було використано системний підхід і комплекс методів економіч-

них досліджень, зокрема абстрактно-логічний, аналітичний, причинно-наслідкових зв'язків.

Результати дослідження та їх обговорення. Згідно з ПСБО 9, запаси – це активи, які: утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством/установою [1].

Контроль за станом запасів – це вивчення і регулювання рівня запасів продукції виробничо-технічного призначення і товарів народного споживання задля виявлення відхилень від норм запасів і прийняття оперативних заходів до ліквідації відхилень. Необхідність контролю за станом запасів зумовлена підвищенням витрат у разі виходу фактичного розміру запасу за межі, передбачені нормами запасу. Контроль за станом запасів може проводитися на основі даних обліку запасів, переписів матеріальних ресурсів, інвентаризацій, або у міру потреби.

На практиці застосовуються різні методи контролю, проте особливу увагу слід приділити ABC-аналізу, за допомогою якого можливо суттєво підвищити релевантність інформації щодо прийняття управлінських рішень відносно запасів підприємства.

Впровадження методу ABC-аналізу на вітчизняному підприємстві дасть змогу:

- вести облік витрат по кожному бізнес-процесу та місцю їх виникнення;
- приймати управлінські рішення по кожному бізнес процесу, виду діяльності, функціях, операціях та їх ефективності, а також здійснювати порівняння з відповідними еталонами, що дає змогу застосовувати заходи щодо їх реінжинірингу;
- кваліфікувати частину непрямих витрат, зібраних по бізнес-процесах, видах діяльності, функціях та операціях, як «умовно непрямих» для обчислення собівартості конкретного виду продукції;
- забезпечити формування інформації про витрати по видах діяльності і бізнес-процесу;
- сформувати управлінську інформацію для забезпечення виконання загальних функцій управління.

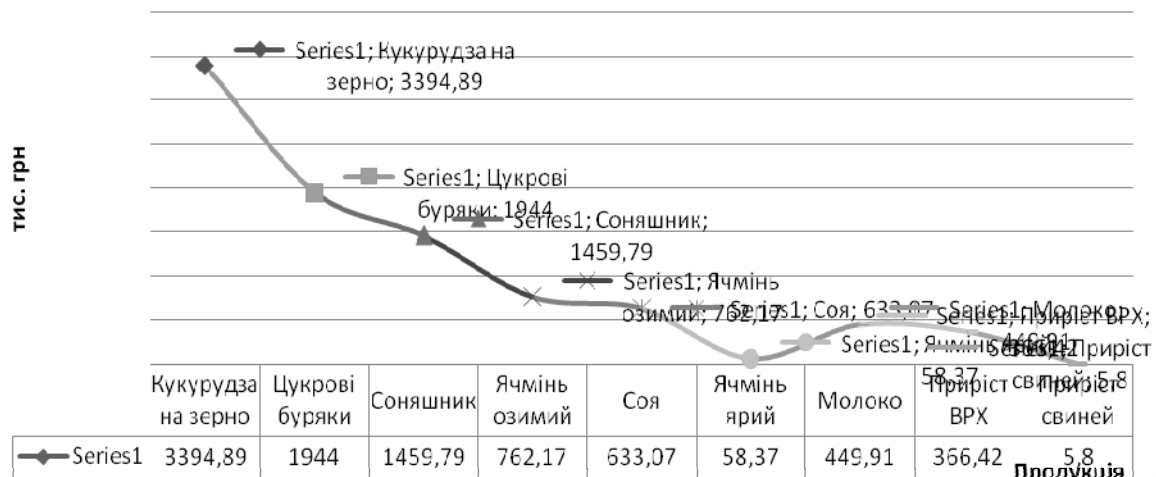
Метод ABC-аналізу зародився в США і набув широкого розповсюдження наприкінці 1980-х років завдяки працям Г. Бере, Р. Купера, Т. Джонсона, Р. Каплана [2]. Методика проведення ABC-аналізу включає такі етапи: встановлення вартості кожного товару, продукції (за закупівельними цінами); розташування продукції за зменшенням ціни; знаходження суми даних про кількість і витрати на придбання; групування товарів, продукції на групи залежно від їх питомої ваги в загальних витратах на придбання.

В основі методу ABC-аналізу лежить Паретто «20 на 80». Суть його полягає в тому, що якщо 80 % витрат припадає на 20 % видів запасів, то

саме цим видам необхідно приділити увагу в процесі управління запасами [3, с.100].

Зауважимо, що для проведення ABC-аналізу необхідно мати якісно вибудований аналітичний облік запасів, оскільки результати аналізу і контролю товарних запасів здійснюються за трьома групами – А, В, С.

Проведемо ABC-аналіз для досліджуваного підприємства. Для розрахунку використаємо дані обсягів виробленої сільськогосподарської продукції (див. рисунок).

Виробництво сільськогосподарської продукції на підприємстві у 2015 році, тис. грн.

Аналіз даних рис. 1 свідчить, що основну частку виробництва на підприємстві становить рослинництво: кукурудза на зерно, дещо відстає від неї виробництво цукрових буряків та соняшнику. Частка ж тваринництва у структурі виробництва є незначною і становить близько 10% від вартості загальної виробленої продукції.

Визначивши частку в структурі виробництва продукції та частку з накопиченням, що є основою для виокремлення відповідних груп А, В та С, можна приступати до групування товарних позицій (табл. 2).

До групи А ми віднесемо об'єкти, сума часток із накопиченням яких становить перші 50 % від загальної суми всіх параметрів. Це кукурудза на зерно – у рослинництві та молоко у тваринництві. Об'єкти цієї групи підлягають жорсткому, систематичному та посиленому контролю.

До групи В – наступні об'єкти після групи А, сума часток із накопичення яких коливається від 50 % до 80 % від загальної суми. Це цукрові буряки та соняшник у рослинництві та вирощування ВРХ у тваринництві. Об'єкти цієї групи підлягають помірному контролю.

До групи С належать усі наступні об'єкти, сума часток із накопичення яких становить від 80 % до 100 % від загальної суми. Це озимий та ярий ячмінь, соя у рослинництві; свинарство у тваринництві. Об'єкти групи підлягають періодичному контролю.

1. Вихідна інформація для проведення АВС-аналізу на досліджуваному підприємстві

Продукція	Виробництво, тис. грн	Частка у структурі, %	Частка з накопиченням, %	Група
Рослинництво				
Кукурудза на зерно	3394,89	41,14	41	A
Цукрові буряки	1944,00	23,56	65	B
Соняшник	1459,79	17,69	82	B
Ячмінь озимий	762,17	9,24	91	C
Соя	633,07	7,67	99	C
Ячмінь ярий	58,37	0,71	100	C
Разом по рослинництву	8252,29	100,00	-	-
Тваринництво				
Молоко	449,91	54,72	55	A
Приріст ВРХ	366,42	44,57	99	B
Приріст свиней	5,80	0,71	100	C
Разом по тваринництву	822,13	100,00	-	-

2. Зведені результати проведеного АВС-аналізу

Група	Виробництво, тис. грн	Частка, %	Кількість позицій	Частка, %	Витрати на виробництво, тис. грн	Вид контролю
Рослинництво						
A	3394,89	41	1	17	2812,00	Систематичний, посилений, суцільний
B	3403,79	41	2	33	2681,00	Помірний, суцільний
C	1453,61	18	3	50	2164,00	Періодичний, вибірковий
Разом	8252,29	100	6	100	7657,00	X
Тваринництво						
A	449,91	54,72	1	33,33	824,00	Систематичний, посилений, суцільний
B	366,42	44,57	1	33,33	936,00	Помірний, суцільний
C	5,80	0,71	1	33,33	12,00	Періодичний, вибірковий
Разом	822,13	100	3	100	1772,00	X

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що кукурудза на зерно становить 41 % від усього обсягу виробництва продукції рослинництва, витрати на її виробництво становлять найбільшу частку у структурі витрат. Саме це зумовлює необхідність жорсткого контролю запасів, необхідних для виробництва кукурудзи на зерно. Цукрові буряки

та соняшник також становлять 41 % від виробництва і значну частину витрат, що також потребує уважного контролю. Таким чином, 82% від виробництва продукції рослинництва на підприємстві належить трьом культурам. Це пояснюється високим рівнем дохідності цих культур. Проте, слід відзначити, що висока частка цих культур у структурі посівів негативно впливає на родючість ґрунтів. Кожному підприємству слід дотримуватися сівозмін, адже земля повинна зберігати свої властивості з плином часу, а не лише бути засобом миттєвого доходу.

У тваринництві ж основну частку виробництва продукції займає молоко, яке становить 54,72 % від усього обсягу виробництва продукції тваринництва, а вирощування ВРХ – 44,57 %. Свинарство займає менше, ніж 1 % у загальній сумі виробничих витрат виробництва продукції тваринництва.

Отже, завдяки проведеному АВС-аналізу, ми можемо вирізнити на досліджуваному підприємстві запаси, які потребують детального контролю, оскільки мають найбільшу частку у структурі реалізованої продукції. Контроль за наявністю та рухом запасів допоможе підприємству оптимізувати їх структуру задля більш ефективного використання.

Висновки і перспективи. АВС-аналіз дає змогу отримати цінну інформацію для планування, контролю й управління запасами. Він є ефективним інструментом управлінського обліку та контролю запасів на підприємстві, оскільки представляє ефективну можливість поліпшення системи стратегічного управління за рахунок оптимізації витрат на ресурси та зберігання продукції. Однак, аналіз запасів із використанням даного методу не є всеохоплюючим, а тому не слід відмовлятися від продукції, яка має найменшу економічну ефективність згідно з результатами дослідження, оскільки виробництво сільськогосподарської продукції – це, перш за все, – продовольча безпека країни.

Список літератури

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 9 «Запаси». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://proaudit.coM.ua/buH/standart/p-s-bo-9-zapasi.NtMI>
2. Воронова Е. Ю. Управленческий учет : учеб. для бакалавров / Е. Ю. Воронова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2014. – 590 с.
3. Хоменко Н. В. Товарні запаси: проблеми обліку, контролю та звітності : монографія / Н. В. Хоменко, О. В. Карпенко, Ю. А. Верига. – Полтава : ПУСКУ, 2010. – 153 с.
4. Івахів Ю. Метод АВС-аналізу: доцільність застосування / Ю. Івахів, І. Спільник // Економічний аналіз. Вип. 3. – Тернопіль, 2010. – С.170–172.
5. Бутинець Т. А. Розвиток науки господарського контролю: проблеми теорії, методології, практики : монографія / Т. А. Бутинець. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – 772 с.

References

1. Regulation (Standard) № 9 «Reserves». [Electronic resource]. – Access : <http://proaudit.coM.ua/buH/standart/p-s-bo-9-zapasi.NtMI>.

2. Voronov, E. Y. (2014). Upravlencheskyy Accounting: Tutorial for bakalavrov / E. Y. Voronov. – 2nd ed., Rev. and add. – Moscow: Publishing Yurayt, 590.
3. Khomenko, N. V. (2010). Inventories: problems of accounting, control and reporting: Monograph / N. V. Khomenko, O. Karpenko, Y. A. Veryha. – Poltava: RIO Start, 153.
4. Ivakhiv, Y., Spilnik, I. (2010). Method ABC analysis: the feasibility of / Yu. Ivakhiv, I. Spilnik // Economic Analysis, 3, 170–172. – Ternopil.
5. Butynets, T. A. (2011). The development of science economic control: problems of theory, methodology, practice : monograph / T. A. Butynets. – Exactly : ZSTU, 772.

АВС-АНАЛИЗ КАК МЕТОД УПРАВЛЕНИЯ ЗАПАСАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

А. О. Музыченко

Аннотация. Рассмотрены особенности контроля производственных запасов методом АВС-анализа и его преимущества. Исследована история зарождения метода, имена ученых-основателей. Раскрыто значение метода для эффективного контроля запасов предприятия.

Ключевые слова: АВС-анализ, запасы, контроль, сельское хозяйство

ABC ANALYSIS AS A METHOD OF MANAGEMENT OF COMPANY STOCKS

A. O. Muzichenko

Abstract. The features of the control of inventory by ABC-analysis and its advantages are considered. Researched history of the origin of the method, the names of the founding scientists of the method. Reveals the importance of the method for the effective control of the enterprise inventory are investigated.

Keywords: ABC analysis, stocks, monitoring of stocks, agriculture

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

К. В. НАКОНЕЧНА, кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту інноваційної діяльності,
**ІПО, Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: kln273125@gmail.com

Анотація. Розглянуто проблеми формування ефективної структурної політики. Проаналізовано економічну структуру України та основні економічні показники й визначення основних напрямів удосконалення структурної політики держави, для здійснення рекомендацій щодо забезпечення підвищення ефективності структури економіки країни та її регіонів. Методи дослідження: системний метод, факторного аналізу, метод статистичних порівнянь та узагальнень, статистичні щорічні. Висвітлено сутність поняття структури економіки, визначено поняття «ефективна структура економіки країни», зазначено провідну роль держави у збалансуванні всіх секторів економіки. Охарактеризовано основні критерії ефективності структури економіки країни. Вказано на основні інструменти проведення структурної політики держави.

Запропоновано алгоритм побудови структурної політики в Україні. Охарактеризовано чинники впливу на формування сучасної структури економіки країни, серед яких основними були динаміки кон'юнктури на світових ринках традиційної експортної продукції України, орієнтованість на короткострокову перспективу та кон'юнктурний характер змін. Порівняно структуру української економіки зі структурою розвинених країн. Запропоновано програмно-цільовий підхід як основний метод структурної політики держави. Зроблено висновки про те, що найкращі шанси в умовах глобальної конкуренції країна може отримати, лише розвиваючи одночасно сировинну та інноваційну економіку.

Ключові слова: структура економіки країни, структурні зміни, структурна політика, ефективна структура економіки

Актуальність. Забезпечення оптимальності структури економіки є центральною проблемою державного регулювання економіки, а отже, однією з важливих цілей та форм механізму державного регулювання національної економіки. Головною метою ефективного управління економікою країни є забезпечення припливу інвестицій, підвищення ефективності й забезпечення попиту, тобто збільшення доходів населення, зміна структури економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджують економічну структуру й проблеми вдосконалення структурної політики

вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких О. І. Аптекар, В. В. Біла, В. Геєць, І. В. Крючкова, О. А. Волинець, О. А. Лебедєва, Є. Лібанова, А. Ф. Мельник, А. А. Павлюк, Л. В. Шинкарук та ін. Проте на сьогодні немає комплексного підходу до вирішення проблем структурної незбалансованості.

Мета дослідження – аналіз економічної структури України та визначення основних напрямів удосконалення структурної політики держави для здійснення рекомендацій щодо забезпечення підвищення ефективності структури економіки країни та її регіонів.

Матеріали і методи дослідження. Теоретичну й методологічну основу дослідження становили наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних економістів з питань структурної політики та державного регулювання економічних процесів. Застосовано системний метод, за допомогою якого досліджено механізм регулювання структурних змін в економіці. Визначення чинників, що впливають на характер і спрямованість структурних зрушень у національній економіці, здійснено на основі факторного аналізу. Метод статистичних порівнянь та узагальнень використано для поточного стану структури економіки України.

Результати дослідження та їх обговорення. Структура – (від латинського *structura* – розташування, побудова, порядок) – взаєморозташування й зв'язок складових частин чого-небудь, побудова. Це сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечує його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних властивостей при різних зовнішніх та внутрішніх змінах.

Структура економіки країни – це співвідношення, які відображують взаємозв'язки й взаємозалежності між окремими частинами економіки, окремими її секторами, галузями тощо.

Ринкова система спроможна ефективно функціонувати лише за умови ефективної структури економіки країни, проте неспроможна цілеспрямовано формувати ефективну структуру економіки. Для цього важливим є концентрація важелів впливу в руках держави (як єдиного центру управління).

Відсутність структурної оптимальності спричинює посилення ознак макроекономічної нестабільності в країні: виникнення диспропорцій на товарному та грошовому ринках; розвитку інфляційних процесів; порушення основних макроекономічних пропорцій (між доходами та витратами на різних рівнях управління; між доходами та витратами домогосподарств; між продуктивністю праці та зарплатою; між імпортом та експортом товарів і послуг (капіталу) тощо); виникнення дисбалансу на ринку людських ресурсів (структурного та циклічного безробіття); розбалансування платіжного балансу країни, що негативно впливає на валютні резерви національного банку країни, а отже, і на ситуацію на валютному ринку; переливам капіталу з галузі в галузь, залежно від зміни рівня прибутковості, а отже, до виникнення криз пере- або недовиробництва [4, ст. 15].

Основними критеріями ефективності структури економіки країни є забезпечення ефективного розподілу обмежених економічних ресурсів,

підвищення основних економічних показників, добробуту населення.

Розподільча ефективність відображує такий розподіл наявних економічних ресурсів, який забезпечує виробництво тих товарів і послуг, та в такому їх співвідношенні, яке є найбільш бажаним для суспільства. Виробнича ефективність досягається тоді, коли бажані для суспільства товари та послуги виготовляються з мінімальними витратами. Одночасне досягнення як розподільчої, так і виробничої ефективності забезпечує досягнення максимального споживання обмежених економічних ресурсів країни з максимальним задоволенням потреб суспільства, та з мінімальними виробничими витратами.

Державне регулювання структурної перебудови в економіці визначається як вибір цілей та характеру структурних перетворень, визначення комплексу заходів щодо підтримки розвитку тих елементів економічної системи, які забезпечують економічне зростання.

Серед основних форм механізму державного регулювання структурної перебудови в економіці виокремлюють бюджетно-податкове й грошово-кредитне регулювання. Економічні та адміністративні інструменти, які становлять основу цих форм, забезпечують стимулюючий вплив на зростання обсягів виробництва й формування оптимальної структури національної економіки. Секторальна структура національної економіки за видами економічної діяльності є узагальненою характеристикою якісного рівня розвитку економічної системи в цілому.

Україна, виходячи зі складу СРСР, мала 52 млн освіченого населення, суднобудування, літакобудування, приладобудування, потужну науку, Чорноморське морське пароплавство, найбільшу на той час суднохідну компанію світу, риболовецький океанський флот під 200 вимпелів, ВВП на рівні 180 млрд дол. Сучасна ситуація в економіці України характеризується стрімким падінням усіх макроекономічних показників, на 2016 маємо 42 млн населення, ВВП – 80 млрд дол., стрімке зuboжіння народних мас, падіння промислового виробництва більш ніж на 50%. Лише сільське господарство демонструє позитивну динаміку зростання, проте показники розвитку тваринництва, порівняно з 1990 р., різко скоротилися.

Проте, орієнтація аграрних підприємств на вирощування рентабельних зернових та олійних культур не сприяє збалансованому постачанню на ринок різноманітної продукції харчування. Зменшення обсягів виробництва малорентабельних круп'яних культур, продукції тваринництва спричинює необхідність імпортування цих видів товарів, що порушує оптимальні пропорції галузевої структури сільськогосподарського виробництва. У промисловості негативною тенденцією є збільшення частки добувної промисловості з 5 % до 5,5 % та зменшення валового випуску групи галузей обробної промисловості з 37,5 % в 2001 р. до 34,1 % в 2011 р.

За досліджуваний період збільшення у сфері торгівлі відбулося з 8,5 % до 12,5 %. За 2014–2015 роки, унаслідок нестабільної політичної ситуації, обсяги виробництва промисловості скоротилися на 50%, відбувся вплив інвестиційного капіталу, спостерігалася нестійка експортна динаміка, скорочення обсягів будівництва, звуження внутрішнього ринку,

погіршення ситуації на ринку праці і загальне падіння рівня доходів населення. У 2015 р. у більшості регіонів відбулося подальше скорочення зовнішньоторгівельної активності. Якщо падіння імпорту пояснюється звуженням купівельної спроможності населення України щодо споживчих товарів, то щодо експорту варто зазначити, що регіональні експортери поки що не змогли повною мірою компенсувати ринок Російської Федерації. Крім цього, неоднозначною є ситуація у сфері зовнішньої торгівлі з країнами ЄС: досягнута динаміка не відповідає задекларованим в Угоді про Асоціацію можливостям розширення вітчизняного експорту до Європи. Значною проблемою залишається зволікання з переходом на технічні стандарти ЄС, що призвело до змін у товарній структурі українського експорту на користь аграрної сировини та продовольчої продукції.

Отже, зміни структурних галузевих пропорцій в економіці України відображують негативні тенденції, що позначаються на збільшенні видобування ресурсів і пожвавленні торгівлі на фоні зменшення обсягу випуску продукції переробної промисловості та сільського господарства. Такі тенденції характеризують структуру економіки домінуванням енергоємних, матеріаломістких виробництв, що повною мірою залежать від імпорту паливно-енергетичних ресурсів. Структурні зміни відбулися під впливом певних об'єктивних чинників: динаміки кон'юнктури на світових ринках традиційної експортної продукції України (металургія, машинобудування та хімічна промисловість); споживчого попиту; падіння інвестиційної активності. Динаміка структури національної економіки не відповідає загальним закономірностям структурних зрушень, що відбуваються в економічних системах розвинених країн світу на сучасному етапі й полягають у зростанні частки високотехнологічних виробництв обробної промисловості, телекомунікаційних, фінансових і бізнесових послуг, а також соціально орієнтованих видів економічної діяльності, випереджальному розвитку наукоємних, високотехнологічних галузей.

Орієнтованість на короткострокову перспективу та кон'юнктурний характер змін, що стимулюють розвиток тих секторів, де отримання прибутків є негайним, лише посилюють негативні тенденції з точки зору довгострокового періоду. Структурні зміни здійснювалися стихійно і були, швидше, інструментом стабілізації ситуації, а не її зміни, збереження «старої» структури виробництва. Окрім того, експортозалежна модель розвитку економіки України характеризується чутливістю до зовнішніх чинників, які, зокрема, негативно вплинули на економічні перетворення в українській економіці [5, ст. 29].

За визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) структурно стійкою є така національна економіка країни, в якій галузева структура відповідає технологічній структурі. Сучасна «типова» стійка національна технологічна структура оцінюється, відповідно до прийнятої Європейським Союзом в 2007 р. класифікації виробничих структур, за технологічною структурою переробної промисловості. Її вигляд такий: близько 50 % – сумарна частка високотехнологічних (20 %) та середньотехнологічних (30 %) виробництв; приблизно 50 % – сумарна

частка низькотехнологічних (30 %) та середньонизькотехнологічних (20 %) виробництв [6, ст. 78].

Отже, зазначений аналіз свідчить про необхідність проведення дієвої структурної політики. Структурна політика – це система заходів, спрямованих на формування необхідних загальнодержавних, внутрішньогалузевих, міжгалузевих і регіональних пропорцій. Мета структурної політики полягає в забезпеченні збалансованого розвитку економіки, технічному вдосконаленні виробництва на основі використання досягнень науки і техніки, соціальному захисті населення та зростанні його добробуту. Структурна політика в країнах із ринковою економікою здійснюється державою через:

- обґрунтування основної секторальної структури відповідно до тенденцій світового розвитку, в основі якого лежить модель трьох секторів (сільське господарство, промисловість, послуги);
- впровадження стратегії економічного зростання, яка ґрунтується на стратегічно важливих галузях, від яких залежить розвиток технологій, динаміка та ефектне зростання в інших галузях;
- інвестування в масштабах всієї економіки найважливіших проектів;
- підтримку інноваційної діяльності у фундаментальних науках, а також за допомогою впровадження їх досягнень у виробництво тощо.

Основним напрямом структурної політики держави є підвищення конкурентних переваг економіки країни через досягнення чотирьох взаємопов'язаних цілей: сприяння підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних виробників товарів і послуг на внутрішньому і світовому ринках та забезпечення структурного маневру в бік підвищення частки галузей, що виробляють продукцію з високим ступенем переробки, і галузей сфери послуг, виправлення накопичених структурних деформацій – реструктуризація збиткового сектору економіки, вирішення проблем монопрофільних міст. Економічні реформи впроваджуються через державне регулювання національної економіки. Держава змінює зовнішнє економічне середовище, в якому діють суб'єкти економічної діяльності, і пристосовуючись до таких змін, аграрні підприємства трансформують свою економічну поведінку та своє очікування майбутнього [2, ст. 264].

Існує розгалужений механізм впливу держави на пропорції в економіці, який дає змогу здійснити обрану структурну політику. У складі цього механізму прийнято розрізняти дві підсистеми важелів та інструментів прямого й непрямого впливу. Основу першої підсистеми прямо, а в другій – побічно, на сучасному етапі становить програмно-цільовий підхід, з яким пов'язані державні інвестиції, державні замовлення, пільги й преференції. Найважливішим засобом реалізації структурної політики держави є безпосереднє інвестування нею в підприємства, що знаходяться в державній власності та виробляють таку продукцію (послуги), виробництво і споживання яких сприятливо позначаються на процесі перетворення структури економіки.

Дієвим інструментом реалізації активної структурної політики є закупівлі продукції для державних потреб. Цілеспрямоване розміщення

державних замовлень на певні види продукції та послуг не тільки дають змогу задовольняти в них потреби суспільства і тим самим запобігати виникненню диспропорцій, а й впливати на встановлення між підприємствами нових господарських зв'язків. Це, у свою чергу, може привести до утворенню великих виробничих комплексів і кластерів технологічних нововведень. Їх поява згодом призведе до становлення нових секторів економіки. Процес формування структурної політики в межах стратегічного планування здійснюється поетапно в певній послідовності:

- цілепокладання;
  - діагностика (виявлення та аналіз) факторів;
  - формування стратегічних альтернатив;
  - обґрунтування вибору пріоритетів;
  - встановлення пріоритетів;
  - вибір прийнятної стратегії;
  - визначення шляхів і засобів реалізації стратегії;
  - розробка програми заходів;
  - формування системи управління здійсненням заходів;
- формування механізму реалізації програмних заходів;
- формування системи моніторингу реалізації заходів і досягнутих результатів;
  - розробка процедур коригування стратегії та програми заходів;
  - розробка плану конкретних дій для урядових структур і органів державного управління по вертикалі [3, ст. 7].

На думку вчених [3, ст. 7], найкращі шанси в умовах глобальної конкуренції країна може отримати лише розвиваючи одночасно сировинну та інноваційну економіку. Конкретні пропорції між ними необхідно цілеспрямовано регулювати в процесі стратегічного планування структурних зрушень із урахуванням довгострокових національних інтересів. Рішення щодо неперіоритетних видів економічної діяльності приймаються з урахуванням їх ролі в підтримці життєдіяльності та безпеки суспільства.

Важливим є вивчення досвіду країн ЄС із проведення структурної політики, метою якої є досягнення економічної, соціальної та територіальної солідарності (або «згуртованість») в ЄС, головним чином, шляхом стимулювання зростання та зайнятості в тих регіонах, розвиток яких відстає (так звані структурно слабкі регіони), на які припадає третина державного фінансування. Структурна політика ЄС доповнює національну регіональну політику. Вона також є аналогом антициклічної політики. Антициклічна політика пов'язана з поточною політико-економічною ситуацією, тобто з циклічними коливаннями. Європейська структурна політика має ряд дуже практичних наслідків: допомагає людям знайти роботу, обрати кращі умови життя у своїх країнах, регіонах, містах, або в селах. Вона також сприяє розвитку інвестиційної діяльності малих і середніх підприємств (МСП).

Регіональна інноваційність вдосконалюється, при міцних зв'язках між науково-дослідними інститутами і приватним сектором, що розробляють нові продукти й виробничі процеси за допомогою передачі техно-

логії. Деякі фонди вкладаються в проекти з очищення навколишнього середовища і деякі з них використовуються для поліпшення освітніх та професійних кваліфікаційних стандартів. Інші кошти вливаються в області енергоефективності й боротьби зі зміною клімату.

Висновки і перспективи. Значення структурних реформ для модернізації української економіки полягає в тому, що вони покликані забезпечити конкурентоспроможність українських компаній (особливо у сфері обробної промисловості та інновацій) і розвиток фінансових та інформаційних послуг, тобто формування «нової економіки». Важливо, виходячи з нинішніх умов макроекономічної динаміки, рухатися в напрямку поліпшення базових структурних параметрів, поєднання для цього загальноекономічних, інституційних, управлінських методів впливу на окремі сектори та види економічної діяльності. Це й становитиме структурну політику нового етапу розвитку української економіки, загальною стратегічною метою якої повинна стати протидія сировинній спрямованості економіки.

Список літератури

1. Куліш І. М. Забезпечення сталого розвитку сільських територій країн-кандидатів на вступ до ЄС: на прикладі Польщі / І. М. Куліш // Регіональна економіка : наук. пр. журнал. – 2013. – № 2. – С. 96–104.
2. Наконечна К. В. Обґрунтування основних напрямів структурних зрушень у сільському господарстві / К. В. Наконечна // Науковий вісник Національного Університету Біоресурсів і Природокористування України. – 2013. – Вип.181, ч. 2. – 361 с.
3. Нешиной А. С. Эволюция смены экономической системы России / А. С. Нешиной // Инвестиции в России. – М., 2012. – № 3–4.
4. Скірка Н. Я. Галузева структура національної економіки і напрями її оптимізації / Н. Я. Скірка // Ефективна економіка. – 2013. – № 9.
5. Притула Я. Я. Структурні реформи і регіональна конвергенція в Україні / Я. Я. Притула, Н. В. Кузенко // Регіональна економіка. – 2013. – № 3. – Ст. 7–16.
6. Пирог О. В. Адаптація структури національної економіки України до вимог постіндустріального суспільства / О. В. Пирог // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління». – 2011. – № 689. – С. 93–103.
7. Перехідна економіка : підруч. / [В. М. Геєць, Є. Г. Панченко, Е. М. Ліанова та ін.] ; за ред. В. М. Геєця. – К. : Вища шк., 2003. – 591 с., с. 8.
8. Poland. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries / European Commission. Directorate General for Agriculture. Working Document. – Brussels, 1998. – 151 p.

Reference

1. Kulish, I. M. (2013). Providing of sustainable development of rural areas countries' candidates for accession to the EU: the example of Poland. *Regionalna ekonomika*, 2, 96–104.
2. Nakonechna, K. V. (2013). Substantiation of the basic directions of structural changes in agriculture. *Naukovy visnyk Nazionalhogo Universytetu Bioresursiv I Pryrodokorustuvannya*, 181, 265.

3. Neshitoj, A. S. (2012). Evolution of the change of the economic system of Russia, 3–4, 2–10.
4. Skirka, N. Ya. (2013). The branch structure of the economy and areas of improvement. *Efektivna ekonomika*, 9.
5. Prytula, Ya. Ya., Kuzenko, N. V. (2013). The branch structure of the economy and areas of improvement. *Regionalna ekonomik*, 3. 7–166.
6. Pyrog, O. V. (2011). Adapting of the structure of the national economy to the requirements of postindustrial society. *Visnyk Nazionalnogo universytetu "Lvivska politehnika"*, 689, 93–103.
7. Geyets', V. M., Panchenkom Ye. G., Lianova, Ye. M. (2003). *Perehidna ekonomika. [Transition economy]. Vyscha shkola*, Kyiv, Ukraine.
8. Poland. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries / European Commission. Directorate General for Agriculture. Working Document. – Brussels, 1998, 151.

ОСОБЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ И ПРОВЕДЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ СТРУКТУРНОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ

Е. В. Наконечная

Аннотация. Рассмотрены проблемы формирования эффективной структурной политики. Проанализирована экономическая структура Украины и основные экономические показатели, определены основные направления совершенствования структурной политики государства для осуществления рекомендаций по обеспечению повышения эффективности структуры экономики страны и ее регионов. Методы исследования: системный метод, факторный анализ, метод статистических сравнений и обобщений, статистические ежегодники. Освещена сущность понятия структуры экономики, определено понятие «эффективная структура экономики страны», отмечена ведущая роль государства в сбалансировании всех секторов экономики. Охарактеризованы основные критерии эффективности структуры экономики страны. Указано на основные инструменты проведения структурной политики государства.

Предложен алгоритм построения структурной политики в Украине. Охарактеризованы факторы влияния на формирование современной структуры экономики страны, среди которых основными были динамики конъюнктуры на мировых рынках традиционной экспортной продукции Украины, ориентированность на краткосрочную перспективу и конъюнктурный характер изменений. Проведено сравнение структуры украинской экономики со структурой развитых стран. Предложен программно-целевой подход как основной метод структурной политики государства. Сделаны выводы о том, что наилучшие шансы в условиях глобальной конкуренции страна может получить, только развивая одновременно сырьевую и инновационную экономику.

Ключевые слова: структура экономики страны, структур-

ные изменения, структурная политика, эффективная структура экономики

FEATURE OF THE NATIONAL ECONOMY AND REALIZATION OF PUBLIC STRUCTURAL POLICY IN UKRAINE

K. V. Nakonechna

Abstract. Problems of formation of effective structural policies are considered. Analysis of the economic structure of Ukraine and main economic indicators has held, and the main directions of improving of structural policies, to make recommendations of enhancing the efficiency of the economic structure of the country and its regions defined. Methods: systematic method, factor analysis, a method of statistical comparisons and generalizations, statistical yearbooks. The essence of the concept of economic structure has been highlighted, the notion of an effective structure of the economy has been determined; the leading role of the state in balancing of all sectors has been indicated key performance criteria for the structure of the economy has been characterized. Basic tools of structural policy have been specified. The algorithm of structural policy in Ukraine has been proposed. Main factors of influence on formation of modern economic structure of the country have been listed. A target-oriented approach as the main method of structural policy has been proposed.

Keywords: structure of the economy of the country, structural changes, structural policy, effective structure of the economy

УДК 338.43

УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ ТА ПІДРЯДНИКАМИ НА КООПЕРАТИВНИХ ЗАСАДАХ

О. О. ОДНОШЕВНА, кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри обліку, аудиту та управління
фінансово-економічною безпекою

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Анотація. Розвиток кооперативних відносин, як у нашій країні, так і за кордоном, набуває дедалі більшої популярності. Оскільки налагодження системи обліку розрахунків із постачальниками та підрядниками в кооперативах є невід'ємною складовою їх ефективною та безперебійною діяльністю, процес дослідження й удосконалення даної сфери обліку є актуальною темою і потребує глибшого вивчення. Мета дослідження полягає в аналізі управлінських аспектів обліку розрахунків із постачаль-

ные изменения, структурная политика, эффективная структура экономики

FEATURE OF THE NATIONAL ECONOMY AND REALIZATION OF PUBLIC STRUCTURAL POLICY IN UKRAINE

K. V. Nakonechna

Abstract. Problems of formation of effective structural policies are considered. Analysis of the economic structure of Ukraine and main economic indicators has held, and the main directions of improving of structural policies, to make recommendations of enhancing the efficiency of the economic structure of the country and its regions defined. Methods: systematic method, factor analysis, a method of statistical comparisons and generalizations, statistical yearbooks. The essence of the concept of economic structure has been highlighted, the notion of an effective structure of the economy has been determined; the leading role of the state in balancing of all sectors has been indicated key performance criteria for the structure of the economy has been characterized. Basic tools of structural policy have been specified. The algorithm of structural policy in Ukraine has been proposed. Main factors of influence on formation of modern economic structure of the country have been listed. A target-oriented approach as the main method of structural policy has been proposed.

Keywords: structure of the economy of the country, structural changes, structural policy, effective structure of the economy

УДК 338.43

УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ ТА ПІДРЯДНИКАМИ НА КООПЕРАТИВНИХ ЗАСАДАХ

О. О. ОДНОШЕВНА, кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри обліку, аудиту та управління
фінансово-економічною безпекою

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Анотація. Розвиток кооперативних відносин, як у нашій країні, так і за кордоном, набуває дедалі більшої популярності. Оскільки налагодження системи обліку розрахунків із постачальниками та підрядниками в кооперативах є невід'ємною складовою їх ефективною та безперебійною діяльності, процес дослідження й удосконалення даної сфери обліку є актуальною темою і потребує глибшого вивчення. Мета дослідження полягає в аналізі управлінських аспектів обліку розрахунків із постачаль-

никами та підрядниками на кооперативних засадах, а також розробці рекомендацій щодо забезпечення підвищення ефективності та оптимізації їх здійснення.

Для розв'язання поставлених задач було використано такі методи: порівняння (під час дослідження економічної сутності розрахунків із постачальниками та підрядниками); спостереження (при дослідженні управління кредиторською заборгованістю); аналіз (аналіз сучасних тенденцій управління кредиторською заборгованістю в розрізі розрахунків із постачальниками й підрядниками та пошук шляхів їх оптимізації).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій з удосконалення процесу обліку розрахунків із постачальниками й підрядниками.

Удосконалення управлінського аспекту розрахунків з постачальниками та підрядниками на засадах кооперації дасть змогу розширити перспективи їх подальшого розвитку як складової поліпшення вітчизняної економіки.

Ключові слова: управлінський аспект; постачальники; підрядники; облік; кооператив; оптимізація; підприємство

Актуальність. Взаємини між постачальниками і підрядниками в кооперативах набувають дедалі більшого розвитку та будуються на основі господарських договорів купівлі-продажу продукції (товарів) та інших договорів на виконання робіт, надання послуг, в яких відображені зобов'язання покупця (замовника) здійснити оплату за відвантажену йому продукцію, виконані роботи та надані послуги, за договірною вартістю. До істотних умов, які в обов'язковому порядку зобов'язані погодити сторони, належать: предмет договору, ціна та строк дії договору, оскільки ці умови договору є необхідними у разі виникнення та розгляду суперечок у претензійно-позовному порядку.

Постачальники, відповідно до договору купівлі-продажу та інших договорів, можуть здійснювати розрахунки шляхом попередньої оплати купованої продукції, виконуваних робіт і надаваних послуг. Передача продукції постачальником покупцю повинна бути документально підтверджена, щоб уникнути непорозумінь, які можуть виникнути під час і розрахунків. Отже, налагоджений процес розрахунків із постачальниками та підрядниками в кооперативах – це багатогранне питання, яке потребує детального розгляду та аналізу, а вдосконалення їх управлінського аспекту є актуальною тематикою на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасний етап розвитку економіки України характеризується структуруванням організаційних форм господарювання в аграрному секторі. Останніми роками різко зменшилася частка державних підприємств, відповідно, зросла доля приватних, акціонерних, пайових та інших підприємств; серед яких особливе місце займають великі корпорації. Дещо скоротилася загальна кількість фермерських господарств, особливо малих і середніх. У структурі вироб-

леної продукції значно зросла частка продукції особистих селянських господарств, які мають значні труднощі з технічним забезпеченням виробництва та переробки продукції, засобами її транспортування та зберігання і, особливо, зі збутом виробленої продукції.

Багато вчених-аграрників та економістів пов'язують подальший розвиток таких господарств із підвищенням товарності виробництва. З цією метою, розробляються різноманітні заходи, серед яких особливе місце організатори сільськогосподарського виробництва, практики та вчені-економісти відводять створенню, розвитку й всебічній підтримці сільськогосподарських кооперативів. Розроблюється відповідна законодавча база та нормативне забезпечення їх подальшого розвитку. Під час дослідження даної тематики було виявлено, що багато вітчизняних вчених та науковців приділили їй значну увагу, зокрема В. Я. Плаксієнко, Т. Г. Камінська, Л. О. Мармоль, Г. Є. Павлова, М. І. Гордієнко, С. В. Скрипник, які у своїх працях досконало та всебічно висвітлили більшість головних аспектів стосовно обліку розрахунків із постачальниками та підрядниками. Проте, вважаємо, що дана проблематика потребує подальшого дослідження й пошуку шляхів її вдосконалення.

Мета дослідження – всебічне висвітлення управлінського аспекту розрахунків із постачальниками та підрядниками на засадах кооперації, розробка шляхів удосконалення даного облікового процесу та оптимізації кредиторської заборгованості кооперативу.

Матеріали і методи дослідження. Для розв'язання поставлених задач в роботі було використано такі методи: порівняння (під час дослідження економічної сутності розрахунків із постачальниками та підрядниками); спостереження (при дослідженні управління кредиторською заборгованістю); аналіз (аналіз сучасних тенденцій управління кредиторською заборгованістю в розрізі розрахунків із постачальниками й підрядниками та пошук шляхів їх оптимізації).

Результати дослідження та їх обговорення. У ринкових умовах ефективне функціонування підприємств сільського господарства забезпечує їх активна поведінка на аграрному ринку на основі концепції агромаркетингового управління – цілеспрямованої творчої діяльності з передбачення, планування й задоволення попиту споживачів на продукцію і послуги у сфері сільськогосподарського виробництва через обмін. Особливо це проявляється в аграрних формуваннях, що обслуговують процеси постачання, виробництва, переробки, зберігання й збуту продукції, у тому числі в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах.

Економічні принципи функціонування сільськогосподарського кооперативу, як суб'єкта підприємництва, відрізняються від принципів діяльності інших підприємств аграрного сектору тим, що метою їх діяльності є не отримання прибутку, а мінімізація витрат і збільшення доходів його членів. За допомогою кооперативів розширюються можливості товаровиробників у доступі до матеріально-технічних ресурсів та виробничих послуг, стабільних ефективних каналів реалізації своєї продукції. Завдяки кооперації, можна впроваджувати прогресивні технології та використо-

увати високопрофесійний управлінський персонал.

Нині розширюється сфера діяльності управлінського обліку в аспекті управління розрахунками з постачальниками та підрядниками, який забезпечує управління кредиторською заборгованістю. Особливо це проявляється в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах, де його предметом є як витрати, так і доходи кооперативу та його членів. Це важливо враховувати під час побудови обліку в обслуговуючих кооперативах, адже основні резерви зниження витрат і збільшення доходів його членів – у сфері надання маркетингових і агросервісних послуг.

Характерною особливістю обліку в обслуговуючих кооперативах є розрахунки з постачальниками та підрядниками в контексті розрахунків за надані послуги не лише із зовнішніми клієнтами, а й із внутрішніми – членами кооперативу. Облікова і маркетингова служби використовуються як посередники в обміні товарами між членами кооперативу і зовнішнім середовищем, що диктує й особливі підходи до організації обліку розрахунків за товари і надані послуги членам кооперативу.

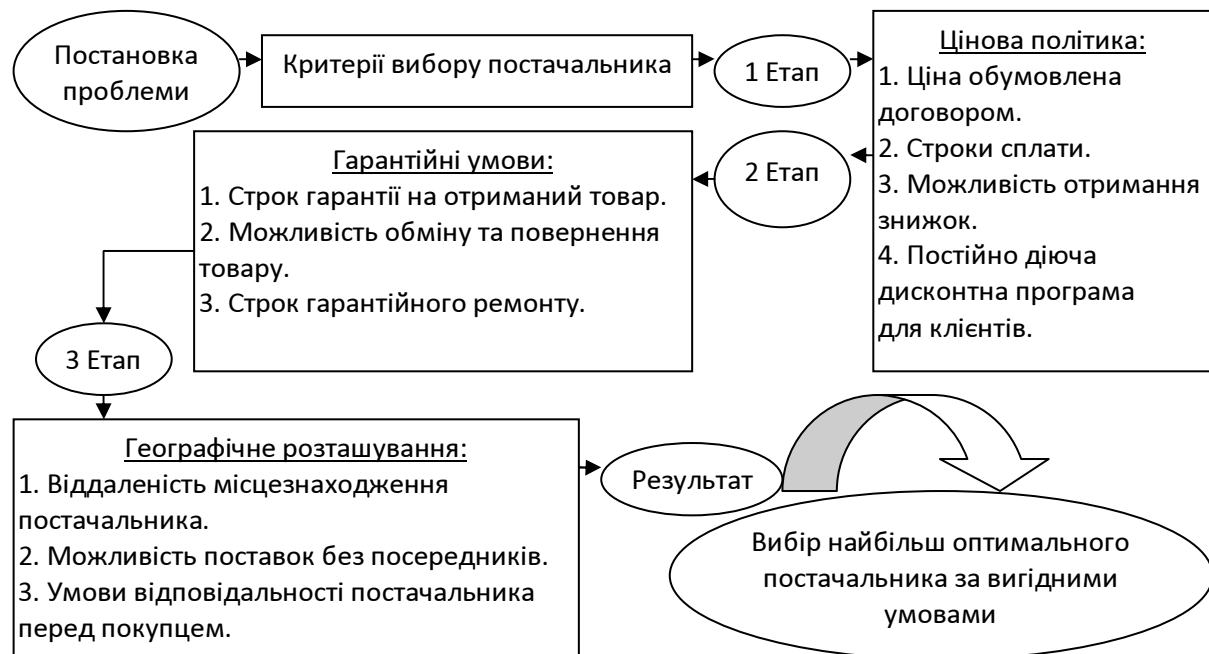
Розрахунки з постачальниками і виконавцями в кооперативах здійснюють, зазвичай, у безготівковій формі, але можливі як і з каси готівкою, (отриманої з каси обслуговуючого банку), так і з виручки від реалізації товарів, продукції (робіт і послуг) кооперативу. Всі операції, пов'язані з розрахунками сільськогосподарського кооперативу з постачальниками та підрядниками за придбані товарно-матеріальні цінності, виконані роботи або надані послуги, знаходять відображення на рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» незалежно від того, одночасно або заздалегідь було здійснено оплату пред'явлених рахунків. Рахунок 63 має такі субрахунки: 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»; 632 «Розрахунки з іноземними постачальниками». На рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» відображуються розрахунки з підприємствами, організаціями і фізичними особами за отримані товарно-матеріальні цінності, проведені (виконані) роботи й надані послуги, серед іншого надання електроенергії, газу, пару, води тощо, а також із доставки або переробки сировини. На цьому рахунку здійснюють також розрахунки з підприємствами транспорту і зв'язку за отримані послуги з перевезень, у тому числі розрахунки за недоборами і переборами тарифу (фрахту), а також розрахунки за всі види послуг зв'язку.

Для досконалого ведення фінансово-господарської діяльності в кооперативах важливе значення має управлінський аспект розрахунків із постачальниками й підрядниками підприємства. Проте, зазначимо, що вибір оптимального постачальника складний та багатогранний процес, який включає ряд передумов та елементів. Для прийняття оптимального рішення пропонуємо алгоритм вибору найоптимальнішого постачальника (див. рисунок).

Умови вибору постачальників можуть бути доповнені й іншими специфічними для конкретного підприємства критеріями. Якщо постачальників багато, вибір найбільш придатного з них повинен здійснюватися за найсуттєвішими критеріями. Здійснення детального аналізу процесу

обліку розрахунків із постачальниками та підрядниками в розрізі управлінського аспекту дасть змогу членам кооперативного об'єднання максимально налагодити фінансово-економічну діяльність, залучити значну кількість вигідних партнерів, що, у свою чергу, впливатиме та максимізацію прибутку кооперативу.

Запропонований алгоритм вибору оптимального постачальника в розрізі управлінського аспекту

Висновки і перспективи. Детальний аналіз обліку в кооперативах в розрізі управлінського аспекту розрахунків із постачальниками та підрядниками дає можливість всебічно оцінити, як саме слід працювати членам обслуговуючих кооперативів задля максимізації прибутку. Зокрема, у статті висвітлено алгоритм вибору найбільш вигідного постачальника з урахуванням таких головних передумов, як цінова політика, гарантійні умови та його географічне розташування. Дані категорії включають в себе додатковий перелік передумов, які відіграють роль основи для правильного прийняття управлінського рішення, яке надалі впливатиме на розвиток діяльності обслуговуючих кооперативів.

Список літератури

1. Баран С. В. Створення системи підтримки прийняття рішень на основі економіко-математичної моделі вибору постачальників ресурсів для гірничовидобувних підприємств / С. В. Баран // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. – 2004. – № 193. – С. 1307–1316.
2. Бухгалтерський облік у виробничих та агросервісних кооперативах / [В. Я. Плаксієнко, Л. О. Мармуль, Т. Г. Камінська та ін.]. – К. : ISBN, 2014. – 506 с.
3. Демченко Я. М. Шляхи вдосконалення обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками / Я. М. Демченко, В. М. Прохорова //

Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2014. – С. 96–108.

4. Канцедал Н. А. Врегулювання розрахункових відносин між суб'єктами аграрного сектору економіки / Н. А. Канцедал // Економіка і підприємництво: організаційно-методологічні аспекти обліку, фінансів, аудиту та аналізу. Збірник наукових праць. Вип. 1. – Полтава : ПДАА. – 2004. – С. 15–19.

5. Лангазова В. В. Теоретичні засади організації облікового процесу в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах / В. В. Лангазова // Науковий вісник НАУ. – 2002. – № 51. – С. 261–264.

6. Лангазова В. В. Управлінський облік у регулюванні внутрішньогосподарських відносин у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах / В. В. Лангазова // Економіка АПК. – 2002. – № 8. – С. 115–119.

7. Погрібна О. П. Удосконалення обліку розрахунків з постачальниками запасів на агропромислових підприємствах / О. П. Погрібна // Вісник Таврійського агротехнологічного університету. – 2013. – № 6. – С. 186–192.

8. Ревизюк І. М. Удосконалення обліку розрахунків з постачальниками / І. М. Ревизюк // Економічні науки. – 2013. – № 10 (4). – С. 185–190.

References

1. Baran, S. V. (2004). "Creation of a decision support system based on economic-mathematical model of selecting suppliers of resources for mining enterprises", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, 193, 1307–1316.

2. Plaksiyenko, V. Ya, Marmul', L. O. and Kamins'ka, T. H. (2014). *Bukhhalters'kyj oblik u vyrobnychkykh ta ahroservisnykh kooperatyvakh* [Accounting for production cooperatives], ISBN, Kyiv, Ukraine.

3. Demchenko, Ya. M. and Prokhorova, V. M. (2014). "Ways to improve the payments to suppliers and contractors", *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalters'koho obliku, kontroliu i analizu*, 1, 96–108.

4. Kantsedal, N. A. (2004). "Adjusting the settlement of relations between subjects the agricultural sector", *Ekonomika i pidpriemnytstvo: Orhanizatsijno-metodolohichni aspekty obliku, finansiv, audytu ta analizu*, 1, 15–19.

5. Lanhazova, V. V. (2002). "The theoretical basis of accounting process in the agricultural service cooperatives", *Naukovyj visnyk NAU*, 51, 261–264.

6. Lanhazova, V. V. (2002). "Management accounts in the regulation of for internal relations in the agricultural service cooperatives", *Ekonomika APK*, 8, 115–119.

7. Pohribna, O. P. (2013). "The improvement of accounting of payments to suppliers of stocks at the agricultural enterprises", *Visnyk Tavrijs'koho ahrotekhnolohichnoho universytetu*, 6, 186–192.

8. Revyziuk, I. M. (2013). "The improvement of accounting of payments to suppliers", *Ekonomiczni nauky*, 10 (4), 185–190.

УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТ РАСЧЕТОВ С ПОСТАВЩИКАМИ И ПОДРЯДЧИКАМИ НА КООПЕРАТИВНЫХ НАЧАЛАХ

О. А. Одношневная

Аннотация. Развитие кооперативных отношений, как в нашей стране, так и за рубежом, приобретает все большую популярность.

Поскольку налаживание системы учета расчетов с поставщиками и подрядчиками в кооперативах является неотъемлемой составляющей их эффективной и бесперебойной деятельности, процесс исследования и усовершенствования данной сферы учета является актуальной темой, и нуждается в более глубоком изучении. Цель исследования заключается в анализе управленческих аспектов учета расчетов с поставщиками и подрядчиками на кооперативных началах, а также разработке рекомендаций по обеспечению повышения эффективности и оптимизации их осуществления.

Для решения поставленных задач в работе были использованы следующие методы: сравнение (при исследовании экономической сущности расчетов с поставщиками и подрядчиками) наблюдения (при исследовании управления кредиторской задолженностью) анализ (анализ современных тенденций управления кредиторской задолженностью в разрезе расчетов с поставщиками и подрядчиками и поиск путей их оптимизации).

Научная новизна исследования заключается в теоретическом обосновании и разработке практических рекомендаций по совершенствованию процесса учета расчетов с поставщиками и подрядчиками. Совершенствование управленческого аспекта расчетов с поставщиками и подрядчиками на основе кооперации позволит расширить перспективы их дальнейшего развития, как составляющей улучшения отечественной экономики.

Ключевые слова: управленческий аспект; поставщики; подрядчики; учет; кооператив; оптимизация; предприятие

ADMINISTRATIVE ASPECTS OF PAYMENTS TO SUPPLIERS AND CONTRACTORS ON A COOPERATIVE BASIS

O. A. Odnoshevnaya

Abstract. The development of cooperative relations, both in our country and abroad are becoming increasingly popular. Since the establishment of the accounting system of calculations with suppliers and contractors in cooperatives is an integral component of their effective and smooth operation, the process of research and improvement of this sector accounting is a hot topic, and requires a more in-depth study. Goal is to analyze the management aspects of the account of calculations with suppliers and contractors on a cooperative basis and to develop recommendations for improving the efficiency and optimization of their implementation.

To achieve the objectives in the following methods were used: a comparison (in the study of the economic substance of payments to suppliers and contractors) observation (if payable management study) analysis (analysis of current trends in management of accounts receivable in the context of payments to suppliers and contractors, and to find ways of optimization). The scientific novelty of the research is theoretical substantiation and development

of practical recommendations for improving the settlement accounting process with suppliers and contractors.

Improving the management aspects of payments to suppliers and contractors on the basis of cooperation will enhance the prospects for their further development, as a component to improve the national economy.

Keywords: *aspect of management; providers; contractors; accounting; cooperative; optimization; company*

УДК 334.012

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ВИРІШЕННЯМ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

Л. М. РЯБЕНКО, асистент кафедри статистики
та економічного аналізу
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: SrIm2506@ukr.net

Анотація. У сучасних умовах господарювання для сільськогосподарських підприємств становлення соціально-відповідального бізнесу супроводжується набуттям конкурентних переваг: залученням висококваліфікованих працівників, формуванням інвестиційного авторитету компаній, прибутковістю і сталим розвитком. Обираючи шлях соціальної відповідальності, вони повинні визначити декілька пріоритетних напрямів розвитку, досягти в них максимальної ефективності і з набуттям досвіду розширити перелік заходів та сформувати стратегію корпоративної соціальної відповідальності, що, у свою чергу, може стати ідеологією господарювання та сприятиме досягненню стійкого соціально-економічного розвитку.

Розглянуто теоретичні підходи до визначення категорії «соціальна відповідальність». Досліджено окремі аспекти соціальної відповідальності діяльності сільськогосподарських підприємств та її інтеграції в стратегію подолання системної кризи аграрного виробництва.

Дослідженням встановлено, що реалізація принципів соціальної відповідальності аграрного бізнесу та їх вплив на інноваційний розвиток галузі, повинна забезпечити гармонізацію всіх складових економічного потенціалу підприємства та акцентувати на соціальній відповідальності бізнесу як пріоритетного чинника становлення ефективної соціально орієнтованої ринкової економіки України. Відображення в стратегії підприємств нової сучасної парадигми розвитку економічних відносин агропромислової сфери повинне здійснюватися як результат синергетичної дії її елементів, у структурі якої домінантну роль відіграє соціальна

of practical recommendations for improving the settlement accounting process with suppliers and contractors.

Improving the management aspects of payments to suppliers and contractors on the basis of cooperation will enhance the prospects for their further development, as a component to improve the national economy.

Keywords: *aspect of management; providers; contractors; accounting; cooperative; optimization; company*

УДК 334.012

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ВИРІШЕННЯМ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

Л. М. РЯБЕНКО, асистент кафедри статистики
та економічного аналізу
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: SrIm2506@ukr.net

Анотація. У сучасних умовах господарювання для сільськогосподарських підприємств становлення соціально-відповідального бізнесу супроводжується набуттям конкурентних переваг: залученням висококваліфікованих працівників, формуванням інвестиційного авторитету компаній, прибутковістю і сталим розвитком. Обираючи шлях соціальної відповідальності, вони повинні визначити декілька пріоритетних напрямів розвитку, досягти в них максимальної ефективності і з набуттям досвіду розширити перелік заходів та сформуванати стратегію корпоративної соціальної відповідальності, що, у свою чергу, може стати ідеологією господарювання та сприятиме досягненню стійкого соціально-економічного розвитку.

Розглянуто теоретичні підходи до визначення категорії «соціальна відповідальність». Досліджено окремі аспекти соціальної відповідальності діяльності сільськогосподарських підприємств та її інтеграції в стратегію подолання системної кризи аграрного виробництва.

Дослідженням встановлено, що реалізація принципів соціальної відповідальності аграрного бізнесу та їх вплив на інноваційний розвиток галузі, повинна забезпечити гармонізацію всіх складових економічного потенціалу підприємства та акцентувати на соціальній відповідальності бізнесу як пріоритетного чинника становлення ефективної соціально орієнтованої ринкової економіки України. Відображення в стратегії підприємств нової сучасної парадигми розвитку економічних відносин агропромислової сфери повинне здійснюватися як результат синергетичної дії її елементів, у структурі якої домінуючу роль відіграє соціальна

орієнтація нарощення ринкової вартості бізнесу.

Ключові слова: *соціальна відповідальність, соціальні інвестиції, стратегія, сталий розвиток, соціально-економічний розвиток, аграрний бізнес*

Актуальність. На сьогодні дедалі більше сільськогосподарських підприємств, поряд із нарощуванням виробництва, поліпшенням фінансово-економічних показників своєї діяльності, проводять активну соціальну політику, механізми реалізації якої регламентовані колективними договорами, угодами, положеннями про діяльність структурних підрозділів. Проте, вчені констатують, що соціально орієнтована діяльність підприємств має несистемний, фрагментарний характер і полягає у впровадженні «точкових» доброчинних проєктів щодо турботи про власних працівників, охорону навколишнього середовища, проведення благодійних акцій тощо.

У сучасних умовах господарювання сільськогосподарським підприємствам необхідно інтегрувати соціально відповідальну діяльність у стратегію підприємства, визначити її як об'єкт стратегічного управління, оскільки саме соціальна відповідальність може стати ідеологією господарювання та сприятиме досягненню стійкого соціально-економічного розвитку.

На думку М. Портера і М. Крамера, визначення соціальної відповідальності як частини бізнес-стратегії сприяє зміцненню конкурентних позицій компанії і одночасно приносить блага суспільству [1, с. 78–92].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значну увагу соціальній відповідальності приділено в роботах закордонних класиків, таких як Ф. Котлер, М. Фрідман, Х. Боуен. Різні аспекти реалізації принципів соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств останнім часом знайшли відображення також і в працях українських вчених за багатьма напрямками наукових пошуків, зокрема В. Андрійчука, М. Маліка, В. Вороб'я, Л. Денисюка, О. Назаренко, М. Саприкіної, В. Сміренського, М. Стародубської, О. Юрчишина.

Проте, вітчизняна практика свідчить про безсистемність застосування соціальної відповідальності у діяльності сучасних сільськогосподарських підприємств, що перешкоджає набуттю ними конкурентних переваг: залучення висококваліфікованих працівників, формування авторитету підприємства, прибутковості і сталого розвитку. Відповідно, залишаються недостатньо розробленими теоретико-методологічні питання і практичні рекомендації щодо формування соціальної відповідальності діяльності як об'єкта стратегічного управління сільськогосподарськими підприємствами.

Мета дослідження – визначення соціальної відповідальності діяльності сільськогосподарських підприємств та її інтеграції в стратегію для подолання системної кризи аграрного виробництва.

Матеріали і методи дослідження. У дослідженні використані загальнонаукові й спеціальні методи пізнання, безпосередньо зумовлені поставленою метою та завданнями. Зокрема: історичний – під час вивчення процесів становлення сучасної теорії соціальної відповідаль-

ності підприємств; системно-структурного та термінологічного аналізу – для уточнення ключових категорій; наукового узагальнення – при систематизації завдань у сфері соціальної відповідальності.

Результати дослідження та їх обговорення. Як зазначає видатний теоретик менеджменту Пітер Друкер, «соціальні проблеми – це проблеми менеджменту. Забезпечення «здоров'я» корпорації входить в обов'язки її керівників. Стабільний бізнес і нездорове суспільство не-сумісні. Процвітаючі підприємства потребують не менш процвітаючого або, щонайменше, добре функціонуючого суспільства. Соціальні проблеми, які менеджерам вдалося перетворити в бізнес-можливості, перестають бути проблемами...». Застосовуючи цю тезу до аграрного бізнесу, високий рівень безробіття на селі створює для сільськогосподарських підприємств можливість забезпечити себе висококваліфікованою робочою силою, дотримання екологічних вимог у виробництві, дає змогу отримувати високоякісну та екологічно чисту продукцію тощо.

Науковою спільнотою визнано, що початком досліджень соціальної відповідальності діяльності підприємств є фундаментальна праця професора економіки Іллінойського університету (США) Хоуард Р. Боуена «Соціальна відповідальність бізнесмена» 1953 р. У ній автор розкриває зміст поняття «соціальна відповідальність», доводить, як концепція соціальної відповідальності впливає на діяльність підприємства, наскільки підприємству вигідна участь у соціальних програмах, які економічні та соціальні вигоди від цього отримує суспільство. «Соціальна відповідальність менеджера полягає в реалізації такої політики, прийнятті управлінських рішень або дотриманні лінії поведінки, які були б бажаними для цілей і цінностей суспільства» [2, с. 22–24].

Дослідження вчених щодо еволюції розвитку соціальної відповідальності діяльності підприємств різняться підходами та методами досліджень, що потребує чіткішого визначення розуміння соціальної відповідальності як економічної категорії. Зарубіжні наукові школи пропонували своє концептуальне бачення та наукові теорії, які, на наш погляд, заслуговують на увагу з метою визначення тих функціональних ознак та економічних характеристик, що допоможуть імплементувати зарубіжний досвід у діяльність вітчизняних сільськогосподарських підприємств задля оздоровлення економіки, набуття культури соціальної діяльності й протекціонізму вітчизняного аграрного бізнесу.

Існують дві протилежні теорії до визначення сутності соціальної відповідальності: корпоративний егоїзм і корпоративний альтруїзм.

Автор першої теорії Ф. Мілтон зазначає, що ринковій економіці притаманна лише одна соціальна відповідальність ділового світу – використовувати надані ресурси і займатися діяльністю, пов'язаною з отриманням максимальних прибутків, за умов дотримання правил гри вільної конкуренції [3, с. 33]. Згідно з постулатами цієї теорії, підприємству не має сенсу опікуватися такими проблемами, як екологія, якість продуктів харчування, соціальний захист працівників тощо. Такий підхід не формує лояльності покупців чи працівників та не створює додаткову вартість за

рахунок нарощування обсягів реалізації, забезпечення населення продуктами споживання, досягнення унікальних конкурентних переваг, які неможливо придбати та скопіювати конкурентам, не продукують нових компетенцій та не заробляють на ефективному використанні нематеріальних активів.

Протилежна теорія – «Теорія корпоративного альтруїзму», яка базується на рекомендаціях Комітету з економічного розвитку США. У рекомендаціях йдеться про те, що зобов'язаннями підприємств є поліпшення якості життя суспільства [4, с. 87]. У рекомендаціях виписані дієві механізми заохочення введення й реалізації соціальних програм за рахунок зниження податкового тиску та інших заходів державної підтримки.

Численні дискусії навколо вищезазначених підходів призвели до появи так званої золоті середини – теорії розумного егоїзму. Відповідно до неї, збільшення прибутків підприємств (меркантильність, прагматичність) не суперечить можливості бути суспільно корисними, оскільки, фінансуючи соціальні програми, підприємства скорочують свій поточний прибуток, але у довгостроковій перспективі створюють сприятливе соціальне середовище для формування потенціалу прибутковості в майбутньому [5, с. 48].

Вищезазначені теорії підтримують позицію стосовно того, що соціальна відповідальність – це економічна відповідальність підприємства перед постачальниками, найманими працівниками, споживачами й організаціями, з якими вони взаємодіють у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання й перед суспільством в цілому, але соціальна діяльність набуває всіх ознак соціальних інвестицій, тобто очікує на ефект в економічній, екологічній, нематеріальній та інших формах. Основою соціальної відповідальності є оцінка господарської діяльності сільськогосподарських підприємств задля визначення її загального впливу на суспільство.

У сільськогосподарських підприємств існує нагальна потреба у вирішенні значної кількості невідкладних і важливих соціальних, екологічних, етичних та економічних проблем. Фактично, шість із десяти глобальних ризиків, що негативно впливають на діяльність підприємств, які було визначено в 2016 р. в межах Всесвітнього економічного форуму, становлять екологічні та соціальні проблеми.

Необхідність посилення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств зумовлена об'єктивними причинами, серед яких загострення соціально-трудових відносин, подальша соціальна поляризація і дестабілізація, негативний вплив аграрного бізнесу на довкілля. Досліджуючи тенденції розвитку аграрного сектору, В. В. Юрчишин зазначає, що в результаті здійснення реформ втрати України від соціальної трагедії набагато більші, ніж від економічної. Національна агропродовольча доктрина не містить соціальних аспектів економіки. В Україні досі немає ідеології щодо подальшого розвитку аграрного сектору. Майбутні тенденції мають пов'язуватися з розбудовою соціоекономічної моделі суспільного устрою [6, с. 45].

Сучасні українські сільськогосподарські підприємства оперують термінами «соціальна відповідальність», «соціальні інвестиції», але їх реальна соціальна політика частіше обмежується звичайною благодійністю. Практика створення соціально орієнтованого аграрного бізнесу ускладнюється, по-перше, тим, що немає чіткого уявлення, що таке соціальна відповідальність бізнесу і як вона впливає на конкурентоспроможність. Серед соціально орієнтованих напрямів діяльності переважають заходи з підтримки персоналу за рахунок прибутку і відрахованих коштів із фонду заробітної плати, заходи щодо захисту здоров'я та безпеки споживачів. По-друге, у державі недосконала відповідна законодавча база, яка б стимулювала підприємства витратити кошти на соціальні проекти і благодійність.

Найскладнішими аспектами для виконання корпоративної місії є питання, які стосуються соціальної відповідальності. Ідея корпоративної соціальної відповідальності передбачає, що бізнес повинен служити суспільству разом з обслуговуванням фінансових інтересів власників. Тому соціальна відповідальність є важливим елементом корпоративних стратегій, оскільки місія повинна відображувати уявлення про внесок підприємства в діяльність суспільства. Підприємству потрібно визначити свої соціальні пріоритети аналогічно до інших параметрів своєї діяльності.

Виконання соціальних зобов'язань повинно знайти своє відображення у довгострокових цілях та загальних стратегіях підприємства [7, с. 278].

Сучасні сільськогосподарські підприємства, які впроваджують соціальну політику, можна поділити на два типи. До першого типу належать підприємства з пасивною соціальною політикою. Фінансово-економічний стан таких підприємств незадовільний. Вони фінансують соціальні заходи, виходячи з реальної ситуації: фінансові потоки незначні, мають ситуаційний характер, соціальна інфраструктура залишається або на досягнутому рівні, або кількість її об'єктів скорочується, якість послуг погіршується. Наслідком несистемної соціальної політики є те, що соціальні заходи не досягають бажаного результату, працівники не прагнуть підтримувати з таким підприємством тривалі трудові відносини.

Другий тип – це підприємства, що мають можливості здійснювати активну соціальну політику не тільки як дублювання існуючої системи державних соціальних гарантій, а й її доповненням. При цьому не виключається державна допомога і самозахист від соціальних ризиків. Соціальна політика таких підприємств є стимулюючою, активно впливає на економічну діяльність, є фактором економічного зростання та сталого розвитку.

Під ним у сучасних умовах розуміють таку модель соціально-економічного розвитку, за якої досягається задоволення життєвих потреб нинішнього покоління без позбавлення майбутніх поколінь таких можливостей унаслідок вичерпання природних ресурсів і деградації навколишнього природного середовища. Відповідно, екологізація виробництва – це діяльність, орієнтована на біосферний тип розвитку підприємств на основі

замкненого процесу природокористування, перехід до сталого розвитку системи «людина – технологічна система – природне середовище», продовольча безпека та сертифікація якості продукції.

Аналіз світових ринків свідчить, що, чим вищий рівень соціально-економічного розвитку країни, тим вище зростають вимоги споживача до харчових та нехарчових товарів, одержаних із сільськогосподарської сировини. Щоб задовольнити ці потреби суспільству необхідно не лише вивести нові сорти сільськогосподарських культур і породи тварин, а й перейти на принципово нові технології виробництва сільськогосподарської продукції, запровадити нові способи і методи переробки сировини, збереження та реалізації кінцевої продукції, тобто нарощувати інноваційний потенціал галузі та використовувати його задля оздоровлення аграрної економіки, підвищення конкурентоспроможності галузі, залучення іноземних інвестицій тощо.

Відповідно до вищевикладеного, завдання у сфері соціальної відповідальності повинні бути частиною стратегії підприємства, а не констатацією певних намірів. Це потрібно підприємству не тому, що менеджер несе відповідальність перед суспільством, а тому, що він несе відповідальність перед своїм підприємством. Соціальний критерій – це критерій виживання, оскільки будь-яке підприємство існує в конкретному економічному й соціальному середовищі.

Серед значної кількості основних чинників, що нині впливають на показники діяльності та прибутковість сільськогосподарських підприємств, які постійно змінюються – вартість і доступність енергоносіїв, географія поширення та стійкість ланцюжка постачання, нормативно-правове регулювання, а також задоволення потреб суспільства. Це означає, що впровадження адаптивних стратегій є дуже важливим для забезпечення ефективної діяльності й прозорого обміну інформацією. Коли ризики прийняття неправильних управлінських рішень є доволі суттєвими, необхідність забезпечення сталого розвитку створює великі можливості. Кожна слабка ланка створює стимул для пошуку інноваційних рішень; кожна незадоволена потреба пропонує перспективи для розвитку. Для реалізації завдань у сфері соціальної відповідальності сільськогосподарським підприємствам необхідно:

- запровадити звітність для відображення стану і динаміки сталого розвитку. Ця тенденція набуває широкого розповсюдження, адже складання такої звітності є вимогою членства у Всесвітній раді підприємців зі сталого розвитку (WBCSD) – організації, що охоплює близько 200 глобальних компаній. І вже ціла низка організацій використовує корпоративну звітність у сфері сталого розвитку для оцінки діяльності компаній;

- враховувати вплив результатів своєї діяльності на суспільство. В Україні спостерігається тенденція не лише до загострення невирішених соціальних проблем, але й до збільшення їх кількості. Дедалі більшого поширення набуває думка, що традиційні підходи і бізнес-моделі є неефективними для подолання поточних соціальних проблем. Втілення концептуальних ідей для вирішення цих питань часто потребує

безпрецедентних дій з використанням експертних знань у різних галузях, нових прикладів ефективних рішень і прогресивного мислення в контексті впливу на суспільний розвиток.

У відповідь на наявні можливості та ризики, пов'язані зі сталим розвитком, сільськогосподарським підприємствам при формуванні стратегії необхідно враховувати:

- рівень впливу сталого розвитку і реакцію суспільства для здійснення належної оцінки і визначення пріоритетності ризиків;
- трансформацію цього розуміння в можливості для скорочення витрат, збільшення доходів від реалізації та прибутків, а також для забезпечення ефективнішого управління ризиками;
- вигоду підприємства завдяки впровадженню практичного досвіду у сфері забезпечення сталого розвитку в усіх напрямках своєї діяльності й нести відповідальність за результати впливу такого досвіду.

Стратегічне управління підприємством в контексті його соціальної відповідальності може бути оцінене за такими критеріями: економічна відповідальність – бути прибутковим; юридична відповідальність (дотримуватися законодавства); моральна відповідальність – діяти етично, дотримуватися правил ділової поведінки та не завдавати шкоди навколишньому середовищу; дискреційна відповідальність – виключно добровільні зобов'язання і бажання підприємства зробити свій внесок у розвиток суспільства, які не передбачені вимогами економіки, права або моралі [8, с. 465].

Стабільно зростаючі потреби суспільства у товарах сільськогосподарського походження стимулюють об'єднання зусиль великої кількості галузей та сфер національної економіки, які працюють на задоволення потреб споживача й країни. Саме на цьому підґрунті утворюється об'єктивна закономірність виокремлення філософії аграрного бізнесу, а отже, його стратегії, центральною метою якої є забезпечення покупців якісними продуктами харчування та головної складової аграрного бізнесу – агропродовольчої системи, яка об'єднує виробництво, переробку, а також продовольчий ринок, що в сучасних умовах кризового стану набуває властивостей протекціонізму та актуалізує її функціональні спрямування: інноваційну модель розвитку, інвестиційне забезпечення аграрного виробництва, конкурентоспроможність аграрної економіки в умовах виходу на міжнародні ринки, екологічну й продовольчу безпеку, нарощування людського капіталу та підвищення його соціальної захищеності.

На наш погляд, соціальна відповідальність аграрного бізнесу повинна розглядатися не лише як нематеріальний актив, але і як економічний важіль піднесення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Трансформація економічних відносин у сільському господарстві, у сучасних умовах господарювання, повинна базуватися на основі нової парадигми, де економічне зростання, яке не супроводжується поліпшенням становища більшості населення, не визнається розвитком. Це акцентує на аналізі об'єктивних законів і факторів, що визначають якісні зміни в системі економічних відносин всіх суб'єктів аграрного ринку,

які вимагають уваги до соціальних проблем, оскільки суто економічна позиція бізнесу – отримання прибутку, вже стає неповноцінною, з точки зору нарощення ринкової вартості підприємства, а зв'язки економічної, соціальної, екологічної складових розвитку та економічної захищеності економічних суб'єктів настільки щільні, що без урахування їх в стратегії, неможливо спрогнозувати очікуванні результати діяльності.

Висновки і перспективи. Питання соціальної відповідальності дедалі більше актуалізується у свідомості українських сільськогосподарських підприємств, оскільки вони є не тільки основою економічних відносин, але й впливають на соціальні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві. Реалізації принципів соціальної відповідальності аграрного бізнесу та їх вплив на інноваційний розвиток галузі, забезпечення продовольчої та екологічної захищеності, повинна забезпечити гармонізацію всіх складових економічного потенціалу підприємства та акцентувати на соціальній відповідальності бізнесу як пріоритетного чинника становлення ефективної соціально орієнтованої ринкової економіки України.

Відображення в стратегії підприємств нової сучасної парадигми розвитку економічних відносин агропромислової сфери повинне здійснюватися як результат синергетичної дії її елементів, у структурі якої домінуючу роль відіграє соціальна орієнтація нарощення ринкової вартості бізнесу.

Список літератури

1. Porter, M. E., Kramer, M. R. (2006). (December). Strategy and Society: the Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. Harvard Business Review, 84 (12), 78–92.
2. Bowen Howard R. (1953). Social Responsibility of the Businessman / H. R. Bowen. – N. Y. Bowen. – H. Y. : Harper&Row, 1953, 298.
3. Milton Friedman. (1970). The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profits/ New York Times Magazine, September 13, 32–33.
4. Зверева Т. В. Социальная ответственность как способ гармонизации интересов бизнеса и власти / Т. В. Зверева // Экономические и гуманитарные исследования регионов. – 2011. – № 4. – С. 86–93.
5. Герасименко Ю. В. Філантропічна складова соціально-відповідального бізнесу / Ю. В. Герасименко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції [Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва]. – Вінниця, 2015. – С. 47–50.
6. Юрчишин В. В. Фундаментальність як базова основа вчення академіка І. І. Лукінова в царині аграрної економіки. Теоретичні надбання академіка І. І. Лукінова та їх значення у розвитку аграрного виробництва України : зб. виступів 10 жовт. 2008 р. / В. В. Юрчишин ; відп. за вип. Г. М. Підлесецький. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – С. 44–56.
7. Дафт Р. Менеджмент / Р. Дафт ; пер. с англ. под ред. С. К. Мордовина. – 8-е изд. – СПб. : Питер, 2010. – 800 с.
8. Друкер П. Ф. Менеджмент / П. Ф. Друкер, Д. А. Макьярелло. – М. : И. Д. Вильямс, 2011. – 704 с.

References

1. Porter, M. E., Kramer, M. R., (2006) (December). Strategy and Society: the Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. Harvard Business Review, 84 (12), 78–92.
2. Bowen Howard, R. (1953). Social Responsibility of the Businessman / H. R. Bowen. – N. Y. Bowen. – H. Y. : Harper&Row, 298.
3. Milton Friedman: The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profits (1970) / New York Times Magazine, September 13, 32–33.
4. Zvereva, T. V. (2011). Social responsibility As Method harmonyzatsyy business interests and power / T. V. Zvereva // Economic and humanitarian research areas, 4, 86–93.
5. Gerasimenko, Y. (2015). Philanthropic component of socially responsible business / J. V Gerasimenko // Proceedings of the International Scientific Conference [Transformational dynamics of agriculture production]. – Vinnitsa, 47–50.
6. Yurchishyn, V. (2009). Fundamentality as a basic foundation of academic teaching II Lukinova in the field of agricultural economics. Theoretical achievements of Academician II And Lukinova's importance in the development of agriculture Ukraine : Coll. Vystupiv 10 zhovt. 2008 / V. V. Yurchishyn ; ed. by Vol. AHEM. Pidlesetsky. – K. : NNC IAE, 44–56.
7. Daft, R. Management. 8th ed. / R. Daft (2010) / lane . with English. ed. SK Mordovyna . – SPb . : Peter , 800.
8. Drucker, P. F. Management (2011) / P. F. Drucker, D. A. Makyarello. – Moscow : Y. D. Williams, 704.

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ РЕШЕНИЕМ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ АГРАРНОГО БИЗНЕСА

Л. М. Рябенко

Аннотация. В современных условиях деятельности для сельскохозяйственных предприятий становление социально-ответственного бизнеса сопровождается приобретением конкурентных преимуществ: привлечение высококвалифицированных работников, формированием инвестиционного авторитета компаний, прибыльностью и устойчивым развитием. Выбирая путь социальной ответственности, они должны определить несколько приоритетных направлений развития, достичь максимальной эффективности в них и, с обретением опыта, расширить перечень мероприятий и сформулировать стратегию корпоративной социальной ответственности, что поможет достичь устойчивого социально-экономического развития.

Рассмотрены теоретические подходы к определению категории социальной ответственности. Исследованы отдельные аспекты социальной ответственности сельскохозяйственных предприятий и их интеграция в стратегию преодоления системного кризиса.

Исследованием установлено, что реализация принципов социальной ответственности аграрного бизнеса и их влияние на инновационное развитие отрасли, обеспечение продовольственной и экологической защищенности, должна гармонизировать все составляющие экономи-

ческого потенциала предприятия и акцентировать внимание на социальной ответственности бизнеса как приоритетного фактора становления эффективной социально ориентированной рыночной экономики Украины. Отображение в стратегии предприятий новой современной парадигмы развития экономических отношений агропромышленной сферы, должно осуществляться как результат синергетического действия ее элементов, в структуре которой ключевую роль играет социальная ориентация наращивания рыночной стоимости бизнеса.

Ключевые слова: социальная ответственность, социальные инвестиции, стратегия, устойчивое развитие, социально экономическое развитие, аграрный бизнес

STRATEGIC MANAGEMENT OF SOLUTION OF SOCIAL PROBLEM OF AGRARIAN BUSINESS

L. M. Riabenko

Abstract. *The current economic conditions for agricultural enterprises the formation of socially responsible business is accompanied by the acquisition of competitive advantages: attract highly qualified employees, the formation of investment companies credibility, profitability and sustainable development. Choosing the way of social responsibility, they must identify some priority directions of the development to achieve maximum efficiency in them and gain the experience to expand the list of activities and form a strategy for corporate social responsibility, which in turn can become an ideology of management and help achieve sustainable socio-economic development.*

Implementations of the principles of social responsibility of agricultural business and their impact on innovative development of the industry, will ensure the harmonization of all components of the economic potential of the company and focuses on social responsibility as a priority factor in the formation of the effective social-oriented market economy in Ukraine.

In the article the theoretical approaches to the definition of "social responsibility" are considered. Some aspects of social responsibility of agricultural enterprises and their integration in the strategy for overcoming systemic crisis of agricultural production are studied. It is established that social responsibility of agricultural business should be seen not only as an intangible asset, but as an economic lever of rise of innovative development of agricultural enterprises. Transformation of economic relations in agriculture, in the contemporary economy should be based on a new paradigm at which economic growth that is not accompanied by the improvement of the situation of the majority population is not recognized as development. It is grounded that relations economic, social, environmental and economic components of the development and the economic security of economic subjects are so dense that it is impossible to predict pending results of the activity exclusive of them in the strategy.

Keywords: social responsibility, social investment, strategy, sustainable development, social and economic development, agricultural business

БІЗНЕС ЯК ІМПЕРАТИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

В. К. САВЧУК, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри статистики та економічного аналізу
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: savchuk111@mail.ru

Анотація. Розглянуто роль бізнесу у створенні сприятливого середовища для соціально-економічного розвитку держави та еколого-безпечної життєдіяльності людини. Сприятливе середовище передбачає розвиток виробництва за рахунок впровадження ресурсозбалансованих, енергозберігаючих технологій, що забезпечують раціональне, ощадливе використання обмежених природних ресурсів при збереженні комфортних умов проживання людини.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, бізнесовий імператив, екологічний імператив, інтенсифікація виробництва, інновації, прибуток, менталітет, якість життя

Актуальність. Людина, відокремившись від природи, спрямувала свої зусилля на організацію виробництва, яке з часом стало основою її життєдіяльності. Однак в історичному екскурсі людина поводитися так, що покриття своїх потреб почала здійснювати за рахунок споживацького ставлення до природних ресурсів. Активізація споживання, а, відповідно, дедалі більше залучення у виробництво обмежених ресурсів, особливо зросло з використанням бізнесових механізмів господарювання, які, по суті, стали основою соціально-економічного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням розвитку бізнесу, його впливу на формування економічного потенціалу держави та соціальні процеси, з акцентом на відповідності бізнесу перед суспільством і природою, присвятили свої праці багато науковців, зокрема, А. Д. Діброва, В. М. Жук, І. І. Замула, В. В. Зіновчук, О. Ю. Єрмаков, М. М. Ільчук, С. М. Кваша, А. М. Колот, І. Д. Лазаришина, М. Й. Малік, Л. Ю. Мельник, В. Ф. Оберемчук, М. Д. Руденко, П. Т. Саблук, В. О. Сизоненко, В. М. Трегобчук, С. Фукуяма, А. В. Чупіс, В. О. Шевчук, М. М. Шигун та інші вчені.

Мета дослідження – оцінити роль бізнесу в економічному і соціальному розвитку держави з посиленням його відповідальності перед суспільством та природою.

Матеріали і методи дослідження передбачають використання філософських методів пізнання явищ і процесів, зокрема принципу діалектики – при оцінці становлення й розвитку бізнесу, системний підхід

– при вивченні дуальності економічного і соціального розвитку, програмно-цільовий підхід – при персоніфікації соціальної і екологічної відповідальності бізнесу.

Результати дослідження та їх обговорення. Україна як держава, визначилася з пріоритетом розвитку, яким є побудова соціально-орієнтованої економіки, коли вона створює для людини середовище з високим рівнем якості життя [1]. Однак, за даними Державної служби статистики, в Україні середовище проживання людей досить некомфортне, оскільки щороку в повітря, водні та земельні угіддя потрапляє близько 11 млн т небезпечних забруднюючих речовин, із яких 57% – шкідливі викиди в атмосферу, 40% – у поверхневі водойми, 3% – небезпечні відходи, що забруднюють земельні угіддя. Зокрема, протягом 2014 р. в атмосферу потрапило 5,2 млн т шкідливих речовин від стаціонарних і пересувних джерел забруднення.

У загальній кількості шкідливих речовин викиди метану й оксиду азоту (які належать до парникових газів) становлять, відповідно, 6,4 і 1,5 тис. т. До цього слід додати і 27,8 млн т діоксиду вуглецю, що істотно позначається на зміні клімату. Розмір екологічних збитків від виробничої діяльності (втрати земельних, водних і лісових ресурсів, забруднення довкілля тощо) в Україні щороку перевищує 50 млрд грн.

На жаль, і в планетарному масштабі загрози життю людини нарастають. За оцінками спеціалістів ООН, регіональними загрозами є те, що Європа продовжує забруднювати землю промисловими відходами і знищує ліси; Північна Америка поширює монокультурне землеробство; Південно-Західна Азія перенаселена й надмірно збільшує поголів'я худоби; Південно-Східна Азія продовжує інтенсивно знищувати тропічні ліси, у цьому регіоні спостерігається «генетична ерозія»; Південна Америка не контролює розширення тропічних лісів за рахунок зменшення, і навіть зникнення, традиційних сортів культурних рослин; Африка перенаселена, знищує тропічні ліси, неконтрольовано нарощує поголів'я худоби, не створює перешкод розширенню пустелі [2].

Значним джерелом забруднення довкілля є галузь сільського господарства, зокрема рослинництво. На зміну традиційній, перевірній віками системі землеробства «земля-зерно-гній-земля» прийшла інтенсивна система: «земля-зерно-мінеральні добрива-зерно-більше мінеральних добрив». При цьому культурні рослини засвоюють усього близько 40% хімічних поживних речовин, які вносяться з мінеральними добривами. Решта вимиваються з ґрунту і потрапляють до річок, водойм та підґрунтових вод, забруднюючи їх [3].

Однак, на сучасному етапі панівною є думка, що тільки інтенсифікація виробництва забезпечує успішний економічний розвиток, який важко поєднати з охороною довкілля. Так, промислово розвинені країни Заходу стали багатими тому, що впродовж століть безконтрольно використовували дешеві природні ресурси та «брудні» джерела енергії. Пріоритетним джерелом розвитку є й будуть нововведення, які ініціюють підприємці. Як підкреслював Шумпетер [4], підприємець постійно вкладає в економіку

нове і тим самим стає рушійною силою змін. Підприємці зумовлюють ріст і метаморфози економіки, ризикуючи й створюючи нові комбінації використання факторів виробництва, вони сприяють випуску нових товарів, ефективніше використовують уже відомі матеріали, впроваджують нову техніку і технології, освоюють нові ринки збуту, переходять до раціональніших форм організації виробництва та управління [5]. Тобто, йдеться про зміни та інновації, які призводять до заміни старого новим у процесі вільної творчості.

Отже, підприємець є центральним суб'єктом в процесі внутрішньосистемних змін, який впроваджує нововведення в період спокою і рівноваги. Такі нововведення призводять до порушення неперервності, потребують відмови від старого (продукти, форми організації тощо) на користь незвичного нового і пов'язані з ризиком. Старе витісняється – починається процес «творчої руйнації».

Проте концепція «творчої руйнації» Шумпетера не завжди прийнята для пояснення нових економічних явищ, які породжує сучасна глобалізація, коли спад ділової активності може супроводжуватися зростанням домінування конкретної країни і впровадження передових технологій та розробок у серійне виробництво при скороченні зайнятості у високотехнологічних галузях. Швидкість економічних змін нині настільки велика, а інерція економічних знань настільки сильна, що економічна наука в ряді випадків просто не встигає аргументовано пояснювати всі поточні зміни.

За Шумпетером, спонукальним мотивом до пошуку і впровадження нових комбінацій є прибуток як винагорода за нововведення. Визначальну роль тут відіграє не конкуренція цін чи якості, а конкуренція нових товарів, технологій, джерел постачання, організаційних форм. Спочатку конкуренція нововведень сприяє нарощуванню виробництва продукції і прибутку, оскільки використовується незначною кількістю підприємців, тих, хто раніше за інших їх освоїв. Коли нововведення розповсюджуються, виробничі витрати вирівнюються і прибуток зменшується або повністю зникає.

Однак, орієнтування бізнесу на прибуток, на свої внутрішньосистемні інтереси призвело до деградації природного середовища життя людини, зниження його соціально-екологічної привабливості та стає основною причиною втрати суспільної довіри до розвитку підприємництва.

Дослідження підтверджують, що повернути довіру людей до бізнесу можна тільки змінивши ціннісні орієнтири поведінки людини не тільки як споживача, а й як суб'єкта виробничої діяльності. Тому що, тільки інноваційний підхід, творча ініціатива людей, нестандартність мислення, готовність йти на ризик, гнучкість під час прийняття рішень, створення умов для активізації соціальної активності жінок є тими додатковими можливостями для розвитку економіки, які не потребують значних капітальних витрат і фінансових ресурсів.

Такий вектор розвитку держави передбачений «Стратегією «Україна – 2020» [6], згідно з якою, Україна має стати державою із сильною економікою та передовими інноваціями. Для цього необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологіч-

но невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та підвищення якості і безпеки життя людини.

Продуктивність такого підходу до розвитку бізнесу підтверджує практика економічно розвинених країн, які забезпечили баланс соціальних і бізнесових інтересів. Так, у Європейському Союзі створено ретельно розроблений і технічно складний комплекс відносин між загальною економікою і сільськогосподарським сектором. Традиційно ціни на сільськогосподарську продукцію підвищувалися до рівня, який гарантував навіть дрібним фермерам рівень життя, співмірний із загальнодержавними стандартами і забезпечував компенсацію внутрішньогалузевих дисбалансів [7].

Країни ЄС продовжують удосконалювати механізм фінансової підтримки сільгоспвиробників. Половину всієї підтримки в ЄС отримують сільські громади і понад $\frac{3}{4}$ від решти 50% суми – самозайняті фермери. Існує і суттєва непряма підтримка більшості сільгоспвиробників через податкові пільги [8]. Зауважимо, що політика підтримки розвивається у секторі, який м стає дедалі менш важливим, оскільки кількість робочих місць у сільському господарстві постійно скорочується, а його частка у валовому внутрішньому продукті Союзу становить на сьогодні лише 0,6 %. Це ще раз підкреслює соціальну (а не бізнесову) політику фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва в ЄС.

Отже, з одного боку, прагнення підприємців до збагачення за рахунок споживацького використання обмежених природних ресурсів призводить до деградації природного середовища життя людини, з другого – використовуючи ініціативу, творчий підхід, інновації, бізнес є основою соціально-економічного розвитку держави. Це потребує розробки таких механізмів, які б забезпечили спрямованість бізнесу не тільки на розвиток економіки, а й, використовуючи інтелект, ініціативність, інновації підприємця, прискореними темпами зменшувати антропогенне навантаження на довкілля, забезпечували поліпшення природного середовища проживання людини.

Тобто, бізнес як імператив соціально-економічного розвитку повинен поступитися екологічному імперативу, який має стати визначальним у розвитку як матеріального виробництва, так і духовної культури. На даному етапі їх необхідно розглядати в органічній єдності, оскільки тільки в раціональному поєднанні можна реалізувати переваги як одного, так і іншого імперативів, забезпечуючи збалансованість економічного, соціального та екологічного розвитку суспільства.

Висновки і перспективи. Бізнес як активно продукуюча система життєво необхідних для людини продуктів, розвивається за рахунок безконтрольного нарощування використання обмежених природних ресурсів і «брудних» джерел енергії, до чого його спонукає економіка майбутнього, як тотальна споживацька (ринкова) економіка і одержання прибутку, який залишається основним критерієм, рушієм розвитку бізнесу, всупереч тому, що ця економічна категорія віртуальна і не відображує реального приросту національного багатства країни.

З іншого боку, тільки підприємництво, використовуючи інтелек-

туальний потенціал людини, творчу ініціативу, ділову активність, створює сприятливі передумови продукування нових ідей, нових можливостей для поступального розвитку економіки. У результаті цього, бізнес залишається тією рушійною силою, яка формуватиме економіку майбутнього, підпорядковану раціональному використанню природних ресурсів із поліпшення середовища життєдіяльності людини.

Проте, зважуючи позитив і негатив бізнесу, оцінюючи стан і тенденції, зміни природного середовища проживання людини, нагальною є необхідність заміни бізнесового імперативу соціально-економічного розвитку суспільства екологічним, без чого неможливо підвищувати якість і безпеку життя людини. Це складний довготривалий процес, який потребує кардинальних змін як філософії матеріального буття людини, яка повинна усвідомити особистісну, духовну самоцінність, тобто в зону її впливу поряд з якістю, безпекою та моральним рівнем життя повинна потрапити вся економіка як така. Це може прийти через усвідомлення того, що менталітет людини, її психологічні орієнтири не відповідають новим умовам життя і мають бути змінені відповідним вихованням і освітою.

Першочерговими заходами цього є: пріоритет принципів збалансованого соціально-економічного розвитку з дотриманням екологічних обмежень, високої якості і безпеки життя людини, збереження біологічного і ландшафтного біорізноманіття, формування всебічно освіченої особистості, пріоритетами якої стануть принципи самообмеження у використанні природних ресурсів та морально-етичні цінності людини, відповідальної за збереження біосфери, як середовища проживання нинішнього і майбутніх поколінь.

Список літератури

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [Zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-br](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-br).
2. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» / пер. з англ. : ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття». – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.
3. Руденко М. Енергія прогресу / М. Руденко. – Тернопіль : Джура, 2005. – 412 с.
4. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / А. Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 435 с.
5. Основи підприємництва : навч. посіб. для дистанційної форми навчання / [С. М. Кваша та ін.]. – К. : Ун-т «Україна», 2004. – 452 с.
6. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ, Стратегія від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
7. Волес В. Творення політики в Європейському Союзі / В. Волес, Г. Волес / пер. з англ. Р. Ткачук. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2014. – 871 с.
8. Гаряча агрополітика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : AgroPolit.com.

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy (1996). Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR, Retrieved from Zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-br.
2. Prohrama diyi «Poriadok denniy na XXI stolittia» (2000). – K. : Intelsfera.

3. Rudenko, M. (2005). Energhiya progresu [Energy advanced]. Ternopil: Dzhura.
4. Shumpeter, J. A. (1982). Teoriya ekonomycheskogho razvytyja [Theory of Economic Development]– Moscow: Proghress.
5. Kvasha, S. M. (2004). Osnovy pidpryjemnyctva [Fundamentals of entrepreneurship]. – Kyiv: Un-t «Ukrayina».
6. Prezydent Ukrainy (2015). Strateghiya stalogho rozvytku «Ukrayina – 2020»: Ukaz № 5/2015 vid 12.01.2015, Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/>.
7. Voles, V. (2014) Tvorennia polityky v Yevropeiskomu Soiuzi [Policy-making in the European Union]. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy».
8. Haryacha ahropolityka (2015) / Retrieved from AgroPolit.com.

БИЗНЕС КАК ИМПЕРАТИВ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

В. К. Савчук

***Аннотация.** Рассмотрена роль бизнеса в создании благоприятной среды для социально-экономического развития государства и безопасной жизнедеятельности человека. Благоприятная среда предусматривает развитие производства за счет внедрения ресурсобалансированных, энергоэкономных технологий, что обеспечивает рациональное использование ограниченных природных ресурсов при сохранении комфортных условий жизнедеятельности человека.*

***Ключевые слова:** социально-экономическое развитие, бизнесовый императив, экологический императив, интенсификация производства, инновации, прибыль, менталитет, качество жизни*

BUSINESS AS IMPERATIVE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE SOCIETY

V. K. Savchuk

***Abstract.** In the article is discussed the role of business in creating an enabling environment for social and economic development and safe human livelihoods. An enabling environment involves the development of production through the introduction balance of recources, energy saving technologies that provide rational use of scarce natural resources while maintaining the comfortable conditions of human livelihoods.*

***Keywords:** social and economic development, business imperative, environmental imperative, production intensification, innovation, profit, mentality, quality of life*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ МІЖНАРОДНИХ ТУРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ТУРИСТИЧНИМ РИНКОМ УКРАЇНИ

Л. І. САРАХМАН, аспірантка* кафедри економіки праці
та розвитку сільських територій
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: sarakhmanl@mail.ru

Анотація. Проаналізовано основні організації та нормативно-законодавчу базу щодо регулювання туристичної галузі, зокрема сільського зеленого туризму. Визначено подальші напрями розвитку нормативно-правового підґрунтя щодо регулювання туристичної сфери.

Ключові слова: сільський зелений туризм, Всесвітня організація туризму, Європейська федерація фермерського та сільського туризму, Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні

Актуальність. Розпочати дану статтю ми б хотіли цитуючи слова Генерального секретаря Всесвітньої організації туризму Талеба Ріфаї: «Чим більше людей подорожує, тим краще стає наш світ».

І дійсно, туризм впевненими кроками увійшов у життя кожної людини, забезпечивши одне з кожних одинадцяти робочих місць у світі. За щорічними даними Міжнародної Туристичної Організації, незважаючи на всі складності і кризи, міжнародний туристичний ринок у 2015 році відзначив зростання на 4,4%, досягнувши 1,18 млрд туристів за рік.

Туристична галузь – складова економічного комплексу країни, яка динамічно розвивається та є вагомим джерелом доходів до бюджету. Туризм стимулює розвиток майже всіх галузей економіки, таких як торгівля, транспорт, промисловість, малий та середній бізнес, сільське господарство, освіта, культура, медицина, виступаючи потужним каталізатором соціально-економічного розвитку держави [4, с. 368]. Проте, нестабільна політична ситуація, низький рівень безпеки, недостатня розвиненість транспортної системи, незначна підтримка з боку держави, несформованість законодавчої бази негативно впливають на подальший розвиток туристичної сфери.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження туристичної сфери зробили вітчизняні вчені, зокрема, В. Васильєв, П. Горішевський, Ю. Зінько, Ч. Багиров, М. Рутинський, І. Зорін, А. Міщенко, Л. Побоченко, О. Пробоїв, С. Кузик та інші дослідники.

Мета дослідження – охарактеризувати основні організації з регулювання туристичної галузі, визначити основну мету досліджуваних організацій та подальші перспективи діяльності.

---

*Науковий керівник – доктор економічних наук, професор В. К. Терещенко

Матеріали і методи дослідження. Під час дослідження теоретичних аспектів перспектив розвитку співпраці міжнародних туристичних організацій з туристичним ринком України використовувалися структурний та порівняльний аналіз задля виявлення можливості імплементації методів управління Європейських країн у сфері туристичної діяльності.

Результати дослідження та їх обговорення. З кожним роком у світі дедалі більшого розвитку набувають глобалізаційні процеси, що зумовлюють підвищення ролі міжнародних організацій у сучасних міжнародних відносинах. Протягом останніх років туризм перетворився в потужний сектор світової економіки. У результаті цього, виникла потреба в уніфікуванні законодавчої бази, спрощенні візового режиму та митних формальностей [5, с. 20]. З метою розвитку туризму та ефективного управління туристичної індустрії, необхідним стало створення міжнародної організації. Перші кроки у створенні такої організації зробив Міжнародний союз офіційних туристських організацій (МСОТО, 1934 р.), який брав активну участь у розробці міжнародних конвенцій з туризму, які згодом було прийнято в ООН [3, с. 131].

Однією з перших організацій регулювання туризму став Міжнародний союз офіційних туристських організацій (МСОТО), заснований ще 1934 року. Повноцінною заміною даної організації в 1975 році стала Всесвітня туристична організація (ВТО) [6, с. 25].

Міжнародну спеціалізовану організацію ООН – Всесвітню організацію туризму (ВТО) створено 27 вересня 1975 року в Іспанії (Мадрид). Членами ЮНВТО є 157 країн світу, Україна стала повноцінним членом 20 жовтня 1997 року на 12-й сесії Генеральної асамблеї Всесвітньої туристичної організації (м. Стамбул, Туреччина). У 2003 році абревіатуру ВТО було змінено на ЮНВТО (Міжнародна урядова організація в галузі туризму, UNWTO), додаванням до основної назви скорочення ООН (UN) в англійській та українській мовах, для того, щоб надалі не виникало непорозумінь зі скороченням ВТО – Всесвітньої туристичної організації чи Всесвітньої торгової організації.

Мета заснування організації ЮНВТО (UNWTO) – сприяння розвитку туризму для внесення вкладу в економічний розвиток, об'єднання туристичних і пов'язаних із туризмом організацій та захисту їх інтересів на всесвітньому рівні.

Проте, не всі країни світу прагнуть стати членами ЮНВТО. Яскравим прикладом цього є розвинені країни світу, що не входять до складу UNWTO, а саме: США, Британія, Нова Зеландія, ОАЕ, Беліз, Данія, Люксембург, Сінгапур, Сомалі, Фінляндія, Швеція, Естонія та інші [9].

Країни-учасниці вирізняють як позитивні, так і негативні моменти їхнього членства в організації.

Основними позитивними сторонами UNWTO є:

- можливість брати участь у глобальних туристичних заходах і реалізації різних проектів, пов'язаних із розвитком туристичної галузі. Ці проекти більш орієнтовані на країни, що розвиваються;
- можливість користування інформаційно-довідковими послугами

UNWTO, технологіями, інвестиційними пропозиціями, системами професійної підготовки, наукових досліджень, передових надбань найбільш розвинених туристичних держав світу;

- значне підвищення позитивного іміджу й авторитету держави у туристичному співтоваристві, що створює передумови подальшого розвитку національного туризму відповідно до тенденцій світового туристичного ринку;

- останньою, але не завершальною, позитивною стороною членства стало відкриття нових можливостей налагодження взаємовигідної співпраці з країнами-членами на всіх рівнях – двосторонньому, багатосторонньому, регіональному.

Разом з тим, вагомим недоліком членства в даній організації є значущі членські внески. Розмір членського внеску визначається за так званою формулою Лусака, прийнятою під час формування Всесвітньої туристичної організації, яку в 1989 р. було переглянуто. Формула передбачає певний відсоток бюджету організацій, від якого залежить фактичний розмір членського внеску тієї чи іншої країни. Бюджет ВТО, проект якого складається генеральним секретарем (першим Генеральним секретарем ВТО – Робером С. Лонаті (Франція); з 2010 року й дотепер цю посаду обіймає Талеб Рифаї (Йорданія)), розрахований на 2 роки.

Саме через вагомий членський внесок країн-учасниць, такі країни, як Канада (до 2012 р.), Бельгія (до 1997 р.), Литва (2003–2010 рр.) і Латвія (2005–2012 рр.) припинили своє співіснування в організації.

За словами міністра економіки Латвії, членські внески в декілька раз перевищують вигоду. У Латвії в 2011 році членські внески становили 60 тис. євро, що є однією з найбільших сум, які вносять із державного бюджету Латвії за членство в різних міжнародних організаціях.

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй затвердила прийняття 2017 року Міжнародним роком сталою розвитку туризму, що сприятиме кращому взаєморозумінню між народами в усьому світі, унаслідок чого, буде підвищено поінформованість про велику спадщину різних цивілізацій і в забезпеченні кращого розуміння цінностей, притаманних різним культурам, сприяючи тим самим зміцненню миру в усьому світі.

Опираючись на дані календаря подій Всесвітньої туристичної організації, Україна 20–21 червня стане світовим центром туристичного брендингу під час проведення міжнародної туристичної виставки під егідою ЮНВТО, в якій візьмуть участь провідні світові спікери з брендингу і маркетингу країн і міст. Основна мета України в цій виставці – створення національної мережі туристичних брендів, яка об'єднає туристичні дестинації всіх рівнів за принципом: Країна > Область > Місто > Район > Туристична локація [10]. Основні рекомендації щодо вдосконалення державної політики в галузі туризму в напрямі розвитку відносин нашої країни з ЮНВТО є такими:

- підготувати комплексний план підвищення привабливості України для іноземних туристів і відобразити в ньому організаційну й регулюючу роль держави в реалізації концепції сталою розвитку туризму;

- визначити й затвердити критерії оцінки ефективності участі нашої держави в діяльності ЮНВТО, враховуючи можливості вирішення конкретних завдань у сфері політики, економіки, спорту, культури;

- розробити систему податкових пільг для підприємств, що працюють у сфері обслуговування туристів, а також страхових і фінансових пільг для суб'єктів, залучених у соціальних і дитячий туризм;

- створити в системі Міністерства внутрішніх справ України спеціальні підрозділи "туристичної поліції", які будуть відповідати за профілактику та запобігання правопорушенням проти іноземних туристів;

- сформувати за кордоном широку мережу рекламно-інформаційних центрів задля просування України як держави, сприятливою для туристичних подорожей;

- забезпечити послідовне впровадження й реалізацію каліфікованих рекомендацій, а також діючих нормативів ЮНВТО щодо встановлення стандартів якості туристичних послуг, класифікації місць тимчасового розміщення, професійної підготовки туристичних кадрів.

За прогнозами UNWTO, представленими у звіті «Tourism: 2020 Vision» найперспективнішими напрямками і видами туризму в XXI столітті визначено: пригодницький, сільський зелений, культурно-пізнавальний, тематичний (відвідування тематичних парків), а також круїзний.

Зосередимо увагу на сільському зеленому туризмі, оскільки дана форма туризму може підвищити престижність України на світовій арені, тим самим покращивши соціально-економічну, екологічну і, можливо, політичну ситуацію, що склалася в державі.

Визначальною організацію з регулювання сільського зеленого туризму є Європейська федерація фермерського та сільського туризму (European Federation for Farm and Village Tourism), яка є результатом об'єднання організацій сільського туризму та агротуризму країн Європи. Скорочена назва федерації – «EuroGites». Учасниками EuroGites є 35 професійних організацій з 28 європейських країн, що пропонують близько 100 000 закладів для відпочинку у сільській місцевості. Країнами учасниками є: Австрія, Білорусія, Бельгія, Боснія-Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чеська Республіка, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ізраїль, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сербія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швейцарія, Великобританія [11].

Основною метою EuroGites можемо визначити:

- сприяння розвитку сільського зеленого туризму в районах Європи;
- популяризація відпочинку в сільській місцевості;
- збереження потенціалу сільського туризму в Європі;
- надання консультативної, маркетингової та навчальної допомоги організаторам сільського зеленого туризму;
- інвестиційне забезпечення різноманітних проектів розвитку сільського зеленого туризму та ін.

Україна, на сьогодні, не є країною-членом даної організації, проте

нині активно обговорюється питання щодо входження української громадської організації – Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму – у федерацію EuroGites.

Значною мірою впливає на розвиток сільського зеленого туризму в Україні громадська неприбуткова організація Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму, що була створена 19 квітня 1996 року, і основною метою якої є популяризація відпочинку в українському селі, сприяння розвитку сільської інфраструктури та самозайнятості сільського населення, збереження культурної спадщини та навколишнього середовища [8].

В Україні створена нормативно-правова база розвитку туристичної індустрії, а саме: Закон України «Про туризм» від 18.11.2003 р. № 1282-IV [2], Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. № 742-IV [1], Постанова Кабінету Міністрів України від 15.3.2006 р. № 297 «Порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)», також ряд міжнародних договорів та угод, в яких Україна виступає однією зі сторін, які логічно доповнюють не до кінця сформоване законодавство у сфері туризму, зокрема сільського зеленого [7, с. 166].

У 2004 р., за ініціативою Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму та Інституту сільського розвитку, розроблено проект Закону України «Про сільський зелений туризм», який і досі не ратифікувала Верховна Рада України. У цьому проекті сільський зелений туризм визначають як відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) та отримання ними послуг сільського зеленого туризму. Цей Закон визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі сільського зеленого туризму та спрямований на забезпечення закріплених прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів і регулює відносини, пов'язані з організацією та здійсненням сільського зеленого туризму на території України.

Висновки і перспективи. Українська державна політика у сфері туризму потребує значного доповнення, яке повинно базуватися на основі закріплених стандартів та правил ЮНВТО та EuroGites. Основні рекомендації даних організацій щодо вдосконалення туристичної галузі є такими: підготовка деталізованого плану підвищення туристичної привабливості України, затвердження критеріїв оцінки ефективності участі нашої держави в діяльності ЮНВТО, розробка податкових пільг для підприємств, що працюють у досліджуваній сфері, формування широкої мережі рекламно-інформаційних центрів задля просування України як держави, сприятливої для туристичних подорожей, впровадження і реалізація рекомендацій і нормативів ЮНВТО щодо встановлення стандартів якості туристичних послуг. Перспективою подальших досліджень стане запровадження методів популяризації іміджу України та її туристичних можливостей на світовій арені.

Список літератури

1. Про особисте селянське господарство : закон України від 15.03 2003 р. № 742-IV зі змінами від 12.02.2015 р.
2. Про туризм : закон України від 18.11.2003 № 1282-IV, зі змінами від 15.01.2015 р.
3. Багіров Ч. Г. Роль міжнародних організацій у розвитку туризму / Ч. Г. Багіров // Вісник Казанського державного університету культури і мистецтва, 2009. – С. 130–133.
4. Зорін І. В. Енциклопедія туризму : довідник / І. В. Зорін, В. А. Квартальнов. – М. : Фінанси і статистика, 2003. – 368 с.
5. Міщенко А. Г. Міжнародне співробітництво в сфері туризму // Науковий вісник Київського гуманітарного інституту / А. Г. Міщенко. – № 1, 2008. – С. 18–24.
6. Побоченко Л. М. ЮНВТО та Україна: основні етапи співробітництва / Л. М. Побоченко // Актуальні проблеми економіки. – № 9 (75), 2007. – С. 24–27.
7. Пробоїв О. А. Передумови та перспективи ефективного розвитку туристичної галузі України в контексті політики державного регулювання / О. А. Пробоїв, Г. А. Станіславська // Національний вісник Ужгородського університету. – № 33 (3). – 2011. – С. 164–169.
8. Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.greentour.com.ua/ukrainian/union/history>
9. History // The World Tourism Organization [Electronic resource]. – Access mode: <http://www2.unwto.org/content/history-0>
10. Tourism 2020 Vision // The World Tourism Organization [Electronic resource]. – Access mode : <http://www2.unwto.org/event/upcoming>
11. UNWTO Statutes // World Tourism Organization [Electronic resource]. – Access mode : <http://www2.unwto.org/node/12>
12. UNWTO calendar of events 2016 // World Tourism Organization [Electronic resource]. – Access mode : http://www.unwto.org/calendar/printable_version/en/pdf/UNWTO_events_2016.pdf
13. Country and farm tourism in Europe // Eurogites [Electronic resource]. Access mode : <http://www.eurogites.org/>

References

1. Zakon Ukrayiny «Pro osobiste selyanske gospodarstvo» vid 15.03 2003 r. № 742-IV zi zminamy vid 12.02.2015 r.: ofitsiyniy veb-sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – Rezhim dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
2. Zakon Ukrayiny "Pro turizm" vid 18.11.2003 № 1282-IV, zi zminami vid 15.01.2015 r.: ofitsiyniy veb-sayt Verkhovnoyi radi Ukrainy. – Rezhim dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1282-15>.
3. Bagirov, Ch. G. (2009). Rol mizhnarodnikh organizatsiy v rozvytku turizmu / Ch. G. Bagirov // Visnik Kazanskogo derzhavnogo universitetu kultury i mistetstva, 130–133.
4. Zorin, I. V. (2003). Entsiklopediya turizmu: dovidnyk / I. V. Zorin, V. A. Kvartalnov. – M.: Finansy i statistika, 368.
5. Mishchenko, A. G. (2008). Midnarodne spivrobitnytstvo v sferi turizmu / A. G. Mishchenko // Naukoviy visnik Kiyivskogo humanitarnogo institutu, 1, 18–24.
6. Pobochenko, L. M. (2007). YuNVTO ta Ukraina: osnovni etapi spivrobitnitstva / L. M. Pobochenko // Aktualni problemi ekonomiki, 9 (75), 24–27.

7. Proboyiv, O. A. (2011). Peredumovy ta perspektivy effektivnogo rozvitku turistichnoyi galuzi Ukrayiny v konteksti polityky derzhavnogo reguluvannya / O. A. Proboiv, G. A. Stanislavska // Natsionalniy visnik Uzhgorodskogo universitetu, 33 (3), 164–169.

8. Spilka spriyannya rozvytku silskogo zelenogo turyzmu v Ukrainy [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.greentour.com.ua/ukrainian/union/history>.

9. History // The World Tourism Organization [Electronic resource]. – Access mode : <http://www2.unwto.org/content/history-0>.

10. Tourism 2020 Vision // The World Tourism Organization [Electronic resource]. – Access mode : <http://www2.unwto.org/event/upcoming>.

11. UNWTO Statutes // World Tourism Organization [Electronic resource]. – Access mode : <http://www2.unwto.org/node/12>.

12. UNWTO calendar of events 2016 // World Tourism Organization [Electronic resource]. – Access mode : http://www.unwto.org/calendar/printable_version/en/pdf/UNWTO_events_2016.pdf.

13. Country and farm tourism in Europe // Eurogites [Electronic resource]. Access mode : <http://www.eurogites.org/>.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУНАРОДНЫХ ТУРИСТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ С ТУРИСТИЧЕСКИМ РЫНКОМ УКРАИНЫ

Л. И. Сарахман

Аннотация. Проанализированы основные организации и нормативно-законодательная база по регулированию туристической отрасли, в частности сельского зеленого туризма. Определены дальнейшие направления развития нормативно-правового основания по регулированию туристической сферы.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, Всемирная организация туризма, Европейская федерация фермерского и сельского туризма, Союз содействия развитию сельского зеленого туризма в Украине

PERSPECTIVE DEVELOPMENT OF COOPERATION INTERNATIONAL TRAVEL ORGANIZATIONS AND TOURISM MARKET OF UKRAINE

L. I. Sarakhman

Abstract. We analyzed the main organizations and regulatory legislation the tourism industry, in particular of rural green tourism. Determine the direction of further development of the regulatory basis for regulation the tourism sector.

Keywords: rural green tourism, United Nations World Tourism Organization, European Federation of Farm Rural Tourism, Union for promotion of rural green tourism development of Ukraine

**ДИНАМІЧНІ ЕКОНОМЕТРИЧНІ МОДЕЛІ ПРОГНОЗУВАННЯ
ВРОЖАЙНОСТІ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ НА ОСНОВІ ОЦІНЮВАННЯ
ПРИРОДНО-КЛІМАТИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК**

О. І. СИМОНЕНКО, кандидат економічних наук,
доцент кафедри статистики та економічного аналізу
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: osymon69@gmail.com

Анотація. Адаптація аграрного виробництва до змін клімату потребує комплексного дослідження характеру і тенденцій змін метеорологічних параметрів, їх впливу на вегетацію та врожайність сільськогосподарських культур. Поряд із іншими факторами, природно-кліматичні характеристики вирішальною мірою впливають на коливання врожайності між роками, а інші неістотно впливають на її коливання. У прогнозуванні врожайності озимої пшениці використовують моделі короткострокового, середньострокового та довгострокового прогнозування. Використання моделей саме середньострокового прогнозування дає можливість приймати ефективні управлінські рішення. Побудована економетрична модель описує закономірності між урожайністю озимої пшениці і середньомісячними температурами травня за період 1990–2014 років.

Аналіз побудованої динамічної економетричної моделі свідчить про те, що вона адекватно описує динаміку врожайності озимої пшениці по Україні з урахуванням природно-кліматичної характеристики. Як критерій якості прогнозу використовували середнє значення похибки прогнозу, значення відносного показника заміщення прогнозу. Їх розрахунки свідчать, що запропонована модель може використовуватись як модель адаптації виробництва озимої пшениці до змін клімату й дає можливість визначати прогноз урожайності з високою точністю.

Ключові слова: часові ряди врожайності озимої пшениці, економетрична модель, адекватність, якість прогнозу, природно-кліматичні характеристики

Основними показниками продукції рослинництва є урожайність і валовий збір. Під впливом багатьох факторів у природних умовах вирощується продукція сільськогосподарського виробництва, яку можна об'єднати у такі основні групи: а) виробничо-агротехнічні; б) ґрунтові; в) агрометеорологічні. Усі ці фактори визначають урожайність, валовий збір, якість продукції, її вартість, рівень рентабельності та істотно впливають на економічний розвиток суспільства, його продовольчу безпеку, а також безпеку життя людей. Серед цих факторів природно-

кліматичні характеристики відіграють важливу роль у формуванні врожайності сільськогосподарських культур, вони істотно впливають на її коливання [3, с.19–20; 6, с. 231–241].

Актуальність. Сучасна продовольча ситуація у світі і прогнозовані зміни клімату потребують об'єктивного аналізу та оцінки їх впливу на стан основних агроресурсів і виробництво сільськогосподарської продукції, зокрема зерна. Україна, з її високим природно-ресурсним потенціалом, має виконувати не тільки національну, але й важливу загальносвітову місію щодо продовольчої безпеки.

Мета досліджень – дослідити вплив кліматичної характеристики на урожайність озимої пшениці.

Рішення проблем управління процесами формування урожаю сільськогосподарських культур дозволило б отримати найкращі результати з урахуванням заданих рівнів витрат ресурсів і забезпечення ряду обмежень, пов'язаних зі збереженням ґрунтової родючості і захистом навколишнього середовища. В умовах глобального потепління, коли відбуваються незвичайні кліматичні зміни, важливого значення набувають оцінка цих змін і прогноз ймовірних відхилень від норми в найближчій перспективі для адаптації сільськогосподарського виробництва до можливих змін метеорологічних параметрів. Проблемі аналізу часових рядів метеорологічних факторів присвячено безліч робіт в нашій країні і за кордоном, в яких використані такі класичні методи, як статистичний, фрактальний і спектральний [1, с. 302–315].

Важливе значення для ідентифікації трансформації кліматичних характеристик і їх прогнозування має використання ефективних методів аналізу і прогнозу часових рядів [2, с. 303]. Здійснюються дослідження й щодо розробки методів прогнозування врожайності сільськогосподарських культур. Для вирішення перелічених завдань можна використовувати різноманітні методи, один із яких пропонує досліджувати систему клімат – урожай. Для вирішення завдання прогнозування її поведінки використовується підхід, заснований на принципах аналогічності, який зводиться до вирішення таких завдань: вибір території-аналога або груп аналогів за середніми багаторічними значеннями прогнозних параметрів клімату; ідентифікація метеорологічних ситуацій вегетаційних періодів території-аналога або обраних груп аналогів; розрахунок імовірнісних характеристик несприятливих метеорологічних ситуацій на території, взятої як аналог; визначення середніх втрат і математичного очікування втрат врожаю кожної культури в аномальні роки; розрахунок очікуваної врожайності на основі прогнозованих кліматичних характеристик, які інтерпретуються як майбутні агрокліматичні ресурси для обробітку конкретної культури.

Отже, вирішення проблеми адаптації сільського господарства до змін клімату передбачає моделювання та оцінку сформованих агрокліматичних умов на територіях-аналогах і екстраполяцію параметрів поведінки системи «клімат- урожай» на досліджувану територію. Третє зі сформульованих завдань адаптації сільського господарства до змін

Матеріали і методи досліджень. У прогнозуванні врожайності озимої пшениці слід використовувати прогнозні моделі з різним прогнозним горизонтом: моделі короткострокового прогнозування, моделі середньострокового прогнозування та моделі довгострокового прогнозування. Використання моделей саме середньострокового прогнозування уможливило прийняття ефективних управлінських рішень.

Для оцінювання впливу метеорологічного чинника на врожайність необхідно провести кореляційний аналіз зв'язку між цим чинником і врожайністю.

спостережень) $t_r = \frac{r}{\sqrt{1-r^2}} \cdot \sqrt{n-2}$.

Як критерій якості використовують середнє значення похибки прогнозу або ж оцінку дисперсії похибки прогнозу [7, с. 58–64].

Розглянемо методику побудови регресійної моделі врожайності озимої пшениці по Україні на основі методу найменших квадратів:

[illegible]

$$Y = XA + u \quad ,$$

365

A – вектор оцінок параметрів моделі;

u – вектор залишків.

Оператор оцінювання параметрів моделі на основі 1МНК:

$$A = (X' X)^{-1} X' Y.$$

Побудуємо просту лінійну економетричну модель, що описує зв'язок між урожайністю озимої пшениці та середньою травневою температурою. Введемо наступні позначення: y_t – урожайність озимої пшениці, x_t – середньомісячна температура за травень. Економетрична модель має вигляд: $y_t = a_0 + a_1 x_t + u_t$.

Результати досліджень та їх обговорення. Проведемо розрахунок використовуючи пакет програм статистичного аналізу EVIEWS (Econometric Views) (табл.1). Оцінки параметрів моделі для відрізка 2000–2014 років мають такі значення: $a_0 = 13,0028$; $a_1 = 1,5346$.

Для отримання оцінки якості математичної моделі слід оцінити значущість параметрів моделі, визначити похибку моделі стосовно вихідного часового ряду, перевірити залишки на наявність автокореляції, що є необхідною умовою застосування методу найменших квадратів, а також визначити адекватність моделі в цілому.

Побудова та аналіз економетричної моделі на основі пакету статистичного аналізу EVIEWS

Method: Least Squares				
Sample: 1 15				
Included observations: 15				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	13.00280	12.24651	1.061755	0.3077
X	1.534580	1.187401	1.292386	0.2187
R-squared	0.113854	Mean dependent var	28.70667	
Adjusted R-squared	0.045688	S.D. dependent var	6.049848	
S.E. of regression	5.910029	Akaike info criterion	6.514744	
Sum squared resid	454.0697	Schwarz criterion	6.609151	
Log likelihood	-46.86058	Hannan-Quinn criter.	6.513739	
F-statistic	1.670261	Durbin-Watson stat	1.720222	
Prob(F-statistic)	0.218724			

Якщо залишки моделі нормально розподілені, далі перевіряються параметри економетричної моделі на значущість за критерієм Стюдента, тобто для кожного параметра моделі будуються t -статистики за формулою:

$$t_a = \frac{\hat{a}_0 - a_0}{\sigma_a}.$$

Тут $\hat{a}_0$ – оцінка параметра побудованої моделі, отримана з

використанням пакета EVIEWS; a_0 – нульова гіпотеза, щодо значення цього параметра ($a_0 = 0$); σ_a – стандартна похибка оцінки параметра. Чим меншим є значення стандартної похибки, тим кращою є оцінка параметра моделі.

Середні помилки для цих параметрів становлять $ma_0 = 12,2465$; $ma_1 = 1,1874$. Значення t статистик параметрів дорівнюють $ta_0 = 1,0618$; $ta_1 = 1,2924$. Перший параметр буде суттєвим при рівні значущості 0,3, а другий при рівні значущості 0,2.

На основі побудованої економетричної моделі $\hat{Y}_t = 13,0028 + 1,5346x_t$,

отримуємо прогнозне значення врожайності для 2014 року $\hat{Y}_t = 28,8$ (ц/га). Фактичне значення врожайності $Y_t = 37,6$ (ц/га). Похибка прогнозу становить 8,8 ц/га або ж 23,4%. Це достатньо висока точність. Для порівняння зазначимо, що найкраща точність, отримана в авторегресійному прогнозуванні з горизонтом 1 рік, становить 27%. Але низьке значення коефіцієнта детермінації свідчить про низьку якість моделі. Хоча, при цьому, F-критерій підтверджує значущість побудованої моделі для рівня значущості 0,2.

Важливим критерієм оцінювання якості моделі є MAPE – середня абсолютна похибка прогнозування часового ряду за N років

$$e_b = \frac{1}{N} \sum_{t=1}^n \frac{|y_t - \hat{y}_t|}{y_t},$$

де $\hat{y}_t$ – розрахунковий ряд даних;

y_t – фактичне значення рівня ряду;

N – довжина часового ряду.

Оцінити адекватність моделі можна за допомогою аналізу залишків моделі. Модель точно описує досліджуваний процес, якщо: математичне сподівання значень ряду залишків є близьким до нуля; значення ряду залишків є випадковими, незалежними і мають нормальний закон розподілу.

За даними табл. 2 проведемо розрахунок зазначених критеріїв для парної регресійної моделі врожайності озимої пшениці по Україні від середньої температури травня (1990–2014 роки).

Перевірка на адекватність лінійної економетричної моделі

Рік	X	Y	$\hat{Y}$	u_i	u_i^2	Точки пиків	$(u_i - u_{i-1})^2$	$\frac{ u_i }{y_i}$
2000	12,7	19,8	32,492	-12,69	161,086	-	-	-0,641
2001	11,2	31	30,1901	0,8099	0,655947	-	182,3005	0,0261
2002	9,9	30,5	28,1951	2,3049	5,31238	1	2,234888	0,0756
2003	6,9	14,7	23,5914	-8,891	79,05698	1	125,3562	-0,605
2004	9,1	31,7	26,9675	4,7325	22,39679	1	185,6113	0,1493
2005	10,3	28,5	28,809	-0,309	0,095464	-	25,41668	-0,012
2006	9,7	25,3	27,8882	-2,588	6,698903	-	5,194989	-0,102

2007	9	23,4	26,814	-3,414	11,65552	1	0,681936	-0,146
2008	10,7	36,7	29,4228	7,2772	52,95758	1	114,302	0,1983
2009	11,1	30,9	30,0366	0,8634	0,745397	-	41,13724	0,0279
2010	10,3	27,3	28,809	-1,509	2,276997	1	5,627977	-0,055
2011	10,2	30,4	28,6555	1,7445	3,043231	1	10,58499	0,0574
2012	11,8	28,9	31,1108	-2,211	4,887824	1	15,64462	-0,076
2013	10,3	33,9	28,809	5,091	25,91857	-	53,31731	0,1502
2014	10,3	37,6	28,809	8,791	77,28217	-	13,69	0,2338
Сума				9,9476E -14	454,0697	8	781,1007	2,5553

За даними таблиці середнє значення ряду залишків $\bar{u} = 0,00$.

Кількість поворотних точок для випадкового ряду завдовжки $n = 15$ за критерієм Кендала (5) визначається співвідношенням

$$P = 2 \cdot (n-2)/3 = 9.$$

Стандартне відхилення для цього критерію визначається співвідношенням

$$mP = 2 \times \sqrt{(16n-29)/90} = 2 \times \sqrt{(16 \times 15 - 29)/90} = 3,062.$$

Фактична кількість поворотних точок становить 8 і це число входить в інтервал $[|P - mP|; |P + mP|]$. Отже, властивість випадковості залишків виконується з імовірністю 0,95.

Для перевірки незалежності рівнів ряду залишків скористаємось критерієм Дарбіна-Уотсона (DW) і розрахуємо його фактичне значення за формулою

$$DW = \frac{\sum_{t=2}^N (u_t - u_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^N u_t^2} = \frac{781,1007}{454,069} = 1,72.$$

Отримана величина порівнюється з двома табличними рівнями: нижнім $DW_1 = 1,08$ і верхнім $DW_2 = 1,36$. Оскільки $DW_2 < DW < 2$, згідно з критерієм Дарбіна-Уотсона ряд залишків є незалежним, тобто автокореляція відсутня.

Перевірити відповідність випадкової складової ряду нормальному закону розподілу можна за допомогою RS-критерію:

$$RS = \frac{t_{\max} - t_{\min}}{S_u},$$

де $t_{\max}$ – максимальне значення ряду залишків;

$t_{\min}$ – мінімальне значення ряду залишків;

S_u – середньоквадратичне відхилення значень ряду залишків. Якщо розраховане значення потрапляє між табельованими межами із заданим рівнем імовірності, то гіпотеза про нормальний розподіл не відхиляється. Для нашого прикладу $t_{\max} = 8,791$; $t_{\min} = -12,692$; $S = 5,695$; $RS = 3,772$. Розраховане значення RS потрапляє в інтервал між нижньою табличною межею (НМ=3,18) і верхньою табличною межею (ВМ=4,49), тобто $3,18 < 3,772 < 4,49$. Доходимо висновку, що властивість нормального розподілу залишків

виконується.

Для характеристики точності побудованої моделі розрахуємо показник середньої відносної помилки апроксимації

$$e_b = \frac{1}{N} \sum_{t=1}^n \frac{|y_t - \hat{y}_t|}{y_t} = 0,17.$$

Ця похибка дорівнює 17 %, що свідчить про достатньо якісний прогноз.

Якість побудованої моделі характеризує значення відносного показника заміщення прогнозу:

$$e = \frac{1}{N} \sum_{t=1}^n \frac{(y_t - \hat{y}_t)}{y_t} = -0,05.$$

Оскільки він прямує до 0, тоді можна стверджувати про високі прогнозні якості моделі.

Висновки і перспективи. Аналіз розрахованих критеріїв свідчить про те, що парна економетрична модель адекватно описує динаміку врожайності озимої пшениці по Україні. Запропонована модель може використовуватись як модель адаптації виробництва озимої пшениці до змін клімату й дає можливість визначати прогноз урожайності. Але низьке значення коефіцієнта детермінації свідчить, що під час побудови моделі не було враховано фактори, що істотно впливають на врожайність. Для підвищення якості моделі до неї слід включити інші або лагові змінні, які формують урожайність озимої пшениці.

Список літератури

1. Грицюк П. М. Диманічні і стохастичні методи моделювання та прогнозування системи зерновиробництва України : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 8.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» / П. М. Грицюк. – К., 2011. – 467 с.
2. Грицюк П. М. Прогнозирование зернопроизводства как инструмент обеспечения продовольственной безопасности государства / П. М. Грицюк // Modelling and analysis of Safety and Risk in Complex Systems : Proceedings of the Tenth International Scientific School MA SR – 2010, (Saint-Petersburg, Russia, July 6–10, 2010). – Р. 301–305.
3. Дмитренко В. П. Об агрометеорологических факторах урожая / В. П. Дмитренко // Труды УкрНИИ Госкомгидромета. – 1983. – Вып. 191. – С. 3–22.
4. Игнатьев В. М. Модели урожайности сельскохозяйственных культур при определенных метеоусловиях / В. М. Игнатьев, И. Н. Ильинская / Материалы 2-й Междунар. науч.-практ. конф. [«Моделирование. Теория, методы и средства»], (Новочеркасск, 5 апр. 2002 г.). – В 3-х ч. – Новочеркасск, 2002. – С. 21–24. – (Ч. 3).
5. Кендэл М. Временные ряды / М. Кендэл. – М. : Финансы и статистика, 1981. – 199 с.
6. Колосков П. И. Климатический фактор сельского хозяйства и агроклиматическое районирование / П. И. Колосков. – Ленинград : Гидрометиздат, 1971. – 328 с.
7. Наконечний С. І. Економетрія : підруч. / С. І. Наконечний, Т. О. Терещенко, Т. П. Романюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 354 с.

8. Черняк О. І. Динамічна економетрика / О. І. Черняк, А. В. Ставицький. – К. : КВІЦ, 2000. – 120 с.

References

1. Hrytsiuk, P. M. (2011). Dymanichni i stokhastychni metody modeliuвання ta prohnozuvannya systemy zernovyrobnytstva Ukrainy: dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. ekon. nauk : spets. 8.00.11 «Matematychni metody, modeli ta informatsiini tekhnolohii v ekonomitsi» / P. M. Hrytsiuk. K., 467.
2. Hrytsyuk, P. M. (2010). Prohnozyrovanye zernoproyzvodstva kak ynstrument obespechenyya prodovol'stvennoy bezopasnosti hosudarstva / P. M. Hrytsyuk // Modelling and analysis of Safety and Risk in Complex Systems : Proceedings of the Tenth International Scientific School MA SR – 2010, (Saint-Petersburg, Russia, July, 6–10), 301–305.
3. Dmytrenko, V. P. (1983). Ob ahrometeorolohycheskykh faktorakh urozhaia / V. P. Dmytrenko // Trudy UkrNYY Hoskomhydrometa, 191, 3–22.
4. Yhnat'ev, V. M. (2002). Modely urozhaynosti sel'skohozyaystvennykh kul'tur pry opredelennykh meteousloviyah / V. M. Yhnat'ev, Y. N. Yl'ynskaya / Materyaly 2 Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. [«Modelyrovaniye. Teoriya, metody i sredstva»], (Novocherkassk, 5 apr.). – V 3-h chastyah. – Novocherkassk, 21–24. – (Ch. 3).
5. Kendel, M. (1981). Vremenniye ryady / M. Kendel. – M. : Fynansy i statystyka, 199.
6. Koloskov, P. Y. (1971). Klymatycheskiy faktor sel'skoho hozyaystva y ahroklymaticheskoye rayonirovaniye / P. Y. Koloskov. – Lenynhrad: Hydrometizdat, 328.
7. Nakonechnyi, S. I., Tereshchenko, T. O., Romaniuk, T. P. (2004). Ekonometriya: Pidruchnyk. – K.: KNEU, 354.
8. Cherniak, O. I., Stavytskyi, A. V. (2000). Dynamichna ekonometryka. – K. : KVITs, 120.

ДИНАМИЧЕСКИЕ ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ УРОЖАЙНОСТИ ОЗИМОЙ ПШЕНИЦЫ НА ОСНОВЕ ОЦЕНИВАНИЯ ПРИРОДНО-КЛИМАТИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК

Е. И. Симоненко

Аннотация. Адаптация аграрного производства к изменениям климата требует комплексного исследования характера и тенденций изменения метеорологических параметров, их влияния на вегетацию и урожайность сельскохозяйственных культур. Наряду с другими факторами, природно-климатические характеристики оказывают решающее влияние на колебания урожайности между годами, а другие не оказывают существенного влияния на ее колебания. В прогнозировании урожайности озимой пшеницы используются модели краткосрочного, среднесрочного и долгосрочного прогнозирования. Использование моделей именно среднесрочного прогнозирования дает возможность принимать эффективные управленческие решения. Построенная эконометрическая модель описывает закономерности между урожайностью озимой пшеницы и среднемесячными температурами мая в период 1990–2014 годов.

Анализ построенной динамической эконометрической модели свидетельствует о том, что она адекватно описывает динамику урожайности озимой пшеницы по Украине с учетом природно-климатической характеристики. В качестве критериев качества прогноза использовалось среднее значение погрешности прогноза, значение относительного показателя замещения прогноза. Их расчеты свидетельствуют о том, что предложенная модель может использоваться как модель адаптации производства озимой пшеницы к изменениям климата и дает возможность определять прогноз урожайности с высокой точностью..

Ключевые слова: часовые ряды урожайности озимой пшеницы, эконометрическая модель, адекватность, качество прогноза, природно-климатические характеристики

DYNAMIC ECONOMETRIC MODELS FOR FORECASTING WHEAT YIELD ESTIMATION BASED ON NATURAL AND CLIMATIC CHARACTERISTICS

O. I. Symonenko

Abstract. *The adaptation of agriculture to climate change requires a comprehensive study of the nature of the changes and trends of meteorological parameters and their impact on the growing season and yield of crops. Along with other factors, climatic characteristics exert a decisive influence on yield fluctuations between years, while others have a significant impact on its fluctuations. In predicting the yield of winter wheat used models of short, medium and long term forecasting. Using models is forecasting medium makes it possible to make effective management decisions. Built econometric model describes the relationships between winter wheat yield and average temperatures for the period May 1990–2014 years.*

Analysis built dynamic econometric model indicates that it adequately describes the dynamics of the yield of winter wheat in Ukraine, taking into account climatic characteristics. For quality prediction criterion used by the average of forecast error, the relative rate of substitution forecast. Their calculations show that the proposed model can be used as a model for the production of winter wheat adaptation to climate change, makes it possible to determine the forecast yield with high accuracy.

Keywords: *time series yield of winter wheat, econometric model, adequacy, quality prediction, climatic characteristics*

КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Л. К. СУК, доктор економічних наук, професор
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

Анотація. Розглянуто особливості калькулювання сільськогосподарської продукції. Оприбутковувати її з виробництва і списувати за каналами руху рекомендується за плановою собівартістю з коригуванням до фактичної після проведення калькулювання.

Проте в управлінському обліку власна продукція, використана для внутрішньогосподарських потреб, має оцінюватися за справедливою вартістю, що сприятиме обґрунтованому прийняттю управлінських рішень. Обґрунтовано послідовність робіт під час калькулювання собівартості продукції рослинництва і тваринництва й закритті операційних рахунків. У рослинництві послідовність така:

а) розподіляються між окремими об'єктами обліку витрати з утримання основних засобів;

б) визначається собівартість робіт та послуг допоміжних виробництв;

в) розподіляються загальні витрати на зрошення та осушення земель, на вапнування та гіпсування ґрунтів, утримання полезахисних смуг;

г) списується частина витрат бджільництва на сільськогосподарські культури, що запилюються;

д) списуються з витрат основного виробництва суми по культурах, що загинули;

е) розподіляються загальновиробничі витрати;

ж) визначається собівартість продукції рослинництва.

Проаналізовано використання трансфертних цін. Вони встановлюються на основі ринкових цін, витрат, переговорів. Трансфертні ціни на основі витрат мають суттєві переваги над іншими методами їх визначення.

Ключові слова: облік, калькулювання, витрати, собі вартість, оцінка власної продукції, використаної у процесі виробництва, закриття рахунків, трансфертні ціни

Актуальність. Розвиток ринкових взаємовідносин та запровадження положень (стандартів) бухгалтерського обліку, адаптованих до міжнародних, ставлять нові завдання обліку витрат і калькулювання собівартості продукції. Прийняття П(С)БО 30 "Біологічні активи" у ряді випадків внесло плутанину в бухгалтерському обліку через зміну порядку оцінки активів. У сільському господарстві значна частина отриманої

продукції використовується всередині господарства для виробничих потреб. Обґрунтована її оцінка необхідна для правильного визначення витрат з метою проведення калькулювання й підготовки інформації для управління. Господарю важливо знати доцільність використання продукції на можливих каналах її руху.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання калькулювання сільськогосподарської продукції досліджували вітчизняні вчені М. Я. Дем'яненко, В. М. Жук, П. Т. Саблук, Л. В. Нападовська та інші. Розроблені й прийняті нормативні документи, зокрема Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 “Біологічні активи” [1], Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів [2] тощо. Проте, до цього часу залишаються дискусійними питання оцінки сільськогосподарської продукції, яка використовується всередині підприємства для виробничих потреб, застосування трансфертних цін.

Мета дослідження – обґрунтування методики підрахунку витрат і калькулювання собівартості сільськогосподарської продукції в умовах розвитку ринкових відносин.

Результати дослідження та їх обговорення. В економічній літературі зустрічаються різні визначення терміна “собівартість”. Так, С. В. Мочерний зазначає, що собівартість – частина вартості, яка включає витрати виробництва на виготовлення і реалізацію продукції у грошовій формі [3, с. 331]. Беляєв О. О., А. С. Бебело [4, с. 12], Н. П. Кондратов [5, с. 57], А. Ш. Маргуліс [6, с. 5] вважають, що собівартість – це витрати підприємства на виробництво та реалізацію продукції.

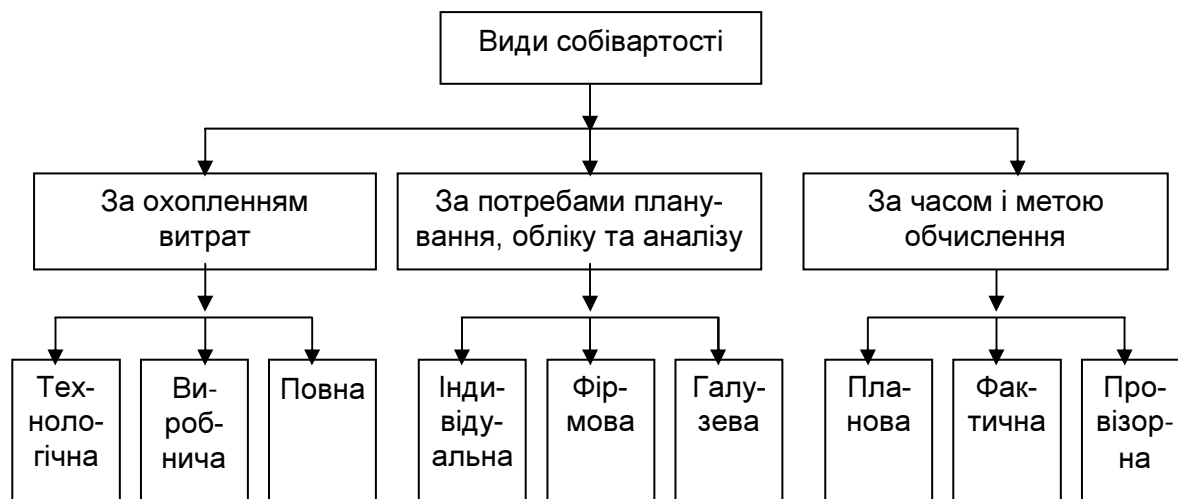
Згідно з Податковим кодексом України [7, с. 45, п. 14.1.228], собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг – витрати, що прямо пов'язані з виробництвом та/або придбанням реалізованих впродовж звітного податкового періоду товарів, виконаних робіт, наданих послуг, які визначаються відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Більшість вчених стверджують, що собівартість становлять витрати на виробництво. Вона індивідуальна на кожному підприємстві.

У процесі виробництва виконуються відповідні роботи, надаються послуги окремих підрозділів підприємств, споживається сировина, зношуються об'єкти основних засобів. На правильність визначення собівартості впливають методи оцінки її складових.

Залежно від мети і завдань підрахунку витрат, розрізняють такі види собівартості продукції, робіт і послуг (див. рисунок).

За охопленням витрат є технологічна, виробнича і повна собівартість. Технологічна собівартість (маржинальна, обмежена) складається з прямих витрат на виробництво продукції. Якщо до неї додати загально-виробничі витрати, то одержимо виробничу собівартість. Вона включає прямі матеріальні та інші витрати, пряму оплату праці, а також змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати. До повної включають виробничу собівартість, а також адміністративні, на збут та інші операційні витрати.

Класифікація видів собівартості

За потребами планування, обліку та аналізу вирізняють індивідуальну, фірмову та галузеву собівартість. Індивідуальна собівартість складається з витрат окремого підприємства. Собівартість продукції, виготовлена організаціями, що входять у відповідну фірму, є фірмова. Галузева собівартість визначається на підставі зведеної інформації як середня по підприємствах окремої галузі.

За часом і метою обчислення є планова, фактична і провізорна собівартість. Планова собівартість обчислюється на початку звітного періоду на основі планових витрат і планового обсягу виходу продукції. Фактична собівартість визначається наприкінці звітного періоду на підставі фактичних даних про витрати і вихід продукції, що містяться у бухгалтерському обліку.

Провізорна (очікувана) обчислюється на сільськогосподарських підприємствах на основі фактичних даних про витрати і вихід продукції за три квартали поточного року, а також очікуваних витрат і виходу продукції за четвертий квартал.

У сільському господарстві внутрішньогосподарські підрозділи виконують роботи і надають взаємні послуги між собою, і, водночас, значна частина готової продукції знову використовується у процесі виробництва: насіння на посів, корми для годівлі тварин, переробка сільськогосподарської продукції.

Як правило, завжди є такі ситуації:

а) оприбуткована з виробництва готова продукція рослинництва підлягає реалізації, частина її використовується для продовження виробництва у цій самій галузі і навіть у одному і тому самому підрозділі. Наприклад, зерно, одержане від урожаю, може бути продане, використане на посів у будь-якій бригаді, включаючи й ту, де воно вирощене;

б) готова продукція рослинництва використовується для годівлі тварин. При цьому може бути така продукція, яка одночасно продається, згодовується тваринам, чи висівається для одержання нового врожаю, наприклад, зерно, картопля тощо. Разом з цим, є продукція, яка має лише

одне призначення – згодовування тваринам, наприклад, зелена маса, сіно, силос тощо;

в) готова продукція тваринництва реалізується, а частина її може використовуватися для виробничих потреб одних і тих самих або різних груп тварин, наприклад, молоко для випоювання телят і поросят, яйця для одержання пташок, мед для годівлі бджіл тощо;

г) частина готової продукції тваринництва використовується для рослинництва, наприклад, гній для удобрення сільськогосподарських культур;

д) будь-яка продукція може мати наступну переробку, наприклад, зерно мелють на борошно, овочі і фрукти консервують, переробляють на соки, із молока виробляють масло, сметану, сир тощо.

За таких умов постає проблема оцінки готової продукції, що використана для виробничих потреб. Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [8] містить принцип “історична (фактична) собівартість”, яким визначено, що пріоритетною є оцінка активів підприємства, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання. Інструктивні матеріали та практика ведення бухгалтерського обліку свідчать про те, що рух готової продукції на підприємстві відображується за її собівартістю.

Якщо продукція, яку можна було б продати, використана для внутрішньогосподарських виробничих потреб, то логічно її оцінювати за цінами реалізації, а не на рівні собівартості. Аргументи можна навести такі:

1. Готова продукція може бути продана і за неї одержаний виторг, який відшкодовує собівартість і приносить чистий прибуток (збиток).

2. Якби не було власної готової продукції, то для здійснення виробництва потрібно було б купувати відповідну продукцію (сировину) і платити за неї справедливую ціну.

3. Фактична собівартість продукції рослинництва визначається лише наприкінці року, а використання її може бути відразу після збирання врожаю, тому собівартість продуктів переробки (борошно, м'ясо та ін.) також можна було б вирахувати лише наприкінці року, що унеможлиблює отримання інформації для своєчасного прийняття управлінських рішень.

Оцінка продукції за справедливою ціною сприяє визначенню втраченої вигоди, за умови, коли продукція власного виробництва споживається за фактичною собівартістю, а не за цінами можливої її реалізації.

Застосування оцінки продукції за справедливою ціною надасть можливість оперативніше приймати рішення в умовах вибору альтернативи, яка постає перед кожним виробником:

- виробляти чи купувати;
- продавати чи оброблювати далі.

У зв'язку з цим, підприємство мусить визначитися, на основі яких витрат будувати трансфертну ціну: фактичних, планових, нормативних, змінних, витрати – плюс надбавка.

Встановлення трансфертної ціни на основі фактичних витрат

передбачає їх підрахунок на виготовлення продукції. Цей метод є економічно виправданим, оскільки дає змогу відшкодувати підрозділу всі фактичні витрати. Його застосування ускладнене тим, що продукція відпускається по мірі її виготовлення, а фактичні витрати на одиницю продукції, у разі виготовлення неоднорідної продукції, можна часто визначити лише наприкінці місяця, а в сільському господарстві – наприкінці року, коли буде відома загальна сума витрат і кількість виготовленої продукції. Але при окремому підрахунку витрат за конкретним замовленням, коли всі витрати відносяться на окремий вид або партію однорідної продукції, застосування фактичних витрат для визначення ціни є більш ефективним.

Трансфертні ціни на основі планових витрат означають визначення планової собівартості виготовленої продукції, яку розраховують на основі прогнозних витрат. Недоліком планової ціни є те, що вона приблизна і не зовсім точно відображує витрати на виробництво продукції.

Побудова трансфертних цін на основі нормативних витрат означає визначення нормативної собівартості виготовленої продукції. Це різновид планової ціни, яка визначається на основі нормативів на виробництво продукції. Вона має ті самі недоліки, що й планова ціна.

Різновидом трансфертних цін на основі нормативних витрат є облікові (фіксовані) трансфертні ціни та відхилення від цих цін. На підприємстві цінності відображуються за постійними планово-обліковими цінами, а різниця між фіксованими цінами й цінами придбання (відхилення від облікових цін) відноситься на окремий субрахунок. Запаси, у разі передачі іншому підрозділу, будуть списані за оцінкою в облікових цінах і до них додається сума відхилень.

Трансфертні ціни на основі планових (нормативних) витрат із коригуванням до рівня фактичних використовуються для оцінки робіт і послуг власних допоміжних виробництв, зокрема вантажного автотранспорту, ремонтної майстерні, електропостачання, газопостачання, теплопостачання, водопостачання. Причому, ціни повинні коригуватися до рівня фактичних, щоб знати рівень фактично понесених витрат.

У разі передачі продукції між підрозділами, можливе визначення трансфертної ціни на основі змінних витрат, проте вона має свої недоліки. Ціна, встановлена на основі змінних витрат, є заниженою, а тому, як свідчить практика, використання її обмежене. Вона застосовується у випадках, коли необхідно визначити, яка сума змінних витрат витрачена на виробництво продукції. Така ціна занижує доходи у підрозділу-продавця і собівартість виробленої продукції у підрозділу-покупця.

Трансфертна ціна на основі витрати – плюс надбавка, наближена до ринкової. Вона дає змогу підрозділу-продавцю отримувати прибуток, який забезпечує надбавка.

Трансфертні ціни на основі переговорів встановлюються у випадках, коли неможливе використання ринкових цін або ускладнений підрахунок витрат, які є основою для встановлення трансфертних цін.

Договірна трансфертна ціна покликана задовольнити вимоги як підрозділу-продавця, так і підрозділу-покупця.

Продукція, яка виготовлюється для власного внутрішньогосподарського споживання, як правило, становить продовження виробничого процесу і має оцінюватися на основі витрат. Наприклад, зерно, вирощене для годівлі тварин, не має товарного вигляду і його оцінюють на основі витрат. У такому випадку, вартість зерна списують на годівлю тваринам за собівартістю.

При такому обліку фінансовий результат визначається після реалізації продукції. Собівартість її включає використану готову продукцію за собівартістю виробництва. Ринкова ціна тут не потрібна, тому що продукція виготовлена не для продажу: сіно, солома, кормові буряки, зелена маса, силос – усе це має конкретний напрям використання – корми для годівлі тварин. Така продукція практично не має вільного ринку, а тому встановити ринкову ціну часто неможливо. За цих умов собівартість виробництва і буде становити її справедливую вартість для даного підприємства.

Якщо у процесі виробництва використовують продукцію, яка має активний ринок і може бути вільно реалізована, то її потрібно оцінити за справедливою вартістю, що дасть змогу розмежувати доходи по колективах, які їх створювали.

Отже, готову продукцію, яка використовується для внутрішньогосподарських виробничих потреб, логічно оцінювати за ринковою вартістю, а решту – за виробничою собівартістю.

Проте, у практичній діяльності підприємства канали використання майна часто змінюються. Наприклад, планували продати картоплю та зерно, а фактично згодували тваринам, чи переробили на борошно або крохмаль. Якщо при цьому будемо завжди змінювати метод оцінки, то заплутаємо облікову інформацію у зв'язку з порушенням принципу послідовності.

Тому на підприємстві потрібно вибрати один метод оцінки продукції, яка надходить з виробництва. При цьому логічно керуватися тим, по якому каналу буде використано найбільше продукції. Звичайно, виробляємо для того, щоб продати і отримати дохід. Найбільшим каналом вибуття продукції є реалізація, що диктує необхідність оприбутковувати сільськогосподарську продукцію з виробництва за плановою собівартістю, яка коригується до фактичної наприкінці року після проведення калькуляції. На суму корективу запис роблять по кредиту рахунку 23 “Виробництво” і дебету тих рахунків, на які віднесена продукція. Позитивна калькуляційна різниця (витрати більші за планову собівартість продукції) відображується звичайним записом, а негативна – методом “червоне сторно”.

Логічно, по якій ціні продукція записана в дебет рахунків 21 “Поточні біологічні активи” і 27 “Продукція сільськогосподарського виробництва”, по такій вона має бути відображена в кредиті цих рахунків.

В управлінському обліку продукцію, використану для внутрішнього виробничого споживання, за потреби, паралельно можна показувати за

справедливою (ринковою) вартістю, щоб готувати необхідну інформацію для прийняття управлінських рішень.

Фактична собівартість продукції рослинництва і тваринництва розраховується один раз на рік станом на 31 грудня. Собівартість продукції (робіт, послуг) допоміжних виробництв визначається щомісяця.

Розрахунок собівартості продукції рослинництва пропонуємо здійснювати в такій послідовності:

а) розподіляються між окремими об'єктами обліку витрати з утримання основних засобів;

б) визначається собівартість робіт і послуг допоміжних виробництв;

в) розподіляються загальні витрати на зрошення та осушення земель, на вапнування та гіпсування ґрунтів, утримання полезахисних смуг;

г) списується частина витрат бджільництва на сільськогосподарські культури, що запилюються;

д) списуються з витрат основного виробництва суми по культурах, що загинули;

е) розподіляються загальновиробничі витрати;

ж) визначається собівартість продукції рослинництва.

При калькулюванні калькуляційні різниці не списуються на вже закриті рахунки.

Роботи по калькулюванню собівартості продукції тваринництва проводять у певній послідовності:

а) розподіляють бригадні (фермерські) загальновиробничі витрати;

б) розподіляють витрати з утримання кормоцехів та кормокухонь;

в) списують на рослинництво частину витрат по бджільництву, що відносяться на запилення сільськогосподарських культур.

Спочатку обчислюють собівартість і списують калькуляційні різниці по тій продукції, яку використовують для виробництва іншої продукції, наприклад, молоко для випоювання телят.

Висновки і перспективи.

1. Залежно від мети і завдань підрахунку витрат, розрізняють різні види собівартості продукції, робіт і послуг. Розглянуто дев'ять видів, їх зміст і призначення.

2. Готову продукцію оприбутковувати з виробництва і списувати за каналами руху рекомендується за плановою її собівартістю з коригуванням до фактичної. В управлінському обліку власна продукція, використана для внутрішньогосподарських потреб, має оцінюватися за справедливою вартістю, що сприятиме обґрунтованому прийняттю управлінських рішень.

3. Трансфертні ціни в основному встановлюють на основі ринкових цін, витрат, переговорів. Трансфертні ціни на основі витрат мають суттєві переваги перед іншими методами.

Список літератури

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 “Біологічні активи”, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 18 листопада 2005 р. № 790, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 грудня 2005 р. за № 1456/11736. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
2. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів : затв. наказом Міністерства фінансів України від 29 грудня 2006 р. № 1315. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
3. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник. – Т. 2 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.
4. Беляєв О. О. Політична економія : навч. посіб. / О. О. Беляєв, А. С. Бебело. – К. : КНЕУ, 2001. – 248 с.
5. Кондратов Н. П. Бухгалтерский учёт : учеб. пособие / Н. П. Кондратов. – М. : ИНФРА, 2000. – 257 с.
6. Маргулис А. Ш. Калькуляция себестоимости в промышленности / А. Ш. Маргулис. – М. : Финансы, 1975. – 295 с.
7. Податковий кодекс України. – К. : Алерта. – 2014. – 640 с.
8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

References

1. Position (standard) of accounting 19 “Biological assets”, approved by the Ministry of Finance of Ukraine dated November 18, 2005, № 790. – [Electronic resource]. – Access mode : www.rada.gov.ua.
2. Methodical recommendations on accounting of biological assets, approved by the Ministry of Finance of Ukraine dated December 29, 2006, № 1315. – [Electronic resource]. – Access mode : www.rada.gov.ua.
3. Mocherny, S. V. (2006). Economic encyclopedic dictionary. – V. 2 / S. V. Mocherny, Y. S. Larina, A. A. Ustenko, S. I. Yurii. – Lviv : World, 568.
4. Belyaev, O. O. (2001). Political economy : textbook / O. O. Belyaev, A. S. Bebelo. – K. : KNEU, 248.
5. Kondratov, N. P. (2000). Accounting : textbook / N. P. Kondratov. – M. : INFRA, 257.
6. Margulis, A. Sh. (1975). Cost accounting in industry / A. Sh. Margulis. – Moscow : Finances, 295.
7. Tax code of Ukraine (2014). – K. : Alerta, 640.
8. The law of Ukraine dated July 16, 1999, № 996-XIV “About accounting and financial reporting in Ukraine”. – [Electronic resource]. – Access mode : www.rada.gov.ua.

КАЛЬКУЛИРОВАНИЕ СЕБЕСТОИМОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

Л. К. Сук

Аннотация. Рассмотрены особенности калькулирования сельскохозяйственной продукции. Оприходовать её из производства и списывать по каналам движения рекомендуется по плановой себестоимости с корректировкой до фактической после проведения калькуляции.

Однако в управленческом учёте собственная продукция, используемая для внутрихозяйственных нужд, должна оцениваться по справедливой стоимости, что будет способствовать обоснованному принятию управленческих решений.

Обоснована последовательность работ при калькуляции себестоимости продукции растениеводства и животноводства и закрытии операционных счетов. В растениеводстве последовательность такая:

а) распределяются между отдельными объектами учёта расходы по содержанию основных средств;

б) определяется себестоимость работ и услуг вспомогательных производств;

в) распределяются общие расходы на орошение и осушение земель, на известкование и гипсование почв, содержание полевых полос;

г) списывается часть расходов пчеловодства на сельскохозяйственные культуры, что опыляются;

д) списываются с расходов основного производства суммы по погибшим культурам;

е) распределяются общепроизводственные расходы;

ж) определяется себестоимость продукции растениеводства.

Проанализировано использование трансфертных цен. Они устанавливаются на основе рыночных цен, расходов, переговоров. Трансфертные цены на основе издержек имеют существенные преимущества над другими методами их определения.

Ключевые слова: учёт, калькулирование, затраты, себестоимость, оценка собственной продукции, использованной в процессе производства, закрытие счетов, трансфертные цены

CALCULATION OF THE PRIME COST OF AGRICULTURAL PRODUCTS

L. K. Suk

Abstract. Considered the peculiarities of calculation of agricultural products. Post it from production and write off for the movement channels recommended by the planned cost adjusted to actual after calculation.

However, in management accounting own products, used for on-farm needs to be assessed at fair value, which will contribute grounded management decisions.

Grounded sequence of operations during the calculation of the prime cost of production of plant growing and livestock and closing operating accounts. In plant growing sequence is as follows:

a) distribute among individual accounting objects expenses for maintenance of fixed assets;

b) determine the prime cost of works and services of ancillary industries;

c) share the total cost for irrigation and land drainage, liming and

gypsuming of soils, maintenance of shelter belts;

d) write off part of the cost of beekeeping on agricultural crops that are pollinated;

e) write off from the costs of primary production amounts by dying cultures;

f) allocate overhead costs;

g) determine the prime cost of plant growing.

Analyzed using of transfer prices. They are established on the basis of market prices, costs of negotiations. Transfer prices based on costs have significant advantages over other methods of their determination.

Keywords: *accounting, calculation, expenses, prime cost, evaluation of its own products, used in the manufacturing process, closing of accounts, transfer prices*

УДК 657.1

ВИЗНАННЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ ВИТРАТ

**П. Л. СУК, доктор економічних наук, професор
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Анотація. *Розкрито зміст і використання термінів “Затрати” і “Витрати”. Встановлено, що вони є синонімами і вживаються паралельно. Інформацію про затрати використовують для калькулювання собівартості продукції, а про витрати – для визначення фінансового результату діяльності підприємства. У цих двох випадках суми затрат можуть не збігатися. Справа в тому, що не всі понесені витрати включають у собівартість, одночасно може бути незавершене виробництво на початок і кінець звітного періоду. Для визначення фінансового результату береться собівартість проданої продукції. Вона може бути вироблена не тільки у звітному, а і в попередньому періоді. Часто трапляється, коли не вся продукція, вироблена у звітному періоді, реалізована у цьому самому періоді.*

Перелічені ситуації зумовлюють можливість наявності відхилень між сумою затрат за період і собівартістю реалізації. Запропоновано, якщо йде мова про затрати, понесені за певний період, вживати термін “Затрати”, а коли йдеться про визначення фінансового результату – користуватися терміном “Витрати”.

Розглянуто різні підходи до класифікації витрат. Обґрунтовано доцільність класифікування витрат за трьома напрямками: оцінка запасів та визначення фінансового результату, прийняття рішень, контроль виконання. За першим напрямком пропонується брати п'ять ознак, зокрема вплив на фінансові результати. За цією ознакою вит-

gypsuming of soils, maintenance of shelter belts;

d) write off part of the cost of beekeeping on agricultural crops that are pollinated;

e) write off from the costs of primary production amounts by dying cultures;

f) allocate overhead costs;

g) determine the prime cost of plant growing.

Analyzed using of transfer prices. They are established on the basis of market prices, costs of negotiations. Transfer prices based on costs have significant advantages over other methods of their determination.

Keywords: *accounting, calculation, expenses, prime cost, evaluation of its own products, used in the manufacturing process, closing of accounts, transfer prices*

УДК 657.1

ВИЗНАННЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ ВИТРАТ

П. Л. СУК, доктор економічних наук, професор
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

Анотація. *Розкрито зміст і використання термінів “Затрати” і “Витрати”. Встановлено, що вони є синонімами і вживаються паралельно. Інформацію про затрати використовують для калькулювання собівартості продукції, а про витрати – для визначення фінансового результату діяльності підприємства. У цих двох випадках суми затрат можуть не збігатися. Справа в тому, що не всі понесені витрати включають у собівартість, одночасно може бути незавершене виробництво на початок і кінець звітного періоду. Для визначення фінансового результату береться собівартість проданої продукції. Вона може бути вироблена не тільки у звітному, а і в попередньому періоді. Часто трапляється, коли не вся продукція, вироблена у звітному періоді, реалізована у цьому самому періоді.*

Перелічені ситуації зумовлюють можливість наявності відхилень між сумою затрат за період і собівартістю реалізації. Запропоновано, якщо йде мова про затрати, понесені за певний період, вживати термін “Затрати”, а коли йдеться про визначення фінансового результату – користуватися терміном “Витрати”.

Розглянуто різні підходи до класифікації витрат. Обґрунтовано доцільність класифікування витрат за трьома напрямками: оцінка запасів та визначення фінансового результату, прийняття рішень, контроль виконання. За першим напрямком пропонується брати п'ять ознак, зокрема вплив на фінансові результати. За цією ознакою вит-

рати поділяють на невичерпані, що відповідають терміну “Затрати”, і вичерпані, що відповідають терміну “Витрати”. Затрати показують у Балансі (форма № 1), а витрати – у Звіті про фінансові результати (форма № 2).

Ключові слова: витрати, затрати, фінансові результати, придбання, виробництво, реалізація, кругообіг капіталу, класифікація витрат, відображення витрат у фінансовій звітності

Актуальність. Ринкові умови господарювання потребують покращення інформаційного забезпечення системи управління діяльністю підприємств. Результат їх роботи визначається шляхом порівняння одержаних доходів із понесеними витратами. Потрібно чітко уявити, які саме витрати відносяться на продукцію, а які беруться для вираховування фінансового результату за звітний період.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання складу і класифікації витрат висвітлюють Л. В. Нападовська, С. Ф. Голов, В. В. Сопко та інші вчені в наукових статтях, навчальних посібниках та підручниках з управлінського обліку. Проте, до цього часу немає однозначних підходів щодо змісту й використання термінів “Затрати” і “Витрати”, класифікації витрат для відображення їх в бухгалтерському обліку та звітності.

Мета дослідження – уточнити зміст і використання термінів “Затрати” і “Витрати”, запропонувати класифікацію витрат для ведення їх обліку й визначення фінансового результату суб’єктів господарювання.

Результати дослідження та їх обговорення. Серед вчених до цього часу тривають дискусії щодо використання термінів “Затрати” і “Витрати”. В українських реаліях більш вживаним є термін “Витрати”, під яким розуміються різні покупки, термін “затрати” поєднується із втратами, шкодою, знищенням.

Костякова А. А. зазначає: “Встановлено, що витрати, які відображаються в управлінському обліку, слід вважати затратами, тобто зменшення одних активів за умови рівномірного приросту інших активів або приріст активів і зобов’язань на одну й ту саму вартісну величину” [1, с. 6]. Таким чином, пропонується термін “Затрати” використовувати в управлінському обліку, а “Витрати” – при визначенні прибутку суб’єктом господарювання відповідно до доходів за звітний період.

Переважає більшість вчених термін “Затрати” пов’язує з виробництвом продукції та калькулюванням її собівартості, а термін “Витрати” – з визначенням фінансового результату діяльності підприємства. Так, В. В. Сопко вважає, що витрати формують використані у процесі виробництва різні речовини та сили природи на виготовлення нового продукту [2, с. 5].

Бухгалтерський облік витрат повинен забезпечити одержання інформації про використання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів у процесі діяльності підприємства. В економічній літературі,

поряд із терміном “Витрати” зустрічаються “Затрати”, “Виплати”, “Видатки” тощо. Їх нерідко вживають як синоніми, хоча кожне з цих понять має власне тлумачення, а тому у фінансовому та управлінському обліку важливо їх розмежовувати.

Нормативні документи, здебільшого, наводять визначення терміна “Витрати”. Так, Податковий кодекс України (ПКУ) дає таке тлумачення: “Витрати – сума будь-яких витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних для провадження господарської діяльності платника податку, в результаті яких відбувається зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов’язань, унаслідок чого відбувається зменшення власного капіталу (крім зміни капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власником)” [3, ст. 14.1.27, с.14].

ПСБО 16 “Витрати” встановлює, що витратами звітного періоду визнаються або зменшення активів або збільшення зобов’язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені [4, п. 6]. Аналогічні твердження в міжнародних стандартах [7], положенні бухгалтерського обліку Російської Федерації [8] та в нормативних документах інших країн.

Глибоко досліджуючи бухгалтерське розуміння витрат і собівартості в постіндустріальній економіці, М. І. Скрипник робить висновок: “Таким чином, встановлено, що термін “Витрати” стосується будь-якого використання ресурсів, в тому числі на придбання активів, в той час, як термін “Витрати” – використання тільки тих ресурсів, які при визначенні прибутку суб’єкта господарювання за даний період часу ставляться у відповідність доходам” [9, с. 75].

Для того, щоб уявити значення термінів “Затрати” і “Витрати”, простежимо, на якій стадії кругообігу капіталу вони з’являються і яку відіграють роль. Кругообіг капіталу включає три стадії: придбання, виробництво, реалізація.

На стадії придбання грошові кошти перетворюються в предмети і засоби праці. Вони включаються у витрати в сумі амортизації за звітний період. Предмети праці виступають у формі виробничих запасів, а засоби праці – у формі знарядь праці. Одночасно залучаються трудові ресурси. На цій стадії відбувається купівля засобів і предметів праці та трудових ресурсів, тобто здійснюється обмін грошей на певні цінності, роботи і послуги або погашення кредиторської заборгованості, що відповідає поняттю “Виплати”. Сума активів не змінюється. Вони просто набувають іншої форми.

У процесі виробництва відбувається поєднання робочої сили із засобами виробництва, у результаті чого створюється готова продукція. Понесені затрати накопичуються на калькуляційних рахунках, групуються за статтями і формують собівартість продукції. Одночасно відображуються витрати періоду, які не включаються у виробничу собівартість

продукту. Це адміністративні витрати та витрати на збут. Стадію процесу виробництва характеризує поняття “Затрати”, тобто ресурси перетворюються в новий продукт. Сума активів залишається незмінною.

На стадії реалізації здійснюється продаж створеного продукту і одержується виторг. Різниця між доходами (виторгом) і витратами становить фінансовий результат діяльності підприємства. На цій стадії собівартість реалізації і витрати періоду визнаються як витрати. У разі, коли на підприємстві немає незавершеного виробництва і всю готову продукцію продано, затрати, понесені на стадії виробництва, дорівнюють витратам, відображеним на стадії реалізації. Взаємозв'язок між витратами, затратами і витратами в процесі кругообігу капіталу на підприємстві показано на рис. 1.

Таким чином, термін “Затрати” вживають у процесі виробництва, під час якого здійснюється перетворення запасів у інший продукт, а термін “Витрати” використовують у процесі реалізації з метою визначення фінансового результату шляхом порівняння доходів і витрат. Під час аналізу діяльності підприємства терміни “Затрати” і “Витрати” застосовуються як синоніми, тобто показують одне і те саме явище.

У сфері виробництва визначають собівартість готової продукції, яка включає затрати на виробництво за період, а також різницю між залишками незавершеного виробництва на початок і кінець періоду.

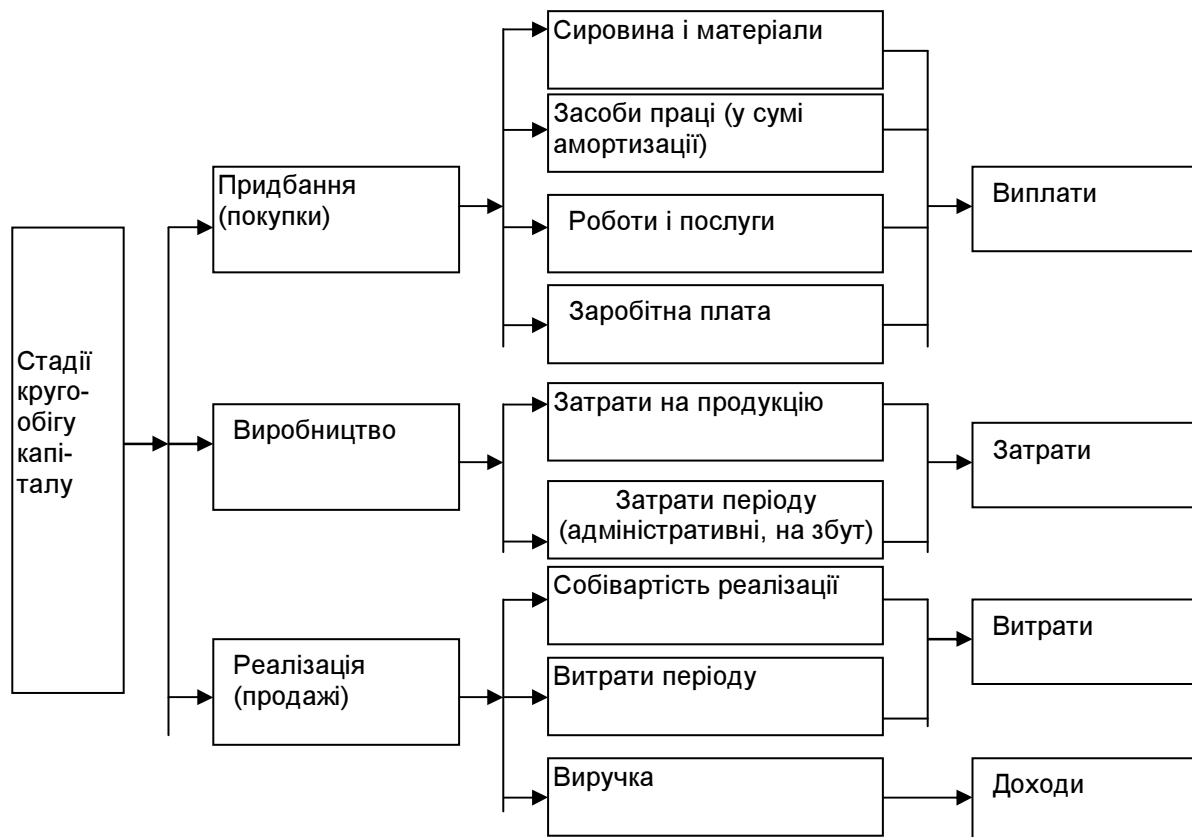

Рис. 1. Кругообіг капіталу на підприємстві

У торгівлі відсутня стадія виробництва у класичному її розумінні, як процес перетворення одного продукту в інший. Що купив, те й продав. Покупки і продажі товару на торгівельному підприємстві є його основною діяльністю. Куплені товари становлять затрати, а під час їх реалізації вони переходять у витрати.

Використання термінів “Затрати” і “Витрати” в торгівлі в економічній літературі описано недостатньо. Придбання товарів – це, по суті, формування запасів. На виробничому підприємстві вони переходять у затрати у міру їх використання. Але запаси можуть бути реалізовані без участі у виробництві. У цьому разі, покупки відразу переходять у витрати, минаючи поняття “Затрати”. На наше переконання, куплені запаси вже є затратами, які переходять із запасів у виробництво. Тобто, потрібно розуміти, що здійснені покупки вже стають затратами. Затрати і витрати взаємопов’язані.

Обслуговуючі організації виконують роботи і надають послуги споживачам. Затратами обслуговуючих підприємств є купівля матеріальних цінностей, робіт, послуг і робочої сили з метою надання послуг замовникам. До обслуговуючих підприємств належать юридичні консультації, аудиторські фірми, пошта, туристичні компанії, лікарні і освітні заклади, ресторани, транспортні організації, курортне господарство, рекламні послуги тощо.

Таким чином, будь-яке підприємство (промислове, торгівельне, сільськогосподарське, будівельне, транспортне та інші) належить до одного з трьох типів: виробниче, торгівельне, обслуговуюче, а у своїй діяльності має затрати і витрати.

Для формування інформації в бухгалтерському обліку про понесені витрати підприємства здійснюється їх класифікація. Вона дає змогу глибше зрозуміти суть витрат, визначити порядок їх формування і мету використання.

У практиці вітчизняних підприємств класифікація витрат переважно обмежується їх поділом за елементами та статтями, що визначено ПСБО 16 “Витрати”. В економічній літературі суть класифікації витрат розкрита більш широко. Так, Я. В. Соколов показує три напрями класифікації:

1. Для цілей калькулювання і бюджетування.
2. Для прийняття ситуаційних, оперативних, тактичних і стратегічних управлінських рішень.
3. Для контролю і управління підрозділами підприємства [6, с. 41].

Нападовська Л. В. наводить класифікацію витрат для аналізу і прийняття управлінських рішень [7, с. 12]. Замула І. В. запропонувала групувати екологічні витрати за видами діяльності та характером впливу на навколишнє природне середовище [8, с. 169].

Скрипник М. І. зазначає: “За результатами дослідження доведено необхідність класифікації витрат за функціями управління, що є основою визначення методичних підходів відображення витрат на бухгалтерських рахунках і їх розподілу за об’єктами, визначає вимоги до організації бухгалтерського обліку таких витрат із урахуванням потреб управління на рівні суб’єкта господарювання” [5, с. 115].

Таким чином, наявні численні підходи до класифікації витрат можуть сприяти викривленню економічної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень, що зумовлює потребу продовження досліджень з даної проблеми.

Керуючись принципом “різні витрати для різних цілей”, С. Ф. Голов проаналізував зарубіжний досвід і запропонував класифікацію витрат за трьома напрямками: оцінка запасів та визначення фінансового результату, прийняття рішень, контроль виконання [9, с. 59]. На нашу думку, такий підхід відповідає вимогам ринкової економіки.

Під час класифікації витрат для оцінки запасів та визначення фінансового результату пропонуємо використовувати п'ять ознак: вплив на фінансові результати, відношення до періоду, спосіб віднесення на собівартість продукції, відношення до технологічного процесу, сфера виникнення (рис. 2).

Рис. 2. Класифікація витрат для оцінки запасів та визначення фінансового результату

За впливом на фінансові результати витрати поділяють на невичерпані і вичерпані. Невичерпані витрати – це затрати, які не враховуються для визначення фінансового результату в поточному періоді. Їх показують у балансі. Вичерпані витрати – це затрати, які використовуються для визначення фінансового результату в поточному періоді і відображаються у звіті про фінансові результати.

За метою прийняття рішень витрати поділяють на постійні і змінні, релевантні і нерелевантні, дійсні (реальні) і можливі (уявні), маржинальні і середні.

Для контролю виконання витрати поділяють на контрольовані (регульовані) і неконтрольовані (нерегульовані), що є важливим для управлінської діяльності. Ця класифікація означає міру, до якої керівник може контролювати витрати і відповідати за них.

Контрольованими є витрати центрів відповідальності у межах підприємства, на які такі центри можуть мати вплив і контролювати, а неконтрольованими є витрати, які здійснюються адміністрацією підприємства і на які центри відповідальності не можуть впливати й контролювати.

Висновки і перспективи. 1. В економічній літературі терміни “Затрати” і “Витрати” вживають як синоніми. Обсяг затрат за період часто не збігається із їх сумою, яка враховується для визначення фінансового результату. Проведені закупки сировини та інших матеріалів, прийняті роботи і послуги зі сторони відповідають терміну “Затрати”. При цьому, по знаряддях праці до затрат відносять суми нарахованої по них амортизації. Терміном “Витрати” користуються під час визначення фінансового результату діяльності підприємства. Отже, у процесі кругообігу капіталу на стадіях “Постачання” і “Виробництво” виникають затрати, а на стадії “Реалізація” – витрати.

2. Класифікувати витрати в процесі кругообігу капіталу доцільно за трьома напрямками:

1. Оцінка запасів та визначення фінансового результату.
2. Прийняття рішень.
3. Контроль виконання.

За першим напрямком, відповідно до впливу на фінансові результати, витрати поділяють на невичерпані, що відповідає терміну “Затрати”, і вичерпані, що відповідає терміну “Витрати”.

Список літератури

1. Костякова А. А. Облік витрат на виробництво продукції рослинництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / А. А. Костякова ; ННЦ “Інститут аграрної економіки”. – К. – 2010. – 20 с.
2. Сопко В. В. Основи побудови внутрішнього і господарського (управлінського) обліку затрат і доходів діяльності / В. В. Сопко // Бухгалтерський облік і аудит. – 1996. – № 10. – С. 2–7.
3. Податковий кодекс України. – К. : Алерта. – 2014. – 640 с.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 “Витрати”, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

5. Скрипник М. І. Розвиток бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю витрат на калькулювання собівартості продукції : монографія / М. І. Скрипник. – Житомир, 2011. – 732 с.
6. Бухгалтерський учёт : учеб. пособие / под ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Магистр. – 2010. – 428 с.
7. Нападовська Л. В. Управлінський облік / Л. В. Нападовська. – К. : Книга, 2004. – 544 с.
8. Замула І. В. Бухгалтерський облік екологічної діяльності у забезпеченні стійкого розвитку економіки : монографія / І. В. Замула. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 440 с.
9. Голов С. Ф. Управлінський облік : підруч. / С. Ф. Голов. – К. : Лібра, 2004. – 704 с.

References

1. Kostyakova, A. A. (2010). Cost accounting for crop production : abstract of thesis on competition of a scientific degree of candidate of economic sciences. – NSC “Institute of agrarian economy”. – K., 20.
2. Sopko, V. V. (1996). Fundamentals of construction of internal and economic (managerial) accounting of costs and revenues activity / V. V. Sopko // Accounting and audit, 10, 2–7.
3. Tax code of Ukraine (2014). – K.: Alerta, 640.
4. Position (standard) of accounting 16 “Expenses”, approved by the Ministry of Finance of Ukraine dated December 31, 1999, № 318. – [Electronic resource]. – Access mode : www.rada.gov.ua.
5. Skrypnyk, M. I. (2011). Development of accounting and internal control of costs to calculation of prime cost: monograph / M. I. Skrypnyk. – Zhytomyr, 732.
6. Accounting : textbook (2010) / under the editorship of prof. J. V. Sokolov. – M.: Master, 428.
7. Napadovska, L. V. (2004). Management accounting / L. V. Napadovska. – K.: Book, 544.
8. Zamula, I. V. (2010). Accounting of environmental in securing of sustainable economic development: monograph / I. V. Zamula. – Zhitomir: ZDTU, 440.
9. Golov, S. F. (2004). Management accounting : Textbook / S. F. Golov. – K. : Libra, 704.

ПРИЗНАНИЕ И КЛАССИФИКАЦИЯ РАСХОДОВ

П. Л. Сук

Аннотация. Раскрыто содержание и использование терминов “Затраты” и “Расходы”. Установлено, что они являются синонимами и употребляются параллельно. Информация о затратах используется для калькулирования себестоимости продукции, а о расходах – для определения финансового результата деятельности предприятия. В этих двух случаях суммы затрат могут не совпадать. Дело в том, что не все понесенные расходы включают в себестоимость, одновременно может быть незавершённое производство на начало и конец отчётного периода. Для определения финансового результата принимается себестоимость проданной продукции. Она может быть произведена не

только в отчётном, но и в предыдущем периоде. Часто бывают случаи, когда не вся продукция, произведенная в отчётном периоде, реализована в этом же периоде.

Перечисленные ситуации обуславливают возможность наличия отклонений между суммой затрат за период и себестоимостью реализации. Предложено, если речь идёт о затратах, понесенных за период, употреблять термин “Затраты”, а когда речь идёт об определении финансового результата – пользоваться термином “Расходы”.

Рассмотрены различные подходы к классификации расходов. Обоснована целесообразность классифицировать расходы по трём направлениям: оценка запасов и определения финансового результата, принятие решений, контроль выполнения. По первому направлению предлагается брать пять признаков, в частности, влияние на финансовые результаты. По этому признаку расходы делятся на неисчерпаемые, соответствуют термину “Затраты”, и исчерпаемые, соответствующие термину “Расходы”. Затраты показывают в Балансе (форма № 1), а расходы – в Отчёте о финансовых результатах (форма № 2).

Ключевые слова: расходы, затраты, финансовые результаты, приобретение, производство, реализация, кругооборот капитала, классификация расходов, отражение расходов в финансовой отчётности

RECOGNITION AND CLASSIFICATION OF COSTS

P. L. Suk

Abstract. The article reveals the content and use of the terms “Costs” and “Expenses”. It is established that they are synonyms and are used in parallel. Cost information used for the calculation of prime cost and expenses – to determine the financial results of the company. In these two cases, amounts of costs may differ. The fact that not all costs incurred include in prime cost, at the same time it can be work in process at the beginning and at the end of the reporting period. To determine the financial result is taken prime cost of products sold. It can be made not only in reporting but also in the previous period. Often there are cases when not all products made in the reporting period, sold in the same period. These determine the possibility of presence of deviations between the amount of expenses for the period and prime cost of sales. It is proposed if there costs incurred during the period, use the term “Costs”, but when it comes to determining the financial result – use of the term “Expenses”.

The article considers different approaches to cost classification. It is grounded the necessity to classify costs in three directions: inventory valuation and determination of financial result, decision-making, control of implementation. According to the first direction proposed take five characteristics, in particular, the influence on financial results. By this basis the costs are divided into inexhaustible corresponding to the term “Costs”, and

exhaustible, which corresponds to the term "Expenses". The costs are shown in the Balance Sheet (form № 1), and expenditures – in the Income Statement (form № 2).

Keywords: expenses, costs, financial results, purchasing, manufacturing, sale, circulation of capital, cost classification, cost reflection in financial statements

УДК 339.5

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ І ВИЯВЛЕНІ ПОРІВНЯЛЬНІ ПЕРЕВАГИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В ТОРГІВЛІ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Ю. В. ТРОКОЗ, аспірант*
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: y.trokoz@gmail.com

Анотація. Досліджено порівняльні переваги і конкурентоспроможність аграрного сектору України у сфері торгівлі з Європейським Союзом. Під час наукового дослідження було розглянуто й проаналізовано теоретичні та наукові підходи порівняльних переваг і конкурентоспроможності. Ця стаття використовує поняття "виявлена" порівняльна перевага, що відоме як індекс Баласса і яке Б. Баласс увів для емпіричної ідентифікації слабких і сильних експортних галузей країни. Проаналізовано стан торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та членами ЄС, а також досліджено конкурентоспроможність вітчизняних товарних груп агропродовольчих товарів.

Використовуючи емпіричні методи дослідження було визначено перелік вітчизняних товарних груп з виявленими порівняльними перевагами в торгівлі з країнами Європейського Союзу. Тоді як індекс RCA, що використовується в даному дослідженні, являє собою вдосконалення щодо інших методів вимірювання конкурентоспроможності, він також не дає нам змоги відокремити ефекти ринкової та неринкової неефективності щодо конкурентоспроможності. Майбутні дослідження повинні бути спрямовані на модифікацію індексу RCA так, щоб це давало змогу дослідникам відокремити ефекти ринкової та неринкової неефективності по відношенню до конкурентоспроможності.

Ключові слова: конкурентоспроможність, виявлена порівняльна перевага, торгівля агропродовольчою продукцією, індекс Баласса

---

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор, академік НААН України
С. М. Кваша

exhaustible, which corresponds to the term "Expenses". The costs are shown in the Balance Sheet (form № 1), and expenditures – in the Income Statement (form № 2).

Keywords: expenses, costs, financial results, purchasing, manufacturing, sale, circulation of capital, cost classification, cost reflection in financial statements

УДК 339.5

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ І ВИЯВЛЕНІ ПОРІВНЯЛЬНІ ПЕРЕВАГИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В ТОРГІВЛІ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Ю. В. ТРОКОЗ, аспірант*

Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: y.trokoz@gmail.com

Анотація. Досліджено порівняльні переваги і конкурентоспроможність аграрного сектору України у сфері торгівлі з Європейським Союзом. Під час наукового дослідження було розглянуто й проаналізовано теоретичні та наукові підходи порівняльних переваг і конкурентоспроможності. Ця стаття використовує поняття "виявлена" порівняльна перевага, що відоме як індекс Баласса і яке Б. Баласс увів для емпіричної ідентифікації слабких і сильних експортних галузей країни. Проаналізовано стан торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та членами ЄС, а також досліджено конкурентоспроможність вітчизняних товарних груп агропродовольчих товарів.

Використовуючи емпіричні методи дослідження було визначено перелік вітчизняних товарних груп з виявленими порівняльними перевагами в торгівлі з країнами Європейського Союзу. Тоді як індекс RCA, що використовується в даному дослідженні, являє собою вдосконалення щодо інших методів вимірювання конкурентоспроможності, він також не дає нам змоги відокремити ефекти ринкової та неринкової неефективності щодо конкурентоспроможності. Майбутні дослідження повинні бути спрямовані на модифікацію індексу RCA так, щоб це давало змогу дослідникам відокремити ефекти ринкової та неринкової неефективності по відношенню до конкурентоспроможності.

Ключові слова: конкурентоспроможність, виявлена порівняльна перевага, торгівля агропродовольчою продукцією, індекс Баласса

---

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор, академік НААН України
С. М. Кваша

Актуальність. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС має сприяти продовженню та значному збільшенню торгівельних потоків з країнами ЄС як у грошовому, так і в натуральному вираженні. Оскільки ринок агропродовольчої продукції ЄС є одним із найбільших у світі, ця стаття аналізує позиції України на цьому ринку та конкурентоспроможність українських агропродовольчих товарів.

Україна традиційно була й досі залишається важливим виробником та експортером агропродовольчої продукції, враховуючи її багаті природні ресурси, сприятливі кліматичні умови та ключове географічне положення на карті Європи разом із виходом до Чорного моря. Україні належить 1/3 запасу світового чорнозему, при чому 68% орної землі в Україні становлять чорноземи – це багатий на гумус темний ґрунт, дуже родючий та винятково прибутковий для сільського господарства [3].

Подальше виконання положень Угоди про Асоціацію з одночасним якісним впровадженням реформ неодмінно призведе до появи нових можливостей, пріоритетів та напрямів в агропродовольчому секторі. У результаті, Україна зможе краще функціонувати на ринку ЄС, і буде мати можливість виробляти товари з високою доданою вартістю, що, у свою чергу, призведе до збільшення як кількісних та і вартісних показників торгівлі агропродовольчої продукції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фундаментальні поняття конкурентоспроможності й конкурентних переваг досліджені та розроблені у працях таких економістів, як Б. Олін, М. Портер, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт, Р. Фатхудінов, Ф. Хаєк, П. Хейне, Е. Хекшер, Дж. Хікс, Е. Чемберлен. Серед вітчизняних дослідників питання розвитку конкуренції та забезпечення конкурентоспроможності економічних формацій висвітлюється у працях В. Андрійчука, Я. Базилюка, Л. Балабанової, О. Бородіної, Н. Вдовенко, А. Гальчинського, Т. Зінчук, С. Кваші, М. Маліка, П. Саблука, О. Шпичака та інших вітчизняних вчених-економістів.

Мета дослідження – аналіз стану торгівлі агропродовольчими товарами між Україною та членами ЄС, а також визначення конкурентоспроможності товарних груп українських агропродовольчих товарів на ринку ЄС.

Матеріали і методи дослідження. Під час дослідження порівняльних конкурентних переваг агропродовольчої продукції на ринку ЄС становили інтерес як загальнонаукові методи – індукція та дедукція, діалектичний метод, аналізу та синтезу, так і спеціальні методи – історико-економічний, економіко-математичний. Інформаційні дані, використані для розрахунків у цій статті, було взято з бази даних Державної служби статистики України та Комітету статистики ООН.

Результати дослідження та їх обговорення. Дослідження конкурентоспроможності займає центральне місце серед економістів, політиків, законодавчих інституцій і в популярній пресі. На жаль, сторони, що беруть участь у дослідженнях щодо конкурентоспроможності часто не розмовляють однією мовою, що ускладнює процес дослідження категорії

конкурентоспроможності. Незважаючи на значні зусилля науково-дослідних робіт, що проводилися в цій галузі впродовж останнього часу, існують суттєві розбіжності щодо значення цієї категорії, її масштабу, і яким чином вона може бути виміряна. Як наслідок, результати аналізу конкурентоспроможності є відкритими для різної інтерпретації.

Термін "конкурентоспроможність" широко використовується в економічній літературі і його визначення значною мірою різняться. У загальному визначенні ЄС [7], "конкурентоспроможність" означає "мати можливість протистояти конкуренції на ринку". На макроекономічному рівні, ОЕСР визначає конкурентоспроможність як "ступінь до якого [нація] може, при вільних і справедливих ринкових умовах, виробляти товари та послуги, які відповідають вимогам міжнародних ринків, одночасно підтримуючи й розширюючи реальний дохід його громадян на довгостроковий період [12].

Конкурентоспроможність є відносним показником, вона не має широко прийнятого визначення в економіці. Ця відносність дає змогу дослідникам представляти своє власне визначення поняття, ґрунтуючись на сприйнятті конкурентоспроможності, яке вони відстоюють. Таким чином, залежно від мети дослідження, рівня аналізу, і певного товару, в літературі була представлена велика різноманітність визначень поняття конкурентоспроможності. Частково через цю відносність, Кругман [8] стверджував, що одержимість певної країни конкурентоспроможністю може призвести до нераціонального використання ресурсів, оскільки уряди можуть запровадити корисливе визначення конкурентоспроможності та впровадити характерну політику, що буде спрямована на її досягнення. Ця політика в довгостроковій перспективі може завдати їх економіці більшої шкоди, ніж користі. Незважаючи на застереження Кругмана, наукові дослідження, що включають аналіз конкурентоспроможності, продовжували стабільно зростати, та за останні двадцять років кількість літератури з конкурентоспроможності істотно зросла.

Конкурентоспроможність можна розглядати як здатність виробляти і продавати продукцію в умовах конкурентного середовища, що відповідає споживчому попиту щодо ціни, якості й кількості, і, водночас, забезпечує стійкий прибуток для сільськогосподарських господарств. Конкуренція може бути внутрішньою, поміж господарств або секторів всередині країни, або міжнародною, і тоді, порівняння проводиться поміж країн. Таким чином, конкурентоспроможність є відносним показником. Поза цим загальним розумінням, не існує широко прийнятого визначення конкурентоспроможності і яким чином вона повинна бути виміряна.

Тим не менш, поступово з'являється консенсус стосовно того, який саме індикатор може бути використаний для вимірювання конкурентоспроможності при використанні визначення, прийнятого Латруффе [9]. Наприклад, якщо конкурентоспроможність сприймається як продуктивність сектору певної країни, що співвідноситься з таким самим сектором іншої країни, показники вимірювання будуть зосереджені на торгівельному успіху. З іншого боку, якщо конкурентоспроможність сприймається як процес або потенціал, вимірювання конкурентоспроможності повинно

бути зосереджене на лідерстві витрат і неціновій перевазі господарств.

Конкурентоспроможність галузі може бути визначена як його здатність до збільшення рентабельності й підтримки ринкової частки на міжнародних ринках. Таким чином, у центрі уваги нашого аналізу знаходиться торгівельний успіх. Конкурентоспроможність у такий спосіб визначається як поняття, що тісно пов'язане з питанням порівняльних переваг. Відповідно до моделі Хекшера-Оліна, порівняльна перевага країни в торгівлі залежить від її забезпеченості сукупністю факторів виробництва. У той час як порівняльна перевага є результатом відносної забезпеченості факторами виробництва, а також різних національних і торгівельних політик, фактичні експортні потоки країни виявляють її порівняльні переваги або їх відсутність у торгівельних секторах [10].

Агропродовольча продукція та харчові продукти займають значне місце в експортному потенціалі нашої країни, і їх частка постійно зростає (рис. 1).

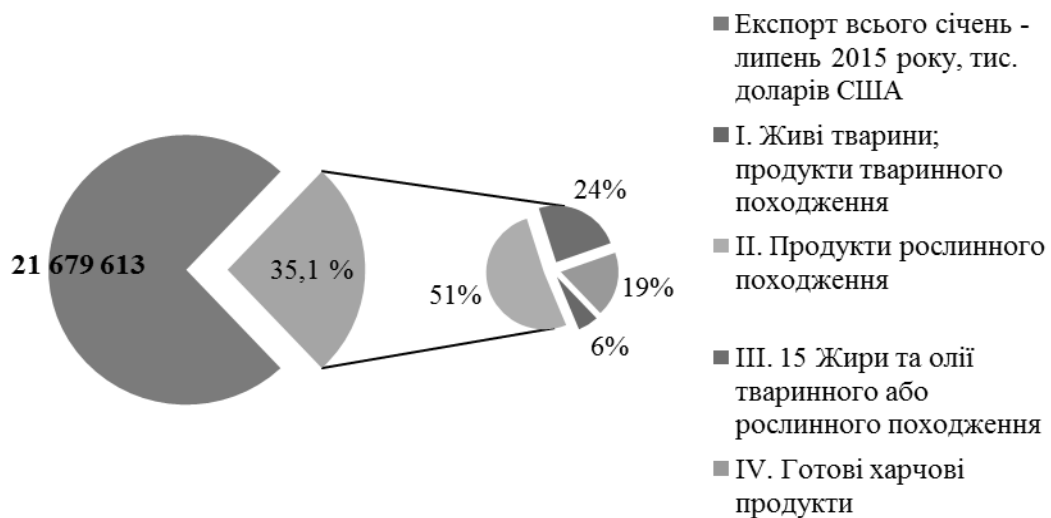

Рис. 1. Частка аграрного сектору в експортному потенціалі України за січень – липень 2015 року*

*Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

Саме тому, конкурентоспроможність агропродовольчої продукції в широкому сенсі визначатиме конкурентоспроможність України на світовому ринку. Таким чином, питання конкурентоспроможності національної агропродовольчої продукції набуває дедалі більшого значення [4].

Загальновідомо, що конкурентоспроможність є відносним показником, адже вона може бути визначена тільки шляхом порівняння. Саме тому, під час оцінки конкурентоспроможності української продукції на сільськогосподарському ринку Європейського Союзу, недостатньо лише абсолютних показників. Відносні показники виявляються ще більш значущими.

Найбільш широко використовуваним показником міжнародної конкурентоспроможності галузі або країни є виявлена порівняльна

перевага (RCA). Цей показник уперше сформулював Б. Баласс, і тому, він широко відомий як індекс виявленої порівняльної переваги Баласса. Він визначає порівняльну перевагу країни «і» у товарі «j» [6].

Теорія міжнародної торгівлі констатує, що певні переваги від торгівлі забезпечують спеціалізацію в секторі порівняльної переваги країни. Індекс виявлених порівняльних переваг (RCA) показує, в яких товарах країна має порівняльні переваги. Індекс Баласса було сформульовано таким чином:

$$RCA_{ij} = (x_{ij} / X_j) / (x_{iw} / X_w), \quad (1)$$

де RCA_{ij} – індекс виявленої порівняльної переваги для i -го товару j -ї країни;

x_{ij} – експорт i -го товару j -ї країни;
 X_j – загальний обсяг експорту j -ї країни;
 x_{iw} – світовий експорт i -го товару;
 X_w – загальний світовий експорт.

Індекс виявленої порівняльної переваги (RCA) має відносно просту інтерпретацію. Якщо $RCA > 1$, то i -й товар j -ї країни має порівняльні переваги. Тобто, загальна частка експорту країни в товарах, що становлять інтерес є більшою, ніж частка у світовій торгівлі. З іншого боку, якщо $RCA < 1$, то такі товари мають порівняльні невігоди.

Відмінність індексу RXA від оригінального RCA полягає в тому, що він відрізняється від оригінального тим, що не враховує однакові країни й товари в чисельнику і в знаменнику.

Індекс відносної експортної конкурентоспроможності розраховують за формулою:

$$RXA_{ij} = (X_{ij} / \sum_{I, I \neq j} X_{ij}) / (\sum_{k, k \neq j} X_{kj} / \sum_{k, k \neq 1} \sum_{I, I \neq j} X_{kl}), \quad (2)$$

де X – експорт;
 i та k – види товарів;
 j та l – країни.

Індекс RXA визначають як відношення частки країни у світовому експорті певного товару до її частки у світовому експорті всіх інших товарів. Значення індексу RXA інтерпретується так: якщо воно є більшим від 1, то країна має порівняльні конкурентні переваги щодо експорту товару, щодо якого проводиться дослідження, якщо ж меншим від 1, то це свідчить про конкурентні невігоди.

Індекс відносної залежності від імпорту RMP є дуже схожим до індексу RXA , з тією лише різницею, що в цьому випадку до уваги береться імпорт:

$$RMP_{ij} = (M_{ij} / \sum_{I, I \neq j} M_{il}) / (\sum_{k, k \neq i} \sum_{I, I \neq j} M_{kl}), \quad (3)$$

де M – імпорт;
 l та k – види товарів;
 j та l – країни.

Якщо значення індексу $RMP > 1$, то залежність від імпорту висока

(свідчить про конкурентні невігоди), у випадку ж, якщо $RMP < 1$, то залежність від імпорту низька (свідчить про порівняльні конкурентні переваги).

Для розрахунку Індексу відносних торговельних переваг RTA використовують показники експорту та імпорту певного товару:

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} - RMP_{ij}, \quad (4)$$

де RTA_{ij} – індекс відносних торговельних переваг i -го товару j -ї країни;

RXA – індекс відносної експортної конкурентоспроможності i -го товару в j -й країні;

RMP_{ij} – індекс відносної залежності від імпорту i -го товару у j -й країні.

Загальний огляд торгівлі України з ЄС-28

Обсяг експорту товарів до країн Європейського Союзу у 2014 р. становив 17004,7 млн дол., або 31,5% від загального обсягу експорту, та збільшився, порівняно з 2013 р., на 431,2 млн дол., або на 2,6% (у 2013 р. – 16573,5 млн дол., або 26,6%) (рис. 2). Зокрема, зріс обсяг поставок жирів та олії тваринного або рослинного походження на 58,4%, зернових культур – на 5%. Серед найбільших країн-партнерів експорт товарів збільшився до Італії на 5,7%, Польщі – на 3,9 та Німеччини – на 2,5%. Одночасно скоротився до Росії на 33,7%, Білорусі – на 16,7, Індії – на 7,1 та Туреччини – на 5,1%.

тис.дол. США

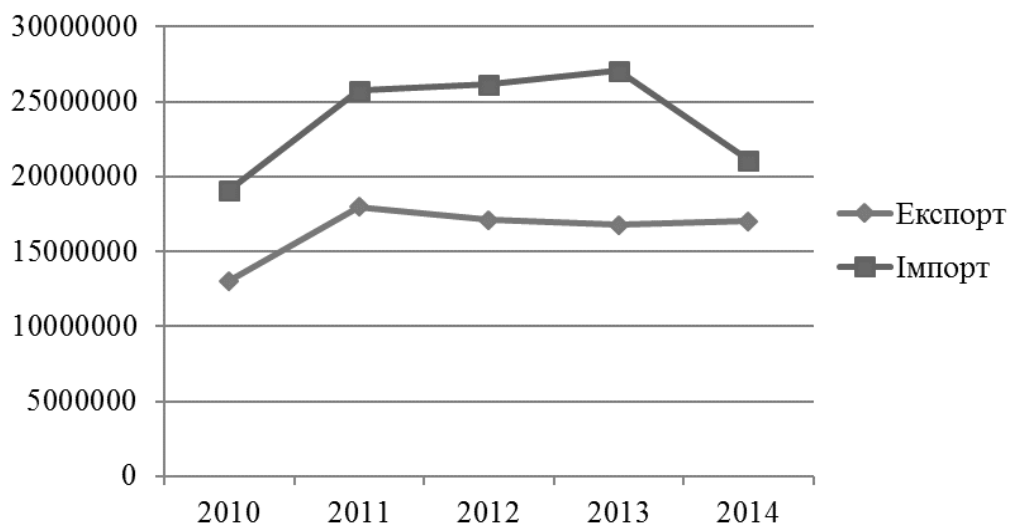

Рис. 2. Зовнішня торгівля України товарами з країнами ЄС у тис. дол. США*

*Джерело: розроблено автором за даними Державної служби статистики України.

Основа товарної агропродовольчої структури українського експорту становили продукти рослинного походження – 16,2% (менше на 1,3%), у т. ч. зернові культури – 12,1% (більше на 3%), жири та олії тваринного або рослинного походження – 7,1% (більше на 9,3%), готові харчові продукти

– (менше на 11,5%).

Важливим питанням серед багатьох інших при оцінці дієвості зони вільної торгівлі між ЄС та Україною є розгляд їхніх двосторонніх торговельних товарних потоків (рис. 3) і виявлення характеру міжнародної торговельної спеціалізації, а також обчислення індексів відносних порівняльних переваг агропродовольчої продукції України на ринку ЄС у моделі сучасної економіки.

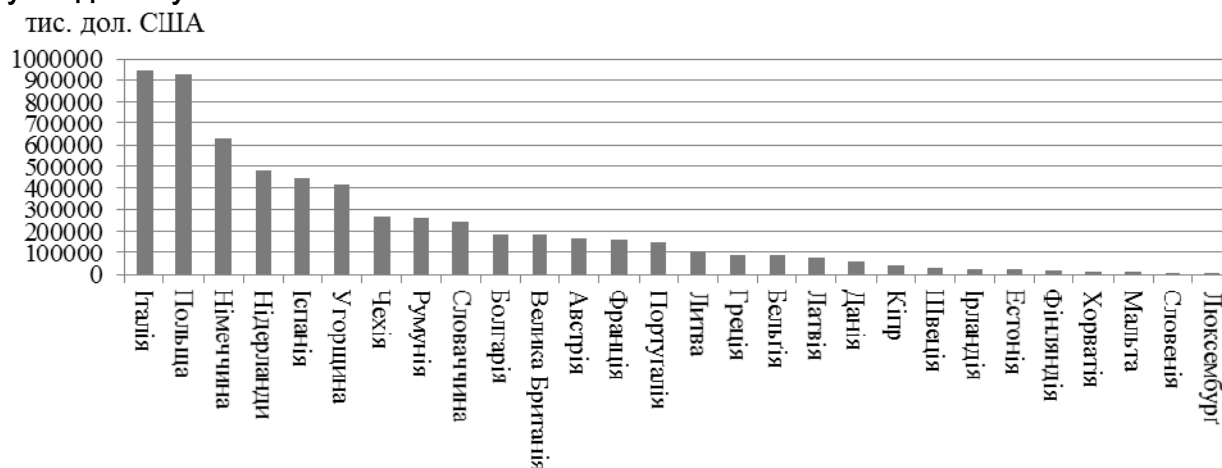

Рис. 3. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами з країнами ЄС, перша половина 2015 року*

*Джерело: розроблено автором за даними Державної служби статистики України.

Для проведення аналізу ми беремо за основу статистичні дані Комітету торгівлі ООН [11] для 24 товарних груп за експортом у двосторонніх зв'язках між Україною та ЄС за 2014 р., згідно з Гармонізованою системою опису і кодування товарів по двозначному коду (HS 2-digit), а також формулу виявленої порівняльної переваги, розроблену Б. Балассом (1).

З отриманих результатів (табл. 1) випливає, що Україна на сучасному етапі розвитку двосторонніх торговельних відносин з ЄС значною мірою спеціалізується на виробництві та експорті ресурсних товарів агропродовольчого сектору.

Аналіз одержаних значень індексу RCA свідчить, що Україна має порівняльні конкурентні переваги щодо експорту зернових культур, насіння і плодів олійних рослин, рослинних матеріалів для виготовлення, жирів та олії тваринного або рослинного походження, цукру і кондитерських виробів із цукру, продуктів переробки овочів, залишків і відходів харчової промисловості. Результати подано на рис. 4.

Багато в чому саме ті товари, у яких Україна має перевагу, і становлять основу нашого агропродовольчого експорту до ЄС – зернові, насіння соняшнику та соняшникова олія. Також виявлені порівняльні переваги в таких групах товарів: цукор і кондитерські вироби з цукру, продукти переробки овочів, залишки і відходи харчової промисловості.

1. Розрахунок індексу порівняльних переваг України в торгівлі з ЄС, 2014 рік

HS -2 код	Товарна група	Експорт ЄС-28 в Україну (дол. США)	Експорт із України до ЄС-28 (дол. США)	RCA	Частка товарної групи в загальному агропродовольчому експорті України до ЄС-28, %
01	Живі тварини	79916510	310121	0,01	0,01%
02	М'ясо та їстівні субпродукти	146203073	51973685	0,47	1,09%
03	Риба і ракоподібні	74712468	9116792	0,16	0,19%
04	Молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	95792547	69424291	0,95	1,46%
05	Інші продукти тваринного походження	11623132	6124686	0,69	0,13%
06	Живі дерева та інші рослини	76174156	256497	0,00	0,01%
07	Овочі	58415501	23915373	0,54	0,50%
08	Їстівні плоди та горіхи	146944284	88905046	0,79	1,86%
09	Кава, чай	83717054	3109732	0,05	0,07%
10	Зернові культури	241667721	1805431698	9,80	37,87%
11	Продукція борошномельно-круп'яної промисловості	13634234	10198155	0,98	0,21%
12	Насіння і плоди олійних рослин	168160001	919012708	7,17	19,28%
13	Шелак природний	17786608	322405	0,02	0,01%
14	Рослинні матеріали для виготовлення	83753	85122438	1333,83	1,79%
15	Жири та олії тваринного або рослинного походження	61721262	794755023	16,90	16,67%
16	Продукти з м'яса, риби	31280188	3019295	0,13	0,06%
17	Цукор і кондитерські вироби з цукру	21343458	20862399	1,28	0,44%
18	Какао та продукти з нього	154116649	25754489	0,22	0,54%
19	Готові продукти із зерна	83248008	29598548	0,47	0,62%
20	Продукти переробки овочів	99621004	157204566	2,07	3,30%
21	Різні харчові продукти	253471514	22844640	0,12	0,48%
22	Алкогольні і безалкогольні напої та оцет	171666372	28545721	0,22	0,60%
23	Залишки і відходи харчової промисловості	169457301	605714420	4,69	12,71%
24	Тютюн і промислові заміники тютюну	77606298	5766757	0,10	0,12%
Загальна вартість, товарні групи 01–24 (дол. США)		2 338 363 096,00	4 767 289 485,00		100,00%

*Джерело: розраховано автором за даними Комітету статистики ООН [15].

На рис. 5 зображено частки товарів із виявленими порівняльними перевагами RCA в загальному українському обсязі експорту агропродовольчої продукції до ЄС. Товари, такі як зернові, насіння соняшнику та соняшникова олія, мають індекс набагато більший за 1, тому за умови вільної торгівлі з ЄС вони ще більше закріплять своє становище.

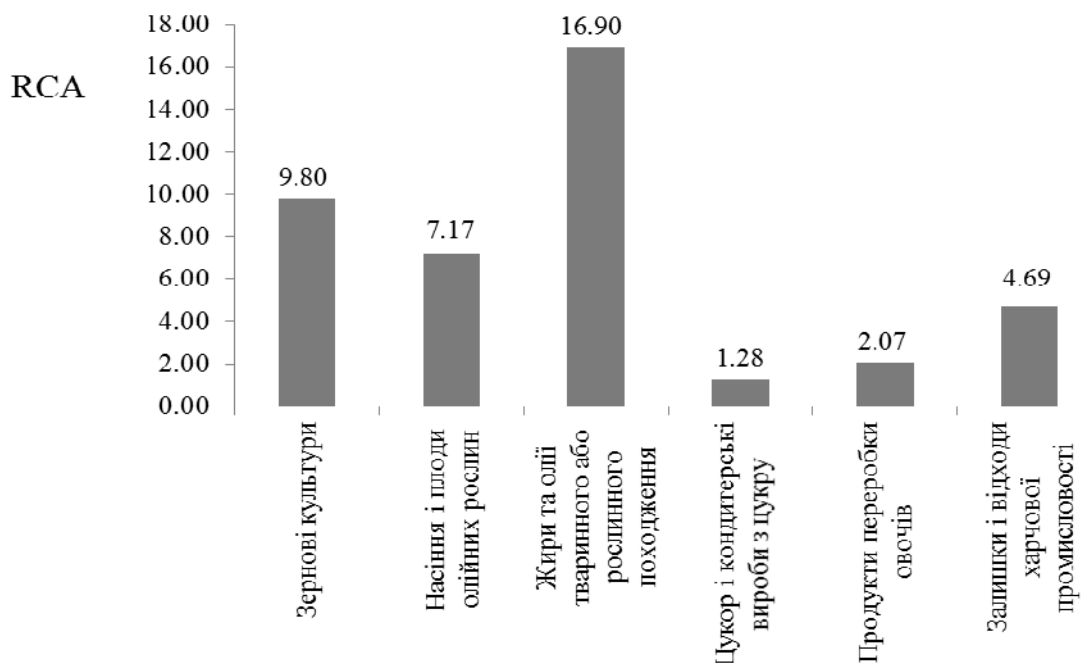

Рис. 4. Основні товарні групи з виявленою порівняльною перевагою України у торгівлі з ЄС, 2014 рік*

*Джерело: розроблено автором за даними Комітету статистики ООН.

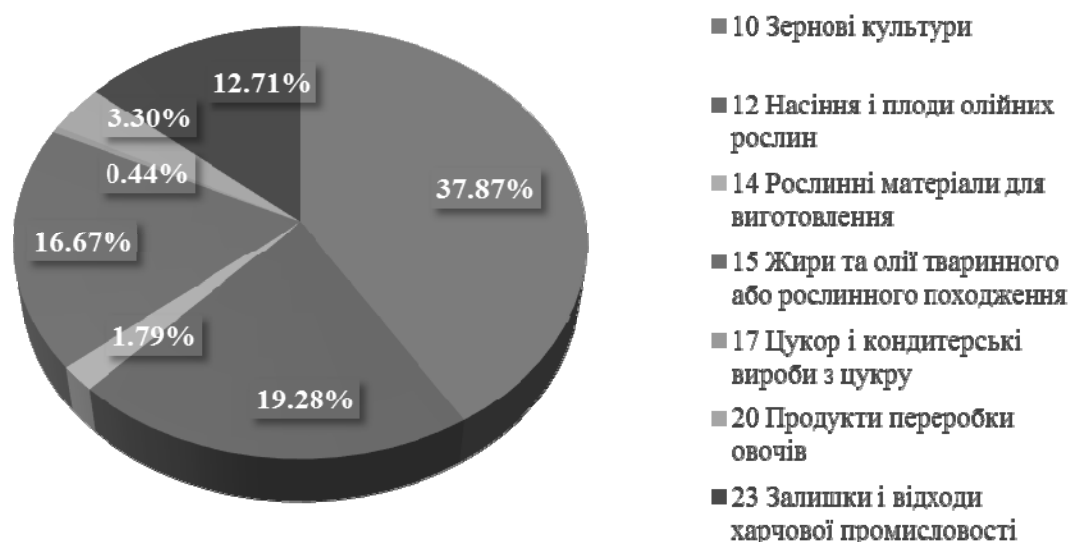

Рис. 5. Частка товарних груп із виявленими порівняльними перевагами (RCA) у загальному експорті агропродовольчої продукції з України до ЄС-28, 2014 рік*

*Джерело: розроблено автором за даними Комітету статистики ООН.

2. Географічна структура експорту деяких конкурентоспроможних товарних груп до країн ЄС у 2014 році*

EU-28	10. Зернові культури		12. Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж		15. Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження		23. Залишки і відходи харчової промисловості; готові корми для тварин	
	Обсяг торгівлі (дол. США)	%	Обсяг торгівлі (дол. США)	%	Обсяг торгівлі (дол. США)	%	Обсяг торгівлі (дол. США)	%
Австрія	1 399 591,00	0,08%	8 882 752,00	0,97%	4 231 685,00	0,53%	539 073,00	0,09%
Бельгія	98 759 395,00	5,47%	153 678					
Болгарія	169 569,00	0,01%	926,00	16,72%	17 257,00	0,00%	13 430 326,00	2,22%
Велика	108 032		3 829 795,00	0,42%	59 846,00	0,01%	343 600,00	0,06%
Британія	769,00	5,98%	3 288 541,00	0,36%	70 015 555,00	8,81%	47 268 655,00	7,80%
Греція	9 919 578,00	0,55%	61 987 555,00	6,75%	16 844 566,00	2,12%	23 954,00	0,00%
Данія	881 658,00	0,05%	1 731,00	0,00%	274,00	0,00%	7 239 154,00	1,20%
Естонія	507 427,00	0,03%	596 225,00	0,06%	1 080 907,00	0,14%	988 202,00	0,16%
Ірландія	59 961 390,00	3,32%	8,00	0,00%				
Іспанія	620 685				187 531			
	074,00	34,38%	34 470 620,00	3,75%	777,00	23,60%	68 958 183,00	11,38%
Італія	292 023				166 259			
	578,00	16,17%	83 699 421,00	9,11%	549,00	20,92%	68 515 269,00	11,31%
Кіпр	21 487 457,00	1,19%	2 040,00	0,00%	4 208 135,00	0,53%	3 567 248,00	0,59%
Латвія	3 705 832,00	0,21%	2 186 865,00	0,24%	3 335 135,00	0,42%	8 089 384,00	1,34%
Литва	44 482 188,00	2,46%	16 100 828,00	1,75%	16 273 483,00	2,05%	31 312 474,00	5,17%

Здебільшого індекс чутливий до всього, що викривлює структуру торгівлі, тобто до торгових бар'єрів. Наявність різних умов торгівлі з іншими країнами в ЄС та України звичайно впливає на індекс, але для груп товарів, де індекс набагато більший за 1, вірогідність втрати переваги за зміни умов невелика. Нижче (табл. 2) приведено розподіл експорту, в абсолютному та відсотковому вираженні, основних конкурентоспроможних товарів серед країн членів ЄС у 2014 році.

Після проведеного аналізу та узагальнень теоретичних положень конкурентних переваг, можна зробити висновок що всі визначення стосуються певного суб'єкта, об'єкта чи процесу загалом, і при цьому основним чинником, який функціонує та має вплив на суб'єкт та предмет аграрного сектору, виступає стан суб'єкта господарювання чи ринкова ніша продукції, водночас, це може бути певна галузь і країна, що забезпечує максимально вигідне ринкове положення в умовах жорсткої конкуренції та покриває повною мірою бажання й очікування споживачів. При цьому, наявність стійких конкурентних переваг має стратегічне значення, адже вони мають захист упродовж тривалого часу. Безумовно, глобалізація всіх сфер життя спонукає суб'єктів господарювання враховувати національні інтереси, міжнародні тенденції, особливості розвитку економічної системи та її складових, а також комплементарність національних економік. Інституційне середовище, що створює матриці економічної поведінки, у сучасних економічних умовах визначає форми, методи і напрями створення конкурентних переваг та імплементацію конкурентних стратегій. Виявлені конкурентні переваги є основними факторами конкурентоспроможності продукції→товару→підприємства→ галузі→країни в цілому [2, 5].

Таким чином, простежується пряма залежність між поняттями «конкурентні переваги» і «конкурентоспроможність», при цьому формування і наявність перших зумовлює існування наступних. Саме тому, конкурентоспроможність продукції слід розглядати як невід'ємну складову конкурентоспроможності підприємства, галузі та країни в цілому.

Згідно з даними (табл. 2 і рис. 6), експорт зернових в 2014 році в ЄС здійснювався в такому співвідношенні: 68 % від загального обсягу було експортовано в Італію, Голландію та Іспанію, а решта об'єму з кожною часткою не вище за 10% було розподілено між іншими країнами – членами ЄС.

Щодо експорту з України до країн ЄС товарної групи (HS 12) насіння і плоди олійних рослин, то серед країн, що мали найбільшу частку в 2014 році можна виокремити Бельгію, Францію та Голландію, але в цілому їхня сумарна частка не перевищувала 50%, що дає змогу розглядати порівняно рівномірний розподіл серед країн-членів ЄС. Серед найбільших споживачів української соняшникової олії слід виокремити Італію, Голландію, Іспанію, так як їх сумарна частка становила 65 %. Щодо розподілу українського експорту товарної групи (HS 23) залишки і відходи харчової промисловості, то найбільші частки було експортовано до Франції та Польщі, решту було розподілено між іншими членами ЄС з часткою менше, ніж 12 %.

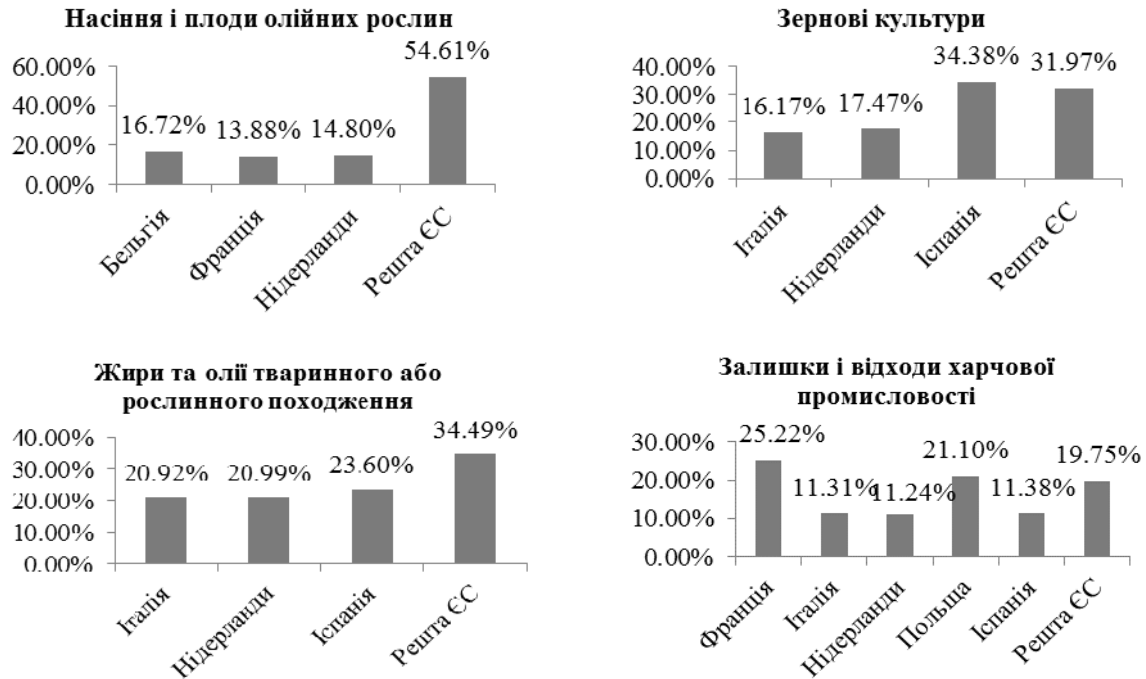

Рис. 6. Географічна структура експорту товарних груп (RCA) до країн ЄС у 2014 році*

*Джерело: розроблено автором за даними Комітету статистики ООН.

Висновки і перспективи. Нині для аграрного сектору України надзвичайно важливим залишається питання зміцнення позицій на європейському аграрному ринку, розширення експортної орієнтації аграрного виробництва, що стане основним фактором економічного зростання аграрного сектору країни.

Поглиблення економічної інтеграції між ЄС та Україною здатне надати імпульсів трансферу технологічних знань та фізичного капіталу в Україну і налагодженню виробництв продукції з високою часткою доданої вартості.

ЄС є одним із найбільших гравців на світовому ринку агропродовольчої продукції за останні двадцять років і впевнено продовжує утримувати ці позиції. Ця стаття представляє результати та відомості щодо індексів Баласса для експортної діяльності агропродовольчої продукції України на ринки ЄС в 2014 році. Було досліджено, що Україна має виявлені порівняльні переваги в певних товарних групах в торгівлі агропродовольчою продукцією на ринку Європейського Союзу. Було показано поточну ситуацію торговельних відносин між Україною та ЄС-28.

Список літератури

1. Вдовенко Н. М. Методологізація галузевого державного управління на шляху адаптації економіки до умов та вимог Європейського Союзу / Н. Вдовенко. – Scientific Journal "Science Rise". – 2015. – № 5/3 (10). – С. 39–43.

2. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках : наук. доп. / за ред. акад. УААН В. М. Трегобчука, чл.-кор. УААН Б. Й. Пасхавера. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 260 с.
3. Захист сільськогосподарських земель, родючості ґрунту та підвищення стійкості до зміни клімату в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2014/12/05/ukraine-soil>__– Назва з екрана.
4. Кваша С. М. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку / С. М. Кваша, Н. Є. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 99–104.
5. Яценко О. М. Конкурентні позиції країн провідних виробників продукції бджільництва / О. М. Яценко // Вісник ЖНАЕУ. – 2011. – № 1. – С. 225–247.
6. Balassa B. Trade liberalization and Reveal Comparative Advantage // B. Balassa / Manchester School of Economic and Social Studies. – 1965. – Vol. 33. – P. 99–123.
7. European Commission, 1999, Territorial competitiveness – Creating a territorial development strategy in light of the LEADER experience, “Rural Innovation” from <http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/rural-en/biblio/compet/intro.htm>
8. Krugman P. Competitiveness: A dangerous obsession. Foreign Affairs. 1994. – 73 (2). – P. 28–44.
9. Latruffe L. Competitiveness, Productivity and Efficiency in the Agricultural and Agri-Food Sectors // L. Latruffe / OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, OECD Publishing. – 2010. – No. 30. – P. 62.
10. Sarker R. and S. Ratnasena 2014. Revealed Comparative Advantage and Half-a-Century Competitiveness of Canadian Agriculture: A Case Study of Wheat, Beef, and Pork Sectors. Canadian Journal of Agricultural Economics 62 (4), 519–544.
11. The Committee of the UN trade – Official Site. Available at : [<http://comtrade.un.org/>].
12. Thomson N., Ward N., 2005, Rural Areas and Regional Competitiveness (Report to Local Government Rural Network), Centre for Rural Economy Research (ISBN 1-903964-23-7).

References

1. Vdovenko, N. M. (2015). Metodolohizatsiia haluzevoho derzhavnoho upravlinnia na shliakhu adaptatsii ekonomiky do umov ta vymoh Yevropeiskoho Soiuzu / N. Vdovenko. – Scientific Journal “Science Rise”. – № 5/3 (10), 39–43.
2. Ensuring competitiveness of the agricultural sector of Ukraine economy in domestic and foreign markets: science. rep. (2007) / Ed. Acad. of UAAN Trehobchuk V. M., member-corr. UAAN Pashaver J. B. – K. : Institute of Economics and Forecasting, 260.
3. Zakhyst silskohospodarskykh zemel, rodiuchosti gruntu ta pidvyshchennia stiikosti do zminy klimatu v Ukraini [Elektronnyi resurs]. Available at : <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2014/12/05/ukraine-soil> – Title screen.
4. Kvasha, S. M. (2006). Competitiveness of domestic agricultural goods on the world agricultural market / Kvasha S. M., Golomsha N. E. // Economy AIC, 5, 99–104.
5. Iatsenko, O. M. (2011). Konkurentni pozytsii krain providnykh vyrobnykiv produktsii bdzhilnytstva / O. M. Yatsenko // Visnyk ZhNAEU, 1, 225–247.

6. Balassa, B. (1965). Trade liberalization and Reveal Comparative Advantage // B. Balassa / Manchester School of Economic and Social Studies, 33, 99–123.
7. European Commission (1999). Territorial competitiveness – Creating a territorial development strategy in light of the LEADER experience, “Rural Innovation” from : <http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/rural-en/biblio/compet/intro.htm>.
8. Krugman, P. (1994). Competitiveness: A dangerous obsession. Foreign Affairs, 73 (2), 28–44.
9. Latruffe, L. (2010). Competitiveness, Productivity and Efficiency in the Agricultural and Agri-Food Sectors // L. Latruffe / OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, OECD Publishing, 30, 62.
10. Sarker, R. and Ratnasena, S. (2014). Revealed Comparative Advantage and Half-a-Century Competitiveness of Canadian Agriculture: A Case Study of Wheat, Beef, and Pork Sectors. Canadian Journal of Agricultural Economics, 62 (4), 519–544.
11. The Committee of the UN trade – Official Site. – Available at : [<http://comtrade.un.org/>].
12. Thomson, N., Ward, N. (2005). Rural Areas and Regional Competitiveness (Report to Local Government Rural Network), Centre for Rural Economy Research (ISBN 1-903964-23-7).

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ И ВЫЯВЛЕННЫЕ СРАВНИТЕЛЬНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ В ТОРГОВЛЕ С ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ

Ю. В. Трокоз

Аннотация. *Исследованы сравнительные преимущества и конкурентоспособность аграрного сектора Украины в сфере торговли с Европейским Союзом. В ходе научного исследования были рассмотрены и проанализированы теоретические и научные подходы сравнительных преимуществ и конкурентоспособности. Эта статья использует понятие "выявленное" сравнительное преимущество, известное как индекс Баласса и которое Б. Баласс ввел для эмпирической идентификации слабых и сильных экспортных отраслей страны. Проанализировано состояние торговли агропродовольственной продукцией между Украиной и членами ЕС, а также исследована конкурентоспособность отечественных товарных групп агропродовольственных товаров.*

Используя эмпирические методы исследования был определен перечень отечественных товарных групп с выявленными сравнительными преимуществами в торговле со странами Европейского Союза. В то время как индекс RCA, используемый в данном исследовании, представляет собой усовершенствование, по отношению к другим методам, измерения конкурентоспособности, он также не позволяет нам отделить эффекты рыночной и нерыночной неэффективности по отношению к конкурентоспособности. Будущие исследования должны быть направлены на модификацию индекса RCA так, чтобы это позволяло исследователям отделить эффекты рыночной и нерыночной неэффективности по отношению к конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкурентоспособность, выявленное сравнительное преимущество, торговля агропродовольственной продукцией, индекс Баласса

**COMPETITIVENESS AND REVEALED COMPARATIVE
ADVANTAGES OF UKRAINE'S AGRICULTURE SECTOR
IN TRADE WITH THE EUROPEAN UNION**

Y. V. Trokoz

Abstract. *The article examines the comparative advantages and competitiveness of the agricultural sector of Ukraine in the field of trade with the European Union. In the course of scientific research, there have been examined and analyzed theoretical and scientific approaches of comparative advantage and competitiveness. This article uses the concept "revealed" comparative advantage, which is known as the Balassa index and was introduced by B. Balassa for empirical identification of strengths and weaknesses of the country's export industries. This article analyzes the state of agri-food products trade between Ukraine and EU, as well as investigates the competitiveness of domestic commodity groups of agricultural products.*

By using empirical research methods, the list of national commodity groups with revealed comparative advantage in trade with the European Union countries was defined. While the RCA index, which is used in this findings, present perfectibility in relation to alternative methods of measuring competitiveness, it also keeps us from exclusion the effects of market and non-market inefficiency with respect to competitiveness. Future research have to be focused on modification of RCA index, in such a manner that it allows researchers to separate the effects of market and non-market inefficiency in relation to competitiveness.

Keywords: *competitiveness, revealed comparative advantage, agri-food products trade, index Balassa*

ЧЛЕНСТВО В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ КООПЕРАТИВІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ

В. В. ТРОПІН, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри менеджменту і права
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
e-mail: scpravo@ua.fm

***Анотація.** Досліджено проблемні аспекти визначення змісту правового явища членства у сільськогосподарських кооперативах.*

В умовах сьогодення поняття «членство в сільськогосподарських кооперативах», як правове явище, не знайшло належного правового регулювання в чинному законодавстві, що виявляється, зокрема, в неоднаковому теоретико-правовому підході щодо визначення змісту даного поняття у різних видах сільськогосподарських кооперативів. Здійснено порівняльний аналіз правових категорій «член сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу» та «член сільськогосподарського виробничого кооперативу». Визначено істотні ознаки кожного із зазначених явищ у правовому аспекті.

Зроблено висновок про невідповідність правових визначень членів сільськогосподарських обслуговуючих та сільськогосподарських виробничих кооперативів базовим ознакам, притаманним правовому явищу «член кооперативу», наведеному в Законі України «Про кооперацію». Дані обставини викликають нагальну потребу в нормативному вдосконаленні правової термінології, закріпленої у чинному законодавстві України.

Також, на думку автора, виходячи зі специфіки досліджуваних явищ, кожне з них, для мети правової конкретизації, може доповнюватися окремими ознаками, залежно від специфіки форми кооперації, що визначається її природою та особливостями організації та здійснення.

Розроблено та запропоновано висновки щодо вдосконалення законодавства, спрямовані на регулювання кооперативних відносин.

***Ключові слова:** кооперація, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, сільськогосподарський виробничий кооператив, член кооперативу, ознаки*

Актуальність. Організація та функціонування агропромислового виробництва на основі кооперації мають пріоритетне значення для економіки нашої країни, оскільки вони є найбільш ефективним і пристосованим до умов ринкової економіки та забезпечують істотне підвищення темпів зростання продуктивності праці, значної економії матеріальних, енергетичних і трудових ресурсів сільськогосподарських товаровиробників. Досвід розвинених країн світу (Німеччина, США, Франція) свідчить, що діяльність їхніх сільськогосподарських товаровиробників базується (з

урахуванням національних особливостей) на різних формах і типах кооперації. При цьому, в економічному плані виграють саме ті підприємства та їх об'єднання, які більш широко й системно використовують принципи й переваги кооперації, зокрема принцип членства.

Членство у сільськогосподарському виробничому та обслуговуючому кооперативі є тією основною відмінною ознакою та фактором, який відрізняє зазначені форми господарювання від інших різновидів господарювання в аграрному секторі економіки України. Воно організаційно об'єднує та пов'язує юридичних і фізичних осіб для досягнення поставлених цілей та виконання певних спільних завдань на добровільних засадах.

Водночас, членство в сільськогосподарських кооперативах, як правове явище, не знайшло належного правового регулювання в чинному законодавстві, що виявляється, зокрема в неоднаковому теоретико-правовому підході щодо визначення змісту поняття «членства» у різних видах сільськогосподарських кооперативів. Саме це й зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблемних питань членства на аграрних підприємствах кооперативного типу, як одного з ключових принципів створення й функціонування сільськогосподарських кооперативів, присвяченні наукові праці вітчизняних та іноземних правників та економістів, серед яких В. Гончаренко, В. Зіновчук, О. Крисальний, І. Лукінов, П. Макарєнко, М. Малік, Л. Молдаван, О. Онищенко, Н. Павленчик, О. Радіонова, В. Семчик, А. Статівка, В. Уркевич, В. Шелестов, В. Янчук та ін. Роботи зазначених науковців дали змогу з наукових позицій обґрунтувати механізм правового регулювання сільськогосподарської кооперації, нормативно закріпити його у нормах чинного законодавства. Проте, цілий ряд проблемних питань, зокрема пов'язаних із членством у сільськогосподарських кооперативах, залишається невирішеним.

Мета дослідження – визначення правового поняття членства у сільсько-господарських кооперативах.

Матеріали і методи дослідження. Для реалізації досягнення поставленої мети було використано такі методи й прийоми досліджень: монографічний, вибірковий, порівняльний, абстрактно-логічний та інші.

Результати дослідження та їх обговорення. За висновками певних науковців, кооператив як форма господарювання покликаний, перш за все, працювати з кінцевими споживачами, не містить організаційних резервів для створення виробництва глибокої переробки чи з високою часткою доданої вартості, його капіталізація, як правило, набагато перевищує суму пайових внесків членів кооперативу [2, с. 103].

Сільськогосподарський кооператив, відповідно до ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», визначено як юридичну особу, утворену фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом,

продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва й матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування [6].

Виходячи з вищенаведеного визначення, суб'єктами утворення сільсько-господарського кооперативу, провадження ним господарської діяльності, надання послуг є члени цього кооперативу, які об'єдналися на засадах самоврядування. Водночас, нормативне визначення самого правового явища «член кооперативу» для різних видів сільськогосподарських кооперативів у чинному законодавстві наведено алогічно, безсистемно, без урахування особливостей правової природи самого явища, що не дає змоги визначитися з його характерними ознаками, а також механізмом забезпечення й реалізації права набуття членства в кооперативі.

Так, відповідно до ст. 6 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», членами сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу можуть бути виробники сільськогосподарської продукції – юридичні та/або фізичні особи, які зробили вступний і пайовий внески у розмірах, визначених загальними зборами кооперативу, дотримуються вимог статуту, мають право ухвального голосу та беруть участь у господарській діяльності кооперативу.

На відміну від зазначеної форми об'єднання громадян, членами виробничого кооперативу можуть бути тільки фізичні особи, які виявили бажання об'єднатися для спільної виробничої діяльності на засадах обов'язкової трудової участі та зробили вступний внесок і пай у розмірах, визначених статутом кооперативу (ст.12 зазначеного закону).

Отже, стаття 6 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» свідчить, що:

1. Членами сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу є юридичні та фізичні особи.

2. Вони мають статус виробника.

3. Роблять вступний та пайовий внески.

4. Дотримуються вимог статуту.

5. Мають право ухвального голосу.

6. Вони беруть участь у господарській діяльності кооперативу.

Водночас, стаття 12 Закону висуває інші вимоги для членів сільськогосподарських виробничих кооперативів, а саме: а) членами можуть бути лише фізичні особи; б) наявність у даних осіб бажання об'єднатися для спільної виробничої діяльності; в) внесення вступного внеску і паю; г) обов'язковість трудової участі.

Таким чином, єдиною ознакою, притаманною для обох правових явищ, є лише внесення ними вступного та пайового внесків. Тобто в іншому, за логікою законодавця, правова природа членів сільськогосподарських обслуговуючого та виробничого кооперативів відрізняється. Так, з огляду на неоднаковий підхід законодавців до визначення характерних ознак для членів цих видів кооперативу, вбачається, наприклад, що члени

сільськогосподарського виробничого кооперативу можуть не дотримуватися вимог статуту чи не мають права ухвального голосу, а член обслуговуючого кооперативу може вступати у кооператив поза бажанням, що суперечить принципу добровільності, юридично закріпленому в абз. 2 ч.1 ст. 4 Закону «Про кооперацію» [5]. Це є правовим нонсенсом, оскільки принцип добровільності означає відсутність всякого примусу під час вступу в члени кооперативу: членом кооперативу може стати лише той, хто виявить своє бажання [4, с.140].

Безумовно, враховуючи різні за природою форми сільськогосподарської виробничої та обслуговуючої кооперації, вимоги щодо членства в них матимуть певні відмінності. Але, кардинально різний підхід до нормативного закріплення поняття членства в даних видах кооперації є істотним прорахунком законодавців.

Оскільки Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» у ст.1 не містить визначення терміна «член сільськогосподарського кооперативу», відповідно до ч. 2 ст.1 даного закону, інші терміни, що використовуються в цьому Законі, повинні вживатися у значенні, встановленому в Законі України «Про кооперацію».

Якщо звернутися до Закону України «Про кооперацію», то він визначає як членів кооперативу громадян України, іноземців та осіб без громадянства, юридичних осіб України та іноземних держав, що діють через своїх представників, які зробили вступний внесок та пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, додержуються вимог статуту і користуються правом ухвального голосу (ч.1 ст. 10 Закону). Таким чином, за логікою загального закону, що регулює кооперативні правовідносини, член будь-якого кооперативу повинен:

1. Бути фізичною особою, незалежно від громадянства, або юридичною особою України та іноземних держав, що діють через своїх представників.

2. Обов'язково зробити вступний внесок та пай у розмірах, визначених статутом кооперативу.

3. Додержуватися вимог статуту.

4. Користуватися правом ухвального голосу.

Згадані риси є істотними й визначальними, тобто базовими для будь-якої форми та виду кооперації.

Водночас, згідно з приписами ч. 2 ст.10 Закону України «Про кооперацію» для фізичної особи, що бажає стати членом кооперативу, встановлено додаткові умови – віковий та вольовий цензи, які виражаються у досягненні 16-річного віку і виявленні бажання брати участь у діяльності кооперативу. Дані умови, на нашу думку, обов'язково мають бути включені до визначення поняття «член кооперативу» та нормативно закріплені.

З огляду на це, вважаємо за доцільне внести зміни до ч.1 ст. 10 Закону України «Про кооперацію» й викласти її в новій редакції: «Членами кооперативу можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які досягли встановленого законом віку, юридичні особи

України та іноземних держав, що діють через своїх представників, які виявили бажання брати участь у діяльності кооперативу, внесли вступний внесок та пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, додержуються вимог статуту і користуються правом ухвального голосу».

Зазначене вище дає підстави для проміжного висновку про те, що правові визначення як членів сільськогосподарських обслуговуючих, так і членів сільськогосподарських виробничих кооперативів, повинні відповідати базовим ознакам, притаманним правовому явищу «член кооперативу», наведеному в Законі України «Про кооперацію» і можуть бути доповнені окремими ознаками, залежно від специфіки форми кооперації, що визначається її природою та особливостями організації та здійснення.

Так, до базових ознак визначення «член сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу» належить така ознака, як наявність бажання об'єднатися для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів, що впливає з правової природи самого сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, й визначення, наведеного в абз. 4 ч.1 ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію».

Наступною ознакою, на нашу думку, є наявність у осіб, що бажають набутися членства в кооперативі, статусу виробника сільськогосподарської продукції, оскільки особливістю господарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, відповідно до абз. 4 ч. 1 ст. 1 та ст. 9 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», є здійснення обслуговування лише своїх членів – виробників сільськогосподарської продукції.

Ще однією істотною ознакою члена сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу є участь у господарській діяльності кооперативу, сферу якої, відповідно до ст. 3 Господарського кодексу України, становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини [1].

Отримання від кооперативу певних послуг, визначених установчими документами кооперативу, також є характерною ознакою члена сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу. Ця ознака істотно відрізняє члена обслуговуючого кооперативу від члена виробничого кооперативу, який також бере участь у діяльності кооперативу, згідно з визначенням, наведеним у ч. 1 ст. 12 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію». Саме отримання певних послуг, спрямованих на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів, є мотивом об'єднання певних сільськогосподарських товаровиробників у кооператив.

Зазначене вище дає підстави для внесення змін до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» і викладення її в такій редакції: «1. Засновниками та членами сільськогосподарського обслуго-

вуючого кооперативу можуть бути виробники сільськогосподарської продукції – юридичні та/або фізичні особи, які досягли встановленого законом віку, виявили бажання об'єднатися для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів, зробили вступний і пайовий внески у розмірах, визначених загальними зборами кооперативу, дотримуються вимог статуту, мають право ухвального голосу, беруть участь у господарській діяльності кооперативу та користуються його послугами».

Водночас, істотною ознакою, що відрізняє члена сільськогосподарського виробничого кооперативу від члена сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, є обмеження суб'єктного складу членів кооперативу лише фізичними особами, що зумовлено, перш за все, особистою трудовою формою участі останніх у господарській діяльності даної юридичної особи. Оскільки юридична особа, з огляду на приписи ст. 80 Цивільного кодексу України [9] та ст. Кодексу законів про працю України [3], не може бути працівником і виконувати трудові функції, і, виходячи з правової природи сільськогосподарського виробничого кооперативу, вона не може бути й його членом.

Іншою істотною ознакою членства сільськогосподарського виробничого кооперативу є факт об'єднання сільськогосподарських товаровиробників для досягнення певної спільної мети, якою, згідно з визначенням, наведеним у ч.1 ст.12 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», є виробнича діяльність. Тобто, саме спільна праця всіх членів кооперативу, самостійні планування та вплив на господарські процеси, а не отримання послуг від кооперативу, є вольовим двигуном, мотивом даного виду членства в кооперативі. Але, вважаємо, що такий висновок законодавців не є обґрунтованим, оскільки сама виробнича діяльність не може бути метою об'єднання виробників. Навпаки, участь у виробничій діяльності повинна мати певну мету та бути мотивованою.

Так, на думку деяких науковців, діяльність людини має складну ієрархічну будову. Вона складається з декількох рівнів, має спонукальні причини й спрямована на досягнення певних результатів. Спонукальними причинами діяльності є мотиви, тобто сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, що викликають активність суб'єкта і визначають спрямованість діяльності [8, с. 205]. Водночас, мотивація – процес заохочення людей до ефективної діяльності, спрямованої на досягнення цілей організації шляхом формування мотивів. Мотивація – це бажання працівників задовольнити свої потреби через трудову діяльність [10, с. 385].

Мотивація членів сільськогосподарського виробничого кооперативу, на нашу думку, жодним чином не відрізняється від мотивації членів сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, й також полягає у зменшенні витрат та/або збільшенні доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності, перш за все, шляхом отримання прибутку, та на захист їхніх економічних інтересів.

Дана ознака безпосередньо пов'язана й із наступною ознакою членства у виробничому кооперативі – обов'язковою трудовою участю, що зумовлює наявність трудових відносин між кооперативом та його членами, урегульованих Кодексом законів про працю України [3].

Деякі питання викликає й конструкція ст.12 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» в частині виключення можливості членів сільськогосподарського виробничого кооперативу бути його засновниками, як це передбачено, наприклад, для членів сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу. На нашу думку, такий недолік у нормативному визначенні правового терміна істотним чином впливає на реалізацію прав членів сільськогосподарських виробничих кооперативів щодо створення та управління кооперативом як юридичною особою, і суперечить приписам ст. 7 Закону України «Про кооперацію».

Перелічені вище ознаки дають нам змогу запропонувати внесення змін до ч.1 ст.12 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» і викласти її в наступній редакції: «1. Засновниками і членами сільськогосподарського виробничого кооперативу можуть бути фізичні особи, які досягли встановленого законом віку, які виявили бажання об'єднатися для спільної виробничої діяльності на засадах обов'язкової трудової участі, спрямованої на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності, перш за все, шляхом отримання прибутку, та на захист їхніх економічних інтересів, зробили вступний внесок і пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, мають право ухвального голосу, беруть участь у господарській діяльності кооперативу».

Висновки і перспективи. Правові визначення як членів сільськогосподарських обслуговуючих, так і членів сільськогосподарських виробничих кооперативів, повинні відповідати базовим ознакам, притаманним правовому явищу «член кооперативу», наведеному в Законі України «Про кооперацію» і можуть бути доповнені окремими ознаками, залежно від специфіки форми кооперації, що визначається її природою та особливостями організації та здійснення.

Запропоновано внесення змін до ст. 6 та 12 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» і викладення їх у новій редакції.

Список літератури

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
2. Загнітко О. Кооперативи як суб'єкти господарювання / О. Загнітко, В. Малига // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 11. – С. 103–109.
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1970 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – (Додаток до № 50).
4. Мартос Б. Теорія кооперації / Б. Мартос. – Подєбради : Вид-во товариства при УГА. – Ч. 1. – 1923. – 248 с.
5. Про кооперацію : закон України від 10.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35.

6. Про сільськогосподарську кооперацію : закон України від 17.07.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 39. – Ст. 261.
7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
8. Харченко О. В. Ефективність професійної діяльності / О. В. Харченко // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2010. – № 8. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/%CF%F0%EE%E1%EB%E5%EC%E8%20%E5%EA%F1%F2%F0%E5%EC%E0%EB%FC%ED%EE%BF%20%F2%E0%20%EA%F0%E8%E7%EE%E2%EE%BF%20%EF%F1%E8%F5%EE%EB%EE%E3%B3%BF/%C2%E8%EF%F3%F1%EA%208/%F5%E0%F0%F7%E5%ED%EA%EE%20%EE.%E2.%20%E5%F4%E5%EA%F2%E8%E2%ED%B3%F1%F2%FC%20%EF%F0%EE%F4%E5%F1%B3%E9%ED%EE%BF%20%E4%B3%FC%ED%EE%F1%F2%B3.pdf>
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
10. Шваб Л. І. Економіка підприємства : навч. посіб. для ВНЗ / Л. І. Шваб. – К. : Каравела, 2006. – 3-тє вид. – 584 с.

References

1. Economic Code of Ukraine of 16.01.2003 (2003) // Supreme Council of Ukraine, 18,144.
2. Zahnitko, A., Malyha, B. (2004). Cooperatives as Entities / A. Zahnitko, B. Malyha // Entrepreneurship, Economy and Law, 11, 103–109.
3. Labor Code of Ukraine of 12.10.1970 p. (1971) // Supreme Council of the USSR (Supplement to number 50).
4. Martos, B. Cooperation Theory (1923) / B. Martos. Podebrady "Izdatel'stvo partnership with CAA", 1, 248.
5. On Cooperation. Law of Ukraine of 10.07.2003 (2004) // Supreme Council of Ukraine, 5, article 35.
6. On Agricultural Cooperation. Law of Ukraine dated 17.07.1997 (1997) // Supreme Council of Ukraine, 39, 261.
7. Commercial Code of Ukraine of 16.01.2003 (2003) // Supreme Council of Ukraine, 18, 144.
8. Kharchenko, O. V. The effectiveness of a professional (2010) / O. V. Kharchenko // Problems Extreme and Crisis Psychology, 8 [Electronic resource]. – Access: // <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/%CF%F0%EE%E1%EB%E5%EC%E8%20%E5%EA%F1%F2%F0%E5%EC%E0%EB%FC%ED%EE%BF%20%F2%E0%20%EA%F0%E8%E7%EE%E2%EE%BF%20%EF%F1%E8%F5%EE%EB%EE%E3%B3%BF/%C2%E8%EF%F3%F1%EA%208/%F5%E0%F0%F7%E5%ED%EA%EE%20%EE.%E2.%20%E5%F4%E5%EA%F2%E8%E2%ED%B3%F1%F2%FC%20%EF%F0%EE%F4%E5%F1%B3%E9%ED%EE%BF%20%E4%B3%FC%ED%EE%F1%F2%B3.pdf>
9. Civil Code of Ukraine of 16.01.2003 (2003) // Official Bulletin of Ukraine, 11, 461.
10. Schwab, L. I. Enterprise Economics: Textbook for Universities (2006) / L. I. Schwab. – K. : Caravel. – 3rd ed., 584.

ЧЛЕНСТВО В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ КООПЕРАТИВЕ: ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ

В. В. Тропін

Аннотация. Исследованы проблемные аспекты определения содержания правового явления членства в сельскохозяйственных кооперативах.

В современных условиях понятие «членство в сельскохозяйственных кооперативах», как правовое явление, не нашло должного правового регулирования в действующем законодательстве, что выражается, в частности, в неодинаковом теоретико-правовом подходе к определению содержания данного понятия в разных видах сельскохозяйственных кооперативов. Проведен сравнительный анализ правовых категорий «член сельскохозяйственного обслуживающего кооператива» и «член сельскохозяйственного производственного кооператива». Определены существенные признаки каждого из указанных явлений в правовом аспекте.

Сделан вывод о несоответствии правовых определений членов сельскохозяйственных обслуживающих и сельскохозяйственных производственных кооперативов базовым признакам, присущим правовому явлению «член кооператива», закрепленным в Законе Украины «О кооперации». Данные обстоятельства обуславливают потребность в нормативном совершенствовании правовой терминологии, закрепленной в действующем законодательстве Украины.

Также, по мнению автора, исходя из специфики исследуемых явлений, каждый из них, для цели правовой конкретизации, может дополняться отдельными признаками, в зависимости от специфики формы кооперации, определяется ее природой и особенностями организации и осуществления.

Разработаны предложения по совершенствованию законодательства, направленные на регулирование кооперативных отношений.

Ключевые слова: кооперация, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, сельскохозяйственный производственный кооператив, член кооператива, признаки

MEMBERSHIP IN AGRICULTURAL COOPERATIVES: PROBLEMS LEGAL DEFINITION

V. V. Tropin

Abstract. The article investigates the problematic aspects that determine the content-legal phenomenon membership in agricultural cooperatives.

In terms of today's concept of "membership in agricultural COOP-ratyvah" as a legal phenomenon not found the proper regulation in the current legislation is reflected in particular in varying theoretical legal approach to determine the

content of this concept in different types of agricultural cooperatives. In this paper a comparative analysis of the legal categories of "agricultural service cooperative member" and "member cooperative agricultural production." Defined the essential features of each of these events in the legal sense.

The conclusion of non-compliance of legal definitions members of agricultural service cooperatives and agricultural production base features inherent legal phenomenon "member cooperative" as defined in the Law of Ukraine "On Cooperation". These circumstances call the urgent need to improve normative legal terminology, fixed in the current legislation of Ukraine.

Also, according to the author, based on the specifics of the phenomena studied, co-reaper of them, for the purpose of legal specification can be supplemented by individual characteristics, depending on the specific forms of cooperation, which is determined by the nature and characteristics of the organization and implementation.

Developed and proposed conclusions on improving legislation aimed at regulating cooperative relations.

Keywords: *cooperation, agricultural service cooperatives, agricultural production cooperative, a member of the cooperative, signs*

УДК 338.43(477)

РОЛЬ КООПЕРАЦІЇ В РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ

Г. А. ХАРЧЕНКО, кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту ім. проф. Й. С. Завадського
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: khanya@ukr.net

В. В. ХАРЧЕНКО, кандидат економічних наук,
доцент кафедри інформаційних систем
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: VKharchenko@nubip.edu.ua

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню розвитку кооперації, визначенню переваг функціонування кооперативів. Виявлено, що організаційно-правовою формою кооперації в сільському господарстві є сільсько-господарські кооперативи. Проаналізовано основні причини, що стримують становлення кооперативів, зокрема відсутність їх стратегічних напрямів розвитку. Систематизовано основні напрями розвитку кооперації з урахуванням інноваційних тенденцій розвитку сільськогосподарського виробництва. Визначено сутність та значення кооперації в Україні.*

content of this concept in different types of agricultural cooperatives. In this paper a comparative analysis of the legal categories of "agricultural service cooperative member" and "member cooperative agricultural production." Defined the essential features of each of these events in the legal sense.

The conclusion of non-compliance of legal definitions members of agricultural service cooperatives and agricultural production base features inherent legal phenomenon "member cooperative" as defined in the Law of Ukraine "On Cooperation". These circumstances call the urgent need to improve normative legal terminology, fixed in the current legislation of Ukraine.

Also, according to the author, based on the specifics of the phenomena studied, co-reaper of them, for the purpose of legal specification can be supplemented by individual characteristics, depending on the specific forms of cooperation, which is determined by the nature and characteristics of the organization and implementation.

Developed and proposed conclusions on improving legislation aimed at regulating cooperative relations.

Keywords: *cooperation, agricultural service cooperatives, agricultural production cooperative, a member of the cooperative, signs*

УДК 338.43(477)

РОЛЬ КООПЕРАЦІЇ В РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ

Г. А. ХАРЧЕНКО, кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту ім. проф. Й. С. Завадського
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: khanya@ukr.net

В. В. ХАРЧЕНКО, кандидат економічних наук,
доцент кафедри інформаційних систем
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: VKharchenko@nubip.edu.ua

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню розвитку кооперації, визначенню переваг функціонування кооперативів. Виявлено, що організаційно-правовою формою кооперації в сільському господарстві є сільсько-господарські кооперативи. Проаналізовано основні причини, що стримують становлення кооперативів, зокрема відсутність їх стратегічних напрямів розвитку. Систематизовано основні напрями розвитку кооперації з урахуванням інноваційних тенденцій розвитку сільськогосподарського виробництва. Визначено сутність та значення кооперації в Україні.*

Досліджено динаміку розвитку сільськогосподарських кооперативів в аграрному секторі України у 2002–2015 роках. У процесі дослідження було використано методи: діалектичний – пізнання сутності та особливостей сільськогосподарських кооперативів; бібліографічний – вивчення наукових праць, присвячених даній проблематиці; системного узагальнення – оцінка сучасного стану розвитку кооперативного руху в Україні; порівняння та графічний – дослідження сучасних тенденцій розвитку сільськогосподарських кооперативів. Зроблено висновок, що сільськогосподарська кооперація є основою для подальшого інноваційного розвитку аграрного виробництва, а також сприяє підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та створенню сприятливих умов для вирощування й збуту вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Ключові слова: *кооперація, кооператив, обслуговуючий кооператив, виробничий кооператив, сільськогосподарське виробництво*

Актуальність. Важливим напрямом розбудови аграрного сектору економіки є розвиток сільськогосподарської кооперації товаровиробників, яка набула широкого практичного застосування в економічно розвинених країнах, оскільки використовується для подолання труднощів та обмежених можливостей дрібних форм господарювання в сільській місцевості. Сільськогосподарський кооператив – одна з розповсюджених у світі форм ведення підприємницької діяльності в сільському господарстві. Малі та середні сільськогосподарські підприємства мають проблеми зі збутом продукції та її якісною переробкою, неспроможні запроваджувати інновації в аграрне виробництво. Недостатньо також технічних засобів для надання транспортних послуг, обробітку ґрунту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині є значна кількість наукових публікацій щодо змісту та переваг сільськогосподарської кооперації, серед яких найбільш відомі праці В. П. Горьового, В. В. Зіновчука [2], Л. В. Молдован, В. В. Гончаренка, М. Й. Маліка [4]. Проте ряд питань, що стосуються розвитку сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі, потребують додаткових досліджень.

Мета дослідження – аналіз розвитку кооперації в Україні, визначення чинників, що стримують становлення сільськогосподарських кооперативів та напрямів розвитку кооперації з урахуванням інноваційних тенденцій розвитку сільськогосподарського виробництва.

Матеріали і методи дослідження. У процесі дослідження було використано методи: діалектичний – задля пізнання сутності та особливостей сільськогосподарських кооперативів; бібліографічний та системного узагальнення – з метою оцінки сучасного стану розвитку кооперативного руху в Україні; порівняння та графічний – задля дослідження сучасних тенденцій розвитку сільськогосподарських кооперативів.

Результати дослідження та їх обговорення. Організаційно-правовою формою кооперації в сільському господарстві є сільськогоспо-

дарські кооперативи. Відповідно до Закону України «По сільськогосподарську кооперацію», сільськогосподарський кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування [6]. Залежно від мети створення, засновників, свободи прийняття рішень членами кооперативу, розрізняють виробничий та обслуговуючий сільськогосподарський кооператив.

Зауважимо, що необхідність функціонування вітчизняних виробничих кооперативів пов'язана з необхідністю концентрації земельних ділянок для одержання ефекту від створення умов для раціонального використання земельних угідь, застосування інноваційних технологій, вирішення питання щодо працевлаштування на селі та збереження сільських територій. Зазначимо, що за останні 12 років кількість сільськогосподарських виробничих кооперативів мала стійку тенденцію до зниження (рис. 1). На сьогодні вона становить 1,6 % від усіх господарюючих суб'єктів у сільському господарстві.

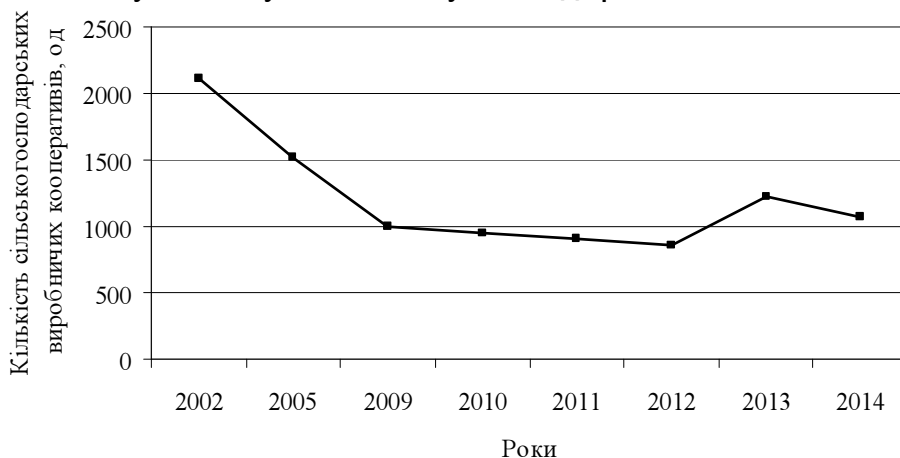

Рис. 1. Динаміка кількості сільськогосподарських виробничих кооперативів України у 2002–2014 роках*

*Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

За інформацією Держкомстату, кількість зареєстрованих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, станом на 1 січня 2015 року, становила 1022 одиниці, із них діючих – 613 кооперативів (табл. 1).

Варто погодитися з думкою вчених, що кооперація дає змогу своїм учасникам: забезпечити конкурентоспроможність та інноваційність своєї продукції чи послуг; більшою мірою використовувати досягнення науково-технічного прогресу, сучасних технологій; підвищити рівень доходів за рахунок ефективної діяльності та усунення зайвих посередників;

сформувати активну поведінкову позицію своїх учасників, які, будучи власниками засобів виробництва й виробленої продукції (послуг), мають значну можливість для самоорганізації та участі в управлінні господарською діяльністю.

1. Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) станом на 1 січня 2015 року*

Напрямок діяльності СОК	Кількість СОК, одиниць		за видами діяльності, одиниць									
			переробні		заготівель-нозбутові		постачаль-ницькі		інші		багатофункціональні	
	зареєстр.	діючі	зареєстр.	діючі	зареєстр.	діючі	зареєстр.	діючі	зареєстр.	діючі	зареєстр.	діючі
З обробітку землі та збирання врожаю	246	147	9	7	14	11	4	3	39	24	180	102
Молочарські	288	179	9	2	159	94	4	3	14	5	102	75
М'ясні	30	16	3	0	9	5	0	0	6	3	12	8
Плодоовочеві	102	66	2	0	43	23	8	5	10	5	39	33
Зернові	47	34	7	5	12	5	1	1	3	1	24	22
Інші	309	171	11	8	27	17	6	2	108	76	157	68
Всього	1022	613	41	22	264	155	23	14	180	114	514	308

*Джерело: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=15751>

Але нині, на жаль, все ще залишаються недостатньо дієвими організаційні, економічні та управлінські складові механізму щодо діяльності сільськогосподарської кооперації. Вітчизняні наковці зазначають: “Відсутність довіри у суспільстві, політична нестабільність, несприятливі для дрібних товаровиробників, для кооперації політика й законодавство, нерозуміння суті та значення кооперації, відсутність знань і досвіду як у селян, так і в органів влади, недоступність ресурсів для кооперативів та їхніх членів є ...суттєвими бар'єрами на шляху розвитку кооперації на селі” [5, с. 8].

Так, до основних факторів, що гальмують розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні, можна віднести: відсутність стратегічних напрямів розвитку сільськогосподарських кооперативів на макро- та мікрорівні; недосконалу податкову систему України щодо забезпечення сприятливого податкового середовища для дрібних сільгоспвиробників, які хотіли б отримати синергетичний ефект від групових дій [1; 7; 8]; недостатню кількість фахівців кооперативного профілю в сільському господарстві; відсутність централізованого збору, опрацювання та узагальнення статистичної бази даних щодо обсягів діяльності СК та їх

фінансових результатів [2]; недостатню кількість реалізованих між народних проектів щодо розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; неправильне розуміння сутності, місії та переваг сільськогосподарської кооперації; низький рівень кооперативної грамотності сільського населення та популяризації кооперативної ідеї через засоби масової інформації; низький рівень ініціативності серед суб'єктів малого аграрного бізнесу та відсутність навичок управління кооперативами.

Варто відзначити, що ефективне управління вітчизняними кооперативами потребує використання якісного інформаційного забезпечення, яке полягає у використанні сучасних інформаційних технологій, які дають змогу складати відомості про господарські процеси, залучені ресурси і ступінь ефективності їх використання, що містяться в даних обліку, звітності та матеріалах аналізу.

Розширення сфери діяльності вітчизняних кооперативів, посилення конкуренції призводять до збільшення числа варіантів господарських рішень, ускладнюючи проблему їх вибору. У цих умовах, необхідний пошук нових підходів до інформаційного забезпечення управління складним багатогалузевим кооперативним господарством, на основі вдосконалення методології обліку й економічного аналізу, різних сторін діяльності кооперативних організацій та інтерпретації результатів аналізу різних видів інформації для посилення економічного обґрунтування ухвалених управлінських рішень.

Висновки і перспективи. Сільськогосподарська кооперація є основою для подальшого інноваційного розвитку аграрного виробництва та відіграє важливу роль у зміцненні економічного й виробничого потенціалу сільського господарства, що, у свою чергу, сприяє підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств і створенню сприятливих умов для вирощування та збуту агропродовольчої продукції.

Список літератури

1. Горбонос Ф. В. Кооперація: методологічні і методичні основи / Ф. В. Горбонос. – Львів: Львівський державний аграрний університет, 2003. – 264 с.
2. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. – 2-ге вид., доп. і перероб. / В. В. Зіновчук. – К. : Логос, 2001. – 380 с.
3. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія / П. Т. Саблук, О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
4. Карпенко О. Гальма для кооперації [Електронний ресурс] / Асоціація фермерів та приватних власників України : Новини: Корисні статті. – Режим доступу : http://farmer.co.ua/news/?id=&action=view&f_no=156
5. Малік М. Й. Оцінка перспектив розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів / М. Й. Малік, Р. Я. Корінець // Економіка АПК. – 2012. – № 7. – С. 3–8.
6. Про сільськогосподарську кооперацію: закон України від 18.12.2011 № 469/97-вр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
7. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agroua.net/economics/documents/category-97/doc-110/>

8. Томич І. Розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів – магістральний шлях для АПК України [Електронний ресурс] / І. Томич. – Режим доступу : <http://agroconf.org>

References

1. Horbonos, F. V. (2003). Kooperatsiya: metodolohichni i metodychni osnovy / V. F. Horbonos. – Lviv: Lvivskyi derzhavnyi ahrarnyi universytet, 264.
2. Zinovchuk, V. V. (2001). Orhanizatsiini osnovy silskohospodarskoho kooperatyvu. 2-ge vyd., dop. i pererob. / V. V. Zinovchuk. – K.: Lohos, 380.
3. Innovatsiyna diyal'nist' v agrarniy sferi: instytucional'nyi aspekt: monografiya (2010) / [P. T. Sabluk, O. G. Shpykuljak, L. I. Kurylo ta in.]. – K.: NNC IAE, 706.
4. Karpenko, O. Halma dlya kooperatsiyi [Elektronnyi resurs] / Asotsiatsiya fermeriv ta pryvatnykh vlasnykiv Ukrainy: Novyny: Korysni statii. – Rezhym dostupu: http://farmer.co.ua/news/?id=&action=view&f_no=156.
5. Malik, M. I. (2012). Otsinka perspektyv rozvytku silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv / M. I. Malik, R. Ia. Korinets // Ekonomika APK, 7, 3–8.
6. Pro silskohospodarsku kooperatsiyu: zakon Ukrainy vid 18.12.2011 № 469/97-vr [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: // zakon.rada.gov.ua.
7. Silskohospodarski obsluhovuyuchi kooperatyvy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.agroua.net/economics/documents/category-97/doc-110/>.
8. Tomych, I. Rozvytok silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv – magistralnyi shlyakh dlya APK Ukrainy / I. Tomych [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://agroconf.org>.

РОЛЬ КООПЕРАЦИИ В РАЗВИТИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА НА ИННОВАЦИОННОЙ ОСНОВЕ

Г. А. Харченко,
В. В. Харченко

Аннотация. *Статья посвящена исследованию развития кооперации, определению преимуществ функционирования кооперативов. Проанализированы основные причины, сдерживающие становление сельскохозяйственных кооперативов, в том числе отсутствие стратегических направлений развития отечественных сельскохозяйственных кооперативов. Систематизированы основные направления развития кооперации с учетом инновационных тенденций развития сельскохозяйственного производства. Определена сущность и значение кооперации в Украине.*

Исследована динамика развития сельскохозяйственных кооперативов в аграрном секторе Украины в 2002–2015 годах. Сделан вывод, что сельскохозяйственная кооперация является основой для дальнейшего инновационного развития аграрного производства. Она способствует повышению конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий и созданию благоприятных условий для выращивания и сбыта отечественной агропродовольственной продукции на внутреннем и внешнем рынках.

Ключевые слова: *кооперация, кооператив, обслуживающий кооператив, производственный кооператив, сельскохозяй-*

ственное производство

ROLE OF COOPERATION IN DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION BASED ON INNOVATION

**G. A. Kharchenko,
V. V. Kharchenko**

Abstract. *The article investigates the development of cooperation and determination of the benefits of functioning the cooperatives. Analysis of the main reasons hindering the establishment of agricultural cooperatives, including the lack of strategic directions of development of the domestic agricultural cooperatives was done. Systematized the main directions of development of cooperation based on innovative trends in the development of agricultural production. Essence and importance of cooperation in Ukraine was determined.*

The dynamics of the development of agricultural cooperatives in the agricultural sector of Ukraine in 2002–2015 years was studied. It was concluded that agricultural cooperation is the basis for further innovative development of agricultural production, improves the competitiveness of agricultural enterprises and to create favorable conditions for the cultivation and sale of domestic agri-food products on the domestic and foreign markets.

Keywords: *cooperation, cooperative, service cooperative, production cooperative, agricultural production*

УДК 336.22

ПОДАТКОВІ АСПЕКТИ ОПЕРАЦІЙ З НАДАННЯ ПОВОРотної ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Н. Г. ЦАРУК, кандидат економічних наук, доцент
ВП НУБіП України "Ніжинський агротехнічний інститут"
e-mail: nata011074@mail.ru

Анотація. *Розглянуто проблему можливості ухилення від оподаткування окремих доходів платників податку на прибуток та платників податку з доходів фізичних осіб через використання механізму поворотних фінансових допомог. Дослідження базувалося на загальнонаукових методах та на аналізі норм податкового й цивільного законодавства з висвітленням порядку бухгалтерського обліку операцій з надання поворотної фінансової допомоги.*

© Н. Г. Царук, 2016

ственное производство

ROLE OF COOPERATION IN DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION BASED ON INNOVATION

**G. A. Kharchenko,
V. V. Kharchenko**

Abstract. *The article investigates the development of cooperation and determination of the benefits of functioning the cooperatives. Analysis of the main reasons hindering the establishment of agricultural cooperatives, including the lack of strategic directions of development of the domestic agricultural cooperatives was done. Systematized the main directions of development of cooperation based on innovative trends in the development of agricultural production. Essence and importance of cooperation in Ukraine was determined.*

The dynamics of the development of agricultural cooperatives in the agricultural sector of Ukraine in 2002–2015 years was studied. It was concluded that agricultural cooperation is the basis for further innovative development of agricultural production, improves the competitiveness of agricultural enterprises and to create favorable conditions for the cultivation and sale of domestic agri-food products on the domestic and foreign markets.

Keywords: *cooperation, cooperative, service cooperative, production cooperative, agricultural production*

УДК 336.22

ПОДАТКОВІ АСПЕКТИ ОПЕРАЦІЙ З НАДАННЯ ПОВОРОТНОЇ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Н. Г. ЦАРУК, кандидат економічних наук, доцент
ВП НУБіП України "Ніжинський агротехнічний інститут"
e-mail: nata011074@mail.ru

Анотація. *Розглянуто проблему можливості ухилення від оподаткування окремих доходів платників податку на прибуток та платників податку з доходів фізичних осіб через використання механізму поворотних фінансових допомог. Дослідження базувалося на загальнонаукових методах та на аналізі норм податкового й цивільного законодавства з висвітленням порядку бухгалтерського обліку операцій з надання поворотної фінансової допомоги.*

© Н. Г. Царук, 2016

За результатами дослідження доведено неможливість нівелювання ризику махінацій з поворотними фінансовими допомогами винятково за рахунок використання інструментів бухгалтерського обліку та сформовано пропозиції про вдосконалення норм податкового законодавства в частині екстраполяції на платників податку з доходів фізичних осіб та платників податку на прибуток обмеження щодо невключення сум таких допомог до доходів платника єдиного податку винятково в період, що не перевищує 12 місяців із дати їх отримання. Перспективою досліджень у цьому напрямі є підготовка конкретних пропозицій щодо внесення змін до Податкового кодексу України в частині встановлення зазначених обмежень.

Ключові слова: *податок на прибуток, єдиний податок, податок з доходів фізичних осіб, бухгалтерський облік, поворотна фінансова допомога, ухилення від оподаткування*

Актуальність. Поворотні фінансові допомоги від фізичних та юридичних осіб останнім часом (переважно через надвисоку вартість кредитних ресурсів на фінансовому ринку) стають дедалі популярнішим інструментом поповнення обігових коштів підприємств у періоди нестачі ресурсів. З іншого боку, такі позики починають дедалі частіше використовуватися як засіб фінансової підтримки фізичних осіб (зазвичай – працівників підприємств) з боку суб'єктів господарювання. Однак, поряд з такими цілком законними і зовнішньо «благородними» цілями інструментарій поворотних фінансових допомог може бути використано і для «узаконених» зловживань у сфері сплати обов'язкових платежів до бюджету, що зумовлює необхідність та актуальність проведення досліджень з питань висвітлення проблематики здійснення таких операцій підприємствами та їх облікового відображення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальним питанням розвитку явища позик та його правовому обґрунтуванню присвячували свої праці такі вчені, як Н. М. Бойко [1], Є. Ш. Гересєв [3], Д. Д. Луспеник [4] та ін. Питання облікового відображення та оподаткування операцій за договорами фінансових позик неодноразово піднімалися на сторінках бухгалтерських видань та в онлайн-ресурсах (приклади наведено у джерелах [2], [5], [8]). Однак проблемі можливих зловживань такими видами операцій для уникнення оподаткування достатньої уваги не приділялося.

Мета дослідження – висвітлення особливостей здійснення операцій за поворотними фінансовими допомогами та надання пропозицій щодо нівелювання ризиків ухилення від сплати податків за допомогою цих операцій.

Матеріали і методи дослідження. У процесі підготовки статті було використано такі методи: метод аналізу – при дослідженні норм цивільного та податкового законодавства, які висвітлюють порядок проведення операцій з надання та повернення фінансових позик; діалектичний метод – при встановленні зв'язку між прогалинами податкового законодавства

та можливістю ухилення від сплати податків у відносинах з надання і повернення фінансової допомоги; метод порівняння – для встановлення факту наявності обмежень щодо користування коштами поворотної фінансової допомоги для платників різних податків. У цілому дослідження виконувалося за законами структурно-логічного методу, базувалося на методі гіпотез, методі абстрагування, методі узагальнення тощо.

Результати дослідження та їх обговорення. Оскільки операції з надання грошових позик, управління ними та повернення їх є елементом і цивільних відносин, і відносин, пов'язаних із оподаткуванням, для початку варто розглянути визначення та характеристики цих типів операцій відповідно до норм Цивільного кодексу та Податкового кодексу України.

У Цивільному кодексі України (ЦКУ) [9] відносини за договорами позики регулюються нормами глави 71 «Позика. Кредит. Банківський вклад», а конкретно – §1 «Договір позики» цієї глави (статті 1046–1053). Суть відносин позики полягає у передачі позикодавцем у власність позичальника грошових коштів або інших речей (ми розглядаємо передачу лише грошових коштів) зі зворотним зобов'язанням позичальника повернути позикодавцеві таку саму суму грошей у строк та у порядку, які встановлені договором позики. При цьому договір обов'язково укладається у письмовій формі, коли його величина перевищує 170 грн.

Згідно зі статтею 1048 ЦКУ, за договором позики позикодавець має право на одержання від позичальника відсотків від суми позики. Незважаючи на це, у юридичній практиці тривалий час котирувалася думка про те, що правом надання відсоткових позик можуть бути наділені винятково суб'єкти ринку фінансових послуг, визначені Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [7]. Підставою для цього висновку був п. 6 статті 4 «Фінансові послуги» цього Закону, відповідно до якої, надання коштів у позику визнається як фінансова послуга. Проте, після тривалої науково-професійної полеміки, крапку у цьому питанні було поставлено у постанові Верховного Суду України (ВСУ) від 18.07.2012 р. № 6-79цс12. У цій постанові зазначено: «Договір позики, як загальна договірна конструкція, є підставою для виникнення правовідносин, учасниками яких є будь-які фізичні або юридичні особи, оскільки ЦКУ не містить жодного винятку як щодо суб'єктного складу, так і щодо права на одержання від позичальника відсотків від суми позики, розмір яких і порядок їх одержання встановлюється договором.

Таким чином, слід дійти висновку, що Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» є спеціальним нормативним актом, який регулює відносини спеціальних суб'єктів – учасників ринку фінансових послуг, і не поширюється на всіх інших юридичних і фізичних осіб – суб'єктів договору позики, правовідносини яких регулюються нормами ст. ст. 1046-1048 ЦКУ». *Таким чином, згідно із зазначеною постановою, надавати позики під відсоток без будь-якого ліцензування мають право всі фізичні та юридичні особи.*

Проте таке рішення ВСУ прийняте до уваги далеко не всіма

органами виконавчої влади, діяльності яких воно стосується. Мова йде, зокрема і в першу чергу, про Державну фіскальну службу України (ДФСУ). Адже у статті 14 «Визначення понять» Податкового кодексу України (ПКУ) [6] міститься визначення поворотної фінансової допомоги (п.14.1.257) як аналогу позики, описаної у главі 71 Цивільного кодексу, і такою допомогою є «сума коштів, що надійшла платнику податків у користування за договором, який не передбачає нарахування відсотків або надання інших видів компенсацій у вигляді плати за користування такими коштами, та є обов'язковою до повернення».

Отже, для цілей оподаткування поворотною фінансовою допомогою вважається *лише безвідсоткова позика* у світлі ЦКУ (рис. 1). Про тотожність же понять «позика» та «поворотна фінансова допомога» свідчать такі спільні ознаки цих правочинів, як спільність предмета (грошові кошти), поворотна основа та договірний характер таких відносин.

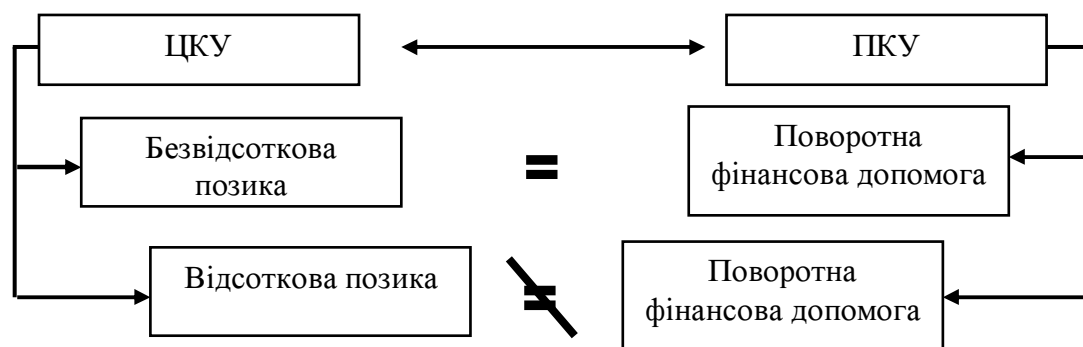

Рис. 1. Співвідношення між позикою та фінансовою допомогою згідно із цивільним та податковим законодавством*

*Джерело: складено автором.

Які ж обмеження встановлено щодо видачі поворотних фінансових допомог, користування ними та їх повернення для цілей оподаткування? Оскільки видача позик (поворотних фінансових допомог) можлива між юридичними особами, між юридичними і фізичними особами, між фізичними особами, доцільно розглянути, які правила видачі та повернення цих позик впливають на оподаткування підприємств за загальною системою, оподаткування підприємств та підприємців за спрощеною системою (єдиний податок) та оподаткування доходів фізичних осіб.

Щодо податку на прибуток, то до 28.12.2014 р. (до прийняття Закону України №71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи») у питаннях надання поворотних фінансових допомог існували такі обмеження:

- якщо підприємство отримувало поворотну фінансову допомогу від платника податку на прибуток, то протягом звітного періоду сума допомоги не включалася до складу оподатковуваних доходів, а у разі її неповернення на кінець звітного періоду на її суму нараховувалася сума умовних відсотків у розмірі облікової ставки НБУ, розрахованої за кожен

день її використання;

- якщо сума поворотної допомоги отримувалася від осіб, які не були платниками податку на прибуток (у тому числі від фізичних осіб) або від осіб, що мали пільги з податку, і залишалася неповерненою на кінець звітного періоду, то її сума повністю включалася до оподатковуваних доходів.

Після внесення згаданих вище змін до ПКУ *будь-які правила та обмеження щодо строків неповернення таких допомог для платників податку на прибуток були вилучені*. Таким чином, на сьогодні для цілей оподаткування податком на прибуток отримана поворотна фінансова допомога не включається до доходів підприємства (адже відображується в обліку як кредиторська заборгованість), якщо вона повертається її надавачу у строк, встановлений у договорі про її надання (на це прямо вказує лист Головного управління ДФС України у Вінницькій області від 15.01.2016 р. №98/10/02-32-15-02).

Щодо спрощеної системи оподаткування, відповідно до чинного п. 292.11 ПКУ, до складу доходів платника єдиного податку не включається сума фінансової допомоги, наданої на поворотній основі, отриманої та поверненої протягом 12 календарних місяців з дня її отримання (що підтверджується і листом ДФСУ від 05.02.2016 р. № 2503/6/99-95-42-03-15). Таким чином, для зазначених підприємств та підприємців *існує обмежений строк неоподатковуваного користування такими допомогоюми, протягом якого для них не виникає податкових наслідків*. Після сплину цього періоду сума допомоги включається до доходів та підлягає оподаткуванню.

Щодо податку з доходів фізичних осіб, відповідно до п.165.1.31 ПКУ, до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника ПДФО не включається основна сума поворотної фінансової допомоги, наданої ним іншим особам, яка повертається йому, та основна сума поворотної фінансової допомоги, що отримується ним. На цьому прямо наголошувала і ДФСУ у листі від 29.10.2015 р. № 10131/Г/99-99-17-03-03-14, де зазначено, що «основна сума позики та поворотної фінансової допомоги, що отримується фізичною особою на підставі укладеного договору, *протягом дії такого договору не є об'єктом (базою) оподаткування податком на доходи фізичних осіб*» (додатково про це йде мова і в листі Головного управління ДФС України у м. Києві від 13.11.2015 № 3472/М/26-15-15-03-11). Отже, для платників ПДФО, аналогічно платникам податку на прибуток, *будь-які обмеження щодо отримання та надання поворотних фінансових допомог відсутні*.

Схематично наведені вище положення подано на рис. 2.

Які наслідки має функціонування норм податкового законодавства, наведених вище? Як бачимо з рис. 2, факт отримання поворотної фінансової допомоги не впливає на оподаткування податком на прибуток та податком з доходів фізичних осіб на всьому відрізку часу, на якому залишається чинним договір про її надання відповідно до ЦКУ. При цьому чинним цивільним законодавством не обмежено строк, після сплину якого

позика має бути повернена позикодавцю, і навіть передбачено можливість невстановлення такого строку у договорі з зобов'язанням про повернення її суми протягом 30 календарних днів з дня надходження вимоги про таке повернення від позикодавця (стаття 1049 ЦКУ). Отже, строк надання позик, по суті, можна визначити хоч на рівні 50 років, хоч на рівні 100 років, хоч на рівні 1000 років, хоч взагалі не визначати. І це створює широке поле для зловживань і маніпуляцій з такими платежами для цілей ухилення від сплати податків.

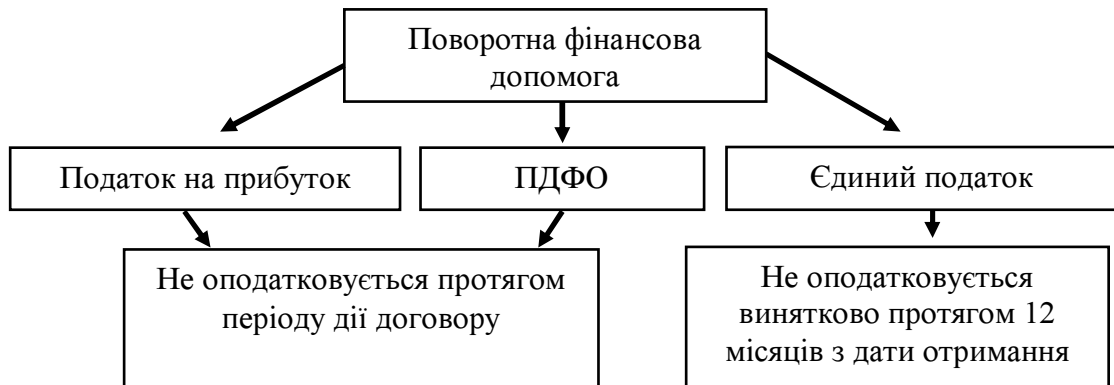

Рис. 2. Обмеження щодо оподаткування поворотної фінансової допомоги відповідно до ПКУ*

*Джерело: складено автором.

У чому полягає така можливість маніпуляцій? Для підприємств вона полягає як мінімум у наступному. Платник податку на прибуток може інвестувати в інші підприємства (як за методом участі в капіталі, так і в інші підприємства, які не є спільними, дочірніми або асоційованими), і при цьому мати право на отримання дивідендів від таких підприємств. Ці дивіденди підлягають включенню до доходів підприємства, а отже, мають враховуватися при визначенні об'єкта оподаткування податком на прибуток. Однак якщо сплату таких дивідендів оформити як поворотну фінансову допомогу з боку суб'єкта господарювання, у капіталі якого є частка платника податку на прибуток, отримані кошти не будуть включені до об'єкта оподаткування.

Для фізичних осіб ситуація аналогічна. Оформлення дивідендів учасникам (засновникам) фірми або виплат, наприклад, «13-ї зарплати» працівникам у світлі наведених вище законодавчих прогалин можна також оформити безстроковим договором «фінансової допомоги», і таким чином фізична особа уникне оподаткування ПДФО фактично виплачених доходів.

Для унаочнення наведених вище прикладів подамо відображення операцій за ними в бухгалтерському обліку (табл. 1).

1. Відображення у бухгалтерському обліку законних операцій з нарахування доходів та їх альтернативне відображення як поворотної фінансової допомоги*

№	Операція	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
		Дебет	Кредит	
1	2	3	4	5
<i>Нарахування доходів у платника податку на прибуток</i>				
1	Визнано суму доходів від дивідендів (законна операція)	373 «Розрахунки за нарахованими доходами»	72 «Дохід від участі в капіталі», 731 «Дивіденди одержані»	100000,00
2	Отримано дивіденди	31 «Рахунки в банках»	373	100000,00
3	Списано дохід від дивідендів на фінансовий результат (зі збільшенням оподаткованого прибутку)	72, 731	792 «Результат фінансових операцій»	100000,00
4	Нараховано податок на прибуток з суми доходів (100000 x 18% / 100%)	98 «Податок на прибуток»	641 «Розрахунки за податками»	18000,00
5	Суму, яка мала би бути виплачена підприємству як дивіденд, оформлено як поворотну фінансову допомогу з невизначеним строком (незаконна операція)	31	50 «Довгострокові позики», 60 «Короткострокові позики»	100000,00
<i>Нарахування доходів фізичних осіб</i>				
1	Визначено суму дивідендів, належних до сплати власнику підприємства (законна операція)	441 «Нерозподілений прибуток»	671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами»	100000,00
2	Утримано ПДФО із власників (100000 x 18% / 100%)	671	641	18000,00
3	Виплачено дивіденди	671	301 «Каса в національній валюті»	100000,00
4	Суму, яка мала би бути виплачена фізичній особі як дивіденд, оформлено як поворотну фінансову допомогу з невизначеним строком (незаконна операція)	377 «Розрахунки з різними дебіторами»	301	100000,00

*Джерело: складено автором.

Формально у податкових органів за будь-яких перевірок не має права визнавати операції, наведені в таблиці, незаконними, оскільки цивільне законодавство не встановлює обмежень по наданню поворотної фінансової допомоги, виходячи з факту пов'язаності осіб, які є сторонами

договорів про надання таких позик. При цьому, як свідчать дані таблиці, діючий порядок бухгалтерського обліку зазначених операцій попередити можливі зловживання та махінації при виплаті доходів нездатний. Рівно як і фіскальним органам нереально довести той факт, що оформлення, для прикладу, періодичних виплат засновникам як поворотної фінансової допомоги містить ознаки операцій з виплати дивідендів.

Усе вищезазначене дає підстави для висновку, що вирішення висвітленої проблеми має знаходитися у площині внесення змін до податкового законодавства. Зокрема, для нівелювання ризику виникнення зловживань обмеження щодо повернення сум поворотної фінансової допомоги, справедливі для платників єдиного податку, слід екстраполювати на правила, які встановлюють порядок визнання такої допомоги при визначенні об'єкта оподаткування податком на прибуток та податком з доходів фізичних осіб. Зокрема, потребують законодавчої фіксації положення, згідно з якими, до доходів двох зазначених вище груп платників включатимуться суми поворотних фінансових допомог, не повернені такими платниками протягом 12 календарних місяців з дати їх отримання, незалежно від того, який строк повернення зазначено в договорі про надання такої позики.

Висновки і перспективи. Проведене у цій статті дослідження виявило «підводні камені», пов'язані з операціями по наданню та поверненню поворотних фінансових допомог, які полягають в існуванні можливостей для ухилення від оподаткування прибутку підприємств та оподаткування доходів фізичних осіб у зв'язку з відсутністю обмежень щодо строків повернення таких позик у цивільному та податковому законодавстві. Для уникнення цих ризиків пропонуємо внесення доповнень до статті 141 «Особливості оподаткування окремих видів діяльності та операцій» Розділу III «Податок на прибуток підприємств» Податкового кодексу України в частині фіксації вимоги про включення поворотної фінансової допомоги, отриманої платником цього податку, до доходів підприємства після сплину терміну у 12 місяців з дати її отримання, та внесення змін до п. 165.1.31 Податкового кодексу України щодо включення до складу доходів платника податку на доходи фізичних осіб поворотної фінансової допомоги, яка залишається неповерненою цією фізичною особою протягом аналогічного терміну. Таким чином буде забезпечено неможливість виплати доходів без оподаткування відповідними податками через договірну схему надання поворотної фінансової допомоги.

Перспективою розвитку цих пропозицій є їх подання не лише в наукових публікаціях, але й спрямування до відповідних громадських організацій (Федерації професійних бухгалтерів та аудиторів України, Федерації аудиторів, бухгалтерів та фінансистів АПК України тощо) та Комітету з питань митної та податкової політики при Верховній Раді України.

Список літератури

1. Бойко Н. М. Особливості предмета договору позички / Н. М. Бойко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 1 (7). – С. 1–14.

2. Височан О. С. Особливості бухгалтерського обліку та оподаткування поворотної фінансової допомоги / О. С. Височан, І. І. Стефанишин // Бухгалтерський облік, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Чернігів, 25–26 жовтня 2013 р.) : тези доповідей. – Чернігів : Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. – С. 25–27.
3. Гареев Є. Ш. Правове регулювання відносин позики в римському праві та в сучасному законодавстві України / Є. Ш. Гареев // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – № 41. – С. 143–147.
4. Луспенік Д. Д. Договір позики: деякі питання теорії та судової практики / Д. Д. Луспенік // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 4 (128). – С. 16–24.
5. Поворотна фінансова допомога: нюанси видачі та обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cons.parus.ua/_d.asp?r=08MMF28d024df44a16e892383593e0201f6b4
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. №2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T102755.html
7. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>
8. Сушко Д. Поворотна фінансова допомога: на якій системі оподаткування вигідніше брати поворотну фінансову допомогу, і на якій повертати? [Електронний ресурс] / Д. Сушко. – Режим доступу : http://www.pspaudit.com.ua/files/povorotna_fin_dopomogo.pdf
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030435.html

References

1. Boyko, N. (2013). Osoblyvosti predmeta dohovoru pozychky [Features of the subject of the loan contracts]. Chasopys Natsional'noho Universytetu «Ostroz'ka Akademiya». Seriya «Pravo» [Journal of National University "Ostroh Academy". Series "Law."], 1 (7), 1–14.
2. Hareyev, Y. (2008). Pravove rehulyuvannya vidnosyn pozyky v ryms'komu pravi ta v suchasnomu zakonodavstvi Ukrayiny [Legal regulation of relations of the loan in Roman law and the current legislation of Ukraine]. Aktual'ni Problemy Derzhavy I Prava [Actual problems of a State and of the Law], 41, 143–147.
3. Luspenyk, D. (2011). Dohovir pozyky: deyaki pytannya teorii ta sudovoyi praktyky [Loan Agreement: some theoretical issues and issues of the judicial practice]. Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrayiny [Bulletin Of The Supreme Court Of Ukraine], 4, 16–24.
4. Podatkoviy kodeks Ukrayiny vid 02.12.2010 r. №2755-VI [The Tax Code of Ukraine, law of 02.12.2010 №2755-VI]. (2010). Retrieved 2 April 2016, from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T102755.html.
5. Povrotna finansova dopomoha: nyuansy vydachi ta obliku [Repayable financial assistance: the nuances of providing and accounting]. (2013). Retrieved from http://cons.parus.ua/_d.asp?r=08MMF28d024df44a16e892383593e0201f6b4.
6. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehulyuvannya rynkiv finansovykh posluh: Zakon Ukrayiny vid 12.07.2001 r. №2664-III [On Financial Services and State Regulation of Financial Services: Law of Ukraine of 12.07.2001 №2664-III] (2001). Retrieved 1 April 2016, from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

7. Sushko, D. Povrotna finansova dopomoha: na yakiy systemi opodatkuvannya vyhidnishe braty povrotnu finansovu dopomohu, i na yakiy povertaty? [Repayable financial assistance, on which tax system more favorable to get it, and on which it is more favorable to repay?]. Retrieved 1 April 2016, from http://www.pspaudit.com.ua/files/povrotna_fin_dopomogo.pdf.

8. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny vid 16.01.2003 r. №435-IV [The Civil Code of Ukraine, law of 16.01.2003. №435-IV]. (2003). Retrieved 2 April 2016, from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030435.html.

9. Vysochan, O., & Stefanyshyn, I. (2013). Osoblyvosti bukhhalters'koho obliku ta opodatkuvannya povrotnoyi finansovoyi dopomohy [Features of accounting and taxation of the repayable financial assistance]. In Bukhhalters'kyi oblik, analiz i audyt: suchasnyy stan, problemy ta perspektyvy rozvytku: Vseukrayins'ka naukovo-praktychna konferentsiya: tezy dopovidey [Accounting, analysis and auditing: current state, problems and perspectives of development: Ukrainian scientific and practical conference: abstracts] (pp. 25-27). Chernihiv: Chernihiv State Technological University.

НАЛОГОВЫЕ АСПЕКТЫ ОПЕРАЦИЙ ПО ПРЕДОСТАВЛЕНИЮ ВОЗВРАТНОЙ ФИНАНСОВОЙ ПОМОЩИ И НЕОБХОДИМОСТЬ ИХ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Н. Г. Царук

Аннотация. *Рассмотрена проблема возможности уклонения от налогообложения отдельных доходов плательщиков налога на прибыль и плательщиков налога на доходы физических лиц путём использования механизма возвратной финансовой помощи. Цель исследования состояла в освещении особенностей проведения операций с возвратной финансовой помощью и предоставлении предложений по нивелированию рисков уклонения от уплаты налогов с помощью этих операций. Исследование базировалось на общенаучных методах и на анализе норм налогового и гражданского законодательства с освещением порядка бухгалтерского учёта операций по предоставлению возвратной финансовой помощи.*

В результате исследования, доказана невозможность нивелирования риска махинаций с возвратной финансовой помощью исключительно за счёт использования инструментов бухгалтерского учёта и сформированы предложения об усовершенствовании норм налогового законодательства в части экстраполяции на плательщиков налога на доходы физических лиц и плательщиков налога на прибыль ограничения по неотражению такой помощи в доходах плательщика единого налога исключительно в период, который не превышает 12 месяцев с даты её получения. Перспективой исследований в данном направлении является подготовка конкретных предложений по внесению изменений в Налоговый кодекс Украины в части установления упомянутых ограничений.

Ключевые слова: *налог на прибыль, единый налог, налог на доходы физических лиц, бухгалтерский учёт, возвратная финансовая помощь, уклонение от налогообложения*

TAX ASPECTS OF OPERATIONS OF PROVIDING REPAYABLE FINANCIAL ASSISTANCE AND THE NEED FOR ITS IMPROVEMENT

N. G. Tsaruk

Abstract. *The article deals with the problem of the probability of tax evasion of separate revenues of the payers of the income tax and of the payers of the personal income tax through the mechanism of repayable financial assistance. The aim of the research was to set features of providing of operations with repayable financial assistance and to generate the proposals for leveling the risk of tax evasion through these operations. The research was based on the general scientific methods and on an analysis of the taxation and civil legislation with the analysis of the order of the accounting for the operations of providing of the repayable financial assistance.*

At the result the inability to leveling the risk of frauds with repayable financial assistance exclusively through the use of tools of accounting have been proved. And there was given the proposal for improvement of tax legislation in terms of extrapolation on income tax payers and personal income tax payers the restrictions of the non-inclusion of amounts of such assistance to income of the single tax payer only in a period which is not exceeding 12 months from the date of receiving of this financial assistance. The prospect of the research in this sphere is to prepare concrete proposals on amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the establishment of such restrictions.

Keywords: *income tax, single tax, personal income tax, accounting, repayable financial assistance, tax evasion*

УДК 338.242

КООПЕРАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПРОЯВУ СИНЕРГЕТИЧНОГО ЕФЕКТУ В ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. В. ЧЕРНЕЦЬКА, кандидат економічних наук, доцент
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
e-mail: Olja_Che@mail.ru

Анотація. *Актуальність дослідження:* важливим аспектом системи управління підприємством є так званий синергетичний ефект, який забезпечує додаткову ефективність діяльності від об'єднання зусиль окремих господарюючих одиниць. Сільськогосподарські кооперативи є таким об'єднанням господарюючих одиниць, в яких можна простежити прояви синергетичного ефекту. В дослідженнях мало уваги приділяється питанням прояву синергетичного ефекту в кооперативах, хоча вчені наголошують на тому, що шляхом створення

TAX ASPECTS OF OPERATIONS OF PROVIDING REPAYABLE FINANCIAL ASSISTANCE AND THE NEED FOR ITS IMPROVEMENT

N. G. Tsaruk

Abstract. *The article deals with the problem of the probability of tax evasion of separate revenues of the payers of the income tax and of the payers of the personal income tax through the mechanism of repayable financial assistance. The aim of the research was to set features of providing of operations with repayable financial assistance and to generate the proposals for leveling the risk of tax evasion through these operations. The research was based on the general scientific methods and on an analysis of the taxation and civil legislation with the analysis of the order of the accounting for the operations of providing of the repayable financial assistance.*

At the result the inability to leveling the risk of frauds with repayable financial assistance exclusively through the use of tools of accounting have been proved. And there was given the proposal for improvement of tax legislation in terms of extrapolation on income tax payers and personal income tax payers the restrictions of the non-inclusion of amounts of such assistance to income of the single tax payer only in a period which is not exceeding 12 months from the date of receiving of this financial assistance. The prospect of the research in this sphere is to prepare concrete proposals on amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the establishment of such restrictions.

Keywords: *income tax, single tax, personal income tax, accounting, repayable financial assistance, tax evasion*

УДК 338.242

КООПЕРАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПРОЯВУ СИНЕРГЕТИЧНОГО ЕФЕКТУ В ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. В. ЧЕРНЕЦЬКА, кандидат економічних наук, доцент
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
e-mail: Olja_Che@mail.ru

Анотація. *Актуальність дослідження:* важливим аспектом системи управління підприємством є так званий синергетичний ефект, який забезпечує додаткову ефективність діяльності від об'єднання зусиль окремих господарюючих одиниць. Сільськогосподарські кооперативи є таким об'єднанням господарюючих одиниць, в яких можна простежити прояви синергетичного ефекту. В дослідженнях мало уваги приділяється питанням прояву синергетичного ефекту в кооперативах, хоча вчені наголошують на тому, що шляхом створення

сільськогосподарських кооперативів можна допомогти аграрним товаровиробникам вистояти в конкурентній боротьбі.

Мета і завдання дослідження: визначення особливостей діяльності сільськогосподарських кооперативів, які є передумовою отримання синергетичного ефекту.

Методи дослідження: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків), монографічний (при детальному вивченні та узагальненні досвіду роботи сільськогосподарських кооперативів), теоретичного узагальнення, синтезу і аналізу (для обґрунтування сутнісних характеристик сільськогосподарської кооперації, визначення умов для отримання синергетичного ефекту), графічний (для наочного подання матеріалу дослідження). Теоретико-методичну основу дослідження сформуvalи праці вітчизняних вчених із зазначеної тематики.

Результати: синергетичний ефект у кооперативі досягається через інтенсивний обмін інформаційними, фінансовими, кадровими, інноваційними ресурсами в межах загальної системи ділових стосунків, дотримання пріоритетів внутрішнього планування; ґрунтується на поєднанні їх активів та функціонуванні як єдиного економічного організму, метою якого є досягнення спільних цілей та задоволення економічних інтересів учасників на різних ділянках господарської діяльності. Таким чином, сільськогосподарська кооперація є невід'ємним атрибутом формування дієвого інституту агробізнесу та стратегічним напрямом управління фінансовими результатами підприємств аграрного сектору.

Перспективи: у нинішніх умовах господарювання аграрні підприємства мають формувати таку стратегію розвитку, яка б давала можливість отримувати додатковий ефект діяльності. Це можливо завдяки кооперації наявних ресурсів та зусиль, що забезпечить перевищення результату над сумою ефектів окремої господарюючої одиниці, тобто підвищення фінансового результату й отримання конкурентних переваг. Механізм управління фінансовим результатом аграрних підприємств у складі кооперативу потребує детальних досліджень, що уможливить розроблення методики підрахунку синергетичного ефекту.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, синергетичний ефект, організаційно-економічна система господарювання, аграрне підприємство, стратегія розвитку

Актуальність. Аграрний сектор економіки в Україні посідає важливе місце у формуванні національної безпеки, оскільки саме сільське господарство забезпечує населення необхідними продовольчими товарами, є сировинною базою для кола промислових підприємств тощо. Економічна криза, перш за все, охопила сільське господарство. Зазначимо, що розвиток аграрного виробництва має спонукати наявність сприятливих умов для діяльності – ресурсний потенціал нашої країни доволі багатий (родючі землі, помірний клімат, трудові ресурси з відповідним менталітетом тощо).

Ринкова економіка вимагає від аграрного товаровиробника формування високого рівня рентабельності діяльності, тому вітчизняні

підприємства мають виробляти таку стратегію розвитку, яка б забезпечувала зазначений рівень її ефективності. На стратегію розвитку аграрних підприємств впливають безліч факторів: зовнішніх та внутрішніх (вплив може бути як негативний, так і позитивний). Більш того, ці фактори можна класифікувати як контрольовані підприємством, так і такі, що не залежать від управлінських рішень. У нинішніх умовах господарювання необхідно формувати такі механізми організації аграрного виробництва, які б давали змогу враховувати вплив таких чинників, закріплювати й примножувати позитивний вплив та нівелювати негативний. Це можливо здійснити завдяки кооперації зусиль аграрних товаровиробників.

Важливим аспектом системи управління підприємством є так званий синергетичний ефект, який забезпечує додаткову ефективність діяльності від об'єднання зусиль окремих господарюючих одиниць. Сільськогосподарські кооперативи є таким об'єднанням господарюючих одиниць, в яких можна простежити прояви синергетичного ефекту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Томич І. Ф., Корінець Р. Я., Гриценко М. П. [8] розглядають сільськогосподарську кооперацію, у першу чергу, як механізм самоорганізації сільських товаровиробників, механізм захисту невеликих селянських, фермерських господарств від недобросовісних посередницьких структур та економічної залежності від них. Розглядаючи сільськогосподарську кооперацію як цілісну економічну систему зазначимо, що їй притаманні властивості будь-яких систем. Потапова Н. А. [7] серед властивостей систем виокремлює самоорганізацію як здатність відроджувати та переводити власну структуру на вищий рівень, унаслідок вимог зовнішнього середовища. Вірченко В. та Кузьменко А. [2] дають таке визначення: «Синергетика – це новий між-дисциплінарний науковий напрям, який вивчає закономірності виникнення, формування і розвитку систем, для яких є характерними відкритість, самоорганізація та нелінійність». Отже, самоорганізація притаманна і явищу «кооперація», і явищу «синергія».

Проблеми кооперації досліджували О. В. Піменова [6], І. Ф. Томич, Р. Я. Корінець, М. П. Гриценко [8], Ю. В. Ушкаренко [9], Т. М. Чурилова [10] та інші. Вчені досліджують еволюцію поглядів на сільськогосподарську кооперацію [6], правові засади розвитку сільськогосподарських кооперативів [10], пропонують програму розвитку сільськогосподарської кооперації [8] тощо. Питаннями синергетики займалися В. Вірченко, А. Кузьменко [2], П. В. Мекшун [5], Н. А. Потапова [7] та інші.

На прояві синергетичного ефекту в кооперативах наголошували В. В. Зіновчук та О. П. Власенко [3], які прорахували синергетичний ефект і найбільше його значення отримали при кооперативній формі діяльності аграрних товаровиробників. Шестерняк М. М. [11] також розглядає позитивний синергетичний ефект від поєднання та взаємодії робочої сили і засобів праці в спільній діяльності. Як бачимо, мало уваги приділяється питанням прояву синергетичного ефекту в кооперативах, хоча вчені наголошують на тому, що шляхом створення сільськогосподарських кооперативів можна допомогти аграрним товаровиробникам вистояти у

конкурентній боротьбі.

Мета дослідження – визначення особливостей діяльності сільськогосподарських кооперативів, які є передумовою отримання синергетичного ефекту.

Матеріали і методи дослідження. Теоретико-методичну основу дослідження сформуvalи праці вітчизняних вчених із зазначеної тематики. Теоретичним підґрунтям дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід для вивчення особливостей діяльності сільськогосподарських кооперативів, які є передумовою отримання синергетичного ефекту. У статті було використано загальнонаукові та спеціальні методи: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення й формулювання висновків), монографічний (при детальному вивченні та узагальненні досвіду роботи сільськогосподарських кооперативів), теоретичного узагальнення, синтезу і аналізу (для обґрунтування сутнісних характеристик сільськогосподарської кооперації, визначення умов для отримання синергетичного ефекту), графічний (для наочного подання матеріалу дослідження).

Результати дослідження та їх обговорення. Відповідно до законодавства України, сільськогосподарська кооперація – система сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, утворених для задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів. Сільськогосподарський кооператив – це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг для задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Піменова О. В. [6] наголошує, що сільськогосподарський кооператив – це, перш за все, союз господарств, метою якого є збільшення трудових доходів своїх членів, або зменшення їх витрат. Чурилова Т. М. [10] вважає сільськогосподарську кооперацію найприйнятнішою формою організації аграрного виробництва, такою, що враховує особливості історичного розвитку країни, відповідає інтересам держави й суспільства в економічній та соціальній сфері. Отже, зважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що саме в кооперативах аграрні товаровиробники можуть оптимізувати наявні та потенційні ресурси для здійснення ефективної діяльності.

Синергетичний економічний ефект відіграє винятково важливу роль в розвитку підприємства. Ефект синергії – ефект від спільної дії всіх елементів окремо взятої системи, що зумовлює збільшення якісних показників її функціонування без збільшення кількісних [11]. Взаємодія окремих елементів сільськогосподарського кооперативу зумовлює виникнення синергетичного ефекту. У даному випадку, оптимізуються витрати внаслідок зменшення сукупних витрат і більш ефективно використовуються наявні потужності.

Вчені наголошують на тому, що синергетичний ефект досягається за рахунок акумуляції ресурсів і розширення масштабів виробництва. Цей ефект створюється через раціоналізацію та оптимізацію виробничих зв'язків у процесі інтеграції аграрних підприємств в єдину організаційно-економічну систему, спрямовану на економію всіх видів ресурсів, створення якісної конкурентоспроможної продукції [4].

Дійсно, поєднання окремих видів діяльності уможливить налагодження повного циклу економічної діяльності, зокрема від постачання сировини, виробництва продукції до її реалізації чи переробки. Створення оптових складів дасть змогу отримати синергетичний ефект від збуту та маркетингу, опанування нових видів діяльності дозволить не лише завоювати новий сегмент ринку, але й поліпшити задоволення потреб існуючих клієнтів підприємства тощо. У результаті відбувається оптимізація зв'язків між аграрними товаровиробниками, вихід підприємств на міжнародні ринки, скорочуються витрати й підвищується конкурентоспроможність продукції.

В економічній літературі [4] вирізняють внутрішню і зовнішню синергію. Синергетичний ефект в кооперативі досягається через інтенсивний обмін інформаційними, фінансовими, кадровими, інноваційними ресурсами в межах загальної системи ділових стосунків, дотримання пріоритетів внутрішнього планування. Зовнішня синергія проявляється при органічно організованій співпраці кооперативу з іншими підприємствами – як аграрними, так і промисловими, збутовими та іншими. На цьому аспекті діяльності кооперативу акцентує увагу К. В. Бондаревська [1], яка вбачає в кооперації шлях подолання проблем цінового диспаритету в АПК.

Дослідниця наголошує на тому, що кооперування сприятиме формуванню продовольчих комплексів із завершеним циклом виробництва продукції, що надасть можливість отримання підприємствами високих прибутків від споживання виготовленого ними продукту. Саме тому ключовими напрямками стратегії розвитку аграрного сектору економіки є не лише кооперація сільськогосподарських підприємств між собою з метою закупівлі матеріально-технічних ресурсів, впровадження інновацій та реалізації продукції, а й інтеграція з підприємствами III сфери агропромислового комплексу.

Повністю погоджуємося із М. М. Шестерняк [11], який стверджує, що синергетичний ефект виникає при спільній діяльності, унаслідок поєднання енергетичних, трудових, інформаційних, фінансових та матеріальних ресурсів учасників. Дійсно, якщо використовувати кожний з перелічених ресурсів окремо, то можна отримати певний ефект від використання. Поєднання кількох видів ресурсів дасть змогу підвищити сукупний ефект. Раціональне поєднання всіх видів ресурсів дасть змогу реалізувати на практиці арифметичну суть енергетичного ефекту: « $2+2=5$ », тобто перевищення результату над сумою ефектів. Зазначений ефект, на наш погляд, може бути досягнутий за рахунок таких факторів:

- у кооперативі з'являється можливість отримання потрібної інформації для ефективного управління всіма його ресурсами, створення інформаційного й технічного середовища для ефективного регулювання

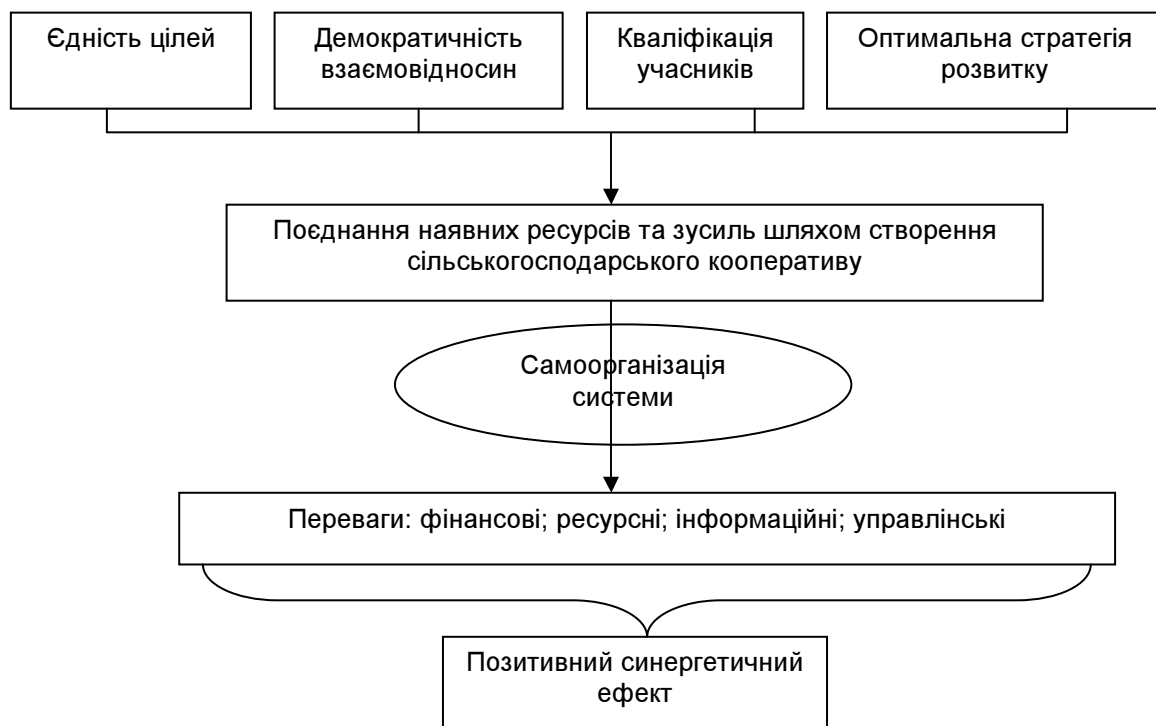
діяльності та зростання можливостей виходу аграрних товаровиробників на нові ринки;

- у кооперативі спостерігається зменшення кількості неефективних рішень управлінської діяльності за рахунок поєднання інтелектуальних здібностей менеджерів кооперативу, здатних проаналізувати ситуацію з різних сторін у межах своєї компетенції та особливостей діяльності окремого підприємства в складі кооперативу.

- у кооперативі спостерігається зниження сукупних витрат за рахунок економії постійних витрат, які не залежать від обсягів діяльності (кожне підприємство має такі витрати, а в кооперативі цей самий розмір витрат припадає на декілька підприємств);

- здійснюється накопичення капіталу, перерозподіл підприємницьких ризиків, функцій та процедур для здійснення діяльності, збільшення частки на ринку, що дає змогу отримати конкурентні переваги перед окремо господарюючими аграрними підприємствами.

Вищевикладене дає змогу підсумувати, що синергетичний ефект в сільськогосподарському кооперативі ґрунтується на поєднанні їх активів та функціонуванні як єдиного економічного організму, метою якого є досягнення спільних цілей та задоволення економічних інтересів учасників на різних ділянках господарської діяльності.

Формування синергетичного ефекту в сільськогосподарському кооперативі

Аналізуючи переваги сільськогосподарської кооперації слід зазначити, що для отримання позитивного синергетичного ефекту необхідно створити певні умови. Ушкаренко Ю. В. [9] наголошує, що для досягнення

синергетичного ефекту в кооперативі потрібні єдність цілей членів, чітко визначена та економічно обґрунтована спеціалізація, обсяги замовлення ресурсів для реалізації цілей, обов'язковість щодо виконання замовлень і зобов'язань, системність організаційних і виробничих процедур, економічна ефективність і демократичність взаємовідносин, достатній рівень кваліфікації персоналу. Автор підкреслює, що формалізація уявлення про економічну ефективність синергетичних впливів, визначених через питому вагу загальної вигоди передбачає, що вона повинна бути вищою за розмірність витрат на блага для окремих індивідів, або витрати на одиницю часу – вищі за витрати на одиницю групи.

Отже, у кооперативі, за виконання певних умов, можна досягти позитивного синергетичного ефекту завдяки перевагам, які з'являються шляхом поєднання наявних ресурсів сільськогосподарських підприємств (див. рисунок).

Висновки і перспективи. У нинішніх умовах господарювання аграрні підприємства мають формувати таку стратегію розвитку, яка б давала змогу отримувати додатковий ефект від діяльності. Це можливо завдяки кооперації наявних ресурсів та зусиль, що забезпечить перевищення результату над сумою ефектів окремої господарюючої одиниці, тобто підвищення фінансового результату та отримання конкурентних переваг. Таким чином, сільськогосподарська кооперація є невід'ємним атрибутом формування дієвого інституту агробізнесу та стратегічним напрямом управління фінансовими результатами підприємств аграрного сектору. Механізм управління фінансовим результатом аграрних підприємств у складі кооперативу потребує детальних досліджень, що уможливить розроблення методики підрахунку синергетичного ефекту.

Список літератури

1. Бондаревська К. В. Проблема цінового диспаритету та шляхи її вирішення в галузі АПК / К. В. Бондаревська // Бізнесінформ. – 2014. – № 8. – С. 129–133.
2. Вірченко В. Синергетичний підхід в економічних дослідженнях / В. Вірченко, А. Кузьменко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2009. – № 110. – С. 34–36.
3. Зіновчук В. В. Управління трансакційними витратами в агробізнесі / В. В. Зіновчук, О. П. Власенко // Management theory and studies for rural business and infrastructure development. – 2009. – № 17 (2). – С. 157–168.
4. Ільчук В. П. Кластерна стратегія розвитку економіки регіону : монографія / В. П. Ільчук, І. О. Хоменко, І. В. Лисенко. – Чернігів : Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. – 367 с.
5. Мекшун П. В. Системно-синергетичний аспект забезпечення економічної безпеки національної економіки / П. В. Мекшун // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – 2013. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1963>
6. **Піменова О. В.** Еволюція наукових поглядів на організацію сільськогосподарської кооперації / О. В. Піменова // Економіка та держава. – 2012. – № 1. – С. 87–90.

7. Потапова Н. А. Синергетичний розвиток складних економічних систем / Н. А. Потапова // «Проблеми економіки та управління». Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2012. – № 725. – С. 180–186.
8. Томич І. Ф. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: початок шляху : практ. посіб. / І. Ф. Томич, Р. Я. Корінець, М. П. Гриценко. – К., 2013. – 95 с.
9. Ушкаренко Ю. В. Розвиток сільськогосподарської кооперації (теорія, методологія, практика) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.04 / Ю. В. Ушкаренко ; Житомир. нац. агрокол. ун-т. – Житомир, 2010. – 36 с.
10. Чурилова Т. М. Правові засади розвитку сільськогосподарських кооперативів / Т. М. Чурилова // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 1. – С. 206–210.
11. Шестерняк М. М. Синергетичний ефект у спільному будівництві як фактор економічного зростання / М. М. Шестерняк // Вісник ЖДТУ. – 2013. – № 3 (65). – С. 68–74.

References

1. Bondarevska, K. V. (2014). Problema tsinovoho dysparytetu ta shliakhy yii vyrishennia v haluzi APK [Price disparity problem and its solving in agriculture], *Biznesinform*, 8, 129–133.
2. Virchenko, V. and Kuzmenko, A. (2009). Synerhetychnyi pidkhid v ekonomichnykh doslidzhenniakh [Synergetic approach in economic research], *Visnik Kiyivskogo nayionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya «Ekonomika»*, 110, 34–36.
3. Zinovchuk, V. V. and Vlasenko, O. P. (2009). Upravlinnia transaktsiinymy vytratamy v ahrobiznesi [Management of transaction costs in agribusiness], *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 17 (2), 157–168.
4. Ilchuk, V. P., Khomenko, I. O. and Lysenko, I. V. (2013). Klasterna stratehiia rozvytku ekonomiky rehionu [Cluster strategy of economic development of the region]. Chernihiv: Chernihiv State Technological University (in Ukrainian).
5. Mekshun, P. V. (2013). Systemno-synerhetychnyi aspekt zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky [System sinergistical aspect of providing of economic security of national economy], *Elektronne naukove fahove vidannya "Efektivna ekonomika"*. Available at : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1963> (access date November 18, 2014).
6. Pimenova, O. V. (2012). Evoliutsiia naukovykh pohliadiv na orhanizatsiiu silskohospodarskoi kooperatsii [The evolution of scientific views on the organization of agricultural cooperatives], *Ekonomika ta derzhava*, 1, 87–90.
7. Potapova, N. A. (2012). Synerhetychnyi rozvytok skladnykh ekonomichnykh system [Synergetic development of complex economic systems], «Problemi ekonomiki ta upravlinnya». *Visnik NU «Lvivska politehnika»*, 725, 180–186.
8. Tomych, I. F., Korinets, R. Ia. and Hrytsenko, M. P. (2013). Silskohospodarskyi obsluhovuiuchy kooperatyv: pochatok shliakhu [Farm Service Cooperative: the beginning of the road]. Kyiv (in Ukrainian).
9. Ushkarenko, Yu. V. (2010). Rozvytok silskohospodarskoi kooperatsii (teoriia, metodolohiia, praktyka) [The development of agricultural cooperatives (theory, methodology, practice)]. Zhytomyr (in Ukrainian).

10. Churylova, T. M. (2010). Pravovi zasady rozvytku silskohospodarskykh kooperatyviv [Legal basis of agricultural cooperatives], Chasopys Kyivskoho universytetu prava, 206–210.

11. Shesterniak, M. M. (2013). Synerhetychnyi efekt u spilnomu budivnytstvi yak faktor ekonomichnoho zrostantia [Synergetic effect in the joint construction as a factor of economic growth], Visnyk ZhDTU, 3 (65), 68–74.

КООПЕРАЦИЯ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ПРОЯВЛЕНИЯ СИНЕРГЕТИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

О. В. Чернецкая

Аннотация. *Актуальность исследования:* важным аспектом системы управления предприятием выступает так называемый синергетический эффект, обеспечивающий дополнительную эффективность деятельности от объединения усилий отдельных хозяйствующих единиц. Сельскохозяйственные кооперативы выступают таким объединением хозяйствующих единиц, в которых можно проследить проявления синергетического эффекта. В исследованиях мало внимания уделяется вопросам проявления синергетического эффекта в кооперативах, хотя ученые подчеркивают, что путем создания сельскохозяйственных кооперативов можно помочь аграрным товаропроизводителям выстоять в конкурентной борьбе.

Цель и задачи исследования: определение особенностей деятельности сельскохозяйственных кооперативов, выступающих условием получения синергетического эффекта.

Методы исследования: абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирование выводов), монографический (при детальном изучении и обобщении опыта работы сельскохозяйственных кооперативов), теоретического обобщения, синтеза и анализа (для обоснования сущностных характеристик сельскохозяйственной кооперации, определения условий для получения синергетического эффекта), графический (для наглядного представления материала исследования). Теоретико-методическую основу исследования сформировали труды отечественных ученых по данной тематике.

Результаты исследования: синергетический эффект в кооперативе достигается через интенсивный обмен информационными, финансовыми, кадровыми, инновационными ресурсами в рамках общей системы деловых отношений, соблюдение приоритетов внутренней планировки; основывается на сочетании их активов и функционировании как единого экономического организма, целью которого является достижение общих целей и удовлетворение экономических интересов участников на различных участках хозяйственной деятельности. Таким образом, сельскохозяйственная кооперация выступает неотъемлемым атрибутом формирования действенного института агробизнеса и стратегическим направлением управления финансовыми результатами

предприятий аграрного сектора.

Перспективы: в нынешних условиях хозяйствования аграрные предприятия должны формировать такую стратегию развития, которая давала бы возможность получать дополнительный эффект от деятельности. Это возможно благодаря кооперации имеющихся ресурсов и усилий, обеспечивающей превышение результата над суммой эффектов отдельной хозяйствующей единицы, то есть повышение финансового результата и получения конкурентных преимуществ. Механизм управления финансовым результатом аграрных предприятий в составе кооператива требует детальных исследований, что позволит разработать методику подсчета синергетического эффекта.

Ключевые слова: сельскохозяйственная кооперация, синергетический эффект, организационно-экономическая система хозяйствования, аграрное предприятие, стратегия развития

COOPERATION AS A PRECONDITION OF SYNERGISTIC EFFECT IN THE AGRICULTURAL ENTERPRISE'S ACTIVITY

O. V. Chernets'ka

Abstract. The relevance of research: an important aspect of enterprise management system is a so-called "synergistic effect", which provides an additional efficiency of activity combining efforts of the individual business units. Agricultural cooperatives are the such union of economic units, where can be traced existence of a synergistic effect. In the current investigations little attention is paid to question of synergistic effect in the cooperatives, although scientists point out that creating of agricultural cooperatives can help agricultural producers to survive in the competition.

The purpose and objectives of the research: determining the characteristics of agricultural cooperatives which are prerequisite for obtaining a synergistic effect.

Methods of research: abstract logical (theoretical generalizations and drawing conclusions), monographic (detailed study and summarize the experience of agricultural cooperatives), theoretical synthesis, synthesis and analysis (to justify essential characteristics of agricultural cooperatives, which determine the conditions for obtaining a synergistic effect), graphics (for a visual representation of research material).

Results: the synergistic effect of the co-op is achieved through an intensive exchange of information, financial, human resources, innovative resources within the general framework of business relations, compliance with internal planning priorities; based on a combination of their assets and the functioning of a single economic organism, the aim of which is to achieve common goals and to meet the economic interests of the parties in various areas of economic activity. Thus, agricultural cooperation serves an inherent part of the formation of the Institute of Agribusiness and effective strategic direction in managing of financial results in the agricultural sector.

Perspective: in the current economic conditions agricultural enterprises should form a development strategy which would give the opportunity to receive an additional effect of activity. This is possible thanks to the cooperation of resources and effort, providing the excess over the sum of the result of the effects of individual economic units, i.e. increasing of financial results and gain competitive advantage. The mechanism of management of the financial result of the agrarian enterprises as part of the cooperative requires detailed researches, which will develop a methodology for calculation of synergistic effect.

Keywords: agricultural cooperation, synergy effect, organizational and economic system of economic management, agricultural enterprise, development strategy

УДК 657.633:658

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ ПІДПРИЄМСТВА: УПРАВЛІНСЬКІ РОЛІ

І. А. ЧОПЛЯК, здобувач*

Вінницький фінансово-економічний університет

e-mail: levchenkoira93@gmail.com

Анотація. У сучасних умовах докорінного реформування відносин власності, організаційно-господарських перетворень перед керівництвом підприємств постає необхідність прогнозування, оцінки ризиків і створення ефективної системи управління. Обґрунтованість та ефективність управлінських рішень залежить від внутрішнього контролю, який відіграє важливу роль у досягненні як стратегічних, так і оперативних цілей, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та ефективне управління підприємством. Тому виняткової актуальності набуває особлива, важлива функція в системі управління підприємством, а саме: функція внутрішнього контролю, яка, у свою чергу, є інтегрованою з іншими функціями управління.

Внутрішній контроль є важливим елементом кожної стадії процесу управління, оскільки він здійснюється в конкретній системі, на конкретному рівні управління. У системі внутрішнього контролю акумулюється інформація щодо порядку функціонування об'єкта господарювання, результати його діяльності, проводиться оцінка процесів розвитку підприємства, ефективності розробленої стратегії.

У статті визначено сутність і вагомість внутрішнього контролю в управлінні та його взаємопов'язані ролі. Розглянуто соціальну й економічну сутність контролю та його основні принципи. Здійснено огляд системи внутрішнього контролю на автотранспортних підприємствах.

---

*Науковий керівник – доктор економічних наук, професор Ф. Ф. Бутинець

Perspective: in the current economic conditions agricultural enterprises should form a development strategy which would give the opportunity to receive an additional effect of activity. This is possible thanks to the cooperation of resources and effort, providing the excess over the sum of the result of the effects of individual economic units, i.e. increasing of financial results and gain competitive advantage. The mechanism of management of the financial result of the agrarian enterprises as part of the cooperative requires detailed researches, which will develop a methodology for calculation of synergistic effect.

Keywords: agricultural cooperation, synergy effect, organizational and economic system of economic management, agricultural enterprise, development strategy

УДК 657.633:658

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ ПІДПРИЄМСТВА: УПРАВЛІНСЬКІ РОЛІ

І. А. ЧОПЛЯК, здобувач*

Вінницький фінансово-економічний університет

e-mail: levchenkoira93@gmail.com

Анотація. У сучасних умовах докорінного реформування відносин власності, організаційно-господарських перетворень перед керівництвом підприємств постає необхідність прогнозування, оцінки ризиків і створення ефективної системи управління. Обґрунтованість та ефективність управлінських рішень залежить від внутрішнього контролю, який відіграє важливу роль у досягненні як стратегічних, так і оперативних цілей, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та ефективне управління підприємством. Тому виняткової актуальності набуває особлива, важлива функція в системі управління підприємством, а саме: функція внутрішнього контролю, яка, у свою чергу, є інтегрованою з іншими функціями управління.

Внутрішній контроль є важливим елементом кожної стадії процесу управління, оскільки він здійснюється в конкретній системі, на конкретному рівні управління. У системі внутрішнього контролю акумулюється інформація щодо порядку функціонування об'єкта господарювання, результати його діяльності, проводиться оцінка процесів розвитку підприємства, ефективності розробленої стратегії.

У статті визначено сутність і вагомість внутрішнього контролю в управлінні та його взаємопов'язані ролі. Розглянуто соціальну й економічну сутність контролю та його основні принципи. Здійснено огляд системи внутрішнього контролю на автотранспортних підприємствах.

---

*Науковий керівник – доктор економічних наук, професор Ф. Ф. Бутинець

Ключові слова: внутрішній контроль, управління підприємством, контролер, інтегрований бухгалтерський облік, автотранспортне підприємство

Актуальність. Контроль – це вид управлінської діяльності, який забезпечує перевірку здійснення управлінських рішень, а також спосіб внесення в них поточних коректив. Він є обов'язковою функцією управлінського персоналу, заключною стадією управління, зв'язуючою ланкою між керуючою й керованою системами. Контроль є необхідним з огляду на те, що на керований об'єкт діють стихійні фактори й виникає потреба у широкій поінформованості для адекватного реагування на нову ситуацію. Зміст поняття «управлінський контроль» розкривається через систему функцій, які повинен виконувати контроль та через мету створення відповідної служби.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Своєрідний внесок у розвиток внутрішнього контролю зробили відомі представники науки господарського контролю професори М. Г. Белов, Ф. Ф. Бутинець, Т. А. Бутинець, Б. І. Валусь, Н. Г. Виговська, Л. Г. Ловінська, М. Д. Корінько, М. В. Кужельний, В. Ф. Палій, В. П. Пантелеєв, Я. В. Соколов, Л. К. Сук та ін.

Мета дослідження – визначення важливості та ефективності внутрішнього контролю підприємства у розрізі управлінського контролю в момент здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства, що підвищить ефективність прийняття управлінських рішень. Внутрішній контроль є важливим елементом кожної стадії процесу управління, тому його потрібно здійснювати в конкретній системі та на конкретному рівні управління.

Правильне здійснення функції контролю вимагає дотримання єдності трьох його стадій: виявлення фактів, їх критична оцінка, пропозиція заходів щодо впливу на керований об'єкт у необхідному напрямі.

У межах заключного контролю зворотній зв'язок здійснюється після того, як робота виконана, або після повного завершення господарської операції. Заключний контроль здійснюється трохи запізно, але він має важливе значення. Головне в його проведенні – усунення причин розбіжності, забезпечення безумовного виконання планів і всіх нормативних вимог, створення сприятливих умов для діяльності працівників на кожному робочому місці.

Матеріали і методи дослідження. Використовуючи методи та спеціальні прийоми внутрішнього контролю, необхідну нормативну базу, перевіряючи мають одержати максимальну інформацію профілактичного характеру. Організацію внутрішнього контролю об'єктивно зумовили такі чинники: поділ інтересів з боку адміністрації, власників та інвесторів, що призводять, у разі конфлікту між ними, до виникнення необ'єктивної інформації; ускладнення господарських операцій, і, отже, процесу відображення їх в обліку, що збільшує ймовірність отримання недостовірної інформації; залежність наслідків прийнятих господарських рішень, заснованих на необ'єктивній інформації, що може спричинити матеріальну шкоду; зростання кількості проміжних ланок між першоджерелами інфор-

мації та її користувачами, що призводить до свідомого підтасовування даних і неусвідомленою інтерпретацією інформації упорядником на свою користь.

Результати дослідження та їх обговорення. Нині інституційналізація системи внутрішнього контролю здійснює регулюючий вплив, забезпечує стабільність дії нормативних стандартів, а отже, і самої системи внутрішнього контролю. У забезпеченні на підприємстві встановленого порядку найважливішу роль відіграє саме створена система внутрішнього контролю, в якій пріоритетне значення відводиться кількості, якості та рівню інформації, що піддається контролю. У цьому сенсі система знань із внутрішнього контролю, що володіє більш високим рівнем інформації, керує соціальною системою, яка володіє більш високим рівнем енергії, оскільки саме в першій формуються і діють нормативні стандарти контролерських дій.

На цілі та плани, способи й ефективність їх реалізації, якими не можна знехтувати, впливають ринки товарів, послуг і знань, урядові установи, конкуренти, технологія і багато інших елементів того середовища, що оточує підприємство.

Конструктивна роль системного підходу до внутрішнього контролю, а також до будь-якої проблеми з цього напрямку як до системи полягає в тому, що дає змогу побачити широкі можливості й перспективи, а також критичні змінні та обмеження, особливості їх взаємодії один із одним, змушуючи вчених і практиків в цій галузі знань постійно пам'ятати, що не можна підходити до жодного елемента, явища чи проблеми контролю без урахування їх попередніх і наступних взаємодій з іншими елементами процесу господарювання та його відображення в обліку [1, с. 417].

Наукою доведено, що немає жодного найкращого способу планування та управління підприємством, найкращого способу організації внутрішнього контролю або ведення обліку, ніж перевірений прийом здійснення контролю за господарськими операціями, що відбуваються на підприємстві. Щоб ефективно здійснювати контроль, фахівцям підприємства бажано знати всі (принаймні – більшість) існуючі методи і способи контролю, вміти застосовувати кожен із них в абсолютно в конкретному місці і абсолютно в кожній конкретній господарській ситуації. Найкращі методи, способи і прийоми контролю можна вибрати з їх великої сукупності і здійснити їх застосування тільки тоді, коли фахівець знає конкретні обставини, в яких йому доведеться їх застосовувати.

Вихідним пунктом контролерського знання й діяльності є вирішення проблеми, що постає перед кожним окремим контролером або групою перевіряючих. Знання і діяльність фахівців спрямовуються на виявлення відхилень, якщо вони мали місце на суб'єкті перевірки і знайшли своє облікове відображення. Сутність виявлення відхилень полягає в тому, що воно являє собою процес, за допомогою якого забезпечується упорядкований стан і заданий рівень організованості перевірки здійснених фактів. Більш складні форми контролю включають в себе такі процеси, з відома яких складна система переводиться з одного організаційного стану в інший. До них належать контроль стану руху капіталу, контроль підбору і

використання персоналу підприємства, інноваційне управління процесами, стратегічне управління діяльністю та інші дії професійної перевірки фактів [2, с. 119].

Чим вищого ступеня розвитку досягає виробництво і суспільство в цілому, тим більших обертів набуває процес відображення фактів, що відбуваються, і які, все більше диференціюючись і вдосконалюючись, стають поступово специфічною областю діяльності фахівців із контролю. На великих підприємствах виникає достатньо розгалужений управлінський апарат, в межах якого одночасно здійснюється диференціація знань контролю певної групи фактів [3, с. 73].

Основними дійовими особами цього розгалуженого апарату, що мають відповідні фахові знання з контролю, є фінансисти – особи, які здійснюють фінансовий контроль над операціями, але не управляють ними; технічні керівники, що забезпечують здійснення господарських операцій, та мають необхідні для цього наукові й спеціальні знання, вміють застосовувати їх в практичній діяльності; керівники (менеджери) – організатори, що є основними фігурами в процесі управління господарськими діями. Так будується функціональна система контролю підприємства. Дещо інші особливості в роботі має спеціальний апарат контролю, який може мати місце на достатньо великих підприємствах, що мають свої філії тощо.

Виходячи із сутності розроблених концепцій, внутрішній контроль постає як свідомий, заснований на достовірному знанні економіко-правовий вплив суб'єкта управління на керовану підсистему за допомогою планування, обліку, організації та здійснення контролю, ухвалення відповідних рішень, необхідних для забезпечення ефективного функціонування і розвитку підприємства, досягнення поставленої ним мети.

Внутрішній контроль буде ефективним тільки тоді, коли він спрямований на досягнення конкретно визначених цілей. Його головною метою є інформаційне забезпечення системи управління для отримання можливості прийняття ефективних управлінських рішень. До інших цілей такого контролю відносять: дотримання прийнятої політики кожним відповідальним працівником підприємства, забезпечення збереження активів та ефективної діяльності всіх підрозділів.

Для досягнення наведених цілей необхідною умовою є узгодженість системи інтегрованого бухгалтерського обліку, що лежить в основі управління підприємством, який чітко визначає порядок реєстрації господарських операцій та забезпечує належний контроль і аналіз фінансово-господарської діяльності [4, с. 34]. Від ефективності такого контролю залежить функціонування господарюючого суб'єкта, його підрозділів на всіх рівнях управління.

На більшості автотранспортних підприємств внутрішній контроль здійснюється силами своїх співробітників, починаючи від начальників служб, структурних підрозділів і закінчуючи вищим керівником підприємства. На ряді великих фірм із розгалуженою структурою, де є філії та дочірні підприємства, є об'єкти, що розташовані на віддаленій території,

створюються спеціальні підрозділи внутрішнього контролю, які під порядковані вищому управлінському апарату [5, с. 154].

Якщо на підприємстві створена служба внутрішнього контролю, то вона повністю ним утримується, але обов'язковою умовою є самокупність такого підрозділу. Оцінювати ефективність внутрішнього контролю слід не кількістю проведених перевірок і сумами виявлених втрат, а тим, наскільки робота і рекомендації служби сприяють стійкості фінансового стану підприємства, недопущенню розтрат, недостач і різного роду втрат.

Ефективність системи внутрішнього контролю характеризується сукупністю таких умов: розроблені та затверджені внутрішні регламентуючі документи (плани, положення, інструкції тощо); співробітники підприємства ознайомлені з діючими регламентами, добре розуміють їх зміст і необхідність виконання; співробітники мають високу професійну компетентність, знання бізнесу, здібності оцінювати ризики, аналізувати управлінські рішення та їх наслідки; розроблювати рекомендації підрозділам та домагатись їх втілення в життя [6, с. 110].

Сучасний управлінець транспортного підприємства в процесі своєї професійної діяльності повинен вміти виконувати такі взаємопов'язані ролі.

Перша. У процесі своєї управлінської діяльності він постає як головного керівника в обов'язки якого входить здійснення рішень правового та соціального характеру; він діє як лідер, відповідальний за мотивацію та активізацію підлеглих, відповідальний за підбір і підготовку працівників, переміщення їх по службових сходинках, виконання покладених на них обов'язків; здійснює роль приймача інформації як із зовнішнього середовища, так і з підрозділів очолюваного ним підприємства, регулює поширення інформації серед співробітників, виступає в ролі представника в різних органах очолюваного ним підприємства, діє як підприємець, вишукуючи можливості більш ефективного його функціонування та використання його співробітників, виступає в ролі розподільника ресурсів та головної особи, відповідальної за усунення недоліків і порушень; виконує роль головного представника підприємства на всіх значних і важливих переговорах.

Звідси підкреслимо, що перше управлінське завдання на підприємстві полягає в тому, щоб підприємство ефективно виконувало прийняту ним місію – домагалось високої продуктивності праці й настільки ж високої якості надання послуг, для внутрішнього і міжнародного ринків, створювало сприятливі умови праці для своїх працівників, або забезпечувало високу якість підготовки молодих фахівців, створюючи тим самим їх конкурентоспроможність і затребуваність на ринку праці транспортників.

Друга. Управління підприємством полягає в забезпеченні його продуктивної роботи й ефективних дій кожного працівника. Застосовуючи цю функцію необхідно пам'ятати, що підприємство створює матеріальні й духовні блага своїм ресурсом – людьми, що на ньому працюють. Воно може успішно втілювати в діяльності свою місію і досягти певних цілей

тільки через реально й доброякісно виконувану роботу кожним працюючим. Тому найважливішим завданням управлінців є забезпечення продуктивного і якісного використання наявних трудових ресурсів – знань, умінь та навичок активної трудової діяльності всіх без винятку працюючих. Все це є окремим об'єктом обліку та охоплюється системою внутрішнього контролю на реально діючому підприємстві.

Третя. Управлінський апарат зобов'язаний створювати якісні цінності для споживачів. Для того, щоб підприємство працювало ефективно, система управління і контролю в ньому має бути сконцентрована не на створення відповідного «продукту» як виробника, а на створення цілком реальної і добротної «цінності» для споживача. Такою цінністю на транспортному підприємстві є надана замовнику якісна послуга. Об'єктом інтегрованого обліку тут виступатиме не лише кількість, але й якість наданої послуги, її вартість у розрізі, зазначеному в договорі.

Четверта. Менеджмент повинен мати соціальний вплив на працюючий персонал підприємства і навколишнє середовище, а також нести соціальну відповідальність за стан справ підприємства, яке не може існувати у вакуумі, а функціонує як складова частина суспільства, а тому діє в суспільстві для здійснення потреб, забезпечення інтересів суспільства і людей що на ньому працюють.

П'ята. Управлінські кадри всіх ланок і рівнів, аж до ступеня керівників вищого рангу, повинні усвідомити і в практиці своєї діяльності реалізовувати розуміння того, що управління – це не лише наука і практика діяльності, але й високе мистецтво. Нині управління виступає як прикладна наука, заснована на знаннях економіки, дисципліна, ефективність якої вимірюється досягнутими результатами діяльності всього колективу і кожного працюючого зокрема.

Жоден із наведених принципів, взятий сам по собі, у відриві від усіх інших не забезпечує ефективності контролю, а разом з цим, і розвитку самого підприємства. Тільки взяті в системній єдності, в органічній цілісності і взаємодоповненні, посилюючи один одного, вони при своєму практичному втіленні можуть створити умови для ефективної діяльності підприємства і його структурних підрозділів.

Щоб підприємство було ефективним, контролерська діяльність повинна сприяти його стійкому і динамічному розвитку при опорі на застосування чітких і зрозумілих кожному контрольних дій, узгоджених, з усіма видами ресурсів – людських, природних, фінансових, матеріально-технічних, соціальних, культурних та активними діями всіх ланок і рівнів управління, спрямованих на досягнення мети діяльності підприємства в цілому.

Висновки і перспективи. Розглянувши соціальну й економічну сутність контролю, його основні принципи, доходимо висновку, згідно з яким внутрішній контроль являє собою складний і багатогранний процес взаємозалежних функцій, органічно пов'язаних із певними структурними компонентами всієї системи господарювання. Структура внутрішнього контролю не залишається раз і назавжди незмінною, вона характеризується постійною рухливістю та мінливістю.

Який би ієрархічний ранг або який би тип об'єкта управління не розглядався, завжди і скрізь на передній план у дослідженні контролерської діяльності слід ставити соціально-економічні відносини і взаємодії працюючих, залучених в той чи інший вид господарської діяльності, що об'єднані в ті чи інші соціальні підрозділи та інститути.

Список літератури

1. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : Рута, 2011. – С. 416–418.
2. Виговська Н. Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація : монографія / Н. Г. Виговська. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – 532 с.
3. Бабіч І. І. Внутрішній контроль як самостійна функція управління / І. І. Бабіч // Економічні науки. – Облік і фінанси. – Вип. № 8. – Ч. 2. – 2011. – 254 с.
4. Бутинець Т. А. Розвиток науки господарського контролю: проблеми теорії, методології, практики [наук. доповідь за дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон наук : спец. 08.00.09.] / Т. А. Бутинець. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 100 с.
5. Базиліук А. В. Бухгалтерський і податковий облік автотранспорту та перевезень : посіб. / А. В. Базиліук. – К. : Центр навчальної літератури, 2011. – 256 с.
6. Белік В. Д. Контроль в системі управління підприємством / В. Д. Белік. – Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2010. – № 1 (51). – 260 с.

References

1. Butynets, F. F. (2011). Bukhhalterskyi finansovyi oblik / F. F. Butynets. – Zhytomyr: PP«Ruta».
2. Vyhovska, N. H. (2008). Hospodarskyi kontrol v Ukraini: teoriya, metodolohiya, orhanizatsiya: Monohrafiya. – Zhytomyr: ZhDTU.
3. Babich, I. I. (2011). Vnutrishnii kontrol yak samostiina funktsiya upravlinnya / I. I. Babich // Ekonomichni nauky. – Oblik i finansy.
4. Butynets, T. A. (2012). Rozvytok nauky hospodarskoho kontroliu: problemy teorii, metodolohiyi, praktyky [naukova dopovid za dysertatsiieiu na zdobuttya naukovooho stupenya doktora ekonomichnykh nauk, 08.00.09.] / T. A. Butynets. – Zhytomyr: ZhDTU.
5. Bazyliuk, A. V. (2011). Bukhhalterskyi i podatkovyi oblik avtotransportu ta perevezen: posibnyk / A. V. Bazyliuk. Tsentr uchbovoi literatury.
6. Bielik, V. D. (2010). Kontrol v systemi upravlinnya pidpryyemstvom / V. D. Bielik. – Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu.

ВНУТРЕННИЙ КОНТРОЛЬ: УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ РОЛИ

И. А. Чопляк

Аннотация. В современных условиях коренного реформирования отношений собственности, организационно-хозяйственных преобразований перед руководством предприятий возникает необходимость прогнозирования, оценки рисков и создания эффективной системы управления. Обоснованность и эффективность управленческих решений зависит от внутреннего контроля, играет важную роль в дости-

жении как стратегических, так и оперативных целей, направленных на повышение конкурентоспособности и эффективное управление предприятием. Поэтому, особую актуальность приобретает особая, важная функция в системе управления предприятием, а именно: функция внутреннего контроля, которая, в свою очередь, является интегрированной с другими функциями управления.

Внутренний контроль является важным элементом каждой стадии процесса управления, поскольку он осуществляется в конкретной системе, на конкретном уровне управления. В системе внутреннего контроля аккумулируется информация о порядке функционирования объекта хозяйствования, результаты его деятельности, проводится оценка процессов развития предприятия, эффективности разработанной стратегии.

В статье определена сущность и значимость внутреннего контроля в управлении и его взаимосвязанные роли. Рассмотрена социальная и экономическая сущность контроля и его основные принципы. Осуществлен обзор системы внутреннего контроля на автотранспортных предприятиях.

Ключевые слова: внутренний контроль, управление предприятием, контроллер, интегрированный бухгалтерский учет, автотранспортное предприятие

INTERNAL CONTROL: MANAGEMENT ROLE

I. A. Chopliak

Abstract. In modern conditions of fundamental reform of property relations, organizational and economic transformations before the management of enterprises there is a need forecasting, risk assessment and the establishment of effective management system. The validity and effectiveness of managerial decisions depends on internal control, which plays an important role in achieving both strategic and operative objectives, which are aimed at increasing competitiveness and effective management. Internal control is an important element of every stage of the process management, because it is in a particular system at a particular level of government. The system of internal control is accumulated information about procedure of functioning of facility economic activity results of its operations, the estimation processes of the company, effective policy programming.

The article defines the essence and importance of internal controls in management and its interrelated roles. Considered a social and economic essence of control and its basic principles. Done review of the internal control on motor transport enterprises.

Keywords: internal control, management, controller, integrated accounting, haulage

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ

І. Ю. ЧУМАКОВА, кандидат економічних наук, доцент,
завідувач відділу державного фінансового контролю
Науково-дослідний фінансовий інститут
Державної навчально-наукової установи
«Академія фінансового управління»
e-mail: irina_chu@ukr.net

***Анотація.** Відповідно до міжнародних стандартів, внутрішній контроль має бути інтегрований в процес управління державними коштами і стати частиною делегування повноважень та управлінської відповідальності та підзвітності керівника органу щодо досягнення визначених цілей відповідно до виділеного бюджету та наявних ресурсів. А керівник зобов'язаний відповідати і бути підзвітним не лише в частині ефективного та результативного використання всіх ресурсів, отриманих із державних джерел, а й за розвиток і поліпшення системи внутрішнього контролю в структурних підрозділах органу та інших визначених підконтрольних суб'єктах.*

Як свідчить практика, система внутрішнього контролю в її європейському розумінні (включаючи управління ризиками) у більшості вітчизняних органів державної влади перебуває на стадії запровадження, тому, відповідно до стандартів, внутрішні аудитори змушені у такому випадку застосовувати власне судження про ризики. На основі аналізу сучасних наукових розробок, законодавства України та існуючої структури внутрішнього контролю у вітчизняних органах державної влади, у статті проведено оцінку методологічного забезпечення побудови в цих органах системи внутрішнього контролю європейського зразка як інструменту соціально відповідального управління державними фінансами.

***Ключові слова:** система внутрішнього контролю, внутрішній аудит, державні фінанси, соціально відповідальне управління, управлінська відповідальність і підзвітність*

***Актуальність.** Упродовж останніх років в Україні реалізовано низку заходів, спрямованих на вдосконалення системи управління державними фінансами. Водночас, економічні тенденції та євроінтеграційні процеси потребують подальшого розвитку бюджетної політики і побудови в органах державного сектору надійних систем внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту, що базуються на міжнародних стандартах і відповідають основоположним принципам підзвітності, прозорості, економності, ефективності та результативності. Створені, в контексті підготовки і*

підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом [1], передумови щодо реформування контрольних повноважень міністерств, центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ) забезпечили прийняття нових нормативно-правових актів [2–3], які ґрунтуються на положеннях базових компонентів європейської моделі державного внутрішнього фінансового контролю (далі – ДВФК) – внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту.

Відповідальність за їх побудову та функціонування у підвідомчих бюджетних установах офіційно закріплена за їх керівниками. Але прийняття цих документів зовсім не означає, що в цих установах вводиться абсолютно новий порядок внутрішнього контролю. Європейські норми потребують нових підходів до внутрішнього контролю, спрямованих на створення та ефективну реалізацію структури відповідальності керівника й забезпечення функціонування рентабельної системи внутрішнього контролю (далі – СВК) як інструменту соціально відповідального управління державними фінансами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження найкращої практики і досвіду країн ЄС із зазначених питань почали з'являтися в Україні лише останніми роками. Публікації вітчизняних фахівців присвячені, в основному, вивченню змін у концепціях і механізмах здійснення внутрішнього контролю та аспектів забезпечення реалізації функції внутрішнього аудиту у системах державного і корпоративного управління зарубіжних країн. Загальноприйняті міжнародні стандарти, які є основою для підготовки внутрішніх нормативних актів підприємств (органів, установ) та організації внутрішнього контролю в Європі та в інших країнах світу, окрім міжнародних стандартів Інституту внутрішніх аудиторів (IIA) та Міжнародної федерації бухгалтерів (IFAC), українським авторам практично не доступні. Не є предметом дослідження у вітчизняних наукових працях і проблематика організації внутрішнього контролю як інструменту соціально відповідального управління державними фінансами.

Мета дослідження – аналіз основних положень світових стандартів із внутрішнього контролю і сучасних наукових розробок та найкращої практики побудови європейських моделей внутрішнього контролю на предмет доцільності їх застосування у вітчизняних органах влади й уточнення повноважень підрозділів внутрішнього аудиту (далі – ПВА) у зв'язку з їх участю у побудові СВК європейського зразка в сфері економічної та правової відповідальності міністерств та інших ЦОВВ.

Матеріали і методи дослідження. Для досягнення визначеної мети використано: метод логічного узагальнення – для узагальнення моделей і концепцій внутрішнього контролю, систематизації зарубіжного досвіду його організації в державних органах; системний підхід – для обґрунтування змісту внутрішнього контролю в контексті соціально-відповідального управління державними фінансами; метод експертних оцінок – для оцінки існуючої структури внутрішнього контролю у вітчизняних органах державної влади та визначення формальних і неформальних

елементів СВК європейського зразка задля їх імплементації у сфері економічної та правової відповідальності міністерств та інших ЦОВВ.

Результати дослідження та їх обговорення. Соціально-відповідальне управління державними фінансами стосується досягнення цілей, у тому числі співвідношення ціни і якості, відстоювання цінностей діяльності державних органів влади, відповідно до принципів такого управління основу внутрішнього контролю (за термінологією європейських стандартів – фінансового управління і контролю (далі – ФУК)) у державних органах країн ЄС становить відповідальність керівника за управління та розвиток органу в цілому. Саме на керівництво державного органу покладається відповідальність за розробку і практичне функціонування СВК. Від нього залежить, щоб СВК відповідала розмірам і специфіці діяльності органу, функціонувала регулярно та ефективно.

За європейськими стандартами, ефективна організаційна структура системи контролю передбачає виправданий розподіл відповідальності й повноважень працівників. Вона повинна, по можливості, перешкоджати спробам окремих осіб порушувати вимоги контролю та забезпечувати розподіл несумісних функцій. Найбільше уваги в цій системі приділяється процедурі попереднього й поточного контролю, який виконується усіма фахівцями органу і спрямований на вивчення причин виникнення порушень та їх попередження. Подальший контроль здійснюється вищими органами фінансового контролю та урядовими органами у формі аудиту процедур, що оцінює якість СВК.

Отже, внутрішній контроль (ФУК) за бюджетними ресурсами є базовим рівнем європейської моделі ДВФК, організація якого є відповідальністю розпорядників бюджетних коштів. Управлінська підзвітність і відповідальність щодо економного, ефективного, результативного та законного витрачання ресурсів є ключовим принципом ФУК. Без управлінської відповідальності неможливо досягти результатів удосконалення ФУК [4, с. 5].

Авторські спостереження та дослідження стану запровадження СВК європейського зразка у вітчизняних державних органах дають змогу відзначити наявність у цій сфері проблем, які негативно впливають або можуть негативно вплинути на досягнення мети (місії) державного органу в контексті методологічного забезпечення соціально відповідального управління.

По-перше, переважна більшість органів до сьогодні не організувала СВК у тому вигляді, який відповідав би міжнародно визнаним стандартам (Міжнародної організації вищих аудиторських установ (INTOSAI), Міжнародним стандартам професійної практики внутрішнього аудиту IIA). У цих органах функціонують лише окремі елементи внутрішнього контролю, а у більшості з них ще не запроваджено діяльність з управління ризиками.

По-друге, відсутність належного розуміння серед керівників органів щодо сутності внутрішнього контролю та персональної відповідальності за його організацію, що негативно позначається і на ефективності діяльності ПВА та їх спроможності допомагати керівництву органу досягати

поставленої мети у найбільш економний, ефективний та результативний спосіб. За оцінками стану внутрішнього аудиту в органах державної влади, у більшості з них функція внутрішнього аудиту «поки ще є слабкою та не має змоги дієво впливати на стан фінансово-бюджетної дисципліни» [5, с. 30].

По-третє, у деяких органах діяльність із управління ризиками загалом покладена на ПВА, таким чином, має місце розрив очікувань вищого керівництва органу від внутрішнього аудитора щодо його участі у розробці і формалізації систем внутрішнього контролю та управління ризиками.

Наявний розрив очікувань має бути роз'яснений з огляду на положення міжнародних стандартів та кращий європейський досвід, а також наукові дослідження у галузі внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в державних органах.

Узагальнення основних підходів до інтерпретації у зарубіжній економічній літературі внутрішнього контролю як цілісного процесу, що допомагає організації досягти поставлених цілей, доводить про існування прямого взаємозв'язку між останніми та параметрами контролю й компонентами управління ризиками. При цьому визначається цілий ряд різних способів запровадження і здійснення внутрішньофірмових процедур контролю (або «контролів») залежно від мети і параметрів їх застосування.

Незважаючи на таку кількість контролів, існують певні обмеження ефективності внутрішнього контролю, які можуть бути зумовлені прорахунками в управлінських рішеннях, помилками при встановленні цілей і завдань організації, людським фактором тощо. Жодна СВК не може забезпечити стовідсоткову впевненість (гарантії) вищого керівництва та керівників у тому, що у діяльності організації не виникне жодних помилок, відхилень чи небажаних наслідків. Звідси є актуальним додавання до зазначених контролів фінальних «м'яких» контрольних елементів. Адже постановка внутрішнього контролю в організації має бути позитивним засобом для керівництва у досягненні поставлених цілей і завдань. Такий контроль не повинен бути занадто суворим або стримуючим, головне, щоб він був важливою частиною загальної діяльності організації [6, с. 210].

Саме на здійсненні «м'яких» контролів або поведінкових засобах контролю фокусуються модель COSO і всі інші методологічні документи, розроблені Комітетом спонсорських організацій Комісії Тредвеля. Ключова ідея моделі COSO полягає у тому, що організації будь-яких форм власності спроможні розвивати свої моделі внутрішнього контролю у межах контрольних параметрів та відповідно до прийнятої стратегії контролю [7].

Моделі COSO являють собою системний підхід до формування взаємопов'язаних моделей управління ризиками і внутрішнього контролю. За сучасних умов невизначеності і динамічних змін у суспільстві, непередбачуваності економіки та світу, що глобалізується, ризики і контролі стають дедалі більш взаємопов'язаними, особливо в контексті досягнення цілей соціально відповідального управління. Такі цілі стосуються

відповідності законодавчим вимогам, етичним стандартам і міжрядним нормам. Вони мають відповідати місії організації і рівню її ризик-апетиту, тому повинні бути визначені до того, як керівництво почне виявляти події, які потенційно можуть вплинути на їх досягнення.

Внутрішні аудитори перебувають у центрі корпоративного управління та управління ризиками і засобами контролю кожного органу державного сектору. Загальний досвід внутрішнього аудитора, а також застосовуваний ним систематичний і послідовний підхід до оцінки й підвищення ефективності цих процесів робить його кандидатом, придатним на роль виконавця та/або консультанта щодо виконання спеціальних проектів і завдань, у тому числі із впровадження системи ФУК та посилення управлінської підзвітності і відповідальності [8].

Висновки і перспективи. Мета СВК європейського зразка, що має бути побудована у вітчизняних міністерствах та інших ЦОВВ у контексті досягнення цілей соціально-відповідального управління державними фінансами, полягає не в усуненні ризику як такого, а в ефективному управлінні ним. Розвиваючи систему управління ризиками необхідно чітко розрізняти її елементи в межах СВК. Відповідно до підходу COSO, який засновано на попередньому аналізі та оцінці ризиків, що виникають у діяльності організації, стає значущим гнучкість і швидкість реакції на зміни зовнішнього середовища. Це дає змогу контролювати ступінь ефективності застосовуваних заходів управління ризиками та засобів контролю, а також причини, що формують підвищені зони ризику на всіх стадіях їх здійснення.

Для розв'язання наявних проблем на першому етапі доцільно створити і затвердити наказом керівника органу робочу групу, провести інвентаризацію його завдань і функцій та визначити ризики на рівні кожного структурного підрозділу. Запропонований алгоритм може бути рекомендований як базовий і на його основі будь-яким державним органом може бути розроблена власна унікальна модель управління ризиками, яка буде складовою частини управління та виконання завдань і функцій, що здійснюється вищим керівництвом органу, керівниками та працівниками всіх рівнів і полягає в ідентифікації потенційних подій, що можуть вплинути на оцінку ризиків, визначенні способів реагування на ризики і заходів контролю з метою запобігання або зменшення їх негативного впливу на досягнення мети і стратегічних цілей соціально-відповідального управління.

Відповідно до європейських норм, роль внутрішнього аудиту полягає в оцінці дієвості контролю та наданні об'єктивної та релевантної впевненості щодо його організації та здійснення на всіх рівнях управління – вищим керівництвом, керівниками та працівниками державного органу. Будь-яка додаткова діяльність внутрішніх аудиторів повинна здійснюватися в контексті внутрішнього аудиту і не завдавати шкоди їх головній ролі. За вітчизняних умов при виконанні завдань із запровадження СВК як інструменту соціально-відповідального управління державними фінансами місія внутрішнього аудиту має полягати у проведенні, перш за все,

роз'яснювальної роботи щодо сутності такої системи контролю та її основних складових.

Список літератури

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf)

2. Бюджетний кодекс України : закон України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

3. Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 28.09.2011 № 1001 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-2011-%D0%B>

4. Internal Control Systems in Candidate Countries / Report to Supreme Audit Institutions of Central and Eastern European Countries, Cyprus, Malta, Turkey and European Court of Auditors // Prepared by the PIFC Expert Group – Working Group on Audit Manuals (March 2004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/COOP_PUBLI006/COOP_PUBLI006_EN.PD

5. Звіт про стан розвитку державного внутрішнього фінансового контролю в Україні за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=122171>

6. Pickett K. H. S. The internal auditing handbook / Spencer K. H. Pickett. – 2nd ed. (Chichester, UK: John Wiley, 1997) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://samples.sainsburysebooks.co.uk/9780470666340_sample_409068.pdf

7. Internal Control – Integrated Framework: The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coso.org/>

8. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту (Стандарти). Редакція: травень 2013 року / пер. з англ. : ВГО «Інститут внутрішніх аудиторів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://na.theiia.org/standards-guidance/Public%20Documents/IPPF%202013%20Ukrainian.pdf>

References

1. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. Available at : [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf). (On Ukrainian).

2. Budget Code of Ukraine No. 2456-VI of 08 July 2010. Available at : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. (On Ukrainian).
3. Some aspects of formation of departments of internal audit and the audit of the ministries and other central executive bodies and their territorial bodies and public institutions belonging to the management of ministries and other central executive bodies: DECREE CMU No. 1001 of 28 September 2011. Available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-2011-%D0%B>. (On Ukrainian).
4. Internal Control Systems in Candidate Countries / Report to Supreme Audit Institutions of Central and Eastern European Countries, Cyprus, Malta, Turkey and European Court of Auditors // Prepared by the PIFC Expert Group – Working Group on Audit Manuals (March 2004). Available at : http://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/COOP_PUBLI006/COOP_PUBLI006_EN.PD_
5. Report on Public Internal Financial Control in Ukraine in 2015. Available at : <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=122171>. (On Ukrainian).
6. International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing (Standards). Available at: http://na.theiia.org/standards-guidance/Public%20Documents/IPPF%202013%20Ukrainian.pdf_ (On Ukrainian).
7. Pickett, K. H. S. The internal auditing handbook / Spencer K. H. Pickett. – 2nd ed. (Chichester, UK: John Wiley, 1997). Available at : http://samples.sainsburysebooks.co.uk/9780470666340_sample_409068.pdf.
8. Internal Control – Integrated Framework: The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). Available at : <http://www.coso.org/>.

ВНУТРЕННИЙ КОНТРОЛЬ КАК ИНСТРУМЕНТ СОЦИАЛЬНО ОТВЕТСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ ФИНАНСАМИ

И. Ю. Чумакова

***Аннотация.** В соответствии с международными стандартами, внутренний контроль должен быть интегрирован в процесс управления государственными средствами и стать частью делегирования полномочий и управленческой ответственности и подотчетности руководителя органа, по достижению определенных целей согласно выделенного бюджета и имеющихся ресурсов. А руководитель обязан соответствовать и быть подотчетным не только в части эффективного и результативного использования всех ресурсов, полученных из государственных источников, но и за развитие и улучшение системы внутреннего контроля в структурных подразделениях органа и других определенных подконтрольных субъектах. Внутренний аудит должен предоставлять руководителю поддержку в эффективном и результативном выполнении им обязанностей по построению и совершенствованию внутренних систем контроля, процедур и процессов управления деятельностью в целом и управления рисками в частности.*

Как показывает практика, система внутреннего контроля в ее европейском понимании (включая управление рисками) в большинстве отечественных органов государственного сектора находится лишь на

стадии внедрения, поэтому, в соответствии со стандартами, внутренние аудиторы в таком случае должны применять собственное суждение о рисках. Сегодня это является проблемой, учитывая разрыв ожиданий высшего руководства от внутреннего аудитора относительно его участия в разработке и формализации систем внутреннего контроля и управления рисками, а также незначительный опыт и уровень квалификации и компетенций внутренних аудиторов.

На основе анализа современных научных разработок, законодательства Украины и существующей структуры внутреннего контроля в отечественных органах государственной власти, в статье проведена оценка методологического обеспечения построения в этих органах системы внутреннего контроля европейского образца как инструмента социально ответственного управления государственными финансами.

Ключевые слова: система внутреннего контроля, внутренний аудит, государственные финансы, социально ответственное управление, управленческая ответственность и подотчетность

THE INTERNAL CONTROL AS A TOOL FOR SOCIALLY RESPONSIBLE MANAGEMENT OF PUBLIC FINANCES

I. Y. Chumakova

Abstract. *In accordance with international standards the internal control should be integrated into the public funds management process and be the part of the delegation of authority, managerial responsibility and accountability of the head of the body for achieving certain objectives in accordance with the allocated budget and available resources. And the head of the body is obliged to comply with and be accountable not only for the efficient and effective usage of all resources received from public sources, but also for the development and improvement of the internal control system in subdivisions of the body and other controlled entities. Internal audit should provide head with the support for efficient and effective performance of duties by the construction and improvement of internal control system, procedures and management processes in general and risk management in particular.*

In practice, the internal control system in its European meaning (including risk management) in the majority of domestic public sector bodies is only at the stage of implementation, therefore, in accordance with standards, internal auditors, in this case, should apply its own judgment on the risks. Today it is a problem considering the gap between expectations of senior managers from the internal auditor with respect to its participation in the development and formalization of internal control system, and risk management, as well as limited experience and the skills and competencies of internal auditors. Based on the analysis of modern scientific research, Ukrainian legislation and the current structure of internal control in local government bodies in the article evaluated methodological support in

constructing these organs of internal control European standard as a tool for socially responsible management of public finances.

Keywords: *the system of internal control, internal audit, public finance, socially responsible management, managerial responsibility and accountability*

УДК 338.3:633.521

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ЛЬОНАРСТВА В УКРАЇНІ

А. В. ЧУХЛІБ, кандидат економічних наук,
доцент кафедри статистики та економічного аналізу

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

e-mail: alla.chukhleb@mail.ru

Анотація. *Льон-довгунець – традиційна технічна культура Полісся та Прикарпаття України, з якої отримують два види продукції – волокно й насіння. Завдяки своїм унікальним властивостям, льоноволокно має широкий спектр використання – від виробництва тканин до виготовлення зміцнювального компоненту полімерних матеріалів і композит, що, у свою чергу, запобігає накопиченню біонерозкладних відходів, сприяє збереженню лісів, захисту навколишнього середовища. Проте, упродовж останніх десятиліть виробництво продукції льонарства практично зведено нанівець.*

Здійснено ретроспективний аналіз виробництва льонопродукції, оцінено сучасний стан виробництва продукції льонарства в Україні. Виявлено причини зменшення обсягів виробництва льонопродукції. З метою аналізу динаміки валового виробництва льоноволокна, проведення прогностичних розрахунків обсягів його виробництва та обґрунтування концепції розвитку виробництва льонопродукції, побудовано трендову модель.

Для відродження галузі необхідно створити сприятливі умови для розвитку льонарства, реформувати існуючі організаційні структури господарювання, розвивати інтегровані процеси, адаптовані до ринкових умов кооперації, які сприятимуть ефективній взаємодії всіх учасників технологічного процесу виробництва – від вирощування до виробництва готової продукції з льону.

Ключові слова: *льон, льонарство, виробництво, екологічно чиста продукція, аналіз, тенденція, модель, прогноз, перспектива розвитку*

constructing these organs of internal control European standard as a tool for socially responsible management of public finances.

Keywords: *the system of internal control, internal audit, public finance, socially responsible management, managerial responsibility and accountability*

УДК 338.3:633.521

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ЛЬОНАРСТВА В УКРАЇНІ

А. В. ЧУХЛІБ, кандидат економічних наук,
доцент кафедри статистики та економічного аналізу

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

e-mail: alla.chukhleb@mail.ru

Анотація. *Льон-довгунець – традиційна технічна культура Полісся та Прикарпаття України, з якої отримують два види продукції – волокно й насіння. Завдяки своїм унікальним властивостям, льоноволокно має широкий спектр використання – від виробництва тканин до виготовлення зміцнювального компоненту полімерних матеріалів і композит, що, у свою чергу, запобігає накопиченню біонерозкладних відходів, сприяє збереженню лісів, захисту навколишнього середовища. Проте, упродовж останніх десятиліть виробництво продукції льонарства практично зведено нанівець.*

Здійснено ретроспективний аналіз виробництва льонопродукції, оцінено сучасний стан виробництва продукції льонарства в Україні. Виявлено причини зменшення обсягів виробництва льонопродукції. З метою аналізу динаміки валового виробництва льоноволокна, проведення прогностичних розрахунків обсягів його виробництва та обґрунтування концепції розвитку виробництва льонопродукції, побудовано трендову модель.

Для відродження галузі необхідно створити сприятливі умови для розвитку льонарства, реформувати існуючі організаційні структури господарювання, розвивати інтегровані процеси, адаптовані до ринкових умов кооперації, які сприятимуть ефективній взаємодії всіх учасників технологічного процесу виробництва – від вирощування до виробництва готової продукції з льону.

Ключові слова: *льон, льонарство, виробництво, екологічно чиста продукція, аналіз, тенденція, модель, прогноз, перспектива розвитку*

Актуальність. Льон-довгунець – стратегічна сільськогосподарська культура, джерело натурального й екологічно чистого волокна в Україні. З льону отримують два цінних види продукції – волокно і насіння. Льоноволокно характеризується високим технологічними та природними гігієнічними властивостями, завдяки чому, має широкий спектр застосування. З 1 кг лляного волокна отримують, у середньому, 10 кв. м батисту, або 2,4 кв. м полотна, або 1,6 кв. м брезенту. Кількість тканини, отриманої з одиниці маси волокна, збільшується з підвищенням його якості.

Льоноволокно – перспективна лігноцелюозна сировина. Завдяки вмісту α -целюлози, льоносировина використовується для виробництва високоякісного паперу. Неткані матеріали – коротке волокно, пряжа, геотекстиль – використовуються як зміцнювальний компонент полімерних матеріалів і композит рослинного походження для виробництва екологічно чистих ізоляційних матеріалів; зміцнення структур насипів і схилів.

Насіння льону містить 35–40 % олії, близько 25% білкових речовин. Лляна олія за біологічною цінністю і, насамперед, за вмістом омега-кислот, займає перше місце серед інших харчових масел [9]. Крім того, лляне масло – джерело лігнанів – рослинних фітоестрогенів, що мають протизапальні, антиканцерогенні та антиоксидантні властивості. Лігнани знижують ризик виникнення захворювань гормонального походження й ефективні при лікуванні деяких онкологічних захворювань.

Відходи насіння (макуха і шроти) – цінний високобілковий корм для сільськогосподарських тварин, який містить 6–12% жиру, до 30% сирого білка, 4,3 г кальцію, 8,5 г фосфору, 2 мг каротину.

Останнім часом актуальним є пошук альтернативних видів палива. У цьому контексті льон-довгунець є джерелом швидкої відтворюваної енергії. Крім того, культивування льону сприяє вирішенню проблеми відновлення родючості ґрунтів, забруднених важкими металами.

На сьогодні актуальним є забезпечення соціально-економічного розвитку льонарства на основі виробництва екологічно чистої відновлюваної льоносировини, що сприятиме розширенню сфери застосування льонопродукції, збереженню природно-ресурсного потенціалу, запобіганню накопичення біонерозкладних відходів, захисту навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методичні й практичні проблеми функціонування льонарства висвітлені в працях вітчизняних науковців і практиків О. М. Головні, О. Я. Домінської, І. П. Карпця, В. Б. Ковальова, Н. І. Кравчук, Ю. Я. Лузана, В. А. Москаленка, В. М. Нелепа, Ю. М. Сафонова, А. Ф. Скорченка, Л. А. Чурсиної, А. М. Шпичака та ін. Проте, соціально-економічні аспекти розвитку виробництва льонопродукції висвітлено недостатньо.

Мета дослідження – оцінка сучасного стану льонарства в Україні, дослідження соціально-економічних аспектів перспективності розвитку виробництва екологічно чистої конкурентоспроможної льонопродукції.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження проводилося з використанням таких основних методів: абстрактно-логічний, аналізу і

синтезу, монографічний, порівняння, економічний аналіз, економіко-статистичний, графічний.

Результати дослідження та їх обговорення. Льон-довгунець – традиційна технічна культура Полісся і Прикарпаття України. На початку 90-х років XX століття Україна займала друге місце за посівами льону-довгунця серед країн Європи і Азії. Виробництво льоноволокна становило 100 тис. т, або 13–14% від світового виробництва й забезпечувало потреби як внутрішнього, так і зовнішнього ринків у продукції льонарства [9].

У 1995 році відбувся обвальний спад виробництва і реалізації льонопродукції, який супроводжувався скороченням посівних площ, зниженням врожайності і погіршенням якості продукції льонарства. Як наслідок, кризова ситуація охопила підприємства з первинної переробки льоно-сировини та легкої промисловості. Втрачено понад 300 тис. робочих місць на текстильних та льонопереробних підприємствах. Імпорт лляних тканин та виробів із льону втричі перевищує вітчизняне виробництво [7].

Головними причинами занепаду галузі є негативний вплив причин макроекономічного рівня; розбалансованість економічних відносин між сільськогосподарськими виробниками і підприємствами з первинної переробки льону, диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, трудомісткість культури, високий ступінь зносу техніки, відсутність фінансових ресурсів для техніко-технологічного переоснащення виробництва льонопродукції, відсутність ринків збуту.

Льон-довгунець офіційно проголошено культурою XXI століття. За прогнозами спеціалістів, у найближчому майбутньому 70% текстилю буде вироблено з льоноволокна та сумішок його з іншими волокнами [3].

На сьогодні криза в льонарстві триває (табл. 1).

1. Динаміка виробництва льоноволокна в Україні*

Рік	Посівна площа, тис. га	Урожайність льоноволокна, ц/га	Валовий збір, тис. т
1990	172,5	6,4	108,1
1995	97,8	5,0	48,2
2000	23,4	4,2	8,3
2005	25,5	5,4	12,7
2006	14,2	5,1	5,3
2007	12,9	3,3	3,8
2008	6,8	5,1	3,0
2009	2,4	6,5	1,2
2010	1,3	4,0	0,4
2011	1,7	5,9	0,8
2012	2,2	8,6	1,8
2013	1,6	7,3	1,1
2014	1,5	6,3	0,9
2015	2,0	8,9	1,2

*Джерело: складено автором за [6].

Посівна площа під льон-довгунець в 2015 р., порівняно з 2005 р., зменшилася на 92%; порівняно з 1995 р. – майже в 49 разів, що вплинуло на різке зменшення виробництва льоноволокна. Валовий збір льоноволокна в 2015 р., порівняно з 2005 р., зменшився в 10,6 раза; порівняно з 1995 р. – у 40,2 раза.

З метою аналізу динамічного ряду валового виробництва льоноволокна в Україні, прогнозування обсягів його виробництва та обґрунтування концепції розвитку виробництва льонопродукції, необхідно здійснити аналітичне вирівнювання ряду динаміки. Для побудови параболічного тренду $y_t = a_0 + a_1 t + a_2 t^2$ (табл. 2), система рівнянь для визначення її параметрів матиме вигляд:

$$\begin{cases} n \cdot a_0 + a_1 \cdot \sum t + a_2 \cdot \sum t^2 = \sum y; \\ a_0 \cdot \sum t + a_1 \cdot \sum t^2 + a_2 \cdot \sum t^3 = \sum yt; \\ a_0 \cdot \sum t^2 + a_1 \cdot \sum t^3 + a_2 \cdot \sum t^4 = \sum yt^2. \end{cases} \quad (1)$$

2. Розрахункові дані для побудови параболічного тренду виробництва льоноволокна в Україні*

Рік	Валовий збір, тис. т	t	t ²	t ⁴	yt	yt ²	y _t	(y - $\bar{y}$) ²	(y - y _t) ²
2006	5,3	-9	81	6561	-47,7	429,3	5,1	11,2225	0,04
2007	3,8	-7	49	2401	-26,6	186,2	3,8	3,4225	0,00
2008	3,0	-5	25	625	-15,0	75,0	2,7	1,1025	0,09
2009	1,2	-3	9	81	-3,6	10,8	1,8	0,5625	0,36
2010	0,4	-1	1	1	-0,4	0,4	1,2	2,4025	0,64
2011	0,8	1	1	1	0,8	0,8	0,8	1,3225	0,00
2012	1,8	3	9	81	5,4	16,2	0,7	0,0225	1,21
2013	1,1	5	25	625	5,5	27,5	0,7	0,7225	0,16
2014	0,9	7	49	2401	6,3	44,1	1,1	1,1025	0,04
2015	1,2	9	81	6561	10,8	97,2	1,6	0,5625	0,16
Σ	19,5	0	330	19338	-64,5	887,5	19,5	22,4450	2,70

*Джерело: складено автором.

При $\sum t=0$ і, відповідно, $\sum t^3=0$, система рівнянь набуватиме вигляду:

$$\begin{cases} n \cdot a_0 + a_2 \cdot \sum t^2 = \sum y; \\ a_1 \cdot \sum t^2 = \sum yt; \\ a_0 \cdot \sum t^2 + a_2 \cdot \sum t^4 = \sum yt^2. \end{cases} \quad (2)$$

Звідси,

$$a_1 = \sum yt / \sum t^2. \quad (3)$$

Параметри a_0 і a_2 визначають із системи двох рівнянь.

$$\begin{cases} n \cdot a_0 + a_2 \cdot \sum t^2 = \sum y; \\ a_0 \cdot \sum t^2 + a_2 \cdot \sum t^4 = \sum yt^2. \end{cases} \quad (4)$$

$$a_1 = -0,7195$$

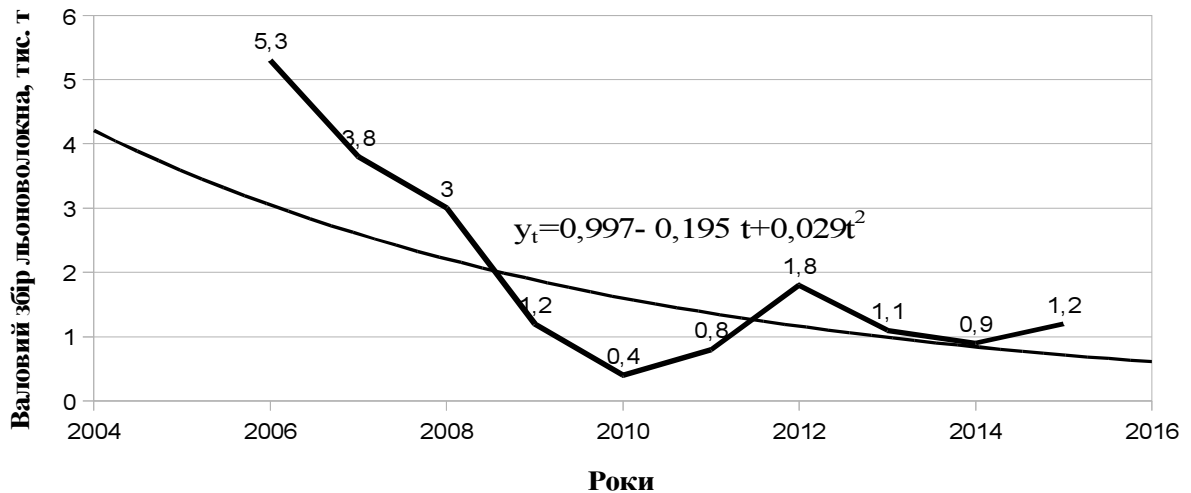
$$\begin{cases} 10 a_0 + 330 a_2 = 19,5 \\ 330 a_0 + 19338 a_2 = 887,5 \end{cases}$$

$$a_0 = 0,997$$

$$a_2=0,029$$

Рівняння параболи другого порядку має вигляд:

$$y_t=0,997- 0,195 t+0,029t^2 \quad (5)$$

Динаміка фактичних і теоретичних обсягів виробництва льоноволокна в Україні, тис. т

Параболічна функція достатньо точно відображує тренд виробництва льоноволокна за досліджуваний період, оскільки вирівняні рівні динамічного ряду достатньо близькі до даних емпіричного ряду.

Для оцінки точності трендової моделі використовується коефіцієнт кореляції [4, с. 169]:

$$R = \sqrt{1 - \frac{\sum (y - y_t)^2}{\sum (y - \bar{y})^2}} = \sqrt{1 - \frac{2,7}{22,445}} = 0,94 \quad (6)$$

Величина коефіцієнта кореляції свідчить про високу точність рівняння параболічного тренду, яке можна використовувати для прогнозування виробництва льоноволокна на найближчі роки.

Так, прогнозоване виробництво льоноволокна в 2016 р. становитиме:

$$y_{2016} = 2,36 \text{ тис.т} \quad (7)$$

Висновки і перспективи. Для розвитку виробництва екологічно чистої конкурентоспроможної льонопродукції необхідно комплексно розв'язати проблеми всього технологічного ланцюга виробництва льонопродукції. Насамперед, необхідно створити сприятливі умови для розвитку льоносіючих господарств – основної ланки багаторічної технології виробництва продукції льонарства. Потребують реформування діючі організаційні структури господарювання.

Важливою складовою є розвиток інтеграційних процесів, адаптованих до сучасних умов структур кооперації, що забезпечать економічну зацікавленість і ефективну взаємодію учасників технологічного циклу –

від вирощування льону-довгунця до виробництва екологічно чистої продукції льонарства. Впровадження техніко-технологічного переозброєння підприємств з виробництва льонопродукції, технологій поглибленої переробки та нетекстильних технологій використання льоносировини, розширення сфери застосування льону як відновлювальної сировини сприятимуть збільшенню обсягів виробництва продукції льонарства та формуванню її експортного потенціалу. Проте, без ефективної державної підтримки льонівиробництво не може бути конкурентоспроможним навіть на внутрішньому ринку.

Список літератури

1. Головня О. М. Значення та перспективи відродження льонарства на підприємствах льонопродуктового підкомплексу // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнічного університету (економічні науки) / О. М. Головня. – Мелітополь : Люкс. – 2010. – № 2 (10). – С. 139–144.
2. Домінська О. Я. Вплив факторів на розвиток льонарства в Україні / О. Я. Домінська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.agrosvit.info/pdf/7_2015/4.pdf
3. І знову про льон (Модифіковане льоноволокно) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tk-furniture.com.ua/znovu-pro-lon-modifikovane-lonovolokno/>
4. Кулинич О. І. Теорія статистики : підруч. / О. І. Кулинич, Р. О. Кулинич. – [7-ме вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2015. – 239 с.
5. Кравчук Н. І. Стан та шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції льонарства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» [Електронний ресурс] / Н. І. Кравчук. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2008/08knikpl.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Сафонов Ю. М. Стратегія і структура: економічний стан потенціалу сировинного комплексу текстильної промисловості України [Електронний ресурс] / Ю. М. Сафонов. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=47210>
8. Тишковський В. В. Організаційно-економічні аспекти відродження галузі льонарства в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Тишковський, І. Р. Ахметов. – Режим доступу : [file:///C:/Users/01/Downloads/Vzhnau_2014_1-2\(2\)_21.pdf](file:///C:/Users/01/Downloads/Vzhnau_2014_1-2(2)_21.pdf)
9. Чухліб А. В. Аналітична оцінка виробництва продукції льонарства в Україні [Електронний ресурс] / А. В. Чухліб. – Режим доступу : <http://intkonf.org/ken-chuhlib-av-analitichna-otsinka-virobnitstvaproduktsiyi-lonarstva-v-ukrayini/>

References

1. Holovnia, O. M. (2010). Znachennya ta perspektyvy vidrodzhennya lonarstva na pidpriemstvakh lonoproductovoho pidkompleksu. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*. Melitopol: Liuks, 2 (10), 139–144.

2. Dominska, O. Ya. Vplyv faktoriv na rozvytok lonarstva v Ukraini. *agrosvit.info*. Retrieved from http://www.agrosvit.info/pdf/7_2015/4.pdf.
3. I zнову pro lon (Modyfikovane lonovolokno). *tk-furnitura.com.ua*. Retrieved from: <http://www.tk-furnitura.com.ua/znovu-pro-lon-modifikovane-lonovolokno/>.
4. Kulynych, O. I. & Kulynych, R. O. (2015). *Teoriya statystyky* [Theory of Statistics], 7nd ed, Znannia, Kyiv, Ukraine.
5. Kravchuk, N. I. (2008). Stan ta shliakhy pidvyshchennia konkurento-spromozhnosti produktsii lonarstva. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zhytomyr. *avtoreferat.net*. Retrieved from <http://avtoreferat.net/content/view/12183/46/>.
6. Ofitsiyni sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. *ukrstat.gov.ua*: Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Safonov, Yu. M. (2011). Stratehiia i struktura: ekonomichni stan potentsial syrovynnoho kompleksu tekstylnoi promyslovosti Ukrainy. *Efektivna ekonomika*, 2. *economy.nayka.com.ua*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=47210>.
8. Tyshkovskiy, V. V. & Akhmetov, I. R. (2014). Orhanizatsiino-ekonomichni aspekty vidrodzhennia haluzi lonarstva v Ukraini. *nbuv.gov.ua*. Retrieved from [http://Vzhnau_2014_1-2\(2\)_21.pdf](http://Vzhnau_2014_1-2(2)_21.pdf).
9. Chukhlib, A. V. Analitychna otsinka vyrobnytstva produktsii lonarstva v Ukraini. [Elektronnyi resurs]. – Retrieved from : <http://intkonf.org/ken-chuhlib-av-analitichna-otsinka-virobnitstva-produktsiyi-lonarstva-v-ukrayini/>.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ ЛЬНОВОДСТВА В УКРАИНЕ

А. В. Чухлеб

Аннотация. Лен-долгунец – традиционная техническая культура Полесья и Прикарпатья Украины, из которой получают два вида продукции – волокно и семена. Благодаря своим уникальным свойствам, льноволокно имеет широкий спектр использования – от производства тканей до изготовления укрепляющего компонента полимерных материалов и композит, что, в свою очередь, предотвращает накопление бионераскладывающихся отходов, способствует сохранению лесов, защите окружающей среды. Однако, в течение последних десятилетий производство продукции льноводства практически сведено на нет.

Осуществлен ретроспективный анализ производства льнопродукции, оценено современное состояние производства продукции льноводства в Украине. Выявлены причины уменьшения объемов производства продукции льноводства. С целью анализа динамики валового производства льноволокна, проведения прогностических расчетов объемов его производства и обоснования концепции развития производства продукции льноводства, построена трендовая модель.

Для возрождения отрасли необходимо создать благоприятные условия для развития льноводства, реформировать существующие организационные структуры хозяйствования, развивать интегриро-

ванные процессы, адаптированные к рыночным условиям кооперации, способствующие эффективному взаимодействию всех участников технологического процесса производства – от выращивания до производства готовой продукции из льна.

Ключевые слова: лён, льноводство, производство, экологически чистая продукция, анализ, тенденция, модель, прогноз, перспективы развития

THE SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF DEVELOPMENT FLAX PRODUCTION OF UKRAINE

A. V. Chukhlib

Abstract. *Flax – traditional technical culture of the Polissya and Prykarpattya of Ukraine, from which gets the two products – fiber and seeds.*

Thanks to the unique properties of flax fiber has a wide range of usage – from the production of different quality to the reinforcing component manufacturing polymers and composites, which in turn contributes to the preservation of forests, prevents the accumulation of naturally irreducible wastes, protecting the environment. However, in recent decades, production of flax virtually eliminated.

In the article the retrospective analysis of production flax production, assessed the current state of production of flax in Ukraine. Found the reasons of the decrease in production of flax. Analyzing the dynamics of the gross production of flax, conduct predictive calculation of its production and justification of the concept of flax built the trend model.

For the revival of the industry is necessary to create favorable conditions for flax, reform the existing organizational structure management, develop integrated processes adapted to the market conditions of cooperation to facilitate the effective interaction of all participants in the production process – from cultivation to production of finished goods made of flax.

Keywords: *flax, flax-growing, production, environmentally friendly products, analysis, trend, model, forecast, development prospects*

ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КООПЕРАТИВІВ

С. В. ШЕВЧЕНКО, здобувач*,
асистент кафедри фінансів та банківської справи
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
e-mail: maxsveta25@mail.ru

Анотація. Інформаційно-консультаційне забезпечення діяльності сільськогосподарських товаровиробників в Україні створює сприятливі умови для прибуткового ведення сільськогосподарського виробництва, у тому числі ефективного подальшого розвитку кооперативів, збільшення доходів сільського населення. Велике значення в цьому має організація інформаційно-консультаційної діяльності, що забезпечує сільгоспвиробників необхідною інформацією, підвищує рівень їх знань, сприяє науково-обґрунтованому прийняттю рішень.

Метою дослідження є визначення особливостей інформаційно-консультаційного забезпечення діяльності сільськогосподарських кооперативів. Завданням статті є вивчення сутності інформаційно-консультаційних послуг для кооперативів, виявлення проблем та можливих шляхів подальшого розвитку консультаційної підтримки.

Методи дослідження: монографічний, табличний, порівняльний.

Результатами дослідження є розуміння, що дорадництво й нині залишається важливим інструментом поширення інформації, надання консультаційних послуг сільськогосподарським товаровиробникам та жителям сільської місцевості. Сільськогосподарська кооперація на сьогодні набирає оборотів у своєму розвитку, хоча існує ряд питань, які потребують вирішення. Одним із напрямів діяльності дорадчих служб є надання допомоги у питаннях створення та діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Підвищення рівня знань сільськогосподарських дорадників у сфері сільськогосподарської обслуговуючої кооперації дало б їм змогу ефективніше вирішувати проблеми об'єднання малих та середніх виробників у кооперативи.

Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України пропонує проект «Дорадча кооперативна школа», яка б сприяла зміцненню спроможності НАСДСУ в частині розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Ключові слова: інформаційно-консультаційне забезпечення, кооператив, сільськогосподарська кооперація, дорадча діяльність

Актуальність. Розвиток ефективної аграрної економіки потребує подальшого розвитку повноцінного інституту сільськогосподарської

---

* Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент Н. П. Дуброва

кооперації. Необхідність стимулювання розвитку сільськогосподарського кооперативного руху на сьогодні є об'єктивною потребою, що може забезпечитися за допомогою інформаційно-консультаційної підтримки дорадчих служб та інших консалтингових організацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку інформаційно-консультаційного забезпечення в аграрному секторі розглядають такі науковці, як В. В. Зіновчук, Л. В. Молдован, М. Ф. Кропивко, Т. П. Кальна-Дубінюк, І. М. Криворучко, М. І. Лобанов, П. М. Музика, П. Т. Саблук, Б. К. Сकिрта та інші. Проте додаткового вивчення потребує питання консультаційної підтримки розвитку кооперативів.

Мета дослідження – вивчення особливостей, проблем та перспектив розвитку інформаційно-консультаційної служби кооперацій. Завданням дослідження є висвітлення сутності розвитку кооперативів, важливості дорадництва в цьому питанні, системи можливих інформаційно-консультаційних послуг для сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України в межах проекту НАСДСУ «Дорадча кооперативна школа».

Матеріали і методи дослідження. У роботі було використано монографічний, розрахунково-аналітичний, табличний, порівняльний методи дослідження.

Результати дослідження та їх обговорення. Кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності для задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. [1]. Сільськогосподарська кооперація – система сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, утворених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів [2].

Основними причинами низького рівня розвитку сільськогосподарської кооперації є, по-перше, загальні несприятливі умови ведення аграрного виробництва. По-друге, це прискорений розвиток за рахунок іноземних інвестицій акціонерних компаній, що спеціалізуються на перевезенні, зберіганні, переробці і продажу імпортного продовольства та сільськогосподарської сировини. Останні не зацікавлені у формуванні ефективної державної політики підтримки кооперативного руху на селі. По-третє, до стримування активного розвитку кооперації призвела недооцінка в процесі економічних реформ кооперативних форм господарської діяльності. Практично вся система переробних, постачальницьких, торгівельних та обслуговуючих підприємств стала власністю приватних акціонерних компаній, що практично унеможливило створення на їхній базі споживчих кооперативів [3].

Становлення в Україні сучасної сільськогосподарської дорадчої діяльності в цілому відбувається в межах загальносвітових тенденцій і особливостей розвитку цього явища. І хоча на сьогодні в країні інтерес до цього суспільно-економічного феномена дещо згас, дорадництво все ще залишається важливим інструментом поширення інформації, надання

консультацій та знаннєвих послуг сільськогосподарським товаровиробникам і жителям сільської місцевості. Дорадчі організації різних регіонів об'єднуються задля злагодження та координації інформаційно-консультаційної роботи. Відповідно, Навчально-координаційний центр сільськогосподарських дорадчих служб та Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України виступають як елементи офіційної системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери [4].

Історичний досвід свідчить, що головною причиною формування консультаційних структур практично в усіх країнах світу була криза сільськогосподарського виробництва, коли галузь виявляла неспроможність, без державної підтримки, перейти на істотно новий, ефективніший рівень розвитку. І лише після того, як державні структури забезпечать стабільність інформаційного та економічного середовища, сформуються передумови поступового переходу до відносно самостійного функціонування галузі на принципах самодостатньої системи з відповідним відшкодуванням витрат на інформаційно-консультаційне забезпечення і створення мережі приватних консультаційних служб, що буде передумовою розвитку як галузі, так і сільськогосподарських підприємств зокрема [5].

Вивчаючи роботу подібних структур у країнах із розвинутою ринковою економікою та набутий досвід, В. О. Цимбал запропонував такий підхід до розбудови системи дорадчих (консультативних) служб на селі (див. таблицю).

Для успішної діяльності обслуговуючих кооперативів, робота дорадчої служби повинна базуватися на таких принципах:

- бути окремою автономною структурою, а її пріоритети повинні визначатися самими товаровиробниками;
- поступово ставати комерційною структурою і намагатися якомога більше перейти під фінансовий контроль товаровиробників;
- формувати всі ланки структури на конкурсній основі; консультанти повинні викликати у клієнта довіру, бути неупередженими і незаполітизованими, не нав'язувати свою волю клієнтам, а тільки терпляче й аргументовано відстоювати свої погляди;
- на всіх рівнях апарат консультаційних служб повинен бути максимально оптимальним і формуватися висококваліфікованими фахівцями;
- намагатися уникати опіки з боку держави та фінансуватися за рахунок кооператорів;
- постійно співпрацювати з науково-дослідними установами, брати участь у конференціях, круглих столах, семінарах, наукових дослідженнях та інших професійних заходах тощо [6].

Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України (НАСДСУ) пропонує проект «Дорадча кооперативна школа». Згідно з цим проектом зазначається, що одним із напрямів діяльності дорадчих служб є надання допомоги у питаннях створення та діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Значний внесок у розвиток сільськогосподарської кооперації зробила Київська аграрна дорадча служба.

**Орієнтовні послуги інформаційно-консультаційного центру
союзу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України**

	Види послуг	Види послуг кооперативу
1	Організаційні	Допомога в організації ініціативної групи зі створення обслуговуючого кооперативу. Розробка Правил внутрішньогосподарської діяльності. Допомога в проведенні засідань правління, загальних зборів, організація роботи комісій. Постійний моніторинг кооперативу щодо дотримання ним кооперативних принципів. Допомога у веденні діловодства.
2	Юридичні	Розробка Статуту. Реєстрація організації. Оформлення договорів із персоналом і учасниками, постачальниками, банками.
3	Бухгалтерський облік	Допомога у веденні бухгалтерського обліку.
4	Економіка, технологія виробництва	Планування роботи господарства. Складання бізнес-плану, технологічних карт на вирощування сільськогосподарських культур та по догляду за тваринами. Оцінка економічного стану господарства, спеціалізація, консультації з економічних та фінансових питань.
5	Маркетингові дослідження	Адреси потенційних покупців продукції і постачальників сировини, ціни на продукцію.
6	Навчання	Періодичне проведення навчання з членами кооперативу задля підвищення їх кваліфікації і вирівнювання фахового рівня.
7	Інформаційні	Пропаганда роботи центру за допомогою бюлетенів та інших засобів масової інформації.

Нині в окремих регіонах (наприклад, Львівська, Дніпропетровська області) місцеві сільськогосподарські дорадчі служби є ключовими організаціями з розвитку кооперації на селі. Однак, у більшості регіонів країни сільськогосподарські дорадчі служби є менш помітними гравцями щодо розвитку кооперації на селі. Причин такої ситуації декілька: недостатній рівень системних знань про кооперацію у сільськогосподарських дорадників (як наслідок, дорадчі служби мають застереження щодо такої діяльності); недостатній рівень системних знань про кооперацію у представників органів влади (як наслідок, кооперація не підтримується органами влади). Усе це загалом звужує поле діяльності для дорадчих служб. Водночас, сільськогосподарські дорадчі служби у більшості регіонів країни залишаються чи не єдиними на сьогодні організаціями, які, з огляду на свої можливості, надають упродовж тривалого часу допомогу сільськогосподарським товаровиробникам, серед іншого в частині кооперації.

Цілями проекту є зміцнення спроможності НАСДСУ, зокрема її членів – сільськогосподарських дорадчих служб, сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників, а також партнерів, насамперед органів влади, в частині розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Вигодонабувачами проекту стануть: сільськогосподарські дорадчі служби, сільськогосподарські дорадники та сільськогосподарські консультанти-дорадники, які отримають нові знання та вміння, зможуть створювати й надавати нові послуги, розширити клієнтську базу, зміцнювати власну фінансову стійкість, отримати нові можливості для розвитку; органи влади отримають знання про можливості використання механізмів сільськогосподарського дорадництва для розвитку кооперації на селі, реалізації державної політики у цій сфері; співпраця дорадчих служб та органів влади може дати синергетичний ефект в частині розвитку кооперації – вигоди для виробників, які хочуть створити кооперативи, працюючих кооперативів; клієнти сільськогосподарських дорадчих служб, насамперед, дрібні та середні сільськогосподарські товаровиробники-землекористувачі, яким кооперативні інструктори надаватимуть допомогу в організації кооперативів; у майбутньому послугами Дорадчої кооперативної школи за плату можуть скористатися, окрім уже зазначених категорій осіб, також студенти, викладачі, представники громадських організацій, міжнародні організації, проекти міжнародної технічної допомоги, органи влади та місцевого самоврядування тощо. Проект зорієнтований рівною мірою як на чоловіків, так і на жінок. Однією із тем тренінгів буде участь жінок у кооперації [7].

Фінансування діяльності з аграрного консалтингу для підтримки розвитку кооперативів може здійснюватися за рахунок: бюджетних коштів; коштів державних і недержавних програм та проектів, спрямованих на соціально-економічний розвиток села; госпрозрахункових коштів; спонсорської допомоги; міжнародних проектів, а також фондів і грантів [8, с. 102–103].

Висновки і перспективи. Розвиток сільськогосподарських кооперативів це один зі способів підтримки аграрного виробництва і підвищення ефективності діяльності різних сільськогосподарських утворень. Хоча на сьогодні є достатньо питань, які потребують вирішення, послуги інформаційно-консультаційних служб зможуть допомогти у виконанні завдань, поставлених перед кооперативами. Одним зі способів розвитку інформаційно-консультаційного забезпечення кооперативів є проект НАСДСУ «Дорадча кооперативна школа».

Список літератури

1. Про кооперацію : закон України від 10 липня 2003 року № 1087-IV [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>
2. Про сільськогосподарську кооперацію : закон України від 17 липня 1997 року № 469/97-ВР [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>
3. Скидан О. В. Інституціоналізація розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні / О. В. Скидан // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2010. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=251>
4. Клочан В. В. Формування та розвиток системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери в Україні / В. В. Клочан //

Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2012. – № 3. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1002>

5. Улянич К. Ф. Інформаційно-консультаційне забезпечення суб'єктів аграрного бізнесу [Електронний ресурс] / К. Ф. Улянич, Ю. В. Улянич. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.2/316.pdf>

6. Цимбал В. О. Роль дорадчої служби у розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації / В. О. Цимбал [Електронний ресурс] / Режим доступу : [nvnau_econ_2013_181\(2\)_62.pdf](http://nvnau_econ_2013_181(2)_62.pdf)

7. Дорада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dorada.org.ua/na-dopomogu-doradniku/doradcha-kooperativna-shkola-dksh/misiya-zavdannya-doradchoji-kooperativnoji-shkoli.html>

8. Безкровний М. Ф. Організація інформаційно-консультаційної діяльності : навч. посіб. / М. Ф. Безкровний. – К., 2008. – 607 с.

References

1. The Law of Ukraine "On Cooperation" of July 10, 2003 N 1087-IV. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.

2. The Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation" July 17, 1997 № 469/97-VR. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>.

3. Skydan, O. V. (2010). Instytutsionalizatsiya rozvytku sil's'kohospodars'koyi kooperatsiyi v Ukrayini [Institutionalization of agricultural cooperatives in Ukraine]. Electronic scientific specialized edition of "Effective Economy" Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=251>.

4. Klochan, V. V. (2012). Formuvannya ta rozvytok systemy informatsiyno-konsul'tatsiynoho zabezpechennya ahrarnoyi sfery v Ukrayini [Formation and development of information and consultation to ensure the agricultural sector in Ukraine]. Electronic scientific specialized edition of "Effective Economy". Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1002>.

5. Ulyanych, K. F., Ulyanych, Yu. V. Informatsiyno-konsul'tatsiynе zabezpechennya sub'yektiv ahrarnoho biznesu [Information and consultancy provision of Agribusiness] Available at: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.2/316.pdf>.

6. Tsymbal, V. O. (2013). Rol' doradchoyi sluzhby u rozvytku sil's'kohospodars'koyi obsluhovuyuchyoyi kooperatsiyi [The role of the advisory service in the development of agricultural service cooperatives]. Available at: [nvnau_econ_2013_181\(2\)_62.pdf](http://nvnau_econ_2013_181(2)_62.pdf).

7. Dorada. Available at: <http://www.dorada.org.ua/na-dopomogu-doradniku/doradcha-kooperativna-shkola-dksh/misiya-zavdannya-doradchoji-kooperativnoji-shkoli.html>.

8. Bezkrivnyy, M. F. (2008). Orhanizatsiya informatsiyno-konsul'tatsiynoyi diyal'nosti [Company information and consultancy activities]. Kyiv, 607.

ИНФОРМАЦИОННО-КОНСУЛЬТАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КООПЕРАТИВОВ

С. В. Шевченко

Аннотация. Информационно-консультационное обеспечение деятельности сельскохозяйственных товаропроизводителей в Украине создает благоприятные условия для прибыльного ведения сельскохозяйственного производства, в том числе эффективного дальнейшего развития кооперативов, увеличения доходов сельского населения. Большое значение в этом имеет организация информационно-консультационной деятельности, что обеспечивает сельхозпроизводителей необходимой информацией, повышает уровень их знаний, способствует научно-обоснованному принятию решений.

Целью исследования является определение особенностей информационно-консультационного обеспечения деятельности сельскохозяйственных кооперативов. Задачами статьи является изучение сущности информационно-консультационных услуг для кооперативов, выявление проблем и возможных путей дальнейшего развития консультационной поддержки. Методы исследования: монографический, табличный, сравнительный.

Результатами исследования является понимание того, что такая деятельность продолжает оставаться важным инструментом распространения информации, предоставления консультационных услуг сельскохозяйственным товаропроизводителям и жителям сельской местности. Сельскохозяйственная кооперация сейчас набирает обороты в своем развитии, хотя существует ряд вопросов, требующих решения. Одним из направлений деятельности совещательных служб является оказание помощи в вопросах создания и деятельности сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов. Повышение уровня знаний сельскохозяйственных советников в сфере сельскохозяйственной обслуживающей кооперации позволило бы им более эффективно решать проблемы объединения малых и средних производителей в кооперативы.

Национальная ассоциация сельскохозяйственных совещательных служб Украины предлагает проект «Консультативная кооперативная школа», которая способствовала укреплению способности НАСССУ в части развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации.

Ключевые слова: информационно-консультационное обеспечение, кооператив, сельскохозяйственная кооперация, совещательная деятельность

INFORMATION AND CONSULTANCY SUPPORT OF INFORMATION AND CONSULTING SUPPORT OF COOPERATIVES

S. V. Shevchenko

Abstract. Information and consulting support of agricultural producers in Ukraine provides favorable conditions for profitable agricultural production, including further development of efficient cooperatives, increase income of the rural population. Company Information consultancy activities, providing

farmers with necessary information, increases the level of knowledge, facilitates evidence-based decision-making is important to solution this issue.

The study is to determine the characteristics of information and consulting support of agricultural cooperatives. The objective of the article is to study the nature of information and consultancy services to cooperatives, identify problems and possible further development consultancy support.

Research methods are monographic, spreadsheet, comparison.

The results of the study is to understand that counseling continues to be an important tool for the dissemination of information, consulting services to agricultural producers and rural areas. Agricultural cooperatives currently gaining momentum in its development, although there are a number of issues to be addressed. One of the areas of advisory services is to help the establishment and activities of agricultural service cooperatives. Raising awareness of agricultural advisers in the field of agricultural service cooperatives would enable them to more effectively address the problem of combining small and medium producers in cooperatives.

The National Association of Agricultural Advisory Services of Ukraine offers project "Advisory Cooperative School", which should contribute to strengthening the capacity of NAAAS in the development of agricultural service cooperatives.

Keywords: *information and consulting support, cooperative, agricultural cooperation, advisory services*

УДК 631.15.017.3

ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РОБОТИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПАЛАТ У РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ

М. С. ЯРОШКО, магістр МВА, здобувач кафедри менеджменту
ім. професора Й. С. Завадського, експерт проекту «Німецько-український
агрополітичний діалог» з аграрної політики
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: yaroshko@apd-ukraine.de

Анотація. Проаналізовано розвиток кооперативного руху в Німеччині, який має багаторічну історію. Визначено важливу роль сільськогосподарської палати у розвитку кооперативного руху, яка полягає у наданні консультативної допомоги малим та середнім фермерським підприємствам. Розглянуто кооперацію як елемент об'єднання для самодопомоги та визначено основні кооперативні принципи, такі, як концепція «4 С»: самодопомога, самоврядування,

---

© М. С. Ярошко, 2016

farmers with necessary information, increases the level of knowledge, facilitates evidence-based decision-making is important to solution this issue.

The study is to determine the characteristics of information and consulting support of agricultural cooperatives. The objective of the article is to study the nature of information and consultancy services to cooperatives, identify problems and possible further development consultancy support.

Research methods are monographic, spreadsheet, comparison.

The results of the study is to understand that counseling continues to be an important tool for the dissemination of information, consulting services to agricultural producers and rural areas. Agricultural cooperatives currently gaining momentum in its development, although there are a number of issues to be addressed. One of the areas of advisory services is to help the establishment and activities of agricultural service cooperatives. Raising awareness of agricultural advisers in the field of agricultural service cooperatives would enable them to more effectively address the problem of combining small and medium producers in cooperatives.

The National Association of Agricultural Advisory Services of Ukraine offers project "Advisory Cooperative School", which should contribute to strengthening the capacity of NAAAS in the development of agricultural service cooperatives.

Keywords: *information and consulting support, cooperative, agricultural cooperation, advisory services*

УДК 631.15.017.3

ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РОБОТИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПАЛАТ У РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ

М. С. ЯРОШКО, магістр МВА, здобувач кафедри менеджменту
ім. професора Й. С. Завадського, експерт проекту «Німецько-український
агрополітичний діалог» з аграрної політики
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: yaroshko@apd-ukraine.de

Анотація. Проаналізовано розвиток кооперативного руху в Німеччині, який має багаторічну історію. Визначено важливу роль сільськогосподарської палати у розвитку кооперативного руху, яка полягає у наданні консультативної допомоги малим та середнім фермерським підприємствам. Розглянуто кооперацію як елемент об'єднання для самодопомоги та визначено основні кооперативні принципи, такі, як концепція «4 С»: самодопомога, самоврядування,

---

© М. С. Ярошко, 2016

самовідповідальність та самоконтроль. У висновках до статті запропоновано наступні кроки для розвитку кооперативного руху в Україні на основі використання зарубіжного досвіду.

Ключові слова: *кооперативний рух, сільськогосподарська палата, зарубіжний досвід, цілі кооперації, кооперативи, самоврядні організації*

Актуальність. Відповідно до чинного Закону України «Про кооперацію» від 11.11.2004 року, кооперація визначається, як система кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів [1, с. 35]. Водночас, як кооперативна організація, Законом зазначається кооператив або кооперативне об'єднання, де «кооператив – це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування» [1, с. 35].

Кооперація в сільському господарстві широко зустрічається як у добре розвинених країнах зі сталою аграрною економікою, так і в країнах, де аграрне виробництво перебуває у глибокому процесі реформування, і розвивається на основі загальних принципів, які характеризують її як одну із форм ринкового підприємництва. Кооперація, як форма міжгосподарських зв'язків, охоплює фізичних та юридичних осіб, які працюють в одній чи суміжних сферах. Причому, учасниками сільськогосподарської кооперації можуть бути як підприємства, так і фізичні особи. Слід відзначити, що на сьогодні в Україні в господарствах населення виробляється понад 60% валової продукції сільського господарства, понад 70% продукції тваринництва, переважна частина картоплі, овочів та баштанних культур, плодів і ягід [2]. Виходячи з цього, зайнятість у домогосподарствах стала єдиним джерелом доходів для приблизно 2,6 млн селян працездатного віку. Разом з тим, селяни-одноосібники стикаються зі значними складнощами при залученні фінансових засобів для виробництва, отриманні вигідних пропозицій при закупівлі виробничих засобів та, перш за все, із гарантуванням збуту виготовленої продукції.

Активному поширенню кооперації перешкоджає певний негативний імідж серед сільськогосподарських виробників, якого поняття кооперації набуло ще за часів існування колективних господарств. У результаті, багато селян нині важко розрізняють поняття кооперації та колективізації. У зв'язку із цим, важливо визначити основні засади та цілі кооперації, а також довести до відома селян позитивні аспекти різних видів кооперації в сільськогосподарському виробництві. Важливу допомогу у вирішенні цих питань може надати запозичення іноземного досвіду в сфері кооперації та роботи самоврядних організацій, зокрема сільськогосподарських палат.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зародження і становлення кооперативного руху в Україні відбувалося на межі XIX–XX століть. За радянської влади вже у 1920 р. кооперація потрапила під

жорсткий контроль держави, після чого слідувала колективізація та значна зміна структури сільськогосподарських підприємств [3, с. 87–93].

Наявні роботи з проблем вітчизняного кооперативного руху поділено на окремі групи за проблемно-хронологічним принципом: дорадянську (1861–1917 рр.), періоду Української національної революції (1917–1921 рр.), міжвоєнного періоду (1921–1939 рр.), радянської доби (1939–1991 рр.) та часів незалежності України (1991–2016 рр.) [4, с. 68–74].

На думку професора М. Й. Маліка, «Розвиток кооперації є логічним етапом розбудови ринкової економічної системи у сільському господарстві та одним із інфраструктурних елементів комплексного розвитку сільських територій» [5, с. 55–65]. Водночас, за словами автора, початок відродження реальних кооперативних відносин в аграрному секторі України було розпочато з прийняттям Верховною Радою України у 1997 році Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [6, с. 8]. Цей Закон, зокрема, передбачив можливість створення кооперативних об'єднань, що сприяло подальшому становленню національного кооперативного руху.

Наступним важливим кроком у розвитку кооперації стало прийняття Указу Президента України від 3 грудня 1999 року № 1529 «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки», яким Кабінет Міністрів України та органи місцевого самоврядування зобов'язувалися здійснити заходи щодо підтримки особистих селянських господарств шляхом створення неприбуткових обслуговуючих кооперативів [7, с. 11–13]. Іншим важливим показником визнання важливості кооперативного руху в Україні в якості одного із основних напрямів реалізації структурних змін в економіці було прийняття Указу Президента України від 19.12.2000 № 1348 «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах» [8, с. 219].

Європейський досвід свідчить, що у більшості кооперативних об'єднань аграрної сфери продукція, отримана від товаровиробників, піддається певній обробці чи переробці, пакуванню тощо. Це характерно, зокрема, для кооперативів, що спеціалізуються на молочній та м'ясній продукції, а також для кооперативів, що здійснюють вирощування сільськогосподарських культур, наприклад, овочів чи фруктів. Такі об'єднання займають значну частку на ринку сільськогосподарської продукції, зокрема: в Данії – 90 % ринку товарного молока, масла, сиру, у тому числі на експорт, у країнах Скандинавії та Фінляндії – 80 % ринку м'ясо-молочної продукції. У Нідерландах понад половина обсягу реалізованої продукції припадає на переробно-збутові кооперативи. Для окремих товарних груп їх частка становить набагато більше: майже 100 % для овочів, 95 % – фруктів, 90 % – вовни і вершкового масла, 85 % – сиру, 80 % – товарного і сухого молока, 65 % – цукру, 60 % – згущеного молока. У Франції і Німеччині залучення фермерських господарств до кооперативів порівняно менше, але вони реалізують на внутрішньому і зовнішньому ринках близько половини всієї продукції аграрного сектору

[9, с. 15–19]. На сьогодні в багатьох країнах Європи питання кооперації часто вирішуються через сільськогосподарські палати.

Мета дослідження – проаналізувати зарубіжний досвід роботи сільськогосподарських палат у розвитку кооперативного руху та виявити можливості його застосування у вітчизняній практиці.

Матеріали і методи дослідження. Під час підготовки матеріалу, викладеного у статті, було використано діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення розвитку сільськогосподарської кооперації. Для узагальнення теоретичних основ і формулювання висновків було використано абстрактно-логічні методи, зокрема метод аналогії та зіставлення.

Результати дослідження та їх обговорення. Кооперативний рух в Німеччині, починаючи з 1847 року, налічує вже майже 170- річну історію. Дещо пізніше, для спільної підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва було засновано першу сільськогосподарську палату – у законодавчій базі (Пруський Закон про аграрні палати) 1894 року. У наступний час кооперативний сектор Німеччини пережив бурхливий розвиток і є одним із потужних рушіїв економіки. Нині майже кожен 4-й мешканець Німеччини є членом кооперативу. У цьому сегменті працює понад 1100 кооперативних банків, які, зокрема, допомагають у рефінансуванні, управлінні ліквідністю та платіжними системами, стабілізують ринок капіталу та відкривають доступ до міжнародних фінансових ринків, пропонують банківські продукти щодо управління ризиками тощо. На сьогодні німецький сільськогосподарський сектор налічує близько 2400 сільських та 2500 виробничих і споживчих кооперативів [10, с. 111–113].

Історія створення кооперативів у Німеччині, як і в радянській Україні, зазнала значного впливу в 1952–1960 роках у процесі примусової колективізації. Поряд із цим, кооперативний рух продовжував свій розвиток із поступовою консолідацією кооперативів, чия кількість до 1988 року досягла 4700, та в яких було задіяно понад 886 тис. членів. Переламним у розвитку кооперативного руху став 1991 рік із введенням обов'язкової трансформації колишніх колективних господарств в інші юридичні форми. У результаті, близько 1/3 колгоспів було перетворено на кооперативи, а 2/3 – на інші товариства приватного права (товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства, командитні товариства, тощо), на основі колективного рішення [11, с. 3–7].

Важливими чинниками, що забезпечують подальший ефективний розвиток кооперативного руху, стали: введення єдиного кооперативного права для всіх кооперативів, створення аудиторських асоціацій, запровадження перехідного законодавства для регулювання питання власності, гарантування повернення особистого майна, наприклад, земельних ділянок у випадку виходу з кооперативу, запровадження прозорих правил оцінки майнового внеску та збереження за членом кооперативу права на вилучення його частки на основі індивідуального рішення. Так, частка кожного члена кооперативу мала бути оцінена та переведена у грошовий еквівалент. Це потребувало проведення оцінки

підприємства та систематизації розподілу майна за трьома критеріями: трудової участі, землекористування, іншого внесеного майна. Важливо зазначити, що цей тривалий процес було запроваджено з великою обережністю та передбачено на більше, ніж 20 років.

Розвиток сільськогосподарських палат також відбувався зі значними змінами. Під час радянської окупації Німеччини сільськогосподарські палати на сході та півдні було скасовано. Після об'єднання Німеччини в 1990 році їхнього відновлення не відбулося. Натомість, на сході основну роль у консультуванні сільськогосподарських виробників взяли на себе приватні консалтингові організації, а на півдні – державні сільськогосподарські управління. Відбувся активний перерозподіл завдань між державними органами управління та сільськогосподарськими палатами, результатом якого стало делегування певного ряду повноважень сільськогосподарським палатам від держави, зокрема щодо забезпечення професійного консультування, проведення навчання та підвищення кваліфікації працівників, підготовки запитів на отримання дотацій тощо.

Важлива роль сільськогосподарської палати у розвитку кооперативного руху полягала у наданні консультативної допомоги малим і середнім фермерським підприємствам, доведенні важливості об'єднання для самопомогі й підтримці у розробці і впровадженні статутної та звітної документації. Виконуючи функцію модератора між державними органами та сільськогосподарськими товаровиробниками, сільськогосподарські палати як самоуправні організації надавали координаційну підтримку й сприяли врахуванню позиції товаровиробників під час розробки та схвалення регулятивних рішень.

Виходячи з основних потреб сільськогосподарських товаровиробників, основними завданнями більшості сільськогосподарських кооперативів, відповідно до орієнтації їх діяльності, є постачання засобів виробництва та надання відповідних послуг; обробка та переробка сільськогосподарської продукції; а також закупка та оптова реалізація продукції (див. рисунок).

Важливо зазначити, що діюче законодавство у Німеччині у сфері кооперації лише створює правові межі для діяльності кооперативів, а не регулює їх вид діяльності. Для успішної роботи кооперативів необхідними є такі передумови у діях їхніх членів: наявність спільних економічних інтересів, небажання або неможливості приймати сторонню допомогу, бажання за власною ініціативою поліпшити своє економічне становище, а також бажання допомогти собі спільними зусиллями, а не одноосібно. Таким чином, міжнародний досвід свідчить про те, що кооперативи не формують вказівкою «згори», а лише самими їхніми членами за наявності у них на це бажання. Паралель до цього може бути проведена з організаційними засадами та напрямом діяльності сільськогосподарських палат, які, будучи за формою організації публічно-правовими корпораціями, надають підтримку сільськогосподарським товаровиробникам та представляють їхні професійні, а не політичні інтереси.

Основні цілі кооперативів, на прикладі групи Райффайзен*

*Розроблено автором на основі опрацювання літературних джерел [12] та консультування з німецькими експертами.

Засобом досягнення спільної мети в кооперативі є спільна діяльність, шляхом об'єднання на добровільних засадах. При цьому кооперативи переслідують три узагальнені цілі: задоволення економічних потреб членів кооперативу, сприяння зміцненню позиції господарств членів, а також поліпшення їхніх позицій в умовах конкуренції. Відповідно до цього, можна виокремити ряд основних кооперативних принципів (табл. 1).

Завдяки прозорості та безпечності, низькій квоті банкрутства, а також довгостроковості та орієнтації на членів і клієнтів, кооперативи в Німеччині здобули велику довіру серед населення, про що свідчить стабільність та економічне зростання кооперативного сектору. Стабільності кооперативного сектору, зокрема, було досягнуто завдяки консалтинговій та правовій підтримці з боку асоціацій та обов'язковому кооперативному аудиту. Так, серед основних кооперативних принципів можна виокремити так звану концепцію «4 С»: самодопомога, самоуправління, самовідповідальність та самоконтроль. Відповідні принципи переважно покладені і в основу функціонування сільськогосподарських палат, перш за все, самоуправління та самодопомога.

1. Основні принципи діяльності кооперативів у Німеччині*

Вид діяльності	Вільний вибір виду діяльності кооперативу
Самодопомога	Власна ініціатива членів для досягнення спільних економічних інтересів
Самоврядування	Створення внутрішнього порядку управління на основі прийняття демократичних рішень
Особиста відповідальність	Відповідальність членів за існування та збереження кооперативу, відповідальність покладається на членів із внесенням ними власного капіталу-частки у кооперативі
Солідарність	Члени несуть солідарну відповідальність, всі разом і кожен окремо відповідають за спільну справу
Добровільність	Добровільний вступ та вихід із кооперативу
Відкритість членства	Допуск до членства у кооперативі кожного, хто виявляє бажання стати членом на основі законодавчих та статутних положень
Ідентичність	Члени кооперативу є одночасно його власниками, клієнтами та постачальниками
Локальний принцип	Радіус діяльності кооперативу зазвичай обмежується невеликим регіоном з відносно однорідною структурою потреб членів
Обслуговуючий характер капіталу	Капітал кооперативу слугує не для його збільшення, як такого, а для організації та підтримки спільної діяльності членів
Саморегулювання	За винятком певних законодавчих норм (кооперативне, торгівельне та банківське право), кооперативи не піддаються впливу з боку держави
Контроль та підтримка	Обов'язковий аудит/моніторинг та професійна підтримка з боку кооперативних аудиторських асоціацій

*Розроблено автором на основі опрацювання літературних джерел [12] та консультування з німецькими експертами.

Водночас, необхідність виконувати завдання за дорученням державних органів та отримання на це додаткового фінансування розширює поняття самовідповідальності та самоконтролю, до яких частково залучається держава. Разом з тим, можливість обіймання керівної посади президента сільськогосподарської палати тільки для сільськогосподарського товаровиробника та загальне співвідношення фермерів до найманих працівників як 2:1 у сільськогосподарській палаті підкреслює спрямованість організації на самодопомогу та самоуправління.

Ґрунтуючись на сформованій в історичній ретроспективі структурі кооперативного мислення можна визначити основні права та обов'язки членів німецьких сільськогосподарських кооперативів (табл. 2).

Важлива роль сільськогосподарських палат у Німеччині полягає у наданні консультаційної підтримки фермерам та фермерським об'єднанням задля створення кооперативів, забезпечення навчання та підвищення кваліфікації персоналу, а також надання кваліфікованих послуг щодо підготовки документації з оподаткування, подання заявок на отримання

субсидій, звітування перед державними контрольними відомствами тощо. Сприяння сільськогосподарській кооперації ставиться в ряд із іншими важливими завданнями палати, зокрема щодо забезпечення виконання концепції «4 С»: самодопомога, самоврядування, самовідповідальність та самоконтроль.

2. Основні права та обов'язки членів кооперативів у Німеччині*

Права членів кооперативу:	Обов'язки членів кооперативу:
Право на вибір виду діяльності кооперативу	Дотримання положень статуту кооперативу
Право добровільного вступу та виходу з кооперативу	Сплата обов'язкових пайових внесків
Право на використання послуг кооперативу відповідно до статуту	Надання інформації про місце проживання та вид діяльності
Право на участь у прийнятті рішень: ✓ участь у загальних зборах із одним голосом від одного члена ✓ право на виступ на загальних зборах ✓ постановка рішень на голосування на загальних зборах ✓ право на скликання позачергових загальних зборів (за рішенням мін. 10% членів кооперативу)	Субсидіарна матеріальна відповідальність: ✓ безмежна (якщо це передбачено статутом) ✓ обмежена (якщо це передбачено статутом, можлива з 1889 року) ✓ без відповідальності (якщо передбачено статутом, можливо з 1973 року)
Право на інформацію: ✓ огляд протоколів загальних зборів ✓ ознайомлення із загальним аудиторським висновком ✓ право на отримання інформації від органів управління	Дотримання інших положень статуту, наприклад: ✓ продаж чи закупівля продукції, ✓ отримання відповідних кооперативних послуг
Право на розподіл прибутку за пайовими внесками	

*Розроблено автором на основі консультування з німецькими експертами.

Отже, ґрунтуючись на європейському досвіді можна стверджувати, що кооперативний рух має великі перспективи для підтримки малих і середніх форм господарювання, які потребують об'єднання як для отримання консолідованого доступу до виробничих ресурсів, так і для гарантування збуту й підвищення ціни на вироблену продукцію.

Враховуючи досвід розвитку кооперативного руху в Німеччині, можна визначити такі рекомендації для впровадження в Україні:

1. Розробка та впровадження єдиного (консолідованого) кооперативного законодавства та гармонізація його з іншими законодавчими актами, що має забезпечити конкурентоспроможність правової форми кооперативу по відношенню до інших форм підприємницької діяльності в сільському господарстві.

2. Впровадження якісної та ефективної системи аудиту кооперативів як гарантії подальшого розвитку системи кооперації, а також для створення додаткового інструменту моніторингу для державних органів, наглядових об'єднань та членів кредитних спілок.

3. Передбачення єдиного підходу до оподаткування й можливості певних податкових пільг як засобу стимулювання до створення кооперативів.

4. Проведення просвітницької та консультаційної діяльності щодо кооперативного руху з роз'ясненням засад діяльності сільськогосподарських кооперативів та задля подолання негативного іміджу кооперації.

Список літератури

1. Про кооперацію: закон України від 10 липня 2003 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – С. 35.

2. Роль особистих селянських господарств у структурі сільськогосподарського виробництва і їх соціально-економічна ефективність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icp.org.ua/files/122_privatehouseholds.doc

3. Гай-Нижник П. Зародження і занепад української кооперації (кінець XIX ст. – 1920 р.) / П. Гай-Нижник // Київська старовина. – 2003. – № 6. – С. 87–93.

4. Вісин В. В. Сутність терміна «кооперація»: ретроспективний аналіз визначень теоретиків і практиків кооперативного руху / В. В. Вісин, Т. М. Вісина, В. І. Ліщук // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія» : зб. наук. праць. / Луцький нац. техн. ун-т ; редкол. : відп. ред. З. В. Герасимчук. – Луцьк : Луцький НТУ, 2011. – Вип. 8 (32). – С. 68–74.

5. Малік М. Й. Кооперація в сільському господарстві: стан та перспективи / М. Й. Малік // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2009. – Вип. 6 (1). – С. 55–65.

6. Про сільськогосподарську кооперацію : закон України № 469/97-ВР від 17.07.1997 р. у редакції від 29.06.2004 р. // Урядовий кур'єр. – 1997. – 14 серпня. – С. 8.

7. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки : указ Президента України від 3 груд.1999 р. // Офіц. вісн. України. – 1999. – № 49. – С. 11–13.

8. Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах : указ Президента України від 19 грудня 2000 року № 1348/2000 // Офіційний вісник України. – 2001. – 5 січня. – № 51. – С. 219.

9. Манжура О. В. Аграрна кооперація: досвід Європейського Союзу для України / О. В. Манжура // Вісник «Управління розвитком». – 2015. – № 1 (179). – С. 15–19.

10. Бурачек І. В. З досвіду сільськогосподарської кооперації в Німеччині / І. В. Бурачек // Вісн. Полтавського держ. с.-г. ін-ту. – 2001. – № 5–6. С.111–113.

11. Галушко В. П. Державне регулювання та підтримка сільськогосподарського виробництва в розвинутих країнах / В. П. Галушко, В. Ф. Хоменко // Економіка АПК. – 1998. – № 11. – С. 3–7.

12. Kooperationen, Allianzen und Netzwerke: Grundlagen – Ansätze – Perspektiven [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.books.google.com.ua/books?id=YY9cvu2FwVIC&pg=PA409&lpg=PA409&dq=genossensch>

References

1. Pro kooperatsiiu: zakon Ukrainy vid 10 lypnia 2003 r. [About cooperation. Law of Ukraine from July, 10, 2003] (2004) / Verkhovna Rada Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 5, 35.
2. Rol osobystykh selianskykh hospodarstv u strukturi silskohospodarskoho vyrobnytstva i yikh sotsialno-ekonomichna efektyvnist [Role of the private households in the agricultural production structure and their socio-economic efficiency] [Electronic resource]. – Access mode: http://www.icp.org.ua/files/122_privatehouseholds.doc
3. Hai-Nyzhnyk P. (2003). Zarodzhennia i zanepad ukraïnskoi kooperatsii (kinets XIX st. – 1920 r.) [Origin and decline of Ukrainian cooperation (end of XIX century. – 1920)] / P. Hai-Nyzhnyk // Kyivska starovyna, 6, 87–93.
4. Visyn V. V. (2011). Sutnist terminu "kooperatsiia": retrospektyvnyi analiz vyznachen teoretykiv i praktykiv kooperatyvnoho rukhu [Essence of the term "cooperation": retrospective analysis of determinations of theorists and practical workers of the cooperative movement] / V. V. Visyn, T. M. Visyna, V. I. Lishchuk // Ekonomichni nauky. Seriia "Ekonomichna teoriia ta ekonomichna istoriia": zb. nauk. prats. / Lutskyi nats. tekhn. un-t ; redkol.: vidp. red. Herasymchuk Z. V. – Lutsk : RVV Lutskoho NTU, 8 (32), 68–74.
5. Malik M. I. (2009). Kooperatsiia v silskomu hospodarstvi: stan ta perspektyvy [Cooperation in agriculture: the state and prospects] / M. I. Malik // Ekonomichni nauky. Ceriia «Oblik i finansy», 6 (1), 55–65.
6. Pro silskohospodarsku kooperatsiiu: zakon Ukrainy No. 469/97-VR vid 17.07.1997 r. u redaktsii vid 29.06.2004 r. [Law of Ukraine "About agricultural cooperation" No. 469/97-VR from 07.17.1997 as in force on 06.29.2004] (1997) // Uriadovy kurier, 14 serpnia, 8.
7. Pro nevidkladni zakhody shchodo pryskorennia reformuvannia ahrarnoho sektora ekonomiky: ukaz Prezydenta Ukrainy vid 3 hrud.1999 r. [About urgent measures concerning the acceleration of reformation of agricultural sector of economy: Edict of the President of Ukraine from December, 3, 1999] (1999) // Ofits. visn. Ukrainy, 49, 11–13.
8. Pro zakhody shchodo rozvytku kooperatyvnoho rukhu ta posylennia yoho roli v reformuvanni ekonomiky Ukrainy na rynkovykh zasadakh : ukaz Prezydenta Ukrainy vid 19 hrudnia 2000 roku No. 1348/2000 [Edict of the President of Ukraine "About measures to develop the cooperative movement and strengthen its role in reforming Ukraine's economy based on market principles": from December, 19, 2000 No. 1348/2000] (2001) // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 5 sichnia, 51, 219.
9. Manzhura O. V. (2015). Ahrarna kooperatsiia: dosvid Yevropeiskoho Soiuzu dlia Ukrainy [Agricultural cooperatives: the experience of the European Union for Ukraine] / O. V. Manzhura // Visnyk "Upravlinnia rozvytkom", 1 (179), 5–19.
10. Burachek I. V. (2001). Z dosvidu silskohospodarskoi kooperatsii v Nimechchyni [Experience of agricultural cooperatives in Germany] // Visn. Poltavskoho derzh. s.-h. in-tu, 5-6, 111–113.
11. Halushko V. P. (1998). Derzhavne rehuliuвання ta pidtrymka silskohospodarskoho vyrobnytstva v rozvynutykh krainakh [State regulation and support of agricultural production in the developed countries] / V. P. Halushko, V. F. Khomenko // Ekonomika APK, 11, 3–7.

12. Kooperationen, Allianzen und Netzwerke: Grundlagen – Ansätze – Perspektiven [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.books.google.com.ua/books?id=YY9cvu2FwVIC&pg=PA409&lpg=PA409&dq=genossenschaftsprinzipien+raiffeisen&source#v=onepage&q=genossenschaftsprinzipien%20raiffeisen&f=false>

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА РАБОТЫ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПАЛАТ В РАЗВИТИИ КООПЕРАТИВНОГО ДВИЖЕНИЯ

М. С. Ярошко

Аннотация. Проанализировано развитие кооперативного движения в Германии, имеющее многолетнюю историю. Определена важная роль сельскохозяйственной палаты в развитии кооперативного движения, заключающаяся в предоставлении консультационной помощи малым и средним фермерским предприятиям. Рассмотрена кооперация как элемент объединения для самопомощи и определены основные принципы кооперации, такие, как концепция «4 С»: самопомощь, самоуправление, самоответственность и самоконтроль. В выводах к статье предложены последующие шаги развития кооперативного движения в Украине на основании использования зарубежного опыта.

Ключевые слова: кооперативное движение, сельскохозяйственная палата, зарубежный опыт, цели кооперации, кооперативы, самоуправные организации

APPLICATION OF FOREIGN EXPERIENCE OF THE CHAMBER OF AGRICULTURE IN DEVELOPMENT OF THE COOPERATIVE MOVEMENT

M. S. Yaroshko

Abstract. In the article was analyzed the development of the cooperative movement in Germany, which has a long history. There was defined an important role of the chamber of agriculture in the development of the cooperative movement, which is to provide advice to small and medium-sized farm enterprises. In the article cooperation is considered as an element of consolidation for self-help and defined the basic principles of cooperation, such as concept «4 S»: self-help, self-government, self-responsibility and self-control. The conclusions of the article propose next steps for the development of the cooperative movement in Ukraine based on the application of foreign experience.

Keywords: cooperative movement, chamber of agriculture, foreign experience, cooperation goals, cooperatives, self-governing organization

**SOCIO-ECOLOGICAL APPROACH OF TEACHING
AND RESEARCH ACTIVITIES AT THE UNIVERSITIES OF THE USA**

T. V. KUTS, candidate of economic sciences,
docent of the Department of Statistics and Economic Analysis
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
e-mail: stdkuts@ukr.net

O. G. MAKARCHUK, candidate of economic sciences,
docent of the Department of Statistics and Economic Analysis
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
e-mail: Oksmakarchuk@mail.ru

Abstract. *In modern conditions one of the integral part of teaching and research activities at the universities of the United States is socio-ecological component, which includes studying about sustainable development and natural resource management, development of alternative energy sources, ensuring the quality and safety of food and so on.*

The main features of the modern system of agricultural education in the United States and features of socio-environmental philosophy with training in economic fields in universities are covered in the article.

Keywords: *socio-environmental approach, environmental protection, sustainable development, environmental management, education system, educational work, research, university, United States of America*

Introduction. In the conditions of globalization the rating of the Agricultural Universities in the United States of America (USA) is provided by high quality preparation of future experts in accordance with modern requirements of society.

The priorities of human development challenges include not only ensuring competitiveness of the agricultural products and improving technologies, but solving problems of environmental protection in the implementation of production activities, the natural resource management and environmental nature; the development of alternative energy sources; quality assurance and food safety for saving human health and to ensure their longevity.

Therefore, the researches of features of the relationship between business, society and the environment are very important. The scientific researches for solutions of social and environmental problems are important element of educational and research activities at Agricultural Universities of the USA.

Analysis of recent researches and publications. The issues of education and research activities in the United States are researched by many

foreign and domestic scientists: T. Gavrilenko, L. Knodel, M. Korn, A. Sirotin, L. Pivneva and other scientists.

Researching the politics of US high school, the structure of higher education teaching, experience of teachers in higher education etc., questions of socio-environmental philosophy bases in education and research activities remain open. Thus, the article is actual to transfer this experience in Ukrainian education system.

Purpose. The purpose of the article is to highlight the experience of the universities of the United States of America about features of social and ecological direction of their educational and research activities.

Methods. Theoretical and methodological basis of the study are the formation of social and environmental components in teaching and research activities in the US higher education. In the article is used the research of foreign and domestic scientists on the study of education and research activities at the US universities. The important is the transfer of practical experience by the authors who participated in the Faculty Exchange Program (FEP) of The United States Department of Agriculture (USDA).

To achieve stated goal, in this article were used the following research methods and techniques: induction; deduction; statistical observation; methods of causation and abstraction.

Results. Study of features of educational and scientific process at universities in USA and the introduction with modern scientific approaches to solve environmental problems was made possible due to internships of the Faculty Exchange Program. The goal of the program is to promote the development of sound agricultural policy and effective and competitive agricultural marketing and business systems. As a result of the program, participants can improve the quality of educational services through the dissemination of scientific and pedagogical, educational and cultural experiences among colleagues' agricultural universities. Faculty Exchange Program is implemented in cooperation with leading universities in the USA, including Colorado State University and The Ohio State University.

American students can study the agriculture in schools, colleges and universities. These education institutions may be different ownership (private, state or owned by state governments), level of study (bachelor's degree, master's degree, and PhD) and the areas of specializations.

The goal of US educational system is to prepare professionals able to think creatively and analyze the dynamic processes in the modern world for making the right conclusions. The focus of education is not on volume, but on fundamental education, its systematic and specialization. Students are required understanding and knowledge of certain concepts of science and technology, forming their skills further self-education.

Higher education in the United States is an optional final stage of formal learning following secondary education, often at one of the 4 724 colleges or universities and junior colleges in the country (2013) [3]. In 2008, 36 % of enrolled students graduated from college in four years. 57 % completed their undergraduate requirements in six years, at the same college they first

enrolled in. Over the past 40 years the gap in graduation rates for wealthy students and low income students has widened significantly. 77 % of the wealthiest quartile of students obtained undergraduate degrees by age 24 in 2013, up from 40 % in 1970. 9 % of the least affluent quartile obtained degrees by the same age in 2013, up from 6 % in 1970 [4].

Like high school, the four undergraduate grades are commonly called freshman, sophomore, junior, and senior years (alternatively called first year, second year, etc.). Students traditionally apply for admission into colleges. Schools differ in their competitiveness and reputation. Admissions criteria involve the rigor and grades earned in high school courses taken, the students' GPA, class ranking, and standardized test scores (Such as the SAT or the ACT tests). Most colleges also consider more subjective factors such as a commitment to extracurricular activities, a personal essay, and an interview. While colleges will rarely list that they require a certain standardized test score, class ranking, or GPA for admission, each college usually has a rough threshold below which admission is unlikely.

Once admitted, students engage in undergraduate study, which consists of satisfying university and class requirements to achieve a bachelor's degree in a field of concentration known as a major [3].

Graduate study, conducted after obtaining an initial degree and sometimes after several years of professional work, leads to a more advanced degree such as a master's degree. Some students pursue a graduate degree that is in between a master's degree and a doctoral degree called a Specialist in Education (Ed.S.).

After additional years of study and sometimes in connection with the completion of a master's degree and/or Ed.S. degree, students may earn a Doctor of Philosophy (Ph.D.), a first professional degree. Some programs, such as medicine and psychology, have formal apprenticeship procedures post-graduation, such as residencies and internships, which must be completed after graduation and before one is considered fully trained.

Entrance into graduate programs usually depends upon a student's undergraduate academic performance or professional experience as well as their score on a standardized entrance exam like the Graduate Record Examination (GRE-graduate schools in general), the Medical College Admission Test (MCAT), or the Law School Admission Test (LSAT). Many graduate and law schools do not require experience after earning a bachelor's degree to enter their programs; however, business school candidates are usually required to gain a few years of professional work experience before applying. In total, 8.9% of students receive postgraduate degrees. Most, after obtaining their bachelor's degree, proceed directly into the workforce.

Learning to obtain a Doctor of Philosophy (Ph.D.) may take three or more years. International students study for this program during five or six years [7, 8]. During the first two years, most candidates for doctorate study in classes and seminars. For at least one year, they complete their research and write a thesis or dissertation. This paper sets out the views of the candidate's research and development that have not yet been published. Some programs

of postgraduate and doctoral scholarships (The Edmund S. Muskie Graduate Fellowship Program or The Fulbright Program) are funded by The US government. These scholarships or grants easier to get those who are going to go to the US for a master's program or doctorate [8].

The working of a number of public organizations (4-H; National Future Farmers of America (FFA), Supervised Agricultural Experiences) help to spread the knowledge about activities in the agricultural sector.

It should be mentioned the social and environmental worldview in preparation of specialists on economic disciplines at American universities. Thus, at the Ohio State University students study discipline «Energy, Environment and Economy», which include the next issues: the world trends and energy demand, energy supply market equilibrium, energy transition / time dimension [6].

Studying course of «Food, Population and the Environment» addresses population growth and the challenges it poses – in particular, the challenge of providing everyone with an adequate diet while simultaneously conserving the natural resources on which agriculture and other economic activities depend. Since human numbers are increasing more rapidly in poor countries than anywhere else, special attention is paid to population growth and the prospects for environmentally sound agricultural development in Africa, Asia, and Latin America. The problems arising as a transition is made from communism to a market economy are examined as well since agricultural development has lagged, environmental deterioration has been pronounced, or both in many of the nations experiencing this transition [6].

Interesting interms of socialres ponsibility is the course «Environmental and Resource Economics». This course introduces the concepts and development of Environmental and Resource Economics with applications to real world problems. Topicscovered include property right sand landuse, sustainability, pollution control, nonrenewable and renewablere source management, climatechange, as well as market mechanisms and market shortcomings.

At Colorado State University students can concentrate on experience on the next academic interest areas: Arts, Humanities and Design; Environmental and Natural Resources; Health, Life and Food Sciences; Global and Social Sciences; Land, Plant and Animal Sciences; Organization, Management and Enterprise; Physical Sciences and Engineering. In the context of such branches students choose their future profession [5].

One of the most popular areas of study is Agricultural and Resource Economics. The minor in Agricultural and Resource Economics identifies students who have completed an integrated set of courses in agricultural and resource economics. Areas of study in the minor include agricultural production management, financial management, marketing management, international development and trade, natural resources, and environmental economics.

The major degree in Environmental and Natural Resource Economics prepares students to apply economic tools to evaluate the allocation and

utilization of natural resources. Economic analysis provides a strong basis for societal choices that directly and indirectly affect our environment. To strengthen their technical training, students concentrating in natural resource economics can simultaneously complete a second major in Natural Resource Management.

Agricultural and Resource Economics courses are organized by number with the freshman/sophomore-level classes, the junior-level classes, and the senior-level classes.

The freshman/sophomore-level classes include the next subjects: Agricultural and Resource Economics (introduction to decision-making by consumers, firms, and government, and resulting allocation of resources through markets); Intro to Agribusiness Entrepreneurship (introductory exposure to entrepreneurship for agribusinesses through presentations by industry professionals); Issues in Environmental Economics (discussion and economic analysis of current environmental issues with special emphasis on the impact of economic growth).

The junior-level classes involves study 10 subjects, taking into account social and environmental consequences for the business organization; for example: Agricultural & Natural Resource Enterprise Analysis (use of records in agricultural and resource enterprise management; analytical methods, budgets, and planning techniques for improved decision making); Introduction to Economics of Natural Resources (concepts, theories, institutions; analytical methods for economic evaluation of alternative resource use patterns and land use plans); Environmental Economics (economic theories and analytic frameworks are developed and applied to cotemporary problems of the use and protection of the natural environment); Water Law, Policy and Institutions (water resource evaluation; concepts, issues, and problems; techniques employed in analyzing and evaluating water use in alternative situations); Economics of Outdoor Recreation (the techniques of Benefit Cost Analysis, recreation valuation & multiplier analysis of tourism and evaluation of natural resource allocations involving recreation resources (forests, water, etc.)); Environmental Economics (economic theories and analytic frameworks are developed and applied to contemporary problems of the use and protection of the natural environment).

The senior-level classes implies study – Agricultural Production Management (economic principles of agricultural production decisions with linear programming analysis of production choices and farm planning); Agricultural Finance (monetary affairs of agribusiness and agricultural production emphasizing credit institutions and procurement, investment, and management); Agricultural Commodities Marketing (agricultural marketing and agribusiness principles applied to current marketing problems relating to livestock and field and horticultural crops); International Agricultural Trade (agricultural trade patterns and institutions; trade theory with applications to agriculture. Current issues in agricultural trade); Agricultural Business Management (economic analysis, organization, and management practices of agriculture and food industries studied through simulation, case study,

computer labs); Advanced Environmental and Resource Economics (microeconomic techniques to rigorously explore economic decision making and policy as they apply to environmental and natural resource problems); Water Resource Economics (an in-depth exploration of the role of economics in water resource planning); Basic Real Estate Appraisal Principles (theoretical principles that underlie real estate appraisal methods); Basic Real Estate Appraisal Practices (procedures and practices used in real estate appraisal); Ag- and Resource-Based Economic Development (relationships between nations affecting agricultural growth and productivity, food security, and human welfare); Agricultural Policy (formulation and administration of public policies affecting agricultural industries and rural areas in the United States).

Successful students will demonstrate: technical competency including appropriate use of economic theory in formulating analytical problems, identifying and gathering appropriate data, and employing appropriate economic methods to analyze those problems, utilizing appropriate available computer technology; ability to solve real-world problems beyond the pedagogical context. Students will be able to identify a problem and its scope, evaluate resources available to address the problem, formulate alternative solutions, and select the solutions most consistent with a stated objective.

At the Ohio State University functioning Industry Liaison Office (ILO) that was launched in December 2008 to foster economic development opportunities in Ohio and beyond by connecting business and industry to Ohio State discoveries, ground-breaking research, and experts in targeted research areas. Ohio State has achieved world-class status in such areas as global climate change, materials research, electromagnetics, medical imaging, cancer, infectious and cardiovascular diseases, environmental sciences, and agbioproducts that feed and fuel the world.

Innovation is the key to continued economic growth for Ohio and beyond. Linking the university's immense assets to industry needs can lead to new products, improved processes, and expanded services [1].

The resource base for the purposes of business and the university is the Statistical Consulting Service (SCS) that is a university resource with a mission to provide analytic services to private industry. Their goal is to solve business problems using quantitative tools including experimental design, statistical modeling, and process improvement methods. SCS uses an integrated approach, collaborating with industry partners on all aspects of problem solving from framing questions to communicating findings to stakeholders [2].

Discussion. Environmental and resource economists are employed in a wide range of fields from education and research to business and government. Profit and non-profit organizations employ economists in overseas and community development, international relations, and environmental and conservation analyses.

Therefore, higher education in the USA combine both training and job skills in students and focus their teaching experience on solving world problems about food, environmental, energy and others. Thus, implementation

of these social and environmental approaches in education process and science helps students in their further work, business, science or another field.

Literature

1. Data of the Office of research "Industry Liaison office" / Access: <http://ilo.osu.edu/>
2. Data of the Statistical Consulting Service / Access: <http://scs.osu.edu/services/>
3. Education in United States [Electronic resource] / Access: https://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_the_United_States#Secondary_education
4. Korn, M. Big Gap in College Graduation Rates for Rich and Poor [Electronic resource] / Access: <http://www.wsj.com/articles/big-gap-in-college-graduation-rates-for-rich-and-poor-study-finds-1422997677>
5. Kuts, T. V., Zarytska, N. P. Extension activity for the development of competitive and sustainable agriculture: experience of Colorado State University (the USA) / *Економіка АПК*. – 2014. – № 5. – С. 101–104.
6. Lectures of A. Klaiber of the Discipline «Food, Population and the Environment». Acces to the Ohio State University web site: <https://www.osu.edu/>
7. Let Your Passion Guide Your Studies / Acces to Colorado State University web site: <http://colostate.edu/>
8. Структура вищої освіти США на сучасному етапі розвитку суспільства [Electronic resource] / Access: <http://social-science.com.ua/article/412>

References

1. Data of the Office of research "Industry Liaison office" / Access: <http://ilo.osu.edu/>
2. Data of the Statistical Consulting Service / Access: <http://scs.osu.edu/services/>
3. Education in United States [Electronic resource] / Access: https://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_the_United_States#Secondary_education
4. Korn, M. Big Gap in College Graduation Rates for Rich and Poor[Electronic resource] / Access: <http://www.wsj.com/articles/big-gap-in-college-graduation-rates-for-rich-and-poor-study-finds-1422997677>
5. Kuts, T. V., Zarytska, N. P. (2014). Extension activity for the development of competitive and sustainable agriculture: experience of Colorado State University (the USA) / *Економіка АПК*, 5, 101–104.
6. Lectures of A. Klaiber of the Discipline «Food, Population and the Environment». Acces to the Ohio State University web site:<https://www.osu.edu/>
7. Let Your Passion Guide Your Studies / Acces to Colorado State University web site: <http://colostate.edu/>
8. Структура vyshchoyi osvity USA na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva [Electronic resource] / Access:<http://social-science.com.ua/article/412>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ У НАВЧАЛЬНІЙ І НАУКОВІЙ РОБОТІ УНІВЕРСИТЕТІВ США

**Т. В. Куць,
О. Г. Макарчук**

Анотація. У сучасних умовах невід'ємною частиною навчальної та наукової роботи в університетах США є дослідження сталого розвитку та раціонального використання природних ресурсів, розвитку альтернативних джерел енергії, забезпечення якості та безпеки продуктів харчування тощо.

У статті висвітлено характерні риси сучасної системи аграрної освіти в США та особливості формування соціально-екологічного світогляду при підготовці фахівців із економічних спеціальностей в університетах.

Ключові слова: соціально-екологічний підхід, збереження довкілля, сталий розвиток, раціональне природокористування, система освіти, навчальна робота, наукові дослідження, університет, Сполучені штати Америки

СОЦИАЛЬНО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В УЧЕБНОЙ И НАУЧНОЙ РАБОТЕ УНИВЕРСИТЕТОВ США

**Т. В. Куць,
О. Г. Макаrchук**

Аннотация. В современных условиях неотъемлемой частью учебной и научной работы в университетах США является исследование устойчивого развития и рационального использования природных ресурсов, развитие альтернативных источников энергии, обеспечения качества и безопасности продуктов питания.

В статье освещены характерные черты современной системы аграрного образования в США и особенности формирования социально-экологического мировоззрения при подготовке специалистов по экономическим специальностям в университетах.

Ключевые слова: социально-экологический подход, сохранение окружающей среды, устойчивое развитие, рациональное природопользование, система образования, учебная работа, научные исследования, университет, Соединенные Штаты Америки

THE FEATURES OF CONTRACTUAL RELATIONSHIPS IN MODERN BUSINESS PRACTICE

T. V. KUTS, candidate of economic sciences,
docent of the Department of Statistics and Economic Analysis
e-mail: stdkuts@ukr.net

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
O. V. SKARSEM, Master of Business Administration (MBA)
Commercial Management in Telecom Sector, Zurich, Switzerland
e-mail: oksana.skarsem@orange.com

Abstract. *The modern business environment is developing very dynamically. According to economic trends the business contracts and relationships are transformed and improved continuously.*

The main features of the contractual relationships in modern business practice of the entities are covered in the article.

Keywords: *business contracts, relationships, products contracts, services contracts, solutions contracts, turnkey contracts, outsourcing contracts, product, price, delivery terms, warranty*

Introduction. Business relationships take many forms and before appropriate terms can be established, it is critical to determine the type of relationship that will best fit the capabilities and goals of the parties. Contracts assume great significance in business-to-business relationships. They are a means of assigning risks and responsibilities to the parties and provide a description of and discipline to the relationship. In the supply of services, the contract frequently represents the only tangible definition of what it is that will be delivered and establishes important procedures.

Purpose. The purpose of the article is to review the main approaches to the design of contracts in modern business practice.

Methods. To achieve the main goal in this article were used the following research methods and techniques: induction; deduction; methods of causation and abstraction.

Results. There is a variety of contractual relationships that are common to large businesses [3]. The features of modern types of contracts and their key terms will be covered in this article.

Contracts for the sale or purchase of products have simpler concerns than those for services, or for products and services together. In most jurisdictions, certain principles will apply unless specifically agreed otherwise.

Contract terms will differ depending on whether it is perceived as a one-time sale or an ongoing relationship. Major corporations often compete to impose their standard terms – in which case a ‘battle of the forms’ can ensue.

In the case of ongoing product acquisition, the parties may agree changes and modifications to the agreement, and there may be more flexibility over which party's standard form is used as the base for negotiation. Such agreements may take the form of a commitment contract or an 'as ordered' contract with each order being given to the seller on the agreed-upon purchase order form. There may be allowances for variation in the type or amount of goods shipped [1].

The important terms in Product Contracts are: Product and Price; Delivery Terms; Warranty and Performance; Intellectual Property and Termination.

If you want to limit disputes or their consequences then it is wise to have a contract. In the agreement, there must be certain essential terms included: a clear and definite description of the type, quantity and quality of the goods; a specified total price or a price given per unit or by weight or other measurement; price change – often contentious, may address reductions, which have become increasingly common; an indication of whether other costs, such as delivery charges, taxes and duties, especially when dealing internationally, will be charged separately from the price; whether or not prices can be adjusted (up or down) based on circumstances within or beyond the seller's control, such as general price movements, technology changes or the cost of raw materials; letters of credit or other payment assurances; the method and terms of payment as well as reference to the currency and/or exchange rate to be utilized; rights or obligations to upgrade products over time, or as a result of new product introductions; delivery and title terms.

It is important to ensure that the delivery terms are clear and suit the business purpose. Moreover it is equally important to understand and set boundaries around Warranty and Performance: are the goods being sold 'as is' or does the sale include a warranty? Are the goods new, or warranted to perform as new? Is the seller obligated to maintain or service the goods after delivery? Does the buyer have the right to return the goods? At whose expense? Can the buyer pass on the warranty to others? If so, what provisions must be incorporated into their agreement?

Intellectual property includes inventions, computer programs, product and service names, technical and business information, logos, artwork, etc. Protecting intellectual property is very difficult and can be a sensitive topic. Losing control places a business at risk. Intellectual property litigation can be a very long and complex process.

Buyers may want specific performance obligations, or the right to terminate for convenience. Sellers will be anxious to avoid both of these scenarios; they want their costs and liabilities to be predictable and their revenue to be protected.

Some things to ponder: what remedies are available to either party in the event that things go wrong? Are these remedies adequate and realistic in the context of the consequences and the alternatives available? This is a fundamental area of any agreement. What termination rights do the parties

have and with what consequences or obligations? (notice, cause, financial etc.) Are damage awards limited per incident or are they cumulative?

A contract for services may include products, in which case the same issues as previously discussed will arise. Some of the specific items to consider are set out below [4].

In services contracts it is essential to be clear on the scope of work, particularly (for the seller) where the contract is fixed price, or (for the buyer) time and materials. It is important to ensure that everything is quantified or qualified with milestones for when the major deliverables will be done. Also specification on resources, skills needed, or process for things has to be done.

It is important to determine and declare how much control the buyer and seller have over engineering, design, installation and testing.

Buyers and sellers will have different views on liability. Striking a balance can be a challenge. Vendors will take a view that risks should be shared, whereas the buyer would prefer the deal to be risk-free. Each has legitimate concerns and they need to be balanced with the degree of caution each should reasonably take.

In a services contract it is important to set down milestones for payment, for example, upon contract signature, upon delivery of project plans, after testing etc. Ideally, services should be based on an hourly rate, but this is often difficult to agree, as customers will typically want a fixed rate. In either product or service contracts, the method and timing of payments is of great importance.

'Solutions contracts' differ from other types of arrangements because the buyer is relying on the supplier's expertise to determine the package of products, services, engineering, design, and consulting necessary to solve a business issue or problem.

Examples of Solutions arrangements include, but are not limited to the following: Systems or network integration and management; Managing and optimizing customer resources, facilities or networks; Implementation and operations – for example, marketing, billing, distribution or inventory management systems.

This movement towards 'solutions' has spread to other industries, in part because it is seen as an effective way to reduce buyer risks, but also because it can substantially reduce their costs of managing multiple vendor relationships. For the vendors, it is a means to differentiate and thereby avoid or delay 'commoditization' and the associated downward spiral on price and risk terms. Solutions contracts require much more effective 'teaming' and information flows between buyer and seller organizations.

The term "turnkey" means that the buyer needs only turn the "key" to the system and it will work. An integral part of a contract to buy a turnkey system of any type are the terms and conditions for the acceptance of the system and when / how payments will be made. Defining acceptance and associated milestones is a critical task for such contracts [5].

For Information Technology companies, a turnkey project might include network planning and design, detailed engineering, procurement of equipment

and software, installation, network integration and network interfacing, project management, the provision of civil engineering (if required), testing of the network and handing over of the network to the owner/customer “ready for commercial use”. The network as delivered must meet the specifications and parameters as described in the contract.

A primary attraction of the turnkey contract for the buyer is the ability of the customer to consolidate and transfer risk from itself onto the supplier. In theory the vendor should be able to perform the project at lower cost and with reduced chance of failure. In addition to relieving the customer of a number of management-related risks and responsibilities, the turnkey contract provides the customer with single point responsibility. Increase in costs, errors or misjudgments in design, coordination and management of sub-contractors etc. are entirely for the risk of the turnkey contractor.

In business, outsourcing involves the contracting out of a business process to another party. Many companies are refocusing their efforts on the areas where they have the greatest skills (their ‘core competencies’) and outsourcing other functions. Large organizations may simply acquire the needed areas of skill by purchasing other companies, particularly to support market or product development /diversification. Even areas like the development of new distribution programs (for example, through resellers or agents) are a form of outsourcing, since the alternative is to further develop in-house resources or capabilities.

Areas of outsourcing: in the high tech environment, operation and maintenance of networks or help desks. Further more, there has been significant growth of outsourcing in such areas as logistics, human resources, building facilities management and back office accounting services [2].

Outsourcing includes both foreign and domestic contracting, and sometimes includes offshoring (relocating a business function to another country). Financial savings from lower international labor rates can provide a major motivation for outsourcing or offshoring. Advantages of outsourcing: opportunities to leverage scale; opportunities to leverage capabilities; opportunities to reduce risks / manage complex relationships; source of investment; source of idea and source of energy.

Discussion. Contractual relationships require further study for the improvement of partnership in business in the conditions of dynamically developing management and marketing.

Literature

1. Claude Menard, Mary M. Shirley. Handbook of New Institutional Economics. Springer Science and Business Media, 2005. – 867 p.
2. Hedley Smyth, Stephen Pryke. Collaborative Relationships in Construction: Developing Frameworks and Networks. Wiley-Blackwell Publishing, 2008. – 251 p.
3. How Contracts and Relationships Evolve Over Time: A Case Study of Software Contracting [Electronic resource] /Access: <https://msbfile03.usc.edu/.../Mayer%20Software%20Case>

4. Principles of international commercial contracts – Unidroit, [Electronic resource] /Access:<https://www.google.com.ua/#q=THE+FEATURES+OF+CONTRACTUAL+RELATIONSHIPS+IN+MODERN+BUSINESS+PRACTICE&start=40>

5. Steven Swientozielskyi. Business Partnering. A practical handbook. Routledge Taylor and Francis Group, 2016 [Electronic resource] /Access: <https://www.book2look.com/embed/9781317440734>

References

1. Claude Menard, Mary M. Shirley (2005). Handbook of New Institutional Economics. Springer Science and Business Media, 867.

2. Hedley Smyth, Stephen Pryke (2008). Collaborative Relationships in Construction: Developing Frameworks and Networks. Wiley-Blackwell Publishing, 251.

3. How Contracts and Relationships Evolve Over Time: A Case Study of Software Contracting [Electronic resource] /Access : <https://msbfile03.usc.edu/.../Mayer%20Software%20Case>

4. Principles of international commercial contracts – Unidroit, [Electronic resource] /Access : <https://www.google.com.ua/#q=THE+FEATURES+OF+CONTRACTUAL+RELATIONSHIPS+IN+MODERN+BUSINESS+PRACTICE&start=40>

5. Steven Swientozielskyi (2016). Business Partnering. A practical handbook. Routledge Taylor and Francis Group [Electronic resource] /Access : <https://www.book2look.com/embed/9781317440734>

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНІЙ ПРАКТИЦІ БІЗНЕСУ

Т. В. Куць,
О. В. Скарсем

Анотація. Сучасне бізнес-середовище розвивається дуже динамічно. Відповідно до економічних тенденцій, бізнес-контракти та відносини постійно трансформуються і вдосконалюються.

Розглянуто деякі особливості договірних відносин у сучасній діловій практиці суб'єктів господарювання.

Ключові слова: ділові контракти, відносини, контракти на продаж чи купівлю продукції, договір на послуги, контракти на пошук рішення, контракти під ключ, аутсорсингові контракти, продукт, ціна, строки поставки, гарантія

ОСОБЕННОСТИ ДОГОВОРНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СОВРЕМЕННОЙ ПРАКТИКЕ БИЗНЕСА

Т. В. Куць,
О. В. Скарсем

Аннотация. Современная бизнес-среда развивается очень динамично. Согласно экономическим тенденциям, бизнес-контракты и отношения постоянно трансформируются и совершенствуются.

Рассмотрены некоторые особенности договорных отношений в современной деловой практике субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: *деловые контракты, отношения, контракты на продажу или покупку продукции, договор на услуги, контракты на поиск решения, контракты под ключ, аутсорсинговые контракты, продукт, цена, сроки поставки, гарантия*

UDC 338.432:620.95 (438+477)

BIOENERGY DEVELOPMENT IN POLAND AND UKRAINE IN THE CONTEXT OF INCREASE OF SOCIAL BUSINESS RESPONSIBILITY

O. G. MAKARCHUK, candidate of economic sciences,
docent of the Department of Statistics and Economic Analysis
e-mail: Oksmakarchuk@mail.ru

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

J. SKUDLARSKI, candidate of agricultural sciences,
dr inz. of the Department of Production Organization and Engineering
Warsaw University of Life Sciences-SGGW

W. IZDEBSKI, doctor of economic sciences, prof.,
dr hab. inz. of the Department of Management
Warsaw University of Technology

Abstract. *This article is devoted to the improvement of social responsibility due to the development of bioenergy sector. The basis of this research was to investigate the Polish experience in the field of bioenergy and evaluation of its development in Ukraine. The study of the relationship of social responsibility and bioenergy based on an assessment reduction of primary energy resources and increase of biological.*

Considered features of the legislative framework of bioenergy sector in both countries. Obligations of Poland in line with measures taken by the European Commission restrict the use of first generation biofuels because of indirect land use change in the cultivation of raw materials for their production needs and in accordance with the increase of greenhouse gases when burned. The social and environmental factors of increasing the use of biological energy are analyzed.

Keywords: *bioenergy, renewable energy sources, primary energy, environment, social responsibility*

Introduction. World production and use of bioenergy is growing due to factors such as increase of energy safety and environmental security. However, the interest to invest in the industry also manifested by the following factors: the development of effective technologies and state programs. As a

Рассмотрены некоторые особенности договорных отношений в современной деловой практике субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: *деловые контракты, отношения, контракты на продажу или покупку продукции, договор на услуги, контракты на поиск решения, контракты под ключ, аутсорсинговые контракты, продукт, цена, сроки поставки, гарантия*

UDC 338.432:620.95 (438+477)

BIOENERGY DEVELOPMENT IN POLAND AND UKRAINE IN THE CONTEXT OF INCREASE OF SOCIAL BUSINESS RESPONSIBILITY

O. G. MAKARCHUK, candidate of economic sciences,
docent of the Department of Statistics and Economic Analysis
e-mail: Oksmakarchuk@mail.ru

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

J. SKUDLARSKI, candidate of agricultural sciences,
dr inz. of the Department of Production Organization and Engineering
Warsaw University of Life Sciences-SGGW

W. IZDEBSKI, doctor of economic sciences, prof.,
dr hab. inz. of the Department of Management
Warsaw University of Technology

Abstract. *This article is devoted to the improvement of social responsibility due to the development of bioenergy sector. The basis of this research was to investigate the Polish experience in the field of bioenergy and evaluation of its development in Ukraine. The study of the relationship of social responsibility and bioenergy based on an assessment reduction of primary energy resources and increase of biological.*

Considered features of the legislative framework of bioenergy sector in both countries. Obligations of Poland in line with measures taken by the European Commission restrict the use of first generation biofuels because of indirect land use change in the cultivation of raw materials for their production needs and in accordance with the increase of greenhouse gases when burned. The social and environmental factors of increasing the use of biological energy are analyzed.

Keywords: *bioenergy, renewable energy sources, primary energy, environment, social responsibility*

Introduction. World production and use of bioenergy is growing due to factors such as increase of energy safety and environmental security. However, the interest to invest in the industry also manifested by the following factors: the development of effective technologies and state programs. As a

result, for agriculture and forestry there are new markets for their products, partially reduced dependence on imported mineral fuel prices and therefore increased the positive impact on the environment. Enterprise activities in this business and agriculture, forestry will increase the level of social responsibility.

In 2014 Poland entered to the European Union and is committed to increase the share of renewable energy sources (RES) in energy balance of the country, particularly in 2012, this share was 8.8% and for 2020 predicted – 21% [3].

Unlike Poland, in Ukraine until today questions about the development of bioenergy sphere remain open, due to imperfect legal regulation, economic and social instability, which greatly limits the perception of the industry as a guaranteed supplier of energy resources to market. In 2015 was adopted the Decree of President of Ukraine "On the Strategy for Sustainable Development" Ukraine-2020 ", the main task of which is expected, ensure energy safety and transition to energy-efficient use and energy consumption with the introduction of innovative technologies.

Despite on the great scientific and practical interest to this sphere, the issue of mechanisms implementation of partial substitution of mineral fuel in Poland and Ukraine, remain open. This connected with many factors: regulatory, technical, economic, environmental and social [11]. However, unlike Ukraine, in Poland are functioning national and European standards in the bioenergy field, which are obligatory and are prerequisite for increase their production.

Analysis of recent researches and publications. The issues of bioenergy sector in Poland and Ukraine are researched by many scientists: J. Gołębiewski, G. Geletukha, M. Hamulchuk, T. Kuts, O. Shpychak and others.

Studying Polish literature in the sphere of bioenergy should be noted that the questions about development of biodiesel, bioethanol and biogas are involved many scientists. Thus, considered the impact of oil prices on agricultural products [5]. In other researches is considered ensuring the production of raw materials of biological energy sources.

It is important to note that in Ukraine research of legal regulation, evaluation and capacity building, forecasting, and lobbying the sector at the national level are engaged many organizations, including the Bioenergy Association of Ukraine, Scientific and technical center "Biomass", Agency for Renewable Energy, International Finance Corporation and other organizations and institutions.

Analyzing the Ukrainian literature sources in this area should be emphasized that many researches regarding biogas concerning technical aspect, e.g. G. Geletukha, F. Isermeyer, T. Zheliezna, M. Kaltshmidt, D. Thrän, J. Zeddies and others.

In general need to emphasize the importance of learning the bioenergy sector, which should be considered at the point of view energy, economic, environmental and social components of development.

Purpose. The purpose of this paper is to assess the level of development the bioenergy sector in Poland and Ukraine as a prerequisite for

reducing primary energy resources imports and consumption in both countries. Consider legislative base for biological energy sources, as well as social and environmental aspects of its capacity growth.

Methods. The theoretical and methodical basis of the study is the provision of economic theory, research and development of domestic and foreign engineers, economists on development of bioenergy industry, laws and regulations in Poland and Ukraine, the statistics data of the two countries.

To achieve goal in this article were used the following techniques and scientific methods: induction; deduction; statistical observation; methods of causation and abstraction.

Results. The development of bioenergy in Poland and Ukraine is identified with necessary to improve energy safety, reducing dependence on imported mineral fuels, solving social and environmental problems.

Poland has an overall low import dependency, although increasing, mostly due to the presence of national sources of solid fuels. The overall increase is mostly due to lower exports of hard coal. However, import dependency is high for crude oil, and also above EU average as regards gas. Poland imports a significant share of its crude oil and gas needs from Russia, i.e. about 95% and 64%, respectively, of total imports in 2013, which translates into a relatively high country supplier concentration index. However due to the recent investments in gas infrastructure improvements are seen in this regard. Poland experiences a below EU average energy trade deficit (expressed as percentage of GDP) [2].

In the total, dependence on imports of fuels (minus exports) in Poland in 2013 to gross domestic consumption was 26%, in contrast to the EU-28 less, where this index was 53%. Dependence on oil and oil products during this period was 92% (EU-28 – 87%), natural gas – 75% (EU-28 – 65%) (Table 1).

1. Energy balance in Poland in 2013, ktoe

Indicators	Total (all products)	Solid fossil fuel	Crude oil and petroleum products	Gas	Nuclear heat	Renewable energies	No-renewable energy	Electricity
Primary production	70578	56835	958	3823	-	8511	451	-
Other sources (recovered products)	852	301	550	2	-	-	-	-
Recycled products	51	-	51	-	-	-	-	-
Imports	45448	6456	27886	10259	-	176	-	671
Stock changes	1483	1305	441	-279	-	16	-	-
Export	20112	11939	6892	77	-	144	-	1059
Bunkers	141	-	141	-	-	-	-	-
Direct use	0	0	-	-	-	-	-	-

<i>Gross Inland Consumption</i>	98159	52957	22853	13727	-	8559	451	-389

Source: [7].

Note: Ktoe means thousand tons of oil equivalent.

Based on the Eurostat's energy balances the Gross inland consumption is defined as sum of Primary production, Primary product receipt, Other sources (recovered products), Recycled products, Imports, Stock changes and minus Exports, Bunkers, Direct use.

In the energy balance of Ukraine in 2014 the amount of the total primary energy supply amounted to 105.7 mln t of oil equivalent, that decreased in compare to 2013 on 9.8%. Supply of primary energy in 2014 is characterized by structural changes: decrease in the share of coal to 33.7%, natural gas to 31.6%, while the growth of nuclear energy was 22.0% and 10.1% of oil. The share of renewable energy sources (hydro, geothermal, solar, wind and biofuels) accounted to 2.6%.

The net import (difference between imports and exports) of energy resources of primary energy decreased by 12.8% and on 26.0% provided the energy supply of the country. In the structure of energy import the share of natural gas is the largest and is about 45%, the volume of imported coal – 30%, crude oil and oil products – 24%. In the export structure of energy 70% is the coal, 12% – crude oil and petroleum products, 10% electricity and 7% bioenergy.

Sector of final consumption reflects the primary and secondary energy that consumers were used. On the final consumption of fuel and energy in 2014 was used 61.5 mln t of oil equivalent that is on 11.6% less than in 2013. Reduction of final energy consumption occurred in all consumption directions. Among the main energy sources the share of natural gas in the structure of final consumption continues to be the largest – 34.1%. The second largest source of energy is electricity; its share was 18% (Table 2).

2. Structure of final energy consumption in Ukraine

Year	Final energy consumption, thousand t of oil equivalent	To the volume of final consumption, %					
		Gas	Coal and peat	Crude oil and oil products	Electricity	Heat energy	Biofuels
2011	75852	38,5	12,4	16,1	15,8	15,8	1,4
2012	73107	36,4	13,1	16,7	16,2	16,2	1,4
2013	69557	35,9	12,5	16,2	17,0	16,8	1,6
2014	61460	34,1	14,9	16,5	18,0	14,5	2,0

Source: [8].

Due to the high dependence on imports of energy resources in the fuel and energy balance of both countries, it is necessary to diversify the production of energy resources, particularly through renewable energy sources.

In Poland, the share of renewable energy in 2013 in the energy balance of the country according to the Polish Statistical Service was 11.9%. The share of renewable energy in Poland is associated primarily with the adoption of the Program of renewable energy development. The Council of Ministers in 2009 in Poland adopted the "Energy Policy until 2030", where the share of renewable energy up to 2020 should be 15 percent.

In the structure of energy consumption from renewable energy sources in Poland is dominated solid biofuels and in 2013 they amounted to 80 percent. The share of liquid fuels was 8.2%, wind energy – 6.2%, hydro energy – 2.5 % (Table 3).

3. Structure of renewable energy sources consumption in Poland in 2013

Renewable energy sources	TDj	In % to the total quantity of renewable energy sources
Solid biofuel	286 144	79,9
Solar energy	639	0,1
Hydropower	8 781	2,4
Wind energy	21 614	6,0
Biogas	7 593	2,1
Liquid fuel	30 944	8,6
Geothermal energy	778	0,2
Municipal wastes	1 490	0,4
Environment power	1 184	0,3
Total	357983	100,0

Source: [3].

In Ukraine, by the data of the State Statistics Service of Ukraine, the share of RES in gross final energy consumption reached to 3.62% in 2013, including biomass - 2.28% that is 63% of all renewable energy sources, or 1.61 mln t of oil equivalent (Table 4).

4. Share of RES and biomass in energy balance in Ukraine

Indexes	Years			
	2010	2011	2012	2013
Biofuels / waste in the gross final energy consumption, mln t of oil equivalent	1,40	1,45	1,47	1,61
Biofuels / waste in the gross final energy consumption, %	1,86	1,88	1,99	2,28
Share of biofuels/ wastes of all RES in the gross final consumption, %	62	67	68	63

Source: [9].

Analysing table 4, it can be noted that for the share of biofuels accounted most of the RES in gross final consumption in Ukraine. Thus, in 2013 biofuels in the final energy consumption of biofuels were 2.28% that is on 0.42% higher compared to 2010. The development of RES production and consumption are obvious, because every year is increased their number in the

energy balance of the country. A perspective direction of the biomass use is the production of bioenergy, which can lead to a significant reduction of energy consumption in both countries, particularly in agriculture.

Compare production of bioenergy in Poland and Ukraine in 2013, we can see that 88% is bioenergy sources in total consumption of renewable energy sources, in Ukraine – 67% that is only 1,61% in total energy consumption. Despite on small part of bioenergy sources in energy balance of Ukraine, we have great energy potential of biomass. Energy potential in Ukraine in 2013 was 27.47 mln t of oil equivalent. The biggest share of economic potential of biomass belongs to straw cereals, wastes of corn and energy crops [9].

In 2009 was adopted the Law of Ukraine "On amendments to some laws of Ukraine to promote the production and use of biofuels" in order to stimulate production and use of biofuels, the development in Ukraine of the national fuel market through the involvement of biomass as a renewable raw material for production of biofuels. There is supposed to increase the share of alternative fuels to 20% of total fuel consumption in Ukraine until 2020 [6]. Another is National Action Plan on Renewable Energy to 2020 set the overall objective of the development of this sector in Ukraine to 2020 – contribution RES in gross ending energy consumption that has to be reach to 11% until 2020 in according to commitments of Ukraine as a member of the Energy Community [2, 10].

The European Commission justifies the need for measures to limit the use of first-generation biofuels by influenced of Indirect land Use Change (ILUC) on greenhouse gas emissions from the combustion of biofuels and bioliquids. These emissions occur when biofuels displace plants on the formerly protected lands (forests, natural grasslands and peatlands). The findings of the research the American Institute IFPRI that was ordered by the European Commission, show a significant effect on the impact of ILUC on emissions of greenhouse gas (GHG) [4].

The EU Energy and Climate Change Package (CCP) was adopted by the European Council on April 6, 2009. The Renewable Energy Directive (RED), which is part of this package, entered into force on June 25, 2009, and had to be transposed into national legislation in all Member States (MS) by December 5, 2010. The EU wants at least 10 percent of energy used in transport to come from biofuels by 2020, since this is where greenhouse gas emissions are increasing the fastest. The wider target is for clean energy to make up 20 percent of fuel used in transport, power stations, heating stations, and cooling stations combined. National targets will be set for each country's contribution to the overall goals. The CCP includes the "20/20/20" goals for 2020: a 20 % reduction in GHG emissions compared to 1990; a 20 % improvement in energy efficiency compared to forecasts for 2020; a 20 % share for renewable energy in the EU total energy mix. Part of this 20% share is a 10% minimum target for RES consumed by the transport sector, to be achieved by all member states [1].

On 11 of September 2013 the European Parliament decided that of these 10% only 5.5% may consist of first-generation biofuels. The rest should include second-generation bio-components (produced from waste, algae or cellulose), or other renewable energy sources such as biogas.

On April 28, 2015, the European Parliament approved the reform of the Renewable Energy Directive (RED), which includes a 7% cap on food crop based biofuels for the transport sector. The current blending of food crop based ethanol and biodiesel is estimated at respectively 3.3 and 4.3 percent.

Thus, in the future to address the reduction of greenhouse gas emissions and improve environmental conditions as in Poland and Ukraine, need to reduce energy consumption by improving energy efficiency and conservation, and to increase the use of RES.

Discussion. The development of bioenergy could open new opportunities for rural development in a harmonious combination of food safety and positive impact on the environment. The main aspects of this way should be: bioenergy integration into existing policies and programs for rural development; jobs creation; definition of indicators impact for rural development; combining these indicators in a comprehensive system in order to assess the viability of the activity in the field of bioenergy; monitoring and evaluation of investment to expand production of biological energy; estimation the value of food safety: availability, access, stability and consumption.

Assessing the impact of bioenergy on the environment indicates that natural systems can be significantly improved, or vice versa, somehow degraded. This issue is important in terms of ensuring sustainable production activity in the bioenergy industry. Therefore it is necessary to ensure the monitoring of GHG and their reduction due to replacement of mineral fuels on biological, tighten control over the restoration of soil fertility and protection of biodiversity. Conducting research and development should promote the rational development of bioenergy industry to achieve social and environmental effects, as well as the definition of the basic criteria to minimize production costs to increase its business competitiveness.

Literature

1. Biofuels Barometer – reportsof EuroObserveER for the period 2008–2013 [Electronic resource]. Access: <https://euobserver.com/>.
2. Commission staff working document. Country Factsheet Poland [Electronic resource]. Access: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document /ST-14015-2015-ADD-22/en/pdf>.
3. Energy balance sheets. Statistical books [Electronic resource]. Access: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/6898731/KS-EN-15-001-EN-N.pdf/e5851c73-9259-462e-befc-6d037dc8216a>.
4. EU Biofuels Annual 2015 [Electronic source]. Access: http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Biofuels%20Annual_The%20Hague_EU-28_7-15-2015.pdf.
5. Hamulczuk M., Grudkowska S., Gederek S., Klimkowski C., Stanko S. (2013). Essential econometric methods of forecasting agricultural commodity prices, 90.1, 182.

6. Law of Ukraine "On amendments to some laws of Ukraine to promote the production and use of biofuels" from 21.05.2009 №1391-VI [Electronic source]. Access: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1391-17>.
7. Pakiet klimatyczno-energetyczny [Electronic resource]. Access: <http://www.energiasrodowisko.pl/zarzadzanie-energia-i-srodowiskiem/pakiet-klimatyczno-energetyczny>.
8. Statistical data of the State Statistics Service of Ukraine [Electronic source]. Access : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Підготовка та впровадження проєктів заміщення природного газу біомасою при виробництві теплової енергії в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rea.org.ua/ru/usaaid-mer/81-booklet-heat-production>.
10. Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 902-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/902-2014-%D1%80#n10>
11. Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020» : указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>

References

1. Biofuels Barometer – reportsof EuroObserveER for the period 2008–2013 [Electronic resource]. Access: <https://euobserver.com/>.
2. Commission staff working document. Country Factsheet Poland [Electronic resource] / Access: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14015-2015-ADD-22/en/pdf>.
3. Energy balance sheets. Statistical books [Electronic resource]. Access: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/6898731/KS-EN-15-001-EN-N.pdf/e5851c73-9259-462e-befc-6d037dc8216a>.
4. EU Biofuels Annual 2015 [Electronic resource]. Access: http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Biofuels%20Annual_The%20Hague_EU-28_7-15-2015.pdf.
5. Hamulczuk M., Grudkowska S., Gederek S., Klimkowski C., Stanko S. (2013). Essential econometric methods of forecasting agricultural commodity prices, 90.1, 182.
6. Law of Ukraine "On amendments to some laws of Ukraine to promote the production and use of biofuels" from 21.05.2009 №1391-VI [Electronic resource]. Access: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1391-17>.
7. Pakiet klimatyczno-energetyczny [Electronic resource]. Access: <http://www.energiasrodowisko.pl/zarzadzanie-energia-i-srodowiskiem/pakiet-klimatyczno-energetyczny>.
8. Statistical data of the State Statistics Service of Ukraine [Electronic source]. Access : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Pidgotovka ta vprovadzhennya proektiv zamishhennya pryrodnogo gazu biomasoyu pry vyrobnycztvi teplovoyi energii v Ukrayini [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.rea.org.ua/ru/usaaid-mer/81-booklet-heat-production>.
10. Pro Natsionalnyj plan diyi z vidnovlyuvanoyi energetyky na period do 2020 roku : rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 1 zhovtnya 2014 r. #902-r [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/902-2014-%D1%80#n10>.
11. Pro strategiyu stalogo rozvytku «Ukrayina-2020» : ukaz Prezydenta

РОЗВИТОК БІОЕНЕРГЕТИКИ В ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

**О. Г. Макаrchук,
Я. Скудларські,
В. Іздебські**

Анотація. Стаття присвячена вирішенню проблеми підвищення соціальної відповідальності бізнесу через розвиток біоенергетичної галузі. Основою дослідження цих питань було вивчення досвіду Польщі у галузі біоенергетики та оцінка її розвитку в Україні. Вивчення взаємозв'язку соціальної відповідальності бізнесу з біоенергетикою ґрунтується на оцінці зниження споживання первинних енергетичних ресурсів та наросування біологічних.

Обґрунтовано особливості законодавчої бази галузі біоенергетики обох країн. Виконання зобов'язань Польщі, відповідно до вжитих Європейською комісією заходів, обмежують використання біопалив першого покоління через непряму зміну використання землі при вирощуванні сировини для потреб їх виробництва та, відповідно, збільшення парникових газів при згоранні. Проаналізовано соціальні й екологічні аспекти наросування використання біологічних джерел енергії.

Ключові слова: біоенергетика, відновлювані джерела енергії, первинна енергія, навколишнє середовище, соціальна відповідальність

РАЗВИТИЕ БИОЭНЕРГЕТИКЕ В ПОЛЬШЕ И УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ ПОВЫШЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА

**О. Г. Макаrchук,
Я. Скудларски,
В. Издебски**

Аннотация. Статья посвящена решению проблемы повышения социальной ответственности бизнеса посредством развития биоэнергетической отрасли. Основой исследования этих вопросов было изучение опыта Польши в области биоэнергетики и оценка ее развития в Украине. Изучение взаимосвязи социальной ответственности бизнеса с биоэнергетикой основывается на оценке снижения потребления первичных энергетических ресурсов и наращивания биологических.

Обоснованы особенности законодательной базы в области биоэнергетики обеих стран. Выполнение обязательств Польши, в

соответствии с принятыми Европейской комиссией мерами, ограничивают использование биотоплива первого поколения из-за косвенной смены использования земли при выращивании сырья для их производства, и, соответственно, увеличение парниковых газов при сгорании. Проанализированы социальные и экологические аспекты наращивания использования биологических источников энергии.

Ключевые слова: *биоэнергетика, возобновляемые источники энергии, первичная энергия, окружающая среда, социальная ответственность*